HISTORIA DE CATALUNYA

A. de Bofarull

California
Regional
Facility

Digitized by Google

THE LIBRARY
OF
THE UNIVERSITY
OF CALIFORNIA
LOS ANGELES

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Historia de Catalunya

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Reservats los drets de propietat

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REYAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XXV

REYS D'ESPANYA

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1909

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

En Serrallonga

Estudi especial sobre aquest bandoler y'l bandolerisme del seu temps.

La part que dedicà a n'aquest personatge de *comí ral* lo autor qui'ns ha precedit en la tasca d'escriure una Historia general de Catalunya, En Victor Balaguer, cronista de Barcelona, va ser causa d'una palestra molt interessada en lo fons, encare que sots la més gran cortesía, ab un altre distingit literat e historiador, En Jóan Cortada, qui, tenint com tenia en poder seu lo procés del bandoler, havía fet l'extracte de dita causa donant a l'ensemps lo seu dictàmen y opinió particular referent a n'aquell reu y del carácter que podía donar-se-li, sots lo punt de vista politich. Lo Cronista, autor d'un drama titolat *D. Joan de Serrallonga* per respondre segons manifesta en sa Historia, a la censura que del drama li havía fet qualque periodista, examinà'l procés y encare que confessa que no l'ha trobat conforme ab lo qu 'ell ne diu la tradició, amparant-se de l'autoritat d'En Cortada, copià literalment lo dictàmen u opinió que acompanya l'extracte. Quan va publicar-se l'Historia de Catalunya, va llegir-la, com es natural, En Cortada y creyent qu'En Balaguer «pensà que'l procés venía a sancionar tot quant havía dit en lo drama,» y «no podent en absolut avenir-se a que les seves paraules, (que al cap y a la fi no eran sinó una opinió escrita, sens pensar que jamés hagués de publicar-se,) resolguessin la qüestió y tinguessin de ser consi-

Digitized by Google 1259646 Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

derades com un fallo definitiu,» resolgué fer estampar l'extracte qu'havia fet del procés, per satisfer—diu,—los desigs dels editors del periódich *El Principado* y al radera hi anyadí un apéndech ab lo títol: *Mi opinión acerca de este Bandolerismo,* y del preliminar del apéndech copièm les paraules transcrites, y que fineix ab les següents: «vaig a declarar la meva opinió, després d'haver estudiat aquest assumpte més pregonament de lo que vaig fer ho la primera vegada quan vaig escriure, per us particular meu, aquelles paraules a les quals lo Sr. Balaguer ha donat un valor que may podran tenir les meves paraules.» A n'aquesta defensa o disculpa va respondre, com fa a suposar, En Balaguer, excusant-se y defenent-se à l'ensemps y'l resultat d'aquesta polémica, que no ens correspon escandellar per palesar la rahó que tenía quiscun dels dos contendents, va ser molt útil per lo crítich, puix va donar-se al públich lo resúm imprés del procés contra En Serrallonga ab les defenses o disculpes, estampades també d'abdós historiadors; hem pogut escatir, en lo seu just valor, les opinións qu'un y altre han donat per esbrinar, en los temps presents, la veritat sobre un assumpte antich y la força de les cites, retrets o suposicións qu'alegan. No es impropria ni fora lloch la exposició qu'acabèm de fer, ja que tant l'extracte del procés com los escrits de defensa o disculpa referits, los considerèm com altres tants elements indispensables per formar lo nostre juhí crítich, als quals pot anyadir-se la comedia *El Catalán Serrallonga*, obra del enginy dels tres senyors Coello, Rojas y Guevara, escrita en época molt propera al succés, abans del 1652, any en que va morir En Coello, (esbrinament d'importancia que's deu a n'En Manel Milà y que més tart En Balaguer se 'l va atribuir), (1) la cançó popular titulada *Serrallonga* que va publicar en Milà acompanyada de notes erudites, la lletra del ball representat que sol executar-se al Camp de Tarragona, conegut per *Lo ball del Serrallonga*, lo drama ja citat d'En Balaguer *Don Juan de Serrallonga* y darrrerament los documents que refe-

(1) *Observaciones sobre la poesía popular*, por D. Manuel Milà y Fontanals, pl. 146. notes a la cançó d'En Serrallonga.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rint-se al meteix assumpte se troban en los registres de les llochtinencies, existents a l'Arxiu general de la Corona de Aragó, tot lo qual hem tingut a la vista per comparar y resodre ab encert.

Al nostre parer aquesta qüestió enclou tres punts: 1. ¿Qui era En Serrallonga y qui eran la seva amiga Na Joana y'ls altres companys?—2. ¿Què era lo bandolerisme y quina importancia deu atribuhir-se als Nyarros o Nyerros y Cadells? —3. ¿Era En Serrallonga personatge polítich y com té qu'interpretar-se l'*objecte polítich*, en lo temps de qu'estèm parlant.

Lo primer punt es lo més fácil de resoldre. Lo procés y'ls documents oficials li donan lo nom Joan Sala y Serrallonga, terraçà de la parroquia de Carós y alli consta que'ls migrats bens que possehía eran de la seva muller y diu-s'hi també que lo primer motiu de dedicar-se a la mala vida va ser lo tenir que defugir la justicia, a conseqüencia de malifetes com eran les compres d'objectes furtats per altres, ço es: un matxo y unes capes (mantells), en 1622, y desd'aquesta data van augmentant progressivament los furts y occissions qu'executa en persones de tot estament, citant-se com primers lo furt del fill del comte de Çavallà, abans de 1625; la mort donada al comissari Pacoll en aquest meteix any; la de dos segadors; a la Cellera d'Anglés, en 1627 y en lo meteix any, a dos indivíduus del Sometent, a un bosch de més amunt de la Garriga: de manera qu'en aquest temps ja se'l pot considerar cap de colla, puix ell y'ls seus son perseguits no solament per los oficials del Virrey y per los comissaris reyals, sino per la força armada y autoritats del pais, lo Sometent, y essent objecte d'aytal persecució, calculi-s quantes y de quina mena havían de ser les proeses del fugitiu de Carós, en lo seu aprenentatge de lladre y d'assassí y ab quines altres encare més grans havía de pervenir al aujol de sa fama, per fer-se digne d'obtenir lo domini y comanda de tants malvats qui'l seguíen, com resulta per la seva declaració propria y per tot lo procés que passém per alt per no fer-nos massa difussos. Lo nom de Serrallonga, com passa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ab altres de geogràfichs, era a l'ensemps cognom; axí's deya una serra o montanya que hi ha al Pirineu, a ma dreta del Coll de Malrem, y més enllà del poble de Rocapruna, y lo meteix nom portavan varies families entre les quals n'hi podría haver alguna de més o menys hisendada y fins d'estament militar o noble, més cal no confondre-les ab la del humil terraçà de Carós, qual casa era l dot de la seva muller Na Margarida, com resulta de la demanda qu'ella endreçà al tribunal a fí de que li fos permesa la reedificació, per poder mantenir los seus fills, la mare y cinch germanes que tenía.

A una de les llistes que lo Feliu dona en los seus Anals s'hi troba un tal *Bernat* Huch de Serrallonga qui rubricà, en temps de Pere'l *Gran*, lo compromís per lo deseximent de Burdeus, qui diu qu'era de la ciutat de Girona, emperó després d'aquell rey, ab tot y'l llarch intermedi de quatre segles qu'hi ha fins a Felip IV, ja no torna a sentir-se aquell cognom ni en los Anals citats, ni en cap dels escrits que tenen relació ab l'Historia de Catalunya. Prescindint per are d'aquest detall que solament apuntèm per una observació que farèm mes tart, y tornant al cognom del bandoler, hem de fer constar que: encare qu'en les citacións y crides, en lo procés y en tots los documents de classe o procedencia curial se'l nomena sempre Joan Sala y Serrallonga, algunes vegades, en les referencies secundaries dels tribunals se'l nomena *lo dit Serrallonga* simplement y'l vulgus, en general, coneix-lo no més per lo seu cognom matern, lo qual podría ser per haver nascut o viscut a la casa materna y no a la paterna, (axò s'esdevé molt sovint a Catalunya on del cognom també'n diuen *nom de casa)* o pot ser per un voler dels homes del seu braç, puix veyem qu'avegades de dos noms ne fan un: *Rocaguinarda*, en lloch de Roca y Guinarda; com també, a vegades, la donen per que se'ls conega solament per lo seu nom de fonts, *Josep Maria*, o bé, com succeeix espesses vegades, prenen un renom qualsevol com: Xafarocas, Gravat o Tetus. En la comedia antiga, a la cançó y en lo ball, lo protagonistata s'anomena Serrallonga y may se li diu Sala y no queda lloch a dubte que l'assumpte de les di-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tes composicions li pertany, ço es, se refereix al veritable personatge histórích contra'l qual se va instruir lo procés, y axò ve a probar que la denominació mes comú y constant y per lo tant tradicional fou la del cognom matern y hem de concloure que no cal inventar dos bandolers de la meteixa historia, sinó que'l Serrallonga vulgar es lo meteix Joan Sala y Serrallonga histórích, sense que se li tingan que tribuir més qualitats y preeminencies que les que li han donat la seva propria fama, lo seu orígen y'ls dos oficis qu'exercí durant la seva vida, lo de pobre llaurador y'l de lladre.

Axí quedà crestallisat en la pública opinió derivada de les dues composicions mes antigues conegudes y populars, lo ball y la cançó, y per abdues mantinguda; no la tradició, car aquesta pot-ser no existiría si no fossin aquests medis, com no n'hi ha d'altres homes grans y profitosos del pais, puix sobre ells no s'han escrit comedies, cançons o noveles y succeí qu'en lo drama d'En Balaguer lo personatge aparegué més enlayrat, puix allí ja no es *En Serrallonga* a seques, ni *lo catalá Serrallonga*, sino lo veritable nom de fonts ab lo cognom de la mare precedit y acompanyat dels distinctius de noblesa dels quals mes cabal s'en feya en temps de Felip IV que no pas are, ço es: *Don Juan de Serrallonga*. Lo mérit literari del drama, per gran que sía, aquí no'ns interessa; més aviat hem d'atendre al propósit e intenció de fer passar com histórích lo seu argument, tant més, en quant axó s'intenta en l'Historia escrita per lo dit Cronista y perçò com los motius y rahons en que's funda son aduhits com a proba de que'l drama se conforma ab la veritat histórica y la tradició.

Aquella queda anorreada per lo procés y per los documents qu'anirèm retreyent y que's referexen al llinatge de Don Joan de Serrallonga, per qual justificació tenia En Balaguer l'argument y rahó de la comedia antiga que, tractantse d'Historia, no son cap proba y alguns *datos* que no son tals. En Milà fa un juhí rahonat sobre la comedia ja citada y obra dels tres enginys nomenats y n'explica l'argument, ab les següents paraules: «Suposa la comedia que'ls bandols de *Narros* y *Caderes* (axí'ls nomena) estavan gayrebé extingits

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y oblidats, quan don Feliu Torrellas, qui era d'una familia qui pertanyia als darrers (als Cadells), va tenir rahons ab don Joan de Serrallonga, *sobre detener una pelota* y'l va menaçar ab la pala: bastà aquest acte per renovellar odis y malvolences ja vells. En Serrallonga, amistançat ab Na Joana, germana de D. Cárles Torrellas, se proposà venjar-se'n y abdos se varen donar a la vida de bandoler y ell acabà morint al pal. Los autors del drama s'esforçaren en donar al caracter d'En Serrallonga tota la bonhomia que varen poder, fent-lo apareixer—com diu un d'ells—com *el cruel mas galan.*» Aquí tenim, donchs, la basa del argument del drama modern, y carácter de veritat histórica: En Serrallonga vulgar, posat a la categoria de Don Joan de Serrallonga; lo bandoler, convertit en noble y caballerós, es a dir, lo *crudel* fet *galan*; la Joana (que d'altra manera no devían nomenar-la en lo seu temps, car lo vulgus no deuría esbrinar de quina familia procedía) indubtablement la meteixa Joana Macissa del procés, tramudada en Joana Torrellas o de Torrellas y lo seu germà, tan imaginari en sa persona com en lo seu nom, constituit en capdevanter dels *Caderes* o *Cadells*, y en conseqüencia, per odi de partit que'l agravi feu renáixere o creixer, En Serrallonga se fa capitost dels *Narros* o Nyerros, explicació que sembla que vol donar entenent que la vida bandolera no es més qu'un medi per satisfer venjances polítiques, filles d'agravis a l'honor o a la sanch y d'aquí naix lo lladre caballerós, y per aquests medis adquireixen los personatges representació política. Lo menys viu pot compendre que, per nombroses que sían les malifetes o crims d'En Serrallonga, no son més, a tot estirar, qu'epissodis dramàtichs y fins tràgichs si's vol, mes no son suficients per formar un argument dramàtich sens l'ajust de l'invenció, y sab bé prou tot literat que quan se porta a l'escena qualque personatge histórích, se combina un dels seus fets o'l principal d'ells qui'l caracteritza ab algun altre fet inventat, lo lligam d'unes amors o d'un odi o bè la trama d'un conjunct que's desenrotlla per venir a parar, al desenllaç, al fet histórích y veritable, y lo meteix Balaguer no pot ignorar, per experiencia propria, puix es

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

autor d'altres drames de quina manera's fa axò, com per exemple l'altra composició seva posterior al D. Juan de Serrallonga, lo drama titulat Ausias March on no ha palanquejat gens en pintar-nos aquest poeta com rival del Príncep de Viana, y cobejant abdos una meteixa dama, *Na Brianda de Vaca*, qu'era l'aymada del Princep, sens tenir en compte a Na Teresa Bou qu'es la coneguda e histórica Laura del nostre Petrarca, y no cal dir qu'aquesta combinació tingué que fer-la per necessitat dramàtica. Los tres autors de la comedia citada devían voler poetisar a n'En Serrallonga, sabían que la seva amiga's deya Joana, qu'existían un bàndols de *Narros* y *Caderes* (com ells los nomenan) y ja'n van tenir prou: seguint la propensió o gust de llur época procuraren que lo *cruel* fos *galan*, com que res ve tant bé per ser galant, com ser noble y aymador, y com que Na Joana era l'amiga declarada d'ell, per que hi estés ab major correlació o avinença, la varen enalçar a la categoría de *Doña Juana* y li varen traure un cognom que li varen juntar ab un *de*, *Doña Juana de Torrellas*, sens parar esment en si aquest era un cognom de families honrades, y veus aquí la dona feta senyora de noble llinatge, igual per lo tant ab lo seu amistançat y ab lo seu germà, per lo sol fet d'estar renyida ab lo seu cunyat qui's transforma en lo bandoler politich, sens saber-ne la causa, quan lo natural fora qu'hagués sigut l'irreductible enemich d'En Serrallonga, mes no lo seu émul de bandolerisme, encare que ja veyèm que si axí no ho haguessin fet, no podían figurar en escena los dos bàndols de Nyerros y Cadells y està clar que, fent quiscun d'ells capitost respectiu dels bàndols, presta-s la ficció a majors lluytes e intrigues que contribueixen més al interés del drama. Si En Torrellas venía a ser com lo Serrallonga, dels Cadells, ço es, lo capitost bandoler del partit contrari, ¿qué ho fa que'l seu nom queda tan amagat, que no sía retret no solament en l'historia y en lo procés, sino tampoch, ni ab referencia a la seva rivalitat, en les meteixes composicions populars que tractan d'En Serrallonga, ni en les llistes dels bandolers que's troban citats en los registres, ni en cap dels molts bans o crides y sentencies

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que contra ells varen dictar los virreys y lo Concell Reyal?

No existeix, per lo tant, aqueix noble Torrelles bandoler, y tota vegada que resulta pura invenció la seva existencia, com la seva noblesa, hem de tenir també com invenció aquesta qualitat atribuida a n'En Serrallonga, puix aquesta va donàr-se-li en lo drama, per major contrast, ja qu'era convenient qu'abdos rivals tinguessin les meteixes qualitats. Posa En Balaguer una nota a la seva Historia per respondre a un periodista qui havía negat l'existencia del bandoler, dient que may havía existit cap Serrallonga en lo poble de Carós, y que li havían dit que realment hi existía la casa del famós bandoler y qu'a sobre de la portalada s'hi conserva l'escut d'armes habitant-hi encare un descendent seu del meteix cognom. No neguèm pas aquesta afirmació, més tothom reconeixerà que un conte no constitueix may una proba histórica seria, puix al menys s'havía de determinar l'indret de la població on se troba la dita casa y fèr-ne l'explicació per poder deduhir la seva antiguitat, descriure los quarters o signes heràldichs que conté lo noble escut y donar lo nom y tots los detalls que puguessin contribuir a la identificació de la persona del descendent directe. Si aquesta casa hagués sigut propria del capitost dels Nyerros, bé prou n'haurían donat compte los encarregats de cumplir la sentencia que's va dictar contra En Serrallonga, quan, la casa qu'era'l dot de la seva muller havía sigut arrasada y la vídua demanava permis per la reconstrucció, com únich medi per poder mantenir los cinch desgraciats fills que tenía del pobre terraçà de Carós, A n'aquesta proba tan feble n'hi ajunta un'altra no menys feble lo Cronista, autor del drama *Don Juan de Serrallonga*, y d'aquesta proba no'ns en ocuparíam si's tractés tan solament de l'invenció d'un drama, mes tenim l'abligació de refutar-la, per ço com l'adueix com proba histórica en la seva Historia de Catalunya, ab lo propósit de donar entenent als llegidors que, per Vich y per les seves rodalíes, existeix una tradició que s'ajusta admirablement ab lo que explica, segons la seva manera de veure y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'opinar, lo Cronista de Barcelona. La tradició subsisiteix, quan no hi han monuments literaris y populars conegutts que conservan y perpetuan la memoria d'un fet; lo que saben a la Plana de Vich ho poden també saber al Camp de Tarragona y a qualsevol encontrada de Catalunya y a la meteixa ciutat de Barcelona, ho poden explicar aquí y allí tots los qui hajan llegit la comedia dels tres autors citats y encare millor los qui hajan anat al teatre per veure-hi representar lo drama d'En Balaguer. No obstant, com es natural, aquest autor anteposa l'existencia de la tradició al seu drama, y com que l'accepta com a tradiciò, l'adopta per fer-ne l'argument del seu drama y l'adueix com a proba en la seva Historia, més la casualitat no pot ser-ho may tant com en lo cas present... ¿sab lo llegidor en que consisteix la tan recomenada tradició? en res qu'estigui d'acord ab lo procés y ab los documents qu'aduim, en res de lo que puga contribuir a presentar la figura histórica; consisteix tan salament (ho dirèm d'una vegada) en lo meteix y exacte argument del drama d'En Balaguer. En la seva composició pren los personatges de la comedia dels tres autors, puix fa sortir també Doña Juana de Torrellas, ab les meteixes rahons y coincidencies per que puga ser nomenada axí, lo fons y l'objecte es tornar a revifar los dos bàndols de Nyerros y Cadells, fentse partits polítichs de les colles de bandolers, donànt-los-hi un caràcter que'ls fassi semblar los precursors dels partits polítichs moderns; lo desenllaç o final qu'ell fonamenta no tan sols en la tradició sinó també en un document. (del qual parlarèm prompte) consisteix en l'empresonament del hèroe quan resava (com altre Hamlet) sobre la tomba del seu pare a qui se li dona'l nom de Bernat, tal com se deya aquell cavaller de Girona del segle XIII y qui servía al rey En Pere *lo Gran*; y tot lo restant es pur enllaç d'invenciò que podrà tenir molt mérit literari, emperò no'ns serveix per aclarir lo dubte histórich qu'estèm esbrinant. Examinèm are lo document que retreu per justificar lo desenllaç y fins per donar a compendre que l'empresonament d'En Serrallonga, més que no obra de la justicia, va ser efecte del odi d'un seu ene-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mich politich, (puix es molt natural qu-essent polítichs los dos bàndols, ningú, fora d'un enemich polítich, podía empresonar l'hèroe Serrallonga, com se despren de l'argumentació d'En Balaguer). Manifiesta àquest autor que'l descendent d'un tal Fontanellas li va mostrar *copia* d'un diploma de noblesa que li va otorgar en 1709 l'arxiduch Carles d'Austria, per lo servey fet per un dels seus avantpassats, contribuint a l'empresonament d'En Serrallonga y es un'altra rondalla, puix no costava pas gayre transcriurer integrament y al peu de la lletra tot lo diploma, en lloch de copiar-ne no més qu'un paràgraf, a fí de justificer la seva autenticitat y en lo dit diploma retréuen-s'hi mèrits de cent anys en-radera, ço es del 1609, en temps d'En Felip III y quan encare no havía decidit En Serrallonga deixar l'arada per lo pedrenyal.

Com que nosaltres no hem pogut examinar lo diploma, no podèm dir res sobre la seva autenticitat, emperò se'ns fa molt estrany qu'en una época de lluyta tan tremenda com era la guerra de Successió, en que'ls fills de Catalunya convertits en soldats per defensar la causa dels qui ells havían aclamat, En Carles III, cada dia feyan mérits, mérits recents y ben coneguts per tothom y son àquests lo fonament y motiu de tots los diplomes otorgats per l'Arxiduch. En Fontanellas vingués a retreure lo servey prestat per un besavi seu en l'empresonament d'un lladre, per adquirir també un títol de noblesa, quan lo mes natural y propri era que's fundés la condecoració per serveys o mérits que'l condecorat haguès fet en favor del seu pais y del seu Rey. Los Anals d'En Feliu, que comprenen fins al 1709, citan en 1705 uns germans Fontanellas de Vich qui en aquell temps ja deurian ser nobles, puix diu qu'abans, *olim*, se deyan Descatllar y ni de aquests, ni d'altres d'igual cognom en diu res de particular l'annalista, ab lo qual se puga deduhir la distincció o privilegi de que's varen fer dignes: ademés, (y es aquest l'argument mes probable si no'l mes convincent) a l'Arxiu de la Corona d'Aragó existeix lo magnífich llibre apellat *Brac Militar de Catalunya*, on s'hi apuntaven los noms dels nobles

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nous, segons les varies categoríes que's creavan y qui tenian entrada en lo uou estament essent tan auténtich y autogràfich, qu'en lo dit llibre s'hi escribia o extenia una acta-relació de l'admissió de quiscun dels indivídues y del títol ab que se l'havía honorat, capacitant-lo per esser admès y al final firmava ab sa propria lletra l'interessat, y en aquest llibre que s'extén fins molt més enllà del any 1709, fins al 1713, de manera que comprén, per complert, lo regnat de Carles de Austria, ni s'hi fa esment del nom Fontanellas, ni tampoch, per conseqüent, del diploma al qual fa referencia En Balaguer y del qual s'ampara com d'una proba histórica per explicar que l'héroe polítich va raure en mans de la justicia. Esbrinat lo primer punt del assumpte d'En Serrallonga anèm a examinar lo segon.

Un detall complert nos estalvia repetir aquí un gran nombre de rahons y detalls per probar en que consistía'l bandolerisme a Catalunya y quina importancia té que donarse als bàndols dels Nyerros y Cadells, y aquest treball es la monografía que sobre aquesta materia y títol ha pogut veure lo llegidor, en lo regnat precedent. Allí queda probat que aquells dos noms eran tan solament renoms que's varen donar, en lo segle XIII, a dues agrupacions feudals que's trobaven en lluyta, per lo plet que tenian lo bisbe de Vich y la senyora de Montcada y qu'abdos renoms eran derivats dels cognoms dels dos capitosts contraris; explica-s també allí la manera senzilla com pugueren perpetuar-se, a travers dels segles, venint a ser un distinctiu inofensiu de determinades colles de bandolers; deyam allí que, si aquests varen ser tolerats durant algun temps, per mires polítiques del govern central, per medi d'aquest se va obtenir la llur extirpació quan va convenir, ajudant a les armes del Virrey les forces naturals del pais, puix tractava-s d'un tal útil resultat, mostrant-se Felip III o sía'l tribunal de justicia, en nom seu, sobrerament generós per obtenir-ho. La desaparició d'En Rocaguinarda y dels seus seguidors o semblants ha sigut nomenada per algun historiador (y d'igual manera la jutjan els autors de l'antiga comedia d'En Serrallonga) fi de la lluyta

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dels Nyerros y Cadells, en aquell temps; de manera qu'admeten la renovellació de la meteixa lluyta y ab noms idéntichs, algun temps mes tart o sía en l'época del bandoler de qui are estèm parlant, quan en rigor històrich deu nomenarse, senzillament, fi del bandolerisme criminal que més tart va renaixer, com succeheix en tots los paisos y en tots los temps, segons si les circumstancies favoreixen més o menys als malvats qui's dedican a la vida aventurera. Ja vàrem indicar, al parlar del bandolerisme d'En Rocaguinarda, que n'havían de quedar fondes rahels de molt difícil arrencar(1), emperò van passar molts anys fins a l'aparició d'En Serrallonga y durant aquell temps se deurían anar completant la obra de persecució y càstich dels antichs criminals, axís es que per tornar a resorgir la fatal escola de lladres y assessins ab los meteixos noms antichs, y per constituir-se capitost temible y temut un nou home qui sobrepassas a n'En Rocaguinarda, en fama y en malifetes, no podía ser sino perque la mala situació del pais qu'escullia com camp d'explotació de les seves malvestats deuria favorir lo seu àvol intent, o be lo seu nou procediment havia de ser necessariament fomentat per qui tingués interès y mira política en que'l pais arribés a tal situació, com medi de dividir y desorganitzar. Per la declaració d'En Serrallonga, se veu que no començan les seves primeres temptatives de lladre fins al 1623, es a dir, quan ja regnava Felip IV, y encare que llavors ja hagués sigut lladre, bé havían de passar alguns anys abans no s'enlayràs a la categoría de capitost.

(1) Parlant l'historiador Melo dels bandolers, cita'ls noms de Roque Guinart, Pedraza y Pere de Santa Cilia, dihent qu'aquest era mallorquí qui havía occit 125 persones y que «s'ocupà, en aquests darrers temps, servint al Rey Católich, en càrrechs honrosos en la guerra.»

Catalunya desconeix aquest bandoler qui tal vegada deuria acomplir les seves malifetes en territoris no catalans, o qui pot-ser era pirata. En cambi hem pogut esbrinar que va distingir-se en nostra patria, quant ja prestava rellevants serveys al Rey Católich, puix aquest tal Pere de Santa Cilia es lo capità de dragons qu'ab los seus soldats, lo mes de Juliol de 1637, volia fer-ne de les seves a Caldes de Montbuy y'l poble armat lo va fer recular, matant-li alguns homes, y més tart li avingué un cas semblant, a Badalona. En comprobació d'aquestes noticies vejau en lo *Arxiu de la Corona d'Aragó* lo registre 5,584 foli 244 y'ls Dietaris de la Diputació, trieni de 1635 a 1638, 2.º part.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Essent ja tal, es quan començan les intrigues de França per fer lo que va fer més tart la diplomacia d'aquesta nació a Catalunya y es al meteix temps, com ja hem dit abans de parlar d'En Serrallonga, quan comensaren les lluytes y l'antipatía entre'ls naturals del país y la desenfrenallada soldatesca extrangera que, al servey de Felip IV, agreujava'ls pobles de Catalunya. Com més soldats vinguessin al Principat, mes gran havía de ser l'antipatía y puix veyèm que'l Virrey s'empenyava resoludament en perseguir ab tropes los bandolers, a demés de la força del Sometent, no serà pas ilógich fer la suposició de que, com mes gran fos lo nombre de bandolers a'l pais, com mes bona fos llur organització y mes espahordits tinguessin los pobles, com en efecte ho estavan, tenía que resultar menys enérgica la persecució del Sometent y mes necessari l'aplech de tropes per ajudar als comissaris regis, y com mès soldats hi havía, major era'l nombre de malifetes per ells comeses y a proporció d'aquestes era l'antipatía contra'ls servidors del rey d'Espanya; y a mida que l'antipatía era mes gran, millor era la disposició del país, dividit en opinions, per revoltar-se contra'l rey qui tal mena de soldats li enviava o per entregar-se en braços del qui primer l'amparás o ajudás en la seva venjança, y axò últim era lo que precisament desitjavan los polítichs francesos. En Balaguer referint-se a un llibre qu'ell califica de Dietari, (y que per nosaltres no es sinò un aplech de notes sobre'ls mérits d'una determinada familia) parla d'un setge d'Abella, en 1614, per los francesos y d'un batalló de Miquelets al qual donava'l nom d'*afrancesats*; dona la noticia, mes no la desenrotlla per cercar antecedents que confirmin o expliquin en certa manera les anades d'En Serrallonga a França y les seves relaciones ab nobles francesos. Entre l'antecedent y la conseqüencia no hi posa l'autor cap enllaç, emperò altres podrían fer ço qu'ell passà per alt, si la notícia quedés justificada, y axò no pot ser, perque en l'any qu'ell cita, no hi havía cap guerra a Catalunya, tins havían acabat per complert les irrupcions parcials dels Hugonot als pobles de la frontera y, en aquella ocasió, los francesos lluny de ser

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

enemichs de Catalunya, eran los mes grans amichs de Felip III ja que llavors, y desde 1611, se venía tractant y realitzant lo doble casament d'una Infanta d'Espanya ab lo Rey de França y d'una princesa de França ab lo primogénit d'Espanya y futur rey Felip IV.

Ademés, lo nom de *miquelets* no s'usava encare en aquell temps, a Catalunya, de manera que la noticia ha de ser forçosament inventada en temps molt posteriors, y en cas de donar-se, en alguna lluyta, a qualque agrupació armada lo dictat d'*afrancesats*, tenía que ser als bandolers, puix ja varem probar qu'hi havía *gascons* y *gabaigs*, en les colles d'En Rocaguinarda. Aquesta darrera suposiciò fora, a tot estirar, l'únich antecedent que's podría citar, puix en quant a lo altre, no fa cap força, com ho acredita'l meteix autor en la seva Historia, no esmentant, durant los anys a que fa referencia lo *Dietari* de que's serveix, cap fet d'armes que s'assembli al qu'ell explica. La gent d'aquell temps, ab mès o menys rahó, podían dir *afrancesats* als lladres, entre'ls quals hi havía individues qui parlavan gascó, emperò ¿qué ho fa qu'als lladres d'En Serrallonga no se'ls hi dona'l nom qu'ab més proprietat merejxían ells que no pas los antichs?

Aquí està'l *quid* de la gran qüestió: los companys d'En Rocaguinarda deurían semblar afrancesats, perque, ab franquesa y públicament, no's donavan de menys de dur en llur companyia lladres gascons y d'altres encontrades del Llenguadoc, vehines de nostres fronteres y en cambi, als lladres d'En Serrallonga ningú podía titllar-los de francesos, perque la gent del pais no podía atinar qu'aquell capitost de bandolers pugués prestar secretament un servey a França, mantenint en agitació una de les comarques més properes a la frontera del Principat. Podrà dir-se qu'axò no consta a l'Historia, més per la meteixa rahó de que no hi consta, en vista dels resultats del procés y principalment les declaracions del meteix bandoler, s'ha d'admetre la suposició, puix quan succèeixen aquests casos, un alt govern may baixa a tractar ab homes vils qui solament son instruments dels seus propòsits e intencions y's val d'agents o comissionats qui's po-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

san en relació ab altres habitants del pais, més dócils, quan tractan de posar-lo en revolta, y axò ho fa, a vegades, valent-se de medis materials e innobles. ¿Per ventura tenía qu'escriure'l meteix Richelieu al bandoler Serrallonga, a fí de que l'ajudés en la tasca de facilitar lo camí de Catalunya als francesos? Podría semblar, sens dubte, que divaguèm y que pretenèm explicar, ab soles suposicions, la incalificable permanencia dels bandolers d'En Serrallonga, per espay de tant temps, en la noble terra catalana, emperò, ab lo procés del gran criminal a la ma, y seguint una per una les seves declaracions, tenim elements bastants per enlayrar la suposició a veritat histórica. Lo territori escullit per En Serrallonga, com teatre de les seves malifetes, es l'angle que'ns resulta tirant una ratlla desde l'embocadura del riu Tordera cap al Montseny y Vich y continuant fins a Ribas y la Cerdanya, seguint aprés per lo Pirineu fins al mar, y desde Salses, per la costa marítima, fins a tornar a trobar lo Tordera. Fora d'aquest angle o més ben dit triangle, Catalunya, si en alguna de les seves comarques soferí vexacions per part dels bandolers, no passa de ser ço que s'esdevé en tots los temps y en totes les nacions, ab major o menor proporció, segons les circumstancies, més no's pot dir que'ls habitant estessin dominats o més ben dit aterroritzats, com succehía dins los límits qu'acabèm de traçar. En un territori proper, al Vallés, hi figura, segons se despren del procés, un'altra colla, la dels Margarits y's suposa qu'estava en relació ab la d'En Serrallonga, emperò ni ells ni llurs capitosts arriban a tenir funesta nomenada com aquest, axí es que, passant solament la vista per lo mapa, qualsevol compendrà que la permanencia de dita partida en aquell lloch més proper a la capital, constituía una avençada permanent ab un objecte semi-estratégich o militar. Més tan si existía com noaquesta combinació: lo cert es qu'En Serrallonga, sobre tot en la part mès accidentada del triangle traçat, s'havía imposat d'una manera tan terrible als masovers y estadants de les masíes més isolades, que desconfiant aquests de tot remey que pogués aportar-los-hi la pau de la llar, més d'una vegada tingueren

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que comtemporitzar ab los lladres y com que la necessitat no té lley y la lley de la conservació es abans que tot, lo exemple donat per los primers no trigà molt a tenir imitadors y arribà a formar costum, arribant axí En Serrallonga a dominar per complert: y no faltant-li, com esdevé als tirans, als qui may falta, encare que com a tirans los considerin, servidors amatents a prestar-los-hi ajut y vassallatge. Algunes vegades veyèm que'l bandoler s'allotja a les rectoríes, més axò no tindría res de particular y s'explica, puix, ¿a on podía anar que hi trobés millor allotjament y on podían estar ab més seguritat, com en casa d'un home pacifich qui per rahó del seu carácter res tenía que fer-li materialment, una vegada li hagués donat paraula sagrada d'aculliment? Més si les relacions d'En Serrallonga ab los clérgues no passessin de lo referent al allotjament, no podía axò tenir altre significat que'l que té en sí meteix, emperò com que consta qu'En Serrallonga feya freqüents viatges a França, se sab, qu'al fer-los, li feyan molt bon servey algunes recomanacions de clérgues, y no d'un senzill clérgue, més no-res-menys que d'un enlayrat abat, com veurèm tantost. Es terrible'l compromís d'un crítich qui ha de jutjar aquests actes, puix tem ferir, per l'exemple d'un qu'altre individue, a tot un estament respectable, y sens dubte, ben innocent en aquelles maquinacions que semblan tenir una finalitat política: recordèm que, anys enrera, un arquebisbe de Burdeus anà a peu desde França a Montserrat, per cumplir una prometença (1); trobèm més en abant que'l Comissari regi de Lluis XIV a Catalunya es l'arquebisbe de Paris, Marca; tenim que l'ànima de la política francesa, en aquella ocasió, es lo cardinal Richelieu a qui va reemplaçar lo cardinal Ma-

(1) Aquesta noticia consta en los Dietaris de la Diputació y per la época, es fàcil deduhir qui era aquest arquebisbe, no era altre que Enrich de Sourdis, de la familia dels Escobleau, lo meteix qui com a president del Concell de Marina dirigia más tart l'armada francesa batent-se ab los espanyols a les costes de Provenza y atempta invadir les de Viscaya, quan lo setge de Fuenterrabia, y qui ademés de prelat y guerrer era també polítich, com ho acredità seguint al rey Lluis per l'Italia y altres campanyes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

zarini: no oblidèm una disputa, ja coneguda per nostres llegidors, entre la Diputació y'l bisbe d'Urgell, per ço com donava benifets a clérgues naturals de França y darrerament, notèm, fixant-nos en la topografia del pais, que'ls monestirs on se troba més afavorit En Serrallonga se troban situats en les encontrades escullides per ell com teatre de les seves malifetes y algun en la part extrema y més fronterera ab França y qu'abans havian pertenescut a la diócessi de Narbona qual bisbe, en aquell temps, no deixava de tenir pretensions sobre la diócessi d'Elna, en assumptes eclesiàstichs, més ab tot y aquests antecedents o noticies isolades no'ns atrevim a fer la més petita interpretació y preferim atenirnos al fet, deixant al llegidor en llibertat de calcular lo que millor li sembli. Lo fet es ço que resulta del procés d'En Serrallonga y anèm are a palesar-lo, estant en la certanitat de que, si no expressa l'intenció politica qu'abans expresavam es, indubtablement, un misteri inexplicable pot-ser més gran de lo que sospitava, encare que sens demostrar-ho, la persona que va examinar lo procès y que tant interès va demostrar en publicar-lo. Nosaltres no comprènèm aquesta sospita, més en cambi entreveyèm lo misteri dels fets que descubreix y son aquests: que ja en l'any 1629. En Serrallonga va deixar anar un empresonat que tenía, per qu'era amich del cambrer d'Amer y «por ser dicho camarero muy amigo mio» y digué que, solament per aquesta circumstancia, li havía donat llibertat; que la primera vegada qu'anà a França, arribà al monestir de Sant Pere de Roda ab una recomenació per un monjo que li havía donat l'abat de Banyoles y sortí acompanyat per dos monjos cap a casa d'En Perez de Madra, a Llansà; que algunes vegades anava a la rectoría de Castellet y menjava ab lo Rector; que'l protegía N'Anton Riba de Sau, qui era familiar del Sant Ofici; que'l rector de Castenyadell li va donar una recomanació per monsieur del Viver: qu'en altra ocasió, l'abat de Banyoles li va donar un'altra recomenació per poder-se embarcar y anar a Leucata, ab cartes per dos monjos de Sant Pere de Roda quí lo acompanyaren fins a Cadaqués y desd'aquest punt anà vers

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Leucata, d'allí a Elna y d'Elna a França fins a casa del senyor de Viver; que al retornar de França En Serrallonga, va dinar ab lo rector d'Anyer y havent-li aquell explicat que l'havían robat, lo Rector li va prometre qu'escriuría al senyor de Viver, *porque esto nunca havía sucedido*: que dit Viver va tornar uns pedrenyals a n'En Serrallonga, fent-los anar a cercar de mans de Mr. do Fornà y va cercar col-locació per En Guillèm Clavell, *pues bastava que fuese amigo suyo*: qu'en altre viatge fet a França per les festes de Nadal, en ocasió de ser molt perseguit per S. E., y quan ja li havían mort molts companys, portant los que li restavan a hostatjar-los al hostal més ell y En Clavell posaren al castell de Viver; y per últim, que, acorralats ell y'ls seus cap a les montanyes de Carós, no gosavan cometre cap furt per la temor que tenían de perdre-hi y's limitavan a fer-se donar de menjar y, trobant-se tant perseguits, no tingueren altre remey qu'entornar-se-n a França, perque, a Catalunya, *no hi podien viure*.

Veyèm per aquestes noticies qu'a França hi havía dos o tres individues, un dels quals fins té castell, qui donavan aculliment a n'En Serrallonga, sabent qui era, y que l'abat de Banyoles, lo cambrer d'Amer y uns mojos de Sant Pere de Roda lo servían y li facilitavan expedit passatge, lo qual no era per força o per efecte del terror, sino per voluntat, y puix ningú duptava qu'En Serrallonga era un bandoler y's trobava en seguritat en terres d'aquella nació, en conseqüencia hem de creure menys de voler fer disfavor als seus protectors, que llurs actes no eran de simpatia envers lo lladre sino per un fi mes enlayrat y menys indigne, potser per complaure a determinats personatges qui, al meteix temps de ser considerats per ells com superiors geràrquichs, deurían tenir gran influencia en lo mon polítich, dels quals deurían ser agents los senyors francesos que s'han nomenat y qu'estavan en relació ab En Serrallonga y ab les persones del nostre pais qui'l recomanaven. A l'época del empresonament y mort del capitost dels bandolers, ja s'haurà fixat lo llegidor qu'es quan començan les lluytes dels pobles contra'ls soldats del exércit del Rey Felip: axò podía ser un

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nou element que podía donar més resultat a França, com en efecte va donar-li, més que tot quant se pugués esperar de En Serrallonga y dels seus, quedant per lo tant esvahida la importancia del bandoler y poch interés deurían tenir a França en amparar-lo, axís es qu'ab la mort d'En Serrallonga, podèm donar per acabat lo bandolerisme a Catalunya, entenent-se la segona época del bandolerisme, o sia'l d'alta escola, ja que d'aquí en abant los bandolers no son altra cosa que malfactors vulgars que no poden aterroritzar y ja no's parla d'ells, quan a l'any següent, lo pais en pes se prepara per donar ajut al Rey d'Espanya per lluytar contra França, ab lo qual aquesta nació va rebre un fort desayre que més tart s'ha de convertir en alegrias, quan Catalunya, girant-se contra'l meteix exércit ab qui havia compartit la gloria de vencer als francesos, no li resta altre recurs que congraciar-se ab ells, per defensar-se dels castellans.

Esbrinèm are lo tercer punt d'aquest afer.

Ab lo qu'acabèm d'exposar veyèm En Serrallonga, lladre o bandoler, servint d'instrument a n'algú y en aqueix algú s'hi pot talvolta descobrir la part *política* que se li atribueix, y alguns prenen la paraula en un sentit que no li correspon En Balaguer com si temés fer una afirmació de lo que n'està ben cert, en la darrera ratlla del capítol que dedica a n'En Serrallonga, no més fa esment de la paraula *afrancesat*, que per ell té la meteixa significació de *anticastellà* com explicà anteriorment; mes lo particular es que l'explica en ocasió en que encare no existeix, com partit, l'anticastellanisme, a Catalunya, en 1614, en temps de Felip III, puix si per anticastellanisme, vol entendre-s l'aversió del pais a les arbitraries disposicions de la cort, en aquest cas, podría dir-se que tot Catalunya (y com ella altres provincies) estava afrancesada, desde que l'últim Rey d'Aragó va casar-se ab Na Isabel de Castella, y aquesta aversió, per lo meteix que es natural y general, ni es política ni pot ser de partit. Aquesta aversió està en l'esperit general de la nació, no la pot ni deu representar lo lladre Serrallonga; y en proba de que En Balaguer ho reconeix axí, qu'En Serrallonga era'l capi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tos: d'un bàndol polítich, que parlant dels *narros* y *cadells* diu, que lo seu principal objecte, en lo drama que va escriure, era: «demostrar qu'aquests bàndols havian tingut en nostra historia representació política.» y més tart, sense referir-se al drama, assegura ja qu'En Serrallonga era del bàndol dels *narros*, de manera qu'ab aquesta afirmació se fa a n'En Serrallonga, no representant del esperit general, sino del bàndol polítich dels *narros* que no sabèm qué representavan, puix la justicia may los nomena ni persegueix com a tals. En la polémica entre'l Cronista de Barcelona y l'historiador En Joan Cortada, de que hem parlat al començament, y encare més bé en l'apéndech qu'aquest afegí al procés imprés, es molt interessant veure com l'un y l'altre interpretan la banda política del personatge de nostra historia y especialment la política representada per abdós bàndols, y En Cortada atribueix a n'En Balaguer l'opinió «de que'ls cadells eran los nobles y en conseqüencia los narros, llurs enemichs tenían que ser los representants del element popular y de les idees democràtiques» mentres qu'ell, En Cortada, opina al revers «ço es, que si aquests dos bàndols representaren efectivament los partits noble y popular, lo dels narros era'l de la noblesa;» essent lo resultat positiu d'aquesta contrarietat d'opinions, que'l llegidor acaba per no saber qué era En Serrallonga, si'l fill del poble o l'heraut de la noblesa, principalment quan s'observa qu'a tots dos robava y maltractava, quant se li presentava l'ocasió.

No per acreditar al ilustre narro, sino per justificar la seva missió política, creyent En Balaguer aportar una noticia de gran eficacia, cita les paraules de Clemencia, referint-se a notes comunicades per en Prósper de Bofarull y son: «que no s'ha pogut trobar cap document que doni referencies del origen y objecte d'aquests dos bàndols, emperò que, *apar, no obstant, qu'en llur comensament tingueren una finalitat política.*» Les darreres paraules son les úniques que cridan l'atenció d'En Balaguer, com si la seva opinió quedés sancionada per les paraules del respectable Arxiver de la Corona d'Aragó y Cronista quan lo seu significat devía ser, (coneixent com

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

deuría coneixer ell les guerres entre la senyora de Montcada y'l bisbe de Vich, en les quals se troba l'orígen dels renoms de nyerros y cadells) qu'en aquell segle llunyà, podían tenir una significació mes política qne no posteriorment, ja que llavors representavan dos bàndols feudals en lluyta, mes jamay va pretendre En Prósper de Bofarull donar una significació tan a la moderna, com la que preten donar En Balaguer al calificatiu *politich* dels narros y cadells y molt més, en quan declara aquell zelos guardià del nostre principal dipósit diplomàtich: «que no s'ha pogut trobar cap document que doni referencies del orígen y objecte d'aquests dos bàndols,» paraules de mes importancia per nosaltres que les que subratlla lo Cronista de Barcelona, car si en l'immens y rich dipósit de nostra historia, no hi va trobar may lo qui tan bé el coneixia, ni un sol document que posi en clar lo caràcter d'aquests dos bàndols, ¿vol-se encare una proba millor de que los dits noms de narros o nyerros y cadells no passavan de ser uns noms usats per lo vulgus, per distingir unes colles de les altres, y may distintius de bàndols o partits polítichs, ni tan solament representació de determinats estaments ni nobies ni populares? (1) Ja tenim dit anteriorment que s'havía donat un significat impropri al adjectiu *politich* y de l'esclariment d'aquesta confusió depenja la solució de tot l'enigma qu'ha donat lloch a diverses interpretacions y ens ha obligat a nosaltres, en compliment de nostre ofici de crítichs, a ocuparnos mes de lo qu'hauriam volgut d'En Serrallonga y més de lo qu'aquest personatge mereix, si es que en una historia no s'hagués pretés enlayrar-lo a la categoría d'héroe o de mitus y de personificació d'uns ideals que no eran los del seu segle, ni ell va manifertar-los y que ni's po-

(1) En Melo, per qui era solament incidental parlar, en sa *Historia de la guerra de Catalunya*, dels bandolers coneguts ays enrera en lo Principat, va exagerar una mica, sens dupte involuntariament, l'importancía dels bàndols puix remembrà, com comparació, l'existencia de Beamontesos y Agramontesos de Navarra, (qual significat ja tingué ocasió d'apreciar lo llegidor, en temps del Princep de Viana), y la dels Güelfs y Gibelins ab los quals certament no se'ls pot comparar, atesos los enlayrats principis o ideals que defenían uns y altres y la llur representació extesa ademés de l'Italia, per tots los paissos d'Europa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

den constar per lo resultat dels seus actes: ço que cal aclarir es, que la permanencia d'En Serrallonga al Principat, la por y terror que feya, los resultats fatals que d'axó s'en seguia, tot obehia a un plan combinat per faborejar les intencions *polítiques* de França respecte de Catalunya, de manera que'l bandoler va poder ser, tal volta sens sospitar-ho, un instrument polítich de França, emperò no un personatge polítich de Catalunya, ni ell ni'ls seus, tant si eran cadells com si eran nyerros y molt menys podian ser la personificació o representació d'altres idees que les que's poden tribuir a un lladre de camí ral o *lladre de pas* qu'es lo que veritablement e históricament era lo pobre terraçà de Caroç. En Joan Sala y Serrallonga, transformat sense cap fonament en lo noble don Joan de Serrallonga.

Per refermar encare mes la vindicació indispensable que hem empresa consignarèm aquí, en conclusió, algunes noticies interessants qu'hem descobert entre'ls documents del Arxiu de la Corona d'Aragó. Ja en l'any 1631, día 5 d'Abril, lo Concell Reyal, per molts crims que's numeran y en virtut de conclusió o sentencia anterior, treu da pau y treva (antiga fòrmula de nostra llegislació) a diversos criminals que nomena ab los curiosos renòms per los quals son coneguts: *lo Gollut*, *Viola*, *lo Magay*, *lo Clavell*, «juntament ab En Joan Sala y Serrallonga, de Carós, *lladre de pas y cap de quadrilla*, cridat y donat a coneixer com enemich de S. M., ab altres lladres y homes facinerosos qui van en colla y armats ab pedrenyals, etc.» Lo día 7 de Juny de 1632, lo meteix tribunal per veu del Cardenal-Infant, virrey, referint-se al document anterior que diu que's va publicar «para la perdicion y total extirpacion de Juan Sala y Serrallonga, de Carós, jefe de cuadrilla, dándole a èl y otros ladrones por enemigos de S. M.,» y ja lo seu antecessor, lo duch de Cardona, havía promés perdonar qual-se-vol crim del qui l'agafés y fins arribà a donar per lo seu agafament, sis centes lliures, moneda barcelonesa, y tres-centes per la testa, si no se'l podia agafar viu y res d'axò va poder-se conseguir y tenint are esment S. A., «que ha tornat lo dit Joan Sala y Serrallonga

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de terres de França on estava amagat y ha comparegut a les portes de Carós qu'es lo lloch de sa estada y refugi, per ço com aquells indrets son més accidentats,» torna a fer la meteixa oferta y dona la Reyal paraula de que's complirà tot ço que's promet (1). Com posterior a n'aquests documents, tal volta sía ocasiò de citar una circular (que ja's transcriu a l'Historia d'En Balaguer), (2) firmada per lo duch de Cardona lo día 19 d'Octubre de 1633 y endreçada a diversos comissaris, planyent-se de qu'En Serrallonga continui campant en certs districtes, junt ab la seva amiga, vestida d'home, y hem dit *tal volta*, perque dit document té que pertanyer indubtablement al 1632 y no al 1633, puix resultaría un anacronisme, sabent-se, com are veurèm, que ja no estava lliure per l'Octubre del últim any. Pèl Setembre del any 1633, En Serrallonga ja està en mans de la justicia, segons resulta de la diligencia per donar-li torment (y aquí volèm avinentar que forçosament hi ha d'haver una equivocació en lo procés estampat, car lo torment se li donava després de la publicació de la sentencia, que se li llegía, y porta la meteixa data y abans de la execució, y les deposicions que abans havía fet, en les quals va respondre En Serrallonga qu'havía dit la veritat y ho confirmava y perseverava en lo meteix, son del 15 de Novembre del meteix any, de manera que resultarían posteriors a la lectura de la sentencia) y tota vegada que'l torment era la darrera proba que's feya y era immediata a la execució de la sentencia, per medi d'axó pot deduhir-se, aproximadament, en quin temps va efectuar-se, lliurant a la gent catalana d'aquell monstre que tantes llàgrimes havía fet brollar, que de tants compromisos va ser causa, per la por que feya y qui a tants va foraviar ab lo seu mal exemple, puix era mestre consumat, creant una verita-

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 5, 584, foli 121, revers.

(2) Es extrany qu'En Balaguer no's fixi en l'anacronisme que resulta, comparant la data d'aquest document, que diu que consta a l'Arxiu de la Corona de Aragó, ab la de la sentencia en lo procés. Si citès al menys lo registre on se troba, ho podriam comprobar, puix resulta que no l'hem pogut trobar. Aquestes cites son ben extranyes, emperò encare es més extrany que no procuri, lo qui les fa, acreditar la veritat dels seus esbrinaments en l'establiment al qual fa referencia

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ble escola de ferocitats y de crims; quals deixebles tant va costar fer-los desapareixer de Catalunya (1).

La mort d'En Serrallónga, o més ben dit la execució de la sentencia dictada contra ell, puix abans de ser degollat y decejat, tenía que ser passejat o dut en un carretó per diversos llochs, no hi ha cap document que la consigni y ni'ls Dietaris de la Diputació ni'ls de la Municipalitat Barcelonesa apuntan com aveniment públich lo càstich del notable criminal y d'allí en abant, ja's dexa de llegir per complert lo nom d'En Serrallonga. Ab axò no volèm afirmar que no fos executat, emperò mentres no surtin nous docnments que ho confirmin, la omissió aquesta no deixarà de semblar un misteri.

(1) En lo meteix registre qu'hem citat no fa gayre, foli 163, s'hi troba un altre pregó o crida contra En Jacint Tartas y de Ruoes, no-resmenys que veguer de Conflent qui, junt ab altres facinerosos, feya com En Serrallonga y acabava d'assessinar a En'n Joan de la Creu, metge del seu pais y a altres, essent lo més notable que cometia aquests crims en territori francés, en la encontrada dita *La font del Vern*. La data de la crida es 4 de Setembre del 1635.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL IX

Dés del any 1634 al 1639

Trellat capritxós de l'audiencia a Girona y anament, sens motiu, de tropes a Catalunya. Medis inventats per lo Comte-Duch per fastiguejar los catalans. Malfetes de la soldatesca extrangera que representa l'exércit del Rey d'Espanya. Los Segadors: errors d'En Melo sobre aquests; llurs crims y objecte politich. Ajut dels catalans per la recuperació de Fontrabia. L'Olivars porta la guerra al Rosselló y s'hi presenta'l virrey Cardona: crida als catalans. Interpretació erronia del usatge *princeps namque*. Lo milanès Zerbelloni general del exércit d'aventurers: antipaties entre aquests y'ls naturals del pais armats. Nous socors de Catalunya per l'empresa de Leucata, desgraciada, y mutues inculpacions entre soldats y paisans. Lo duch de Cardona renuncia lo virregnat y'l reemplaça lo seu emul lo comte de Santa Coloma. Imprevisió y compromisos del nou virrey. Odi entre l'Olivars y En Richelieu. Expulsió de francesos habitants a Catalunya y embarch de llurs bens. Recàrrech sobre'ls genres importats de França en perjudici del comerç del Principat s'hi oposan los Diputats y depositan aquells en los seus magatzems. Malletes dels agutzirs y oficials reyals en los magatzems de la Diputació amparats per lo Concell Reyal y lluyta d'abdues corporacions. Lo comte de Santa Coloma desaten los concells dels seus parents y amichs. Los concellers ordenan fer un simulacre bélich: idea que tenian al realitzar aquest acte. Barcelona celebra la desfeta dels francesos a Fontrabia. Lo Rey demana als Diputats que no exigeixin drets de Generalitat al duch de Mòdena. Proposan los catalans defensar ells tots sols lo pais: negativa del Comte-Duch, preludi de mals esdevenidors. Esperit bélich y patriotich de Catalunya per servir al seu Rey. Capitosts del exércit: aclaració sobre llur origen y nom veritables. Ressentiment dels Diputats per les exigencies ilegals del govern, y per l'orgull en que se'ls tracta. Planys dels Perpinyanesos y antançament del exércit francès. Promesa que fa En Santa Coloma de castigar los oficials culpables d'algun excés; demanda seva als Diputats per que enviin prompte socors al Rosselló. Nomenament de Comisari general del exércit catalá a favor d'En Clar's. Lli-Llibertat als oficials de la Diputació qui havian sigut empresonats y ala sels y promeses del Virrey. La sala d'armes de Barcelona. Esclata la guerra; entrada del enemich, atachs, irrupcions y escaramuces. Los nobles, capitols y pobles catalans envian nous terços. Setge de Salses per lo Rey y divisions a Perpinyà. Rendició de Canet. Inacció dels soldats de Perpinyà. Queixes de la Diputació al Rey e ingratitut d'aquest. Lluyta entre catalans y castellans a Perpinyà y a Copliure. Revista da

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les forces catalanes, nomenament de mestres de Camp. Marxan elles y la força extrangera contra Ribesaltes. Escalament dels catalans y rendició d'aquest lloch. Moviment d'aquest lloch. Moviment d'abdós exércits. Arribada dels generals. Estat demostratiu dels terços que componien l'exércit del Rey d'Espanya, inclosos los catalans. Gloriosa campanya de Salses y valor dels catalans, continuats reforsos d'aquests, obsequis al Conceller en Cap de Barcelona, rendició del castell y humiliació de França. Entosudiment a la cort y al palau en desacreditar als catalans. Indiscresions, contradiccions, ridiculeses, errors y arbitrarietats que's notan en les cartes del Rey, instrument del seu mal govern. Justificació del mérit dels catalans a la guerra, desatés, per venjança, per l'Olivars. Nou propósit en prescindir de tot fur; exigencies despótiques contra Catalunya y repetició de les malifetes de la soldatesca, Cartes insolents del Comte-Duch y del Rey, paraules del historiador Melo que justifican les nostres afirmacions. Gérmen de la nova guerra de Catalunya y raho de l'actitut que tinguè que pendre.

ABANS d'ocupar-nos d'En Serrallonga, hem consigna alguns dels desacerts comesos per lo govern central per los quals cada día s'empitjorava més la situació de Catalunya, durant l'any 1634; y si durant l'any següent ja se han de deplorar nous disgusts, es per causes començades durant aquell, causes qu'are'ns toca palesar a fí de que d'aquesta manera puga capir-se, unint los efectes, com tingué que creixer lo malestar en lo transit d'un any al altre. Aquestes dues causes son, lo trellat de l'Audiencia o Concell Reyal a Girona y l'escampament de noves y nombroses tropes per tot lo Principat. Com de costum, quan parla lo Feliu d'abdos sucessos o causes, no deixa'l seu sistema: en quant al primer, no hi veu més que'l manament del Rey, sens atrevir-se a midar la conseqüencia; y en quant al segon, ab temor o candidesa, limita-s a dir que «s'esdevingueren alguns disturbis entre soldats y paisans y que'ls varen arranjar *de la manera que'ls temps ho permetian*,» frase molt a propósit, verdaderament, per lo qui tem dir la veritat, puix emagant la manera com lo temps ho va permetre, lo llegidor no pot donar-se la culpa a qui la mereix, pensant, per lo tant, qu'aquells negocis se deurían arranjar axí com en familia. No s'ha d'atribuir a la pesta la causa del cambi de residencia de tribunals y autoritats, puix era més gran aquella en los pobles fronterers y tothom sab que s'està més lluny del Rosselló y de la Cerdanya a Barcelona que no pas a Girona: lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cert es, que, per los perills d'invasió lo Virrey havía d'anar contínuament a Perpinyà y sa comarca y per la meteixa rahó de qu'allí continuava'l contagi, era més avínent per lo Cardona sojornar en un punt intermitjà, com Girona, puix axi's trobava més prop del lloch del perill en cas de guerra y no s'havía de molestar anant a Barcelona, on se veya reclamada la seva presencia per l'ofici de llochtinent qu'ocupava. Per lo càrrech de Capità general no era desacertat lo pensament del trellat, emperò per tots los altres càrrechs que també ocupava lo Cardona, virrey, la pensada era despótica y perjudicial. Tant si'l pensament era seu com si procedía de la cort, lo cas es que's va realitzar y per-llà'l mes d'Agost, al trelladar-se lo Virrey a Girona hi va fer seguir també la Batllia general, la Reyal Audiencia y tot lo demés que depenjava del govern del Principat, avenint llavors la major confusió d'atribucions, car a mida qu'anavant arribant forces del exércit, los jutges de la Reyal Audiencia comportant fer l'ofici d'aposentador o atgutzir, anavan per los pobles cuydant-se del allotjament de les tropes. Tenía lo Virrey, o axí ho devían considerar a Madrit, lo Concell Reyal com si fos la seva cambra consultora, més no tenía en compte que més propriament era lo tribunal qual residencia era indispensable a Barcelona, on també hi residían los altres elements curials, y si be'ls jutges podían servir-li per consultarlos-hi, en la manera que tenía que procedir lo Capità general, o per que la presió de la seva autoritat fés més acceptables los allotjaments en los pobles, en cambi com a magistrats de l'Audiencia perjudicavan los afers públichs, car no perqu'ells se trelladessin a Girona s'hi havían de trelladar també los advocats y procuradors, deixant llurs clients de Barcelona. Lo resultat va constatar aquesta irregularitat, puix no foren solament los curials que varen deixar d'anar-hi, mès també s'hi varen negar los pledejant y tots los plets y afers quedaren interrumputs: y malgrat lo desengany tan palpable, lo dia 4 de Maig de 1635, arribà un ordre del Rey privant dels càrrechs y oficicis als ministres del Tribunal y oficials reyals que se'n anessin de Girona. Com que la Dipu-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tació estava encarregada de pagar llur sou, comprenent l'abús, declarà que no faría efectius los sous dels jutges, y la Ciutat, com perjudicada en los seus interessos, va declarar nul l'impropri trellat de l'Audiencia y com que abdues corporacions tenian medis de fer arribar una representació a mans de S. M., valent-se de llurs comissionats, ya finir lo disturbi on lo pertocant a la primera causa, més no en quant a la segona u sia sobre l'allotjament de les tropes, puix aquest era tot justament lo plan diabólich del favorit Comte-Duch qui deuría doblar la seva ira en contra del Principat, ja que va veure-s contrariat per lo Rey qui volguè tornar a Barcelona tota l'importancia que mereixía. Aquest afer o segona causa de disturbi hem de tractar-la especialment.

Coincidint ab l'opinió del historiador més conegut de aquella época, los *Anals Consulars* explican lo succés de la manera més senzilla, més no per axò menys significativa: «... Tinguè que finir aquell afer (lo dels pledejants y curials) més aviat de lo que pensaren los qui havían donat tal consell y'ls jutges de l'Audiencia anavan per Catalunya, fent allotjaments *per la gent de guerra que'l Comte-Duch ab l'escusa de la invasió francesa, havia fet anar a Catalunya, ressentit, segons se deya, per la qüestió promoguda per lo cubriment, per lo dissentiment que li va mostrar la ciutat de Barcelona a les cortes, y ademés per ço com no havia volgut pagar lo quint.*» L'historiador Melo confirma y declara aquests meteixos ressentiments, axí com també lo poch cas que's va fer més en abant, per miseries consemblants, de les sinceres proposicions dels catalans per defensar la seva proposició lliurant-se al meteix temps de la soldatesca y com que l'ocasió on som arribats, gayrebé no s'havía iniciat la guerra ni aquí y ni tant sols als Paissos Baixos y a Italia, que fou per on començà; se compren qu'al pendre la devantera lo venjatiu ministre de Felip IV, enviant tropes a Catalunya, ab pretext de defensar-la, més que satisfer una necessitat de guerra y un servey per lo seu Rey, satisfeya una venjansa personal ab gran escreix d'egoisme, puix mostrant gran zel per la salvació de Catalunya y encoratjant-la a pendre la defensiva pesava als catalans en l'es-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tretor de transformar-se en soldats, de tenir que comportar, per força, als qui no volian admetre y per últim de treure-n d'élls un profit y de conduhir-los, en segon lloch a la ruina propria, com fora inevitable si, volent expulsar la plaga de la soldatesca se posavan en los de que aquesta, més nombrosa cada día, fes en ells terrible y memorable escarment.

Aquesta manera de portar-se, no sía dita error ni menys obcecació política, car no mereix altre nom que'l de apassionada temeritat per satisfer primer les propries venjances que les necessitats de la patria, qual benefici té que mirar, abans que tot, lo ministre qui's tinga per honrat y just. Tant es axí que'l proposit del favorit era ofendre a Catalunya, qu'en la meteixa ocasió atemptava renovellar altres agravis antichs, a mida qu'anaven desapareixent los presents, y axí ho prova la noticia que'ns dona lo Feliu, ab tot y'ls seus esforços per dissimular les imprudencies del govern, sobre nous desacerts, qual veritat podría comprobar-se sobrerament, si extractéssim no més les nombroses apuntacions que's troban en los Dietaris de la Diputació y també en los de la Municipalitat Barcelonesa: «S'augmentaren los contrafurs, prenent a Barcelona la jurisdicció en la defensa contra'l contagi: aquests atemptats constan en los seus Dietaris: resulta més greujós lo contrafur per recaure l'elecció de President en lo Suprem d'Aragó, en lloch de Viç-canceller, perque com qu'aquest es lletrat, enten les lleys y si volgués anar contra elles se li oposarían coratjosament los altres ministres, cosa que no gosarían fer tractant-se d'un president, gran d'Espanya, per respecte o per temor.»

Convenía exagerar lo perill d'invasió a Catalunya, per los fins venjatius, lo qui, ab lo temps, va poder ser possible, mes encara no havía arribat la ocasió, perque com varem indicar, l'afany que tenían tots dos favorits l'Olivars y En Richelieu d'abatre-s l'un a l'altre havía dut o havía fet iniciar la guerra en altres punts y solament de rebot podía venir a parar a Catalunya. França passejava los seus estandarts per devant de Brusseles, per Italia y per Valtelina; y Espanya, penetrant en lo territori de la seva enemiga s'anava apode-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rant de les ciutats de Picardía, mostrava intencions d'arribar fins a París y conquería les illes de Sant Honorat y Santa Margarida. Estava, dochs, lo teatre de la guerra apartat y llunyà, y com ja observa En Melo, encare dos anys després als pobles vehins d'Espanya y França no hi havían arribat los costosos moviments d'aquella inquietut; y tant era axí, que quan França resolgué invadir Espanya abans ho tenía que fer per altres provincies que per Catalunya, com ho veurèm més tart. No obstant, ab lo doble propósit que tenía l'Olivars de posar en defensa la provincia y venjar-se dels seus habitants encare que alegant solament la primera necessitat, aquell any meteix va proposar-se formar un gran exércit donant ordre terminant al duch de Cardona que també en formés un altre, lo mes nombros possible, tant de cavallería com d'infantería. Era aquesta una novetat que podía contribuir y no poch a l'entusiasme dels catalans qui, oblidats desde'l temps de Ferran *lo Catòlich*, sense permetre-ls-hi aprofitar ses antigues costums béliques, en cap empresa d'Espanya y com desheretats del honor y gloria militar, veyen en aquella oportunitat un medi de refer la llur fama puix de moment no veyan lo perill. Era de creure que accep-tarian ab gust l'intimació considerant-la com una galana invitació de llur Rey, corresponest a les indicacions fetes per lo favorit al virrey Cardona y's prestaren a formar lo exércit axí la Diputació com los Concellers de Barcelona, les ciutats, les viles y fins los particulars, desitjosos de fer mérits en defensa de la patria espanyola, del llur Rey y contra los constants y naturals enemichs de Catalunya; més encare no havía arribat l'hora, per més que'ls historiadors diguin lo contrari. S'hauría pogut realitzar aquesta ilusió dels nostres compatricis si lo llur coratge no hagués sofert un contrast d'enveges y una subjecció indecorosa mentres s'atemptava la formació del exércit a Catalunya, (puix encare tardà algun temps la realització del pensament) s'anavan reclutant en les seves comarques les desferrres més desmoralitzades d'exércits qu'havian militat en altres paissos per lo Rey Católich, merceners avesats a l'invasió y al saqueig en paissos

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

enemichs y dominats, italians, irlandesos: valuntaris de totes les nacions, de diverses creencies o de càp y qui's llençavan en braços de la mort, obehint la veu dels condotiers qui'ls capitanejavan, servidors fidels, no de les banderes d'Espanya y del seu Rey, sino del favorit qui'ls pagava y protegía en les seves incursions, axí es qu'ab menyspreu del nom espanyol y en perjudici de les armes castellanes ab les quals se barrejavan los seus terços, amparant-se y tot de llur nom, la nostra patria molt aviat va ser víctima de la arbitrarietat de quatre extrangerots enalçats a les primeres dignitats de la milicia d'Espanya y als qui tant se'ls hi en donava del menyspreu d'un territori, digne de millor sort, y del desacort y antipatía entre diversos súbdits d'un meteix rey, y tot axò que no ho dexava de veure lo patrici Cardona, ho tenía que comportar y fins havía de fomentar-ho a fi de que lo seu alt llinatge no semblés desvirtuat, renyint ab lo ministre qui tant mal paper li feya representar, en sa patria nadiua. Mentres s'anava ideant la formació del exércit català que'ls historiadors presentan com organitzat y perfecte, durant lo transcurs del any 1636, y compost de dos mil caballs y sis mil infants, als quals s'ajuntaren altres dos mil enviats per lo Rey, formant un conjunct de vuyt mil infants (1); lo qual no es cert, se varen experimentar malifetes que ja venen consignades, però no detallades per lo Feliu, qui haurían pogut ser nova sement de la disposició posterior, si ja no s'haguessin experimentat desde feya bastant temps, com ja hem probat, o més ben dit, si ja llavors, la idea de que Catalunya, milités ab exércit propri hagués fet esperançar que la gloria comú refrenaría als qui fins a-leshores havian obrat ab poch seny, o facilment esborraría la mala avinença entre'ls qui havian d'anar junts envers una meteixa fí. L'Analista, quan se plany solauient de les mali-

(1) En Feliu y'ls Anals Consulars estan d'acord sobre la formació del exércit y nombre dels soldats qui'l componian, emperò en los Dietaris de la Diputació, encare no hi consta res durant l'any 1636 y en lo segúent se passa molt temps en que la Diputació refusa la manera irregular y contraría a les Constitucions, ab que lo rey Felip s'ha proposat aixecar l'exércit, per medi del usatge *Princeps namque*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

fetes de la soldatesca, «como acostumbra la militar licencia no reprimida,» no obstant palesa la causa, més o menys veladament, dels mals futurs y qu'anava germinant ab tot y la lleyaltat que conservan los naturals a llur Rey. Diu axí: «Bé volía'l duch de Cardona donar remey y càstich, emperò ja fos que'l detinguessin o que li donguessin ordre contraria, no sabía tirar en abant. Trametía als ministres de la Reyal Audiencia l'avis de que li fessin a mans les informa cions; y no més varen consoguir ser mal vistos per no poder donar lo remey que demanavan los pobles.» La rahó qu'aquests tenían, la venim justificant ja fa molt temps y s veurà més palesa en los anys següents, y volent lo dit autor més aviat disculpar-la, que declarar-la, va tenir la bona pensada de citar les paraules d'un altre castellà de nació, qui escriguè en aquells temps, fra Anton de Santa María, qui volent disculpar al seu Rey, diu que li varen amagar les embaixades que'ls catalans li enviavan, «car si ell n'hagués tingut esment, hauría sigut lo primer de donar-los hi censol,» y en aquesta disculpa si traslueix, o la feblesa del monarca ab qual poder jugava lo seu intrigant favorit, o'l reconeixement de la justicia que favoría a Catalunya, ja que, clarament, un prevere castellà clama «que no's culpi d'atrevida a Catalunya, ni d'agosarada a Espanya, sino que s'endrecin a Deu quals judicis son inescandallables.» No se'ns digui que'l Rey ignorava la nostra desgracia, ja que si se li amagavan les embaixades; no hi ha res que pugués fer que no arribessin fins a les seves orelles les queixes d'un gran poble y si'ls capitosts de les forces castellanes qu'hi havia a Catalunya reconeixían les malifetes dels extrangers qui'ls comprometían, tenían mil medis per posar en coneiximent dels seus amichs, a la cort, lo qu'ab tota sinceritat y llibertat diu lo prevere castellà, en lo seu llibre, y no havent-hi ni un tan sols que ho atemptàs, o proba qu'hi havía una culpable indiferencia, o dona motiu a que se'ls tinga per complicats. Los fets esclariran aquest dubte y també justificaran que'ls capitosts superiors militars qui ocasionaren los danys futurs no eran de sanch espanyola y qu'alguns capitans dels terços castellans que'ls varen imitar, no

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

varen tenir altra importancia que la de que'ls seus noms figuressin entre'ls iniciadors d'imprudencies y malifetes (1).

Bona cosa es refugiar-se en los designis inescrutables de la Providencia quan no's poden materialment explicar les causes de la malaventura terrena, mes aquest extrem es convertit en abús per qualques historiadors que, volen estalviar-se tot esbrinament, o qui son negligents en explanar-les. Encare que ja existeixen los gérmens dels mals esdevenidors, la situació de Catalunya en aquella época y principalment a la capital no l'hem de suposar tan desballestada fins a creure qn'estava aclaparada, (sense que fos suficient a esvahir escándols y conflictes la veu de les autoritats del pais) per una

(1) Per més de que alguns autors, ab la bona intenció de passar per alt discordies passades, hajan parlat molt sumariament de les malifetes dels militars, cal saber qu'eran tan nombroses y freqüents que, lluny de ser passatgeres o circumscrites a un periode determinat, començan abans del 1635, se repeteixen moltes vegades durant los dos auys següents, acreditant la veritat de plaga tan deplorable, los freqüents memorials y entrevistes dels Diputats ab los Virreys conservats en los Dietaris de l'época on pot anar lo zelós patrici qui pretengui, en un estudi especial, vindicar Catalunya de les inculpacions que se li han fet. Té molta significació lo veure, que, generalment, son sempre'ls meteixos capitots los iniciadors dels distúrbis, y are citarèm las seus noms per exacrable memoria y com a mostra, tal com los hem copiat de diversos escrits d'acusació devant lo Virrey, en Novembre de 1635 y per lo Juliol de 1637: Lleonart Moles, sargent major. Joau Phrison; capitans, Hércules Tureli: Geroni Diez; Doménech Grasso; Brinyant; Cessar Garraffa; Gaspar Calvillo: Medina Chiffren; Andreu Filo Marino, Didach Bruxello; Fracesch Plassa: Tarrassa; l'afèreç, Joan de Bustamante; Sanro d'Alondoña. y per altra banda: Fabrici Priniano, Didach Salcedo; Lluís de Vilanova, capitans: Geroni Albanese, Didach de la Serra; Alonso d'Atan; Anton Biaxar: Bernardí T., llochtinent de l'artitleria de Nápols: Sebastià Medina; Pere Seballos: Joan Frison; Ferran Gallo: Rafel Marzo: Ferran Fernàndez; lo caporal d'esquadra de la companyía de monsieur Cruit; Francesch Comte; Joan Comanador; Didach Brisuela; Anton Gris: Alonso d'Alarcón; Horaci Marsino; los capitans, Simon y Pamos: Cristófol Leon; los alféreç Albeyar y Morer: lo capità Francesch Mur; Francesch Freya; Joseph Oms, caporal d'una companyía de mallorquins; Didach de Prado; Pere Rossal, capità de genets; Ximen Perez, sargent major; Lleó de Surco; Bernat Bravo y darrerament lo ja nomenat don Pere de Santa Cilia; capità de dragons.

Dins un'acta aixecada a Perpinyà, lo dia 15 de Maig de 1636 (qual original se troba en los Dietaris de la Diputació), s'hi troba lo prometença feta per lo virrey Cardona, de castigar a n'alguns dels ja nomenats, per malifetes comeses als pobles del Rosselló, essent lo primerament citat En Moles a qui nomena *governador de l'infanteria Napolitana*, y l'alféreç Bustamante de *la companyia del Comte-Duch*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

turba demagógica procedent de diversos y llunyans punts del Principat, quals individues ningú coneixía personalment, abans de veure-ls correr esbojarradament per los carrers de la capital. Parlèm del segadors qui varen donar lo nom a la guerra declarada, en 1640, contra'l govern de Felip IV. La rutina ha fet qu'aquest element secundari de revoluciò passés com principal y que fos tingut com a móvil del noble esperit d'independencia que va promoure l'alçament dels homes mes notables de Catalunya contra la tiranía, y axò es tan deshonrós com fals y convé, per lo tant, esclarir un assumpte qui sempre ha romangut en les tenebres per negligencia d'uns y per malicia d'altres. En Melo, historiador d'aquella época, no parla dels segadors fins a l'any 1640, quan explica la perturbació de la qual va seguir-se'n la mort del virrey Santa Coloma, emperò nosaltres podèm retreure documents auténtichs ab los que's proba que, alguns anys abans, aquells perturbadors varen ser causa de que'l Virrey expedís enérgichs manaments, essent un dels mes categórichs; y pot-ser lo primer, lo del 4 de Juny del 1632 donat per lo Cardenal-Infant, referint-se a un acort o sentencia del Reyal Concell. Parla allí lo Virrey com admirat del abus introduhit per los segadors qui venen a Barcelona, portant sengles bastons ab punxa de ferro o llança a l'estrem o ab bordóns (no fent-se may esment de falç, de dalladores ni d'altres aparells propris de llur ofici) y anavan escridaçant tumultuosament pèls carrers, dihent paraules impúdiques y ofenent e insultant als homes y a les dones y per aquest motiu la primera autoritat, representant del rey y president nat de l'Audiencia, prohibeix, sots les penes mes severes, aquells avalots y també l'us d'aquelles tan extranyes armes abans citades (1). En Melo, qui va escriure ab posterioritat a la guerra del 1640, y que per lo tant deuría haver sentit parlar de diversos avalots promoguts per aquells perturbadors, creuría, y axò no té res d'extrany, que'ls abusos dels segadors ja constituian una vella costum del pais y molt anterior al 1632, puix al fer-ne

(1) *Arxiu de la Corona d'Aragó*, registre 5,584, foli 120, revers.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la descripció, qu'es exacta, al menys la que's refereix a n'aquella época, escriu aquestes paraules: «Ja s'havía entrat en lo mes de Juny, en lo qual, *per ns antich* de la provincia, acostuman baixar de l'alta montanya envers Barcelona molts segadors, la major part homes disoluts y agosats qui la major part del any viuen desordenadament, sense llar, sense ofici y sense habitació certa; ordinariament son causa dels avalots y de la intranquilitat en tots los llochs permet l'entrada, emperò sembla que la necessitat forçosa de llur tracte no consent se'ls hi proibeixi.» La descripció dels segadors qu'intervenían en los avalots, en temps d'En Melo, deuría semblar exacta en aquella ocasió, mes aplicada als segadors de tots los temps resulta una error molt gran y'l català de menys vivors podrà compendre-ho, parant esment en lo qu'are anèm a dir

Realment durant los mesos de Juny y Juliol, solen baixar desde l'alta montanya al pla y als pobles de marina colles de segadors, qui, després d'haver-hi guanyat llur jornal, se'n van cap a Urgell y altres encontrades on les cullites son mes tardanes. Aquestes, com procedents de molts y distincts pobles, lluuyans uns dels altres, no son ni poden ser nombroses, car procedint de pobles rurals ja's compendrà que té que ser proporcionat a l'importancia de quiscun dels pobles lo nombre respectiu de fadrins o jornalers a qui puga sortir a compte l'anament envers comarques llunyanes. Un ja s'explica que durant llur camí, ajuntant-se unes colles ab altres, arribin, en conjunct, a formar un nombre regular y axò era encare mes facil al retornar qu'al venir, a fí de poder anar juncts los qui eran de diferents pobles d'una meteixa comarca; y no obstant, per nombroses que fossin les colles, al arribar a Barcelona ja no ho podían ser fins al extrem de comptar-se per milers y tal volta no arribavan a centenars. Un colp aplegats dins la ciutat, suposant que precisament venen a llogar-se aquí, lo qual no es probable, car es de suposar que moltes colles se'n deurían anar directament vers los pobles qui tinguessin grans sembrats, no hi havía jorn senyalat per contractar-los, ni podían arribar tots d'una vegada, per causa de les distancies y, darrerament, perque no es

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cosa tan avinent per los propietaris, masovers o administradors forasters tenir que fer un viatge exprés a Barcelona per llogar los segadors, quan aquests, per lo molt a compte que'ls hi surt ser contractats aviat, ja's donan prou manya en cercar la proporció que necessitan y'l guany que'n volen treure; ja passèm per que lo conjunct de tots los segadors aplegats formés un nombre respectable, emperó aqueix conjunct no es probable, puix a mida que quedavan contractats se'n anavan, car no hi ha noticia de que aquest aplech o mercat se celebrés en un dia fixo, es molt diferent de lo que's compta o suposa, ço es, l'entrada de tots juncts a la ciutat, formant una host nombrosa; y axò qu'hem fet remarcar es tan cert, qu'en nostres temps passan molts anys sense que's noti l'arribada parcial de les colles y si Barcelona es are ciutat de mes gran importancia qu'en temps de Felip IV y les seves costums han variat molt, los sembrats que fa necessaria la vinguda dels segadors son are iguals que llallors y'ls medis de viatjar son are mes fácils qu'en aquella época.

Ademès d'aquesta aclaració, cal tenir present un'altra circumstancia molt remarcable: suposant que la nombrosa entrada de segadors a Barcelona fos causa inevitable dels avalots, considerant-ne immemorials les causes, hauran de ser també immemorials llurs efectes; es a dir, si'ls segadors havían entrat sempre a Barcelona, formant una host nombrosa, sempre y tots los anys hauría tingut que presenciar la culta capital aquells avalots, y per la *forçosa necessitat*, com diu En Melo, *que no consent que se'ls hi proibeixi*. Consulti lo curiós llegidor tots los inventaris existents en los Arxius y adhuc los qui estan en poder dels particulars, escorcolli'ls registres de la Llochtinencia on s'hi conservan tots los pregons o crides relatius al bon govern y també les col·leccions d'impresos qu'inclouen los primers bans generals de quiscun dels nous virreys, car aquests documents venen a ser com lo programa respectiu de tots los qui han ocupat aquell enlayrat càrrech, a Catalunya, y no s'hi troba, ni una sola vegada, ja sía com a represió, ja com a prevenció, lo mes insignificant ordre o manament sobre les entrades y avalots dels

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

segadors, de manera que la *forçosa necessitat consentida* may ve consignada, essent lo primer document represiu que's coneix aquell que ja hem mencionat y que fou expedit per lo Cardenal-Infant, l'any 1632. Més encare: ab posterioritat a l'any 1640, ço es, quan ja Catalunya unida ab França lluyta contra Castella, no's torna a parlar més dels segadors y no hi ha ningú que doni noticia en cap obra y en cap manuscrit d'entrades de grans hosts de segadors y menys per lo tant d'avalots o malifetes inevitables y consentides. A fí de que's veja més bé l'efecte de les nostres observacions, retreurèm algunes situacions anteriors, semblants a la del temps dels segadors, en les quals la demagogia o element mes ínfim popular ha servit, com sempre succeeix, de nefast instrument a la tiranía, proporcionant-lí ab los avalots un medi mes fácil per enjovar lo pais y per pervertir lo seu verdader esperit públich: en temps d'En Joan II, los remenses qui may s'havian avalotat fins llavors, foren a la montanya, los genízars de la reyna Joana contra la Diputació y l'exércit català que defensava l'iudependencia de la patria, tal com los *homes de la busca*, foren, a la capital, los qui més ajudaren a fer desapareixer lo prestigi de les autoritats, posant divisions entre elles y enervant l'acció del gran centre de qual unió y constancia depenjava l'éxit de la lluyta qu'ab lo pais mantenía la marastra del ja desaparegut Príncep de Viana y llavors mare y tudriu del nin D. Ferran; en lo regnat anterior, los nomenats *homes de la Unió*, occint veguers, empresonant nobles y obrant ab escandalosa llibertat e inconcebible facultat, tant a la capital com en altres llochs, presta lo major servey que puga imaginar-se als enlayrats polítichs qui's proposavan malmetre les antigues institucions per qual defensa tantes lluytes varen sostenir-se entre la Diputació y'l govern central; desapareguda l'Unió, per un mitjà tan meravellós com havía existit, va venir lo bandolerisme d'En Rocaguinarda y després del d'En Rocaguinarda lo d'En Serrallonga, y quiscun d'ells, com ja hem probat, y sots distincts aspectes polítichs, no deixaren d'ajudar als qui tenían interés en enjovar Catalunya; y per últim, tot just

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

acaba lo segon bandolerisme, que ja surt un nou element perturbador qui'l reemplaça y fou aquest los segadors, nucli de tempesta qui's congría y atreu totes les altres que's formen a diverses distancies y que té la pretensió de representar l'esperit general y taca y deshonora ab los seus crims les mellors causes, qual defensa s'atribueixen ells, no fent altra cosa, al cap y a la fí, que dividir y desballestar, ab lo propósit de qu'altres s'aprofitin de la divisió y del desballestament qui sempre obre'l camí a la tirania y a la cobdicia organitzada, element que, com tots los qu'hem citat abans, desapareix tantost ja no'l necessita lo qui l'explota.

Ningú podrà negar-nos, donchs, que'l domini transitori dels segadors, en lo período determinat qu'hem establert, fou tant solamen un medi usat per menar Catalunya a una situació desesperada y com que no podían ser los segadors tants ni tals com figuraren en los desordres ja coneguts d'aquell temps, car los segadors no foren ni han sigut may, com va creure En Melo, *la major part homes disoluts y agosats qui, la major part del any viuen desordenadament, sense llar, sense ofici y sense habitació certa*, sino qu'eran jornalers terraçans y també masovers qui, aprofitan lo temps que trigan a assabonar-se'ls fruys en llurs terres, per anar-se-n a guanyar un jornal, per les comarques on la cullita ve més aviat; es per lo tant logich deduhir que la paraula *segadors*, a l'época que describim, no significa altra cosa que la nova forma demagógica que prenen los perturbadors de la pau y de la bona armonía entre'ls bons catalans; es lo pretex qu'adopten los qui s'avenen a ser instrument venal dels mes enlayrats y ocults explotadors, puix si ho meditèm bé ¿a qui li consta qu'aquelles grans colles qu'arribavan organitzades ja, en certa manera, per tota malvestat, qui venen, la primera vegada que's donan a coneixer, no com pacífichs segadors ab la falç penjant a l'esquena, sino armats, ab bordons, ab bastons ab llança y punxes ferrades, a qui consta que sían rústechs terraçans mes acostumats a la pau de la llar que'ls ciutadans de Barcelona y no gent dolenta y vagabonda, alguns d'ells potser ja practichs deixebles de l'escola d'En Serrallonga, o

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

desferres dels meteixos bàndols que s'acabavan d'esterminar, mitjançant los esforços dels virreys y dels Sometents del pais? ¿Vol-se creu que li costès tant al malvat perseguit per les montanyes, y qui sabía qu'a les capitals hi havían ocasions d'avalot y saqueix, penjar-se una o dues falç a l'espatlla pendre'l cayent y'l trajo de verdader segador entrant com si ho fos, escridaçant y escandalitzant sots qualsevol pretext qu'afavoris les seves intencions? Aquestes astucies y gosadies, encare ab menys facilitat que la de fingir-se segadors, les hem vist usades en diversos temps y com que l'imaginació del poble es molt viva y crèdula, jatsía qu'entre'ls segadors meteixos podría haver-hi homes de mal instint o de fácil domínar ab qual-se-vulla preacupació ab que se'ls cegués no arribarèm a afirmar d'una manera absoluta qu'entre'ls segadors falsos no n'hi haguessin de verdaders, y que'l vulgus de les ciutats fos tan assenyat que conegués les seves manyes y'ls refusés, puix avenía molt altrament, com es natural de tots los temps; emperò lo moviment en general atesos los seus origen y fí no té altre caràcter que'l que li hem atribuit y no obeeix a cap altre impuls qu'al que li dona una ma amagada y poderosa que s'havía proposat produir la desesperació en l'esperit dels catalans (1).

Aclarit lo dubte, o més ben dit esmenada la tergiversació histórica exposarèm are los fets apuntant de moment la primera malifeta dels segadors y procurarèm d'are en abant consignar, quan arribi l'ocasió, totes les altres que varen cometre'ls hérores de la nova plaga. Lo primer succés d'aquest genre l'apunta lo Feliu, (referint-se al seu predilecte manus-

(1) Confirma, en certa manera, aquesta afirmació nostra En Salarich en la seva *Historia de Vich*, puix parlant d'algunes tropelíes comeses en la dita ciutat en l'época de qu'estém parlant (y de les quals parlarèm després) s'expressa ab aquestes paraules, coneixent sens dubte les intencíons dels qui llavors perturbavan lo pais: «Ja gayrebé's tenían oblidades les anteriors perturbacions quan, volent los segadors *parodiar les meteixes escenes qu'havian representat a Barcelona*, s'en aplegaren prop de 2,000 a la plaça del Mercadal palesant llur desitg de calar foch a n'algunes cases, etc.» Reconeix, donchs, l'historiador vigatà, com nosaltres, que lo dels segadors era una verdadera comedia ab un acabament tràgich.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

crit de Parets) posant-lo als 22 de Juny del 1636, transcribint, per donar-ne l'explicació, una petita anécdota un xich extranya puix ve a dir en resum qu'un tal Forés, (1) «a qui lo duch de Cardona havía promès la vara de veguer de Barcelona ab tal de que li donés vint-y-cinch soldats pagats per la guerra,» y segurament que per cumplir aquesta oferta va contractar una multitut de segadors, ab lo pretext de segar los seus camps y'ls va fer tancar dins una cambra baixa; quan los altres segadors se varen adonar de la falta dels seus companys, anaren a casa d'En Forés, trencaren la porta tiraren los mobles per la finestra y la casa se va lliurar del incendi, mercès a la gran pluja que queya; lo Governador volguè evitar majors perjudicis y per aviar los segadors—continua dient—demanà companyíes als Concellers y aquelles sortiren tot-seguit contra'ls segadors, emperò quan varen saber-ne la causa *se declararen en favor llur*,» y llavors la Ciutat, (ço es, los Concellers) veyent qu'aquell mal no tenía remey, «obrí lo portal del Angel y anant-hi los segadors, sortiren de la ciutat, quedant tot en pau y donant-ne tota la culpa a n'En Forés per la seva temeritat.» La relació de Parets seguida per lo Feliu serà més o menys exagerada, més o menys ridícola, més sia com sia, de moment ja tenim una malifeta dels segadors o dels qui axí eran nomenats a Barcelona, a mitjans del any 1636.

En lo restant d'aquest any y durant lo següent fou quan la guerra entre França y Espanya s'anà acostant al principat de Catalunya. Segons En Melo, qui explica los antecedents de la que entre França y Catalunya y Castella, «lo marquès de Valparaiso, qui era virrey de Navarra *per fer-se agradable a n'aquells de qui depenjava*... va creure que'l millor camí per guanyar-se la voluntat del comte, (l'Olivars) era facilitar-li'ls medis de venjar-se;» y axò ho diu respecte a contrariar los propósits d'un Richelieu. Los medis eran fer una

(1) En lo Dietari trienl de 1635 a 38, part 1.ª, foli 134 girat, consta que N'Agustí Forés fou refusat per los diputats per que hi havia causa contra ell, de quan havia sigut veguer de Camprodon, no podent, per lo tant, ser-ho de Barcelona, encare que, per conseguir-ho, *haja donat soldats al rey N. S.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

irrupció envers França per la part de Gasconya y en efecte va fer-se, emperò l'èxit va ser tan contrari que havent començat la guerra per aquell cantò s'abandonaren tantost les posicions qu'havian preses, abandonant-hi també llurs provisions, queviures y fins l'artilleria, lo qual va encoratjar molt a l'enemich. Llavors al' Comte-duch se li va acudir començar la guerra per un altre cantó, pèls voltants de la frontera del Rosselló, sense preveure que'ls francesos no refusarían l'ocasió que se'ls hi presentava, puix aplegat lo seu exèrcit a Gasconya penetraren en nombre de vint-mil combatents, portant a la devantera lo princep de Condé, per la provincia de Guipúçcoa, y Fontrabía fou la poma de la desavinença y molt va costar als soldats de Felip IV tornar-la a possehir (1). Axò ja era de preveure y no va ser per lo tant tan descabellat lo plan de l'Olivars de trelladar la guerra vers un altre indret, lo disbarat va ser lo no saber primerament si les seves forces eran bastants a poder rebatte les que li vinguessin per la banda del Rosselló y també en voler ser lo provocador en lloch d'estar a la defensiva, tot per poder apaybagar la set de venjança y per satisfer també. desassenyadament, los seus capricis, entoçudiments y orgull. L'empresa que va idear lo favorit del rey fou, fer invadir per les tropes que's trobavan aplegades a Catalunya lo castell de Leucata qu'era lo darrer baluart de França per aquella banda, y d'aqui la nova crida feta als catalans per anar a les armes, en virtut del usatge *Princeps namque*, com ja abans havía pretingut, o fos com fos; y sens dubte per agermanar autoritats o dominis, cosa que no dona gran resultat en casos arriscats, puix sempre hi ha d'haver una veu suprema y única, va compartir lo càrrech de la direcció de l'empresa entre'l virrey de Catalunya, duch de Cardona, y'l capità de

(1) En los primers mesos del 1637, segons lo Feliu, arribà a Barcelona l'esquadra de Dunquerque y havent desembarcat los seus soldats qu'era tropa molt triada, se va creure més convenient fer-los anar de reforç a Fontrabia y per apresar lo viatge los llauradós de Catalunya facilitaren les adzembles necessaries, de manera que, *s' deya que la recuperació d'aquella llunyana plaça devía-s en gran part, a Catalunya*. Los *Anals Consulars* citan aquest fet avingut lo día primer de Juliol del 1628 y es molt probable qu'ho sia.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la soldatesca que tantes malifetes estava cometent contra'l país, lo nomenat comte Joan Cerbellon qui (com ja hem fet notar altres vegades, al parlar d'aquest cognom que'ls historiadors han catalanitzat y castellanitzat) qui no era altre que'l soldat milanès Zerbelloni.

Hem negat, fundadament la formació d'exércit a Catalunya que suposan que ja existía, desde feya molt temps abans de l'any a qu'hem arribat, alguns historiadors y hem consignat la disputa tinguda entre la Diputació y'l govern sobre l'interpretació del usatge *Princeps namque*; lo Feliu qui es un dels aludits, quan justament va a esclatar la guerra en nostra terra, es a dir quan se prepara la empresa de Leucata suposa qu'els meteixos catalans feyan present als dos capdills ja citats «que'l nombre de les tropes era petit per aquella empresa» y contra lo qu'acostuma lo dit autor, no nomena may cap capità subaltern dels nostres, per mes de que, al descriure'l succés, parla dels *terços* del pais, la seva afirmació no'ns ha fet sospitar que'ns haguessim equivocat nosaltres en lo més mínim. Los *Anals Consulars*, mes autoritzats en axò que'l Feliu, simple narrador qui no dona may cap referencia, han vingut a confirmar la nostra negativa o més ben dit a esclarir lo motiu de la demora en la formació del exércit, palesant també que les forces de que constava eren iguals en forma y distribució que les que ja's donaven com facilitades per Catalunya y organitzades durant los primers mesos del any anterior, 1636, ço es; 2.000 caballs y 8.000 infants entre les tropes del rey y les del pais.

Aquell interessant llibre que'ns serveix de guía no deixa de consignar que's va senyalar com plaça d'armes la vila de Perpinyà y qu'allí va trelladar-se'l virrey per animar y fomentar l'empresa, junt ab l'altra autoritat militar ja nomenada, emperò recorda també que, desde l'any 1475, no s'havia fet cap crida a les armes a Catalunya, en virtut del usatge *Princeps namque* y llavors va fer-se, puix va venir-ne l'ordre de Madrit, «expedida per lo Concell d'Aragó, en forma de cancilleria, ab data del 4 de Juny.» (lo qual prova que la disputa va perllongar-se y sotsmetent-la al dictamen del Concell

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

suprem d'Aragó, aquest deuría resoldre a gust de S. M.) y en conseqüencia, lo día 13 de Juny va ferse públich a Barcelona y's va manar, ab referencia a les paraules ab que venía expressada la dita ordre, «que tots los catalans, ab llurs armes y queviures, anessin cap a la banda dels comtats del Rosselló y Cerdanya, en los dies que'ls hi fos senyalat, essent axò causa de grans debats puix los Diputa.s s'hi varen oposar.» Prescindint de si fou més o menys persistent aquesta última oposició dels qui, desde feya tan temps, la venían sostenint, baix lo punt de vista legal, y suposant que l'inminent perill de la guerra y l'avantatge que n'havía de reportar Catalunya ab l'adquisició de Leucata (1) fes obrir los ulls dels qui tenían lo govern suprém del Principat, no hi ha dupte qu'anirien aplegant-se forces de diverses encontrades en direcció als Comtats, per guerrejar sots lo comanament del virrey duch de Cardona, mes, consti que, dites forces no se deurían organitzar fins despres de la data indicada de la publicació, 13 de Juny de 1637, y qu'encare que quiscuna de les municipalitats organitzés les que li corresponían, en la forma que millor les hi semblés, la comparescencia de totes les forces era a l'usança de sometent, ja que'l rey les cridava en virtut del usatge ja indicat (2). Los naturals del país, per si sols quan foren cridats, sempre sapiguéren constituir-se en exèrcit y lluytant a sa manera ab cabdills propris y un capità suprèm y únich també natural, jamés varen tembre la lluyta ab los irruptors vehins, tant en temps de Felip *l'Atre-*

(1) En carta autógrafa que's conserva datada als 20 de Setembre, deya Sa Magestat als Diputats: «...y si bien espero del amor y fidelidad con que siempre haveys acudido a mi servicio, y al de los SS. Reyes mis predecesores que para assistir al Duque con gente para la defensa de los puestos que tiene ocupados, *habreys* (quando llegue esta) *venzido todas las dificultades que se os offrecian*, particularmente siendo reputación de esta Provincia que *lo que se fuere conquistando en Francia se conserve como parte y porcion en el dominio della* etc.»

Dietari de la Diputació, trieni de 1635 a 1638, part 2.º foli 283.

(2) Ab posterioritat al succés de Leucata, 8 d'Octubre, encare deya'l Rey als Diputats: «... Todavia me ha parecido encargaros assistais con la mas gente que fuere possible a la defensa dessas fronteras *por el camino mas breve y eficaz que se pueda conseguir*, pues vuestra obligacion es acudir en ocasion tan apretada, etc.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vit com en lo de Lluis XI, sens tenir en compte si les hosts enemigues eran guiades per un príncep de la sanch reyal o si eren turbes d'Hugonots; emperò posats en competencia, ço es, tenint qu'anar a la lluyta barrejats ab los soldats d'En Zerbelloni, ab aqueixa tropa uniformada y dividida en regiments qui havían guerrejat a Flandes y a Italia, gayrebé era inevitable un disgust, car los orgullosos veterans tenían que mirar ab menyspreu aquelles osts que per ells no era mes que un aplech de paisans armats y aquests, com es natural, no varen voler ser manats per un déspota posat a sou que'ls tractés com a reclutes y fins los hi repugnava tenir qu'alternar ab aquella soldatesca que no feya gayre que'ls havía maltractat en ses llars propries, burlant-se de tota lley y costum y fent tot lo que'ls hi passava pêl cap per satisfer los seus brutals desigs. Lo resultat d'aquesta comparació o competencia havía de ser fatal per lo Rey d'Espanya y també per lo Principat, y defugim are tota reflexió y comentari, puix massa'n tindrem que fer a cada pas a mida que vajan esdevenint los sucessos y augmentant-se les complicacions.

La primera fatalitat va ser l'éxit de l'empresa de Leucata. Sens tenir en compte la discordancia natural que hi ha d'haver entre autors espanyols y francesos qui tractan de aquesta succés, les reticencies y la manera especial d'explicâ-l usada per los primers, (no cal llegir En Melo y En Feliu) indueixen a creure, y axò ho volém consignar sense paliatius puix se tracta d'una veritat histórica, que desprcs de molts dies de setge, auxiliada la plaça a manera d'*encamisada* segons los Anals Consulars, per lo gran nombre de tropes qu'estavan preparades a Narbona, obligà a les nostres a que reculessin, fins a l'extrem de deixar en mans de l'enemich l'artilleria que portavan.

Consigna també'l meteix llibre, ab referencia principalment als dos capdills superiors, que sortiren *molt alegres* de Perpinyà, lo día 1 de Setembre, mes quan los d'aquesta vila varen saber lo malament qu'anava l'afer, es natural que perdessin l'alegría que pot-ser aquells los hi havían comunicada y axí s'explica qu'a corre-cuyta demanessin auxili a la capi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tal y llavors veyent aquesta'l perill que la menaçava, ja no deuría obrar tant encalmadament, y prescindint de tot escrúpol legal anterior y sense que fos necessaria la carta del rey Felip que ja hem extractat, data del 8 d'Octubre, veyèm que molt diligentment organisà nous terços dels quals ne dona noticia lo Feliu al qual, aquesta vegada, podèm donar crédit, puix parla ab referencies autoritzades: «Arribà la noticia a Barcelona y, prompta al servici del seu Rey, aplegà un altre terç de 500 homes y'l meteix día en va enviar 360 comanats per D. Anton d'Homs, per D. Lluis de Paguera y per Don Lluis Tort, y l'endemà tots los restants, a fí de reforçar lo nostre exércit.»

Lo mal exit de l'empresa fou la primera fatalitat: la segona tenía que ser lo desconcert qu'havía de causar lo retorn dels vençuts y la mútua inculpació feta entre abdos exércits, lo dels soldats y'l dels paisans, y axí o dona entendre lo Feliu, descubrint ja en aquesta ocasió la guspira que tenía que produhir aquell anorreador incendi: «Aquest succés fou la causa, per la brama que va correr entre'ls catalans y'ls altres soldats del Rey, de que s'augmentés l'antipatía de les nacions y de que's fomentessin les envejes.» Habent de presenciar-ho, com es de suposar, lo virrey duch de Cardona, segurament se li deuría cambiar l'anterior alegría en tristesa, tant més, quan considerés la manera com pendría aquell contratemps l'enrevenat Comte-duch a qui tal volta va donar més esperances o seguretats de les que prometía l'empresa de Leucata. Aquest greu sentiment y'ls compromisos a que s'esposava, si continuava essent virrey, li deurian fer pendre la resolució que prengué molt aviat lo qui, per dues vegades, havía desempenyat aquell alt càrrech. En Feliu, a sa manera, explica bonament y com efecte del curs natural dels afers, la retirada del Duch, ab aquestes paraules: «Tornà lo Duch de Cardona a Barcelona y, acabat lo seu virregnat, va tenir durant molt temps viç-Regia;» (1) afegint després «lo

(1) Verdaderament la paraula *viç-regia* sembla indicar la vacant del virregnat o Llochtinencia com fa a deduhir d'algunes paraules d'En Bosch, en los seus *Títols y Honors*, al parlar de les facultats de dit càrrech suprèm: «... y no's po-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Rey va elegir virrey de Catalunya a D. Dalmau de Queralt, Comte de Santa Coloma, y feu lo jurament a Barcelona lo día 1 de Març 1638).» Ja en altres ocasions ens havíam extranyat de que dit autor donés com us ja establert que'l càrrech de virrey era trienal, lo qual no consta en-lloch y l'experiencia ho contradiu; creyèm qu'es axò lo que'are deuría voler expressar, quan diu: *y acabat lo seu virregnat*, car ben-bé podía saber, si hagués volgut, que lo Cardona havía sigut virrey per espay de més de tres anys. Havent de continuar la guerra, com era d'esperar, no feya cap honor al Duch lo retirar-se sense motiu ni'l govern hauría acceptat la seva renuncia, si de la coutinuació en lo càrrech n'hagués pogut esperançar algun fruyt y s'hauría donat pressa a reelegir-lo en lo càrrech, si en aquella ocasió n'hagues acabat lo temps. emperò les actes de la Diputació revelan ben clarament que la renuncia del Duch va ser *motu proprio* y per lo tant es de suposar que no més l'aburriment o lo temor de caure en desgracia li varen fer donar aquell pas, y axí y tot, se veu que no mitjançà vacant o *viç-regia*, puix continuà en lo càrrech fins que li fou nomenat successor. Ho dona prou a compendre la nota del Dietari corresponent al 12 de Febrer del 1638, en qual día feu aplegar lo noble Duch als Diputats y'ls hi va dir aquestes paraules: «He cridat a VV. SS. per fer-los saber que S. M., (q.-D. g.) *per demanda meva*, m'ha exonerat del càrrech de Llochtinent y Capità general del Principat, y que quedava molt agrahit a les honors y mercès qu'havía rebut del consistori y que arreu on se trobés lo serviría, ab molt gran gust y voluntat.» Respongueren los Diputats, fent idéntichs oferiments, y expressant-li per boca del Diputat militar que «sentían molt que deixés tan desconsolat lo Principat ab la seva partença.» A continuació d'aquesta nota se'n llegeix un'altra que diu: «En aquest meteix dia, arribà la *cartilla* al Sr. Comte de Santa Coloma ab la gracia que li ha fet lo Rey nomenant-lo virrey seu y capità general, en

den exercir per los portan-veus del Governador *encara que procehesca Vicerregia*, y axi los capturats per regalies fetes per lo Llochtinent General restan fins *vinga lo Rey o altre Lochtinent*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aquesta Provincia de Catalunya y fou axò causa de molt gran alegría y gaubança per tot lo Principat.» Un'altra nota qui correspon al día següent, 13 de Febrer, acaba de confirmar més y més la nostra opinió: «En aquest día, a les sis del matí, marxà de la present ciutat l'Excelentíssim Sr. Duch de Cardona, Llochtinent y Capità general del Rey nostre senyor en aquesta provincia.»

Los dos antichs rivals, com recordarà lo llegidor, havian conseguit satisfer la vanitat de ser virreys del seu pais: lo mes poderós, lo Duch de Cardona, havía ocupat dues vegades aquell alt càrrech, deixant rerassagat a l'altre qui no tenía tanta influencia: lo poderós are queya, desprestigiat als ulls del superb favorit y era aquella la gran ocasió per que'l rival ocupés lo seu lloch, en lo qual tenía que seure-s com un orb executor dels manaments de la cort, per més de que aquests anessin contra'l pais al qual ell meteix pertanyía y contra la noble raça de la qual no devía oblidar qu'en era fill. ¡Pobre Comte de Santa Coloma! La vanitat y res més que la vanitat pogué fer-li acceptar, en aquella ocasió tan crítica, l'ofici que tant solament tenía que desempenyar a gust del tirà qui no tenía cap vincle ab la patria catalana; y tan inich era'l Comte-duch, que, posat a fastiguejar los catalans, fins se complavía que'ls destinats a ser executors de la seva imperiosa veu fossin fills de la meteixa provincia.

Per dues vegades havia tingut qu'ofegar los seus propris sentiments lo noble Duch qui, per rahó dels seus meteixos títols y alta nissaga, jamés podía mostrar-se sord o morós en lo portocant a les ordres que se li trametian en nom del seu rey y senyor y pot-ser lo seu mes gran desig d'obrar ab justicia y aportar la pau a sa soldatesca desenfrenallada (1), llavors se li deuría tirar en cara com una falta imperdonable;

(1) Queda acreditat lo càstich donat per lo Cardona a n'algun soldats, en una queixa que donan, pochs dies després d'haver aquest acabat d'ocupar lo seu càrrech de virrey, lo dia 8 de Març, tres individuos del Braç Militar als Diputats fent present: «que als dits soldats los havia fet penjar lo Virrey sens haver-los-hi format procés y sens la previa provisió de jutge,» y per aquest motiu se demana que celebrin los assessors de la Casa una conferencia per veure si, ab tal con-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pot-ser també se li va retreure, com a més gran y més recent, la falta d'haver tingut una sobrera esperança en la presa de Leucata, falta qu'en tot cas tenía que compartir-se ab lo Zerbelloni quals disculpes deurían ser, ab seguritat, mes ateses que les que pogués presentar lo seu company de desgracia y única víctima. Al carregar lo de Santa Coloma sobre'ls seus muscles lo pesat y repugnant ofici abandonat per lo seu predecessor y compatrici ¿tenía ben amidades les seves forces per poder-lo dur, havía consultat lo seu judici y la seva conciencia y havía previst ab mirada serena, sense deixar-se dur per les ales de la fantasía, los terribles compromisos en que s'anava a ficar? en les lluytes entre'l déspota exigent y'ls Diputats ultra-legals ¿tindría la força suficient per aplicar la justicia al qui la trepitjàs, d'una manera imparcial? al rebre lletres insolents del Comte-Duch, lletres que reproduhirèm quan arribi l'ocasió, en les que's tractava al pais en general y a la noblesa a la qual gloriava-s de pertanyer lo català Santa Coloma, d'una manéra com no's tractaria als esclaus o als presidaris ¿tindría l'integritat y la dignitat suficients lo successor del duch de Cardona, per desacatar-les enterant-ne a S. M., encare que sapigués que d'aquesta manera hagués de caure del seu alt cárrech que durant tant de temps havia cobejat? Per últim, coneixent, com havía de coneixer que tenía que tolerar les malifetes de la soldatesca, tenint gran condescendencia ab los superiors militars que mereixessin tota la confiança del favorit ¿havía meditat en la greu estretor en que inevitablement s'havía de trobar lo día en que una plebs desenfrenallada s'alcés cridant contra l'orb executor de les ordres de l'Olivars y no pogués comptar, com era fàcil a Barcelona, ab l'ajut d'aquells quals malifetes tindría que comportar, lo día que, sense soldats, se vegés cara a cara, emperó tot sol, ab un poble sublevat al

ducta, ha obrat lo Duch contra les constitucions generals y als drets de la provincia. Aquesta queixa quan ja lo Duch estava en desgracia deuria semblar certament que s'havía portat al extrèm l'esprit de justicia, emperó ¿qui'ns assegura que'ls individues del Braç Militar, al donar aquell pas, no eran impulsats per un altre a qui convenia que fos més gran lo descrédit del anterior virrey? Bastarà dir que la queixa va quedar sens efecte.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qual per altra part afavoriría l'esperit general de Catalunya? Los fets donaràn la resposta a n'aquestes preguntes y desd'are ja podèm indicar que'ls dos virreys catalans elegits per l'Olivars han de ser, ab lo temps, víctimes de llurs indiscrecions o condescendencies, puix lo Santa Coloma cau sots lo punyál d'uns assassins y'l duch de Cardona qui per tercera vegada es nomenat virrey per reemplaçar a n'aquell dissortat, per tercera vegada fa també'l sacrifici d'acceptar lo çarrech quals trenca-caps lo portan a morir ofegat per sa propria dignitat, en lluyta ab les seves obligacions.

Ja va ser de mal pronóstich lo primer afer en que tingué qu'intervenir lo Santa Coloma, com a Virrey. La necesitat de los francesos feya que no fossin tan poderoses les forces de Catalunya, per resistir l'exercit enemich qui menaçava les nostres fronteres, y ensuperbit aquest per lo que va conseguir a Leucata, comptant ab los reforços que se li preparaven a Narbona y que podían devenir majors, si'ls qui militavan a Guipúçcua se n'anessin al Rosselló, en fí, tot feya esperar que la guerra esclataría tot-seguit, obrant aquesta vegada'ls francesos, com intentaren obrar poch abans los espanyols, ço es, essent ells los invasors.

Volent tallar lo Comte-duch tots los medis que puguessin facilitar l'empresa dels soldats tramesos per En Richelíeu, maná posar en práctica ço que'ls dos ministres antagonistes havían assajat previament en perjuhí mútue de les nacions a que servían, donà l'orde d'embargar los hisendes que'ls francesos tenían a Catalunya, expulsant-ne a l'ensemps llurs possessors, sens preveure qu'era axò'l gran medi de que restàs estroncat tot lo comerç. Pot ser va disculpar-se l'estadista soldatesch, (puix no sabèm donar-li un nom més apropriat, veyent lo poch que coneixía les seves obligacions de ministre, l'Olivars, obrant en lo económich tant soldatescament) dient qu'ab l'exilament dels francesos no's tallava'l comerç, ab França, que podían fer los meteixos naturals, emperò lo seu càlcul podría valdre, suposant-lo capaç de calcular, si a l'ensemps no li hagués passat pèl cap, despóticament, crear un impost del 10 per 100 sobre les

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

marxanderíes que venian de França, ab pretext de sufragar les despeses de la guerra. Los danys y perjudicis d'aquella esbojarrada disposició venían a raure sobre Catalunya, car lo recàrrech del 10 per 100 no'l tenía que pagar lo francés qui enviava'ls genres a Catalunya, sino lo català qui'ls rebía, lo pobre comerciant del Principat qui sofería a lo guerra, prenent-hi part, per la defensa general d'Espanya y perque ab lo recàrrech y ab los perill de la guerra que menaçava, tenía que minvar molt la possibilitat de la venda, quedant per lo tant estancats y sens produhir los esmersats en les compres; y ademès de Catalunya ço es, lo conjunct dels seus particulars, aquella imposiciò arbitraria també feya mal als interessos del seu govern particular o sía de la Generalitat o Diputació, única administradora de les rendes del pais y sense qual intervenció en corts no podía'l Rey crear cap impost, car disminuint o paralisant-se'l comerç, disminuían o quedavan estancades les rendes, aquelles meteixes rendes ab qual producte s'havía de pagar, en aquell cas, l'exércit que's formés per ajudar o defensar lo rey d'Espanya. No podía ni debía, sots ningun concepte, donar compliment la Diputació a l'ordre imprudent del imprudent favorit qui ho disposava axí per voluntat seva y fent-se'n prompter executor lo nou virrey comte de Santa Coloma, no s'hi podían conformar de cap manera los particulars agreujats en llurs interessos, en ocasió en que menys era d'esperar, puix era impossible, absolutament impossible, qué tant sobtadament tallessin tot comerç dos paíssos tan vehins, com ho son les provincies meridionals de França ab Catalunya, Rosselló y Cerdanya. Amparant-se sots la lley qui la favoría, la Diputació no's mostrava rebetle, desacatant lo manament regi y'l medi de que va usar mentres protestava o suplicava, per protegir als seus vovernats y compatricis, abans de declarar-se rebetle es testimoni de la seva gran prudencia, puix confiant que no podría prosperar aquella disposició iníqua, va facultar als comerciants qui rebían genres per que'ls dipositessin interinament dins los magatzems que la Generalitat tenía en distincts indrets, fora de Barcelona, principal-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment a les poblacions do la costa marítima. qui estavan sots cura dels seus oficials encarregats de cobrar los drets que pertanyían a la Diputació, o de fer, en nom d'aquesta, totes les negociacions de la seva administració. Ha sigut necessari fer aquesta ressenya indispensable, perque'ns dol veure qu'alguns historiadors, al ocupar-se dels mals efectes que produhiren les arbitraties disposicions del Comte-Duch, se contentan ub referir los aveniments vergonyosos y planyibles, sens esbrinar ni explicat-ne les causes, de manera que'l llegidor, tenint que judicàr-los, ignorant-ne'ls antecedents, se veu exposat a fallar sense justicia, donant-ne pot ser la culpa a tothom menys al veritable y ocult culpable qui fou causa remota de les desgracies posteriors. Los punts més importánts on s'havían fet los dipósits eran Mataró, Sitjes y Arenys y per lo tant, en aquestes poblacions s'hi havía de donar tantost un espectacle qui, escandalitzant primerament als seus habitants havía de sublevar després al pais, veyent l'afollat propósit que tenía'l govern de fastiguejar y desesperar a Catalunya Los Anals Consulars fan la descripció de aquest succés y a ella'ns atenim, ja perque es molt explícita (1) en los seus detalls, ja perque's descubreix la primera aventura d'un individue a qui fa moltes referencies En Melo, en altres proeses posteriors y axò ve a probar que may faltan a la tirania servidor lleyals qui obran com a cans fidels, quan l'amo'ls atía, sens parar esment un ço que destroçan; lo servidors a qui'ns referim y a qui més tart se refereix l'historiador citat ja va començar a donar-se a coneixer, desde'ls primers moments en que lo de Santa Coloma tingué qu'exercir lo seu compromès virregnat. «En lo dit any, (1636) y per causa de les guerres, la Capitanía General decretà un impost del 10 per 100 sobre totes les marchande-

(1) Adoptèm aquesta relació com sumament verídica y perque l-hem trobat justificada en totes les seves parts, en los Dietaris de los Dietaris da la Diputació on se troban totes les demandes y queives dels Diputats, les respostes dónades per lo Capità general, Santa Coloma, en defensa dels oficials qu'havía enviat a Mataró y a altres punts, los dictàmens dels assessors de la Diputació y tots los documents relacionats ab aquest afrer escandalós. Dietari, irieni del 1635 al 38. segona part.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ríes qu'eran o venian de França per lo qual alguns negociants, per lliurar-se d'aquella paga les feyan desembarcar a les viles de Mataró, Sitjes y altres llochs, deixant-les diposítades dins los magatzèms qu'allí hi té'l General (la Diputacio).

Quan varen saber-ho'l senyor virrey que llavors ho era D. Dalmau de Queralt, Comte de Santa Coloma y la Capitanía General, enviaren, lo mes de Juliol del meteix any, a la vila de Mataró l'agutzir ordinari (1), En Miquel Joan de Monrodon, ab altres oficials, qui varen espanyar y obrir los magatzèms; los oficials del General qui's trobavan allí presents varen resistir tant com pogueren y per últim, quan ja no varen poder més, dreçaren una protesta d'aquell acte y un requeriment en la forma costumada; emperò'ls altres se'n varen emportar les robes allà on varen voler, dient que quedaven detingudes, perço com no havían sigut denunciades ni havían pagat l'impost del 10 per 100, segons manavan les crides y edictes reyals, essent per lo tant aquelles robes de frau o contraban. Lo meteix que feren a Mataró ho varen fer més tart a Arenys. Quan los Diputats y Oidors del General de Catalunya varen saber axò, després d'haver pres lo consell dels seus assessors y consultors, trametéren les embaixades de costum a S. E., a fí de que manés sobresseir tot lo anterior y que reintegrés al General tot ço en que l'havían perjudicat ordenant que tornessin les coses al seu anterior estat y que's retornessin les robes als magatzèms. Malgrat axò, continuaren dits oficials executant lo metéix en altres magatzèms, per lo qual los Diputats declararen *torp* (2),

(1) Per l'execució dels decrets reyals y provisions dels Concells o Audiencia hi havía a Catalunya quatre agutzirs, dos *ordinaris (caballeros, con varas)* y dos d'extraordinaris, en sense. (Vejau, Bosch *Títols y Honors.*) Axò y res mes era En Monrodon, *oficial Reyal ordinari*, puix ja es cosa sabuda que Catalunya tenía altres agutzirs y oficials qui no eran de nomenament reyal sino del pais. Per no coneixer aquesta diferencia, va creure En Melo que perqus's deyen *agutzir reyal* se tractava d'un enlayrat càrrech mes preeminent que'l qui porta lo meteix nom a Castella.

(2) Es difícil fixar l'equivalencia moderna, en la terminología curial catalana, de les dues antigues fórmules *declarar torp y firmar duple* que's troban en aquesta relació, emperò pél context arribem a sospitar sens afirmar-ho, que per lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

contra En Monrodon y'ls altres oficials condemnant-los a certa quantitat, mes ells *firmaren dupte*, a la Reyal Audiencia, y lo día 3 d'Agost fou declarat per la meteixa que no hi havía lloch al *torp*, manant als Diputats que'l revoquessin ab tots los procediments fets per aquest objecte y que'ls esborressin dels seus registres, car solament ells eran los jutges competents en aquell afer.—En vista d'axò'ls Diputats tractaren de trametre extrajudicialment embaixades a S. E., per que's servís revocar aqnells nous procediments, deixant lo del *torp* en mans dels Diputats, mes enlloch de conseguirho, lo día 5 del meteix mes d'Agost, per instancia de dit Monrodon y dels altres va fer-se executiva la disposició anterior, a la Audiencia, trametent-se lletres executorials que foren presentades als Diputats, oidors, síndich y procurador fiscal del General y a les 18 persones dels tres estaments y altres qui en aquest afer havían consellat als primers.—Lo dia 6 del meteix mes d'Agost, en nom de S. E., se manà publicar per tota la present ciutat, per medi dels nuncis reyals, que's citava y avisava als assessors y consultors del General a fí de que, dintre de 3 dies compareguessin dintre de 3 dies compareguessin devant de S. E. y Concell Reyal per respondre y donar rahó de les coses per les quals lo procurador fiscal Reyal los havia posat impediment, menaçant-los que si no cumplian serian exilats. Posteriorment, emperò lo meteix día fou, empresonat En Joan Pau Feliu subrogat d'escribà major, perçò com havia axecat acta de les requestes y protestes fetes per los oficials del General, a Mataró, contra'ls oficials Reyals y perque havia rebut informacions contra'ls meteixos.—En mitg d'aquest desconsol reberen los Diputats una lletra de S. M. en la que'ls hi palesava lo greu sentiment que tenía de qu'estessin desconsolats, y que'ls hi estimaria qu'arrangessin l'afer, ab los millors medis possibles.—Los Diputats obeiren, perque s'hi varen interessar com in-

primer pot entendre-s l'acte d'inhibir al tribunal qui s'ha pres la jurisdicció sobre un criminal al qual no li correspon jutjar y per conseqüent lo dupte serà, aquí, l'observació feta per l'advocat del reclamat, comparant les disposicions del tribunal qui el judicà ab la inhibitoria del qui'l reclama.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

termediaris, lo Bisbe, lo Capítol, los Concellers y'l Braç Militar y havent-ne parlat al Virrey, hi va accedir, y procuraren que's suspengués l'afer per abdues bandes, per poder parlar millor del arranjament y havent nomenat la ciutat 8 persones y S. E. alguns ministres reyals per aquest objecte, quan s'aplegaren per tractar-ne, S. E. no volgué suspendre la causa criminal contra'ls assessors y altres persones, quedant tot molt malament, emperò'ls Diputats guardaren les dites persones y assessors en la casa de la Diputació, fent-les-hi la vida mentrestant.—Lo dia 29 d'Agost, los ministres Reyals obriren los magatzéms de Sitjes y se'n emportaren les robes per considerar-les de contraban.»

Aquella rivalitat y escándol va durar per espay de tot aquell any, acabant en lo següent perque'ls Diputats havían tramês un comissionat a S. M. y fou aquest lo Doctor Francesch Puig, Canónge de Tortosa, per demanar que fos servit manar que'ls afers de la Generalitat tornessin al seu estat primer y que se li reintegressin les prerogatives.

Si ab aquestes tempestes estrenava'l Virregnat lo patrici Santa Coloma, més que virrey, capità general en aquest afer, car los oficials qui acompanyaren a n'En Monrodon no eran de l'Audiencia sino de la Capitanía general y en nom d'aquesta lo seu síndich y procurador, podía ben esperar, qu'en lo temps successiu, per fer-se ben voler en lo seu càrrech per lo favorit qui l'havía nomenat o per no pérdre-l, quan s'esdevinguessin nous compromisos, havía de cometre altres indiscrecions d'igual importancia que la primera y axò per força tenía que desacreditar-lo entre'ls seus compatricis, ab lo descredit que reporta l'indiferencia en los perills on es fácil trobar-hi la mort, qu'en va s'intenta defugir per medi de l'amistat o la compassió. Ab tot y l'excessiva prudencia del Feliu quan parla d'aquesta indiscreció, confirma, aquesta vegada, la rahó del nostre presagi, compendiant en certa manera en un sol parágraf les causes y'ls efectes del mal, degudament justificat ab autoritzades referencies que debèm copiar: «Los parents y amichs del comte de Santa Coloma l'instavan, donantli a compendre que atengués al servici del

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Rey y al bé de la seva patria; com que dubtava feyanli present lo disgust universal, la rahó qu'estava de sa banda, com fa a deduhir de les lletres (que segons diuen li varen ser trobades després de mort) y'ls mals qni'l menaçavan; no hi va haver remey. Foren ocults judicis del Cel qu'hem de tenir presents.»

Tan lluny estavan de preveure aquests disgusts les Autoritats de Barcelona y tan bona avinentesa demostravan per servir lo seu Rey, si'n hagués arribat l'ocasió, que lo 18 d'Abril, los Concellers manaren fer un simulacre de gnerra per la gent armada de que podía disposar, (y axò consta en los Dietaris de la Diputació.) Va executar-se a la part exterior de la ciutat, entre'ls baluarts de Mitjorn y Llevant, funcionant dotze companyíes, entre elles una nomenada d'aventurers, en la qual hi havían entrat molts cavallers y nobles; se representaren escomeses y defenses, se varen disparar quatre canons que portavan fent-se també descargues d'arcabucería y axò ho feyan, segons digueren, per adquirir la práctica en los moviments bélichs y en lo maneig de les armes, «per saber maniobrar y defensar-se, si fos convenient, en cas d'haver-hi una invasió.»

Aquesta bona disposició de Barcelona continuà encare després del agravi que la Capitanía general havía fet a tot Catalunya, si hem de creure una noticia que dona lo Feliu, en los seus *Anals*, ja que parlant d'un triomf nacional explica com va celebrar-ho la capital catalana, servint los festeigs com de distracció als disgusts que s'hi pasavan: «*Para alivio de estos trabajos*, celebrà Barcelona, durant aquest temps, ab alegres, festius, lluhits y richs plaudiments la victorja, socors y desfeta dels francesos a Fontrabía.» (1)

Lo día 26 d'Agost arribà a Barcelona lo duch de Módena (2), generalíssim de Mar, al qual va manar-se, segons hem

(1) Consta en los Dietaris de la Diputació, que's va tractar, lo día 20 de Setembre, de fer una processó igual a la de Corpus, per donar gracies a Deu per aquell senyalat triomf.

(2) Era duch de Módena y no de Mónaco, lo Feliu va equivocar-lo, com pot veure-s en los documents a que'ns referim, existents en lo Dietari de la Diputació trieni del 1638 al 1641, part primera.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vist en algun Dietari, que se li fés lo meteix obsequi qu'en altra ocasió s'havía fet a varis prínceps de sanch reyal. Creyèm que's refereix a n'aquest personatge una carta en la qual demana S. M. als Diputats de Catalunya qne, al arribar una persona, que no nomena, limitant-se a dir *qui ve* y de la qual los hi parlarà lo virrey Santa Coloma, no li exigeixin per lo seu equipatge los drets de la Generalitat. ¡Quanta informalitat y lleugeresa! Ningú hauría cregut qu'un Rey baixés a la miseria de voler estalviar uns drets a un príncep amich o parent, encarregant lo favor a una corporació quals rendes havía intentat penyorar o disminuir poch temps feya, y contra la qual se va procedir ab gran infamia, per obra del meteix virrey qui havía de recomenar y descubrir lo nom del hoste, com va cumplir-ho En Santa Coloma al acostar-se l'arribada. Proba lo freqüent qu'era en aquella ocasió lo sistema d'estirar y amollar, un altra noticia que dona també l'analista, al parlar de l'arribada del duch de Módena, y que dona a coneixer ab una frase ambigua que li es molt propria, com hem vist fa poch: «Se va suscitar, durant aquest temps, un altre atemptat, ço es, obligar als mariners y pescadors que s'incorporessin a l'Armada Reyal: se va demanar lo remey, *como dava lugar el tiempo*.»

La recuperació de Fontrabía va donar tal confiança als qui dirigian lo govern o la política d'Espanya que'ls hi degué semblar que la sort se'ls hi havia girat en llur favor, ab aquest motiu, diu lo Melo qu'a les darreries del any 1639, pogué la monarquía tenir aquell any per benhaurat entre tots los altres, y també hi afegeix aquesta atinada observació: «més encare que les seves armes triomfavan vietoriosament, era-ls-hi impossible amparar y assegurar les provincias distant.» Sots aquest punt de vista, referint-se a un any després y quan los francesos ja havían fet l'escomesa, adhuc ab l'inevitable necessitat de la defensa assegura que'ls pràctichs desconsellan la guerra en aquella ocasió: l'autor, com a militer, deuría coneixer millor que nosoltres la rahó d'aquesta opinió, emperò comprenèm qu'aquesta era més condicional qu'absoluta, car si en lloch de guanyar Fontrabía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'haguessin perdut, es a dir, que les tropes no s'haguessin pogut moure d'allí o bé si, ab algun reforç per part de les meteixes, l'exercit que s'havía d'aplegar a Catalunya hagués resultat molt inferior comparativament al exércit francés qu'anava venint de Nerbona, lo consell hauría sigut encertat, més desde que'l Rey Católich y'l seu govern contaven ademés del exércit actiu ab un altre organitzat per los catalans, ni era desencertat lo propósit de continuar la guerra, ni hi havía motiu per que la desaconsellessin los pràctichs, menys de que, los qui per tals se teníen, fossin partidaris, com es molt possible, de que tornés a reviure la gloria militar de Catalunya. Fos com los aquesta opinió, lo cas es que va prevaldre l'idea de la defensa comú y ab ella se va vigoritzar l'esperança, tant per port del govern qui pensà poder resistir als francesos, no solament ab los soldats propriament dits, posats a sou, sinó també ab lo gran nombre de terços catalans que s'organitzarían, com també per part dels catalans, ab l'iusió de que posant a proba les seves innates dots militars, tindrían unialtre consideració de allí en abant, que acabarían les malifetes de la soldatesca o més ben dit que no essent necessaria aquesta, per defensa de la provincia, se veurian ben aviat liiures dels qui tenían en malestar contínue tots los pobles per on passavan. Si hem de creure lo Melo, com ho mereix en aquesta ocasió, parlant de disgusts posteriors, ja desde'l primez moment d'armarse'ls catalans tingueren la pretensió de ser ells los únichs qui defensessin les seves fronteres y axò no havía de tenir se per cosa tan descabellada, per més que pensessin lo contrari, o per dir-ho millor, per mès qu'ho ignoressin los infalibles consultors del Comte-duch, tota vegada qu'ho havían sapigut fer desde temps immemorial y fins en ocasions molt recents: «Los catalans havían mostrat massa temprança desde'l començament (diu l'autor citat): primerament pretengueren que se'ls hi confiés la defensa de les seves plaçes: ho fonamentavan en la seva pràctica y valor, atenint-se a n'aquella màxima de le naturalesa de que cadascú sab lo que basta per la propria conservació; s'oferían a no escatimar cap des-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pesa ni contribuc'ó en benefici de la república, responían devaat del rey de qualsevol invasió per aquella banda, defugían qu'entre ells fossin barrejats soldats extranys y tenían per extranger a tot-hom qui no fos ells meteixos: finalment, creyan que obrant axí, servían al Rey y a la Patria.» En aquesta relació quedan aountades les causes de tot lo qu'en abant anirà esdevenint: reconeiximent comú per part dels catalans y del govern de la necessitat d'auar contra l'enemich ab un gran exércit; y en conseqüencia resolució per part dels catalans d'aixecar un gran exércit en defensa del seu rey; pretensió dels meteixos de ser exclusius en la defensa y negativa d'aquesta pretensió, obrint axí'l camí de la gelosía, de les rivalitats y antipatíes entre'ls soldats naturals y'ls merceners, origen d'ulteriors y molt greus mals.

Deixant de banda, per are, les pretensions, puix lo gust de tornar a militar lo pais contra'ls francesos feya que'l patriotisme se sobreposés a tot, niugú podrà negar que desde mitjans del auy 1638 fins a efectuar-se lo veritable esclat de guerra, tot Catalunya s'abranda en esperit militar y tota la atenció de les municipalitats y de tots los particulars qui podían contribuir a la organització del exércit se fixa en obtenir tantost y bé, tot ço que'l govern del Rey demana y necessita. Lo nostre treball fora immens, si tinguessim qu'individualitzar aquests esforços, car si'ls uns, com los *Anals Consulars*, diuen que'l conjunt del exércit era d'uns 30.000 homes, *entre catalans y d'altres nacions*, altres, com En Melo, concedeixen lo meteix nombre als primers, (als catalans) dihent, (quan parla del setge de Salses): «Hi varen interveuir gran part de la noblesa y molta plebs: los meteixos castellans sens tenir en compte lòs extrems del principat, estiman en *trenta mil places* les que va pagar y mantenir Catalunya, durant los set mesos que va durar lo setge, fent-se molt sovint lleves d'infanteria y contínues conduccions de gastadors per la movilisació y fortificació del exércit. En aquests detalls no hi ha discordancia, puix ab tot y suposar que'ls 30.000 en conjunt corresponguessin al exércit actiu, car fou en aquesta ocasió quan se varen organitzar verdaders terços a Catalunya, ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

llur oficialitat y mestres de camp, cal tenir en compte lo gran nombre de sometents qu'hi varen anar (sens dubte la *plebs* a que's refereix En Melo); axís es que tenint en consideració aquest detall per poder calcular, al seu temps, lo gran nombre de servidors catalans armats que's pot agregar a les forces del pais, organitzades militarment, reservèm, per quant se tracti del setge de dita fortalesa, exposar detalladament lo nombre y repartiment dels terços catalans per poder deduhir ab justicia lo fonament de la nostra observació. Encare més: durant lo dit temps y adhuch fins a la fí de la primera campanya y triomf de Salses, (que també podríam dir fins al començament de la nova época d'ingratituts, disgusts y divisiòns) Catalunya sencera respira l'espanyolisme més pur, y si aquest nom ó virtut no li volen concedir los esclussivistes qu'ha espanya solament hi veuen regions, que concedeixin, quan menys, als nostres compatricis l'esperit més antifrancès que pugués desitjar lo Rey Católich en tots y quiscun dels seus defensors, y qui ho dubti, podrà comprobar aquesta veritat, en les infinites memories, civils o militars, follets y altres impresos que's conservan d'aquella época en los que hi queda consignat aquest testimoni, fins ab exageració y als quals tindrèm que referir-nos ben aviat, puix son elements históríchs indispensables per tractar ab acert de la guerra que Catalunya emprén contra França, abans de que la desesperació l'impuisi a unir-se ab los francesos per lluytar contra Castélla.

Axò es lo que va fer Catalunya per sa banda, emperò, com que la seva pretensió no va ser atesa en la seva pretensió no en lo referent a la exclusiva defensa, are ens toca veure què es lo que va fer lo govern del Rey per augmentar lo seu exércit, mentres aquella anava organitzant lo seu. Per de prompte, es de creure qu'una part quan menys, dels reforços qui havian anat a Guipuçcoa se trelladaren al Rosselló, puix allí hi trobèm lo marquès de Torrecusa, mestre de camp del de los Velez allà y ab ell o sens ell vinguéren varies tropes, com acredita'l meteix Melo, quan, al plànyer-se de lo que feya la soldatesca en lo seu pas

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per los pobles diu que: «la varietat de la guerra, *diferent tots los anys*, fou causa de que les tropes y exércit del Rey Católich tinguéssin que trelladar-se d'unes provincies a les altres *segons com l'enemich mostrava voler-les escometre;*» acabánt ab les següents paraules que son les que mes confirmen la nostra idea, puix es cosa sapiguda que la guerra va concentrarse llavors a les fronteres del Rosselló y per allí s'havía de fer l'escomesa, compareixent-hi lo Condé qui abans havía escomès per Guipuçcoa: «De totes les provincies era Catalunya la més combatuda, per ço com era també la més fronterera.» Ab lo meteix propósit que varem reservar per lo setge de Salses l'enumeració dels terços catalans, reservarèm també per llavors l'enumaració dels del rey que varen mililitar en aquesta campanya, limitant-nos per are a repetir la afirmació del historiador suare citat, qui diu: «lo rey católich armà un *gros* exércit.» En certa manera, pêl nombre y categoría dels capdills qu'hi va posar al devant, se pot deduhir l'importancia de les hosts o de l'empresa, puix ademés del quefe que's va donar al exércit catàlà, veurèm que figuraven en lo comanament d'aquelles: lo dit Torrecusa; en Felip de Espínola, marquês dels Balbases, comenador major de Castélla axí nomenat per En Melo, atribuhint-li lo cómandament suprèm o superior confiança; un tal Xeli de la Reina, florentí, generál de l'artillería, també axí nomenat y titulat per lo meteix autor) y En Filangieri y altres qui exercían càrrechs molt enlayrats en l'exêrcit.

Ab aquests antecedents ja no més caldría començar a descriure, com ho farèm, la força del enemich y'l moviment respectiu d'abdos exércits, mes abans, tot passant, y com preliminar a les consideracions que tindrèm que fer, per un estona tenim que parar l'atenció en los noms y procedencia dels personatges qu'acabèm d'apuntar.

La propensió de molts escriptors nacionals a castellanitzar los cognoms extrangers fa semblar moltes vegades que moltes empreses sían mes espanyoles de lo que ho son en realitat, y en lo cas al qual are'ns referim, fins ha contribuit a fer recaure sobre Castella, o sobre'ls soldats castellans, la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

major part dels mals que Catalunya estava soferint, essent axí que, quan menys, la culpa es a mitges entre'ls merceners extrangers qui seguían les banderes del Rey Católich y'ls terços castellans, sobre tot los primers, qui vingueren molt abans de començar-se la guerra, enviats per lo Comte-duch, ab propósits molt diferents y que son los qui, ab tota veritat, varen obrir lo camí del escàndol y donaren lo mal exemple als altres.

Lo nomenat Torrecusa no era altre qu'En Carles Andreu Caracciolo, marquès de Torrecusa y duch de Sant Giorgio, napolità; En Felip Spínola, qual noble nissaga esmenta'l Melo, recordant les glories del pare, es lo genovés Spinola, nomenat també marquès dels Balboses, n'ignorèm la procedencia; En Xeli, qnal transformació de nom pot ser sía més errada d'impremta que del autor qui'l va citar, es En Geri de la Penna, axí firmat en documents autógrafs que's conservan, alguns d'ells relatius al estat y nombre de les forces enemigues, y florentí, com ja hem indicat y si d'En Filangieri, d'En Zerbelloni que ja coneixèm, d'En Mortara, d'En Carrafa y d'altres qui van sortint, no sabèm ab exactitut llur patria nadina, l'índola de llurs cognoms ja'ns revelarà per de prompte la llengua a la qual corresponen y axí podèm deduhir que no tenen res d'espanyol: en resum, italians de diverses regions, de Nàpols, Milà, Génova, Módena o Florença qui servían per anar pujant de grau (y ab axò no pretenèm disminuir les qualitats morals de quiscun d'àqueixos indivídues) en l'exércit del Rey Felip, tan extrangers com poguessin ser-ho aquells flamenchs contra'ls quals tant se varen avalotar, a Castella, en temps de Carles I, y com aquests, per exemple 'ls Spinola, honrant-se ab altes dignitats y condecoracions peculiars d'aquell antich regne. Podíen ser molt grans los serveys d'aquests senyors en lo servici del Rey qui'ls pagava o premiava, y per consegüent justos los premis obtinguts, mes en lo cas actual, tenim que reconeixer que cap vincle de germanor podíen descubrir aquells italians entre ells y'ls catalans, y encare més, si la seva política d'obediencia era solament moguda per la qui

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dirigía, a Madrit, lo Comte-duch, quan aquest qui era espanyol no considerava als catalans com germans, ni com compatricis, ¿que no havían de fer aquells extrangers qui cap interés tenían en lo benestar de Catalunya, sino mirar com extrangers y enemichs als catalans, tractant-los com segurament deurían tractar als francesos o als flamenchs y holandesos quan passaren per los seus respectius países com vencedors o com vençuts enutjats? Y si axò podèm atribuir als capdills, ¿què havía de ser en quant a la soldatesca desenfrenallada, tantost aquells comportessin llurs malifetes o qui pot ser los atiavan a cométre-les? Ja palparèm, al seu temps degut, la veritat d'aquesta observació que ja no tenim que perllongar-la més, car seran los meteixos fets los qui parlaren, confirmant-la. Seguim are'l período que pot nomenar-se satisfactorí, com es lo dels preparatius comuns de guerra contra França durant lo qual aquells mals que varèm vaticinar passen com desapercebuts.

Fins al Maig del 1639, los entorpiments, causats per les rivalitats y queixes de que abans hem parlat, no donan peu ni ocasió a les autoritats catalanes per posar en activitat los seus desitgs d'ajudar al Rey Católich, en la defensa del pais; poch temps abans d'aquella data, al arribar ja al extrem les indiscrecions del favorit, s'augmentaren aquelles complicacions, puix va renovellar-se l'idea, abandonada ja anteriorment, de que una antiga reserva de quantitats que s'havía fet la Diputació, d'un donatiu en corts a S. M., per atendre ab elles a totes les fortificacions del pais, fos entregada are, íntegrament, als comisionats militars del Rey, qui en los límits fronterers aixecavan fortaleses, assumpte qu'altra vegada posava en rivalitat los Diputats ab lo govern, y a proposit del qual S. M., en les seves lletres, arribà a sentir l'*inspiració* d'usar paraules menys suaus de les que generalment usava; emperò, axí com van passant los dies del dit mes, se troba tal cambi en lo llenguatge, no solament en lo del Rey, sino fins en lo virrey de Catalunya, poch temps feya fidel representant de la tiranía del favorit poderós qui admira certament, y qui'l compara, ne pot mens de proferir aquell principi: *Necessitas coret lega*. Mentres les tropes s'aplegan a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la frontera on se trovaba, ja feya qualque temps, lo Santa Coloma a qui va confiar-se la direcció del exércit, compartint-s'ho ab lo Spinola, (lo meteix que s'havía fet anteriormenr quan l'empresa de Leucata, entre'l duch de Cardona y En Zerbelloni) a mida que s'anavan rebent les noticies del atançament dels francesos es quan se notava la nova actitut del Virrey enfront les autoritats de la capital: ab les lletres o comunicacions del Santa Coloma alternan suplicacions y queixes contínues dels cónsols de Perpinyà a fí de que tantost los hi duguin socors, car de lo contrari seran molt prompte víctimes dels francesos, y ademés noticies trameses per confidents que's tenían a França qui van explicant als Diputats los moviments y avenços del enemich, (aplech interessant de documents que recomanèm al historiador qui vulla ocupar-se especialment d'aquell período o guerra). Ja abans de que marxés al Rosselló lo Santa Coloma, lo día 12 de Novembre del 1658, va prometre als Diputats (qui per medi del escrivà y ab los corresponents testimonis manaren alçar un'acta formal, copiant textualment les paraules del Virrey) que revocava y donava per nuls, *d'acord ab lo parer del Concell Reyal o Audiencia*, totes les malifetes y maleses comeses per uns militars de totes categories a la vila de Palafrugell, manant que's procedís contra'ls culpables castigant-los tal com ho mereixessen per llurs culpes, facultant a les parts interessades per que pugan recorrer a n'ells, fent-los-hi restituir tot ço que constés que'ls hi havían pres y pagant los danys que se'ls hi haguessin causat.» (1) Lo día 2 de Janer, lo meteix Santa Coloma, al foragitar de Catalunya tots los francesos qu'hi habitavan, concedint-los en la seva disposició u ordre no més deu díes de temps per anar-se-n, ja donava per començada la guerra y encare que l'invasió no s'era feta, la tenía per menaçant y prospera; desd'a-

(1) Los culpables que's nomenan en aquest important document que's troba en lo Dietari de la Diputació, trieni de 1638 al 1641, part 1.ª, son: los capitans D. Didach Brisuela y D. Maurici Brufo Patafora (Spatafuora?), l'alfereç de la companyía del Comte de Molina, l'aposentador de la companyía d'En Brisuela, lo soldat March Ferrial y'l tinent y l'alfereç de la d'En Brufo, lo capità D. Geroni Cabanilles y'ls capitans Conde Colmenar y D. Francesch Sandi, y ademés, altres oficials y soldats que s'hi nomenan.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

questa data fins al Maig, l'atancament y'l perill es mes cert cada dia y en una carta endreçada per lo Virrey desde Figueras, ab data del 4 de Juny, als Diputats, sobre la lleva armada qu'àquests estavan fent, hi afegía aquesta postdata escrita de sa propria ma: «Si no's deté la furia del enemich ab igual poder, l'insolencia francesa fa progressos irreparables, y axí es qu'*os demano* instantment que feu venir grans socors y ajut,emperò *tot-seguit, tot-seguit*, car tot va a perdre-s y es gran llástima ço qu'esdevé en lo Comtat.» Lo día 14 del meteix mes, a la meteixa vila, lo Virrey firmava y trametía'l nomenament de comissari general, per cuidar-se dels allotjaments y de tot lo demés necessari al exércit que s'estava organitzant, a favor del Canónge d'Urgell, Pau Clarís, lo día 16 y un'altra vegada lo día 25 (¡sembla impossible aquest gran entoçudiment!); se donava per finit l'arrest que soferían los assessors, advocats y altres persones que retenía la Diputació en lo seu Casal y altres qui estavan reclosos a la presó pública qui estavan processats per lo del contraban y dels magatzèms y's sobresseían llurs causes, lo qual feya, (son paraules del meteix Virrey *per donar-los-hi gust, encare que fins llavors no havia aquella ordre de S. M.*;» y lo día 20, animant a la Diputació a fí de que obrès activament en lo socors militar que preparavan y per que li'n proporcionessin lo major nombre possible, recordava-ls-hi la gloria atesa en altres díes per los penons de la Generalitat, *com ho acrediten histories y l'arxiu de la Casa* y al final de la lletra los hi diu: «.., nosaltres quedèm obligats a donar noticia a S. M. de ço que vosaltres fareu, a fí de que no concedesca tota sort de mercès y en cas de que, en un assumpte de tant gran importancia, aquestes consideracions no us esperonessin més de lo que fins avuy ho han fet, lo qual no podèm creure de vostra naturalesa, servirà aquesta última diligencia per descàrrech nostre y enculpació vostra.» Ja no's troba cap més comunicació entre les ja referides que parli dels cabals de reserva per la fortificació, ni de les altres rivalitats, planys o susceptibilitats: la guerra, únicament la guerra, es l'assumpte de que s'ocupa'l Virrey y mès que de la guerra del socors perentori y nombrós dels catalans per sostenir-la, aprobant.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sens lo més petit escrúpol, tot lo que Barcelona proposa y aconsella, admetent tots los nomenaments militars que's fan y confiant en sa lleyaltat y exemple y recordant-li, a fí de que no desisteixi en lo seu propósit, la seva antiga gloria y la de tot Catalunya.

Aquest llenguatge del suprèm representant de S. M., a part del bon sentit de les autoritats catalanes y del reconeixement del perill en que's trobava catalunya, tenint que posar-se per lo tant a la defensa, no podía per menys de produhir los bons resultats que ja hem indicat y que justificarèm tantost.

Ignal que Barcelona varen moure-s repentinament totes les altres ciutats y pobles y si n'alguna d'aquelles li mancavan armes la capital li, proporcionava les que tenía de sobres a la Sala (1). Anèm are a veure, mentres los nostres s'aplegan al Rosselló, de quina manera se dona a coneixer l'enemich trencant, intrépit y venjatiu les fronteres.

Lo divendres, día 10 de Juny entrà per Opol l'exércit francés (2), sots lo comanament del príncep Condé y del duch de Luy, governador del Llenguadoch formant un conjunt de 4.000 caballs y de 20 a 25.000 soldats de peu. Demoment, varen sortir algunes companyíes dels nostres a escaramusejar ab los primers corredors, emperò'ls francesos avençaren arribant molt prompte la noticia a Perpinyá y mès tart a Girona on se trobava'l Virrey qui va trametre arreu l'ordre de que prenguessin les armes. Precedit d'una companyía y dels genets andaluços, sortí de Perpinyà lo marquës de Torralta, portant sis peces d'artillería, més tin-

(1) A la sala d'armes (després palau dels Capitans general y de la Regina, edifici emplaçat al Pla del Palau) propri de la Ciutat, no de la Diputació car aquesta corporació acut, en lo cas present, als Concellers per que'ls hi deixin o venguin arcabuços, segons consta en los Dietaris.

(2) Per los detalls de la invasió y guerra extractèm les dues següents memories qui han sigut estampades: SUCESOS POR DIAS DE LA CUERRA DE ROSSELLON *por Vicente de San Raymundo, perpiñanés, Barcelona en la Émprenta de Jayme Romeu, delante de Santiago. Año* 1640; y RELAAION VERIDICA DE LO SUCEDIDO EN ROSSELLON, *por don José de Laredo, que se halló presente en todo. Barcelona en casa Sebastian y Jayme Mathevad. impresor de la Ciu. y su Universi.* 1640.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gué que recular quan va saber lo gran nombre del enemich.

Lo dissabte día 11, se varen rendir al francés Estagell, en qual defensa los naturals n'osciren 70 del enemich y a continuació tingueren qu'entregar-se, puix se trobavan mancats de defensa los pobles Montaner, Vinagrau, Garvins, Perastortes, Bonpas, Sant Esteve, Sant Llorenç, Sant Hipolit, Santa María; Torrellas, Banas y Sant Nasari, amparant-se, lo meteix día, del castell d'Opol, qui, encare qu'era petit, era important, ja per ser gayrebé inexpugnable, emplaçat sobre un avench, y perque desd'allí's veu tot lo que's fa a Salses, sense engegar cap tret: va entregar la fortalesa lo seu alcait qu'ho era En Lluis Nuñez, flamench de Bolduque, fill d'espanyol castellà a qui junt ab los altres traydors complicats se'ls va fer morir al pal a la plaça de Llotja, lo dimars tercera festa de Pasqua. La darrera de les poblacions citades, Sant Nasari, se troba més en-çà del Tet y de Perpinyà y com que les altres se troban escampades desde la part alta cap a l'esquerra de la vila, ja's pot compendre l'espay que varen ocupar tantost los irruptors y ben aviat deixaren tot aquell espay desolat y fet mal-bé, emportant-se'ls arbres y fustam dels edificis envers Salces, ab l'intent de cubrir lo fosso. Lo de Condé va desafiar a Perpinyà vantant-se de qu'hi entraria al cap de tres díes y'ls seus defensors, en conseqüencia, feren tots los preparatius necessaris per rebre-l de la manera que mereixía la seva vanitat.

Lo 12, diada de Pentecostés, lo Virrey arribà a Figueras y va enviar forces als passos del Portús per assegura-ls. Los francesos se fortificaren a Clayrà, fent-hi llur plaça d'armes, emperò la nostra artilleria inquietava-ls contínuament, de manera que no gosaren sortir del turó, mentrestant la part més nombrosa del exércit se'n anà vers Salces, famós castell bastit per lo comte Pere Navarro y de qual alcaldía trobava-s llavors encarregat lo castellà Miquel Lorente Bravo, ab un capità mallorquí qui's deya Bartomeu Gili y un altre, qui era portugués, don Anton Tellez, ab 580 soldats y alguns paisans armats encare que tal-volta no eran suficients per la defensa d'aquell punt tan important.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Desde'l día 23, l'enemich probà dominar major extensió y va escometre alguns llochs de la Salanca qui's resistiren a rendír-se-li, invadint Riberaltes y Pia, degollant crudelment los vehins, a Espira on la varen pagar los invasors y's va apoderar de distincts llochs deserts, ja feya qualque temps per efecte de lluytes anteriors ab los soldats; darrerament se'n anà vers Canat quals habitants se defensaren, animats per don Geroni de Pinós qui era governador per sa tía, la comtesa de Quirra. En aquests avenços y temptatives se veyan los francesos obligats a escaramussejar contínuament, car los nostres genets inquietavan per tot arreu a la seva feixuga caballeria, essent la mès forta escaramussa lo día 10, prop de Castell-Rosselló, en la qual l'enemich va tenir morts y captius. En aquesta ocasió, se va donar a coneixer lo gran moviment bélich del pais, puix per tots cantons venían nían columnes o terços, com si hagués una nobilíssima y abrandada voluntat de fer-se la competencia, no solament entre les corporacions de la capital, sino entre aquesta y'ls pobles y per part dels nobles y potentats per apromptar en lo major nombre possible y lo més aviat que podían forces y més forces per rebatre l'immemorial y constant invasor de Catalunya, (fins llavors sempre vençut) y per tot-arreu se veyan enalçats penons y se sentían los tochs de guerra aplegant-se al Rosselló, ab l'ímpetu de varis torrents qui van a la mar, totes les hosts de la terra catalana. Heus aquí, per son ordre y per sa varietat com en curt espay de temps comparegueren aquestes: la ciutat de Barcelona hi havía enviat ja un terç compost de 500 barcelonins, comanats per don Anton d'Oms, mestre de camp, y'ls capitans En Lluis de Paguera y En Lluis de Tort y d'Oluja; la Diputació va enviar-hi cinch companyíes, de les quals era coronel En Joseph de Sorribes (facultat per enllistar tots los qui volguessin agregar-se per lo camí) y'ls capitans N'Anton de Cassador y de Bolea, En Joan de Copons, En Manel de Meca y En Miquel de Maduxer.

Després d'haver-hi tramès aquestes forces, y com si abdues corporacions s'hi fessin la competencia, la primera hi

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

va enviar altres 200 joves escullits sots la comanda d'En Sebastià de Duran y Descatllar y'ls Diputats començaren a reclutar noves companyíes. Ab aquest abrandat exemple, l'Universitat armà cent estudiants comanats per En Jascint d'Ivorra y al meteix temps la de Lleyda feya igual, y marxant ab 200 mosqueters s'agregaren al terç que dita ciutat ja tenía en lo camp de batalla. Lo duch de Cardona feu armar un terç de 1,000 vassalls seus, confiant-ne la direcció al seu fill D. Vicenç de Cardona y Aragó, y'l marquès d'Aytona organitzà un altre terç d'igual nombre, comanat per En Baltasar de Claramunt. Per últim, los Prelats y'ls Capítols feren també lleves de gent, ab bon sou, y'l Bisbe de Barcelona se distingí, proporcionant lo trajo d'uniforme a tots los qui s'allistessin sots lo seu penó. Hem fet esment d'aquestes forces perque son les que's detallan en los memorials que'ns serveixen de guía, referint-se aquestes a tots els altres d'una manera general, en gracia a la brevetat, y si fos convenient podría ben-be desfer-se aquesta omissió, anant a consultar les histories particulars de distincts pobles, puix les tením de molts pobles y ciutats de Catalunya y ab llurs detalls podríam-ne fer, certament, una llarga llista.

Lo día 26 de Juny, probà lo de Luy extendre les seves forces pêl pla del Rosselló calant foch mentrestant als cmaps de blat y atançant-se, ab la seva caballería, fins bastant aprop de les muralles de Perpinyà; quan se trobava a una distancia convenient, sortí per atacar-la la nostra caballería, barrejant-se les nostres companyíes ab les del exércit y encare que de bell començament tingueren que recular, quan foren reforçades donaren una terrible acomesa, sortint per protegir-les lo terç de Barcelona, comnanat per l'Oms, a qui va manar lo tinent general D. Alvar de Quiñones que no ultrapassés les trinxeres, emperò entre la mosquetería y'l coratge dels genets, lo francés tinguè que recular envergonyit, abandonant lo camp als nostres y en ell ademés dels captius y ferits, molts morts de categoría, entre ells lo governador de Montpeller y monsieur de Saint Climent; Lo capità Nicolau Roy y'ls altres presoners foren internats a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Perpinyà. Llavors, posats d'acord lo de Luy y Condé, atemptaren concentrar tota la força llur en lo setge de Salses on se varen aplegar després dé la dissortada temptativa y acampant-se en les muntanyoles qu'hi ha a l'entorn, hi plantaren quatre bateríes, qui, en conjunct, tenían setze canons: 4 de bales de 12 lliures, 8 de 43 lliures, y 4 de 34 lliures, y començaren a disparar a raig fet contra'l castell, sens contar les infinites bombes que li engegavan.

Encare que de menor importancia que la temptativa anterior, puix solamen duyan l'intenció de recullir bestiar, va fer-ne un'altra una partida de 60 genets francesos, lo día 8 de Juliol, en lo pla de Nefiaque, emperò En Claramunt ab los soldats del marquès d'Aytona los hi varen donar tal acomesa que tingueren que recular França en-dins y anant-los-hi al encalç los vencedors, calaren foch al poble de Ballestar y a-corre-cuyta s'en tornaren enrera, per prudencia.

Fets parcials, com aquests, començavan a sovintejar y quan ab més seguritat se creyan en un lloch, com los hi va avenir prop d'Estagell, al conduhir un convoy, per entre mitg dels boscos que mes silenciosos o deserts semblavan, sortían trets qui'ls delmavan, sens que puguessin trobar lo rastre del enemich, (y axò ho saben per experiencia de tots los temps los francesos qui han volgut lluytar contra Espanya tant si foren enviats per Lluís XI, com per Napoleon I), mes en cambi revenjava-s l'enemich als pobles, com succehí a Clayrà on los Hugonots, fidels al Cristianíssim y al seu ministre Cardenal, lo día 4 de Juliol, calaren foch als sacraris y altars, burlant-se de les imatges dels Sants y saquejant y devastant a l'ensemps aquell poble y altres del voltant, de manera qu'en pochs dies, durant la primera meytat de Juliol se va convertir en camp de desolació y de miseries. No arribèm a capir com, per defugir-les y resoldre lo més aviat possible la situació, no va decidir tota la força del exércit espanyol atacar als assetjants de Salses, emperò pot-ser estava previst en els cálculs estratégichs del qui tenían la comanda suprema de les forces, permetre que'ls francesas s'apoderessin del castell per assetjar-los-hi després, com va succehir.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo cert es que, durant aquells dies, Perpinyà s'anà omplement de tropes y mes tropes que's varen repartir per quarters (essent tal volta axò la sorgent d'enveges y més tart de greus disgustos) y no hi havia arribat encare lo virrey Santa Coloma, fins al día 24, després d'haver-lo innovat del dissortat succés qu'anem a comptar, lo rendiment de Salses.

Aquest ja va tenir lloch lo día 10 de Juliol y varen portar la primera noticia a Perpinyà les dones y'ls infants dels pobles vehins qui s'havían refugiat al castell, les quals, per medi de carros, havía enviat a n'aquella vila lo duch de Luy, donant-ne l'avis per medi d'un trompeter francés. Axí descriu l'arribada una de les memories que seguim, dihent de bones a primeres que fou «un dels espectacles més tristos y planyibles que s'hajan vist durant l'era present:

—Quan foren a la vista de Perpinyà les dones començaren a donar la trista noticia, ab plors y crits qu'arribavan al cel, los infants se desfeyan en llàgrimes, plorant tots los seus estimats pares, marits y germans occits davant seu o fets presoners: ploravan també per la riquesa de llurs hisendes que havían pogut aplegar, veyent-les robades, enfonsades llurs cases, lo seu famós sojorn y poble presoner.» Aytal desfeta fou, pot-ser, una de les primeres causes de la desavinença, puix los nostres compatricis tingueren que malehir lo retràs inexplicable, que ja hem fet remarcar, com ho revela'l meteix llibre en aquest paràgraf que segueix a l'anterior. «Llurs crits y planys varen commoure a la gent catalana per l'interés qu'hi tenían y malehint enfuriosida la seva mala fortuna, per no haver-se tramès socors a la plaça, tirava espurnes d'indignació per los ulls. Perpinyà va avalotar-se y'ls seus vehins astorats se miravan los uns als altres ofegant la pena de la pérdua ab lo moviment de la llengua y dels llavis y més encare, quan per més bona informació varen sader la pérdua del castell y no ab lo degut honor del seu alcait y fidelitat deguda a N. Rey, (que Deu ens lo conservi per molts anys) se va saber que l'enemich atempta tres vegades apostellar lo mur ab fogayres.» Se va culpar al alcait, castellá, per haver romàs a la torra del homenatge men-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tres los seus súbdits, encoratjats per lo capità mallorquí En Gili y'l jurat de la vila En Lluís Mardó, repelian intrépidament l'enemich y's varen fer occir per ell, abans que passar per entregar-se y ajudà encare a la mala sospita, al veure que'l dit alcait se'n anà a França ab una germana seva y ab tota l'hisenda; emperò, en situació tan dubtosa, no sabent l'intenció que pugués tenir l'alcait desde la torra, ja que desde Perpinyà no li varen enviar socors, abans que tacar la seva honra, preferim limitar-nos a dir lo qu'En Melo digué del castell y de la seva rendició: «no's va poder resistir la furia del enemich qui sentí creixer lo seu valor natural per l'injuria del fet de Fontrabía, operava a Salces, com desconfiat y com valerós.» Va romandre dins lo famós castell, governant la guarnició francesa y custodiant-lo en nom del Rey, Mr. Espernan, qui, segons En Melo, era un home expert.

No sabèm si llavors se trobava o no al Roselló lo de Mortara, emperó, generalment, es més nomenat, tant en les accions con en los dubtes lo general Quiñones y ja hem dit que'l virrey Santa Coloma no entrà a Ferpinyà fins lo día 24 de Juliol, entrant-hi acompanyat dels nobles y feudataris de Catalunya, en nombre d'uns 500, *ab molts criats y gent de servey*, de manera que aquest capitost suprèm no va trobar-s'hi fins sis dies després d'haver caygut Salses. ¿A qui donarèm la culpa d'aquest desconcert y manca de direcció, com també de les desgracies qu'anavan avenint, quan les forces catalanes, ab tot y haver trigat tant a pendre una resolució se trobavan en lo lloch del perill ab anticipació sobrera? Si'ls historiadors qui nos han precehit haguessin tingut en compte aquests despropósits, si, comparant dates, haguessin calculat que les desgracies de que'ns planyèm eran conseqüencies naturals de la manca de direcció que tant temps havía durat, pot-ser haurían reconegut, ab més justicia, la causa dels mals posteriors y haurían donat als catalans mes rahó que la que'ls hi donan y tot axò faría més bon pes en la balança de l'historia, si paressin esment en que'ls famosos capitosts nomenats a Madrit, lo Spinola y En Torrecussi,—

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pasmi-s lo llegidor y convenci-s de que les afimacions d'autoritzats escriptors jamay son veritats históriques si no les justifiquen—no varen arribar a la desolada y desconsolada provincia del Rosselló, fins al més de Setembre, trobant-se entretant l'honor del exércit espanyol en mans de capitans secundaris, per altra part molt prudents, y una part d'ell, lo de Catalunya, confiat al virrey Santa Coloma, qui podía ser tan bon patrici con la seva sanch li inspirés, emperò que, segurament, per si sol, no deuría tenir tots los coneixements militars y estratégichs que'l seu càrrech li exigía, per batre-s ab un Condé, ni podía, naturalment, exercir superioritat de manament sobre lo restant del exércit, compost de milicia activa castellana, italiana e irlandesa, resultant, necessariament de tot axò, etiquetes, enveges, miraments o competencies—triis la paraula que mes agradi—y al cap y a la fí indecisions, inacció, tal-volta excessiva prudencia y retraços, mentres l'enemich dominava ja dos castells de tanta importancia com lo d'Opol y'l de Salses y's preparava per atemptar lo domini d'altres d'igual importancia, nova desgracia, qu'al realitzar-se, haura de fer aborrir als nostres compatricis qui, solament havían pres les armes per lluytar (1) y per lo tant no s'hauran de trobar extranyes les divisions qu-esclatan molt aviat a Perpinyà, camí segur del gran capgirament que tantost s'ha d'esperimentar a Catalunya. Seguim los fets y jutgèm-los.

(1) En lo Dietari del 1628 al 1641, part segona, foli 240, s'hi troba'l memorial estampat, ab l'escut d'armes de la Diputació, en lo qual, l'agent del Principat, adreçant-se a S. M. explica «la exhorbitancia del agravio que los Diputados del han recibido ante V. M. y sus ministros con nota de poco diligentes, de remisos y de tibios...» detalla'ls molt grans serveys qu'estan prestant; recompta les molesties que sofreix lo país y expressa'ls desitgs de lluyta, ab los següents parágrafs que copièm per publica satisfaccio: «... y por otra parte, así con obligaciones, valor, deseos y fuerças, y atadas las manos a la defensa de todo por falta de órdenes, y sobre todo que no les valen las instancias que por instantes se hazen al Capitan general sobre el punto de pelear. Y lo que no es menos sensible, obscurecida la opinión adquirida en tantos siglos, con tan ilustres hazañas, continuada con tan frecuentes y singulares victorias, quando sobrando al número el valor, y a la multitud los esfuerzos por falta de órdenes y de Cabos parécen en la campaña sólo testigos de su afrenta.—Por lo suplican assimismo á V. M., humildemente, que atendiendo al crédito y honor de aquel Principado, y à que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo díe 26, ab lo gran cos del exércit francés En Luy s'anà atançant vers Canet, y al veure-l, les tropes de Perpinyà resolgueren sortir, anant-hi ab ella los terços de Barcelona y de la Diputació precehits de la noblesa qu'havía vingut ab lo Virrey, ostentació inútil, puix se diu que examinant lo Santa Coloma lo nombre del nostre exèrcit y anant a veure-s ab lo general Quiñones, per calcular lo nombre de la caballería del enemich, «ab lo parer de molts caparals manà, al arribar la nit, que tots se retiressin a llurs quarters.» ¿Tant difícil tenía que ser, abans de fer l'ostentació, lo saber si les forces aplegades a Perpinyà eran bastants per batre-s en lluyta ab les enemigues? En Luy no dexaría de coneixer el valor d'aquella aparatosa manifestació bélica a la qual s'hi donava fí ab una prompta retirada y va fer lo qu'un capità de menys pràctica hauría fet en lo seu cas, avençà y posant devant de Canet dues peces d'artillería que tiraven bales de 48 lliures, sense gran esforç, al cap de poques hores arribà a possessionar-se de la nova fortalesa y població. ¿Quina esperança podían tenir los qui's defensaven en aquell indret y que tenían que fer si veyan que'ls únichs qui podíen y tenían l'obligació d'ajudal-ls, los soldats espanyols, entre ells los catalans, desde Perpinyà, després d'una gala aparatosa tornavan a recloures dins les muralles de la vila y dexavan avençar al poderós Luy, ab les seves osts y canons envers Canet? Comptan los memorials y altres impresos de aquell temps, que'l meteix Luy s'admirava y se'n reya de lo qu'havía fet y no volía acceptar les felicitacions per la nova conquesta, reconeixent que no era d'extranyar que se li ren-

no prevalezca contra él la embidia y la calumnia, que han deseado por medios apasionados reduzir la lealtad a mengua de valor, la obediencia militar a escogimiento visoño, sea servido de mandar informarse de todo de personas desapasionadas, para que ya que no alcançan lo que les prometia su diligencia, su lealtad, que era que V. M. se diesse por bien servido, no pierdan el consuelo que V. M. quede enterado de que le han servido quanto han podido, y de que, como deben, le han de servir siempre...» Y no obstant, Felip IV va tenir la feblesa de posar la seva firma al peu d'una lletra, datada lo 15 d'Octubre, en que's tractava als Diputats de tardans y poch atents, dihent-los que, si no s'esmenavan, usant ell de sa soberania y potestat reyal, aplicaría'ls medis justos y necessaris! ¿Valía la pena de que'ls catalans se fessin matar, en vista d'una tan gran ingratitut?

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dís un nombre tan insignificant de defensors, devant d'un exercit com era'l seu y al meteix temps no deixà d'alabar lo valor dels defensors y per haver fet molt més de lo que teníen obligació. Lo Governador, En Geroni de Pinós, pactant condicions honroses, sortí ab deu persones de seguici, armades ab los seus mosquets, «*balas en boca y cuerda encendida*, y los altres ab lo bagatge, y deixant En Luy dins la nova fortalesa guanyada, una guarnició de francesos, se'n torná ab lo seu exércit al campament de Clayrà y més tart va tornar-hi y s'hi fortificà, sense que'ls de Perpinyà sortíssin a barrar-li'l pas.

Tres eren los castells importants que ja ocupaven los francesos, Opol, Salses y Canet; la rendició dels defensors del darrer se va disculpar, ab bastanta rahó, dihent que *per qualsevol petit contratemps* qu'haguès esdevingut al nostre exércit, no romanía suficient guarnició a Perpinyà per destorbar que d'ella s'amparés l'enemich, més si axò podía ser encertat, no tiraría per terra lo judici que s'havía fet de la falta de tracte y previsió per part del govern; per una banda, perque no's va voler confiar als catalans solament la defensa de llur terra nadiua y per altra se descuydava enviar tropes y capitans mentres qu'aquella terra se veya trepitjada y devastada per la gent francesa. Aquestes causes, l'haver detingut ja per dues vegades als catalans, confiant-los a l'interior de les trinxeres, lo trigament en resoldre y en anar-hi los capitosts superiors, l'aglomeració, dins d'un meteix recinte, de les tropes reyals y de les catalanés y'l record, fresch encare, que conservaven los naturals de les malifetes qu'en llurs pobles havían comès los soldats, per lo qual no'ls hi havía mancat coratge, feu creixer, per moments, l'antipatía entre catalans y castellans, y, sense que sapiguèm lo veritable començ del disgust, lo día 29 de Juliol, tres díes després de la rendició de Canet, esclatà una lluyta tan tremenda entre'ls uns y'ls altres, pels carrers de Perpinyà, que no foren bastants a evitar-la los crits y prestesa dels caporals y capitans, menaçant una ruina interior, fins que'l bisbe, seguit de molts religiosos se determinà sortir al públich ab lo Santís-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sim Sacrament y a sa presencia se varen agenollar los catalans, apaybegant-se axí, de moment, la lluyta... y llavors arribà l'Excelentíssim senyor Virrey!! L'analista Feliu passa per alt àquest aveniment que ve recomptat en les memories estampades d'aquell temps y en cambi quan tracta de la presa d'Opol y de Salses, diu: «Ofesa Catalunya per aquestes desgracies y per lo malguany dels seus serveys s'exclamava dihent que la conculcació de les lleys era en dany major del Rey y de la seva monarquía, y que si'ls alcaits haguessin sigut catalans, com tenien que ser-ho les places no s'haurien entregat puix may s'havia vist tal infamia a Catalunya;» y més en abant, sens citar la data, generalisant y dissimulant aquells tan vergonyosos aveniments, afegeix que; «en aqueix temps, algunes vegades, topaven los catalans, ofesos, *ab les altres nacions*, morint-ne algus d'abdues bandes,» mentres que descriu un fet semblant al de Perpinyà, copiant-ne la relació del llibre d'un frare (1), qui, involuntariament, hauría pogut confondre-l o exagerar-lo, puix lo dona com succehit a Copllíure, esplicant-ne lo desenllaç per lo medi mes exótich, puix suposa que'l governador del Castell per acabar les disputes entre'ls catalans y'ls de les altres nacions engegà l'artillería contra tots ells, qui en conjunct, eran, no-res-menys que setze mil homes, vuyt mil per cada banda, sens comptar la caballería que va servar-se neutral, (y no comprenèm perque) de tal manera que les bales del apaybagador ni varen perdonar a un pobre frare qui, ab *zel imprudent*, portà'l Santíssim Sacrament al mitg de la lluyta a fí de que aquesta acabés.

Prescindint de l'exageració d'aquest conte, y justificat lo fet de Perpinyà, se poden ben admetre les generalisacions d'En Feliu, reconeixent, per fí, que'l gérmen de l'antipatía anava augmentant sempre, y que solament podía suspendre-s o bé oblidar-se, si'l govern, fent-se càrrech de la mala situació del nostre país, hagués donat apressades mostres de voler-lo complaure, procurant que la guerra prengués un

(1) *Patrocinio de N. S.*, por Fray Antonio de Santa María.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

carácter formal y digne. Mentres axò queda pendent de solució en los díes restants de Juliol y primers d'Agost no's té noticia de cap altre fet d'armes, com no sian escaramuces y acoçaments realitzats voluntariament per paisans armats, a Baxes y prop del Castell d'Opol y algunes acomeses de genets; y'l día 8 d'Agost, ja fos per efecte de consulta, ja per impuls propri, sembla qu'En Santa Coloma va excedir-se a sì mateix, possant una revista que ben-bé podía pendre-s com un avís de próxima y resoluda activitat. Copiarèm lo parágraf que l'explica, per l'importancia que revela: «Lo día 8, lo senyor Virrey passà revista de la gent catalana y's va trovar qu'hi havía, sens comptar los qu'estaven aplegats a Elna, Coplliure, Boló, Seret, Illa, Pertús, Col de Benyuls, y a tots los congosts de la montanya dita Albera, més de deu-mil posats a sou y armats a despeses del Principat y axí manà que d'ells se formessin cinch Terços y qu'entre ells se compartíssin les companyíes volanderes, nomenant, en virtud de l'autorisació que per axò tenía en nom del Rey N. S., cinch Mestres de Camp, escullits entre'ls cavallers catalans qui com comptaven molts anys de servey, ço es: En Joseph Rocabertí y de Pau, En Raymond de Xammer, En Lluís de Paguera, En Gabriel de Llupiá y N'Agustí de Guilla.» En efecte, com si lo Santa Coloma volgués preparar el terreno per majors empreses o bé per fer qualque merit militar, abans de qu'arribessin los verdaders capitans, formà un cos d'exèrcit en el qual alternaven los catalans ab los soldats de les altres nacions y aquest va sortir de Perpinyà, lo día 11 d'Agost, envers Ribesaltes: la seva infantería estava formada de 130 indivídues del terç de la Diputació, 50 del pagat per lo marquès d'Aytona, 50 de la companyía de Riudoms, part d'un'altre companyía del terç de Barcelona, en conjunt 600 catalans triats y ademés 100 modenesos, 100 irlandesos, 100 napolitans, 250 del terç de l'armada reyal y altres diferents colles tretes dels terços de valencians, del marquès de Guardiola, del comte de Molina, del Comte-duch y aragonesos, total: 1,600 d'infantería als quals va donar-se per caporal lo mestre de camp de l'armada reyal, En Didach

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Caballero, guardats per 500 genets comanats per lo seu tinent general, lo de Quiñones, sens dubte. Com pot veure-s, deuría fer poch temps que'ls francesos s'havíen amparat de aquell nou punt y no treure-ls d'allí, tenint-los tant prop hauría sigut una gran vergonya; pot-ser aquella empresa hauría sigut complerta, segons compten, si no s'hágués engegat, quan ja'ls nostres se trobavan prop de Ribesaltes, un arcabuç que va cridar l'atenció dels qui eran dins, mes encara qu-ells se varen preparar per la defensa, los nostres no's varen aturar y gitant petars en diferents direccions, avençaren coretjosament y posant los catalans les escales a les muralles, instantaniament quedà rendit aquell poble, (1) del qual varen sortir 542 francesos, ab llurs bagatges y armament que passaven de 60 cargas, deixant 42 morts entre ells un sargent major y dos capitans y molts ferits y les baixes dels nostres foren 30 morts y 50 ferits. Semblà comvenient a S. S., (axí ho diu lo memorial) que no s'hi deixés guarnició y en conseqüencia tots retornaren a Perpinyà: l'efecte de aquell aveniment no pogué menys d'esser útil, car, per de prompte'ls francesos desampararen Canet, Vilallonga, Clayrà y altres pobles de la Salenca, retirantse'lcos de l'exèrcit a l'altra banda del riu Gli o Agli, qui 's trova més cap a la altra banda de França, de manera que's va creure qu'aquell moviment era per anar-se-n cap a Illa y, en vista d'axó, lo Santa Coloma va manar qu'anessim a guardar los passos del Coll de Vedella los terços d'En Sorribes y d'En Peguera, ab los quals hi anà també lo viç-comte de Joch ab los quatre cents vassells que comanava. Emperó 'ls enemichs se limitaren a apoderar-se del castellet de Taltaull que tenía dos canons y 60 soldats de guarnició, desempenyant-hi 'l cárrech

(1) En lletra del Virrey als Diputats, del 22 de Setembre, explicant un fet d'armes entre Ribesaltes y Salses d'on se va foragitar l'enemich, apoderant-se 'ls nostres de les fortificacions, reductes y artilleria que tenía aquell a la montanya y *en lo qual s'varen distingir honrosament los catalans* entre altres expresions remarcables consigna lo santa Coloma les seguents: «...sabent com sabeu la *nova* resolució ab que s'empren l'expelició del enemich y *per* mantenir la reputació catalana.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'Alcait lo castellà Mestanza, qui, després de quatre díes de defensar-s'hi, tingué que rendir-se, entornant-se'n cap a Perpinyà on se'l va empresonar, fins que s'hagués pres informació de la seva conducta.

Fou en aquesta ocassió quan arribaren a Perpinyà los dos capdills suprèms militars, lo marquès de Torrecussi, lo día 30 d'Agost y lo Spinola, o marqués dels Balbases, lo día 7 de Setembre, y al mateix temps s'hi aplegaren gran nombre de soldats del país y forasters als quals, durant llur tránsit, los nostres paisans los hi facilitaren tots los carros y bagatges que foren mester. Aquestes novitats y atesa la posició del enemich, qui, com si esperés o desafiés, havía acampat a la falda de la montanya nomenada Esquerda, al costat del Coll de la Batalla, feyan esperançar, y ab rahó, que no passaría molt temps sense haver-hi una topada. Y, la veritat sía dita, tan va ser axí que, de-moment, va manarse preparar la gent qu'hi tenía qu'anar y 's publicà la jornada per lo día 14 de Setembre. Aquesta es l'ocassió, com varem prometre anteriorment, en que volèm deixar justificada la noble conducta de Catalunya, l'inmens servey que'ls seus fills feren a Espanya y al seu Rey, servey que ben aviat, (com també justificarém, sentint-ne molta pena) no ha de tenir altra recompensa qu'insults, ingratituts, menyspreus, contrafurs, amenaces y totes les infamies que puga inventar lo més gran tirá contra l'enemich més crudel o contra un poble idiota: compari-s, donchs, el nombre de les forces del país ab les altres qui defensaven, com aquelles, l'honra de Espanya y diguì 'l més desapassionat si hi han moltes provincies que, com Catalunya, hajen sapigut improvisar un exércit tan nombrós, transformant los seus fills en soldats. Se varen aplegar 25,800 homes per l'infantería, dels quels 13,000 eran catalans y 'ls altres de diverses nacions y provincies, compartits de la següent manera:

Terç de la Diputació, Mestre de Camp en Joan Sorribes, 1,200 homes.

Terç de Barcelona, Mestre de Camp N'Anton d'Oms, 1,000

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Terç del Duch de Cardona, Mestre de Camp En Jeroni d'Argensola, 1,000.

Terç del marqués d'Aytona, Mestre de Camp En Baltasar de Claramunt, 1,000.

Terç de catalans (sens altre nom) Mestre de Camp En Lluís de Paguera, 1,000.

Terç de catalans, Mestre de Camp En Joseph de Rocabertí, 1000.

Terç de catalans, Mestre de Camp, En Gabriel Llupià, 1,000.

Terç de catalans, Mestre de Camp En Ramon Xammar, 1,000.

Terç de catalans, Mestre de Camp N'Agustí de Guilla, 1,000.

Terç del Comte-Duch, Mestre de Camp En Joan d'Arce, 2,000.

Terç vell d'Aragó, Mestre de Camp en Juste de Torres, 800.

Terç de l'armada reyal, Mestre de Camp En Didach Caballero, 900.

Terç de Valencians, Mestre de Camp, En Galcerán de Mercader, 1,200.

Terç vingut de Nápols, Mestre de Camp, lo Marquès de Montalegre, 800.

Terç del Mestre de Camp marqués En Cristófol de Guardiola, 700.

Terç del Mestre de Camp Comte de Molina, 600.

Terç del Mestre de Camp Comte d'Aguilar, 800.

Terç del Mestre de camp Marqués de Mortara, 2000.

Terç del Mestre de Camp En Lleonart Moles 1,200.

Terç del Mestre de Camp En Francesch del Castillo, 700.

Terç del duch de Módena, 1,200.

Terç dels Irlandesos, 600.

Terç dels Napolitans, 700.

Terç del Walons, 1,500.

Terç del Mestre de Camp En Didach de Guzmán, 800.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Tinga-s present que'ls terços d'En Mortara, de Nápols y de l'armada Reyal, per no tenir lo nombre suficient de places, se varen completar ab reclutes o agregats catalans.

La caballería constava de quatre-mil cavalls, distribuits en companyíes, havent-n'hi sis exclusivament catalanes, y eran, la primera y més important, composta dels feudataris nobles de la qual figurava com capità lo Virrey-Santa Coloma, la dels substituts dels feudataris, capità En Bernat de Oms, y les altres quatre manades pêls seus respectius capitans qui eran En Melcior de Gallart, En Joseph d'Oms, N'Alons de Faytan y En Joan de Peleyrach.

Aquest nombrós y magnífich exércit se va posar en moviment lo día senyalat, diada de la Exaltació de la Santa Creu, comanat per dos capdills suprèms, lo Virrey Santa Coloma y'l Marquès dels Balbases, Spinola, dirigint l'empresa 'l mestre de camp general marquès de Torrecussi, ab molt carros carregats de municions y bestiments y catorze peces de campanya, envers Ribesaltes. Quan se detingueren en aquest lloch, se va observar que l'enemich anava reculant cap al seu refugi de Salses, a qual moviment, sembla qu'alguns vehins dels llochs fronterers, no catalans, desamparaban llurs coses y s'internavan en direcció a Narbona; los dos capdills resolgueren de moment qu'avencessin 4,000 mosqueters y 2,000 genets per examinar les fortaleses del enemich, anant los primers comanats per Arce, Caballero, Torres y Sorribes y la caballería per lo duch de Sant Giorgio, fill d'En Torrecussi, y 'l general Quiñones, quals forces s'endreçaren cap a les trinxeres, lo día 19, y si bé es veritat qu'al començ la gran resistencia posà en perill a la caballería, aquelles foren assaltades per l'infantería, distinguint-se en aquest fet lo terç d'En Sorribes, puig al crit de ¡Catalunya! los seus soldats embestiren com lleons, saltaren les trinxeres, varen rompre les portes ferrades y penetraren a l'interior de la plataforma y allí tingueren qu'estar-se, car hi havía 25 morts dels qui foren agosats y no eran bastants en nombre per fer més.

Per los dos memorials que seguim, se veu qu'aquest

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

atach fou contra un castellet ó fortí que'ls francesos havían alçat demunt d'un turó prop de Salses, del qual los varen treure per complert a l'endemà, día 20 de Setembre, fugint la guarnició cap a Salses, y com d'aquí sortis una força per protegir-la l'una y l'altra, atropellada per la nostra caballería, tingué que gitar-se dins lo fosso y estrada coberta, quedant-ne degorjats un gran nombre. La vanitat francesa quedà solemnement escarmentada y la seva fama va sofrir un gran desprestigi, y pot calcular-se com deuria ser la matança, quan dels nostres hi va haver 200 homes morts y 500 ferits, entre ells alguns caporals y no obstant s'apoderaren del turó y del seu fortí, de totes les trinxeres y campament exterior de Salses, de la plataforma on hi havía tres peces d'artillería, d'una porta y d'altres dues, ferrades, y va anar de poch com no penetraren per la principal. Desd'aquell instant va considerar-se com declarat lo setge a la gran fortalesa, tallant-li tota comunicació, de manera que Mr. Espernan y'ls seus no podían rebre socors, si'l gran cos d'exèrcit no venía a donar-li. Abans de la repetició d'aquest fet d'armes decissiu, lo de Torrecussi dirigí la paraula *als valents catalans* (axí va nomenar-los) y'ls encoratjà dihent, ab l'espasa enlayrada, qu'ell aniría al devant y veyent aquesta demostració tots los catalans van fer un crit de ¡Visca Espanya! ¡Muyran los gabaigs! Y acossant, de-seguit, ab tots los altres omplenaren l'espay de crits esllarguissats repetint unes paraules que'ls hi son propries y que ja antigament havían usat, en cassos anàlechs: *¡A carn, a carn!* sens fer cas de la pluja de bales y de pedres que'ls hi queya a sobre. Quan los nostres dominaren lo territori, va veure-s com s'abandonavan totes les tendes del campament francés y quan era d'esperar que'ls invencibles servidors d'En Richelieu se giressin per salvar llur bon nom y fama, va veure-s que'l duch de Luy, ab tot lo seu exèrcit, s'anava internant envers Narbona, de manera qu'al cap de tant temps, foren obligats a desamparar tot lo qu'havían adquirit, avençant molt poch envers Catalunya; no tingueren cor per acceptar un combat seriós y abandonaren l'únich castell important qu'havían adquirit, comprant-lo,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Salses, sense saber deslliurar al noble Mr. Esperman de la vergonya en que va trobar-se més tart.

La bona direcció d'En Torrecussi va fer, donchs, en 24 hores, lo que no s'havía fet en tantissim temps y per lo qual semblava que s'haurían necessitat molts mesos per poder-ho conseguir; axí, desd'are, lo setge de Salses ja's pot considerar com posat per los espanyols, nova y llarga empresa qu'ha de ser com l'epílech del período *satisfactori*, com abans l'hem nomenat, no varen parar desde llavors les nostres bateríes de creuhar llurs trets ab los del castell, essent endebades totes les temptatives de sortida fetes per los assetjats, y, ja'l día 24 d'Octubre, comparegué'l francés a tret d'artillería, atemptant donar socors als assetjats, mes fou frustrat e impossibilitat lo combat perque començà a ploure a bots y a barrals, de manera que's varen inondar els fossos y les valls y's varen aufegar molts soldats, gastadors y vivanders y augmentaren les malaltíes que ja hi havía al campament, essent molt pochs los qui d'elles se varen lliurar. Tenint axò en compte l'enemich qui estava a l'aguayt, encare que forçosament internat, va fer un'altra temptativa lo día 2 de Novembre, ¡la diada dels morts! y era tal la seva confiança qu'a les dues de la tarda anà baixant de les montanyes vehines, fent avançar tres terços: lo de la Reyna, del Llenguadoch y'l de Normandía. Aquesta vanguardia va escometre ab gran força les nostres trinxeres, per dues vegades, y altres tantes fou repelida per los nostres intrépits, essent lo resultat qu'hi quedaren 300 francesos morts, sense comptar los molts qu'anaren cayent mentres fugían, a causa de les continuades descàrregues que se'l hi feren, axí es que, reconegut lo camp, se va trobar, qu'ademés dels morts, hi havía 800 ferits, comptant-se entre'ls primers 7 titulars, 14 capitans, un coronel y altres personatges significats, com feya a deduhir per llur rich trajo que fou presa dels nostres soldats: la pérdua total fou d'uns 1,300 homes y ab ella la vergonya de tenir se que refugiar un'altra vegada a Narbona. Lo defensor de Salses en debades devía esperar lo socors y, si creya que tenía que venir-li per mar, igualment n'havía de desesperançar, puix al ar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ribar onze baixells al estany, per transportar les municions y bastiments que conduhían dos bergantins;los soldats catalans, los de les galeres d'Espanya y'ls d'En Joanetin Doria, assaltaren los baixells y'ls bergantins y's varen fer amos de tot ço qu'hi duyan, com fa a deduhir de la relació de Mr. de Saint Onés, fill de Mr. du Barri qui era governador de Leucata, y aquesta relació fou feta, en lo setge, als nostres capdills als quals va presentar-se, lo día 13 de Novembre, cercant refugi, al fugir de la persecució del seu govern qui atribuía a negligencia seva aquella pérdua.

L'única esperança que podía concebre en aquell cos l' Espernan, era la del trist estat del nostre exércit, puix la gran humitat qu'hi havía en lo campament a causa de les llargues pluges, la proximitat a l'estany y 'l fret qu'ocasionavan nombroses malalties y morts, ademés de l'habitual pesta que molt sovint invadia aquelles comarques, y que llavors, per causes idéntiques, s'havía desenrotllat d'una manera espaventable, afeblia cada día més lo nostre exércit, emperò, malgrat la devastació d'aquest enemich interior, los assetjans no volgueren desistir en llur constancia; dressaren les fortificacions, artillant-les abondantment, varen estrenyer més lo cercle, xoplugant-se a les barraques qu'havía fet bestir lo Virrey y tant ells com los assejats tingueren que veure que, malgrat lo poch falaguer estat qu'ofería 'l campament ab tantes inclemencies, contínuament hi arribaren nous socors de gent armada, tant del país com forasters, essent un dels principals lo nou terç enviat per la Diputació, ab molts carruatges y adzembles, comanat per lo diputat militar En Francesch de Tamarit «home (segons expressió del memorial d'on extreyèm aquest detalls) en aquí la sabiesa rivalisa ab la prudencia y zel per lo bé públich.» Aquesta nova host s'havía format a cuyta corrent y 'l día 8 sortí lo terç de Barcelona. En vista d'axò s'encoratjavan los assetjans y convençut lo Spinola del seu proper trionf, del qual no'n podían tampoch dubtar En Luy y l'Espernan, cregué que ja era arribat lo temps de intimar la rendició, oferint pactes, y axí va escriure una lletra plena de cortesía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a l'Espernan; aquest va respondre també molt cortesment, declarant, emperò, «que al bon estat d'aquella plaça no li era mester rebre tanta cortesía» y que, axí com l'havía defensat set semanes (1), també sabría guardar-la d'allí en abant, donant axí temps als seus per que li aportessin socors y que ja sabrían tornar-s'hi; no obstant, lo día 20 de Novembre, va indicar l'Espernan que's trametessin mútuament los rehenes, o penyorats en guerra, y s'hi va accedir y havent demanat los assetjats que se'ls hi concedissin 30 díes de temps per fer-ho avinent a llur Rey, lo Spinola no més ne va voler concedir 10 y no havent-s'hi conformat l'Espernan, lo setze continuà: L'entoçudament dels uns y dels altres tenía llur fonament: lo francés creya que mentrestant li arribaría 'l socors, com ja ho tenim dit. y lo Spinola va creure que, continuant un quants díes encoratjant l'esperit públich, arribaríen noves y mejors forces ab les quals podría batre l'exércit francés, si tornava a sortir a l'aguayt, y si no, fora més gran lo triomf d'obtenir la rendicio del castell, com axí 's despren de les lletres qu'adreçà al Rey y de les que, per conducta del Virrey, va trametre a Barcelona, a la Diputació y a les altres Universitats y poblacions de Catalunya, obtenint tan bons resultats, qu'al cap de pochs díes la capital va organitzar un nou terç de 400 joves triats, prometent als qui s'hi incorporessin molt bons sous y privilegis y també exempcions a la oficialitat (y ja s'explican aquestes extremades gracies, car lo país estava mancat de gent jove) y veyent aquest exemple, de tal manera s'animaren totes les altres poblacions, fins les més insignificants, que llurs batlles y jurats enviaren gent armada, pegada, municionada, tan nombrosament «que'ls camins semblavan carrers de la més populosa ciutat, y tan despressa, qu'arribaren a les nostres trinxeres, abans de que l'enemich vingués, (segons opinió de molts); ¡pasme portentós! més de 15,000 catalans, sens comptar los qui 's trovaren lluny, cap a les fronteres, y no

(1) Vejau l'última nota d'aquest capitol, abans de la part eclesiástica, sobre la duració del setge de Salses, interpretant lo text d'En Melo.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'hi varen poder trobar, rebent la noticia de la rendició pêl camí.» Tan bon efecte va produhir en l'esperit dels nostres campatriotes la demanda dels assetjants de Salses, ben diferent, per cert, del que varen experimentar los aulichs del obcecat o enganyat monarca, qui, com veurèm tot-seguit, varen aprofitar aquella ocasió com un pretex per tractar al nostre país y a les seves autoritats, de la manera més degradant. Va resoldre-s que'l terç de Barcelona anés sots la comanda del Conceller en Cap, En Lluís de Calders, en persona, y que fos embarcat en lo «Patrona d'Espanya» on lo va acompanyar y obsequiar lo marqués de Villafranca, ab dues galeres més, qui sortiren de Barcelona lo día 30 de Desembre, essent saludats ab seguides salves reyals y ab lo goig més entusiasta del poble, y en 15 hores, favorits d'un bon vent, se trelladaren a Coplliure qui 's troba a 23 llengues de Barcelona y d'allí al campament de Salses. L'arribada d'aquest reforç, més qu'encoratjar per lo nombre, entusiasmà per la magestat y pompa que presentava: anava revestit lo Conceller ab la noble porpra, portant a la ma la espasa de coronel nat de les forces populars y al compareixer devant del públich, com s'hauría fet si s'hagués tractar d'un Dux de Venecia, li varen fer acatament y homenatge tots los homes ilustres qu'allí 's trobaren militant: sortiren a rebre-l lo duch de Maqueda, lo diputat Tamarit ab tota la noblesa de Catalunya y moltes companyíes de genets y al passar per devant dels terços catalans, qui estaven formats, lo saludaren ab una salva reyal y al arribar a les tendes, sortí de la seva lo Virrey per fer cortesía al nou-vingut, y lo Spinola y altres titulars y senyors forasters festejaren ab gran gaudi lo nou hoste y company d'armes, trascendint l'efecte d'aquella solemnitat fins a la exércit assetjat qui estava mirant, desde las muralles, aquell espectacle tan animat, convencent-se de que la constancia catalana sería un nou medi qu'apressaría la recuperació de la única, emperó important fortalesa qu'era sostinguda per França.

Nos expressèm d'aquesta manera, perque es ben cert que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

no va servir l'últim y suprèm esforç que va fer Catalunya, en honor d'Espanya y del seu Rey, puix després del retorn dels penyorats de guerra, o rehenes, per no haver-se avingut l'Espernan y lo Spinola y vista per lo primer l'animació qu'anava prenent lo campament y no arribant-li cap socors de França, lo día 21 de Desembre, va indicar qu'entraría novament en pactes y al cap y a la fí va determinar-se, després de moltes entrevistes o reunions, que 'l castell se rendiría lo día 6 del proper Gener, a no ser que mentrestant los hi arribés lo socors de França, en qual cas, serían nuls los pactes y la fermança y que si 'l socors no arribava, sortiría lo díe qu'havían pactat «con dos piezas de tren, caxas templadas, banderas enarboladas, armas y bagajes, cuerdas encendidas, bolas en boca, y una escolta para que no reciban daño.» Axí, donchs, les noves forces qu'havía tramès Barcelona no tingueren ocasió de lluytar, emperò varen poder ser testimonis de l'humiliació francesa, car no compareixent cap francés per les fronteres, l'Espernan tingué que cumplir la seva paraula y 'l día 6—día dels Reys y festivitat del insigne català San Ramón de Penyafort (son paraules del memorial),—posat lo nostre exércit a ma dreta y esquerra de la porta del castell, de tal manera que 'ls rendits tinguessin que passar pél mitg, sortí l'Espernan ab 1,200 francesos armats y 21 bandera, anant-se'n, sens rebre lo més petit dany ni molestia, cap al país on los esperavan aquells qui per llur crédit haurían tingut qu'enviar-los-hi socors.

Y ab axò queda acabada la guerra contra França, al Rosselló, y queda també finida (per axplicar-la ab major extensió de lo que ho han fet los historiadors qui'ns han precehit) la serie de detalls qu'extractèm dels memorials, estampats en aquell temps, y que nosaltres comentèm; un d'ells acaba ab un paragraf que devèm transcriure, per la seva importancia y perque lo seu contingut ve a ser lo veritable epílech de aquella notabilíssima empresa: «Va alegrar-se, ab aquesta nova' l'afligit Rosselló y fins la terra semblava manifestar lo seu gaudí per ço com, per la misericordia de Deu, havíen acabat les malalties y les morts, després d'haverne sigut víc-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

times més de 10.000 soldats, entre catalans y forasters, y prop de 5.000 habitants de Perpinyà de tot estament y més de 200 cavallers, entre titulars, nobles y militars de Catalunya. Aquesta, joyosa d'haver servit al seu Rey ab la vida y sanch de tants y tan distingits fills, ab les immenses despeses de tantes lleves armades, ab la devastació de tants pobles e hisendes, ab milers de gastadors y vivanders y ab la provisió abundosa d'un exércit tan nombrós, ab tants variats carruatges y ab la major part dels mariness y baixells de les seves costes (servey totalment degut a la diligencia, desvetllament y bona cura del seu Excelentíssim Senyor Comte de Santa Coloma, Virrey y fill seu) demana a Deu que prosperi les armes de nostre gran monarca y li doni la victoria contra los seus émuls y enemichs.»

Los homes menys imparcials se poden convencer, després d'aquesta relació, de les bones consideracions, que mereix Catalunya, en lo período d'aquesta guerra nacional y espanyola, y de que, no per haver passat per alt los historiadors tot ço que volgueren o ignoraren, s'ha de considerar com resolta la veritat, mentres tinguèm documents y arxius y llivertat per vindicar-la, fent justicia a qui la mereixi. Expelida la darrera guarnició francesa del Rosselló, declarada Catalunya palesament partidaria, en aquesta ocasió, de la causa favorable al seu monarca, ningú podrà capir còm tant aviat devingué enemiga d'ell, aliant-se ab los meteixos a qui acabava de combatre, (lo qual serà objecte del proper capítol) emperò, com que la causa es remota y agreujada per la mala política del govern de Madrit, no ab posterioritat a dita guerra, sino adhuch en lo período a que tant varén contribuir los catalans, per que quedi pasmat lo llegidor quan veurà exposat, com tenim promés, lo sistema de que usava lo govern per encoratjar a Catalunya, quan ella sabía obrar sense cap necessitat d'axò, donarèm compte de les noticies qu'hem descubert sobre aquest delicat assumpte y dels documents qui les justifiquen, conjunt que forma lo veritable preliminar dels desconcerts que tantost haurèm de planyer.

Lo díe 30 de Juny, lo Comte de Santa Coloma, desde Fi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gueres, se queixava a la Diputació perque havía enviat companyíes compostes només que de 700 homes, e instava per que's fessin noves lleves encare que per fer-les *fos mester vendre y empenyorar l'argent y joyells de la Casa.* (1).

Lo die 1 de Juliol, desde Madrit, lo Rey tornava a tirar en cara dels Diputats la falta *de promptitut y desprendiment qu'exigeix l'ocasió*, dihent qu'obresin tal com los hi havía dit lo Comte de Santa Coloma, *car de lo contrari no se us admetrà cap disculpa, car no hi ha cap rahò per faltar a vostra obligació, en aquest cas tan extremat.*

Lo día 7 de Juliol, en altra lletra, lo Rey s'atrevía a culpar més y més als Diputats dihent-los-hi que, tenint que ser los primers en lo seu servey, per rahò de la fidelitat, anavan tant poch-a-poch y ab tan poch desprendiment en lo nombre de gent armada, y afegía que *si després de tan avinentats no ho feu, manarè aplicar lo remey que sía mester, car no puch consentir que falleu vosaltres a la vostra obligació, en dany del bé públich y de la meva causa.*

Ab data del 22 de Setembre (quan ja s'havía posat lo setge a Salses y Catalunya feya'l suprèm esforç per humiliar als francesos, com hem justificat en l'anterior ressenya), lo Virrey compatrici, Comte de Santa Coloma, empès, sens dubte, per lo qui més tart tindrà mes grans y mes injustes exigencies, queya en l'indiscreció de fer publicar per Barcelona unes crides, qual parágraf principal estava concebut en los termes següents: «Per aquest motiu y per lo que pugui ser, S. E., en virtut de la conclusió dictada per lo Sacre Reyal Concell, sobre aqueix afer, lo día 20 de Setembre de 1639, diu y mana a tots en general, tant als exempts com als no exempts, qu'axí que sía publicada aquesta crida, portin al exércit les provisions y queviures que tinguin en poder seu, especialment pa, blat, forratges y palla, tot lo qual serà transportat per terra per medi d'adzembles y'ls qui habitin

(1) Tots los documents que citém per ordre, fins al triomf de Salses, se troban cosits o adjunctats en lo Dietari de la Diputació, trieni del 1638 al 41, part segona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en pobles de la costa, com qu'es probable que també hi venen obligats, y com que'ls hi serà mes avinent transportarho per medi de baixells, per mar, ho faran axí, tenint en compte la necessitat extrema y la gran utilitat pública que s'espera qu'ha de resultar del esmentat setge y axò ho cumplirà torhom, *sots pena de mort* o de perdre los dits queviures, gra, palla, adzembles y baixells que tingan per transportarho, y cauran sots les meteixes penes los oficials, tant los Reyals com de barons, qui no fassan executar ab promptitut la present cri la reyal y ho posaran irremissiblement en práctica contra'ls qui's neguin a fer-ho.»

Coincideix la torpesa del Comte de Santa Coloma ab una lletra que'l comissionat per los Diputats a la cort, En Geroni de Nàvel, los hi trametía ab data del 1 d'Octubre (¡mentres qu'a Barcelona la Diputació y la Ciutat estavan armant nous terços, los quals se podían considerar com lo seté reforç tramès desde la capital!) lletra que copiarèm en la seva part mes important per admiració dels llegidors:—«M. I. Senyors. Es tan extremadament dolenta l'opinió que sobre nosaltres s'ha format a la cort, que fins la plebecía parla de la manera mes descarada a conseqüencia de lo qu'aquí s'ha escrit de nosaltres catalans, dihent qu'havíam fugit y que no's podía tenir paciencia per comportar axò, y encare que jo he procurat cumplir la meva obligació, anant lla on devía tantost m'ha sigut possible, aquesta noticia endiablada fins ha penetrat dins lo palau, car allí s'hi ha parlat més cruament encare.

Ahir vaig tenir ocasió de veure-m ab lo protonotari, en companyía de D. Jacint Vilanova; exposades les dites noticies devant de més de vint testimonis asseguro a V. E. que'ns varen donar per satisfets de lo que va passar, puix ell va confessar que no havía sentit dir tal cosa, que no la creya y qu'als catalans tenía-ls en molt bona opinió y concepte. Avuy, després de dinar, he visitat certa persona y m'ha dit que'l Comte-duch, lo protonotari y'ls altres senyors no parlan d'altra cosa y que fent-ne materia de conversa ab S. M. (q. D, g.), aquesta'ls va dir; — ¿Que us en sembla dels

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

catalans? Me trametien memorials per que'ls deixés guerrejar, y are que l'ocasió es vinguda, ja veyeu com s'han portat!—.... Cal, donchs, que'ns revindiquem y V. S. ja sabran ço que tenen que fer, per que's tinga per ben entès lo favor que'ns fan los caporals del exèrcit, puix se suposa que no hi ha ningú qui haja escrit en favor nostre y que s'haja posat lo nom de catalans a la boca, exceptuat lo marquès de Torrecusa, y aquest ha escrit molt en favor nostre, dihent, que li havía sigut necessari enlayrar l'espasa per barrar lo pas als catalans, car aquests se llançavan al combat com lleons. Convindría, per lo tant, que V. S. fés treure un testimonial auténtich qu'acredités lo nombre de catalans qu'hi havía a l'exércit, lo día de l'acomesa, puix lo dit marquès se trobava present quan se va rendir a l'enemich, y com que totes les lletres coincideixen en apreciar ço que'ls catalans varen fer, trameteu-me una certificació de quins foren los primers d'entrar a les trinxeres y als fossos, per satisfer a la gent d'aquí y asseguro a V. S. y'ls hi dono la meva paraula de que la persona a qui he fet referencia, qui té ocasió de veure-s y parlar sovint ab S. M., li mostrarà, a fí de que tornèm a recobrar lo bon nom y fama que la nostra nació ha tingut sempre.»

Son varies les lletres de S. M. qui confirman lo mal concepte que's tenía dels catalans a la cort y al palau, puix datades totes en diferents díes de la primera quinzena d'Octubre, no tenen altre objecte que culpar y menaçar als qui's mostravan tardans, essent un comble d'infamia la qu'endreça, ab data del día 15, atrevint-se a fer una reformació que forçosament tenía que fer airar als qui's trobavan vessant llur sanch, a les comarques del Rosselló. Diu axi:—Lo Rey. —Diputats. Los drets del General se varen instituir, en primer lloch, per la defensa d'aqueix Principat y Comtats, car d'altra manera no seria justificada la seva percepció, ni jo la podría permetre y veyent qu'aqueixa Provincia's pert per la vostra mala conducta, he resolt que mentres dura la guerra, se cobrin y administrin per mans dels meus ministres y qu'ab les quantitats recaudades se pagui a la gent d'aquei-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

xa Provincia que presta servey l'exércit; axò m'ha semblat convenient dir-vos-ho, y manaré que's castigui severament a qualsevol de vosaltres qui s'oposi a lo que jo he resolt, en lo pertocant a n'aquest punt y tot ço qu'he manat executar al comte de Santa Coloma, mon Llochtinent y Capità General en aqueixa Provincia. Datada a Madrit lo día XV d'Octubre de 1639.—Jo lo Rey.» Ens fa llàstima un rey qui tan fàcilment se presta a ser crudel instrument dels maliciosos, venjatius o ignorants qui l rodejavan, puix no pot ser d'altra manera contemplant los desacerts qu'inclou lo seu escrit: lo monarca ignora, en la seva cort, los serveys qu'està prestant la provincia on se concentrà la guerra y sense recordar-se del respecte que mereixen les institucions per ell jurades; e ignorant que la Diputació rapresenta'l govern suprèm, dins la autonomía del estat català, y que solament a n'ella correspon administrar y aplicar les rendes del país, comet la falta de donar com cosa establerta: *los drets de la Generalitat se varen instituir, en primer lloch, per la defensa del Principat y Comtats*, pensada veritablement nova y que solament pogué existir dins la testa del qui redactà la lletra, de manera que les altres infinites atencions qu'havía de cumplir aquella respectable corporació en bé de la seva patria nadiua, ja no s'havían d'atendre desd'aquell moment, a malgrat d'anar contra les lleys, solament perque'l Rey axí ho volía; acabavan en llur ofici aquells honrats administradors de les rendes propries de Catalunya, posant-les en mans de comissionats forasters qui, tal-volta, eran deixebles aprofitats de l'escola dels Lerma, Calderon y Olivars. No més l'intenció d'aqueixa reforma equival a la menaça de destruir l'institució mes vigorosa de la nostra patria, acreditada a travers dels segles y qu'era l'ànima de les nostres corts, y aquesta formidable menaça feta desde Madrit, quant lo país se sacrificava heroycament per Espanya y per lo seu Rey, era suficient per que Catalunya se precipités, per més de que no ho va fer encare, per lo cami de la desesperació en la qual s'havía de trovar ben aviat. Va parar-se'l cop d'aquesta fanfarronada, ab la mes gran prudencia per part dels nostres prohoms, qui,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

abans d'obrar, varen atendre la veu de llurs assessors y's limitàren a presentar llurs demandes y protestes al Virrey, a fí de que per mediació seva s'esvahís la error qu'exorbava als áulichs del Rey. Un no pot explicar-se 'l seu resultat, y 's pot ben creure que les noticies favorables als catalans, que per força tenian qu'arribar a la cort, deurían fer obrir los ulls dels malvats qui maquinavan la nostra perdició, no per reconeixer la error ans bé per fer-se forts en llur imprudencia, tement ocasionar mals terribles y podía ajudar també la veritat justificada a enllumenar llur tenebrós enteniment, puix per força s'havía de veure que les tropes catalanes eran mantingudes a despeses de la mateixa Diputació o per les municipalitats y no costaven ni un céntim al erari del Rey Católich, puix dona a entendre que s'ho pensa 'l monarca, en la seva significativa carta. Lo qu'es are la va ben errar En Felip, manant als catalans que paguessin llurs soldats, puix ja se'ls pagaven... més en abant, sens errar-la, ja veurèm aprofitada la mateixa idea, no per pagar a soldats catalans en guerra, sino per donar lo sou, en temps de pau, a la desenfrenallada soldatesca que calava foch als nostres pobles.

Quinze díes després d'aquesta imprudent temptativa de la cort, lo día 1 de Novembre, lo Virrey Santa Coloma, fent referencies a dues lletres de S. M., manava fer un'altra crida, tan célebre com la publicada anteriorment,—y engegant axí voluntarioses novitats, lo govern del comte-Duch estava preparant la desesperació de Catalunya,—anulava les llicencies qu'avía concedit per qualsevol motiu que fou, exigint en conseqüencia que tots los habitants aptes per les armes, de qualsevol classe o estament que fossin, exempts y no exempts que s'apleguessin en molt curt transcurs de temps al Rosselló per prestar ajut a la guerra, encare que fossin empleyats a les oficines de la Diputació, de les municipalitats y d'altres corporacions de la terra. Qualsevol, al llegir aquets manaments, creuría que Catalunya era un país conquistat y segurament pensaría que no era net en aquest país lo *lleyal* Virrey qui's prestava a dicta-ls.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

En mitg de tan despótich sistema, no obstant, se dictan de de tan en tan altres manaments que, sense deixar de ser despótichs, devenen groteschs y fan riure al home més seriós, essent un veritable testimoni de la informalitat y volubilitat cortisanes, fantástiques flamarades dels qui, estontoladament seguts en llurs seus braçades del palau, dictavan les lleys al mon, seguint llur albir y creyan arranjar y resoldre los més intricats afers polítichs, falagant endebades als qui abans havíen insultat, o malversant favors y gracies que per lo sol fet de concedir-les abundosament, per dissimular anteriors agravis, perdían tot llur mérit y válua. A n'aquesta mateixa classe pertanyía un'altra lletra de S. M., datada lo día 14 de Desembre, (quan ja's trobava al campament lo terç de la Diputació comanat per un Diputat militar, quan lo Conceller en Cap de Barcelona acabava d'organitzar lo seu y quan totes les universitats trametían companyíesy més companyíes de gent armada), lletra, qu'en mitg de ses nombroses ratlles, consignava aquestes paraules... *he resolt que no obstant qualsevol privilegi que tinga la ciutat de Barcelona los qui quedan per mi derogats en lo present cas*,... y que tenía per únich objecte cridar a tots los homes de Catalunya al setge de Salses y en paga d'aqueix esforç prometía'l Rey donar lo títol de mestres en arts u oficis a tot lo qui hi hagués romàs durant 30 díes; al qui tenían privilegi militar sense ser nobles, los feya nobles; als ciutadans honrats los hi concedía privilegi militar y als indivídues de la plebecia los feya ciutadans honrats, qu'es la classe de noblesa a qu'es refereix l'anterior derogació. Lo millor comentari qu'es pot fer a n'aquesta genorositat del Rey d'Epanya, vedader diploma d'aptitut per los inéptes y de noblesa per la gent d'humil estament, es recordar que no consta ni un sol exemple de que s'aprofités aquest medi tan fácil per enlairar-se, per part dels nostres compatricis.

Per les dates d'aquests documents, calculant les distancies y la dificultat de transport en aquells temps, se pot deduhir qu'ara la rendició de l'Espernan, noticia que's deuría rebre a la cort, com no's podía per menys, junt ab la de l'in-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mensa comparescencia de catalans pels encontorns de Salses. Si en lloch de regnar un Felip IV haguès regnat un Carles I, hauría sigut suficient per que'ls murmuradors de la cort, reconeixent llurs precipitacions, haguessin batut palmes en llahor d'una provincia qu'havía fet per lo Rey y per Espanya, després d'haver perdut durant lo transcurs de dos segles les costums militars, ço que jamay havía fet cap altra provincia espanyola y ab la qual s'hi podían comparar ben poques regions del mon; y al mateix tems cap altra provincia d'Espanya o fora d'ella podía tenir més gran satisfacció que la que llavors tenía Catalunya, puix estava ben convençuda, reconeguts ab justicia los seus serveys, qu'a n'ella 's devía en gran part l'acabament de la gerra, en les seves fronteres y que per aquest motiu també acabaría la antipatía existent entre la soldatesca y'l paisanatge, esperant, en conseqüencia, qu'aquella sería tantost foragitada del país per innecessaria y que s'esvahiría la mala opinió que'ls cortisans de Madrit tenían dels catalans. Aquesta era la bona ocasió, com pot veure'l menys viu, de tornar a estrenyer, com calía, lo vincle que devía unir lo Rey ab lo seu poble, car, si aixi s'hagués procurat, com era fácil de fer, se barrava'l camí a totes les intencions del Cardenal Richelieu; més lluny d'haver-se obrat com exigía la meteixa política, (¡qu'ho tinguin ben entès tots los indiscrets qu'esmersan lo dictat de rebetles quan parlen dels catalans!) no solament no'va reconeixe'l mérit de Catalunya, sino que, un colp expulsats los darrerers francesos y allunyades les forces catalanes del lloch de la guerra, (puix lo Diputat ab lo seu terç arribaren a Barcelona lo día 14 de Janer; lo Conceller ab lo seu, lo día 20 y també'l Virrey Santa Coloma, lo día 13 de Febrer y aixi proporcionalment totes les attres forces locals, als llurs pobles respectius) va començar contro tot lo Principat un tal sistema de vexació, en vista del qual pot ben repetirse lo que varen dir alguns dels escriptors de l'época ço es: «que la guerra del Rosselló no era per fer la guerra a França, sino per fer-la contra Catalunya.»

La maquiavélica política del Comte-duch va assolir tot lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que volía, treyent partit fins de la meteixa guerra de França y fins dels meteixos catalans qui'l servían; va obtenir, un colp desarmats aquests, enjovar lo pais ab nombroses tropes, començant ben propte'ls dos hèroes, qui ja s'havían donat a coneixer molt abans de la guerra, l'Arce y En Moles, verdaders mastins del venjatiu favorit, a maltractar, invadir, saquejar y calar foch als pobles; arrogant-se'l dret que no li pertocava d'allotjar les tropes, on millor semblés als seus comissaris; tantost va suscitar-se l'idea, posada tot seguit en práctica, de voler que la Diputació, o sía Catalunya, mantingués y pagués lo sou de les tropes mercenaries que la maltractavan (y En Melo descubreix que'l genovés Spinola va posar en pràctica aqueixa idea, aconsellat per lo vehedor de la provincia don Joan de Benavides y de la Cerda, prenent com exemple a seguir lo que'l meteix exércit havía fet a Llombardia, comparança infonamenta-la, puix s'equiparava ab un pais rebetle y enjovat un altre qui havía sigut lleyal y generós y valent); resultant que's varen donar superiors atribucions, ab lo recurs de la força bruta, al meteix extranger Spinola; superiors a les que tenía lo Virrey Santa Coloma qui no va tenir prou força de voluntat per renunciar lo cobejat càrrech qui l'obligaba a ser lo perseguidor dels seus compatricis; se va degradar als ministres del Reyal Concell o Audiencia, convertint-los en comissaris aposentadors de la tropa y en rondadors ambulants per denunciar, en lloch de jutjar tant solament, als paisans culpables; se va negar l'intervenció dels advocats catalans en les causes que's pledejavan entre soldats y paisans, en presencia d'aquell meteix tribunal; se va empresonar, per fí, a tots los qui censuraren legalment o verbalment aquella conducta iníqua, sens guardar cap consideració als Diputats, Concellers y altres autoritats de la terra y mentres se delinquía palesament, ab gran menyspreu de les constitucións del país (1), y a Madrit se

(1) Varies memories de la Diputació, que's troban estampades als Dietaris de la época, consignan, al endeçar-se a S. M. o al Virrey, lo nombre de contrafaccions o violacions de les Constitucions que's varen cometre llavors. Sens

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

negava l'audiencia als comisionats de Catalunya, y a Perpinyà ressonava'l tret del canó engegat per aquells extrangerots qui, pochs mesos abans anavan a combatre als francesos junt ab los catalans, y destruían carrers sancers d'aquella fidelíssima ciutat, occint a n'aquells meteixos, sens qual ajut, pot-ser, encare haurían sigut los enemichs a Salses, a Canet y tal volta més cap-en-çà. Aquesta conducta, congriadora de la mes gran desesperació, hauría menat al poble mes sofert y pacient del mon al meteix extrèm a que fou dut materialment lo poble català, a cercar ajust, encare que fos de mans dels seus mes constants enemichs, encara que hagués sigut dels turchs, si aquests li haguessin donat, y aquests haurían sigut, segurament, més humans que'ls mals cristians, mals cavallers y mals soldats, en qual arbitrarietat fiava lo Comte-duch la subjecció de la noble terra catalana y'l triomf de la seva malvada política.

Aquestes indicacions, solament com a tals poden figurar a les acaballes d'aquest capítol y com apéndex als mals que

---

dubte, lo Feliu prengué d'allí la curiosa apuntació que dona en los seus Anals. Vol. III, pl. 266 y que reproduhim aquí, com un justificatiu indispensable:

—Const. 2. tit. de *juramento*.

—Priv. Reg. Petri 4 idus junii 1336.

—Id. 14 Kal. nov. 1344.

—Const. 4, tit. de *Offici de Canceller y Vicecanceller*.

—Priv. Ludov. Pii, Kal. jan. anno I sui imp.

—Id. Caroli Calvi. 12 junii, anno IV sui imp.

—Id. Jac. II, pridie Kal. jan. 1299.

—Id. Petri, 10 aug. 1357.

—Const. I, tit. de *Acusacions*.

—Usat. *Judicium in Curia datum*.

—Const. 13, 14 y 19, tit. de *Jurisdic. de tots prelges*.

—Priv. Ferd. II, 17 julii 1510 y altre del 23 set. 1498.

—Const. 10, tit. de *Vicligals*.

—Id. 4, 5, 6 y 10, tit. *que los Extrangers no pugan obtenir*. 8, 9 y 12. Const. 2, tit. *que tots oficials*.

—Id. I, tit de *l'sat y Const*.

—Id. I, tit. de *Audiens*, etc.

—Id. 3, tit. de *Prorogar*.

—Id. 1, 2 y 3, tit. de *Residencia*.

—Id. 11 y 15, tit. de *Observar Constit*.

—Id. I, tit. de *la elecció dels Doctors*.

—Id. 12, tit. de *Alcayts y capitans*.

—Usat. *Princeps namque*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

venía soferint Catalunya, durant la guerra ab França y àdhuch abans de que comencés aquesta, mes com qu'es mester explanar-les una per una y justificar-les, car en aquest més ample quadro seran lo preludi de la nova guerra que's prepara, guardarèm aquest treball de mes extensió e indispensable per lo comensament del próxim capítol en lo qual tractarèm de dita guerra, limitant-nos per are, com exemple y conclusió de les nostres observacions a copiar dues importants planes d'obres históriques molt respetables, en les quals se parla d'aquest meteix assumpte.

La primera plana a que'ns referim la prenèm del historiador Romey, qui, no havent llegit l'obra d'En Melo y creyent que'ls catalans no anaren a Salses, addueix una lletra tramesa per l'Olivars, lo propagador d'aquella idea es a la cort, al fidelíssim Virrey, de la qual no hem tingut la sort de veure-n lo text original, emperò sabèm qu'existeix copiada dins un'obra estampada d'un autor religiós qui no era català. Los paràgrafs mes culminants son aquests:

«...Després de la desconfiança en lo cobejat assoliment, ja'ls tenim tractant d'abandonar l'empresa y axó es una mortal vergonya per tothom y llegíssim afront per la monarquía.»

«Si les provisions escassejan, vos lo primer, oficialitat d'aqueixes tropes, noblesa y poblecía de Catalunya, carreguen lo vostre blat y tot lo que pogueu donar, car si no ho feu àxí sereu reus dévant de Deu y devant del Rey, puix no corresponeu a la noble sanch que corre per les vostres venes.»

«On se vulla que'ls francesos entran, sobressurt com capitot y capdill lo mateix Calví.

Parlo tan clar, per ço com l'ocasió ho exigeix. Si aquests furs s'agermanan ab lo meu encárrech, no cal dir que mereixen una entranyable estimació, més, en lo cas contrari, qui'ls retregui se declararà enemich de Deu, del Rey, de la seva sanch y de la seva mateixa patria.»

«Tots los qui puguin vajen tantost a la guerra y fins les meteixes dones carréguin-se a l' esquena feixos de palla, de foratge y de tot quan sía mester per lo nodri-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment del bestiar y del exércit: ja no es temps de súpliques sino de manament y execució.»

«Los catalans tan aviat se mostran decidits com desobedients, més la salvació de tots nosaltres está per sobre dels furs y de les regalies d'una provincia. Es mester que tot soldat trobi bon allotjament y bon llit, y'ls *hidalgos* del país que dormin al llit o allá on puguin y que s'arrangin.»

Després d'aquesta carta del favorit, transcriu lo meteix autor dos parágrafs d'un'altra de S. M. «No puch per menys de manifestar-vos lo molt lluny que de cumplir se troba aqueixa provincia, tal com deuría, ateses les urgencies de la guerra y se'n retreuen per ço com hi ha impunitat. Tantost sía imposada la pena de mort a tots los desertors, no sería tan freqüent entre vosaltres aqueix delicte.»

«Si qualque magistrat se resisteix o desaten los meus manaments, es voluntat meva que procedin executivament contra'l reu. Sían empresonats tots ells y arrebasseu l'administració de l'hisenda pública d'aqueixes mans impures, y ja veureu com axí que sían confiscats los bens de dos o tres dels més culpables, tots los altres s'esmenaran y quedará espantada la provincia, com es mester. ¡Visca l'escarment!» L'autor qui'ls transcriu fa comentaris sobre aquests dos escrits y consigna que'l Virrey es diligent en executar aquelles ordres tan rigoroses y també: «que Felip IV y 'l Duch d'Olivars no coneixen gens lo poble qu'estan tiranitzan continuadament.»

L'altra página, verdader compendi de totes les nostres observacions y justificacions, enclou los parágrafs 30, 31 y 32 del llibre I de la obra d'En Melo, qual imparcialitat confessan tots los historiadors, tant nacionals com extrangers:

«Amaren a Salses gran part de la noblesa y molta plebecía: los meteixos castellans, descomptan los darrers esforços del Principat, calculan que foren trenta-mil les places que va pagar y mantenir Catalunya, durant los set mesos(1).

(1) Desde mitjan Setembre al 6 de Janer, qu'es propriament lo temps que les nostres tropes tingueren cercat Salses, no hi mitjançan pas set mesos, ni set semanes. Per lo tan creyém qu'En Melo comptà desde que l'Espernan va apoderar-se del castell, fins a la seva evacuació que va realitzar-se quan feya set mesos que la possehia, no set mesos després.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que va durar lo setge, fent lleves freqüents d'infantería y contínues conduccions de gastadors per l'arranjament y fortificació del exércit.»

«Tan gran va ser l'ajust que doná a n'aquella empresa y va ajudar, en lo perill, ab la mateixa proporció qu'en lo nombre. A les acaballes de la guerra, hi havía per totes les seves provincies molts orfens y vídues quals pares y esposos havían servit de nodriment a n'aquella bestia insadollable que viu ab la sanch dels homes; llurs plants y plors planavan sobre la patria afligida qui, compadida d'ells, va poder sentir ben poca joya ab los visques del triomf *del qual s'en gaudia individualment Castella, com si no més per medi d'ella s'hagués assolit.*»

«Los catalans poch avesats, en lo temps present, al servey militar de llurs príncepes, tenían en gran estimació llur cárrech, car indubtablement haurían semblat grans, fins en les nacions més opulentes y belicoses. Ab aqueixa mateixa estimació esperavan confiadament los premis y gratificacions, puix es cosa natural que'l premi engendri l'esperança. Y si tots los qui després arribaren a publicar los serveys d'aqueixa nació, los haguessin retret abans de la queixa, no'ls hi hauría faltat lo consol, a son temps oportú, per evitar tota desconfiança; emperó, ja-t que'ls ministres encarregats de fer aquestes informacions triguessin a donar-les al Rey o que, per opinar diversament de la acció, tinguessin aquell deute per mès petit de lo que ho era, o ja perque (com succeheix en tota cort) aquell expedient no deuría trobar en los esperits la rahó y empenta que moltes vegades sol faltar en los afers d'altri, (com si'l remunerar serveys y obligacions no fos lo més escayent ofici dels Reys) se deuría guardar per altre temps lo premi d'aquella gent. Diuhen ells (y la veritat ho conferma) que no solament tardaren les mercès y gracies sino que ni's va mostrar may lo més petit agrahiment per llurs encerts y es fora de tot dubte, si no se'ls hi va negar descaradament, la sort, que ja ho anava menant envers altra fí, maná que'l menys preu dels magnats passés distretament per sobre d'aquella gran obligació: aquests resultats los hi varen produhir, si no un arrepentiment de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tot lo passat, la resolució de no provar fortuna ab nous mérits, per segona vegada.

Si'ls prínceps arribessin a capir l'insignificant preu ab que poden comprar l'estimació de llurs vassalls y lo molt que val lo general plaudiment de la nació, ningú d'ells gosaría ser morós, menys semblar ingrat.»

Encare que no haguessim vingut justificant desde lluny l'orígen dels mals que cayguéren sobre Catalunya, en lo regnat de Felip IV, solament aquests dos testimonis fóran suficients per convéncer los entoçudits y rutinaris (en la suposició de que'ls qui tenen aquests dos defectes puguessin llegir sense prevenció), de que'l final de la guerra contra França, per força tenía que ser lo començ de la guerra de Catalunya y França contra Castélla.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Agravis a la religió. Fundació de Carmelitanes descalces a Gracia y a la Selva de Jesuites a Vich y Tortosa, de Minimes a Manresa, de Minims a Pons, de Capetxins a Olot y a Tremp, de Trinitaris descalços a Barcelona y a Vich, d'Agustinians a la Vall d'Aneu, de Teatins a Barcelona, de Franciscans a Cardona y al Remey de Vich y de Servites a Banyoles. Compromisos de Prelats no catalans. Concilis: assumptes interessantíssims qu'en ells se tractaren. Butlles sobre les discussions qual tema era la Concepció de Maria. Catalans entre'ls martris del Japó. Galivances per noves canonitzacions, entre elles les de Sant Ignasi y Santa Teresa. Nova capella de Sant Ramon a Santa Caterina y solemnitat per lo trasllat del cos sant d'aquell. Festes per lo jubileu plenissim y per lo rés de Sant Pere Nolasch. Nous esforços per la canonització de Sant Olaguer. Sor Hipólita de Jesús y altres fembres insignes catalanes. Escándol a Vich per no pagar al Rey los deumes de les rendes eclesiástiques. Fatals conseqüencies del dret de Patronat en la guerra qui comença.

RES prova tant l'esperit católich de la terra catalana com la constancia en los actes pietosos, fins en los temps de més baixes passions y de majors sufriments bélichs. Qui s'haja enterat dels capítols civils que tenim dedicats a la primera part del regnat de Felip IV, reconeixerà que, durant ells, se ve desenrotllant la llevor dels infinits mals que per Catalunya's preparen, y que, durant aquells, se comença a fecondar lo més gran sementer d'odis y venjances essent la rencunia o la guerra los obgéctes preferents de l'atenció pública y general. Alguns autors han observat que les venjances fóren més trmendes, per lo meteix que'ls catalans consideraren l'agravi irrogat a llur causa, com fet igualment a la religió, (y realment, en moltes de les malifetes de la solda-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tesca foren víctimes les esglesies y'ls objectes mes sagrats del culte), emperò tant abans de començar aquelles, com després, tant en temps de les lluytes entre paisans, y soldats o entre les autoritats y la cort o'l Virrey, puix al anar units naturals y forasters may se trenca la tradició desenrotllada en regnats anteriors y la propagació del culte per medi, de noves fundacións, se manté durant lo período actual (en los los 20 primers anys del regnat de Felip IV) y va prenent vol, en la meteixa proporció que durant aquells, ja sía per lo zel de respectables corporacions o autoritats, ja per la pietat particular mantinguda tant per les classes enlayrades, com per la menestralía, com podrà veure-s per la serie de noticies qu'anèm a donar.

Lo día 17 de Janer del any 1627, fundà lo doctor Joseph Dalmau, del Concell de S. M.: lo convent de carmelitans descalços de Nostra Dona de Gracia y en 1636 se va fundar lo de la meteixa ordre religiosa, a la Selva; a despéses de les senyores N'Esperança Pradell y Na María Bergadá, va fer-se la fundació del monestir de Carmelitanes descalces, realitzada lo día 1 de Janer del any 1639. Los Jesuites, afavorits per lo bisbe de Vich, fundaren a n'aquesta ciutat lo col-legi del seu ordre, l'an 1623 y en 1636, llur casa residencia a Tortosa, sots los auspicis del canonge Batalla. Ab l'anjol qu'anava prenent en aquella ocasió la Companyía de Jesús, es ben extrany que no's propagués més en un pais qui tant havía conegut a sant Ignaci y com que'l nombre de cases o convents de varons es tan escàs a Catalunya, no es de extranyar que no hi arribessin a ser conegudes les congregacions de donzelles o fembres jesuites, establertes a Italia y altres punts, extingida per Urbà VIII, lo día 1 de Janer de 1630, tant perque s'havían erigit sense l'aprabació de la Santa Seu, com perque'l seu institut no estava molt conforme ab la vida religiosa de les monges, puix no tenían clausura y lliurement *divagabuntur*. L'ordre dels Mínims fundà solament dos convents, durant aqueixa temporada, un de religioses, a Manresa, (on existian desde feya qualque temps a una casa particular), l'any 1623, encare que llur esglesia no fou bene-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hida fins lo día 21 de Març del 1683 y un altre de religiosos mínims a Pons, l'any 1636, del qual se trelladaren a un altre més gran l'any 1651. Los Caputxins també comptan dues fundacions: lo convent de la Porciúncula a Olot y'l de Nostra Dona de la Gracia a Tremp, abdues l'any 1627; y'ls Trinitaris descalços aquestes altres: lo convent de Barcelona, l'any 1633 y'l de Vich, lo día 31 de Setembre de 1637. D'altres diferents ordres, ja establerts, solament se comptan una fundació respectivament y son: la del col·legi de Sant Jaume d'Esterrí, a la vall d'Aneu, lo día 4 d'Octubre de 1624, per los pares Agustinians; la dels Teatins, a Barcelona, on, lo día 17 d'Abril del 1632, fundà'l convent de Sant Gayetà lo pare Placià Mirto Frangipani, a despeses del ciutadà honrat En Macià Vilar, havent ocupat com primer convent lo de Natzaret (1) desde on foren trelladats, essent virrey don Joan de Austria, a la Porta-Ferrisa y la plaça de Santa Agna; la del convent de Franciscans de Cardona, y per últim, la dels Servites de Banyoles, lo día 2 d'Agost de 1638, per lo Pare mestre Bruguera. Ademés de les fundacions citades, creyèm que pot considerar-se com a tal, l'entrada dels religiosos de Sant Francesch a la esglesia y hospici de Nostra Dona del Remey, de Vich, puix encare que feya temps que existían Franciscans en la dita ciutat y'ls qui varen ocupar l'Hospici (axí l'anomena En Feliu, puix no fou conegut com a tal fins després, essent lo seu nom Oratori *del Pont*), eran religiosos del Col·legi de Sant Tomàs, a Riudeperas, llur instalació intra-muros fou orígen d'una nova fundació o convent, segons dona a compendre En Salarich, ab aquestes paraules: «L'any 1623, aquell col·legi demanà llicencia al capítol de Vich per posar la seva enfermería a la capella del Remey y havent-la-hi donat, anà *creixent lo convent*, fins que, a mitjan segle passat, va fer-se l'actual edifici y esglesia.»

Si'ls mals temps no varen desviar les inclinacions piadoses dels nostres abant-passats, molt menys varen destorbar

(1) En los *Anals Consulars* diu que'l primer convent va ser del col·legi del Bisbe y que després de mort En Vilar, va deixar tots los seus bens als clérgues regulars de Sant Gayetà.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo zel dels Pastors qui tenían lo càrrech de fomentar-les y mantenir viva la Fe entre mitg dels perills, ja que moltes vegades havían d'intervenir, com mitjancers, per apaybegar les discordies civils (com ressurt en tots los capítols no eclesiàstichs qu'enclouen lo regnat de Felip IV), com també per los compromisos en que alguns se varen trobar envolicats, a causa de llur conducta no catalana. D'axò en son testimoni los concilis provincials de que anèm a parlar.

Ja l'any 1623 s'havía fet una convòcació per un concili, mes com que va fer-la lo Vicari Capitular de Tarragona, trobant-se vacant aquella Seu, hi varen assistir pochs pares: conferma l'incomparescencia l'Aymerich, quan explica que'l Bisbe de Barcelona no hi anà, ni en persona, ni per medi de procurador, *fortè quia Concilium cogebatur a Collegio Canonicorum Ecclessiæ Tarraconensis, Sede vacante.* Lo bisbe de Lleyda hi trameté un delegat, emperò per protestar, «manifestant que'l Concili de Trent, a la sessió XXIV *De Reformatione*, capítol 2, dona aquesta facultat a la persona del Arquebisbe y, en defecte d'aquest, al Bisbe mes antich de la Provincia,» contra lo qual anava lo Vicari fonamentant-se en la possessió, citant al efecte los concilis provincials celebrats en los anys 1567, 1586 y 1603; y «ab aquest motiu hi mitjançaren series contestacions y's prorrogà lo dit concili provincial per lo mes de Desembre proper, prenent comiat los pochs qui s'hi varen aplegar» Lo darrer comentarista de dits concilis, a qui hem fet referencia en altres ocasions, manifesta que no consta qu'aquest tornés a aplegar-se, ab tot y que la seu continuà de la meteixa manera fins al mes de Juny del 1634.

Lo día 9 de Janer del any 1625 se'n va convocar un altre y fou presidit per l'Arquebisbe D. Joan de Hozes, celebrant-se la primera sessió lo día 17 de Febrer, ab gran assistencia de prelats, abats, priors, síndichs y procuradors dels monestirs, capítols, convents y comunitats de la provincia eclesiástica. A la sessió quinta, se va donar compte d'una exposició del síndich del Capítol eclesiástich de Barcelona, y en nom de la clerecía y dels rectors (consignant lo compilador,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que la meteixa demanda varen fer los Diputats, los Concellers y'l Virrey), sobre les funeralíes, enterros y sacraments qu'administravan los regulars, en perjuhí de les parroquies, *facem in messem alienam mitentes*, (son paraules textuals) y sobre aquest punt fou aprovada una important constitució (1). A la sessió sisé comparegué lo Delegat Regi, ab la prorroga del subsidi eclesiàstich y fou acceptada y otorgada. A la seté, se donà compte d'una demanda del síndich del Capítol d'Urgell suplicant que no s'innovés res en lo plet pendent debant de Sa Santitat, sobre la desmembració de 144 parroquies, per unir-les al bisbat de Solsona, (vejan lo capítol eclesiàstich anterior.) Lo Concili sostmeté l'afer a una comissió. A la sessió dotze, se llegiren varies lletres endreçades al Rey, al Nunci y al Patriarca, sobre assumptes acordats, durant sessions anteriors, entre los quals pot citar-se, com interessant, lo promogut per lo notari major de la Curia eclesiástica de Tarragona qui «suplicà al Concili que s'interessès ab Sa Santedat y ab lo Rey, a fí de que fessin acabar les exigencies del Nunci Apostólich, a Madrit, qui l'obligava a trametre originals los processos de suplicació dels antes interlocutoris, ab gran detriment de les parts y contra dret;» demanda que fou atesa per lo Concili, tal com se demanava. La darrera sessió, que no sabèm si fou la meteixa dotze o posterior, tingué lloch lo día 26 de Febrer, de manera que s'en celebraren dotze en nou díes y acabà'l Concili ab les solemnitats de costum.

A continuació d'aquest Concili, dona'l compilador noti-

(1) Quinze anys després d'aquesta constitució, se nota un cas remarcable d'inobservancia, que lo Feliu explica ab les paraules següents: «En aquest temps (1640), o l'any precedent, se trobavan los Religiós Clérgues Menors, a Barcelona, ab lo seu Oratori al carrer d'Oliver. Va venir-se en coneixement que, d'amagat, havian fet bastir una esglesia qual porta donava al Pla d'En Llull, lo qual fou causa de que la parroquia de Santa María y'ls Reiigiosos de Sant Agustí qui'ls contradeyan hi anessin junts, lo día 19 de Janer, per endur-se'n la Reserva de la dita esglesia y axí ho varen executar lo día 20, ab gran dany de l'esglesia y Casa, essent axò motiu de grans disgusts, remeyats, per altres majors y generals pesars.» Interpretèm que quelcom deurían fer los Clérgues Menors en perjudici de les parroquies vehines, puix per la sola construcció de l'esglesia ens sembla que, (y pot-ser ens equivoquèm) no n'hi havía per tant.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cia d'un altre que fou presidit, en 1639, per l'I. S. Arquebisbe Don Fra Joan de Guzman, de qual procés, que desaparegué, no s'en poden donar altres noticies que constava de 245 fulles, (en les quals bastants assumptes s'hi poden encloure) segons resulta d'un índex del 7 de Novembre de 1755.

En 1635 y 1636, convocà y presidí un altre Concili l'I. S. D. Anton Perez, ab igual concurrencia que l'anteriorment descrit, qui per sa duració y per la diversitat d'assumptes que s'hi tractaren, lo considerém de gran importancia. Va celebrar-se la I sessió, lo día 10 de Janer del 1635. En la sessió VIII, «lo Concili acordà trametre una solicitut a Sa Magestat per que retornés l'Audiencia a Barcelona, car n'havía sigut treta y en conseqüencia d'axó, havían pres gran increment y gosadía tots los lladres y també'ls *de pas*, per creure-s sostrets de tota justicia; y a l'ensemps la gent pobre se veya privada de la prossecució dels seus plets, per les grans despeses que'ls hi reportava la major distancia de l'Audiencia.» A la part civil haurà trobat lo llegidor la causa d'aqueix *trellat* y per ella endevinarà l'equivalencia de lo que preten palesar lo compilador, en l'extracte que varem transcriure, mes, de totes maneres, l'acord del Concili fa gran honor als Prelats qu'hi assistíren, car no essent-ne la major part naturals del pais participaren del seu esperit en un afer, qual origen no més podía cercar-se a la cort.

A la X sessió, va decretar-se que'ls penitents qui's confessessin d'haver deixat a cambi, desobehint lo que sobre axò havían reprobat y condemnat los concilis anteriors, no fossin absolts, menys de desfer lo contracte y de fer la restitució del contracte y de fer la restitució corresponent, disposició altament moralitzadora qui será celebrada per tots los segles. Ala XII sessió, lo Delegat Regi, qu'era'l prior de Santa Agna, a Barcelona, presentà la prórroga del subsidi, de lo qual s'ocuparen sens explicar-ne lo resultat, a la sessió durant la qual, pot-ser perqu'era part interesada feren sortir de la sala al delegat. L'assumpte qu'ocupà la XVIII sessió mereix una exposició detinguda; «lo bisbe de Tortosa demanà que's renovés lo manament de predicar en català y presentà una proposició, fonamentada ab la consti-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tució *Ad nostrum*, del tractat *De summa Trinitate*, capítol IV, plana 81.» Lo Concili prengué en consideració la demanda y redactà tantost un llarch decret, qual substancia es: que tots los predicadors catalans solament pugan usar la llengua catalana, al predicar la paraula de Deu y que no més per predicar en català pugan donar llicencia los bisbes y que tots sian estrictament obligats a observar-ho, durant la Cuaresma y l'Advent, y que fora d'aquests dos temps, pugan los bisbes y altres prelats donar llicencia als predicadors qui no sían del pais, *exteris et non cathalanis*, per predicar en altra llengua, en calcuna festivitat; y lo qui s'oposi a n'aquestes disposicions, sía-li retirada la llicencia de predicar. En aquest se nomena nostra llengua: *lingua materna et cathalana* y *naturalis et cathalana lingua*. Lo mes remarcable en aquest assumpte es que'l bisbe que feya la proposició era castellà y la major part dels qui's trobaven aplegats al Concili no eren catalans, ço es: l'Arquebisbe Anton Perez, lo Bisbe de Barcelona García Gil Manrique, lo de Lleyda Bernard Caballero de Paredes, lo de Tortosa Anton Antolines de Burgós, lo de Giróna Fra Gregori Parcero y'l de Tortosa Fra Didach Serrano, lo qual prova qu'aquells varons no participaven de les antipaties y preocupacions que llavors anavan surgint (y que en los temps actuals son més vives encare) contra la llengua dels catalans y atenían solament, puix n'estaven ben convensuts; a la utilitat de fer lo mes inteligible que's pugués la paraula de Deu als qui l'escoltaven. A la sessió XXI va tractar-se de si'ls procuradors dels prelats qui deixessin d'assistir als Concilis podían deixar de ser admesos, quan lo Concili ho cregués convenient, lo qual fou aprovat afirmativament per tots los assistents, menys l'Arquebisbe: a la sessió XXXI, se va expedir un decret a fí de que'ls bisbes visitessin anyalment les esglesies de llur respectiva diócessis, sens exigir més qu'una sola procuració; en la XXXV sessió, se donà un altre decret sobre la manera que convindría fer los enterros dels prevers *sacerdotalibus vestibus et insigniis sepelliantur*; a la sessió XXXIX, un altre, fent extensiu als regents y rectors lo manat en constitucions anteriors sobre'l lucre dels fruyts de les prebendes, quan s'assisteix al conci-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

li, de lo qual protestaren los síndichs dels capítols de Barcelona, d'Urgell y Vich y també s'aprovà una constitució sobre la facultat dels Bisbes en trametre procuradors, quan tinguessin llegítim impediment.

L'Aymerich, autor del Episcopologi Barceloní, suposa qu'hi hagué un Concili a Barcelona, en 1636 y 37, presidit per lo bisbe de Barcelona Garcias Gil Manrique, al qual diu que no hi va assistir l'Arquebisbe per causes politiques, més de les actes del de Tarragona se dedueix (com observa molt atinadament lo seu compilador) que'ls va confondre, per una preocupació de dit escriptor, de qui altres ho varen copiar, puix en la sessió XXVII, hi consta ben clarament l'assistencia del bisbe de Barcelona al Concili.

Encare que sía una noticia general, ab relació ab lo que tenim dit en lo capítol eclesiástich anterior sobre la Concepció de María Santíssima, devèm reprodubir aquí ço que's llegueix als *Anals Consulars:* «Lo día 24 de Maig del dit any (1622), lo Sant Pare feu extensiu lo decret de Paulus V sobre la Concepció de María Santíssima, en lo qual se deya que l'opinió contraria no podía ser disputada en públich, y Gregori XV ab butlla del 2 de Juny de 1622, volgué que no's puguès alegar ni disputar per cap de les maneres, ni en llochs privats, ni en col-loquis particulars (1).»

Durant los deu primers anys del período que'ns ocupa, puix en los altres, o no hi havía motiu, o'ls disgusts polítichs qu'anava experimentant Catalunya deurían ser causa de que no's poguessin dedicar, ab serenitat d'esperit, a les festes religioses en que tant s'havía distinguit la seva capital, se va presentar una ocasió per celebrar ne algunes d'una manera solemnial. Ja en 1622, lo día 2 d'Abril, se cantà un Te-Deum al convent de Predicadors de Barcelona, quan la noticia dels insignes mártrirs del Japó, entre'ls quals (segons lo Feliu, ab referencia al Arxiu de Santa Caterina y a les *Adiciones al P. Mariana*) s'hi trobavan tres religiosos catalans: Fra Lluis Exarch y Fra Doménech Castellet, fills de

(1) Bulari de Turin, Vol XII, pl. 690.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Barcelona y Fra Jascint Orfanell, fill de Vich y aquell acte fou en acció de gracies, sens dubte, per la cristiana honra que feya al convent de Barcelona del qual foren fills los dits mártris. En lo meteix any, y ho testimoniejan distincts dietaris, ab motiu de que'l día 12 de Març foren canonitzats per lo Papa Gregori XV Sant Isidre, de Madrit; Sant Ignaci, fundador de la Companyía de Jesús; Sant Francisco Xavier, apóstol de les Indies; Santa Teresa de Jesús, d'Ávila y Sant Felip Neri, fundador de la Connregació del Oratori, se feren grans festes a Barcelona qual descripció passém per alt, per no haver tingut la sort de trobar-la. Lo trellat de les reliquies ocasionà dues grans solemnitats en los anys 1626 y 1628, respectivament: la primera fou ab motiu d'haverse acabat la capella especial de Sant Ramon, a la esglesia de Santa Cateriua, y per celebrar-ho, lo día 19 d'Abril s'aplegaren per obrir y examinar l'urna on reposava'l cos sant, lo Conceller en cap, lo Diputat eclesiástich y'l Prior d'aquell convent y l'endemá, día 20, en lluhida processó, ab assistencia de totes les parroquies y convents, vuyt religiosos portavan l'urna a coll y'ls Concellers lo tálem, seguían tots los capellans del bisbat y'ls cavallers de la ciutat; varen fer un llarch curs, procurant passar per devant de la Diputació, on se trovaba en lo seu tronus la magestat de Felip IV, qui, baixant junt ab los seus germans, los Infants y prenent tots les atxes de vent van fer llum a l'urna fins a deixar-la en lo seu lloch; la segona fou per haver concedit l'abat y convent de Sant Cugat par de les reliquies d'aquest Sant a la esglesia del seu nom, a Barcelona, y ab aquest motiu la capital va veure entrar per los seus portals y seguir per los seus principals carrers un'altra processó lluhida que va acabar, al rebre dita esglesia l'ofrena d'aquell antich y famós monestir.

Pot considerar-se també com festa religiosa la publicació que's va fer, lo día 4 de Juny del 1628, del jubileu pleníssim que concedí'l Papa Urbà VIII, al inaugurar lo seu Pontificat.

Si no tenian la solemnitat de festa pública, les podèm nomenar expressió de joya y de piadosa impaciencia les ma-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nifestacions fetes per los eclesiàstichs de diverses classes de Catalunya a conseqüencia de dues butlles qu'havían obtingut de la generositat pontificia, ço es, una del 11 d'Octubre del any 1628 per la qual fou concedit lo rés de Sant Pere Nolasch, fundador del Ordre de la Mercè, y altra, o mes ben dit, Breu Pontifici, del 1630, donant facultat per formar lo procés per la canonització de Sant Oleguer (1).

Mols autors posan en lo período qu'enclou aquest capítol Sor Hipólita de Jesús, (en lo segle Rocaberti y Soler) monja del Convent dels Angels, del Ordre de Sant Doménech, a Barcelona, nova Santa Teresa en virtut y ciencia, puix foren innombrables los llibres que va escriure (com pot veure-s a l'obra d'En Feliu, any 1624, en lo qual suposa que morí, y en lo Diccionari de *Escritores Catalanes* d'En Tortes Amat), mes no pot ser axí si es que morí als 73 anys, havent nascut en 1594. La citem, no obstant, per lo dubte que tenim de si s'hagués equivocat la data del seu naixement, puix sens fer-ne esment los *Anals Casadors* també posan la mort de Sor Hipólita a la meteixa data que cita lo Feliu, lo día 6 d'Agost del any 1624, afegint que se li varen fer les honors funerals lo día 8 y qu'en elles predicà'l Pare Jaume Puig, de la Companyía de Jesús, rector del Col·legi de Barcelona. Quan fa esment de Sor Hipólita l'autor de dits Anals, ho fa complavent-se en la alta honra de tenir, en aquell temps, (*en aquella era*) la ciutat de Barcelona quatre fembres insignes (algunes de les quals ja quedan citades en lo capítol anterior), «cosa rara y digna d'estimació, puix l'Esperit Sant diu qu'es tan difícil trobar-ne una,» y son: la ja nomenada, una altra de sa meteixa familia, Sor Estefanía de Rocaberti, carmelita descalça, Sor Serafina, fundadora de les Capuchines y la tan coneguda Juliana Morell.

Encara que fou una tempestat passatgera, no podèm per menys d'esmentar-ne una que menaçà la pau de l'Esglesia a

(1) En lo Vol. XXIX de la *España Sagrada*, pl, 278, s'hi explican los inútils esforços fets desde'l temps del Rey En Pere'l Gran per aquesta canonització, renovats en 1601, per lo bisbe Colonna y còm, en 1674, lo doctor En Pere Morell portà'l procés a Roma, en vista del qual fon aprovat per fi lo culte del Sant, lo día 18 de Maig del 1675.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Catalunya, durant lo período qu'estèm historiant y a fí de donar-ne compte extractarèm ço que refereix extensament En Salarich, en la seva *Historia de Vich*, prenent-ho d'una relació manuscrita del Cronista Sanz. Lo Papa Urbà VIII concedí, en 1634, los deumes de les rendes eclesiàstiques d'Espanya y com qu'alguns clérgues catalans, molt particularment los de Vich, refusavan obeir aquella disposició, se va posar en *entredit* aquella ciutat, lo día 24 de Març del dit any.

Lo Virrey Duch de Cardona ab el propósit de segrestar les rendes, va trametre dos agutzirs, mes sabent que hi anavan sortiren-los a rebre una munior de capellans y la festa va acabar a garrotades, tenint que fugir los comissionats. Veyent-se burlat lo virrey, per obtenir mes bon efecte, hi va trametre després jutges de l'Audiencia, ab dotze companyíes de soldats de cavall, mes tampoch conseguiren res, puix capitanejant tota la clerecía l'Arcedià En Melcior de Palau en qui residía llavors l'autoritat eclesiàstica, per trobar-se vacant la seu, se va desacatar en absolut la dels jutges y fent-se copàrticeps de la resistencia les dones y'ls infants, s'arrancaren públicament los edictes de les portes de l'esglesia y'ls varen estripar (passant lo meteix a Girona, segons assegura'l cronista vigatà) y mentrestant les esglesies estavan tancades y's tenían qu'enterrar los morts d'amagat, aprofitant la quietut de la nit fins que'l día 14 de Juny, vigilia de Corpus, los habitants foren sorpresos per un alegre repich de campanes y era en senyal de que al cap y a la fí l'Arcedià havía cedit de manera que després de tant avalotar, se va permetre'l segrest que fou posat en pràctica per lo governador D. Aleix de Marimon. En Salarich opina qu'aquell escàndol «procedía d'un enuig momentani que's va esvahir, axí que D. Melcior de Palau se trobà en estat de reconeixer la lleugeresa ab que havía obrat desde bell començament.»

En lo próxim período veurèm, com ja hem indicat, ço qu'esdevé als bisbes castellans, qui ho eran de Catalunya

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

(qu'era un abus resultant del privilegi de patronat o de presentació concedit als Reys d'Espanya) a conseqüencia de la nova guerra que's va fomentant, com també lo noble esperit qu'alguns tingueren al defensar la justicia y la moral pública de llurs respectives diócessis.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL X

Dés del any 1639 al 1640

Estat angoixós de Catalunya y fenómen histórích que presenta aquest, y periodes en que's divideix. Obsequis al diputat militar, després del triomf de Salses. Carta ridícola del Rey, fingint desigs de continuar les corts. Se renoven ab major proporció les malvades malifetes de la soldatesca: assessinat de don Ant'n de Fluvià per los napolitans, queixes del Braç Militar y cridoria general. Important aplech de Braços per cercar remey. Indiferencia del Virrey Santa Coloma. Notables paraules d'En Melo, justificant les queixes dels catalans. Nomenament d'un vehedor y aplicació a Catalunya del sistema militar de Llombardía: consulta sobre aquest punt y notable dictamen del marquès de Vilafranca. Cartes imprudents del Rey y exposició del sistema de Llombardía. L'ambició militar d'En Santa Coloma lo compromet com Virrey y com català, segons En Melo. Desastres als pobles, furs, incendis, assessinats y noms de capdills qui les ordenaren: anatema contra aquests, del Vicari General de Gióna. Arbitrarietats del Agutzir Monroeon, y la seva mort. Prohibició a s'advocats de prendre part en les causes de soldats contra paisans: En Santa Coloma demana la revocació de tots los processos. Empresonament del diputat militar y d'altres persones notables. Limitació de les embaixades a determinades persones, segons lo parer del Virrey. Uns forasters posan en llibertat lo Diputat y'l portan triomfalment a la Diputació: mérit d'aquesta en mantenir l'ordre. Nova carta indiscreta del Rey. Calma aparent. En Santa Coloma acompanyat dels Diputats se tanca a la Dreçana, y pertorbat desencert en tots los seus actes; nova entrada de segadors; aval t general; incendi de les Cases dels Doctors del Reyal Concell y mort d'un d'ells; assessinat del Virrey a Montjuich; esforços dels Diputats per restablir l'ordre y notable exposició de tots aquests aveniments, en un memorial tramés per aquells al Rey. Culpabilitat dels ministres de la Audiencia, y errors y falsetats del historiador Melo. Multiplicació de tropelies als pobles, augmenta la exaltació; los Concellers projectan armar una host contra'ls soldats; lo Concili s'ofereix als Diputats y l'Inquisició's presta a mijançar ab lo Rey. Medi aparatós de les autoritats per distreure la plebs: noves errors d'En Melo. Aplech dels Braços; entenimentada proposició del Diputat Claris. Designació de nou Virrey, simpátich als catalans y desesperansament d'aquests, al veure mes agreujada la causaa de llurs mals. La despótica soldatesca destrueix Perpinyá, a canonades; memorial de queixes tramés per los Cónsols a la Diputació. Donatius rahonats de la desesperació de Catalunya, qui encare era fidel al seu Rey.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

MAY cap pais del mon s'ha trobat en una situació tan crudel com la que presenta Catalunya, a l'epoca que anèm a historiar: un Estat, gran o petit, podrà ser víctima d'una irrupció tremenda realitzada per un'altra nació cent vegades més poderosa, sofrir totes les generals conseqüencies que poden ocasionar lo major nombre, l'odi, la cobejança del furt d'un antich enemich; un poble, indolent o egoista podrà experimentar lo pes d'una tirania que castiga aquells vicis ab severitat, o qu'ab aquest pretext, disfruta, enjovant vassalls qui poden donar riqueses, quan no serveys y que ni tant solament tenen lo mérit de saber defensar llur dignitat; mes la nació o'l poble qui's trobi en aquest cas, adhuch en mitg de sa dolor, sabrà que plora unit a sa mala sort y que que no pot faltar-li la simpatía y la compassió, en cas de que no'l puga ajudar, d'un altre poble germà o vehí, d'igual origen y de nom idéntich, feble remey per esborrar les catàstrofes realitzades, mes que, al cap y a la fí, consola'l cor y pot-ser podrà fer concebre noves esperances.

Desde qu'al mon hi han hagut guerres, un pais ha tingut un altre enemich sol o coaligat qui li ha sortit al devant, mes jamay s'es vist que'n haja tingut dos: lo veritable enemich y'l qui tenint l'obligació de ser lo seu amich o germà, veja ab gust la seva destrucció y qui li pagui los seus beneficis y serveys més qu'ab la ingratitut, ab castichs teribles y atempti fer contra ell lo meteix que faría l'enemich comú de tots dos. Aquesta es la situació en que's troba Catalunya, mentres lluyta unida ab l'exèrcit castellà y extranger, contra les hosts d'En Condé y d'En Luy situació que s'agreuja tan bon punt valent y generosa, ha foragitat de les seves fronteres la darrera francesalla, y quan, com es natural, ha llicenciat l'exèrcit format a ses despeses, y per últim la seva situació arriba al darrer extrèm, quan, desesperada, té que lluytar contra'ls meteixos soldats, inhumans envers ella, als qui poch abans havía dut a la victoria, tenint que demanar ajut, per lley de propria conservació ¡oh vergonya! al meteix enemich que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

havía foragitat: al seu histórích y habitual enemich, a travers dels segles, se veu obligada a demanar-li salut y força.

Si no haguessim anat justificant, desde lluny, les causes d'aquesta situació, aquest cas singular produhiria gran sorpresa al llegidor, car un hom no pot concebre com pot arribar a ser francés un poble que compta entre'ls seus predecessors los héroes de Panissars, als qui foragitaren de Sicilia als Anjous y als qui tantes vegades varen batre'ls enemichs de N'Alfons *lo Magnánim*, a Napols. A l'Historia, lo meteix qu'a la Naturalesa, hi han fenómens y aquest n'es un, ocult o desconegut fins a cert punt, per la meteixa rahó que de molts fenómens naturals no se'n han palpat mes que'ls efectes, durant molt temps, fins que la ciencia, quan ja's troba mes avençada, n'ha descobert les causes y com que la crítica es l'única ciencia, respecte de l'Historia, ella descubrirà y posàrà en clar lo fenómen qu'aquesta presenta, esbrinant-ne les causes que'l varen produhir y l'interés qu'hi ha hagut en amagar-les o desfigurar-les, a fi de que'ls seus efectes semblessìn resultats d'altres causes ben distinctes que varen ser inventades.

Aquest fenómen se desenrotlla durant un llarch período y com que'l seu orígen es llunyà, per explicar-lo, ço es, per fer l'historia de la guerra qu'ara tractarem, hem de dividir-lo en dos temps diferents, que son: 1. lo temps en que l'Olivars va aplicant lo seu sistema de venjança y tiranía contra Catalunya, fins a fastiguejar-la, promovent axí una oportunitat que fou aprofitada per En Richelieu, qui, en lloch de manar que's fes una nova irrupció, manté'l seu exércit en expectativa, dins de les seves fronteres, esperant qu'un dia o altre'ls catalans vindran a demanar-los-hi ajut y axi's veuran complertes y realitzades les aspiracions qu'havía palesat la Casa de França, desde'l temps de Carlemany, ço es, agregar la Marca Hispánica ab les altres agregacions qu'aquell regne havía anat adquirint fins al Pirineu; y 2. lo temps del arrepentiment per part del Rey d'Espanya, quan ja havía caygut desprestigiat l'Olivars, arrepentiment que feu concebre rezels al francès, qui, ab gran desconfiança y per no deixar-se

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

escapar la presa, obrà ab gran indiscreció sobre'l nou pais que dominava, ab tal extrèm, que'l pais gradualment se va arrepentir també de la seva germandat ab França, y acabà -reconeixent altra vegada la soberanía de Felip, o ab altres paraules, aburrit, acabà per subjectar-se a ço que Felip y Lluis XIV varen arranjar, per fer una pau de la qual també'n va ser víctima Catalunya, puix les despeses foren no-res-meny que la cessió a França de tot lo Rosselló y d'una gran part de la Cerdanya.

L'ordinació successiva d'aquests dos temps constituirà'l quadro complert de la guerra començada l'any 1640, y com que ja hem dit que les seves primeres causes son llunyanes y ja realitzades quan lo pais armat compartía la gloria militar y'l triomf ab los soldats del Rey d'Espanya, es suficient qu'are comencèm per la continuació mes crudel de les meteixes causes, desde que foren desarmades les hosts catalanes, puix ja pot suposar lo llegidor que si l'Olivars obrà d'aquesta manera quan tenía necessitat d'aquelles per anar contra França, ¿quin desenrotllo no tindría lo seu sistema, quan ja havía conseguit establir a una part de Catalunya lo mes gran nombre d'un exércit qu'ella no volía pagar, quan ja comptava a la capital, a Barcelona, ab un Virrey qui s'avenía a donar cumpliment a les seves voluntarioses ordres o enverinant, a la part contraria del Roselló y de la Cerdanya, a la banda del Ebre, alguns pobles qual conducta diversa de la del Principat tenía que ser un element de discordia y d'anarquía, suficient a contrarrestar o entorpir lo seu esperit quan se declarés en rebeldía? Comencèm, donchs, continuant la serie de causes conegudes, mes greus en la situació en que are's troba Catalunya y que, sots aquest punt de vista, son noves y inmediates a la serie dels fets catamitosos qui's desenrotllan d'are en abant, essent aquests y aquelles, en conjunct, lo quadro qu'anèm a començar.

Lo día 14 de Janer anuncian los Dietaris de la Diputació l'arribada a Barcelona del Diputat militar *qui tornava de la guerra victoriós, per lo recobrament de Salses.* La rebuda que va fer-li l'alta corporació, a la qual pertanyía lo qui fou coronel

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de les forces qu'aquella havía apromptat, fou entusiasta y pomposa, y per les frases qu'es consignan a les notes qui parlan del triomf y del retorn del exércit de la nostra terra, s'hi podrá descubrir en certa manera lo fonament dels aveniments futurs, puix a l'emsemps que revelan la joya dels catalans per lo triomf d'Espanya donan a compendre la desconfiança que tenían de que'l pais trobés lo benestar que tant necessitava: la nota relativa a la rendició del fort de Salses no considera la satisfacció com exclusiva de Catalunya, *la qual* (la fortalesa) *se tiene ahora por Nuestro Rey y Señor*, ¡y ojalá para mas servir a Dios *Nuestro Señor*! Y la nota que parla del retorn, després de manifestar lo públich entusiasme, acaba ab aquestes paraules: *que Deu, per sa divina misericordia, vulla donar-nos bona pau y quietut, puix que tant li convé a n'aquesta pobre provincia de Catalunya.*

Ab tot y la descoufiança que revela aquesta nota, talvolta la majoría dels Diputats deuría creure de bona fé,en un proper benestar del pais, puix varen rebre dues cartes de S. M., ab dato del 27 de Janer, que semblavan ser expressió del més bon desitg en pro de Catalunya. Déya-ls-hi'l Rey que considerant les cort anteriors de Barcelona com sospeses o *pendents*, les convocava novament, a Montblanch, «y allí m'hi trobaré'l día 15 d'Abril d'aquest any *y com que'l clima d'allí es més fresch que'l de Barcelona*, m'hi podré estar tot l'estiu.» Explica'l monarca d'una manera molt particular l'origen y teoría de les corts, y, prescindint de les seves afirmacions, declara'l motiu principal que li han fet determinar. ab aquestes paraules: «... me mueve que las haya la obligacion que considero por tan preciso d'ajustar la materia della á razon y justicia, con este solo fin, sin otra humana consideracion etc.» O les cartes eran un engany de l'Olivars qui posava'l Rey en ridícol, a fí de que, ab l'esperança de les cotts pogués entretenir Catalunya pacífica y desarmada, mentres ell manés secretament a lo Spínola ço qu'havían de fer los soldats, o bé avençant-se aquests, ab llurs malifetes inutilizaren lo propósit del Rey y feren obrir los ulls dels catalans qui deurían coneixer tantost quina podía ser la ma-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nera de *ajustar la materia á razon y justicia;* lo cert es, qu'encare que dites cartes se troban afegides al Dietari corresponent, solament s'hi apunta'l día en que foren rebudes, sense cap comentari y ni per part dels Diputats, ni en cap altre de les moltes cartes de S. M., ja no hi torna a sonar la paraula *corts*. Los qui tal-volta confiavan encare; se deurían desenganyar ben prompte, per lo qu'are anèm a veure.

Habían passat pochs díes, lo día 3 de Febrer, quan lo consistori de la Diputació va rebre una embaixada del Braç Militar, representada per tres dels seus més ilustres indivídues, ab sentida y formal queixa contra'ls agravis, crims y escàndols y violencies qu'estava cometent la tropa y aquella embaixada era motivada per un cas lamentable y rescent, en vista del qual era indispensable que la Diputació obrés ab promptitut y energía, cercant un remey d'eficacia. Al trobar aquests fets justificats als documents y al observar llurs dates, al comparar los detalls ab los textes d'histories estampades y conegudes a que aquells fan referencia, hem pogut constatar omissions y transposicions qu'alteran, en gran manera, l'importancia que'ls hi correspon: En Feliu en les seus Anals encare qu'es exacte al exposar los preliminars del gran conflicte que s'espera, generalisa y extracta presentant les causes y'ls efectes en conjunct, y sols apunta, en forma de llista, sense donar-ne les dates, les diverses y freqüents malifetes de la soldatesca, després de molts altres aveniments intermitjants, de manera que'l llegidor pot caure en la creencia de si son efecte natural d'aquestes les malifetes dels soldats, precisament lo punt principal de la qüestió entre Catalunya y'l govern del Comte-duch y lo dubte qu'això ocasiona sembla més gran, quan un veu que l'analista català passa per alt *relatar ab individuació quins foren los executors de tants mals, per la gran rahó de que ja estan judicats en lo Tribunal Suprèm*, magnífich principi que si'l seguissin los historiadors s'estalviarían per cert, molt treball, quan tenen que parlar de lo passat, y En Melo, donant com implantadors, junts y a l'ensemps, a la Spínola y a n'En Santa Coloma, del sistema d'allotjaments forçats, per indicar los primers efec-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tes, diu no més que «arribavan aquestes noticies a Barcelona, quan ja eran acabats y de moment no varen semblar altra cosa qu'alguna d'aquelles ordinaries rivalitats entre soldats y paysans,» afirmació que deixa en lo meteix dubte que la relació d'En Feliu, puix a continuació detallan-s'hi aveniments y veritats molt importants, al quals farèm haviat referencia ab molt gust, y perque no's fa esment, fins després dels meteixos, dels primitius escàndols y crims de la soldatesca, causes de les queixes del Principat y no efecte del descontent d'aquest. Al dir escándols primitius, eludim al l'assèssinat de don Anton de Fluvià a qui varen cremar dins lo seu castell, segons En Melo, les trones de cavallería napolitana, a cárrech dels Spataforas (1), succés qu'ha d'admirar al llegidor, quan li diguèm qu'era'l que va donar motiu a la embaixada del Braç Militar a que-ns hem referit, realitzada lo día 3 de Febrer, es dir 18 díes aprés del retorn de les forces de la Diputació, no més que 13 aprés del retorn del terç del Conceller y 9 dies abans de que retornés a la capital lo virrey Santa Coloma: y com que la embaixada es molt posterior al fet, com es fàcil de veure, de manera qu'a la exposició se'l dona com a succebit *alguns díes enrera*, tenim, en resum, que, sentorós encare'l llor de la victoria obtinguda a Salses, quan los nostres terços, satisfets d'haver contribuhit al triomf del rey d'Espanya, retornavan a llurs cases, ab l'afany de tornar a disfrutar de la pau de la familia, al meteix temps los soldats del rey d'Espanya, los senyors napolitans, fent-se vil instrument de qui'ls atiava, destruian aquelles llars tranquiles tan desitjades per los catalans y assessinavan perounes ilustres y furtavan, saquejavan, calavan foch y violavan.

D'aquesta observació resulta, donchs, la síntesi principal de la guerra que va esclatar y que pot expresar-se ab aquestes úniques paraules:—los soldats no varen cometre les seves

(1) Escribim aquest nom en mayúscula, encare qu'a la darrera edició del Melo, sens dubte involuntariament, s'hi va estampar ab minúscula, puix consta als documents qu'era'l cognom d'uns capitans nomenats axí y de una classe de tropa, com podría semblar, escribint lo nom ab lletra minúscula.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

malifetes en venjança ó cástich dels torts que'ls hi haguessin fet los catalans y'ls catalans no començaren a perseguir y matar los soldats, fins després de veure llurs malifetes que ja havían començat abans de la guerra del Rosselló, durant aquesta, y, ab major crudelitat, desde'l moment en que va acabar-se la guerra, quan tot just eran retornats a llurs cases los vencedors de Salses. La primera provocació, lo primer incitament surt dels soldats, la culpa dels mals posteriors no es donchs de Catalunya, sino de qui la va provocar.—En justificació del primer cas crudel a qu'hem fet referencia, comès durant lo retorn de les tropes catalanes a la capital, transcriurèm aquí un sol parágrof de la embaixada a la qual ens hem referit, puix es suficient per formar-se una idea de les primeres besties ferotges que, per una infundada venjança, varen ser deixadee anar y atiades contr'ls nostres abantpassats: «Després de les moltes fadigues qu'ha passat tot aquest Principat y després de tan innombrables serveys de tots los seus provincians, quan esperava'l premi de tan innombrables fineses, han esdevingut infinits desastres que'ls soldats, després de recuperada Salses, han causat y's van repetint tots los dies, fent agravis a tots los provincians, universitats y llochs, als viamants y a altres, furtant-loshi les hisendas y occint-los, per los camins reyals. Es aquesta una cosa digna de ser plorada ab llágrimes de sanch y a tot axò cal afegir-hi are *novament* lo cas tan horrorós de D. Anton de Fluvià a qui, per haver-se negat a donar allotjament dins lo seu castell, puix n'estava exempt, li esbotzaren y cremaren les portes, furtant-li tot lo bo y millor dels mobles, obligant-lo a fugir y a pendre aculliment en lloch sagrat y allí dins, ço es, dins de la mateixa esglesia, lo varen occir juntament ab cinch o sis criats y varis pagesos qu'estavan ab éll, mentres que la seva muller, Dona María de Fluvià y Tord, ab los seus fills, fugía cap a la montanya, únich medi que li fou forçós adoptar per no quedar tots degollats.»

Aquest cas horrorós fon lo tió abrandat de la discordia llençat per la soldatesca sobre'l llor guanyat per Catalunya, en defensa del seu Rey y d'Espanya; per una part va ser lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

preludi d'altres succesos iguals, que s'anirían cometent, y, per altra banda, la iniciativa del esperit català per defugir d'una manera digna, abans que pendre'l recurs de la venjança, lo major mal que li podía avenir, ço es, per suplicar, protestar y resistir legalment, conducta indispensable, emperò usada endebades durant molt temps, perque's mostravan insensibles y sords los qui eran obligats a sentir y atendre les queixes del Principat y a fer justicia, o quan menys, apromptar una prudent esmena. La relació de la embaixada, com que's tractava d'un cas greu, va fer qu'hi hagués junta de Braços y va presentar-s'hi una proposició semblant a la de la embaixada y a fi de que's celebrés sessió diaria, *a fi de pendre acorts sobre lo canvenient en aquelles materies*, lo Diputat eclesiàstich, qui llavors ho era'l Canonge Pau Claris, després d'esmentar lo cas de D. Anton de Fluviá, va retreure noves noticies y queixes, presentant les cartes (quals originals se conservan dins del Dietaris) trameses per En Joan Torner, burgés de Perpinyà y dels Cónsols d'aqueixa ciutat. La carta d'En Torner explica un cas semblant al de don Anton de Fluviá y fou, que'l capità d'infantería Nicolau Mendoza, del terç de Mortara, perque En Torner no li va donar allotjament a casa seva, li va fer engegar tres arcabuçades que, per sort, no'l varen tocar, podent fugir y amagar-se al convent dels Caputxins, mentres que a casa seva, abandonada per los verdaders propietaris, s'hi va allotjar no-res-menys que tota una companyía. De la carta dels Cónsols, ab data del 25 de Janer, (y ab axò pot veure-s lo molt que-s varen avençar per dur a compliment llur propósit los servidors de l'Olivars) copiarèm no més, per no fer-nos difusos, alguns fragments ab los quals podrà reconeixer lo llegidor la veritat de la síntesis qu'abans hem donat: «Les penes y treballs d'aquesta terra van augmentant de día en día, y quan créyam que la rendició de Salses nos deslliuraría d'aqueixos treballs qu'ens han ocasionat los allotjaments, S. E. ha fet allotjar la caballería per la vida... Los qui axí estan avuy, fan y han fet infinites apresions als provincians, obligant-los a donar de menjar y tot lo que vo-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

len contra les conegudes constitucions qu'expressan que no hi pot haver soldats allotjats a la vida, sino qu'han d'estar hostatjats als castells que *bé son prou grans*. Se troba aquesta ciutat y tota la terra perduda y a les acaballes y per axò supliquèm a V. S. qu'ens faça la mercè d'esmenar aquests contrafurs... a fi de que no augmenti aquest mal y acabi de perdre's aquesta terra. Confièm que V. S. ens concedirà aqueixa mercè, com sempre, y que tindrà llástima dels nostres treballs y penes tan grans qu'hem comportat y comporta tota aquesta ciutat y que continuarà essent lo nostre refugi y protector!...» L'acord del Braç fou que's tramatés una demanda a S. M., a fi de que fos servit remeyar aquells mals y que la carta dels Diputats anés acompanyada ab altres de diverses autoritats y corporacions, del Capítol eclesiástich, dels Concellers, del Bisbe y del Braç Militar. La demanda y'l memorial d'agravis (que's conserva estampat) es un just record del servey, exposició dels drets, un plany per les desgracies y una humil imploració de consol, acabant ab aquestes tres notabilíssims parágrafs: «...Los quals, (los soldats) fingint que no se'ls hi dona lo suficient, atropellan lo més sagrat de les lleys que dictaminan la forma dels allotjaments, forçan ab totes les extorsions y violencies imaginables als provincians, obligant-los a la contribució, no sols del nodaiment, sino del regal de llurs persones y caballs.— Aquestes apressions son agreujades ab furts incendis, honeys, sacrilegis, raptes y totes les atrocitats de delictes que's poden executar entre bàrbres; tenen tant avalotat l'esperit dels burgesos, qu'encare que no tinguessin l'important pretext de la conservació de llurs lleys, *fa a tembre una topada entre ells y'ls soldats*, de lo qual en resultaran danys irreparables per la Provincia y la total ruina del exèrcit auxiliar.— Los Diputats, zelosos per lo major servey de V. M., reputació y conservació de ses católiques banderes, y obligats per llur ofici a les de la Provincia y a les seves lleys, després d'haver rebut informacions auténtiques de tot lo susdit, ho varen notificar al Virrey y Capità General, y *veyent que d'ell no sortia 'l castich d'aquelves extremositats escandaloses, ni la*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

prevenció per los perills menaçants, humilment postrats als peus de V. M., suplican la vostra gran clemencia que sía servida fer-se càrrech de lo contingut en aqueix paper, y apromptar, ab la pressa que precisament requereix l'estat de les materies en éll tractades, lo remey oportú als mals que menaçan, honorant aquells fidels vassalls a fi de que animats ab aquesta mercè, en demanin obtenir altres majors.»

Veyèm clarament consignat a n'aqueix escrit de la Diputació, que'l Virrey Santa Coloma feya'l sord als crits dels seus compatricis y la causa d'aqueixa indiferencia la dedu-hiría fàcilment lo qui, estudiant los manaments de la cort, observi que per dur-los a cumpliment se troba sempre previament preparat lo Virrey, mes abans d'endinsar-nos en aqueix estudi, hem de retreure aquí les noticies donades per l'historiador contemporani, En Melo, quan vol explicar los antecedents de la expedició, mes que no guerra, qu'es objecte de la seva obra. Aquest autor suposa, o dona com a causa de les malifetes de la soldatesca *el sumo aprieto de las rentas reales*, seguint-se d'aquí que *los socorros ordinarios de los soldados no corriesen entonces con aquella igualdad y concierto que pide la infalible necesidad de los ejércitos*, (lo qual ademés de donar una trista idea de la administració, en temps del Compte-Duch, no es motiu suficient per faltar a les lleys y costums d'un país qui no solament no va cometre cap pecat, per veure-s crudelment molestat, sino qu'acabava de vassar la seva sanch y'ls seus cabals en benefici del seu rey) exposa, conciliant en certa manera les queixes mútues, les dels soldats qui donavan per motiu la duresa y sobergueries dels patrons y les d'aquests qui retreyan l'insolencia militar y la cobdicia y tracte violentíssim dels allotjats, més insufrible encare quan los catalans estavan en la pobresa, *puix que'ls hi donavan més de lo que'ls hi era possible*, cansada per lo sufriment passat y encare qu'entre ab dues queixes suposa que no hi havía res competent a la temprança, y solament s'anava a que's tingués llástima dels uns y dels altres, *que éste es el más fácil medio para aplicar á aquellas cosas que no tienen remedio*, quan parla del qui hauría tingut que ser lo mit-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jancer per obtenir dit remey, quan parla d'En Santa Coloma, comença a aixecar lo vel per anar descubrint, en tota sa nuhesa, la estàtua del Virrey català, fidel executor de la voluntat de l'Olivars, estàtua que ben aviat se veurà més claramente-iluminada, sens poder amagar cap dels defectes que més tart son la única causa de la seva cayguda, «obligat, diu, al mateix temps per lo zel del servey del seu Rey y per la compassió dels seus compaisans, inclinava la seva voluntad a diferents bandes, algunes vegades reprenía los excessos y llibertat dels soldats y altres se girava contra'ls meteixos compaisans, més los catalans, zelosos, entenent *qu'en lo seu cor poguessim tenir lloch altres respectes que'ls que devía a la conservació de sa patria* y creyent també que la seva fortuna anava creixent, ab les ruines de la patria, per instants anavan cambiant en odi lo primer afecte que li tenían.»

Lo meteix autor justifica involuntariament los ben fonamentats rezels y sospites dels catalans, desde'l moment que confessa qu'En Santa Coloma venía a ser compliç en lo projecte diabólich qu'inventà'l vehedor del exércit, (de qui ja hem parlat) y que fou patrocinat per lo Spinola, atemptant que'l país fes, en lo pertocant als allotjaments, lo qu'altres paisses feyan, qüestió suprema que congriava tots los mals. No's pot disculpar la mala pensada de mantenir l'exércit actiu a Catalunya, ab lo pretext de que la guerra ofería'l meteix perill y que de colp y volta podría començar altra vegada, car si axí ho creya'l govern, no hauría manat, segurament, que les horts catalanes fossin llicenciades y desarmades, y si no hagués tingut mala intenció quan axò manava, abans de llicenciar-les, hauría disposat que'ls qui varen saber rendir lo gran castell de Salses anessin a recobrar los dos castellets d'Opol y Taltahull, on edcare hi romania guarnició francesa y dels quals no se'n va voler cuydar lo senyor Spinola, sens atendre a que'ls nostres o demanavan a crits, abans d'anar-se'n del Rosselló. Quan s'acomodava als catalans, qual socors va dir-se abans qu'era mester per resistir a França, era senyal de que no's temía pas nova guerra, y sense'l temor de guerra, ni eran necessaris, ni tenían dret a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

estar-se al pais, vexant-lo, los terços d'extrangers y no extrangers, al cap y a la fí soldats merceners qu'en molt gran nombre ocupavan, no poblacions frontereres, sino altres molt allunyades de la frontera a les quals anaven no més que per vexar y fastiguejar llurs habitants, com anirèm veyent molt prompte. El pensament del vehedor, qual invenció no neguèm, En Melo suposa que fou fomentat per lo Spinola y com qué nosaltres podèm assegurar qu'en totes les comunicacions del govern may s'hi parla d'aquest general, sots cap concepte, y comp que'l dit pensament se revela sempre com resolució propria y suprema del govern, d'acort ab En Santa Coloma, (segons pot comprobar-se ab les cartes auténtiques del Rey) convé are observar, a fí de que sía just lo fallo sobre aquesta qüestió, dues coses per les quals se veurà qui es lo qui tenía rahó al començament de la discordia, y son: 1, si la pretensió d'allotjar lòs soldats era una necessitat imprescindible y no gravosa per los catalans, com s'ha volgut donar entenent; y 2, si, suposant que sía vexatoria, atemptatoria y arbitraria, com ho fou, En Santa Coloma se va portar, en la seva realització, mes com servidor obedient del Compte-duch, que com lleyal y pundonorós compatrici dels catalans. Confesèm ab tota franquesa que, malgrat la deferencia que'ns inspira l'historiador Melo, al llegir per primera vegada que's projectà que «la provincia pagués y mantingués l'exércit católich *como lo hacen los gruesísimos pueblos de Lombardia*,» varem creure qu'axò mes qu'una error era una exageració, y encare que fos axí, jutgèm que'l sistema que s'adoptés, pogués ser, en efecte, contrari a les costums de Catalunya, oposat a lo que prescriuen les seves constitucions y lleys, emperò no de tal manera que pogués sublevar l'esperit públich; pensèm qu'aquella gravositat ho deuría ser més per la novitat que per lo seu propri pes y qu'aquell sistema militar, importat de Llombardía per aplicar-lo a la terra fidel, generosa y valent de Catalunya, no pasaría de ser una imitació rahonable, y, si no legal, admisible o tolerable, atesa la suposada necessitat d'estar amatents per un'altra guerra, ab una paraula, un plan de distribució

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de tropes, d'una manera equitativa y proporcionada, únicament als pobles on fos necessaria llur permanencia, procurant per conseguir-ho, marxar ab bona avinença ab lo govern reyal qui li proposés, ab l'alt govern català, ab la Diputació, qui ho devía comportar, y únich en tal cas, qui ho tenía qu'arreglar y arranjar.

Repeticions de la noticia d'En Melo y res més nos varen semblar les referencies dels autors qui varen escriure ab posterioritat, mes a la primera justificació que descobrirem de l'alta arbitrarietat, del perjudici qu'involucrava aquell infamant pensament, tant si'l seu inventor es lo vehedor Benavides, com si n'es l'execudor Spínola, l'Olivars o En Santa Coloma, no vàrem poder menys de sentir una dolça esperança per la defensa de la calumniada patria catalana, car per lo meteix que'l consideravem injust, despótich y opresor, justificant lo que va ser, havía de proporcionar un gran motiu perque'ls rutinaris en historia y'ls obcecats per antipatía provincial, treyent-se la vena dels ulls, vegessin y reconeixessin que Catalunya va ser tractada com lo territori mes degradat y enemich, y que, per lo tant, va tenir motius sobrats per negar-se a lo que solament dictava e imposava l'odi, la venjança y la més estúpida arbitrarietat sempre sorda a la humil y reverent demanda y a la reflexió y consell de tots los qui desitxaven la millor armonía entre'l Rey de Espanya y'ls seus vassalls de Catalunya. ¡Si! la sort nos ha favorit ab los detalls que podèm acumular, en justificació de la nostra fundada esperança, y per més qu'a les cartes existents de S. M., alguna vegada s'hi dona a entendre que'l gravàmen dels allotjaments es cosa transitoria e insignificant lo cert es qu'en elles no s'hi detalla may la manera com aquells s'han de admetre, no s'hi cita'l sistema de Llombardía, y nosaltres podèm provar qu'era l'únich que'l govern seguía) y que lluny de ser proposició de Rey als Diputats, no es altra cosa qu'una imposició rigorosa, menaçant, superba, fundada solament y sempre en lo fals principi de que'l Rey pot manar-ho axí y que no hi han constitucions y privilegis que valguin, podent, per lo tant, considerar deslleyals y cas-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tigar-los a tots los qui no acatessin los seus reyals manaments y als qui s'entretinguessin fent-hi gloses y comentaris o no's conformessin ab lo que ja quedava ordenat al virrey Santa Coloma. Per més vacilant que fos lo caràcter d'aqueix personatge, devant de tan reiterades instancies y queixes de corporacions, quals indivídues, compatricis seus, y alguns d'ells tant o més ilustres per la sanch que no S. E., no podía menys de subjectar aqualla demanda a una consulta, encare que no més fos que com un pretext per excusar-se y va manar que's fes, prenent part, com jutges d'aqueix tribunal, lo meteix Santa Coloma, lo marquès de Vilafranca, duch de Fernardina, lo marquès dels Balbases, qui, com ja sabèm, es lo metéix Spínola y'l Doctor Felip Vinyes, fiscal patrimonial.

Los qui s'han ocupat d'aqueixa consulta res han dit del dictàmen del Spínola, que ja podèm pensar com seria, si es qu'es cert, segons En Melo, que fos lo principal fomentador del repugnant projecte y per mica de mala cara que fes aquest general, ab seguretat que'l Virrey no deuría alçar gayre la veu per fer-li la contra; tampoch diuen res del dictàmen d'En Santa Coloma qui al cap-d'aball més o menys entenimentat, fou ell lo promotor de la consulta. Diuen del doctor Vinyes, que com docte qu'era en lo nostre dret, en ell va fonamentar les preeminencies de Catalunya, es dir, que va justificar la consideració que mereixía la seva patria, encare qu'ignorèm en quant a la qüestió principal si'l Rey tenía o no'l dret d'imposar los allotjaments, com opinaría'l fiscal patrimonial, sens posar-se en perill de perdre'l seu càrrech; més encare que no sapiguèm la veritat d'aquests tres anteriors dictàmens, nos resta'l vot del marquès de Vilafranca, per cumplir lo nostre obgecte, puix lo seu dictàmen es sumament important per molts y molts conceptes; primer y abans que tot, perqu'en ell s'hi descubreix y justifica lo desatemptat propósit d'aplicar a Catalunya lo sistema de Llombardía, y després per ser persona distingida, no català y fidel aymant del seu Rey y finalment per ser amich particular d'En Santa Coloma, com ho va acreditar (y axí ho con-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

signan les notes dels Dietaris) lo día qu'aquell retornà del Rosselló a Barcelona, sortint-lo a rebre a les portes de la ciutat. Mediti, donchs, tota persona imparcial lo dictàmen del noble marquès de Vilafranca, y si en vista d'ell no dona la rahó als catalans, confessi quan menys, que si haguessin pensat com lo Marquès los rastrers cortizans del Comte-duch, ni Catalunya hauría arribat al estat en que després se va veure, ni'l rey Felip IV hauría passat les amargors que li va fer passar la follía del seu favorit, obligant-lo a enutjar-se per arrepentir-se'n després y encare que va reconciliar-se, de totes maneres en va quedar perjudicat. Heus aquí'l vot del Marquès: «Si aquestes lleys y llibertats de Catalunya fossin llegides, a la llum de les centelles dels seus antichs Comtes y dels seus segons Reys, no semblarían per cert tan assatsment insignicants, ans bé foren tingudes com justament donades en mérit de llurs bons serveys, de llur coratge y de llur sanch y si ni'l temps pot destruir les fineses de la lleyaltat, no's deu tampoch esbrinar l'obligació, durant lo decurs dels anys. Suposèm que de Barcelona s'en pugan tenir algunes queixes, per la seva contumacia en la causa dels Quints, per lo seu entoçudiment en la dissensió de les Corts del any 1632, ¿serà cosa justa que tingan que pagar aqueixes culpes los altres pobles d'aquest dilatat pais, principalment en l'actual ocasió en que acaba de prestar al seu Rey lo servey més gran y oportú, com may vassalls de proporcionada possibilitat hajan pogut prestar al Rey llur? Certament tindrían que ser irremissibles los seus pecats, si no quedessin expiats després d'haver ajudat a la guerra ab vint-y-cinch-mil homes pagats y armats per anar al Rosselló (Ruysellon). Axí, donchs, ¿en puina lley pot fonamentarse, que tot-just retornats a llurs cases se'ls hi tiri al demunt lo sobrecàrrech del allotjament d'un exércit qu'acabi de mermar llur hisenda afeblida? L'exemple de la Llombardía no es aplicable, car, si té l'obligació d'allotjar, en cambi no'n té cap per anar a la guerra y si Catalunya cumpleix aquesta darrera obligació, en cambi no se li pot exigír aquella. Més en cas de que axí sía manat; distribueixin-se'ls soldats, puix

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

no'n poden cabre deu a cada parroquia y'l pes serà tolerable, y trobant-se inferiors en nombre, se contentaran ab lo que'ls hi puga donar lo patró. Lo geni dels catalans no es gayre sofert y pacient y veyent passar per llurs terres batallons armats, o s'hauría de sostmetre o's prepararà per la resistencia, lo primer es molt difícil, tenint en compte lo seu coratjós natural y axó darrer es fàcil a la guerrejadora multitut, y en aquest cas ¡oh! que Deu no permeti aquest horror de que'l Rey s'entoçudeixi en anar contra'ls seus més antinchs vassalls, qui's troban ben provebits d'armes, qui son forts, etc!»

La exclamació, que, horroritzat, fa'l Marquès, al final del seu dictàmen, podia pendre-s com un vaticini, desde'l que varen arribar a la vista de les nostres autoritats dos notables documents que venen a confirmar més y més que s'havía adoptat lo sistema de Llombardía y'l resolut propósit que tenía S. M. de realitzar-ho d'acord ab lo Virrey de Catalunya,

Lo día 8 de Març, en Santa Coloma cridà'ls Diputats y'ls hi donà una carta del Rey datada lo 28 de Febrer y no la varen obrir ni llegir fins ques trobaren novament en llur consistori: varen veure, al llegir-la, que no hi havía cap atenció ni consideració a llurs demandes y reclamacions y, en cambi, tot era alabar los soldats per l'*incomoditat y treball y exposats a l'últim perill de la vida qu'havian sofert per defensar la Provincia*, (sens tenir en compte que la provincia havía sofert iguals penes y treballs per defensar a n'ell y a Espanya!) y després de donar per cosa eslablerta que l'allotjament era obligatori, deixava anar entre altres la següent injusticia: «... y encare que no fos per l'obligació de la causa pública, *á que la más estrecha inteligencia de las constituciones deve ceder*, are no hi ha motiu per la oposició qu'esteu fent, dient que'l manteniment de la gent de guerra, a despeses de la provincia, es un nou vectigal; axò no es cap contribució que'm sía pagada, sino que's fa per la seguritat de la meteixa provincia; axò, com totes les coses d'interés general, s'ha de repartir y axí als pobles se'ls hi imposan contribucions, y anant

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

repartides per tota la provincia no es cosa molt carregosa, atenent al poch temps que pot durar axò, etc.» «...he cregut del cas dir-vos resoludament, que'l manteniment de la gent de guerra, *tal com s'es especificat al Comte de Santa Coloma*, no es anar contra les vostres constitucions, sino ans bé mirar per la vostra conveniencia y bé públich, y, que sots aquests punt de vista, *s'han d'executar les noves ordres, com tinch dit al Comte de Santa Coloma*, mon Virrey y Capitá general a n'aqueix Principat y Comtats; y si fen opossició a n'aquesta resolució, *fassa cumplir, com ja tó entés, la meva voluntat*, car en lo cas present fora impietat deixar-vos exposats al perill en que us trobeu ab l'invasió dels francesos, si per vanes inteligencies se deixès de disposar y preveure que no esdevingan majors hostilitats.» A n'aquella meteixa ocasió, un missatger tramés per los Concellers presentava als Diputats la carta que per estil anàlech havían rebut del Rey y junt ab ella una altra del seu representant a la Cort; en ella 'ls hi trametía, adjunct ab la resposta regia, lo projecte molt extensament exposat del sistema de Llombardia, que li havía entregat lo mateix Felip: «...y a fi de que ab tota puntualitat tingan noticia V. S. de la real voluntat, sobre la forma com s'han de fer los allotjaments, dono també copia a V. S. de la distribució ab que regula lo que s'ha de donar als soldats y dita copia ho es de la que m'ha fet enviar S. M.» Heus ací'l contingut d'aquell important document adjunt:

«Forma en que s'allotja l'exèrcit a Llombardía y ço que 'ls del país donan als soldats allotjats.

«A tots generalment se'ls hi dona tot lo servici, ço es: llit, llenya, llum, oli, vinagre, sal y olles y escudelles per cuinar y menjar.

«Se dona a cada soldat de paga senzilla un ral cada día, a despeses del país y'l pa de munició, a despeses de S. M.

«Ademés d'axò, se permet que'ls soldats pugan rebre del patró lo menjar que bonament los hi poden donar y que graciosament ells poden conseguir, castigant, emperò, tot excés.

«Al capità se li dona a compte de cinch boques.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

«Al alféreç a compte de quatre.

«Al sargent a compte de tres.

«Al caporal d'esquadró a compte de dos.

«Al mestre de Camp a compte de setze.

CABALLERÍA

«Axò es lo que's dona a Milà y convindría saber lo qu'aquí hauría de correspondre.

«A cada soldat de caball se li donen dos terços d'*estara de çebada*.

«Quinze lliures d'erba, y palla pêl jaç dels caballs.

«Al capità a compte de quatre *porcions* (racions?)

«A l'alféreç a compte de dos.

«Se permet que'l soldat puga menjar ab lo patró sen determinar qué, tant sols lo que manyosament li puga fer donar.»

A la llum d'aquets documents, ¿qui no veu explicat l'orígen de totes les catàstrofes que s'atançan; la rahó que tenía Catalunya de queixar-se y l'infamia del govern en no fer-li cas, ans bé agreujant-la? Un Rey qui nega pública-ment les lleys per éll jurades, proclamant que les constitucions del país s'han de sotsmetre a sa voluntat; qui pren per opossició lo qu'era demanda reverent y observació legal, manaçant ab lo càstich si's repeteix; qui, orb, adopta un sistema extranger y vexatori, sens abans examinar-lo y comparar-lo y'l fa aplicable al país que li acaba de donar les majors proves de lleyaltat y valor, no mereix altre dictat que'l de tirà y un país lliure, com ho era Catalunya, may podía comportar lo domini deis tirans com no fos per viva força. Un sistema qu'entre altres exigencies tenía la de que'ls soldats rebessin dels patrons tot lo que bonament los hi puguessin fer donar *(y ellos sacarle graciosamente)* y que manava que s'asseguessin a la mateixa taula de la pacífica familia catalana los forasters opressors, sens facultar al patró per senyalar-los-hi ço que devían menjar, deixant en cambi en llibertat al soldat per que *manyosament li fes donar* lo que desitgés, per poch precís,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per humiliant y per provocatiu, car de tot axó participava, (puix ni tots los homes tenen igual geni per entendre-s mútuament, ni sabèm quín tenía que ser lo límit de ço que *bonament* s'havía de donar o rebre, ni s'havía de considerar tan idiotes a tots los habitants de Catalunya per que llur enginy o vívor s'haja de sotsmetre a la manya d'un rústech soldat, ni hi havía cap dret per que'l foraster s'enterés de les converses de la familia y al aplegar-se pertorbés llur plácida armonía) no, no podía ser acceptat per cap nació, encare que no fos la catalana, qui s'estimès la propria dignitat, y lo seu cumpliment forçós no podía ocasionar altra cosa que lo que va reportar, incombrables disputes parcials, tantes com cases y allotjatas, disputes parcials qui tantost se transforman en revolta general d'un poble, després d'un'altra topada ab la soldatesca desenfrenallada y que al cap y a la fi, per la repetició dels exemples, devinguè sublevació general contra'ls qui o per estar mal pagats, o per propri instint, o per venjança, no s'hi miran gens en fer tot lo possible per posàr en obra tot lo que'l govern los hi permet, obrant com lladres, assessins, incendiaris y violadors. Aquest es l'estat de nostra dissortada patria encare lleyal y sotsmesa al Rey Felip, al començ del any 1640, y com que ja hem indicat, en certa manera, quina era la conducta del Virrey català, a mida que s'anava agreujant aquell estat, abans de veure com aquest personatge exorbat se llença al cumpliment de nous actes contraris a la llibertat y benestar del país, que per força tenían que repugnar-li, per lo sol fet de tenir sanch catalana a las venes, are descubrirèm, guiats per lo principal autor contemporani, la causa o móvil que pugué induhir a n'aquest compatrici per erigi-se en fidel executor de les voluntarietats de l'Olivars. «Per aquest temps, lo Spinola, (diu En Melo) cridat per majors ocupacions (o per sa major sort) havía deixat l'exercici de les armes; es sort y no injuria abandonar l'espasa afeblida, a fi de que no's trenqui a les mans del segon destre qui la pren ab afany; tota la jurisdicció estava en mans d'En Santa Coloma qui tant com favoría la causa dels soldats, quan més fort se

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

feya ab lo bastó de general, queya de sa cadira de Virrey: tan contrari era ja'l concepte que del seu zel havían format los seus compatricis.

«S'entenía exteriorment (y no sense bons fonaments), que aquesta nova guisa de govern podría ser la més suau de tota la provincia, perque posant la jurisdicció militar en mans d'un natural del pais, no podría donar lloch a la queixa que sens dubte s'hauría fet, posant lo Principat sots lo govern d'un extranger. Més axò era un nou estímul qu'incitava a n'En Santa Coloma, per fer-se de més bon veure de part dels soldats que no per part dels paisans, per defugir qu'aquells no diguessin que'l seu cor era solament afectat envers los seus compatricis. Los catalans, ab la meteixa temor, observavan qu'era molt diferent la cura d'En Santa Coloma per los assumptes de la guerra, preferint aquells a la conservació de la Provincia; y es ben cert qu'ell desijava complaure als forasters, empès per la rahó qu'ensenya lo molt qu'importa als homes d'alta categoría l'aprobació y gracia de les armes qui, tantes vegades, al mon, no solament han fet devenir famosos a n'alguns en llur esfera, sinó que'ls han enlayrat fins a la magestat del imperi.

»Pot-ser aquesta consideració l'esperoná a guanyar-se la gracia y benvolença dels soldats, o tal volta perque, pensant que tenían rahó, pretenía obrar en desagravi llur. Eren contínues les malifetes que cada día's presentaven per los tribunals y audiencies, repetides per la veu y per les plomes dels advocats; a Barcelona y confirmades ab plors y crits per part dels pobres.»

Resumint aquesta exacta pintura, significa que l'antiga gelosía que va tenir lo magnat Santa Coloma per la distinció obtinguda per lo noble duch de Cardona y la seva cobejança de ser virrey de Catalunya se cambiaren en altra embició o ilusió, ço es, creure que dexaría a la posteritat un nom heroich de guerrer, sens veure que l'arribar a ser capitost suprèm de les armes del Rey Católich li venía de rebot, puix havía dimitit lo Spinola per defugir compromisos, y per acceptar-ho, no palanquejà en admetre l'única condició

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que se li podía imposar, ço es, mostrar-se favorable als soldats y com que no's podía favorir als soldats sense ser contrari dels seus enemichs, dels catalans, d'aquí resulta l'obsecació del virrey català en perseguir y agreujar desde llavors als seus compatricis, y també, com encertadament diu En Melo, d'aquí es qu'anava cayent més y més de la seva cadira de Virrey, com més fort se feya ab lo seu bastó de general. Tan continuats y de tanta consideració son los desacerts comesos d'aquí en abant per lo Santa Coloma, tant, que per ells, quan sía arribada la ocasió, no s'haurà d'extranyar la fí a que'l menaren, y molt menys lo desenllaç que, en general, proporcionan a la insegura situació del Principat. Anèm a fer-ne esment.

Estan en avinença y conformitat les memories escrites y estampades d'aquell temps y'ns declaran que, com que cada día's multiplicavan les malifetes dels soldats y en conseqüencia les queixes y les formacions de causes, aquestes arribaren a ser nombroses, presentant-se cada dia l'ocasió de que'ls homes més ilustrats del pais, los advocats, fessin ressonar llur veu, ab eloqüencia, devant del concell reyal o Audiencia, quals membres palanquejavan sempre entre llur conciencia y llur obligació d'acatar los manaments del Rey dels quals era fidel intérpret lo Virrey, president nat del tribunal y, encare que de moment no podèm fixar lo nombre dels escàndels fins llavors comesos, n'hi ha prou ab indicar aquí qu'En Melo, abans d'explicar lo succés de Santa Coloma, del qual tot-seguit parlarèm, cita'l de Riudarenas, on calaren foch a la esglesia y al Santíssim Sacrament y En Feliu, referint-se a dits memorials, cita com cassos iguals al de don Anton de Fluvià, los esdevinguts a Sitges, Montnegre, Gavà, Rubí, Castellbisbal, Polinyà, Badalona, Granollers, Vilamajor, Palafurgell, Roses, Calonja, Castelló d'Empuries, Cardedeu, Garriga, Ceret, Arles, Palau-Tordera, Roca, Blanes, Llagostera y altres llochs.

A n'algun Dietari, (no oficial) hem vist confosos los fets de Riudarenas ab lo de Santa-Coloma y de Sant Celoni (suposant una proximitat que no existeix, entre aquests dos

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pobles) y també ab un altre de Sant Gregori, emperó sens negar lo qu'a Sant Celoni y a Sant Gregori pogué esdevenir, nos atenim als documents y als impresos contemporanis en los quals se troban com distints los dos escàndols de Riudarenas y de Santa Coloma, descrits com a mes principals y per aquest motiu també'ls hi donarèm aquí la preferencia, advertint que'ls héroes y causants son, com sempre, los famosos Arce y Molas o Moles (1), a qui ja coneix lo llegidor. Segons l'extracte del procés que vegé la llum pública firmat per lo *Fiscal del Tribunal* (2), consta que'l terç d'infantería que governava D. Lleonart Moles estava allotjat a Riudarenas y al barri de les Mallorquines, lo día 1 de Maig, per efecte d'una disputa entre gent *forastera* y'ls soldats qui'n *foren* la *causa*, puix la *provocaren ells*, fou robada, destruida y abrandada la vila de Santa-Coloma de Farnés y que'ls soldats, anant d'allí cap a Riudarenas, després d'haver robat y calat foch a moltes cases, lo meteix feren ab l'esglesia y's dona la llista detallada dels joyells y calzers que varen desapareixer, citant-s'hi les paraules indecents (rahó sobrera per no tornar-les a dir) qu'en italià va pronunciar En Moles, quan se complavía en l'abrandament; al cap de pochs díes, lo 14 de Maig, sabent qu'al pórtich de l'esglesia de Santa-Coloma alguns particulars hi tenían dipositats mobles y robes qu'havían pogut salvar del primer abrandament, los de la colla d'En Moles hi tornaren per expletar llur obra, y de resultes, foren cremades altres cases, totes les escriptures de les notaríes y escribaníes públiques de dita vila y'ls títols de les rendes y propietats eclesiàstiques; després d'aquesta proesa, lo terç s'aplegà a Blanes (2), prenent aprés lo camí

(1) Aquest cognom se troba escrit ab aquesta variant y pot semblar castellà o català, emperò com que consta que lo qui'l duya era napolità, nos fa sospitar que sía traducció de Mole o Molí.

(2) Memorial que no porta cap altre titol sinò aquest: *Senyor Deu meu Jesuchris, judique vostra Magestat sa causa*, y sense peu d'imprempta.

(3) En Feliu suposa que'l terç d'En Molas fou repelit dues vegades y auxiliat per los reyals ministres, va refugiar-se a la marina y que l'Arce va haver-se de tancar a l'Abadía d'Amer on mancat de menjar fou tingut nodrirse ab blat, mes no cal fer gayre cabal d'aquest detall, puix es pres d'autors interessats o desautoritzats, de Bisaccioni, italià, a qui convenía presentar los seus compatricis

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de Roses y a totes les viles y llochs de pas hi varen cometre los delictes mes greus, ço es, homeys, incendis, furts y *altres*, y a Montiró que's componía de nou cases y l'esglesia, calaren foch a n'aquesta y a set cases, furtant los calzers y tot quan tenían los particulars; desd'allí continuaren llur devastadora caminada fins a prop de Castelló d'Empuries, on calaren foch a una casa del terme, donant colps d'espasa a un Sant Crist qu'allí's guardava, essent tan paleses les mostres de profanació qu'a grat-scient practicavan aquells assessins, qu'en aquella ocasió va publicar-se a la Catedral de Girona y's va clavar a les portes de les esglesies profanades la sentencia d'excomunió donada per lo Vicari general y oficial d'aquella diócessis (2). Fins aquí arriba la memoria estampada a la qual hem fet referencia: En Feliu afegeix que'ls meteixos soldats desde la Selva y l'Ampurdà atemptaren entrar a Girona a les dotze de la nit y als *Anals Consulars* afegeix-s'hi que'ls meteixos fets criminals expletats per la soldatesca a Riudarenas y prop de Sant Celoni, foren repetits a n'alguns altres pobles del bisbat de Girona, fins que s'aplegaren a la fortalesa de Roses y comtat de Rosselló. Anterior o posterior al escàndol de Riudarenas, examinèm are, per separat, lo de Santa-Coloma, en lo qual s'hi palesarà

com victimes y no com criminals, d'En Santa-Maria, castellà, massa respetuós ab lo Rey y'l seu exèrcit y de l'Argays qui escriguè molt posteriorment, publicà sa obra a Madrit y la va dedicar a D. Joan d'Austria. Si en tanta estretor s'hagués vist la soldatesca podia embarcar-se a les galeres y no fer per terra lo seu viatge devastador, fins arribar a l'Ampurdà.

(2) S'ha parlat molt d'aquesta excomunió com obra del bisbe Parcero, y'l P. Roig y Jalpi, a la biografia d'aquest virtuós prelat, fa suposar, sens donar-ne les proves, disgusts qu'aquest senyor tingué que passar per dita causa y també per una carta que va escriure en lo meteix sentit de l'anatema. No sabèm fins a quin punt arriba la obligació d'un prelat per obrar en nom propri en certs assumptes, o per que'l representin los seus delegats, emperò podèm assegurar que l'anatema no fou llençat per lo bisbe sinó per lo seu Vicari General, lo canonge doctor Francesch Pejoan, refermant-nos en lo procés y sentencia de la Curia Eclesiàstica y per denuncia del fiscal eclesiàstich que tant aquesta vegada, 12 de Maig, com en altra ocasió de més en abant, 22 de Juny; (quan l'incendi de Montiró) y aquest darrer escrit va encapçalat ab la següent rúbrica: «*Litterae publicatoriae excomunicationis*, etc.» Seria excessiva prudencia del bisbe, fer condemnar per lo seu vicari lo qu'era condemnat per sa propria curia?—Vejan los originals als Dietaris de la Diputació.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ben clarament la conducta del Virrey. En Melo indica'l seu origen, explicant, que «tots los pobles vivían en temor y aburriment dels soldats, per ço com estavan espahordits ab l'incendi de Fluvià» y que «a Santa-Coloma de Farnes (lloch del viçcomte de Joch) corría la brama que'l terç de D. Lleonart Moles hi anava per destruir-lo, *puix llavors entre l'allotjament y la ruina no hi havia cap diferencia*; encare que lo que propriament temían ells era que'ls napolitans se vengessin (com menaçavan) dels agravis rebuts *a un altre poble vehí.*»

Aquesta referencia ens vindría a probar que'l fet de Riuderenes fou anterior al de Santa-Coloma. Segons interpreta En Melo y o repeteix, copiant-ho En Feliu) lo viçcomte, senyor de Santa-Coloma *procurá salvar als seus d'aquell perill*, frase que tothom interpretarà com propósit y zel d'aquest senyor del poble a favor dels seus vassalls, per evita-ls-hi les calamitats ab que'ls menaçava la napolitana soldatesca, es dir que si va reclamar l'auxili del Virrey va ser ab aquesta fi, y un no s'explica com a continuació diu lo meteix autor, «més no va obtenir d'ell altre remey que l'haver-se tramès un agutzir reyal envers aquell poble.» ¿Qui es que puga compendre que fos un *remey* lo que precisament era un medi contrari als desitgs del senyor qui volía salvar als seus vassalls? ¿Com podèm creure que'l viçcomte de Joch anés a trobar al Virrey per que obligués fer als seus vassalls lo que ni ells ni'l seu senyor podíen desitjar? No hi ha interpretació recta per aqueixes paraules y, per lo tant, lo únich que pot interpretar-se es, o que'l viçcomte era una excepció del comú sentir de tots los catalans, es dir, que s'atemperava al gust del Virrey, volent que'l seu poble y'ls seus vasalls se sotmetessin a la soldatesca, lo qual no es probable, ademés de que no tenía cap necessitat de cercar remeys que ja sabría usar lo Virrey, sense necesitat de cap insinuació, o bé'l meteix senyor creyent que cercava un medi per evitar grans mals, va trobar-se enganyat deuría quedar si es que va trobar-se enganyat, y es axò la més probable, y enganyat deuría quedar si es que va obrar-se al contrari de lo que se li havía promès y deuría ser també gran la seva contrarietat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

si, en lloch de promètrer-li, ja de bones a primeres se li va manifestar la conducta que s'anava a usar, com fou, trametre-hi un agutzir reyal, per fer complir les ordres de S. E. Aquest home de confiança del Virrey fou aquell meteix agutzir Monrodon, héroe de les tropelíes contra'ls magatzèms de la Diputació, quan la questió dels genres nomenats de *contraban* o de frau per lo govern, abans de la guerra de França, a Mataró, sitges y altres llochs on la Generalitat tenía Magatzèms, home pech y arruixat, servidor del Virrey, citat més d'una vegada, durant l'intermedi d'aquests dos aveniments, en molts processos de la Audiencia y a les referencies qu'hi fan los Dietaris de la Diputació; *home molt cruel* segons expressió dels *Anals Consulars* y segons diu En Melo: «hombre de naturaleza asaz acomodada a su intento, soberbio y áspero.» Veu-se, donchs, qu'En Santa-Coloma ni tenía prudencia per governar, puig no podía esperar-se altra cosa que lo que va succeir, tractant-se d'un home odiat per tothom. «Arribá,—diu l'autor abans citat—publícant amenaces, atemptà culpar y castigar, sense exeptuar a ningú, essent la primera part del seu anunciat càstich allotjar a la vila tot lo terç d'En Moles: avinentats los habitants del seu arruixament, *per l'experiencia d'altres malifetes*, començaren a sortir del poble refugiant-se dins l'esglesia. En Monredon se va desesperar al veure que'ls vehins li fugian de les mans, y feu dir publicament que fossin cremades les cases abondonades per llurs estadants. Va oposar-se a n'aquest terrible manament algú que'ls catalans afirman qu'era foraster, y encare qu'hagués sigut del pais, no per aquest motiu tenia que ser oblidat com indigne; mes ell arrebassat per lo seu furor li va engegar una pistola al pit. Los seus criats y altres qui'l seguian, imitant la barbaritat del seu amo, al sentir-la, com si fos una conaigna militar, varen escometre la plebecia descuidada y espahordida; començà la lluyta entre aquests y aquells, seguint-se'n lo vessament de sanch y la mort d'alguns naturals, Augmentà'l nombre, (ja ab altra intenció que la defensa), En Monredon va refugiar-se a una casa on creya trobar-se segur, els agreujats la varen enron-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dar e hi calaren foch y ni la confessió qu'a crits demanava li varen voler concedir.» Solament es distinta d'aqueixa relació, la de l'altra obra o manuscrit qu'hem citat, en que aquesta no cita'l lloch del fet, dihent no més que: «en vista de les moltes malifetes que cometien los soldats, desde la rendició de Salses, als pobles on s'allotjavan, lo Virrey va trametre-hi l'agutzir Monredon y com que'ls paisans no volians obehir de la manera que volian que s'obehís, en lo pertocant als allotjaments, tenint present com tenian lo succeit a Riudarenas y altres trepelies, prop de Sant Celoni, varen atacar l'hostal on posava lo dit Monredon ab los seus, ab intenció de defensar-se (*volent fer tornes*) y calant-hi foch, cremaren tota la gent que's trobava allí dins, mentres que'ls soldats qui's trobavan pêls voltants cremaren totes les cases y l'esglesia de Riudarenes ab tot lo que hi havia dins.» Aquesta darrera noticia faria suposar que'l sacrilegi de Riudarenas fou posterior, més creyèm que'l fet ha sigut confós, per la meteixa referencia que's fa abans y com que resulta que son dos los fets de la meteixa població es facil que'l segon no fos sinó la rematada del primer, y que s'apliqués al fet segon lo principal que va esdevenir quan lo primer.

Donchs, bé; mentres avenían los succesos de Fluvià, de Riudarenas, de Santa-Coloma y de tots los altres punts citats, y d'altres que pot-ser ab paciencia podríam enumerar, mentres lo pais desesperat s'exclamava contra tanta infamia y's formulavan cada día nous processos a la Audiencia, a instancia dels agreujats per aquelles grans infamies, mentres les més respectables corporacions del pais, la Diputació y'ls Concellers, escandalitzats, celebravan continues juntes per cercar remey a n'aquells mals y demanavan entrevistes a S. E. y redactavan demandes per S. M. nomenavan comissions y embaixades (1) a fí de que negociessin, a la cort, la

(1) La embaixada tramesa a la Cort formada per tres persones en representació de la ciutat, los doctors Pau Roquet y Miquel Vilanera, y Ramon Romà y nou en nom de la Diputació: En Francesch Huja, degà de Lleyda; En Francesch Sans, arcedià de Barcelona: lo canonge y doctor Francesch Taverner, En Joan de Paguera, En Francesch Castellà y Malla, Geroni de Calders, Geroni de Taval, Bernat Valencas y Joan Bta. Codina. Aquests eran los revolucionaris catalans a qui no's digna donar audiencia lo rey Felip IV, com veurèm tot-seguit.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

consecució de la justicia y'l consol indispensable a tantes afliccions; ¿qué feya y qué manava, o més ben dit, quina era la conducta del virrey Santa Coloma ja que no per remeyarles, per consolar al menys als seus compatricis o per conciliar-ls ab lo govern? Los fets ho diran: convençut de que moltes de les acusacions contra'ls soldats eran falses, «y que de las verdaderas no sería conveniente vivir escrita la memoria de tan torpes acontecimientos,» (son paraules d'En Melo) manà, per lo doctor Dagarola, que cap dels advocats de Barcelona pugués assístir a les causes ordinaries de paisans contra soldats, «que fou la cosa més sensible, puix l'últim desconsol que pot tenir un pobre es tapar-li la boca a fí de que no pugui demanar remey;» lo día 12 de Març, per medi d'un escribà ordenança y sense cap altra nota adjunta, feya entregar als Diputats una carta de S. M., datada lo día 5, en la qual se reprenía a n'aquells perque havían fet escampar papers sobre l'obligació que tenía la Provincia en o referent als allotjaments, e hi declarava a lo que únicament s'havía de limitar, *escrito contra razon y yerro que debian reconocer*, (segons lo reyal criteri) y quals ratlles darreres estavan redactades ab aquestes paraules: «... manant que's fassan los allotjaments en la forma qu'us he manat y tal com us dirà'l Comte de Santa Coloma, mon llochtinent y Capità General d'aqueixa Provincia, car l'exércit se manté per sa defensa y seguritat y si feu oposició a n'aquest determini. *havrá de hazer el obrar el Conde como tiene entendido,* per major servey meu car no consentiré lo contrari *ni que's fassan vanes interpretacions de constitucions per estorbar ço que convé;*» lo día 18 de Març, presidint lo Virrey lo tribunal (y declarant ab energía qu'obrava com llochtinent de S. M. y per ordre d'ell y no com a Capitá General), demanava la revocació dels procesos contra'ls soldats a lo qual no va accedir lo tribunal en quant als que S. E. meteixa havía fet instruir, avenint-s'hi en lo pertocant a d'altres y sots diversos punts de vista, de tot lo qual existeix acta autèntica: (1) lo meteix día; al toch

(1) Al fer-se esment a n'aquesta acta dels crims a que's referían los processos, entre'ls quals ademés dels coneguts y ha'l de *exigencia de quantitats e im-*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de la oració, l'Ilustre En Francesch de Tamarit, Diputat militar, lo meteix qui tan heroicament havía comenat lo terç de la Diputació, donant exemple a tot Catalunya, contra'ls francesos de Salses, l'agafaren a casa seva, portant-lo pres com lo més gran criminal cap a les presons públiques de la ciutat y l'autoritat qu'havía comès aquell incalificable atemptat, sense parió, era ¡oh vergonya! l'esbirro de sempre, lo miserable agutzir Miquel Joan de Monrodon, lo meteix héroe de Mataró y més tart de Santa Coloma de Farnés, on va trobar la paga merescuda, y aquest acte desacostumat posava-l en execució l'arruinat curial, sense donar explicacions, solament «per ordre del Excelentíssim Seuyor Don Dalmau de Queralt, comte de Santa Coloma, lloctinent y capità general de S. M.;» finalment, lo día 19, al presentar-se una embaixada de la Diputació a S. E., En Santa Coloma no tenía altres paraules per respondre a la prudent demanda dels seus compatricis, desitjosos de posar en llibertat al Diputat que les següents: «Que li sabía molt greu no poder servir a S. S., per quant era ordre de S. M. de la qual no podía prescindir (*a que no pot dispensar*).»

Aquestes son deslleyalts o indiscrecions que revelan claament la resolució que tenía nostre Virrey de cumplir la voluntat de la cort abans que la de sa patria nadiua, observant-se qu'aquesta conducta continua fins qu'arriba la seva hora fatal, y si no més citèm los fets que venen justificats per documents existents, es per donar major força d'autenticitat a altres fets que citan los historiadors y que tenen ano-

posició de contribucions, se citan los noms dels reus o acusats, seguint aquest ordre: Mus Spatafora, Lluis de Vilanova, Fabricini Priuyano, Pere de Castro, Alvar Quinyones, Felip Icart, Pere Pacheco, Baró de Morlinger, lloctinent del marqués de Mortara, Francesch Sans, Antoni de Leon, Arnau Picarelli, Francesch Sandi, Francesch Trevinyo de Ibarra, Anton Pelliser, *et alios magistros militum duces et capitaneos cum suis militibus* y'ls dels llochs invadits on se varen cometre'ls crims son Vilalor, Sant Esteve de Palautordera, La Garriga: Llisá de Vall, La Roca, Sant Vicens de Mollet, Granollers, Rubí, Sant Vicens de Castellbisbal, Gavá, Caldes de Montbuy *et aliis ab ultima die mensis januarii usque ad dictor dies*, etc. Ab aquests detalls coneixerà'l llegidor en quina ocasió començaren a fer llurs proeses aquells héroes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

logía ab los ja referits o que d'ells despenen, com son, entre altres, l'haver fet empresonar per lo mateix estil qu'a n'En Tamarit, a n'En Francesch de Vergós y En Lleonrrt Serra, votants en lo Concell de Cent, perque varen palesar llur opinió de que Barcelona no tenía que pendre part a les festes de Carnestoltes que celebrava'l Virrey, perque per lo mateix havien sigut prohibides l'any anterior, seguint lo parer de les tres sales y perque'l Jutge del Breu procedía contra'l Diputat Eclesiástich, lo Canonge Pau Clarís, (1) a fi de que la rigor usada ab los més enlayrats excusés lo càstich y tingués espahordits als inferiors, y per aquesta mateixa fi, impedía les representacions endreçades al Rey y que s'aplegués la ciutat de Barcelona.»

Aquesta mala conducta del Virrey va ser més manifiesta a mida que s'anava demorant la llibertat del Diputat y d'altres persones remarcables, a favor de les quals eran endebades totes les resolucions y reclamacions y axí que varen ser executats los escàndols, ja explicats, de Santa Coloma de Farnés, Riudarenas, Montiró y altres. Segons En Feliu, en lo pertocant a l'empresonament, «lo Virrey donà avís a la cort de tot lo executat y del universal desconsol de la Provincia *no dubtant de que ja ningú s'atreviría a declarar en favor d'ello*.» (frase equívoca ab la qual no sabèm si l'autor manifesta la seva opinió o la del Virrey a qui fa referencia); y a continuació, ab paraules més clares, sens dubte perque'l patriotisme li fa moure la ploma, revela l'intenció d'una nova infamia que no per falta de voluntat deixà d'executar-se: «*Lo Rey li va agrahir* y li manà que'l Diputat y altres acusats fossin posats en dura presó, mentres se deliberava'l càstich convenient, y que fossin duts al castell de Perpinyà; ordre que fou sospesa per la dificultat de menar-la a cumpliment, no sols per ser contraria a les lleys sinó perque's comptava també ab la previsió del poble, perque'ls catalans aymen

(1) Lo Diputat Eclesiástich era'l president nat de la Diputació y com qu'aquesta constituía lo verdader govern suprém y natural del Principat ja's compren bé prou la mala intenció qu'hi havía a l'inhabilitar lo president d'aquesta Corporació cercant en les regles de disciplina medis per contrariar o destruir les de la política puix no n'estavan exempts los eclesiástichs de Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

més qu'a tothom als qui representan l'autoritat suprema de la Provincia y no podían veure, sense llágrimes, oprimits los seus principals.» Per aquest meteix temps en lloch de trobar consol les nostres autoritats, tenint alguna esperança en lo qu'executés l'embaixada qu'havía tramès a la cort, va rebre, per conducte del Virrey, una inesperada contrarietat, ço es, lo manament reyal per lo qual s'ordenava que dels nou comissionats qu'havía tramés la Diputació a Madrit s'en anessin tot-seguit 8, y dos dels tres que representavan a la ciutat, de manera que l'embaixada o comissió quedès reduhida a dues persones ab la respectiva representació y que fossin aquestes, les úniques qu'en tal cas foran rebudes per S. M., elegides per lo Virrey Santa Coloma. ¿Quín altre remey los hi quedava als nostres Diputats y Concellers, si totes les reclamacions llurs, escrits, ademandes y protestes no eran altra cosa que predicar en desert, respecte del govern y principalment del qui podía ser llur mitjancer? Mès si'l fastiguejament y l'estat dels pares de la patria, essent interromputs los més importants afers públichs, (y axó no ho dihém sens fonament, puix, tot planyent-se-n, se consigna aquest estat als Dietaris, dihent, que trobant-se *desganat* y després malalt, lo Diputat Eclesiástich, Clarís, com que'l Militar se trobava empresonat y per los disgusts que's passan moltes vegades no's pot celebrar sessió); (1) lo poble impacient y exaltat ab les infamies comeses per les besties ferotges dels Arce y Moles, tement que les víctimes empresonades fossin trelladades a les presons de Perpinyà, abandonant-les sots l'inhumanitat dels Gerisiy Spataforas, trencant lo fre de llur subordinació y executant per vía de la força, ja que'era inútil la lley, ço que la força li ensenyava, s'erigí en salvador únich d'aquelles y pot-ser en mestre de les seves autoritats dels país, a fi de que, desde llavors en abant, deposant la modestia y la tristesa comencessin a fer cap dret

(1) Fem referencia a les sessions ordinaries de la Diputació, sens voler suposar que s'obrés ab indiferencia, tot lo contrari, car per lo meteix qu'aquelles no's podían celebrar y la patria s'en exclamava continuamet, eran molt més freqüents les Juntes generals de Braços.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y cor net devant d'aquells tirans opresors de la patria, desde'l seduhit monarca fins al darrer servidor del seu miserable favorit. Lo día 22 de Maig, (65 díes deprés d'estar empresonat lo dissortat Tamarit!) a les deu del matí, va compareixer per lo Portal Nou una llegió, puix aquest nom mereix per l'ordre ab que anava, y no turba de 3.000 segadors armats, procehits per un gran Sant-Crist (1) com si axí donessin a compendre qu'era Deu llur rey y capitost únich y aixordant ab los crits de *¡Visca l'Esglesia, mori'l mal govern!* deixant la guardia convenient al portal y a tots los caps de carrer del més directe per lo qual emprengueren lo camí, anaren a la presó pública y desempresonant-hi lo Diputat Militar, a qui donavan lo nom de pare, y als altres qui junt ab éll hi soferían, lo varen portar triomfalment a la Diputació y un colp lliures los empresonats per lo Virrey, los llibertadors se'n tornaren per lo mateix camí per on hi eran anats. Son notables los detalls que, describint aquest fet, presenta'l Dietari de la Diputació y que nosaltres extractarèm per lo interessants que son. Quan varen intimar al escarceller major, D. Felip Sorribes que deixés anar lo pres, ho va fer tot-seguit y com que'l presoner Tamarit no's volía donar per lliure, puix no volía passar de la obra nova, aquést preguntá per ordre de qui se li donava la llibertat, En Sorribes va respondre que per ordre de S. E., ço es, del Virrey (y axí meteix ho va declarar, lo día 24, devant del consistori de la Diputació, lo meteix escarceller, especificant que'l día 22, entre 10 y 11 del matí li havían comunicat aquella ordre de S. E.) y acatant aquell manament lo pres va sortir y junt ab los qui l'esperavan anà cap a la Catedral per donar gra-

(1) Alguns escriptors han volgut suposar que'ls catalans donaren a llur avalot cert cayent de zel per Religió. Cert es qu'en aquest sentit el zel los uní y animà, més sense pretensió de donar-li cap aspecte, puix eran ben manifestes les profanacions fetes per los soldats qu'havian sigut anatematitzats per lo bisbe, castellà, de Girona. En Melo fou qui donà a n'aqueixa suposició, explicant, qu'en aquells exércits hi havía homes de provincies y de *religions* diverses, quals crims, que no pugué per menys de consigna-ls en lo decurs de sa obra, va pretendre excusa-ls una vegada, (com militar qu'era) dihent qu'eran «*lleugeresses y apariencies* dignes de menyspreu en les quals no s'haurían fixat los ulls dels avesats a la vida desinvolta dels exércits.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cies a Deu per la llibertat qu'havía conseguit y com que va trobar-hi les portes tanca les, a causa del espahordiment general, agenollat devant de les portes va fer-hi la oració. Seguint sempre per los segadors armats se'n ana vers la Diputació y'ls Diputats lo sortiren a rebre al peu de l'escala y demanaren a la multitud que se'n anés y que sobre-tot no fessin cap mal a ningú. Al correr la primera brama de la entrada dels forasters, los Diputats s'havían constituit en consistori e igual varen fer los Concellers; en vista de la agitació del poble, aquests comunicaren a n'aquells ço que convindría fer en tal cas, dihent qu'anavan a sortir en corporació, ab los bordons enlayre, manant fer crides que s'apleguessin les confreríes y que's practiquessin totes les diligencies que puguessin contribuir al restabliment de l'ordre participant per endebant a S. E., tot lo acordat. Abans de resoldre-s'hi'ls Diputats, enviaren un comissionat al Virrey a la Dreçana y al sentir lo missatge y l'oferiment, no més va respondre: «qu'obrin com de llur fidelitat s'espera,» y tornant a dir lo comissionat, per dues vegades, que S. S., esperavan ordres de S. E., lo Virrey va respondre resoludament «qu'éll no's trobava al peu de l'obra, qu'obressin com d'ells s'esperava y qu'apaybaguessin l'avalot.» Quan sortiren los Concellers en la forma que s'ha dit, igual varen fer los Diputats, inclús lo militar, també ab los bordons enlayre y se'n anaren cap a la baixada de la Presó qu'era'l punt on s'havía aplegat major nombre de gent y'ls bisbes de Barcelona, de Vich y molts canonges los hi donaren socors y un colp avisats los forasters que se'n anessin pacíficament, ho varen cumplir sortint de la ciutat; després d'axó, los Diputats anaren a la Dreçana on encare s'hi trobava lo Virrey ab lo marquès de Vilafranca y donant-li compte del desenllaç del succès sembla qu'En Santa Coloma los hi va respondre: «qu'estava contentíssim de la promptitut, y de lo molt amatentment ab que havían anat en servey de S. M., lo qual li faría present, a fí de que fes mercès a na la Provincia.» No obstant la paraula del Virrey, la Diputació escrigué sens demora una carta a S. M., trametent un correu, ab tota promp-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

titut, per que la fes a mans dels seus embaixadors a Madrit y aquests a les del Rey, resultat que's va obtenir com se veu per la resposta del meteix monarca, datada lo 30 de Maig en la qual aparenta estar molt agrahit als esforços fets per los Diputats per restablir la calma y perque *varen oferirse al Comte de Santa Coloma per tot lo que fos en servey reyal*, y acaba ab una advertencia o imprudent referencia que no podía caure molt bé als Diputats entre'ls quals s'hi comptava'l militar Tamarit, qui devía la seva llibertat als avalotats de la qual no'n feya esment S. M., en lo seu escrit: «...y pues sabéis el estado que esta materia tiene y *quan fácil me es el acavar con todos esos villanos solevados, como lo huvieran hecho los tercios el dia de Girona si huvieren tenido orden*, (1) os pido que me aconsejéis como fieles vassallos míos y cuerpo tan principal dessa Provincia lo que se podría hacer para la buena quietud de todos, con advertencia que son vassallos míos aun que herrados (sic) y ciegos y que el sumo rigor sería grande daño para mí, como también el consentimiento total mucho mayor para los desauciados, pues se imposibilitaría mi piedad y les facilitaría el yerro para adelante, y con esta atención y advertencia de que aunque herrados (sic) son hijos, me digáis como buenos vassallos lo que es conveniente para todos, asegurando de que *mandaré castigar los desórdenes de la gente de guerra*, sin ninguna atención á más que á la justicia y satisfacción que á ella se debe dar, y por menos de ministros de la Corona.» No satisfets los Diputats ab representar a Sa Magestat lo ben disposats qu'estavan en mantenir l'ordre, per major servey del Rey y de la Patria, anaren també al Concili provincial que llavors se celebrava a Barcelona, demanant lo seu socors per obtenir lo remey per

(1) Involuntariament, sens dubte, descubreix lo Rey un gran secret puig diu que'ls terços haurian exterminat als avalotadors (los villanos), lo día de Girona, *si huvieran tenido orden*, y com que consta molt bé qu'en altres llochs on no tenían los elements de Girona per repelir-los varen obrar expontaniament, exterminant als qui per ells eran villanos, arrebassant llurs hisendes, senyal de qu'a n'aquests llochs tenían ordre per obrar d'aquesta manera y axó basta per justificar l'odi de Catalunya contra'ls qui tanta abundor de calzers, ostensoris y altres joyes sagrades se'n emportaren de Santa-Coloma, Ruidarenas y Montiró,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tants mals com agreujavan lo país, a lo qual va respondre lo Sagrat Concili, lo día 24, de la manera més carinyonsa, (y es bo tenir present qu'hi havían molts bisbes castellans) que per remeyar los mals que *soferim* ja havían manat que's fessin públiques plegaries a Deu Nostre Senyor, trametre una embaixada al Virrey, Comte de Santa Coloma, pregant-li que cerqués los remeys que tanta falta feyan y finalment un'altra tramesa al Rey ab igual objecte. Ningú, donchs, podrà dir que les atoritats supremes de Catalunya desitgessin sotstreure-s de l'obediencia del seu Senyor lledesme, y encare que després de les paraules agre-dolces o ambigues del monarca venían noves egigencies prou capaces per produhir nous disgusts, puix per aquells díes meteixos, ab motiu d'enviar 1,500 mules al Rosellò se manà als Diputats que les havían de pagar, mantenir, y fer-les portar a llurs despeses; axò no obstant tots los documents expedits per aquella suprema Corporació revelan la gran confiança que tenen de gue's restablirà la tranquilitat pública y que'l govern de S. M, serà lo qui, ab justicia, més hi contribuirà y axí ho declaren, planyentse, al exposar-ho a S. M. de lo esdevingut quan la mort del Virrey, de la qual parlarèm tot seguit.

En tal estat, fóra de creure, que Barcelona deuría presentar un aspecte de calma més o menys aparent, en conseqüencia de la bona armonía entre les autoritats y'l Virrey, armonía necessaria engendrada per los meteixos successos greus que varen esdevenir, puix aquelles, compromeses per lo moviment que prengué lo poble armat tot sincerant-se teníen que fer majors protestes de fidelitat y'l Virrey palpant la realitat del perill deuría compendre que si aquest arribava solament l'ajut y socors de la Diputació y dels Concellers lo podríen deslliurar de la furia del poble; la por es la que tira per terra totes les vanitats engendrades per la imaginació y En Santa Coloma va demostrar qu'en tenía, puix veyèm que va trametre l'ordre de que fos posat en llivertat En Tamarit abans de que'ls sublevats tinguesin temps d'arribar a la presó y corrent a tancar-se a la Dreçana, a fí d'embarçar-se, si tan apurat se trobés; era donchs de pensar que de llavors en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

abant, coneixent ell y'ls altres los seus interessos obrarían ab més bona avinença y cercarían los remeys que tan necessaris eran per lo benestar del pais, los Diputats procurant apaybagar les passions populars y'l Virrey declarant ab energía a S, M. lo que s'havía de fer respecte als soldats, per defugir tota lluyta entre aquests y'l poble. Mes com qu'en les imaginacions vanes reviu lo seu defecte, tan bon punt desapareix la por, axí deuría esdevenir-li al superficial Virrey, (y si això no suposessim tindriem que atribuir-li males intencions) puix lluny de preveure'ls grans compromisos que li reportaría'l seu càrrech, sens envejar, pot-ser, la tranquilitat en que deuría viure a sa llar lo seu antecessor y antich émul lo Duch de Cardona, sens arribar a capir qu'en una estretor extrema, ni'l Rey Católich tindría temps per enviar-li exercits per la defensa, ni la vil soldatesca napolitana de Perpinyà deixaría les seves comoditats per venir a assaltar les muralles de Barcelona y finalment sense calcular que la plebs avalotada encare que sía prudent de bones a primeres, creix la llur furor quan se repeteix lo primer exemple que se li ha donat, ni va ser prou resolut per renunciar lo càrrech que tan odiós l'havía fet devant dels seus compatricis, y, suposant que tingués voluntat de fer-ho, no va usar cap medi per contrarrestar les malifetes de la soldatesca; los pobles ja se havían donat la consigna general per acometre aquells enemichs de llur tranquilitat y Catalunya era una mar revoltada de gent armada a la qual com sempre succeheix, s'hi deurían agregar, essent los protagonistes de totes les tropelíes y posant en compromís les millors causes, tots los malcontents, los roda-mons y avolotadors d'ofici, (molts alumnes jubilats de l'escola d'En Serrallonga d'aquells qui, en temps abans, fugint de la justicia de Catalunya, passavan a França per estar mes segurs y a qui no'ls hi deuría caure malament lo trajo de segador, per aprofitar-se, a Barcelona, lo dia qu'una revolta particular de caràcter polítich exclusivament los hi donés motiu per augmentar-la y donar-li un caràcter terrible, oportunitat que bé prou la deurían cercar quan la arribada dels segadors, ja que'l primer assaig d'aquest genre

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los hi va donar resultat, anys abans); d'axò resulta que, per poch que s'hi medités, s'havía de reconeixer l'inminencia del perill per lo Virrey, aillat a la capital, y encare no prou escarmentat, ja qu'en l'intermedi de la llibertat d'En Tamarit y'l fet qu'aném a explicar no minvan los desordres dels soldats, ni's nota un manament eficaç y decisiu per acaba-ls, per més qu'En Feliu pretinga assegurar lo contrari, al dir que'ls ministres reyals, *havent donat cumpliment a les ordres rebudes, s'aplegaren a dita ciutat*, (Barcelona) *y l'exércit per ordre del Virrey al Rosselló, anant-hi per marina, acompanyat per la mar per les galeres, no sense surts y topades ab los pobles*, y aquesta retirada, manada fer o no, no fou decissió posterior y definitivament general, sino obligada y anterior, ab intenció de trelladar lo teatre de llurs proeses a l'Ampurdà, per estar més prop del Rosselló y com ho acredita l'anatema del Vicari General de Girona, del qual ja hem parlat abans.

Arribà finalment l'oportunitat per l'escàndol, y'l perill per lo Virrey català, qui va oblidar los seus naturals afectes per servir al vil favorit del enganyat monarca, se presentà ab tota la realitat de l'horror y a n'En Santa Coloma no li quedava altre remey sinó la mort. En Feliu, volent-ho explicar per medi d'una sentencia per, donar a coneixer l'alt grau de pertorbació en la suprema estretor, diu: «avía de morir y lo errava todo,» mes nosaltres, invertint l'ordre de les paraules, pensèm qu'ab elles s'expressa la rahó y motiu de la seva mort, aludint a la seva manera d'obrar, a sa falta de previsió, de patriotisme y d'energía, per desfer-se a temps d'aquell pesat càrrech y per axò dihem «com que les errava totes, havía de morir.»

A propósit del trist succés de que anèm a parlar, cada autor o dietarista dels qu'acostumèm citar pinta'l quadro a sa manera, donant crédit a la versió mes comú o bé adornant ab detalls possibles, ço que preten comptar ab major certanitat, per ser-ne contemporani, encare que no testimoni: en lo fons totes les relacions estàn d'acord y encare que no neguèm qu'entre'ls diversos detalls hi pot haver quelcom de veritat, nosaltres prescindim de tot destriament y compara-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ció, atenint-nos, ab preferencia, a lo que dona de sí lo document mes auténtich y autoritzat, tant perque'ls seus autors foren los principals testimonis de vista, com per lo seu caràcter oficial: tal es lo memorial endreçat per la Diputació a la Magestat del Rey Felip IV, donant-li compte del avalot esdevingut a Barcelona, lo dia 7 de Juny, y de la mort del Virrey, escrit en quals primeres ratlles s'hi consigna'l sentiment qu'experimentaren los Diputats, tot justament «quan tenían la mes gran joya que's puga imaginar, considerant que començavan a trobar consol les tristeses y treballs que desde feya tan temps soferia la Provincia y confiant veureho tot acabat, al cap de poch temps,» y al final los exponents se limitan a declarar: «llur grandíssim desconsol y'l de tota la Provincia y'l perill que de perdre-s tot, menaça per moments, per tot lo qual suplican a Sa Magestat *que sía servit manar que tingan llástima d'ella*, prevenint lo remey ab tota promptitut.» Heus aquí aqueix important document en lo que's refereix a la relació del succés: «Dijous (dia 7) diada del Santíssim y preciocíssim Cor de Jesucrist, (alabat sia per sempre) trobant-se los Diputats arrenglerats a la Esglesia major on també s'hi trobavan los Concellers de la ciutat, en ple consistori, ohint l'ofici, observaren qu'a mitja funció los Concellers sortían apressadament de l'esglesia, y's deya qu'era per motiu de qualque avalot que s'havía promogut entre'ls segadors, perque a una de les guardies los hi havían volgut pendre les armes que duyan y perque havían mort algú.

No menys apressadament sortiren llavors los Diputats per aplegar-se a llur Casal, y com que quan ja hi eran aplegats los hi donaren l'avís que'ls segadors anavan cap al pla de San Francesch per calar foch a la casa del Llochtinent de Vostra Magestat, ab tota pressa y en ple consistori, a peu, y ab los bordons enlayrats, se trelladaren a dita plaça sens tembre los molts trets que's sentían y sens reparar la molta gent que fugía cap al carrer Ample y sense fer cas de les advertencies que'ls hi feyan de que no tiressin més abant, per lo gran perill en que's posavan. A la plaça hi trobaren

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

alguns religiosos de Sant Francesch qui tenian exposat lo Santíssim Sacrament devant de la porta de la casa del Llochtinent qu'estava tancada, y allí al tocant hi vegeren los Concellers un gran nombre de segadors avalotats, molts d'ells armats ab pedrenyals y altres armes, y cridant:—*¡Visca la Santa Mare Esglesia, visca'l Rey y morin los traidors!*—Mostrant-se'ls segadors molt enutjats perque n'havían mort un, d'un tret, engegat—deyan ells—desde la casa del Llochtinent y ademés per la noticia qu'havía arribat de noves malifetes qu'han comés y cometen cada día los soldats, a l'Ampurdà, robant y cremant les esglesies, sense tenir en comte que dins hi ha'l Santíssim Sacrament, fent altre tant ab les cases y occint a molta gent del Principat, tot axò's fa ab la major *inpunitat*, com se fa present a V. M. en altre memorial. Malgrat lo gran perill en que's posavan les persones dels Diputats, se varen ficar al mitg d'aquella gent avalotada y de la millor manera y lo mes aviat possible, encare qu'ab molts treballs y ab gran perill, conseguiren fer-los recular fins a la Rambla, al punt on se acostuman aplegar los segadors, qu'es devant del Portal de la Porta-Ferrissa, lloch molt distant de la casa del Llochtinent. Mes a n'aquell punt no foren prou poderosos los Diputats per impedir qu'invadissin la casa del doctor Gabriel Berart, del Reyal Concell, dins la qual entraren y tirant los mobles per les finestres, en varen fer un gran foch al mitg de la Rambla, conseguint no més los dits Diputats que no calessin foch a la casa. Desd'allí'ls Diputats tornaren a la casa del Llochtinent per oferir-se en tot lo que fos en servey de V. M. y dell, y encare hi trobaren les portes y les finestres barrades y tres companyíes de la ciutat posades allí, per ordre dels Concellers, per guardar la persona y la casa del dit Llochtinent; llavors varen veure que'ls frares de Sant Francesch s'en entornavan en processó cap a l'esglesia, portant lo Santissim Sacrament, anant-hi també'ls Bisbes de Barcelona y Vich; s'ajuntaren també a la comitiva o processó los Diputats y quan ja se'n entornavan junt ab los Bisbes, sortint de la plaça de Sant Francesch fray D. Miquel de Torrellas y Semmanat, del hàbit de Sant

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Joan, governador de les armes de la ciutat, va dì-ls-hi que per seguritat y guarda del Llochtinent y de sa casa, convenía que no marxessin tan aviat y lo meteix digueren los bisbes.

Axí es que, tot-seguit, los Diputats entraren al cementiri de Sant Francesch, esperant veure ço que caldría fer y estant allí, al cap d'una estona, reberen un avís del Llochtinent per conducte del cavaller Felicià Sayol, qui'ls hi va dir:—Que'l Comte de Santa Coloma los hi suplicava que li aconsellessin ço que devía fer;—varen respondre'ls Diputats, després de cambiar impresions:—que'eran del parer, puix fora axò per major servey de S. M., que'l Llochtinent se'n anés a la Dreçana y que d'allí fugís per mar,—oferint-se per acompanyar a S. E. llà on fos servit anar. En Sayol portà la resposta dels Diputats a S. E. y molt prompte va tornar ab un altre missatge, dihent:—qu'a S. E. li havía semblat molt oportú lo consell dels Diputats y qu'anessin a casa seva per treure-l d'allí.—Los Diputats ho varen cumplir tantost y al arribar devant de la porta, los de dins obriren la portella y baixà depressa lo Llochtinent, acompanyat per molts cavallers de la terra y d'*alguns forasters* y posant-se-l entremitg los Diputats, precehits per los porrers, pujaren a la muralla de Sant Francesch y al anar-se-n per allí cap a la Dresana vegeren una galera que s'anava atançant cap a la platja, part en-ça de la Dreçana; llavors los Diputats digueren al Llochtinent:—qu'era Providencia de Deu que's trobés allí aquella galera a fi de que S. E. s'hi pugués embarcar, per posar en seguritat la seva persona.—Manà S. E. que fessin senyal a la galera per que s'atancés a la Dreçana y tantost la varen fer ab un mocador, plegaren veles y virà vers la Dreçana, on arribà'l Llochtinent acompanyat dels Diputats y cavallers fins prop de l'aygua: allí varen insistir altra vegada per que s'embarqués dins la galera, y fent un'altra senya, bararen una barqueta a fi de que hi pugués arribar. Los Diputats digueren a S. E. si volía que's quedessin per fer-li companyía, o que manés ço que puguessin fer en servey seu, puix hi estavan promptes. Lo Llochtinent respongué:—qu'estima-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

va molt lo servey que li prestavan y'ls bons oficis ab que havían restaurat la Provincia, que tot ho escriuría a V. M., y com que ja's trobava prop de l'aygua y tantost s'embarcaría, digué que s'en anessin los Diputats per apaybagar la gent.—Llavors aquells prengueren comiat, entre l'una y les dues de la tarda y al cap de mitj'hora que's trobavan a la casa de la Diputació, arribà un patge de part del Llochtinent qui'l trametía, dihent:—que S. E. desitjava que li fessin saber en quin estat se trobavan les coses y si eran del parer de que s'embarqués tot seguit.—Los Diputats se varen oferir altra vegada per tot lo que S. E. fos servit y ells pugues sin fer en profit d'ell.— Declarà'l patge:—que'l Llochtinent no més esperava aquest darrer detèrmini per embarcar-se y qu'ho faría tot-seguit.—Dues hores després arribaren a la Diputació los bisbes de Barcelona y Vich per fer saber que l'avalot anava creixent, puix havían corregut veus que desde la casa del marquès de Vilafranca havían mort un Conceller y tota la gent s'anava aplegant envers la Dreçana.

«La Diputació, en ple consistori, ab los bordons enlayrats sortí del seu palau, anant-se-n cap a la plaça de Sant Francesch, per veure si podían posar-hi algun remey y desd'allí va trametre dos dels seus oficials a la Drecana a qual porta trobaren don Joan de Marimon que hi feya guardia qui'ls va dir:—Que ja estava apaybegat tot.—Ab aquesta noticia'ls Diputats tractaren de retornar cap a la Diputació, per poder anar desd'allí on fos mester y pêl camí entre sis y set de la tarda se'ls va fer saber qu'havían trobat mort lo Llochtinent al peu de la montanya de Montjuich, al costat de les roques que bat la mar; per estar-ne segurs los Diputats enviaren un missatge als Concellers qui també's trobavan aplegats a Casa de la Ciutat y aquests respongueren qu'era cert y tal com los hi havían comtat.

«Durant lo temps que durà aquest avalot, dijous, la gent avalotada va cometre moltes malifetes, cremaren los mobles de les cazes d'alguns ministres y occiren algunes persones, tant forasteres com del pais, entre altres uns criats del marquès de Vilafranca a qui's culpava del tret que segons de-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

yan, havía ferit o mort un Conceller, advertint qu'entre'ls segadors també hi hagué alguns morts (1).

«L'endemà, día 8, entre tres y quatre de la matinada los Concellers avisaren als Diputats que s'apleguessin en consistori, car los segadors continuavan l'avalot y qu'ells estavan disposats a sortir per apaybegar-lo y qu'era convenient qu'ells fessin igual. S'aplegaren los Diputats y mentres estavan conferenciant reberen un altre avis dels Concellers dihent que l'avalot anava en marxa y qu'ells anavan a sortir per foragitar de la ciutat los segadors. Llavors sortiren los Diputats, en ple consistori, ab los bordons enlayrats y s'ajuntaren ab los Concellers y ab los bisbes de Barcelona, Urgell y Vich, formant una sola corporació arribaren a la Rambla on s'hi ajuntaren molts religiosos que venian per totes bandes y tots junts anaren encaminant los segadors fins a tenir-los fora de les muralles, de manera que dels qui estavan allí aplegats no n'ha quedat ni un en la present ciutat y per si se'n hi trobessin alguns d'escampats, s'estan fent deligencies per treure-ls tot-segui.

«Axò es puntualment tot lo qu'era succeit fins are que son les onze del matí, etc.»

Aquest memorial deurían escriure y trametre tot-segnit a S. M., com fa a deduhir per lo poch detallades que s'hi troban les cremes, puix consta als meteixos Dietaris de la Diputació, la llista oficial de totes les malifetes que's varen cometre y's varen cremar los mobles de les cases dels doctors del Reyal Concell, Gabriel Berart, Rafel Puig, Felip Vinyes, Gerard Guardiola, N. Mir, Lluis Ramon, Joseph Massó y ademés de la casa del agutzir Monrodon y d'En Llorens Bonis a qui, haver volgut oposar-se a la crema dels mo-

(1) Es curiosa la següent noticia que donan los *Anals Consulars* al detallar les varies tropelies: «... Anaren a l'hort del duch de Fernandina, prop de l'hort dels Angels, cremant-hi tots los mobles y objectes qu'hi havia a la casa: varen trobar també *un reloj de espiritu*, al veure que la figura movía'ls ulls y creyent que fora un *familiar o mal esperit*, (Deu nos en guart) lo posaren a la punta d'una llança passejant-lo pels carrers y la gent ignorant afirmava qu'havian vist com s'havía engorjat un cànter de vi, lo qual era impossible, y'l portaren a la Inquisició.» En Melo explica també aquest epissodi, donant-ne més detalls.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

bles del seu parent En Lluis Ramon, occint un segador. li cremaren també'l seu mobiliari, originant-se ab aquest motiu una lluyta en la qual moriren nou dels uns y dels altres. També fou occit lo doctor Berart y'ls altres no, (ho diu axí) perque no'ls varen trobar.

De manera que Barcelona va presenciar, al plegat, aquestes fogueres: a la Rambla, a la Baixada dels Lleons, als Carrers Ample, Carnicería d'En Sorts, Plaça de Santa Agna, devant de la casa del marqués d'Aytona, plaça de Beseya y al carrer del Hospital. Totes les víctimes que s'acaban de nomenar eran naturals del pais y llur ministres del tribunal o Audiencia, reconeixent com deuriant reconeixer les infinites conculcacions de les lleys del pais, abans que renunciar llur càrrech s'avingueren a ser fidels execudors d'ordres gubernatives qu'a n'ells no'ls podian obligar, fora de lo jurídich y cumplint l'arruixat manament del favorit varen servir a n'aquest y al seu satélit En Santa Coloma, anant pèls pobles a fer l'ofici d'aposentadors (d'allotjadors) dels soldats, contra la voluntat y'l dret d'aquells.

May han de ser escarnits los sacerdots de la justicia, aquests may han de ser castigats per los qui no la exerceixen, mes com que'l castich popular que varen cometre, en cas de que la generalitat de Catalunya ho hagués aprobat, lo qual no ho creyèm, hauria sigut no més ab lo desitg, en tal cas, de que'ls venidors fossin mes amatents escarmentant ab la forta lliçò que s'acabava de donar als negligents cortisans (1).

(1) En Melo, quan vol descriure, com si diguessim *al bulto* l'avalot, se va deixar dominar més per la fantasia de poeta que per lo seny de l'historiador, presentaut lo quadro más pahorós y deixant axi lloch per on agafar-se los enemichs de Catalunya, tot per defensar y sincerar als soldats castellans de tot quan varen fer contra la barbarie de nostres abantpassats. Sa primera y mes grossa error fou considerar aquell avalot com fet contra'ls castellans y com a tals víctimes. (Estos son los mismos castellanos, etc., parágraf 104 llibre 1.) ignorant, sens dubte, que'ls ministres reyals tots eran catalans y'ls únichs que pugueren ser castellans foren los criats del marques de Villafranca, perseguits per aquest caracter y no per sa naturalesa y per lo motiu que declara la lletra-memorial dels Diputats. Altra de les seves errors: es la temptativa d'incendi del Convent de Sant Francesch y, segons diu, degollant *a algunos hombres de calidad y peso*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

La situació de Barcelona durrant aquell mal pas no s'han cuydat de descriure-la'ls autors y hagué de semblar molt desballestada als ulls dels posteriors, per la meteixa omissió; no obstant als meteixos Dietaris oficials a que'ns referim, existeixen innombrables detalls qual conjunt ofereix lo cuadro més interessant, molt honrós en quant a l'esperit d'ordre y a l'activitat de les autoritats, més honrós encare per les simpatíes qu'a n'aquestes y al pais manifestan les corporacions més respectables, ab lo cual se posa en molt bon lloch lo seny de Catalunya, en comparació de la arbitrarietat del govern central y ademés es molt curiós en quant a les més atançades conseqüencies, de tal manera qu'alguns dels epissodis més caracteristichs d'aquells díes dos han arribat a semblar exemples de lo que, per desgracia, hem tingut que presenciar molt sovint en les diferents ocasions on que ha esdevingut algun cambi polítich de trascendencia al nostre pais, o ab altres paraules, durant la llarga serie de les modernes bullangues.

Ja pel de prompte la Diputació, zelosa per l'ordre pú-

(als quals no nomena) sens respecte al lloch sagrat y, per mofa, ensachnant les orelles dels sacerdots qui varen rebre llur última confessió; donchs res d'això va succehir y confongué dit Convent de Menorets ab lo de les Monges minimes de Sant Francesch de Paula, als Tallers, on vivia Berart, prevere y doctor del Concell a l'ensemps, unich ministre assessinat. Donan relleu al cuadro d'horrors y d'errors certs detalls que fa vergonya reproduhí-ls, tals com lo de que uns anavan mitg morts pël carrer, essent després víctimes del furor dels qui passavan; que moltes espases ferien a un, sense saber-se quina era la ma que li arrebassava la vida; que per tot arreu s'arrossegava y esquarterava, essent *la crudelitat una delectança* y la *mort un passatemps;* qu'a l'un li arrencavan lo cap, al altre li treyan los ulls y el de mes en llà li tallavan la llengua o'l nas, passant aquests membres de les mans dels uns a les dels altres, com una pilota, y finalment, *fins hi va haver qui va tallar les parts, qual nom ignora la modestia, y posant-les sobre un capell les va dur com si fossin un obscè y escandalós ornament.*

Quan va esdevenir l'avalot de Barcelona, En Melo encare no havía estat a Catalunya, puix no hi va venir fins que'l Rey lo nomenà cronista de la expedició que va trametre lo marquès dels Velez. Aquesta va ser lo principal objecte de la seva obra que va escriure molts anys després, y com que per explicar-ne les causes, hagué de retreure antecedents (inclosos en lo primer llibre) qu'éll no vegé ni presencià, entre ells l'avalot, se pot molt ben concebre qu'hi consignés ço qu'havia sentit comptar per los seus companys, o a la cort, que n'era soldad del Rey d'Espanya, molt abans de veure's empresonat y d'alegrar-se de que Portugal se tragués de sobre lo jou de Castella.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

blich, no reposa en lo seu decidit propòsit d'allunyar de la ciutat tot element de pertorbació, més encare qu'axò's consegueix, com ja s'ha vist respecte dels segadors, o forasters en apariencia de tals, de les comunicacions dels Concellers se dedueix que'l día 9, encare durava *l'avalot* (paraula exclusivament preferida a tots los escrits per designar la pública agitació, en totes les seves alternatives). Si'ls segadors havían desaparegut, si l'element extrany pertorbador havía sigut foragitat y l'avalot encare continuava, era senyal de qu'hi deuría haver un motiu nou o vell de descontent entre'ls diversos estaments de la ciutat que no havían pres part a les tropelíes, y quan lo pacífich ciutadà estrafeya l'acció, no la conducta, de la multitut allunyada ja de les muralles, era prova que'l motiu existia, qu'era greu y que demanava eficaç remey, més que víctimes a la ciutat. Aviat va revelar la fins llavors ignorada causa de la tempesta que menaçava una enérgica comunicació dels Concellers en la que's feya saber als Diputats la escandalosa continuació de les tropelíes y crims comesos, durant aquells meteixos díes, per los soldats als pobles de la Provincia, la forta cridoria d'aquests demanant ajuda, per castigar als insolens «qui fins eran gosats treure'ls ulls de les velles y emportar-se-n les joves» y, en formant host, per anar a fer un escarment entre'ls soldats, encare que sapiguessin per en-davant qu'havía de costar la vida a tots los qui anessin a cumplir aquella obligació sagrada al portar socors als seus germans. La proposició dels Concellers tenía dues parts y axò provarà que la intenció llur era altament patriótica y de cap manera revolucionaria: que sortissin juntes les autoritats y totes les persones de dignitat a seguir los carrers per apaybegar la pública agitació y esvahir tot aspecte d'avalot y que, al meteix temps, s'aplegués una nombrosa host y s'anés a portar socors als pobles agreujats y tot axò, tot-seguit, car últimament los soldats havían llençat l'amenaça, dihent qu'atemtavan assaltar Girona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

De moment semblarà un recurs instintiu de la corporació democràtica l'inventar o exagerar causes per cercar pretextos, més aquesta vegada tenían rahó'ls Concellers puix encare que'ls Diputats venían més bé en lo tocant a la primera part, entretenían ab prudencia lo cumpliment de la segona, les próximes manifestacions de corporacions y de persones molt respectables, per cap de las maneres copartíceps de les obcecacions de la plebs exaltada, acreditavan de la manera més sólida la gran rahó del públich y general plany: lo Sagrat Concili tornà a presentar los seus oferiments als Diputats per tot lo que pugués facilitar lo remey qu'exigían los mals de la Provincia y'ls PP. Inquisidors per medi del secretari Fonolleda—fixi-s bé lo llegidor en aquest detall—s'oferían també, lo segon día de l'avalot, *per tot lo que fos de conveniencia y utilitat del consistori y per escriure a S. M.* Los Concellers desde'l primer moment, varen fer crides en les que's prometía un premi, fixant los Diputats, separadament, la quantitat de sis-mil lliures al qui descubrís l'autor de la mort del Virrey (sense obtenir cap resultat), (1) y aceptada per los Diputats la primera part de la proposició que se'ls feya, sortiren plegades ab dues autoritats a seguir la ciutat portant en sa companyía lo veguer de Barcelona qui s'havía amagat durant l'avalot y va ser bo que's deixes veure, perque fins llavors no hi havía a la ciutat qui administrés justicia, declaració consignada als meteixos Dietaris de la Diputació. Si abans hem manifestat l'adhesió del Concili y de la

(1) En Melo qui no pugé parlar sino per haver sentit dir, y molt després, explica la mort d'En Santa Coloma, fent-la més interessant ab un sentimental epissodi entre'l Virrey y'l seu fill, (qui no ve nomenat en cap escrit de l'época) y ab detalls, qu'en tal cas, solament podian ser donats per los veritables testimonis de la desgracia, los assessins, qui, segons dit autor, lo varen rematar, fent-li cinch ferides més al pit. En Feliu fent referencia a un Dietari de la ciutat, diu, que va rebre les cinch ferides, emperò després de mort, segons declaració dels cirurgians. Més los *Anals Consulars* explican no més: «qu'a les cinch de la tarda varen trobar-lo mort a les roques de Montjuich, essent de creure, segóns reloció dels Metges y cirurgians, qui l'examinaren per manament de la Ciutat, que morí reventat de tant rebatre sobre les roques, que durant la nit va guardá-l una companyía de soldats qu'hi va enviar la Ciutat y qu'al arribar la matinada los PP. de la Mercè l'anaren a recullir y l'enterraren a llur esglesia.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Inquissició als propósits dels Diputats, a l'acte de la pacificació de la ciutat per les autoritats unides s'hi verà l'adherencia de les persones més remarcables, puix formaven part de la comitiva armada que seguía a n'aquells los nobles y cavallers, per l'ordre següent: al devant anava lo Diputat militar dalt de cavall, ab una banda de damasch carmesí y a sobre l'escrit de la Generalitat, lo Conceller tercer y l veguer també dalt de cavall y de la mateixa manera seguían més de cent cavallers, armats *a la soldatesca* y ab pistoles, precehits d'una companyía de mosqueters, *cosa molt digna d'esser vista y que produhí molt gran joya y gauvança.*

Fins en los nostres temps hem vist, més d'una vegada, qu'en situacions consemblants a les que distregui la plebecia exaltada per apartar-la de propósils fatals que pot-ser posaría en pràctica, y si se la tingués abandonada: segurament qu'ab aquesta fi la Diputació deuría prestar lo seu concurs a la idea dels Concellers repetint l'acte varies vegades y ab més pompa, força y ostentació (1); emperó apart d'aquesta mira prudent sospitèm, deduhint ho sens afirmarho, que'ls Diputats tenían un'altra intenció, com era la de satisfer per aquest medi la vanitat d'algú qui desitjava ostentar-se y sobre-tot per anar entretenint, per si arribava algun remey del govern, evitant d'aquesta manera lo propòsit d'aplegar-se en host y sortir en campanya, lo qual podía ser molt patriótich, emperó que pot-ser no era prou prudent ni oportú, mentres no's tingués un plan o combinació general.

Ve a palesar, en certa manera, aquesta ente nimentada

(1) En Feliu no parla d'aquests actes ostentoris y creyém que volgué explicar-los, a sa manera, ab la següent nova que dona com acabament de la descripció del avalot: «A n'aquesta ocasió la Ciutat se dirigí a D. Ramón Caldés, Governador del Principat, demanant-li que reintegrés la Justicia, y com qu'éll se'n excusava, va valdre-s del Veguer qui, junt ab la Noblesa y gremis de la Ciutat, aná a reintegrar-la, començant-la a exercir éll desde'l dia 12.» En Melo com que no coneixía la intenció dels Diputats, va donar tal carácter al acte de la pacificació, que vingués a semblar com si aquélls fossin los directors del avalot, puix diu qu'En Tamarit y'ls Concellers «anavan per les places, portats en triomf per la plebecia y qu'axó durà gran part del dia.» Aviat veurém la causa d'altres errors anàlechs d'aquell escriptor de vàlua.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

conducta ço qu'esdevingué a la junta general de Braços, celebrada'l dia 14, devant de la qual lo diputat eclesiàstich Pau Clarís, quals nobilíssims sentiments no s'han fet relluhir ab la justicia que mereix, va fer la següent proposició qu'extractém d'un llarch y rahonat escrit: que després d'executat lo que perentoriament exigían la pacificació de la ciutat, lo benestar de la Provincia y'l major servey de S. M., d'acord ab lo Concell de Cent, cobejora del més atinat encert, la Diputació havía nomenat una junta de divuyt persones dels tres estaments a fi de que aconsellessin lo que mès convenía fer sobre aquells tres popósits, y com que dita junta havía sigut del parer que s'escribís a les ciutats, viles y llochs del present Principat, encoratjant-les y pregant-les que per tots los medis possibles procuressin, en l'actual estat de coses, fer tot lo que fos del major servey de S. M. y peu de la provincia y que, ademés, fos promès un premi al qui *descubris la mort* del comte de Santa Coloma y qu'esperava que S. S. aprobarian aquell dictámen. Votada favorablement la propossió, donà lloch a que, per de prompte, se realitzés la segona part, fent-se, en conseqüencia, la crida del premi, del qual ja hem parlat abans, y en quant a la primera, consultada seguídament ab los Concellers, encare que's de creure que's reatlizaría, en conseqüencia de noves y terribles noticies de les malifetes de la soldatesca tornà altre vegada a pendre cos la primera idea que la ciutat havía tingut, ço es, sortir a donar socors a *les esglesies* que continuament eran profanades y de la vila que rescentment se trobava agreujada per los vàndols extrangers qui representaven l'exércit del Rey d'Espanya, idea que la Diputació modificà en certa manera, car si bé es cert qu'a robava la formació de la host, aquesta no havía de ser de qualsevol manera, sino reclutada y ab la condició de que solament s'hi havian d'admetre forasters, puig bé prou falta que feyan los habitants de la capital per guardar-la y defensar-la de tot perill que pugés avenir.

Ab la mateixa data de la junta de Braços, per una referencia d'un Conceller devant d'aquesta, se descubreix que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

S. M. ja ha nomenat successor al comte de Santa Coloma y qu'havía sigut ben rebuda per les dues Corporacions qui estaban en contínua conferencia la persona designada per Virrey; se varen véncer los escrúpols de costum qu'sdevenían en aquells cassos, puix s'acordà que s'anès a felicitar-la abans de que fes lo costumat jurament y que s'hi assistís quan ne fos ocasió y axí va fer-se. L'armonía que s'anava establint entre totes les autoritats, la promptitut del Rey en nomenar nou Virrey que fos simpàtich a Catalunya, (encare qu'en ses tretres no feya esment dels desordres y no's prometía cap reparació francament favorable) pot-ser feyan concebre la més bona esperança de general arranjament y de benestar per tot lo país, y no obstant, la armonía qu'hauría donat totseguit bons resultats, era endebades qu'esxistís, desde'l moment que no's tallava de roca-arrel l'element que més la contrariava; mentres lo Rey, qual veu s'havía d'obehir, o en nom seu l'entoçudit favorint no dictés un'ordre terminant manant als soldats que finissin llurs malifetes y's limitessin a romandre en llurs casernes a la frontera, eran endebades los esforços de les autoritats barcelonines per posar una resclosa a les ciutats, viles y llochs, encoretjant-les al major servey de S. M.; eran sobreres les seves entenimentades previsions, foragitant de la ciutat los avalotadors, oferint un premi als qui descubrissin la mort del Virrey y aceptant, ab gust, lo nou llochtinent: tot lo qu'havía fet durant aquells díes lo govern d'Olivars, admetent los oferiments dels catalans, emperó sens donar ordres explícites y franques, no havía sigut més que per agreujar llur estat, car axí's va enfrenallar los ofesos, sens enfrenallar, com era indispensable, los agreujadors, los soldats. Per mès convençuts qu'estessin los Diputats y'ls Concellers de lo molt incurable qu'era'l mal que'ls feya patir, acostumats com estavan a sentir cada día noves queixes dels pobles, ben lluny de creure qu'en aquella ocasió d'esperança falagadora, s'agreugessin encare'ls mals, s'esforçavan més y més per vigoritzar aquella armonía que s'anava manifestant. quan heus aquí que'ls arribà la nova mes crudel y barbra que's pugués esmaginar, mes crudel y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

barbra, tenint en compte'l temps en que's realitzà lo succés a que's refería y per ser exemplar únich de destrucció produhida a Espanya, contra vassalls fidels a llur Rey, per vils merceners de fora casa, ab pretext de defensar los drets d'aquell; nova suficient a fer esclatar tot Catalunya, plena de desesperació, en lo sentit que mes tart hagué d'esclatar... y que no obstant no ho va ter, per massa prudencia y sobra de seny!

Abans d'explicar lo succés dirèm tot passant, com arribà la nova a les autoritats de Barcelona, perque no deixa de tenir lo seu significat la manera gradual com se va anar tenint y l'intervenció d'algunes persones qui la facilitaren: feyan saber los Jurats de Girona, ab data del 17 de Juny, que'ls soldats havían assetjat Perpinyà qui estava a punt de perdre-s, segons acavaban de dir-los-hi per medi de carta los Cónsols de Figueras, havent-los-hi assegurat un germà de la Companyía de Jesús, qui havía vingut d'allí, que'l dijous anterior, a la nit, y fins a les deu del divendres proper, al matí, havían engegat trescents trets d'artillería contra la población y un sens fí de bombes, afegint per post-data, que fou confermada la noticia per un altre Germà de la Companyía de Jesús qui's trobava a mitja lleuga de Perpinyà y hagué de fugir, afegint aquest que'ls irlandesos tenían ja guanyat lo Castellet y que la vila presentava l'aspecte mes llastimós del mon y que tota la gent de la Salanca havía tingut que desamparar lo país; ab data del dia 16, los Cónsols de la vila de Ceret trameteren avís del succés als de Peralada y aquests ho comunicaren tantost als de Figueras y d'aquests va rebre la Diputació copia del escrit d'aquells y'l contingut era: qu'a les deu de la nit, los Cónsols havían fet saltar la muralla a un home a fí de que anés a avisar y'ls hi vinguessin a donar ajust tot-seguit, car los soldats estavan escometent la vila ab bombes y trets d'artillería d'una manera terrible, d'aytal sort, que's trobava en molt gran estretor y en conseqüencia que tots ja s'estavan armant per sortir a la defensa de llurs germans y ho feyan avinent a les altres poblacions a fí de que fessin lo meteix; finalment, pogué arribar la comunica-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ció directa dels Cónsols de Perpinyà, datada lo día 22, als Diputats, plana histórica y notable que no volèm estractar, y que, per sa importancia tenim per convenient transcriure-la aquí per complert:—«Molt Ilustres Senyors.—Les desgracies y desolació extrema d'aquesta vila, ocasionades ab la vinguda dels soldats, no's poden comptar sense versar llàgrimes de sanch y ab greu dolor; emperò desitjant are ser breus, solament dirèm a V. S. que, un cop arribat l'exércit a les muralles de la vila volgué allotjar-s'hi sens tenir-ne ordre, ni de S. M., (Q. D. G.) ni del Governador d'aquests Comptats y contra les ordres del Comte de Santa Coloma qui ja es al cel. Nos hi varem oposar, retreyent los inconvenients qu'hi havía, puix era en deservey de S. M. y cosa contraria a les dites ordres, lo dimars últim, y'l dimecres al matí, sens esperar resposta ni enviar-nos cap paper o avís los del Castell començaren a engegar-nos més de quaranta trets d'artillería y algunes bombes. Llavors lo senyor Bisbe pujà al Castell, acabaren los trets y's tornà a tratar lo del allotjament, y'l divendres següent, trobant-se ja tot tractat y gayrebé a punt lo quarter que se'ls hi havía senyalat, per demanda dels meteixos caporals, (1) quan los habitans d'aquesta vila estavan complertament descuydats, a dos quarts d'onze de la nit, començaren a engegar gran nombre de bombes, mes de cent, essent també més de sis-cents los trets d'artillería que varen engegar, calant foch y tirant a terra moltes cases, sens voler-nos escoltar de cap manera. Després, vers lo mitgdía, los soldats baixaren del castell y junt ab los del exèrcit anaren cremant, occint y saquejant, tant, que cremaren més de quatre-centes cases y saquejaren més de la tercera part de les de la población y algunes esglesies y occiren alguns del nostres. Oprimits, a la fí, per tan gran nom-

(1) Als Dietaris de la Diputació, entre'ls documents rebuts pêl Juliol, hi constan totes les comunicacions y tractes entre'ls Cónsols de Perpinyà y'ls capdills militars, quals rúbriques son les següents: —Marqués de la Rena, Joan d'Arce, Martí de los Arcos, D. Ferran Xirino, D. Felip de Guevara, Berto Comte de Tirconello y D. Lleonart Molas. Lo llegidor ja coneix aquests héroes y ja pot calcular cóm obrarían, tenint, com tenían, lo domini de la força.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

bre d'abrandaments y ruines causades per los trets de l'artillería y per les bombardes, va tractar-se que s'allotgessin dins la vila, per no perdre-ho tot y encare després d'aquests tractes continuaren lo saqueig. S'han allotjat, donchs, dins de la vila, tres-mil homes y molts d'ells se fan donar menjar y no'ns deixen sortir dels portals, sense'l permís del Marquès de la Rena, tractant-nos com esclaus y lo pitjor es que'ns desarman, obligant-nos a pujar totes les nostres armes al castell y deixant-nos impossibilitats per la defensa propria, cosa que'ns dona molta pena, puix temèm que'l francés està ab les armes a les mans a punt d'invadi-ns. En aquesta estretor no pot ser oportú que la gent vinga a donar-nos socors, ans bé temèm qu'axò fora motiu per que'ns occissin a tots, essent com son amos de tot y estant nosaltres, com estèm, tancats. Donèm mercés a V. S. per l'honra y favor que'ns fan en aquest temps qu'es de tanta aflicció y supliquèm a V. S., ab tota la nostra fervor, que)ns fassan la mercè, junt ab S. M. y lo senyor Virrey, de voler remeyar tants mals y danys y de tenir compassió de nosaltres y si es possible procurar que vinga aquí S. E., com més aviat millor, per que veja la ruina y desolació tan gran d'aquesta terra qu'es la clau y cuyraça de tot Espanya, puix are queda sense defensa, exposada al perill dels enemichs y a l'ensemps queda també en perill la corona de S. M., qu'es lo que mes greu pena'ns dona. Confièm qu'ab l'ajut de V. S. obtindrèm bon resultat y tot lo conçol necessari a les nostres penes y treballs; y N. S. conservi molts anys a V. S. per fer-nos mercè.—Perpinyà, 22 de Juny de 1640.—M. I. S.—Molt devots servidors Q. S. M. L. B.—Los Cónsols de la fidelíssima vila de Perpinyà.»

Los espanyols de les Comunitats, dels Avalots y de la Unió, de les Germanies, los dels seculars Furs, los favorits de llur dinastía y de llur propria nacionalitat, castellans, aragonesos, valencians, viscahins y navarrenchs digan si dins llurs arxius particulars hi han trobat un document, un testimoni de més gran humiliació y degradació qu'aquell, la destrucció crudel e inhumana d'una població d'historia be-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

royca! la més sacrificada en la defensa del Rey y de la patria, executada; no per enemichs naturals, no per la voluntat o per lo dret d'un poder constituhit, sinó, per l'instint sanguinari y crudel d'extrangers merceners posats al servey del monarca y senyor del territori, sens ordre manifesta del meteix senyor y desobehint les dels seus delegats sols per voluntat llur y contra tota lley divina y humana. Confessi desapassionadament, qual-se-vol dels espanyols no catalans qui llegeixi aquesta plana, si'l poble que comporta axò està en lo seu dret, per lley de propria conservació, de cercar ajut entre les meteixes feres, quan pitjor que com besties ferotges obran aquells qui l'han de guardar, quan no hi ha un govern previsor qui eviti aqueixes humiliacions, un Rey qui escolti'ls planys dels seus propris vassalls, o qui's presta a ignorar-ne les causes un govern qui per butxins dels súbdits naturals esculla uns aventurers d'altres nacions disposats a servir, quan n'arribés l'ocasió, al enemich del meteix Rey qui'ls paga y quals penons portan, penons que pot-ser demà enllordaran pel fanch si hi ha un altre poder més fort qui'ls atregui y qui'ls ho mani. La familia abandonada pel pare, lo germà perseguit pel germà sempre acut al vehí demanant consol, perque li proporcioni'l benestar que necessita y crida al vehí confiant en la seva major humanitat, encare qu'anteriorment no hi haguès tingut cap relació amistosa: extrangers per extrangers, tant se valía napolitans e irlandesos com francesos y puix lo rey d'Espanya consentía que's fes la lley a Catalunya per mà d'irlandeses y napolitans y qu'aquests l'esclavitzesssin, canonejant-la, robant-la e incendiant-la, diga'l més imparcial ¿no era axó posar als catalans en la estretor de cercar altres extrangers, encare que fossin turchs, a fí de que vinguessin a ajudà'ls, no era lley natural y de propria conservació y de necessitat indispensable acceptar los afalachs dels francesos, ja que no podían usar d'altre medi per desfer-se del jou dels napolitans? No obstant, encare no va succehir axí y foren massa entenimentades y sofertes les autoritats de Catalunya: fugint de precipitar-se en sa desesperació, ab tot y contem-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

plar, ab los ulls amarats de llàgrimes, com lo *condottiero* Geri de la Rena, (En Xeli segons En Melo) erigint-se en tirà del Rosselló, per consentiment del govern de Felip IV, obrava per sí, lliure y exempt de tota autoritat superior militar, fent cas omís de l'autoritat del Virrey, menspresant tota institució y costum del pais, y seguint, com única lley la seva arbitraria voluntat palesada per la boca dels seus destructors canons. La resolució d'aquest dubte, la decisió de Catalunya per obrar desesperadament, abandonant lo seu seny y paciencia, o ab altres paraules, lo remey qu'encare era a temps per tants mals com menaçaven, depenjava solament de la conducta del govern d'alli én abant: si'l govern adoptava'l medi exposat al principi per los catalans, ço es, dexar-los hi per llur compte la defensa del pais contra les hosts franceses, encare qu'als quarters y castells grans hi romangués alguna força, disciplinada, de milicia activa; si allunyava del Rosselló la pillería extrangera; la pau y l'ordre s'haurian restablert altra vegada en nostre terrer; més si encare's persistía en protegir la soldatesca, deixant sense castich totes les malifetes llurs; si aquestes continuaven, com continuaren, y no a la frontera sinó a les poblacions del interior, devastant com vàndals assedegats de sanch y de furt, lo confiicte haurà de ser inevitable y Catalunya, abans de ser víctima, com ho hauría sigut, dels irruptors y dels qui's deyan defensors, no tindrà altre remey que aliar-se ab los primers, en la seguritat de que, ab lo major nombre, fàcilment podrà deslliurar-se dels qui inhumanament han calat foch als seus pobles. ensanchnant la terra y furtant les seves hisendes.

Lo curs dels successos que, desde'l nomenament del nou Virrey, se van desenrotllant, marca gradualment lo camí per arribar a la fatal resolució qu'indiquèm.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Continuació del anterior

En Cardona virrey per tercera vegada: la seva fe burlada per es ordres secretes contradictories de l'Olivars; les seves cordials entrevistes ab les autoritats y'l seu viatge a Perpinyá, acompanyat del Diputat militar y d'un Conceller. La soldatesca s'escampa per l'interior y'l pais s'aixeca per repel-lir-la: confusió y anacronismes d'En Melo, al explicar-ho. Desastrosa y exacta descripció del Rosselló, feta per lo meteix autor. Malaltia del Virrey y estretors en que's troba a Perpinyà, després d'empresonar En Moles y l'Arce: relacions entre aquesta vila y la capital. Detalls d'En Melo qu'acreditan la maldat de l'Olivars y mort del virrey Cardona. Plan maquiavèlich d'aquest per venjar se de Catalunya: fugen de Perpinyá les autoritats que acompanyaren lo Virrey, llibertat dels empresonats, nova desfeta de la vila, a canonades, avenç dels napolitans fins Hostalrich repet-lits per lo paisanatge y empresonament de rossellonesos notables. Lo bisbe de Barcelona, Manrique, nou virrey; sa indiferencia real o aparent. Carta del bisbe de Girona sobre'ls anatemes. Inculpacions del Rey a Catalunya. L'Olivars procura defugir tota comunicació entre'l Rey y'ls catalans: pintura del esclavatge de Felip al seu favorit, feta per En Melo. Frase ambigua dels ministres. Imaginari comissioast traydor, y pretinguts propòsits d'humiliació. Obgecte de nomenar Virrey lo Bisbe. Plan de guerra a Catalunya: aplech d'adeptes que per aquesta fi fa reunir l'Olivars; càrrechs que's fan y ponderan, y discurs notable del comte d'Oñate, en contra, y preveyent lo que després hagué de succehir. Lo cardinal Borja, atiat per l'Olivars, contesta a l'Oñate, advocant per la guerra y la venjança: errors, sofismes, calumnies, crudel'tats e inhumans concells proferits per aquests mal sacerdot y mal espanyol. L'Olivars resum los parers y declara la guerra, plan de campanya contra Catalunya.

JA recorda'l llegidor l'antiga rivalitat entre'ls dos magnats catalans que la sort o la desgracia designava com futurs virreys de Catalunya, En Cardona y En Santa Coloma: lo primer havía ocupat dues vegades l'enlayrat càrrech de la Llochtinencia del Rey y també per dues vegades frustrat, desde'l seu segon relleu, es dir, desde l'enlayrament al

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

meteix càrrech del seu émul Santa Coloma; ja's pot haver observat que'l nom del noble Duch ja no va sonar cap més lloch, ni la seva persona figurà en cap dels successos esdevinguts desde llavors a la nostra patria, encare que desde'l seu aillament no faltà a la crida de la patria, armant, a ses despeses, un terç per lo recobrament de Salses. Per tercera vegada y en l'ocasió més desagradable, fou cridat lo duch de Cardona per desempenyar lo Virregnat y no pot dubtarse que, quan no los seus nobles instints y amor envers Catalunya, la seva experiencia y desenganys li deuría donar la finor de lacte que's requería per arranjar los complicats negocis que s'havían amonjoyat, desde feya qualque temps, a gust, tant del govern com dels catalans y ab aquesta esperança aceptaren los nostres compatricisl o nou nomenament y a n'ella pot-ser se va deure en gran part lo seny ab que varen obrar nostres autoritats, adhuch després de la desfeta de Perpinyà. Després d'haver jurat solemnialment lo Cardona, solemnitat que's verificà a la Catedral, com de costum, lo día 19 de Juny, entre sis y set del matí. los Diputats passaren a visitar a S. E., y no per donar-li la benvinguda, puix ja havían complert aquest acte de cortesía, quiscun d'ells en particular, abans del jurament y aquell meteix dia teníen que cumplir-lo en ple consistori. La causa, greu, que'ls duya a la presencia del Virrey, abans de la presentació oficial, era l'haver rebut les sorprenents cartes de Figueres, Ceret, y de Girona, fent saber les desfetes de Perpinyà ab les quals n'hi venía un'altre d'acompanyatoria per ferles a mans del Duch, en forma d'embaixada.

Això prova la bona armonía que regnava entre les autoritats del pais y'l nom Llochtinent de S. M., puix encare que'ls Diputats anaren aquel meteix dia a besar les mans y donar l'en-ho-ra-bona, solemnialment, a S. E., ja abans li havían fet saber lo nou perill que menaçava, demanant-li «que fos servit manar que's donés lo remey en aquella necessitat apurada y oferint-se a S. E. per tot lo que fos servit maná-ls-hi, en major servey de Deu, del Rey y per la tranquilitat de la Provincia.» Crudel preludi era aquel per S. E.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui tant podia ser qu'estés animat dels mes bons propósits, com temerós de que tenia que trobar-se en estretors sensibles, encare que pot-ser no tan greus com les que li anunciavan, casi al meteix moment de pendre possessió del càrrech. Lo Virrey va respondre a l'embaixada: que li sabian molt greu los llastimosos successos esdevinguts a Perpinyà y que procuraría restablir per complert la tranquilitat de aquella vila, *arriscant-hi la seva vida y salut, tant com fos mester*, en servey de S. M. y de la Provincia, esperant qu'ab lo parer y ajut decidit a que veya estar promptes los Diputats, se podría posar remey a n'aquells mals.» Expressiva era la resposta verbal del Virrey compatrici, encare que va dir que's reservava donar-la mes formal y esplícita a la embaixada, quan hagués meditat sobre'l seu objecte. Molt aviat deuría donar-la lo Cardona, quan lo día 21, al celebrar-se junta de Braços, lo Diputat eclesiàstich Pau Clarís, explicant lo resultat de les entrevistes y comunicacions ab S. E., digué que'l senyor Duch los hi havia palesat dues coses: 1 qu'estava resolt anar a Perpinyà per remeyar-hi les coses y com que no pensava endur-se'n cap Doctor del Concell, havía demanat a la Diputació que hi anés en companyía seva un Diputat per donar-li ajut y consell en lo que fos mester, y que lo meteix havía demanat als Concellers; y 2, que per lo meteix que no se'n portaría cap Doctor, vegés la Diputació com se podía tractar de la seguritat dels ministres a la capital, mentres ell tingués qu'estarne ausent. Aquells eren los dos punts que'l Diputat eclesiàstich proposava a la junta, per poder tornar la resposta a S. E., passant-se copia de la proposició als Concellers qui, per idéntich motiu, se trobavan aplegats aquell moment y la deliberació fóu, tramesa després a S. E., que'l Diputat aniría ab ell, demanant al ensemps que sortíssin lo més prompte possible y tenint en compte que l'objecte d'aquell viatge se considerava qu'era per la defensa de les generalitats, dret y llivertats de la terra, qu'es un dels casos prevists en lo Cap. II de les corts del any 1599, la Diputació pagaría totes les despeses que fes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

S. E., emperò qu'en lo pertocant a la guarda dels ministres reyals, lo Consistori manifestava que no se'n podía cuydar y que solament estaría ab gran cura al servey de S. M. y procurant la tranquilitat de la Provincia com sempre ho ha fet.

Després d'aquesta deliberació sobre la qual se veu que no deixà de meditar-hi, S. E., convidà als Diputats per un'altra entrevista, a fi de tractar de la forma que usarían *per anar a remeyar les malifetes dels soldats*, a Perpinyà, afegint qu'éll desitjava tant com S. S. la pau y quietut de la Provincia, en prova de lo qual copiarèm lo final per que's veja quín era'l modo de pensar del experimentat Duch, la tercera vegada de ser Virrey: «La meva intenció es encaminar aquesta materia per lo consell de V. S. y d'executar sens demora lo que sembli qu'es convenient y com que lo que més importa es desagraviar a Deu y donar complerta satisfacció a les esglesies qui han sofert en aquesta ocasió, encarrego molt particularment a V. S. que veja quín es lo medi més cert d'esbrinar-ho ab veritat, puix ademés de que es cumplir, com a cristians, la nostra obligació, es lo més gran afalach que pot fer-se a un Príncep tan Católich com S. M., y encare que m'en vagi, estimaré molt de V. S. que's desvetlli en aquesta cura y que per medi de correus m'avisi lo que sía acordat.—Y com que la meva vinguda no es solament *per castigar les malifetes dels soldats*, sinó també per treure dels seus cárrechs los ministres qui no s'han portat bé ab élls, desitjo molt que'm diga V. S., quíns son los qui han donat ocasió a les queixes públiques, car S. M. desitja que s'administri justicia per medi de ministres de tota satisfacció.» Axó es un verdader programa del sistema de govern qu'anava a empendre lo Cardona: resumint-lo, dirían que'l seu propósit era castigar los soldats culpables y treure'ls ministres indiscrets, causa, tant los uns com los altres, de la pertorbació del país y per obtenir aquest objecte, anar d'acord ab los principals representants de Catalunya, lo qual era, en certa manera, donar-li satisfacció o cercar un medi per desagreujar-la en lo seu enuig, essent axò, segons expressava ab tota la bona fe, lo desig de S. M. Realment lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

propòsit del nou Virrey, obehint los seus patriótichs sentiments, podía fer esperançar al bons presuposant que al donar-li la cort aquell càrrech, li dongués també amplies facultats per obrar y la plebs no podía menys d'esperar també y d'aguantar-se, veyent que marxavan, com áulichs del Llochtinent de S. M., cap a Perpinyà, dos representants tan genuins de les seves aspiracions com ho eran un dels Concellers de la capital y'l Diputat militar Tamarit aquell meteix qui havía sigut empresonat per lo Virrey anterior En Santa Coloma y després llibertat per lo poble qui l'aclamava pare de la patria. Dihèm qu'aquesta esperança tenía'l seu fonament, si'l govern suprèm hagués obrat de bona fé, més com que les ordres secretes del Comte-Duch eran contradictories als propósits del meteix Virrey y fins pot-ser als desitgs de S. M. qui deuría ignorar tot lo maquiavelisme del seu favorit, aviat, molt aviat s'havía de veure lo molt ilusoria qu'era aquella esperança y tot just sortit de la capital lo Duch de Cardona, com ho verificà'l día 22 de Juny, deuría convéncerse de lo molt difícil qu'havía de ser la seva empresa, convencent-se més y més, a mida que s'anava atançant al Rosselló, de que res podría fer lo Virrey contra la soldatesca extrangera, desenfrenallada, obedient solament llavors y en secret a les ordres que li comunicava lo famós Spínola qui en aquell temps residía a la cort y cómplic en tots lós atemptats que maquinava lo d'Olivars. Si creguessim lo Feliu (qui ho deuría veure en algun indret desconegut per nosaltres) l'espina que sentí clavar-se-li a n'el cor lo nou Virrey, a mida que s'apropava a Perpinyà, ja degué sentir-la desde'l moment de pendre possessió del seu càrrech, puix suposa qu'havent los Concellers recullit les cartes que's trametían desde la cort al Comte de Santa Coloma, en l'ocasió de la desfeta, quan va llegir-les lo Duch y successor, com qu'hi va descubrir lo que desitjavan lo Comte-Duch y demés émuls del Principat, exclamà: *¿Axi estém?* admiració poch explicada, emperó que revela tot lo *quid* dels aveniments que s'esperan y que, si es testimoni de la bona fé ab que lo noble Duch aceptà, per tercera vegada, lo càrrech de Virrey, es-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

perant que fora útil al país y a S. M., conferman una vegada més la pertorbació del seu antecessor, quan s'avenía a ser executor fidel de les ordres de l'Olivars.

Abans d'ocupar-nos del viatge emprès per lo nou Virrey y dels seus migrats resultats, ja compendrà lo llegidor lo molt oportú qu'es qu'ns ocupèm del estat general del país, com preliminar indispensable per explica-ls.

Després dels avalots de Barcelona, promoguts per los forasters quí després foren foragitats de la capital, fent-se públich en aquells meteixos dies lo nou anatema llençat per lo Vicari general de Girona contra'ls terços d'En Moles y de l'Arce, arribada a tots los indrets del Principat la noticia de la inhumana destrucció de Perpinyà, corrent més y més la brama de que, en altres indrets oposats a l'Ampurdà y al Roselló, s'atemptavan ocasionar desfetes iguals a les qu'en aquests llochs soferían y sublevant l'sperit pùblich, al veure lo maltracte que'ls enviats de Catalunya tenían a la cort, confirmant-ho en certa manera la desconfiança que's trasllubía a la junta de Braços que contínuament se celebravan a Barcelona, se comprén molt bé qu'en pochs díes tot Catalunya pervinguda al extrèm de la seva desesperació, exaltada, convulsa, folla si's vol, escampés la seva veu tronituanta, cridant tots los seus fills per la defensa comú, tots los seus fills a l'ensemps, a fi de que l'indolencia dels uns no ocasionés los sacrificis cruent d'altres; un hom ja s'explica que'ls forasters gitats de Barcelona al retornar a llurs pobles fossin altres espurnes per produhir instantaniament l'incendi general, qu'una població nombrosa, organitzada per la resistencia, armada y prompta a batre-s ab aquells de qui poch abans fou víctima, servís d'exemple bastant per que s'armessin y l'imitessin totes les de la comarca, que la propagació d'aquests exemples transformés repentinament los pobles en baluarts y'ls seus habitants en host y finalment que'aquestes encoratjades, assedegades de venjança, creuessin en totes direccions lo territori y que fossin víctimes d'elles los restes del exércit pertorbador qui, per rahó d'obediencia militar, per tenacitat de llurt capitosts o per l'afany,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tal-volta necessari, de furt, haguessin comès l'indiscreció o tingut la gosadia de romandre en territoris llunyans del Rosselló, on no hi eran necessaries les tropes puix d'elles havía romàs lo record d'infamies y malifetes comeses ja desde molt temps abans de que'l país, generós, anés cap aquelles comarques per repel-lir lo francés.

No faltarían escaramuces ab aquells restos y epissodis més o menys importants ab los quals se podría caracterizar la nova actitut bélica del país, actitut que més aviat expressa lo seu propósit de resistencia que d'ensanchnament dels catalans contra'ls seus habituals destructors, per les lluytes que ja's poden suposar, car es ben cert que's premia aquella virtut en venjança o cástich de les malifetes anteriors de la tropa y no s'en ha d'atribuir la causa a la persecució empresa per los catalans, puix les principals proeses d'En Moles y de l'Arce son molt anteriors a la actitut a que fem referencia, com es posterior aquesta, sots lo punt de vista general, a les inhumanitats perpetrades a Perpinyà. Convé establir aquest precedent del qual se'n convencerà lo llegidor qui s'entretingui en comparar dates, per consignar aquí, tal com ho hem consignat en cassos anàlechs, que l'historiador Melo, cronista de l'expedició, sots la comanda de Velez, quan ha de consignar los antecedents qui la motivaren, ne va omplir los dos primers llibres de la seva obra, consistents en relacions de successos que no va presenciar y dels quals, pot ser, ne va sentir parlar més qu'a gent imparcial, a companys seus d'armes, enemichs de Catalunya, com més tart ho foren de Portogal quan se va alçar com Catalunya, emperó assolint la seva independencia, contra Felip IV y'l seu odiós favorit.

Refermades les nostres afirmacions en documents existents, lo llegidor ja compendrá la feina grossolana qu'en aquesta part va fer En Melo, (per més de que la seva obra es molt recomanable en altres ocasions y sobre tot quan tracta de lo qu'ell meteix presencià) comparant solament la descripció confusa que fa'l dit autor ab la que la documentació presenta: segurament aquest escriptor va creure que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'exemple de l'avalot de Barcelona (ja contra'ls castellans, segons lo seu parer,) fou la consigna general per l'alçament de tot lo país y axí fou realment, en lo concepte sots lo qual nosaltres lo presentem, y amonjoyant com causes o efectes, o com abdos a l'ensemps, les diferents relacions parcials de fets isolats esdevinguts en ocasions distintes los va explanar de tal manera, que, si's dedueix per l'ordre la major o menor antiguitat de quiscun d'ells, ve a semblar com si Lleyda, Balaguer y Girona haguessin sigut les primeres ciutats qu'imitaren la capital, com si l'alçament de Tortosa que fou molt posterior a les proeses d'En Moles y de l'Arce envers l'Ampurdà, fos anterior y també anteriors aquestes al projecte d'escalar o assaltar Girona, intercalant ab la retirada dels terços d'aquells capitans la fuga de la cavalleria de Tortosa y un descalabre sofert per quatre-cents cavalls andalusos y extremenys que comanava En Ferran Cherinos de la Cueva, comissari general, que suposa allotjat a Blanes, on se fa allotjar los meteixos qui fugiren envers l'Ampurdà, mentres qu'a n'aquell capità de cavallería se li atribueix lo desatemptat propósita *d'aplegar-se tantost, fent camí vers la ciutat*, ço es, cercant refugi llà on hi havia lo centre y nucli per lo qu'ell diu, del moviment general del Principat. No cal esclarir aquesta confusió que salta a la vista, fent memoria de quan esdevingué l'alçament y'l toch de sometent a Girona contra'ls qui atemptaren atacar-la, car les altres ciutats citades no varen fer ni més ni menys que les altres grans poblacions, ço es, comogudes, posar-se a la defensiva; que'ls escandols de Riudarenas y fins lo de Montiró foren molt anteriors a la vinguda del nou Virrey y basta recordar, finalment, com ho probarèm, que'ls moviments de Tortosa no esdevinguéren fins que començà a descubrir-se'l plan diabólich que volía realitzar a dita ciutat l'Olivars, motiu per lo qual se'n retirà vers l'Aragó la cavallería qu'hi havía a dita ciutat, mentres que'l succés dels cavalls d'En Cherinos, a demés de ser molt dubtós, s'hauría de posar, en tal cas, al mes de Maig, en la data que cita'l primer o pot-ser l'únich qui'l comptà y per consegüent molt abans de que Barcelona

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

donés lo mal exemple (1). No dirèm, per'xo, qu'al conmoure-s generalment Catalunya, després de la desfeta de Perpinyà, no s'hagués fet res contra'ls soldats, puix si bé es de pensar que fugint apurats cap aquesta vila, cançats de cometre malifetes per l'Ampurdà los principals executors de tots los escàndols, En Moles y l'Arce, no havían de ser molts los valents qui quedessin allunyats del Rosselló, mes cal saber que després de cometre llur gran proesa los soldats d'En Geri a la fidelíssima vila, sortiren altra vegada ab l'orgull de vencedors a devastar les comarques properes, escampant-se mes tart, y sobre-tot quan tingueren esperança de que sería imitar llur propòsit, a la ribera del Ebre, vers l'interior, podent succeir llavors, com succeiren, tremendes lluytes entre paisans y soldats, que podran ser pitjors, mes no les meteixes que ja s'han referit y qu'En Melo presenta com resultat y conseqüencia del exemple donat per Barcelona, quan la salvació del Diputat Tamarit y quan la mort del Comte de Santa Coloma per los segadors. Podía ser molt bé en aquesta ocasió, qu'era ocasió de crida bélica, al atrevir-se novament la soldatesca a internar-se y escampar-se per Catalunya, quan deurían resonar per tot-arreu aquells temibles *via fora* de que parla En Melo, ignorant-ne l'etimología y la seva aplicació (2). Mes no penetrèm encare en aqueixa nova

(1) Lo P. Antoni de Santa-María, castellà, (citat ja mes d'una vegada per nosaltres en aquest período) fou qui donà la noticia de la destroça dels 800 cavalls, lo día 20 de Maig. Fent-se ressó de dit autor l'analista Feliu qui afegí un'altra destroça, l'explica axí: «Lo día 20 del meteix mes de Maig, a Sant Celoni y a Sant Salvador de Breda escometeren a 800 cavalls, ne varen morir molts y Barcelona salvà los qui fugiren, encare qu'alguns, volent entrar a les galeres per estar-hi mes segurs, s'aufegaren. N'embestiren altres del Vallès a peu de 1,300 cavalls qui venían de l'Ampurdà, en mataren molts, perseguint-los fins a Barcelona.» Lo menys imparcial podrà capir si de la manera que s'aguantava'l poble durant lo domini del Santa Coloma, un exércit improvisat de pagesos podía ocasionar la destroça que's vol suposar d'una cavalleria tan nombrosa. Proba lo ben fonamentada que's troba la noticia, la pensada d'haver-se volgut salvar los destroçats a la galera, puix ni En Santa-María ni En Feliu se'n recordaren del punt on se troba lo territori lo situat entre Breda y Sant Celoni, desde'l qual, per arribar a la platja, havían d'atravessar los fugitius lo riu Tordera y moltes montanyes.

(2) En Melo que no tenía noticia del usatge *Princeps namque*, ni idea de l'organitsació militar antiga de Catalunya, definí'l *via fora* ab aquestes paraules:

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

situació sens explicar abans lo viatge del nou Virrey, Duch de Cardona, a Perpinyà.

Admetent l'excitació general dels pobles quan ja prengué possessió del seu càrrech lo Duch: es de pensar que, durant la travessía d'aquest envers lo Rosselló, sería testimoni y's podría convèncer del gran obstacle que s'anava aixecant, per part dels catalans, per tota transacció o arranjament ab l'exércit; per obrar, donchs, com delegat de Sa Magestat, en lo lloch on s'havía de fer justicia «allunyat com estigué abans, segons En Melo, del règim de la república» per motiu de *fàcil desconfiança*, deuría sentir certament un amarch dubte y deixant de banda la seva natural propensió per resoldre-l, deuría coneixer que no li quedava altre remey que seguir com havía començat, ço es, aplacar Catalunya, presentant-li rigorosos escarments d'aquells qui l'havían ofés. Tant lo dubte com la resolució no deixan de ser mals morals, suficients a agreujar los físichs de que ja potser estava atacat lo noble Duch en aquella estretor tremenda; més fos o no fos per aquesta complicació, lo cert es qu'al arribar a Figueras se va sentir malalt de gota, com ho consignan los *Anals Consulars*, única obra que fa remarcar aquest incident. No sabém si per aquest motiu hi tingué que fer algun día o no lo Virrey, puix solament per incidencia consta que ja's trobava a Perpinyá, lo día 4 de Juliol, més tant si era greu com si era lleu, la malaltía física tenía que augmentar ab los esforços que deuría fer lo pacient, portant malalt l'esperit ab los pressagis que deurían sorgir en la seva imaginació, ab les noticies que li deurían anar arribant per una y altra banda: dels catalans disposats a resistir y de la soldatesta qui no feya concebre esperança de que s'esmenés. Aquesta segona contrarietat la deuría descobrir, al trepit-

usan d'aquest modo de parlar los catalans en llurs furiosos aplegaments, *que suena en romance sal de aqui*. D'aquesta manera podria semblar la veu imperiosa d'un aplegament desordenat per traure a un altre del lloch on se troba, essent axi qu'es un encoratjament endreçat als meteixos qui's van aplegant, per sortir al camp a guerrejar: *salgamos fuera! Via*, que també té'l seu us en italiá, significa *envers*, *cap-a* y aqui equival a una preposició que dona mes força al *fora*: *hacia fuera!... á fuera*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jar la terra del Rossellú, car després del crudel enjovament (y aquí seguim per complert a n'En Melo) molts dels habitanst deixaren la patria y ab mullers y fills se'n anavan a la montanya, esperant millor ocasió per venjar llus agravis y encare qu'aquest determini al començament no desagrada als dominadors, puix quedaven superiors en nombre a la gent del pais, «impensadament cayguerren en contínues miseries; no hi havía qui tallés llenya, qui anés a moldre'l blat, l'aygua romanía quieta, puix no hi anava ningú a traginarla, los remats anavan esgarriats, com si no tinguessin amo, les tendes estaven tancades, los obradors dels mestres d'ofici vuyts, creixía la falta de tot lo que's menja y vesteix.» L'efecte d'aquesta situació, o millor, l'arbitri de la soldatesca per fer ço que'ls hi mancava degué ser lo y fúnebre quadro que's presentá als ulls del malalt Duch al entrar en terra rossellonesa, quadro que's resumeix ab lo següent que traça l'eutor abans citat: «Ab aquesta ocasió començà lo Xeli a treure les seves tropes a campanya y anaven empesos més per l'ambició que per la miseria; no hi havía poble, casalam o masía per tot lo pais que no fos visitat per lo furt o per l'incendi, tot estava covert de ruines: se veyen los paisans amagats per los boscos, les cones y'ls infants perduts per los camins, ningú pensava en reposar perque llavors no hi havía cap camí qui'ls pugués menar a la pietatat o la justicia.»

Aquest parágraf es la pintura de la comarca, de lo exterior, més consideri-s quin tenía que ser l'aspecte del interior de la vila, quan fou causa desde'l principi de que fos abandonada per los seus habitants lo conjunt d'arbitrariats que revela aquest altre parágraf, pintura no menys desastrosa que l'anterior: «...Era grandíssima l'opressió de la gent y molt major després, quan tractan-los comvençuts, no'ls diferenciaven d'esclaus; desarmaren la gent del país amparant-se de llur domini militar y civil, bastiren catafalchs, formaren cossus de guardia per tota la vila, obravan més de lo necessari en quant a la seguritat; ab ayre de superioritat obravan contra llurs costums, trencant los furs, solament ab la fí de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tenir espahordits a n'aquells qui tan aymadors se mostravan de llur república.» Afegegi-s a n'aquest quadro lo de la sortida de la vila que fou posterior y's tindrà idea justa de lo que pugué veure'l Virrey Cardona, al entrar a la *fidelissima* vila, ço es, una ciutat sense ciutadans, sense cap dels elements que constitueixen la vida civil y fins natural d'un poble; l'empori de la vida parodiant la regió dels morts, lo fossar, puix axó deurían semblar les cases abandonades y sense families qui les animavan y en cambi, anava entre les ruines qu'omplenavan los carrers una soldatesca ubriaga y desenfrenallada, feta senyora y majora única y suprema de tot lo que'l terror havía fet abandonar, sense que per aquell ambent s'hi sentís un sol accent de nostra llengua materna, ni una sola veu catalana, no més qu'una barreja de Castellà d'Anglès y d'Italià o més ben dit de tots los dialectes vulgars d'Italia, Napolità, Florentí, Genovès, sense comptar los molts altres que deurían parlar los diversos agregats d'aquella tropa mercenera, germànichs o llatins qui servían lo Rey d'Espanya, més per l'amor al sou que a la seva causa y lleyaltat a la seva bandera. Lo que va fer En Cardona, durant los dies que va romandre a Perpinyà, no es prou clar y poch justificat, malgrat lo que diuen alguns autors, per lo poch que també ve a revelar la documentació; se pot calcular lo que va fer o presuposar-se la possibilitat dels seus actes, més no pot afirmar-se ab certanitat histórica y axí hem de limitar-nos a reproduhir, donant fe a lo que sembli qu'ho mereix. En Melo descubreix los propòsirs del Duch ab aquestes paraules: «entenía que'l primer pas de la tempança era començar castigant a n'aquells (los caporals) acusats per la clamor pública; no creya trobar-los innocents, ni tampoch jutjava llur culpa igual al escàndol; més no considerava tant lo llur greuge com la furia de tota una nació;» y com conseqüencia, afegeig que «lo primer fou menar que fossin emoresonats l'Arce y En Moles, puix desitjava que la satisfacció fos prompta y notoria; manà que fossin portats a la presó comú dels malfactors; de la mateixa manera manà que s'empresonessin alguns altres oficials y soldats y tornà

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a restablir lo curs dels plets que'l Comte de Santa Coloma havía prohibit, entre catalans y castellans, a fi de que tothom vegés qne podía tembre y que podía esperar.» (1) En Feliu, variant una mica la frase, ve a dir lo mateix qu'En Melo, més ab la notable variant de substituir los noms dels dos caporals més culpables, no res menys qu'ab lo del quefe superior, «a fi de que la satisfacció fos notoria, manà agafar y empresonar a la presò comú la marqués Xeli, governador del Rosselló, ab altres oficials y soldats,» suposant que, abans, per fer-ho millor, «feu sortir los soldats de la vila, allotjant los per los llochs vehins, ab órdre de que no'ls hi donessin res, com no fos ab diners,» dispossició que no admetrèm tan fàcilment com l'altra, sobre-tot si no's justifica la procedencia de la noticia, ja perque està en contradicció ab l'altra ben sapiguda de que, abans d'anar hi lo nou Virrey los meteixos soldats se'n havíen anat, per causa de la carestía de la vila, cap a les poblacions vehines, ja també perque aquesta previsió no deuría semblar molt propria, en aquella ocasió, per apaybagar les queixes dels naturals qui havían sigut agreujats, ja finalment, perque sembla que no es pas gayre bon medi per fer esbrinaments y castigar, allunyar los culpats del lloch on severament s'havía de restablir la justicia. No pot dubtar-se de que aquest era'l propósit del Cardona, més es difícil consignar com ho realitzà o com atemptà realitzar-ho, y com qu'ignorèm lo curs que feu la malaltía compareguda a Figueras, agreujant-se fins a l'extrèm de produhir la mort, per la mateixa rahò, encare tenim qu'ignorar més les ensopegades que pogué soferir l'acció de la justicia, les rebetlíes qu'a n'ella hi podían fer los qui, per los símptomes de la malaltía del jutge, confiessin en que s'havían de retreure al seu fallo y, més

(1) Es difícil saber lo qu'En Melo volgué significar ab la frase *hacer platicables las querellas* (restablirlo lo curs dels plets) y solament pot interpretar-se que revocà l'ordre d'En Santa Coloma per la qual se prohibía als advocats catalans intervenir en les causes o processos contra'ls soldats; emperó ja's deixa compendre qu'axó no podía ser a Perpinyà, on lo Virrey no hi tenía lo Concell Reyal o Audiencia y que a tot estirar, podía ser un projecte a realtlizar per quan tornés a Barcelona.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que tot, l'inacció moral del meteix jutge, veyent-se prompte burlat en los seus dictámens y no pas encare en les seves sentencies, per lo tribunal superior qui havía d'inspirar-li en los seus actes o aprobar aquells, ço es, per lo govern que representava lo venjatiu Compte-Duch d'Olivars.

L'actitut que conserva Barcelona, no com ciutat, sinó com personificació de Catalunya, representada per la Diputació, desde'l moment en que'l Virrey surt cap a Perpinyà, pot-ser esclarirà una mica lo dubte qu'hem consignat, car si's mostra vigilant zelosa en lo seu interior per defugir tot avalot, desperta y desconfiada obra en lo pretocant a l'exterior, ja a fi de que cap poderós feble o corrumput s'erigeixi en favoridor de l'ultratge que si li prepara y qu'es tem, ja a fi de que'l justicier Virrey no's mostri flexible devant de la ja habitual insolencia dels culpables a qui's mostri flexible devant de la ja habitual insolencia dels culpables a qui's proposa jutjar, en aquel propòsit, l'exessiva vigilancia dels Diputats podía semblar certament imprudencia, si no vegessim després, per los efectes, que'l seu temor era justificat y tenían fonamentats motius per desconfiar de qui llavors manejava la política d'Espanya.

Apuntarèm rapidament una serie de detalls que's conservan als Dietaris de la Diputació, ja en justificació de llur actitut, ja espressant la situació de Perpinyà, a fi de que'l llegidor deduexi la rahó de les nostres afirmacions y dubtes: lo meteix dia que marxà'l Diputat Tamarit, a la junta de Braços que's va celebrar a mitja nit, lo Diputat Eclesiàstich, Clarís, donà compte del objecte d'aquell viatge y de lo que's proposava'l senyor Virrey, (*tant interessat per los molts vassalls que té en la Provincia y per la quietut de sa sanch*) llegint les cartes que's reberen de Girona y Figueras sobre l'estat de Perpinyà y donant noticia d'un avís qu'acabava de donar-li lo síndich de Vilafranca sobre que'ls soldats allotjats a l'Urgell y la Segarra cometien les meteixes malifetes comeses al Roselló, y com convenia pendre mides per evitar los perills que puguessin sorgir, lo síndich de la ciutat qu'era'l Conceller segon, després d'anar a consultar rapidament ab

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

los seus companys, tornà ab una proposició formulada, qual objecte en resum, era que s'avisés a les viles y ciutats a fi de que s'armessin y estessin amatents per la defensa y que's manifestés als Bisbes, capitols y Abats que, axi com «havian fet embaixades y lletres quan los francesos entraren a Catalunya, a fi d'encoratjar, ab motiu de llurs irreverencies a les esglesies, que s'aplegués gent per sortir a la defensa de Deu Nostre Senyor y del Rey, fassan lo meteix, are en la present ocasió, constant com consta per sentencies donades per lo Senyor Bisbe de Girona, que'ls soldats forasters han cremat esglesies; (1)» en consequencia lo dia 23 va passar-se la proposició del Conceller al Concili y, en nom del Diputat Eclesiàstich, se publicà la crida convidant per anar a Sant Celoni per fer-hi aplegament y organitzar forces per anar a guardar la Vila de Perpinyà, y lo meteix dia, vigilia de Sant Joan, se nota que no's disparà cap cohet ni arma de foch perque's tenia noticia qu'aquella nit *havian d'esventr grans desgracies a Barcelona*, se manà, per medi de crida pública, que tothom fes llum a les finestres y balcons, se repartiren per la ciutat setze companyies per guardarla, a cap dels habitants se'ls deixà sortir a fora y als foratters, a mida que passavan los portals, se'ls feya deixar les armes, puix se sabia qu'eran aquets los qui havian de fer l'avalot; a la matinada del 24, feren una passada per la ciutat lo Diputat Reyal, lo Conceller 3 y'l Veguer, seguit no solament de totes les companyies que eren guardia, sino també de tota la cavalleria y fins podría dir-se de tota la gent de la ciutat, armada; lo dia 28, reberen los Diputats l'exemplar, estampat, del primer anatema fulminat per lo Vicari General de Girona y la carta

(1) Aquests armaments per part dels Bisbes (qui com ja sabèm eran en sa major part castellans y per aquesta circumstancia tingueren qu'emigrar després, quan l'alçament del pais contra l'exércit castellà) han donat peu a errors célebres per part dels biógrafs de dits prelats, puix confonent la guerra anterior contra francesos ab la que feu més tart Catalunya, aliada ab aquests, contra'ls castellans, han aplicat a n'aquesta lo que correspon a n'aquella y han celebrat, com proba de la fidelitat dels Bisbes al seu Rey, l'haver armat gent a Catalunya, mentres que tota aquesta s'armava fent causa comú ab França. Qui bé ho recerqui, trobarà la tergiversació puix es facil saber quins son los autors qui s'han ocupat dels nostres Bisbes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

detallada (abans ja transcrita) dels Cónsols de Perpinyà, junt ab altres documents que tenien relació ab l'escándol qu'anava a castigar lo Virrex, arribant al meteiy temps a les seues mans un'altra carta, datada lo dia 24, de S. M. en la qual celebra l'acte d'haver anar, acompanyant a n'aquell, un Diputat y un Conceller y s'expressa ab termes que no sabèm si son sincers o hipócrites; «Diputats: lo Duch de Cardona, mon Lloctinent y Capità General o n'aqueix Principat y Comtats, m'ha donat compte de la disposició y promtitut ab que us he trobat per tot lo que's pugués oferir en servey meu y com haveu resolt qu'anés, acompanyant-lo, un Diputat a Perpinyà, per tractar del remey y câstich de les malifetes que s'*hajan* comés a n'aquella vila y si bé en totes les ocasions correspondreu a les obligacions que teniu de mirar per lo meu major servey, en la present, *en la present en la qual haveu mostrat tan palesament lo vostre afecte*, no he volgut preterir lo fer-vos avinent qu'*he restat molt satisfet de lo qu'aneu fent* y d'encarregar-vos que, ja qu'en lo Duch haveu trobat lo tal desitg de fer justicia, governeuvos en tot seguint les seves ordres, car de sa prudencia, del zel en lo meu servey y del bé y quietut de la Provincia; poden estar segurs de que, tenint tot axó en compte, manarà tot ço que sia mes dreturer, segons aquest intent qu'es lo que jo desitjo y li tinch encarregat.

Lo dia 4 de Juliol, la Diputació rebé un altre exemplar, estampat del anatema fulminat contra'ls qui calaren foch a Montiró y la seva esglesia (1), y'l meteix dia trameté una embaixada al senyor Virrey per que donés a n'aquella copia dels anatemes y'l sumari instruit contra'ls soldats incendiaris, especialment contra En Moles, quals proeses venen comptades extensament a la súplica, demanant, en conseqüencia, qu'aquest y'ls altres culpables fossin castigats com calía y que fossin imdemnisats los danys qu'ocasionaren, resolució que deuría influir quelcom a tramétri-hi, per lo Di-

(1) A la apuntació del Diari, diu: «contra'ls soldats castellans y *bolons*,» essent aquesta denominació (segurament *walons*(la primera vegada que la veyèm usada.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

putat Militar, los pactes que's feren entre'ls caporals de Perpinyà y'ls Cónsols, lo día de la desfeta, ab notes detallades dels mals comesos per los soldats, a la vila, y la relació de totes les extorsions perpetrades als pobles; ab data del 7 de Juliol, se va remetra a S. M. una demanda ab igual objecte que l'embaixada tramesa al Virrey y un'altra per aquest, per conducte del Diputat militar, instant a fí de que'ls soldats se limitessin als presiris, que'ls altres van embarcats y no's deixi entrar als qui's troban a la ratlla d'Aragó, desaprobant, com *no convenient al servey de S. M. lo propòsit d'invadir França, per aquests indrets*; lo día 9, (y aquesta noticia va infondre-ns sospita de l'inacció que's va experimentar a Perpinyà, per haver-se agreujat la malaltía del Duch) arribà a Barcelona de pas cap a Perpinyà anant ab gran pressa don Pere de Segorbe y de Cardona, marquès de Povar, qui fou rebut ab gran obsequi per los Diputats manifestant-los-hi, en lo breu moment qu-ab ells parlà, lo sentiment que tenía *de veure los naturals tan avalotats, de manera que per temor de algun sinistre no havia volgut entrar per Lleyda* y comptant-los-hi lo que'l día anterior lí havía esdevingut, a Sant Andreu (1); a n'aquest meteix día per conducte del Diputat militar va rebre la resposta donada per lo Virrey, a Perpinyá, lo día 6 de Juliol, a la embaixada y altres instancies per que's castigués a n'En Moles y altres culpables, la qual se reduhía a assegurar «que procuraria ab tota veritat, diligencia y cura, administrar justicia y posar esmena excessos y desordres comesos per los soldats y gent-de guerra, que *fins*

(1) Probablement Sant Andreu de la Barca y no pot ser altre qui corresponga al camí per on se ve Madrit. Lo Marquès compte qu'uns setanta homes, armats ab pistoles envoltaren lo seu carruatge, cridant: *¡traidors!* y que basta qu'ell tregués lo cap per la porteta dihent: «¿que no sabeu que jo també soch catalá?» (y'ls hi va dir en castellà) per que demudessin aquella actitut en obrequi, assegurarnt-li que res havía de tembre y que si axí ho volía li fesin guardia a sa persona, acompanyant-lo fins a Perpinyà. Lo Dietari a continuació apunta un'altra curiositat y es, qu'explicant lo Povar aquest succés al bisbe de Barcelona, lo Prelat li contestà «qu'allò no era res en comparació de lo que se li esperava, abans no arribés a Perpinyá, y que per aquest motiu li aconsellava qu'hi anés per mar.» y axi ho va fer, embarcant-se en una una falua.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

avuy no se li havia fet present, ab informacions, res de particular sobre'ls dits excessos y desordres, que manaría examinar los papers que se li enviavan y castigaría aquells en qui's trobés culpa y absoldría'ls innocents y sense culpa, manifestant a l'ensemps, ab tot afecte y benvolença, lo molt agradosa que li havía sigut l'embaixada;» de manera que'l Virrey, 16 díes abans de la seva mort, (encare qu'en feya pochs que's trobava a Perpinyà) encare no havía resolt res respecte dels càstichs, per falta d'informacions y prometía examinar los papers de les acusacions, per obrar ab justicia y si'l viatge del seu fill, de qui ja no's torna a parlar més, era per motiu de la seva malaltía (del pare). (encare que també podía ser per causes polítiques secretes qui per-ser inhabilitavan lo Virrey, tan com la malaltía inhabilitava l'home), calculi-s lo poch qu'avençaria en los seus propósits lo qui anava a fer justicia, venint lo mal de lluny y anamentant-se, com es de creure, pot-ser cada dia per los esforços d'esperit que tenía que fer lo malalt; finalment, y aqui agreugèm tot lo possible, tot condensant, fos quin fos l'estat del Virrey a Perpinyà, a posterioritat al día 9 de Juliol, es cosa positiva que l'impaciencia de Barcelona devenía més viva y que les seves instancies y demandes se repetiren cantínuament ,tant al Virrey, demant-li càstich per los ministres Reyals qui foren traidors y causa de tots los mals, que'ls Diputats justificavan en llarchs informes, com a S. M., reiterant lo exposat en altres demandes anteriors, manifestant la necessitat d'allunyar los soldats de Catalunya y fent a l'ensemps protestes de fidelitat y proposant per fí, mides convenients sense les quals, en concepte de la Diputació, no hi podía haver remey per Catalunya demandes que's manaren estampar en nombre de 500 exemplars per repartir-los a la cort. Aquest es l'estat, qu'històricament podèm presentar, de les relacions entre Barcelona y Perpinyà durant la crítica ocasió del sojorn del Virrey de Catalunya a n'aqueixa vila, emperò, com que per més deduccions que fem no podèm afirmar positivament ço que servava estojat en lo seu pit lo sacrificat Duch, per obrar més en abant, o per deixar d'obrar en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aquella ocasió, abans de que siam arribats al pas de la seva mort, hem de recorrer, per poder obtenir una mica de llum en la obscuritat del dubte al únich autor qui s'ocupa dels successos d'aquella época.

En Melo qui dona per consumat l'empresonament dels caporals culpables, s'explica d'aquesta manera respecte del Virrey: «Donà compte al Rey Católich, de la seva deliberació, falagant lo seu enuig ab l'esperança de recobrar la seva autoritat per medi d'una molt curta violencia. Deya que tantost s'apartés dels ulls d'aquella gent l'ocasió dels seus escàndols, se'ls hi faría oblidar tots; qu'als dos caporals se'ls feya poca injuria, puix fent-los anar a la cort, S. M. podría allí desagraviar-los, ocupant-los en altres provincies; després d'axò no passava per alt llurs malifetes, explicant los cassos tal com los havia comprès.» A n'aquesta noticia hi segueixen reflexions molt atinades y revelacións molt importants de qui's trobava en lo cas de coneixer molt íntimament la política espanyola d'aquells temps, com ho descubreixen les frases de que «no s'havía fet lo verdader judici d'aquests moviments, car *la condicion del rey católico, por oculta en sus operaciones, no daba alguna señal de aprecio,*» de que «lo comte-duch *aconsellat per aquella sobergaria que sempre li parlà a l'orella*, si bé es veritat que no deixava d'entrar-li al cor, encare no defallía en lo seu aspecte y paraules,» y de que «molt servía també a la superbia del Comte-duch remarcar algunes senyals d'humilitat per part dels catalans, puix aquelles meteixes demostracions que solen moure a clemencia als enlayrats esperits, solen també incitar als terribles a major venjança... y finalment, empés per lo seu propri caràcter abans s'entregà a la perdició qu'a la templança.» En Melo creu qu'axí opinava y sentía l'Olivars y encare que no desencertà, creyent-ho d'aquesta manera, es bo consignar que les *demostracions* de que's tracta, en res revelan temor ni arrepentiment, puix no passan de ser protestes de fidelitat al Rey per justificar que les acusacions que fan los catalans, los planys qu'exhalan, los remeys que demanan no fan mimvar aquella y solament ho podía interpretar en altre sentit lo superb

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

favorit qui amagava les seves operacions al monarca y s'havía viciat ab la servil obediencia dels áulichs qui l'envoltavan, dels merceners executors de les seves tiranies y dels funcionaris públichs qui, com los ministres reyals o magistrats de l'Audiencia de Barcelona, per temor de perdre llur càrrech, no s'hi havían mirat gens en fer ofici de traidors, durant lo perjudicial virregnat d'En Santa Coloma. D'aquest fatal sistema seguit per l'Olivars, n'explica a continuació lo meteix autor les conseqüencies respecte a l'actitut qu'havía pres lo noble Duch a Perpinyà, y com que les seves paraules, en aquest punt, son una perfecta descripció del seu sacrificí a l'ensemps qu'una lliçó eloqüent per tot patrici exorbat per la vanitat o per la ambició, anèm a transcriure-les textualment: «Ab aquest propòsit, se li manà a n'En Cardona que no procedís contra'ls empresonats, (extranyant-se la resolució de cosa tan gran) que per sí sol no donés cap pas en lo seu càstich, qu'abans d'obrar donés compte *a jla unta que per l'expedienteig d'aquells afers se manava formar a la l'Aragó.*

No varen trobar altra forma de renyar-lo mes en armonía ab los seus anys y autoritat, emperò'l Duch sortint al pas de çò que se li amagava, entengué que'l Rèy estava descontent del seu govern, se va veure assetjar per obligacions, subjectant-lo a consultar-ne algunes ab altres, y en altres podia executar lliurement; en mitg d'aquestes contrarietats començà a afligir-se ab tantes angoixes y no trobant l'esperit cap desfogament y esbarjo, comunicà les seves angunies a la salud, fins que creixent lo mal per medi d'una febra, (concitada al representar-se en l'imaginació aquell afront) dintre pochs dies deixà la vida y'l govern de la cosa pública de Catalunya qui, junt ab lo cos del Virrey enterrà també totes les seves esperances de remey. Los homes estiman com cosa divina lo govern, sens parar esment en lo perill que reporta'l governar als altres homes, no n'hi ha cap, per just que sia, que deixi de ser sospitós als ulls del princep o del poble y basta lo primer per perdre la gran fortuna y lo segon per perdre la fama; en menys de la tercera part d'un

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

any ho ensenya l'exemple d'aquests dos Virreys, lo primer, per massa obedient al seu senyor, morí a les mans de la plebecía y'l segon, per esser massa aymant de sa patria, morí per l'enuig del Rey.»

Dins la relació que precedeix, se comença a aixecar un cap del vel que cubreix lo maquiavelisme del venjatíu Comteduch, Desde'l primer avalot de Barcelona les cartes del Rey o qui portavan la seva rúbrica autógrafa se mostravan benevoles y celebravan, ab més o menys d'ambigüitat, la conducta dels Diputats, sense fer, ab deliberat propòsit, cap esment de les desfetes esdevingudes, nomenant-se nou virrey per succeir a l'anterior, sense planyer tan solament la causa mortal qui'l feu finar en lo seu exercici del càrrech, s'aprobava l'acompanyament d'un Diputat al anar lo Virrey a Perpinyà, sens esmentar la representació política de la persona, puix bé' sabia qu'era En Tamarit, se falagava les autoritats catalanes, assegurant que'l nou Virrey anava o a favor o en contra de qui y en semblat estil entretenía'l govern de l'Olivars les esperances o 'ls dubtes d'aquelles, semblant com si obrés ab certa indiferencia per tot ço qu'esdevenía, o com si suspengués la seva anterior energía per no no tenir forces positives per aplicar-la. Generalment los polítichs de la corda de l'Olivars, com s'observa també en los actes de tots los qui tenen mals sentiments, solen desencertar en totes les obres que tenen un fi patriòtich, veritablement nacional o heróich y en cambi's mostran hàbils, o fortunats quan menys, en tot lo que tè per fonament la vilanía, la corrupció o la vil astucia; la falta de franquesa o l'ambigüitst del gran enemich de Catalunya tenían per objecte condormir a n'aquesta en la seva esperança, combinant, mentrestant, un plan secret qual reatlizació la despertés, com un fort espetech, sens donar-li temps per refer-se y aquest plan obehía als mateixos principis ja posats en planta en temps d'En Joan II y més desenrotllats en lo de Felip II, respecte de l'antiga corona d'Aragó, ço es, rompre'l vincle federatiu ab lo qual havía sigut tan poderosa, sembrar antipatíes provincials y gelosíes entre'ls antichs Estats qui la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

formaren y d'aquesta manera anar-los isolant, per poder-los vèncer més fácilment, llevant-li tota esperança en la germandat d'altres temps. Mentres l'Olivars callava, mentres lo noble Duch marxava confiat a Perpinyà per fer-hi justicia, creava secretament una junta poderosa a l'Aragó, la qual obehint les seves intencions tirés per terra, quan ne fos ocasió, los propósits del Virrey català; donava ordres a n'alguns cossos militars perque s'atancessin cap a les seves fronteres, vers la banda de Catalunya; a Tortosa hi preparava un moviment que contrarestès lo del extrém contrari, de la soldatesca del Rossello, y a la cort preparava, per endevant, los esperits d'aquells personatges qui per sa eloqüencia o per llur prestigi servissin, en un moment donat, de cridaners d'un gran pensament qual realtlizació s'havia de fer pública escridaçament, presentant-lo com de necessitat inminent per tota la nació espanyola.

Tot axò preparava en secret lo Comte-duch y tot s'anà realitzat: facil cosa'ns serà probar que ni'l veritable esperit d'Aragó ni l'intent dels tortosins foren contraris a Catalunya, mes com que la representació oficial salvada per la força y favorida per lo govern, en tals situacions, es l'única qui s'atribuix l'esperit y'l plaudiment del país on opera, ben clarament podèm veure que l'erecció de la junta poderosa a l'Aragó, l'antich regne, era certament lo preludi del nou sistema que'anava a inaugurar lo qui, en lo seu esperit de venjança, no feya més que ridiculitzar lo seu Rey, reportar perjudicis a la nació espanyola y diguèm-ho d'una vegada —facilitar lo camí al seu émul Richelieu, a fí de qu'explotés, al seu gust, en benefici del seu Rey y de la seva nació, lo disgust de Catalunya y les turpituts del ministre de Felip IV.

Si'l duch de Cardona hagués disfrutat de bona salut, com que per precisió s'hauría tingut qu'inclinar cap a un dels dos suprèms debers qui l'impulsaven, al cantó del favorit del seu Rey o la banda de la patria catalana, si s'hagués decantat cap aquesta última, com era d'esperar, los obstacles que l' haurian sorgit per part de la junta aragonesa la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

haurían posat en los cas de ser lo primer patrici de la terra catalana, emperò la seva honor, sa sensibilitat, la seva imaginació y'l seu seny exaltant-se, a forsa de ser prudent y remirat, quan los cos estava malalt, no li donaren temps de decidir-se, lo varen matar a temps y per consegüent, la junta qu'havía de transformar l'Aragò en baluart contra Catalunya, devingué innecessaria, puix tenint que desenrotllar l'Olivars lo restant del seu sistema, molt aviat, no era ja ocasió de lligar de mans un Virrey, ab apariencies legals, ab consultes, sinó de substituir lo Virrey mort ab un altre qui no pugués donar senyals de vida y d'usar la força bruta contra'ls rebetles catalans, de tractar Catalunya com país enemich y selvatge, de parlar-li solament ab la boca dels canons, d'escometre-la, castigar-la, y, encare mès, anorrear-la. Aviat veurèm com se va posant per obra lo gran sistema maquiavélich de l'Olivars.

La mort del noble Duch de Cardona esdevingué a Perpinyà, lo día 22 de Juliol, y'l Diputat Militar, Tamarit, l'explica en carta endreçada als Diputats, remarcant alguns detalls que no deixan de ser interessants: diu que vist lo perill per la febre qu'anava en aument, se tractà de donar los Sacraments al Duch, acte que devía verificar-se ab gran solemnitat y per lo qual En Tamarit jutjà convenient prescindir d'etiquetes y consultes, puix no tingué cap dificultat en dónar la dreta, al portar lo tàlem, al governador de les armes (que deuría ser D. Joan de Garay); que'l Conceller en Cap de Barcelona no havía d'assistir al acte, per haver-se resolt que'stés al costat de malalt; que desprès, per voluntat del meteix Duch, se li porta Nostre Amo, sens pompa, lo día 16; qu'a la matinada de l'endemà, En Tamarit fou cridat per l'ilustre malalt qui respongué a les seves paraules de conçol y esperança, com ho palesà també al Conceller, «que's fes la voluntat de Deu Senyor Nostre, qu'éll sempre havía desitjat la pau y quietut de la Provincia y qu'havía escrit a S. M. que convenía molt treure aquella gent de guerra y que s'havía ofert a convoyar-la o conduhir-la, en persona, asegurant a S. M. que no se li perdería ni un soldat y qu'estava espe-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rant la resposta, etc.,» y finalment, qu'arribada la seva hora, morí contrit y conformat.

Ab aquell succés, pertorbada com estava l'administració de justicia en lo Principat, desaparegué l'únich medi de restablir-la, puix l'autoritat que la representava en sa gerarquia mes suprema y moralment havía deixat d'existir. Igual pressa tingueren en participar la novitat a la cort, tant los qui poch abans estavan menaçats per la severitat d'aquella matrona, la justicia, com los qui amparats sots lo seu mantell, los Diputats de Catalunya qui havian confiat sincerament en un proper benestar, sense necessitat de lluytes y triomfs; y ab tota franquesa hem de creure que, no deixarian d'alegrar-se'ls primers en la nova situació, segurs com estarian de que'l govern del favorit no'ls hi desaprobaria les noves llibertats que s'anavan a pendre. Es de pensar qu'En Tamarit, junt ab lo Conceller, s'en deurian anar aviat de Perpinyà, puix sens haver passat molts dies després de la mort del Duch, los meteixos malfactors d'abans y ab majors ínfules ixen novament a la palestra, avençant vers Hostalrich, en quals encontorns (ho asseguran los *Anals Consulars)* estavan la cavalleria y la infanteria napolitanes, contra les quals s'alça'l paisanatge en pes, perseguint-les en direcció a Barcelona y montanyes a travers que varen quedar sembrades de morts; lo Bisbe d'Elna qui també s'havia agregat als de Vich y d'Urgell qui havian acompanyat lo Virrey a Perpinyà, junt ab En Tamarit y'l Conceller, tingué que fugir a corre-cuyta d'aquesta vila, (essent notable qu'al fer-se saber aquesta fuga a la Diputació, no s'hi digui res dels altres dos prelats); y junt ab la noticia d'aquests aveniments, arriban cartes y mes cartes de Girona, Figueras, Ceret y altres llochs, fent saber la nova opresió que s'experimenta a Perpinyà, puix no deixan sortir a ningú, ni atançarse als portals, maltractant a tothom y apuntant altra vegada'ls canons a la vila (1), y empresonant les persones mes distingides quals

(1) Los *Anals Consulars* descubreixen quins eran, aquesta vegada, els héroes de la nova temptativa de destrucció, lo de sempre, En Joan d'Arce y un fill d'aquell Comte d'Oñate qui, a la junta celebrada a Madrit per resoldre la guerra,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

noms revela més extensament, qu'a n'aquelles comunicacions, un clergue de Tuhir qui, dolent-se de tantes desgracies y ple de zel, escriu als Diputats, fent-los saber que'ls caporals qui principalment feren los nous contrafurs y escàndols, eran D. Joan de Garay y D. Joan d'Arce y que'ls empresonats eran D. Gabriel de Llupià, D. Llorenç de Sinisterra, D. Aleix de Senmanat, lo senyor Ramon Xammar, Mossèn Jacinto Am, N. Palairac, los senyors canónges Colí y Ros y moltes altres persones de tots estaments, havent ferit, además, lo canónge Valls.

En substitució d'En Cardona, y sens trigà, havía sigut nomenat nou Virrey don Garci Gil Manrique, Bisbe de Barcelona, (ab data del 29 de Juliol), y durant los fets esmentats o a mida qu'en arribavan les noticies, no acaban encare les embaixades de Diputats y Concellers al Virrey (qui tantost havía sigut jurat solemnialment) y en elles aquest personatge hi fa el paper mes ridícol, responent sempre qu'ignorava ço que li feyan saber, que miraría, que s'enteraría, emperò, sens donar mostra de la mes petita activitat ni interés; de manera que la seva misteriosa conducta no fa més qu'ocasionar moltes y sempre inútils anades y tornades que no consolen ni proporcionen cap esperança dels dubtes o de les impaciencies, se reb, lo día 14 d'Agost, la célebre carta del Bisbe de Girona, Parcero, (a la que tantes alusions han fet los historiadors, pot-ser sens conèixê-la y en la qual s'hi declara palesament que'ls anatemes fulminants per lo Vicari General, ho foren ab sa voluntat y manament) y ab aquesta carta contestava'l prelat a un'altra dels Diputats en la qual aquests li havían fet saber: que'ls qui varen informar al Comte-duch li digueren que no estava «jurídicament substanciada la causa y calificada la culpa contra'ls soldats, primerament perque no hi han testimonis qui ab llurs declaracions provin res contra ells, y en segon lloch, que la falta de llibertat y sobra d'opresió del bisbe l'ha obligat a fulminar les censures

parlá en favor de Catalunya, afegint qu'alló fou quelcom més qu'una temptativa, puix arribaren a engegar los canons y tiraren a terra les cases mes properes.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y no la justificació de la causa,» calumnies que refuta, ab grans arguments, lo Prelat, explicant per peces menudes la manera com havía obrat ab los caporals culpables, enviantlos hi admonicions o avisos, donant-los temps per disculparse y publicant, per fí, les censures, quan l'exércit estava a les portes de la ciutat, sobre la qual, entre altres exclamacions, fa la següent: «Donchs si la por de tants soldats (qui creyen estar ofesos) no'm lligà de mans, no sols per no procedir, emperò ni per demorar la promulgació de les censures ¿com pot suposar ningú que'l respecte o la por dels provincials, essent ovelles meves, m'havía d'obligar a fer cosa tan lletja, abusant de la jurisdicció de l'esglesia ab tan gran menyspreu de la seva reputació y de la meva conciencia?»

Finalment, com pes inesperat qui decanta la balança de la decisió, com desllambregant llampech qui anuncia la proximitat de la tempesta, aquella tempesta qu's congriava als núbols de la cort, obstacle constant entre'l sol de la Magestat y'ls vassalls catalans, a una de les seguides juntes de Braços que llavors se celebran, a la del 1 de Setembre, se llegueix com única y gran resposta a totes les demandes, memorials y embaixades trameses al monarca o al seu govern, una nota qu'aquest havía possat al agent o intermediari que'ls Diputats havían tramés desde feya molt temps a Madrit, Fra Bernradí de Manlleu, Definidor general del Ordre de Caputxins, nota sens altra d'acompanyatoria, comentari sense cap explicació y qual contingut era tal com l'aném a copiar: «Los càrrechs que S. M. fa al Principat de Catalunya. 1, Haver invadit les reyals banderes de S. M. 2, Haver desempresonat lo Diputat y altres presos. 3. Haver cremat a n'En Monredon sense confessió. 4. Haver occit lo Doctor Bernart. 5. Haver occit lo Virrey. 6. Haver perseguit tots los ministres Reyals y no haver-hi hagut ningú qui sía gosat treure la cara per lo Rey. 7. Tenir obstruída la justicia, de manera que ningú pot fer res. 8. Fortificar-se sense llicencia y sens saber contra quí, com no sía contra llur Rey.» Als detalls que retreyèm y que no deixen de ser de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

suma importancia se'n hi han d'afegir altres no menys significatius, com son; trametre una carta de S. M. (que s'havía descuydat de firmar), datada lo día 7 de Juliol, y enviada, per conducte de D. Geroni Villanueva, al Virrey Cardona en la qual s'avisava qu'havía passat per lo freu de Gibraltar una armada francesa de 40 navilis, en direcció a Llevant y que per lo tant se vigilés molt, a Roses; la resolució presa per la junta de Braços per fer lleves y armar a les diverses vegueries, havent-se hi tramés, lo día 20 d'Agost, l'instrucció, per medi dels sargents majors respectius de quiscuna; y per últim, la proposició feta per la junta, lo día 2 de Setembre, per demanar a S. M. que no entri a Catalunya ab exércit, per haver-se sapigut definitivament, per nova carta de Fra Bernardí, la determinació qu'havía pres lo Rey de celebrar corts a n'aquests regnes, inclús a Catalunya, ab l'objecte de *restablir la justicia*.

Tots aquests punts los exposa ordenadament l'historiador Melo, com esbrinament propri del seu ofici, acreditat després de la nostra justificació; no obstant, en la manera de presentâls, hi ha alguna divergencia, que convé notar y per altra ampliació de noticies y detalls qu'es indispensable aduhir, per lo qual, encare que ab tota la brevitat possible, lo devèm anar seguint y estudiant per que, al cap y a la fí, entre'l seu trevall y'l nostre resplandeixi la pura veritat, únich objecte a que s'ha d'atendre en l'Historia.

Ja després de la mort del Virrey Cardona, dona per cert que foren trameses embaixades, en representació de tots los estaments, a la cort y que menyspreuant-les los ministres Reyals, puix «sempre esdevé que l'indignació s'agreuja ab los clams del qui demana clemencia,» foren detinguts los embaixadors, a Alcalà d'Henares, «perque'l Comte y'ls seus procuravan allunyar del coneixement del Rey tota la justificació dels catalans: volgueren espahordir-los ab aquelles apariencies d'enuig, a fí de que cansats ab la detenció y molestia, cambiessin o bé oblidessin les rahons qu'havían estudiat entre'ls seus compatricis, etc.» Admetent nosaltres les intencions del Comte-duc, tal com les indica dit au-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tor, devém no obstant declarar que ni la nova y solemnial embaixada tramesa consta en cap indret, puix llavors gayrebé tots los assumptes se troban comanats a Fra Bernardí, ni a les sessions de les juntes de Braços s'hi fa la més petita referencia a la suposada detenció, que, si s'hagués fet, nó deixaría de parlar-se'n, puix hauría sigut botafoch per tots los esperits cansats de palanquejar.

L'ocultació dels manejos del Comte-duch al Rey, fos quin fos lo curs qu'emprenguessin a la cort los negocis de Catalunya, es indubtable y sobre ella fa'l meteix autor aquestes magnífiques reflexions: «Bona lliçó poden rebre aquí'ls Príncepps, per no deixar-se dominar per ningú: lo qui dona sa voluntat y albir a un altre, més aviat pot nomenar-se esclau que senyor: fa contra sí meteix lo que no li ha fet l'infortuni: la sort lo feu lliure y éll s'ofereix al captiveri: la més gran miseria d'un princep es aquella que l'ajup vençut als peus d'un altre: ¡Oh, com es molt més gran encare la que'l porta enjovat y pres al albir del dominador quéll s'ha creat!» En tan vergonyosa situació del monarca ve a cercar-hi'l camí del major conflicte l'historiador, puix remarcant la sencillesa catalana y donant per entés que lo dolor sensible no comporta elegancies ni ceremonies, dona com cosa certa, que ja per aquest temps los suplicants mostravan ab lo dit la part ofesa y la causa del greuge, citant sense embuts com a cómpliç de la seva ruina al Comte-Duch y al protonotari Villanueva y escribían, ab aquest meteix sentit, a la Reyna, al Príncep y als ministres superiors y escampavan per tot lo mon la seva *Proclamación Católica* de que abans hem parlat; més com que aquestes queixes se donavan a entendre en un altre sentit al enganyat monarca, aquest pretenía «que la provincia, ab grans mostres d'humilitat y reverencia, demanés perdó públicamen,: que, confessant la seva error y com gent seduhida, vinguès a demanar misericordia *sobre su república:* que's valgués de l'intercessió del Pontífech y dels Príncepps amichs,» assegurant després que «ab aquesta satisfacció y miljançant *algun servey particular en materia d'interessos*, lo Comte manifestava que'l Rey s'inclinaría al arranja-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment de les coses y lo primer que prometía en quant a la seguritat de la provincia era restablir la *justicia catalana en sa primera autoritat y força.»* frase que diu usavan tots los ministres católichs, en llurs converses y escrits. La sencillesa catalana certament no va valdre-s may de floreigs per palesar la seva rahó y en los infinits documents qu'existeixen relatius a n'aquest assumpte no s'hi trobarà may altra forma que la ja indicada, empero s'ha d'entendre en lo sentit de fonamentar lo dret del país y de propossar lo medi per allunyar los obstacles que li sortían al pas, insistent sempre en lo meteix, de manera qu'axó proba la constancia o tenacitat catalana poch disposada a flexibilitats y a humils condescendencies, y si s'arribà a senyalar ab lo dit a determinades persones, com causes del mal, y 's va escriure a enlayrats personatges, no va ser a l'época que diu En Melo, abans de l'Agost, sinó molt posteriorment, com últim recurs y quan ja Catalunya havia fet grans treballs per la seva organització militar, ço es, quan menys disposada estava a humiliar-se o abatre-s, lo qual ve a probar lo seu seny, puix, ab tot y preparar-se, apelava als medis legals per defugir lo general conflicte. Es possible que'l Comte-duch, en seu cas, atemptàs com medi de transacció arranjar-ho exigint una qüantitat als catalans, detall qu'En Melo deuría adquirir a la cort, més axó no consta en cap document, y, si a n'axó s'hagués atrevit públicament y oficialment lo cobdiciós favorit, fora'l major testimoni del ridícol paper que's feya fer al Rey y àdhuch del meteix carácter y de la política del superb ministre. Aquestes aclaracions indueixen a calcular, ja que no hi havía cap divergencia entre les opinions dels catalans, sobre si demanar perdó era confirmar la culpa qu's negava y sobre si l'error particular d'alguns no havía de ser una taca a la fidelitat d'una nació, puix tenint que referir-nos a l'opinió general y no a la particular de determinats indivídues, perque axó no expressa la situació histórica, aquella no's trobaría consignada en cap document en lo sentit de variabilitat qu'indica En Melo y solament pot ser també invenció de la cort, fonamentada, a tot estirar, en dites del vulgus; ni podía ajudar a la divergencia

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'interpretació ambígua de la frase usada per los ministres católichs, car en tots los documents existents no's consigna may la *justicia catalana* y sí solament lo *restabliment de la justicia*, en general, frase, a nostre entendre, encare més equívoca que l'altra, o més ben dit, la veritable ambigua, car dient-se vagament que 's havía de venir a restablir la justicia, los catalans havían de dubtar sempre en quín sentit podía ser: si en favor llur o si a favor del govern del Comte-Duch, qu'era lo més probable.

A propósit dels agents qu'hi hagués a la cort en representació de Catalunya En Melo descubreix un succés, desconegut per nosaltres, ab lo qual se vindría a confirmar, en part, la nostra opinió respecte a la procedencia de certes noticies que facilita y sobre les quals fins hi fa comentaris, dins la seva preuada obra. A les mútues sospites que'l misteriós o més ben dit astut procediment de l'Olivars creava entre'l Rey y la Provincia, diu que «ajudaven molt les cartes y negociacions d'algunes persones qui residien a Madrit y a Barcelona» y com exemple nomena una sola persona: lo mestre de Camp don Joseph Sorribas, cavaller català, *home bregat y enginyós* dient que fou dels qui tingueren major part en aqueixos maneigs,, que per aquells díes, no sabèm en quins, arribà a Madrit, (puix desde principis del Juliol o mitjani Setembre varian molt les circumstancies) «com retret, temerós del furor dels seus, qui va guanyar-se la voluntat del Comte y del protonotari qui'l prengueren per home assats a propòsit per llurs designis... que li fiavan los secrets de més importancia en aquell negoci dels quals se'n va fer tan capaç En Sorribas que, una volta se'ls havía assimilat, *sembla* que després ho aplicava segons la part a que convenían y qu'a tothom donà ocasió de veure'l al principi d'aquests moviments en gran confidencia ab los ministres Reyals y de veure'l després empresonat per ells meteixos, a la presó pública.» Passant per alt, en gracia a la expressió, lo vulgar adjectiu ab que hauríam de calificar al tal Sorribas, lo podriam nomenar un *pastelero* puix generalment axí's nomenan los qui obran, com diu que va obrar ell a la cort, més

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'importancia de la noticia no està en lo succés sinó en la persona y encare qu'En Melo consigna lo qu'ha vist y sentit y cavallerosament fa protestes de la seva bona intenció, no volent ofendre l'integritat d'aquell home, li faltà fer lo principal esbrinament, ço es, saber sots quin caràcter manejava ls afers, a la cort, En Sorribas, car si ho feya per compte y voluntat propries, sense cap representació oficial, arribà a semblar lo que no era y creyent-ho'ls ministres li feren confidencies y si ell no més hagués sigut qu'un entromès aquests s'haurian acreditat de molt indiscrets y, al descubrir-se, no tindría qu'extranyar-se gens lo desenllaç que tingué la seva manya, més si era un verdader comissionat de les corporacions qui constituían lo govern de Catalunya y eran personificació del seu esperit. ¿Qui es que pot creure possible lo desempenyo del mal paper que se li atribueix, si la persona estava en contradicció ab los escrits que tingueren que passar per les seves mans, al comunicâ-ls al govern, y pot admetre-s tanta turpitut y falta de tacte en les nostres autoritats qu'escullissin per agents d'assumptes tan seriosos, com ho eran los del benestar de la Patria, un home ridícol y un manifesser, puix altra cosa no fora, en aquest cas, lo mitjancer, que se'ns descriu? Se diu va fugir de Barcelona «com fugint temerós de les ires dels seus:» aqui está lo dubte. Si en efecte va fugir de Barcelona perque's veya perseguit, lo qual probaria que quan menys estava relacionat ab los ministres de l'Audiencia contra'ls quals, per traidors, se feyan los avalots ¿les nostres autoritats podían confiar cap afer a un fugitiu tan sospitós? y si no era tal ni representant oficial d'aquelles, havent-hi a la cort la persona qui tenía aquest caràcter, fra Bernardí ¿com s'explica que cayguessin en lo parany de la seva astucia tant los d'allí com los d'aquí?

Totes les vacilacions y dubtes fins aquí explicades no poden escaure-s ab lo nomenament del nou Virrey, succesor d'En Cardona, puix aquell ja's va fer lo día 29 de Juliol, y per conseqüent no s'originaren fins després, o durant lo mes d'Agost, que fou lo temps en que la soldatesca reprengué noves ínfules, en que'l país s'anà prevenint y en que la con-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ducta misteriosa o astuta del govern, si en uns podía fer concebre esperançes, a la major part dels catalans los hi deuría infondre sospites. En opinió nostra lo nomenament del Bisbe de Barcelona per virrey fou un'altra manya del Comte-duch, puix li convenía tenir provehit lo càrrech, emperó que lo qui'l ocupès fos inofensiu per tots costats, sense propensions militars ni polítiques y fins desarmat com capità general, puix sense permís de la Santa Seu no podía obrar sots aquest carâcter. En aquesta part hem vist confirmada la nostra opinió, perque, ja't sía qu'En Melo prengui com justificatiu ço qu'ell també pogué veure y saber, o la veu general de la cort, de totes maneres la seva relació explica'l concepte sosts lo qual va fer-se aquell nomenament que'ls polítichs deurían considerar molt útil per lo únutil y les falses apreciacions que feyan del país veyent-hi'l motiu de l'elecció. Tenint en compte la suposada disposició dels catalans a la obediencia de la qual diu que no's fiavau los ministres Reyals, dona a entendre qu'en lo nomenament d'aquell *varon docto y templado cuya persona no sirvió al remedio ni menos al daño*, esperançaren los nostres en la llur suspirada llibertat, perque *como no le temían, no habia para qué aborrecer-le*, afegint, després d'algunes consideracions sobre l'elegit, que «determinà cumplir únicament lo seu primer ofici de pastor o prelat, no fent gayrebè, en lo de Virrey, res més que *desear la templanza de su república.*»

A continuació, l'historiador fa una exacta pintura de la trista situació en que's trobava'l país, situació a la qual poden correspondre los dubtes y palanquejaments de que hem parlat abans, y passant a explanar l'apreciació respectiva del govern y dels catalans, fa tals afermacions que per elles va ressortint la veritat descobrint lo infundat qu'era'l primer concepte que la cort havía format de Catalunya y lo diferent qu'era'l dels nostres compatricis respecte del nou Virrey, o al menys ombra de tal, que'ls hi habían donat mentres a la meteixa cort s'hi forjava, mes o menys d'amagat, la complerta destrucció de Catalunya: «A la cort del Rey Católich hi corría la veu general que'ls catalans havían

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

acceptat per governador lo Bisbe, solament per defugir que'ls en hi fos elegit un altre, puix ben bé ho havían donat a entendre tenint-lo empresonat: se queixavan de que la gosadía dels sediciosos fos tal que successivament s'atrevís a posar les mans o'ls greuges en tres homes que quiscun d'ells representava la persona del seu senyor: creyan que'l Bisbe estava lligat de mans car la seva prudencia era'l major impediment per lo seu propri càrrech de manar.—Tals eran les queixes dels católichs (1) per part del Rey y'ls catalans, per llur banda, no dissimulavan gens la continuació: deyan qu'en un temps en que les coses necessitavan amor, poder y enginy, los hi enviavan per governar un home qui per *estimar-los era un extranger* (2), *per castigar-los incapaç y per regir-los mancat d'experiencia:* que tant la seva naturalesa com lo seu estat li impedían tota venjança convenient, puix fins aquella facultat costumada que'ls Reys solen obtenir del Pontífech per que'ls eclesiástichs puguen exercir l'administració de la justicia primitiva també li mancava, car *los ministres artificiosament no li havian fet donar sols ab la fi de no poder donar cástich y satisfacció als delictes dels soldats*, com ja ho havían fet en temps d'En Cardona. Cada día's donavan noves queixes per una y altra part, ab tanta manya o ab tanta rahó, que gayrebé no podèm permetre que'l juhí s'embranqui en l'esbrinament d'unes y altres.»

En Melo posa en aquest punt la resolució del Comte-duch en descubrir per complert lo seu plan, ja't sia (puix abdues coses manifesta l'autor si bé s'observa) que'ls catalans manifestessin fingit arrepentiment, per conveniencia temporal, ja «perque'l desig de la Diputació no era altre que'l de conseguir la quietut per *los meteixos medis que l'havian perdut*: que ço qu'ells demanavan y oferían *era lo meteix que ja molt abans havian proposat* en descrèdit dels caporals del exèrcit,» y axò comprova més y més lo que venim dihent, que les demandes dels catalans sempre foren fetes en un meteix to y no hi

(1) Ja explicarèm mes abant l'us que de la paraula *católichs* fa l'historiador Melo.

(2) *Natione castellanus*, diu l'Aymerich en lo seu *Episcopologio*.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hagué tals propòsits d'humiliació y qu'en aquest cas no deu suposar-se possible l'audiencia que's volía donar als embaixadors, car si'ls haguessin ohit y s'haguessin humiliat no haguera sigut mester tot ço que tramà l'Olivars y de lo qual anèm a parlar tot seguit.

Ben resolt lo venjatiu favorit en executar lo seu plan pretengué, com ho havían practicat altres tirans ja coneguts, daurar la seva obra de venjança, ab certa legalitat solemne, després que la seva manya intrigant ja havía previngut als qui podían favorir-lo ab llur eloqüencia o ab llur prestigi per guanyar-se la voluntat dels dubtosos en un moment donat, a favor de les intencions del president a fí de que reexís l'acord que ja sabían que s'havía pres. Lo móvil d'aquell pas l'explica En Melo dihent que'l Comte-duch «ab mes gran enuig o ab mes bon acord havía determinat la guerra» y la manera de realitzar-se fou, aplegant *en sa cambra* una gran junta formada dels mes enlayrats ministres d'Espanya, de varis magistrats, dignitats y càrrechs alguns del Concell d'Estat y Guerra, altres de la nomenada junta d'execució, los Concellers del Reyal de Castella y alguns dels d'Aragó, parlant-hi'l president molt poch y ab gran seriositat y preparant les resolucions d'aytal sort que li haguessin de pregar alló meteix qu'ell tant desitjava, (manya política que's diu que ja era doctrina de Tiberi ab qui no està mal comparat l'Olivars), per aquest fí manà que fos llegit per lo seu protonotari (lo célebre Villanueva a qui ja coneix lo llegidor, altre dels mes furibundes enemichs de Catalunya) un paper *escrit per abdós*, que'ls hi passà pêl cap nomenar-lo justificació Reyal y descàrrech de conciencia del Rey. Correspon aquesta aclaració a la senzilla noticia qu'abans donàrem dels *vuyt càrrechs qae S. M. fa al Principat de Catalunya*, nota tramesa per Fra Bernardí a la Diputació, y com qu'en lo paper que llegí lo protonotari hi van inclosos los dits càrrechs, àxò ens explica la procedencia de la senzilla nota y a l'ensemps ab aquesta's comproba l'existencia de la junta, qual important noticia se deu no més a n'En Melo. Sembla que la relació d'aquest autor es un verdader extracte del célebre paper

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que, en lloch de justificació del Rey, mereixería el nom d'acusació fulminant contra Catalunya y per aquest caràcter no podèm deixar de transcriure-l al peu de la lletra: «Decia de la poca ocasion que de parte de la magestad católica se habia dado a los perturbadores del bien y quietud del Principado: justificaba la causa de los alojamientos y cuarteles en Cataluña: negaba que fuese en forma de encontrar sus fueros: excusaba mucho a los soldados: confundia sus sentencias o informaciones con otros documentos de los catalanes: disculpaba los excesos de la milicia, como naturaleza de los ejércitos: satisfacia con nulidad comprobada á los sacrilegios impuestos por los catalanes á los de Arce y Moles, apercibia y convidaba al castigo de lo averiguado: del caso de Perpiñan hablaba con ambigüedad: exageraba con exceso la clemencia y templanza de su Rey: señalaba los cargos del Principado, diciendo que habian invadido las banderas de S. M.: que sacaron libres al diputado y otros presos que lo estaban por crimen contra la corona: que habian quemado bárbaramente á Monredon, ministro Real y en servicio de su señor: que habian muerto al Doctor Gabriel de Berrat (sic) juez de su audiencia, sin culpa alguna: que de la misma suerte amotinados y sediciosos osaron matar un Virrey (y mataran á otro sino se anticipara la muerte): que perseguian todos los ministros fieles, sin haber hombre que por parte del Rey se ofreciese al peligro: que tenian impedida la justicia, sin que le fuese posible obrar como debía: que al obispo su nuevo gobernador no obedecian: que últimamente trataban entre sí de fortificarse, sin saber contra quien lo hacian, sino contra su natural señor en notable perjuicio de la fidelidad y pernicioso ejemplo de los otros reynos.» La lectura de la ben forjada acusació, l'apariencia de temperança que manifestava l'hipòcrita president, com esperant atentament y ab la fredor de jutge, lo resultat del exàmen y de la discusió, ço es, l'esbrinament legal de la veritat per encertar lo remey o sentencia, bastava a la generalitat dels assistents que oltra ser lleugers de caràcter, com pot-ser, y de viva imaginació, reunian la circunstancia de ser uns cortisans d'ofici; altres, una

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

segona edició del meteix qui'ls feya aplegar, uns y altres esclaus de sa gratitut, y tots, finalment, imbuits per la veu comú a la que, ab temps, havía procurat donar forma a propósit, ben avinguda ab les intencions seves, lo favorit, fent creure que Catalunya era una regió de mostruositats, que tot lo que's feya, ab deliberat propósit d'agrenjar lo Rey, y que tot lo que'ls catalans alegavan en llurs demandes no eran alra cosa que calumnies y mentides.

Ab menys detalls que la nostra, En Melo ve a fer una pintura igual en lo fons y limitant-se a dir que, al esperar l'Olivars los vots «gayrebé tots foren unànims,» solament s'exceptua un, qual discurs, també l'únich que cita en sentit contrari al de la generalitat y'l copia en tota sa extensió, dihent que fou lo pronunciat per «don Iñigo Velez de Guevara, comte d'Oñate, del Concell d'Estat d'Espanya, president del seu tribunal d'ordres, home qui, per sa autoritat y llarguíssima experiencia en los afers, era'l de qui més duptava ell (lo Comte-duch),» havent aquest mirat a l'orador, abans de que comencés, «ab pregona atenció o perque desijava avinentar-li lo seu sentiment ab los ulls.» Ja varem manifestar en les nostres primeres referencies a l'historiador Melo l'aficio que té a imitar a Titus Livius, quan ha de descríure diàlechs o quan fa parlar un personatge eminent, deria que encare es més palesa si, com en aquest cas, y altres que citarèm, ha de suposar discussió entre enlayrats y ilustres dignataris: sense faltar a la veritat, sens alterar lo fons del assumpte, posa en boca dels personatges ço que podrían haver dit, més que ço que digueren, o dit ab altres paraules, dona forma oratoria al vot emès, aprofitant totes les gales de llenguatge, de la erudició y de la poesía, per tot lo qual en resulta un veritable discurs eloqüent (circumstancia primera y principal per la qual se concedeix a molts de nostres escriptors la patent d'historiadors, quan més aviat los hi correspondría la de estilistes) y res prova tant la nostra fundada sospita, com la meteixa frase usada per l'autor al començar lo discurs puix diu axí: *fué fama que dijo asi.* Aquesta observació ens prohibeix, per consegüent, transcríure íntegra-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment les eloqüents perorates, car cerquèm, no la perfecció del llenguatge, en determinades époques, sinó la veritat histórica; més com qu'aquesta no queda alterada bastara descubrir lo pensament del orador y copiar alguns dels paràgrafs mès principals, car literariament ornats o no, son l'expressió sincera de les opinions contraries que llavors existían y trassumpte de l'atmósfera en la qual llavors se congriavan les tempestes esdevenidores. En quant al pensament (y es axò una de les millors disculpes que Catalunya pot retreure respecte del seu alçament) convé observar que'l d'En Oñate no es un exorbat partidari y defensor dels catalans ans bé participa de totes les preocupacions de la cort, tant en lo pertocant al caràcter dels nostres, com a llurs obres y ho dona bé prou a coneixer quan diu; «conozco su natural airado y vengativo, y por eso dispuesto á todos los efectos de la ira,» quan creu que «olvidados de las primeras glorias empleaban todo su orgullo en las pendencias civiles, divididos en bandos y facciones,» quan confessa «que era grande la causa cno que provocaban la indignacion del monarca y que si se hallase un castigo igual al crímen de los delincuentes, él se dispusiera á seguirlo» quan diu que «Cataluuya va obrar exorbadament» quan dona per cert que «se publica por fiel y humilde postrada á los pies de su señor,» y finalment, quan declara que «si fuese cierto que Cataluña se hubiese de humillar al primer crujído del azote, no dudaría que tambien fuese conveniente dárselo á temer;» emperò experimentat y reflexiu, lo vell magistrat, reconeixent que'ls meteixos vicis de caràcter dels catalans que llavors se retreyan podían formar grans qualitats bèliques, per que aquesta nació fes reviure'l nom y fama del seu passat, qu'una lluyta ab ella podía ser un mal exemple per les altres, qu'una guerra del Rey ab los seus súbdits fora sempre en perjudici d'aquell, y, francament, qne no era lo més oportú gastar míserablement los cabals quan bé prou que'ls havía de mester l'Estat per sostenir-se; mostrava-s resolt partidari de la pau y temperança, ja per creure qu'un príncep obté més obrant com a pare que com tirà, ja perque temía que'ls catalans, en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

llur estretor, sabrían demanar ajut encare que fos al seu més gran enemich (previsió que no sabían o no volíen tenir los altres circumstants) y axí ab aquestes entenimentades rahons intercedía per que s'escoltessin les queixes dels suplicants, que, a tota ultrança, se defugis la guerra y a fí de que'l monarca, sortint de la cort, anés a Catalunya per enterar-se personalment de io que allí passavo, empera may ab actitut menaçadora y terrible. Axò pensava y sentia l'únich orador qu'a la aplegada junta d'adeptes y obedients al home d'aquell temps gosava palesar, ab patriótich sentiment, ab veritable espanyolisme, ço que per bé de tots convenía, encare que la seva opinió estés en pugna ab los propòsits del qui, enganyant lo monarca enganyava tota la nació y'ls paràgrafs més notables del seu discurs que trièm com a mostra son los qu'anèm a transcriure, deixant-los, per major fidelitat, en sa llengua original:

«...Veo los vecinos y deudos de nuestros mayores enemigos, y sin perturbarme del amor o del odio, voy a temer un gran suceso, harto más lamentable a la experiencia que al discurso: ¡oh! no hagamos de suerte que nuestro enojo les descubra algún camino, que *su osadía no ha pensado*.

»... ¿Qué seguridad tenemos, pregunto, de que estos hombres amenazados de su Rey, no se arrojen por la rebeldía hasta caerse á los pies de su mayor émulo?

»... Juzgad, señores, si conviene volver á despertar esta dura nación y amaestrarla contra nosotros en el uso de la guerra, en que fué excelente.

»... Yo digo la justicia es la virtud más propia en los buenos reyes; pero hay casos en que al príncipe le conviene perdonar sin razón, violentado de la contingencia del castigo. En la dignidad del Rey y en el amor de padre no pueden entrar aquellos afectos comunes, que llevan los hombres á venganza: de tal suerte que si la culpa del vasallo ó del hijo puede permitir algún olvido y perdón, no se considera dificultad ninguna de parte de los ofendidos. Tan diferentes son los castigos de la mano del odio ó del amor: aquel siempre pide sangre, éste no más de enmienda.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

»... Procèdió Cataluña ciegamente, yo lo confieso: muestra ahora señales de su dolor, justifícase con voces y papeles:... publícase por fiel y humilde postrada á los pies de su señor, *¿qué le falta sinó la dicha de que la creamos?* No sé que estas demostraciones sean dignas de desprecio, dícese que son vanas y simulado su arrepentimiento: y. *¿qué seamos nosotros de esa incredulidad?*... Piden á S. M. les aparte tres ó cuatro sujetos ocupados en la gobernación de las armas; poco es esto. Aquí no pretendo discurrir por sus deméritos, ni por la justificación de los quejosos; digo empero, que es más fácil cosa pensar que pueden errar cuatro hombres, que una provincia entera... No hay ninguno de los acusados (si son como yo creo que son), que no ofrezca su reputación particular por el sosiego público; si ellos son buenos así lo deben hacer, *los más de ellos desaficionados á la fortuna castellana:* apartemos el temor de la suerte: no pienso sino que entramos victoriosos, que abrasamos, talamos y destruímos, ¿qué es lo que ganamos, sino montes desiertos, pueblos abrasados y plazas echados por tierra? *¿Esto se puede llamar ganar Cataluña?* ¿qué esto sino costarnos una mano con otra, y, *quedar España con una provincia menos?*

»... Como nos será posible acudir á Flandes con dineros, á Italia con socorros, á las conquistas con flotes, y á todo el Océano con armadas?

»... Costoso edificio es este á que pretendéis abrir los cimientos, y cuya ruina podrá sepultar nuestra república...

Si la prudencia es lince, dadme licencia siquiera para pensarlo: no se cuente (norabuena, como referido), ¿qué habría de ser de nosotros, si al ejemplar de Cataluña conspirasen ó se armasen otras naciones, dándoles esta guerra *que apetecéis* no sólo ocasión sino conveniencia?

»...¿Llora Cataluña? No la desesperemos. ¿Gimen los catalanes? Digámosles: Este es el mayor artificio de los físicos, ayudar á la naturaleza con beneficios por llevarla allí donde muestra inclinarse. Salga el Rey de su corte: acuda á los que le llamen y le han menester: ponga su autoridad y persona *en medio de los que le amen y le temen*, y luego le amaran

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

todos, sin dejar de temerle ninguno. Infórmese y castigue, consuele y reprenda. Buen ejemplar hallará en su augusto bisabuelo, cuando por moderar la inquietud de Flandes, con pompa indigna de César, (más con corazón de César), pasó á los Países, y acompañado de su solo valor entró en Gante amotinado y furioso, y lo redujo á obediencia sin otra fuerza que su vista. Salga S. M., vuelvo á decir, llegue á Aragón pise Cataluña, muéstrese á sus vasallos, satisfágalos, mírelos y consuélelos, que más acaban; y más felizmente triunfan los ojos del príncipe, que los más poderosos ejércitos.

Diu En Melo qu'aquest discurs «casi tuvo vueltos los ánimos de aquellos mismos que interiormente sentían ó determinaban lo contrario,» y que'l Comte-duch, si bè mostrá algun desplaer, pugué moderâ-l confiant en que «l'altre vot que s'esperava tiraría per terra tot lo dit.» Tant pràcticament deuría coneixer l'astut ministre la fàcil imaginació y la característica lleugeresa de judici dels qui havían d'obehir les seves mirades y tant bé va preparar l'escena a fi de que'ls espectadors s'entussiasmessin en favor del qui fos l'últim en parlar! L'historiador revela qu'aquest fou «lo Cardenal D. Gaspar de Borja y Velasco, president d'Aragó, home de gran dignitat y fortuna, que *pudiera hacer mayor, si gozara su felicidad independiente.*» Molt significatius, encare que no tan velats son los calificatius que dona En Melo a l'orador atiat per lo qui'l favoría puix la dignitat que tenía, o dignitats que possehía, fa mal contrast ab la *fortuna*, molt diferent del mèrit y més, per ço com no podía fruir d'aquesta y d'aquella o d'aquelles, ab *feliz independencia*. Nosaltres podèm afegir, per si'l llegidor no ho endevina, que l'eminent Cardenal era de la familia dels Borjas qual enlayrament data del maynader pedagoch del fill natural de N'Alfons lo *Magnánim*, ab qual favor arribà lo primer fins a ocupar lo Seu Pontifical aquells meteixos Borjas qui usavan en aquests temps l'antich títol de Duch de Gandía (axí's nomenava'l pare del Cardenal y qual *fortunat* fill, ademés de posar-se les mitres de Sevilla y de Toledo y lo capell cardenalici, servint en lo polítich havía merescut també del Comte-duch

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'honor de ser virrey de Nàpols. Era donchs una segona edició del ministre castellà lo magnat qual sanch y records podían més propriament enlayrar-lo a la supremacia del Concel d'Aragó, emperó que, per lo meteix, més naturalment lo tenían qu'allunyar de fer us de la seva veu acusadora contra un dels Estats confederats de l'antigua corona d'aquell nom de fer lo paper de mal germà y traidor axó, no obstant, entrava en lo sistema de l'Olivars, com axí com sacrificà ab la mateixa fi a dos Virreys catalans a Catalunya ara li convenía fer veure que l'Aragó estava contra Catalunya, (puix allí va establir-hi la seva junta de guerra, quan morí En Cardona) que'l representant del Consell suprém d'Aragó era'l més inflexible fiscal per castigar la patria catalana y que lo qui desde un càrrech tan enlayrat y ornat ab tantes dignitats aixecava la seva veu contra'ls catalans era gayrebé català per la sanch y per los seus títols, valencià. Lo mateix que vàrem fer present sobre l'antenticitat del discurs de l'Oñate, podèm tornar a dir d'aquest altre, puix igualment qu'en l'anterior anuncia En Melo lo començament del discurs ab aquestes paraules: *diuen* que parla d'aquesta manera.» Prescindint de la forma, anèm de dret al fons y, admetent-lo com si fos exacte, l'examinarèm ab tanta cura com l'altre. Abdos discursos hauran pogut ser adornats per l'historiadós, més en aquest darrer los ornaments no tapan los defectes del home qui parla, óo es, les errors en que cau les falsetats y rofismes qu'hi deixa consignats, les males màximes que fa còrrer, encare més repugnants, per ço com es un ministre de l'altar lo qui les diu.

Error o sofisme ha de semblar, segles a travers, axó de dir que «de la mateixa manera que'l contagi no té altra cura o goriment sinó'l foch per l'infidelitat no hi ha altre remey sinó la mateixa permissió y conformitat dels vassalls,» que «la nació es com un rellotge, quals rodes y volants son los seus ministres y que'l *pes es lo qui la regeix o mana.*» que «los reys no tenen altre superior sinó la rahó *y aquesta no es mester que sia la de tots, sino que basta que sia la seva.*» que «deu ser nomenat idólatra lo vassall qui, menyspreuant la mages-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tat del seu rey, *adora'l poder de la unió,»* que «es costum dels homes no recordar més que lo darrer.» (y axí ho deuría practicar éll,) que «la guerra es lo remey de les coses que que no'n tenen» y un sens fí de frases vàcues, que passém per alt, solament per ser breus, les quals eran deixades anar com si fossin sentencies. N'hi ha algunes que tenen que ser citades entre les següents màximes qual mala índola pot reconéixere tothom y que, com hem fet abans, les deixém en sa propia llengüa:

«Ya no es posible usar de más templanza: *no siempre el perdón se cuenta por virtud.*

»...¿Cómo podría administrar justicia y premio aquel Rey que estuviese pendiente del enojo de sus vassallos?

»... Miserable llamáramos al Príncipe, cuyos aciertos necessitassen de la aprobación del vulgo, que por naturaleza aborrece el profundo entender de los mayores.

»... No es lícito al vulgar juzgar de las ocasiones supremas, conténtese con mirarlas, ni á la magestad decente satisfacer á la ignorancia del pueblo.

»... Terrible y lamentable cosa sea, que en medio de las fatigas comunes y cuando ninguno recata la misma sangre en obsequio de la salud pública, estos hombres quieren atar sus acciones á la *dudosa interpretación de sus pergaminos.*

»... Pretendió el Principado que se le guardase la inmunidad de sus fueros *y se cumplió mientras lo quiso nuestro estado*: hubo en fin de turbarse, habiendo mojado aquellas olas las más soberbias y remotas naciones. ¿Cuándo el mundo se estremece, solo *los catalanes pretenden gozar de reposo?* Ciertamente yo me persuado que este su crimen toca antes en inhumanidad, que en desobediencia: no es menester valernos aquí de la razón de vasallos, bastando la de hombres. Con esto conocerèis ahara que su culpa hace pequeña cualquier venganza.

»... ¿Qué tales quedaran los ánimos de nuestros enemigos, habiendo visto Cataluña como plaza de nuestrss injurias, robos, muertes é incendios, sin que de otra parte miren también los azotes y los castigos?

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

»... Empuñe S. M. la espada ó por ella su ejército. Así les oiga, *si aun se sirve de oirles*: así les responda, si aun se sirve de responderles. Vana es es sin duda la magestad sin el poder: el que quiere ser estimado, muéstrese poderoso: salga nuestro Rey, si conviene; empero *salga acompañado de famosos escuadrones* de antiguos capitanes. No ha de salir el César sino para triunfar, *ni ha de llevar la victoria dependiente del arrepentimiento ajeno*: en sí mismo, en su justicia, en sù poder ha de fundar la esperanza de vencimiento, *nó en la cortesía de sus enemigos*: mande tocar sus cajas, enarbole sus banderas, y los que oyeron los clamores de los miserables, escuchen ahora el eco de los clarines *vengativos*. Vean los Españoles que tienen príncipe que así sabe volver por los afligidos, y las provincias de Europa, que tenemos rey que no tarda más en abrazar las ocasiones de valor, que lo que tardan ellas en ofrecérsele delante.»

¡Quin contrast presentan aquests dos discursos! Lo de l'Oñate, home civil, castellà de pura raça y tenint un dels seus fills entre'ls caporals del exèrcit del Rosselló, pertorbadors, com sabèm, de la felicitat de Catalunya, ab tot y creure en la culpabilitat dels catalans obra ben reflexiu y prudent parla ben mesurat y digne, tractant la nostra nació ab los dictats que mereix, no passa per alt les seves antigues glories, aconsella la temperança y la clemencia y pressagia, ab encert, que fins la remor de les armes serà en dany del vencedor qu'Espanya ab axò hi perderà una de les seves provincies; mentres que'l Cardenal Borja, sense ser de procedencia castellana, essent, no solament eclesiàstich, sinò príncep de la Esglesia Católica, passa per alt, ab tota intenció, la causa de les queixes de Catalunya y per altra part fa passar tota Espanya com víctima de les seves *injuries*, *furts*, *occissions* y *incendis;* dona'l nom de *vulgus* a la representació política de la seva autonomía y govern natural; confon tots los estaments, sots lo nom comú de *poble ignorant;* clama y demana per aquest la venjança, lo càstich, lo versament de sanch, arribant a donar per cosa certa que'l perdó fora vici, ço es, la virtut de la clemencia sobirana y crida a la guerra, a so

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de cornetes y atabals, tant a S. M. com als seus exèrcits. No sabèm a quina escola, que certament no sería la de Sant Tomàs, deuría apendre tan extranya sabiesa aquell mal successor dels Apòstols, encare que, com a polítich, per aplicarla en tan escayent ocasió, no'ns fora dificil endevinar quin era'l sistema que, per enlayrar-se en la seva fortunada carrera, pogué haver practicat los successor dels Borjas. No obstant l'efecte de la paraula ben entonada no podía ser altre que'l qu'esperava lo qui l'havía dictat o inspirat: uns eran partidaris del últim vot emès; altres, mes reflexius, no oblidant l'eficacia del Oñate palanquejavan; lo favorit esguardava y feya advertencies ab la mirada y, per decidir-ho d'una vegada, deuría aquest valdre-s de la seva autoritat parlant clarament y enèrgicament, y finalment, En Melo ens dona un tercer discurs per l'estil y faysó dels anteriors, encare que un xich mes curt, en lo qual mostrant-se al començament prudent y sensible l'Olivars, acaba parlant clar y sense embuts, manant lo prompte càstich, seguint sobre tot, segons deya, l'*opinió de la majoría*. Cità lo Comte-duch, com exemple singularíssim, que uns quants homes vils y desarmats pertorbessin la nació plena de *vorons* (sic) y de noblesa, que s'avolotessin, qu'obliguessin a la gent distingida y atenta a imitar y fomentar los llurs desencerts y que fins la noblesa arribés a favorir la plebecía; digué que ja no era possible ni convenient una hora més de dissimulació o comportament, suposà qu'ab l'avalot de Catalunya s'havían avalotat altres provincies, puix Flandes y l'Italia ja estavan preparades y que per lo tant «que ya era tiempo de mostrarles á los catalanes el camino de su perdicion, y que el Rey no debía castigar tanto aquella nación por remediar su culpa, cuanto por excusar con aquel *espanto* la ruina de otras»; y darrerament deixava anar l'idea de la seva imprescindible resolució, fingint certa dolor, en vista d'aquella necessitat y encoratjant los dubtosos ab un cert vantament de conciencia tranquila fía únicament lo fallo de les seves obres a la posteritat y a la Historia: «que el suceso mostrase á los venideros de qué parte estaba la razon.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Compara molt oportnnament En Melo l'èxit d'aquella justificació teatral ab los pahorosos ennuvolaments qui, de sots l'equinoccial s'enalçan vers parts contraries fins que, per un'altre indret, comença a bufar y a predominar lo vent que'ls humilia a tots: «así, *diu*, la voz del Conde abatió las diferencias de estos y de aquellos, recogiendo las opiniones á su parecer sola, *con indubitable aplauso de los circunstantes.*»

Ja tenim, donchs, declarada palesament la guerra a Catalunya, ja s'han tapat les orelles a la clemencia y a la justicia per sempre-més y aquell acord, passant con si fos voluntat del monarca (qui pot-ser estava tranquil y fins tal-volta ignorava ço que s'estava resolent en nom seu) molt aviat y ab una pressa desusada, s'haurà de posar en execució, ideant tots los medis y recursos qu'abans no va saber idear l'Olivars per gitar los francesos de Salses, lo qual prova més y més l'inveterat gaudi qu'anava sentint de poder anorrear algun día la terra catalana. Aquesta activitat se comproba ab la serie de disposicions que's varen pendre després del tant galejat acord o que, pot-ser, s'havía pres, en part, ab anticipació, disposicions que forman, com si diguessim, lo programa de la terrible empresa, mes llargament descobert ó palesat en aquesta relació d'En Melo que, encare que llarga, no podèm passar per alt per la seva importancia:

«Resolgueren que'l Rey havía de sortir de Madrit ab pretext d'aplegar corts a la Corona aragonesa: que's publiqués que volía donar conçol y satisfacció a n'aquells vassalls, favorint també la restitució de la justicia y càstich dels pertorbadors del bé de Catalunya: que, com al Rey no li esqueya demanar ço que podía manar, portés per endavant lo seu exèrcit, lo mes nombrós que's pogués aplegar: que, arranjades les coses del Principat per mans del temor, (com esperan) se pogués aprofitar després a les fronteres de França, aprofitant l'ocasió qu'a la primavera se'ls hi havía escapat: que si'ls catalans s'alçavan en defensa llur no faltaría tampoch feyna en llur càstich y dany, acabant d'una vegada l'orgull y llibertat de la nació aquella: que una vegada estés aplegat l'exèrcit, s'avisés al governador de les armes del

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Rosselló, explorés quins eran los intents dels naturals del pais: que, a fí de que'l Rey pogués sortir la primera vegada tal com era degut a la seva autoritat y a l'afer que començava, aplegués tot-seguit les parts del exèrcit qui's trobava a les provincies de Guipuçcoa, Alava y terra de Campos, romanalles dels soldats vencedors de Fuenterrabía: que's treguessin tots los terços, companyíes y capitans dels presiris d'Espanya, particularment de Portugal, Galicia y Aragó, ab tots los oficials allí destinats y ocupats: que's fessin fer crides a fí de que les persones qui alguna vegada haguessin cobrat son Reyal, s'apleguessin a servir: que's trametessin decrets als concells y tribunals per que no admetessin cap memorial de soldat: que's fes una llista dels qui's trobavan a la cort y que fossin foragitats violentament per les justicies, en cas de que's neguessin o dubtessin obehir les crides fetes: que'ls sis-mil homens que s'havían repartit als senyors de Portugal fossin tantost cridats y'ls portessin sens falta: que de les milicies de Castella, Lleó, Andalusía, Extremadura, Granada y Murcia, s'en traguessen dues de les cinch parts: que's fessin venir de Navarra dos dels quatre terços en que's divideix: que's demanés gent voluntaria a l'Aragó y Valencia: que vinguessin a Espanya lo terç de Mallorca ab lo seu virrey y noblesa: qu'a les lleves en llista, fetes per tots los districtes, procuressin acabar-les ben aviat: que'ls genets de la costa anessin també a incorporarse ab ella: que's remontessin les guardies velles de Castella y que's llicenciessin les qui ja s'haguessin excusat anys abans: que s'avisés al capità dels *Contínuos* que estigués a punt ab los seus per campejar: que la cavallería de les ordres militars, aplegada per la guerra de França, fos obligada sortir, usant per aquesta fí qualsevol medi: que l'altra repartida als tribunals los hi fos demanada apressadament: que merxés alguna part de l'artillería que's trobava al castell de Pamplona: que la qui estava a Segovia sortís també: que'l marquès de les Navas donés les peces que tenía a n'aquella vila per juntarles ab les de Segovia: que tota la gent de guerra, tant l'infantería com la cavallería, entrés a l'Aragó y part de Valen-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cia enrondant Catalunya, aquarterada per les riberes del Ebre, vers la mar: que's nomenés Çaragoça per plaças d'armes general: que les galeres d'Espanya anessin a Vinaroç per encoratjar l'exèrcit y'l bergantins de Mallorca, per servir al transport dels queviures: que'l seguici y'ls oficial de sou s'apleguessin a l'Aragó, per esperar la formació del exèrcit: qu'allí aniría a pendre possessió del govern la persona que'l Rey elegís.»

Aquests detalls importantíssims que'ns proporciona En Melo son molt distints dels antecedents en abundor que tingué que reunir per motivar la rebelió de Catalunya, puix, naturalment, tenen que procedír de la gran font oficial, del govern, ja que a n'ell feyan relació y la seva minuciositat prova qu'aquella no s'estroncà per lo futur cronista de la expedició o anament qui havía de marxar contra Catalunya, objecte primordial de la seva obra y ja que llur certanitat no pot posar-se en dubte, es per lo tant, magnífica la reflexió que fa dit historiador, al peu de la seea relació, palesant ben clarament lo paper que respectivament desempenyaveu en aquell afer lo poderós favorit y l'insubstancial monarca Felip IV: «Ja's pot donar com infalible la perdició del reyalme on los afers s'han de sotsmetre al gust del qui mana, quan en lo gust qui se'ls hi ha de sotsmetre. En diuen traició d'aquell delicte qui s'endreça al dany y greuge particular del príncep o del Estat y no diuen traidor a l'home qui. lliurement, desencamina al príncep y posa en perill l'Estat.»

D'aquesta manera acaba En Melo lo segon llibre de la seva obra, donant aquí per acabat lo primer período d'aquella guerra qui comença ab la vingudada de les tropes del rey d'Espanya contra Catalunya, objecte del tercer llibre: mas com que, segons lo nostre parer, encare falta esclarir molt abans de parlar de l'irrupció militar, després que, tot comparant, hem fet coneixer la situació del Príncipat y la de la cort. devém tornar a ocupar-nos d'aquella exclusivament, explicant la seva desnaturalitzada conducta, fins arribar al cas per una banda de que les tropes castellanrs trepitgin lo nostre terrer y que, per l'altra, avencin les hosts franceses, en actitut de donar socors als catalans.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL XI

Durant l'any 1640

Catalunya menysprenada y menaçada, emperó encare fidel al seu Rey. Plan diabólich de l'Olivars per fer de Tortosa lo baluart de les seves pensades contra'ls catalans: esperit y resolució dels verdaders tortosins. La Dipuçaciò nomena la divuytena per obrar ab més activitat. Junta contínua de Braços y reunió del Concell de Cent. Inútils entrevistes ab lo Virrey. Circulars de la junta ab propósit d'encoratjar per la defensa. Marxa a Girona lo Diputat militar ab alguna força y's resol enviar lo Reyal a altres indrets. Se dobla la Divuytena, dividint-se en dues seccions: de guerra y d'hisenda. Se idean medis per reconciliar sens deixer de preparar-se. S'escriu a S. M. fent-li veure los propósits del Comte-duch. Surt lo Diputat Reyal cap a Tortosa. Mort del Garau, governador de Tortosa, y del seu pare al portal de Sant Antoni. Acords notables de la Junta referents a la defensa y conminació a's individues dels Braços per que no deixin d'assistir a la Junta: sempre hi faltan los Bisbes. Ordre d'alçaments: lo Conseller en Cap surt en retorç del Diputat militar. Carta del Rey aplegant corts a Lleyda, sens revocar l'ordre d'invasió. Especial Jurament que's fa fer als Braços, consignant encare la fidelitat al Rey. Los paisans d'Illa ixen a batre-s ab les tropes donant exemple a les altres poblacions. Se demana a la duquesa de Cardona qu'intercedesca ab S. M. Intimació despótica del veneral de les galeres, duch de Fernandina, en nom del Rey. Lo comte de Cavallà en campanya, Jura devant de la Junta lo bisbe de Girona y'l de Solsona s'ofereix per intermitjar ab lo Rey: Alocució del cardenal Borja cridant a la guerra. Los jurats de Çaragoça s'ofereixen demanar al Rey qu'assuaugi la sera rigor en favor de Catalunya. Obsequis de Barcelona al síndich çaragosá. Jura devant de la Junta lo bisbe de Solsona. Carta dels Diputats d'Aragó planyent-se de la dissort del Principat. Arribada del francés Mu-Barri. L'embaixador de Lluis XIII, oferint socors y protecció a Catalunya, entenimentada resposta d'aquells a quiscun dels articles. Ilusió de la duquesa de Cardona qui havía escrit al Rey y pérdua de tota esperansa ab la resposta d'aquest. Amoajsytment d'assumptes, complicació e indecisió. Justificació feta per los teólechs y altres persones doctes d'haver-se alsat en armes Catalunya per sa defensa. Los declarats enemichs de la patria los tortosins qui havían desobehit les deliberacions de la Junta Castell. Funcions religioses y sermons notables en pro de la causa catalana. Rehens que's trameten a Fransa. Lo marquès dels Vèlez nomenat Virrey, exigeix que li vajan a fer jurament a Tortosa. Atancament d'una armada, falsa alarma y entusiasme a Barcelona. Se demana a S. M. que no's cambii lo Virrey. Los Inquisidors castellans, excombregan la soldatesca del Rosselló.

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CONEGUTS ja'ls propòsits de l'Olivars y'l seu plan de campanya contra ls catalans; abans de lot, hem de fer avinent que'l temps necessari de la greu activitat per una y altra part fou durant los mesos de Setembre y Octubre, puix a mida que la cort avençava, a mida que nous núvols convenç los catalans de que la tempesta era propera, cresqué llur determini y vigilancia primerament per defensar-se no més y més tart per constituir-se, com nació qui reconeix lo seu dret a la vida.

Donchs, que l'astucia no amargui per més temps lo que consignan los moviments históríchs inesborrables y ja es hora de dir que'l trist estat de Catalunya, després de la campanya de Salses, fou causat per lo meteix govern de l'Olivars y que no solament no hi hagué cap atemptat de rebetlía contra'l seu Rey, sinó ans bé tot lo contrari, adhuc en mitg de la propria defensa contra les tropes invasores entre la pluja seguida que cantra ella's feya caure de negatives, menyspreus, exigencies y menaces, fins en aquest cas, palesà sempre la seva fidelitat al Rey y fins, com veurèm, se traslluеix aquest noble sentiment en lo meteix acte de pactar ab França lo socors qu'aquesta ofería, per repet-lir la força major qu'en contra d'ella trametía lo seu propri senyor. Seguim, donchs, los aveniments per llur ordre cronològich (y judiqui'l llegidor, per llur trascendencia, la solidesa de la nostra afirmació), donant abans una idea del diabòlich plan qu'havía fet forjar a Tortosa lo Comte-duch.

Girant lo llegidor la vista enrera y renovant les observacions qu'hem fet en diverses y oportunes ocasions podrà aglevar-les com un conjunt d'antecedents indispensable, remembrant les dues vegades que'l Conceller en Cap de Barcelona va veure-s reprès per los jurats de Tortosa qui li prohibiren lo pas en llur ciutat, ocasionant axò l'alçament de forces, en actitut agresiva, de la capital de Catalunya contra la ciotat del Ebre; les disputes y protestes del síndich tortosí contra'l barceloní a les corts anteriors, per qüestions de preferencia de lloch; l'elecció de Virrey en la persona d'un bisbe tortosí, en una ocasió no exempta de disgusts y rivalitats entre aquella autoritat y la Diputació. de manera que'ls

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

agravis al càrrech fàcilment se podían pendre com inferits a la persona, y trascendir, per simpatía, fins als compatricis del prelat: y finalment (aquesta es una noticia u observació nova) que un dels darrers prelats qui havían dut la mitra de Torrosa era un extranger qni acabava de figurar com primer héroe en los desencerts comesos per la soldatesca contra Catalunya, un Spinola, per dir-ho d'una vegada. Noticies volanderes son les que anèm retreyent, emperò que, ben unides, bastan en llur conjunt per reconéixer-les com base llunyana del plan qu'atemptava realitzar a Tortosa lo malestruch enemich ne Catalunya. Per altra part, convé parar esment en una circumstancia molt remarcable y es qu'en aquella ocasió l'esoerit de Catalunya era unànim sense distinció d'estaments, (axí ho declara també en lo seu discurs lo meteix Olivars quan la junta de Madrit) hi no cal inventar si hi havían dues opinions, l'una favorable al Rey y l'altra contraria, puix la que podía haver pres aquell nom no possava d'un reduhit nombre de particulars obligats per interés o agravis del pais, dels nomenats oficials Reyals (denominació que ja coneix lo liegidor com també la diferencia dels oficials del pais, qual nomenament no depenjava del Rey) o d'algun parent o emparentat d'aquells ministres del Reyal Concell o Audiencia qui, per haver-se prestat a ser allotjadors de la soldatesca y exorbats execudors de les indiscrecions d'En Santa Coloma, havían sigut crudelment escarmentats per lo poble. Aquest element, encare que mínim, era'l que li convenía explotar l'Olivars per donar força y consistencia al fonament del seu plan y axí designat lo punt on aquest s'havía de realitzar, se va falagar, ab temps, a n'aquells obligats o descontents se-ls hi associà algun altre personatge foraster de l'íntima confiança del favorit y ab lo greu sistema de corrupció, ja desde tant temps conegut s'anà preparant l'afer secretament a la ciutat de l'Ebre la més a propòsit per fer efectiu lo pensament, atesa la seva situació topografica ja que Tortosa es la porta de Catalunya, per la banda de Ponent, y estant segregada del esperit o domini de Catalunya (com s'observà ja abans del comte de Barce-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lona Ramon Berenguer IV), no hi pot haver seguritat en tot lo que se'n diu Catalunya Nova, perque totes les forçes del Mitjorn y adhuch de tot lo restant d'Espanya se poden abocar pet dita porta y escampar-se ràpidament fins al cor del Principat.

Les persones qu'l favorit posà principalment a n'aquella localitat, per la preparació de la seva obra, foren tres: lo batlle general de Catalunya (l'importancia de qual càrrech ja coneix lo llegidor), En Lluis de Monsuar, un tal Joseph Garau, fill de Geroni Garau, altre dels ministres o jntges de l'Aueiencia, senyalats com traidors e Barcelona, a qui honorà S. M. ab lo càrrech de Governador del castell y finalment un vehedor general (a qui nomena *baile* o batlle En Melo, no sabèm de qué ni perqué) segons antecedents, tenía igual manya qu'aquell altre vehedor Benavides a qui s'atribueix la pensada dels allotjaments a l'estil y usamça de Llombardía, orígen de tots los mals.

Ningú com lo batlle general de Catalunya, si l'amor al seu país natal no l'hagués menat, com debía, a renunciar l'honra y benefici del seu càrrech, podía servir a l'objecte que'l Olivars se proposava, car, essent anexes al meteix càrrech los d'administrador particular del patrimoni del Rey y de procurador dels reyals feudes, era'l seu representant, per rahó de jurisdiccions, de les més supremes, com extenses les seves relacions ab los senyors feudals y ab los pobles qui depenían directament de la corona, axí es que l'actitud n'aquest suprèm oficiai Reyal podía iufluir molt, encare que no fos més que com exemple, a fí de que alguns, en cas de no seguir-lo, s'abstinguessin al menys de seguir al govern natural, als Diputats. En Joseph Garau no tè personalment gran importancia, emperó podía comptar-se ab la seva fi lelitat, puix podía obrar per venjança, per odi als qui menyspreuaren lo seu pare, ab lo qui, estant-hi en relació, essent agosarat com després mostrà ser-ho, tenía la facilitat, mentres treballés organitzant al centre militar de Tortosa, d'enterar-se de tot lo que's feya a la capital y de saber ab quines persones podía contar-hi per ajudar-lo en tot cas. Fi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nalment, d'En Velasco no cal dir-ho, puix per lo seu càrrech aparent o fals, no essent catalá y per haver-lo tramès lo Comte-duch a fi de que, agermanat ab aquelles dss treballés a Catalunya adhuch abans de saber com opinava'l país ja hi han prous antecedents per calcular com obraría y ço que d'éll se podía esperar. En Melo cita un altre personatge un cavaller natural de la ciutat qual cognom diu qu'era Oliveros (1), més no val la pena de fer esment d'aquests agents secundaris, quan la corrupció, per una banda, y'l temor, per un'altra, de ser aquella ciutat la primera víctima dels invasors facilitaren ben-aviat altres servidors a la causa del favorit, acabant de confermar més y més aquest succés, als ulls de tots los catalans, aquella creencia (en altre lloch esmentada) de que'ls habitants de Tortosa no son ni catalans, ni valenciads, ni aragonesos y sí únicament Tortosíns (2). Segons En Melo se trobavan a Tortosa a càrrech del batlle Monsuar tres-mil soldats novençans desarmats y aquell desitjava amparar-se de les municions y pertrets de guerra, per poder-ne armar los dits soldats, no dubtant de que axí podría emperar-se de la ciutat y tenir-la a disposició del Rey Católich contra tot lo Principat esperant, d'un moment a l'altre, rebre socors d'Aragó y Valencia y essent avisat ab promptitut de tots los moviments que prevenía la ciutat, tractà d'endurse'n al castell les dites municions y pertrets que llavors confiaeament estaven escampats per tota la localitat, ajudant-lo

(1) En Feliu lo nomena N. Oliver. No sabém si, per haver vist la narració d'En Melo, catalanitzá l'Analista aquest cognom, encare que lo més probable es qu'aquéll lo castellanitzà, car realment lo cognom Oliver es. català y del castellà Oliveros no se'n té memoria a la nostra terra.

(2) Nostre molt estimat amich, En Jaume Tió, únich literat català qui sapigué encoratjar-nos en la nostra inexperta joventut, tan per reatlitzar los nostres primers assaigs literaris, com per estimar, ab preferencia, l'oblidada patria catalana, fou lo digne continuador de l'obra d'En Melo (recomenable trevall del qual parlarém quan ne sía ocasió.) En Tió era tortosí y volent sincerar los seus compatricis del exclusivisme o independencia que se'ls hi atribueix, volgué fonamentar-ho principalment en una rahó de llenguatge: perque'ls tortosíns, per llur contacte ab Valencia y Aragó, no tenen l'enérgica aspritut del català; emperó, la suavitat del llenguatge, ab molts lleus diferencies locals, la tenen tot lo Priorat, les comarques de Lleyda y tot l'Urgell y la Sagarra y no obstant llur habitants nay se separaren del esperit general de Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en axò lo referit Oliveros. Hi ha a n'aquesta relació moltes coses a observar, puix no's pot concebre qu'una ciutat de les més lliures, com ho proban les meteixps ínfules dels seus síndichs en rivalitat ab los de Barcelona y d'altres ciutats del Principat, lo batlle general, sens estar convingut ab la municipalitat s'arrogués les seves facultats, aplegant los queviures al castell y qu'obrés en certa manera com autoritat militar cosa que ni'l mateix Garau (de qui no parla En Melo) no podía fer, com governador del Castell, sense'l consentiment dels jurats y sobre-tot apoderar-se dels estris de guerra per armar-ne los tres-mil desarmats, nova noticia y sumament extranya, car en una ocasió tan perillosa com ho era àquella, mentres tot Catalunya bullía y s'armava contra'ls soldats hauría sigut imprudencia del govern fer traversar per Espanya un tan gran nombre d'homens sens asmes, qui s'haurían trobat en sense al venir a recullir-ler. Dihem que hi ha molt que dir a n'aquesta relació y que'ns sembla extrany, sens donar-ho per fals, perqué no tenim datos en contra, emperó pensèm descubrir més clara llum en la que sobre'l meteix succés, encare que generalisant, fa un'altra obra, los *Anals Consulars*, on, a continuació de la noticia dels empresonaments fe.s a Perpinyà's llegeix: «Després se va tenir noticia qu'a la ciutat de Tortosa s'anava aplegant molta gent de guerra, puix ja hi havía mès de quatre-mil homes Castellans y Portuguesos y que per provehir l'exèrcit qu'allí s'aplegava, passavan molts carregaments de pertrets de guerra, duyent-los al castell de la ciutat.» Tenim, ab lo dit, qu'a ciencia y paciencia de qui ho podía prohibir ja s'aplegavan a la dita ciutat hosts forasters y *passavan*, no sabém de quin indret, carregaments de pertrets per lo castell.

Continuèm lo succès, atenint nos a les dues relacions: En Melo, ab referencia al batlle Monsuar diu: «S'excusá ab bones rahons a la demanda del vulgus qui ja impacient per lo dubte ab aquest motiu sobtadament havía posat en enrenou los ciutadans: de sobte foren assaltats los soldats innocents sense armes ni intencions (fins llavors ignoravan la determinació del Monsuar): va salvâ-ls llur innocencia, rebent la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vida y la llibertat de mans dels sediciosos, foren tramesos a diferents indrets, havent jurant primerament no tornar a Catalunya, sots pena de la vida. S'usà tota la furia contra'l batlle y vehedor general qu'allí assistía, nomenat D. Pere de Velasco qui, topant ab una colla d'avalotats, fou occit y esquarterat.—A l'avalot de la ciutat hi anaren piadosament los rectors y'l capítol, treyent de cada esglesia, en processó, lo Santíssim Sacrament, qual sagrada presencià apaybagà miraclosament la furor qui menaçava grans danys a les vides, honres e hisendes. Molts homes, perseguits per la plebs, corrían y fugían agafats ab les vergues del tálem, altres coberts ab les meteixes robes dels sacerdots; entre tots fou senyaladament afortunat lo Monsuar de qui mes que de ningú desitjavan venjança, fugí essent escomès per molts y topant-se ab lo pas del Santíssim s'agenolla als peus del ministre qui'l duya; fins aquell lloch violaren les espases y fou defensat per la meteixa custodia u ostensori; la mort reconegué l'autor de la vida y's va detenir, obrint los ulls la meteixa ceguera; en aquesta forma, sempre cobert ab la casulla sacerdotal, encare que sempre perseguit e infamat per lo poble, arribà a l'esglesia e hi salvà la vida, continuant l'avalot cometent altres excesos.» Tant hi ha per dir en aquest paràgraf com en l'anterior qu'hem comentat: se'ns presenta l'expectacle d'un poble admirat de lo que passa e impacient per lo molt qu'allò dura, tractant prudentment ab lo Batlle qui s'excusa ab bones rahons, abans de llençar-se a l'execució del fet y un dels seus primers actes es assaltar tres-mil soldats desarmats, assalt que no dona per resultat la menor desgracia, car los sediciosos degueren ser molt entenimentats y reflexius quan sapigueren reconeixer l'innocencia dels soldats y fins los hi proporcionaren la vida y la llibertat, trametent-los a diferents indrets y entretenint-se, abans, en fer-los jurar que no tornarían a Catalunya, lo qual si's feu sense cap resistencia per part dels assaltats no mereix lo nom d'assalt, francament, y si va ser ab ressistencia, per lo sol fet de rendir-se ab condicions, prova que no sería tan insignificant lo poble o plebecía qui ab tot y saber lo perill

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a que s'arriscava gosava alçar-se contra'l batlle general de Catalunya, contra'l governador del castell y sa fortalesa y contra'l vehedor de S. M., obligant a tres-mil soldats a creure y jurar lo contrari que se'ls hi havía manat. No son menys entenimentats y reflexius los sediciosos, quan compareix lo Santíssim Sacrament y durant l'escena poetich-dramatice de la salvació d'En Monsuar sots la casulla del sacerdot, puix ab tot y ser los sediciosos personificació de la mort, devant del autor de la vida no hi ha espasa que sía gosada ferir, per cap cantó destapat, al gran traidor. Res de particular tindría axò y fora molt admisible, si's concedís qu'aquells sediciosos no eran detritus dels pobles, sino la generalitat dels habitants, copàrticeps, com no's pot dubtar, del esperit qui dominava llavors desde l'un cap al altre del Principat, emperò lo particular es qu'aquell poble avalotat es nomenat *vulgus* qui *per un sobtat motiu havia fet revoltar los ciutadans*, quan lo mes llògich es pensar qu'aquell fou revoltat per aquests, encare que de totes maneres resulta que'ls qui de tal faysó obravan eran ciutadans y vulgus units y com que ja sabèm lo sentit que té aquella paraula, bé pot ser axò testimoni de que'l verdader poble de Tortosa la totalitat dels seus habitants participava del esperit general de les altres poblacions catalanes y que si després la ciutat tingué que figurar com una excepció funesta, va deure-s a la seva situació topogràfica per haver sigut elegida per l'Olivars com teatre de les seves proeses, a la corrupció qu'hi usaren los seus agents respecte a estaments determinats y a la disposició de diferents entitats qui, per feblesa de caràcter, o per efecte d'agravis antichs tingueren mes facil inclinació a fer lo paper de fidels a llur Rey que d'indomptables patricis catalans. També presentan contrast ab aquest paràgraf d'En Melo los *Anals Consulars*, explicant l'avalot de Tortosa ab diferents paraules: «Veyent ço que passava al castell de la ciutat, la seva gent ínfima y'ls paisans s'alçaren contra'ls soldats, perque deyan públicament que venían per castigar Catalunya y'ls altres fugiren y'ls procuradors o jurats de cita ciutat, cavallers, ciutadans y tots los qui eren

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

afectats al servey del Rey tingueren algunes baralles ab lo poble ínfim, resultant que foren morts alguns de l'una y de l'altra banda, de tot lo qual los dits afectes en donaren compte a Madrit, trametent-hi per aquest fií un canonge (1) de la Seu de Tortosa, junt ab lo fill gran d'En Geroni Garau del Reyal Concell, a fi de que S. M. se devía ordenar ço que's tinguès que fer, donant poder bastant al braç major per castigar lo braç menor.» De les relacions se'n dedueix ben clarament qu'aquell poble, *vulgus*, ciutadans, paisans o com se vulla que se'ls nomeni, per nosaltres la generalitat dels habitants de Tortosa, tan enemiga de la soldatesca y de les tiranies del favorit com los altres habitants de Catalunya y representaut lo verdader esperit del pais, quedà triomfant aquesta vegada; que'ls senyalats d'opinió contraria, respecte del batlle Monsuar, com veurèm tot-seguit, fugiren d'allí y que'ls *afectats* ocults (car si no haguessin fingit qu'eran partidaris de la causa catalana haurían hagut de fugir, puix tal-volta los hi hauría esdevingut lo meteix qu'esdevingué al Batlle y al Vehedor) posats d'acord ab lo govern de l'Olivars treballaren en secret y no essent axí no's concebeix com triomfant, lo poble s'avingué a nomenar una comissió per anar a Madrit a l'arranjament del afer, de la qual formava part no-res-menys que l'agosarat Garau, governador del castell, (lo principal traidor qui ben prompte trobarà la seva paga merescuda a Barcelona, com se veurà arribi'l cas) afer tan ben portat, qu'al retorn dels comissionets, se resolgué, donant lo triomf als vençuts sobre'ls vencedors y facilitant axí l'atançament de les tropes a n'aquella important plaça d'armes. Seguim encare, per quedar-ne convençuts, lo curiós text dels Anals: «Tornaren (los comissionats) de Madrit a Tortosa ab un *perdò general* que S. M. los hi havía concedit y ab los *poders necessaris per castigar als delinqüents*, dels quals *en penjaren alguns*. Axò donà ocasió a n'algunes morts, per haber-la donat abans a n'alguns en lluytes qu'entre ells hi hagué, més a la fí vencé lo Braç major y *lla-*

(1) En Feliu díu qu'era'l prior Izern, dignitat d'aquella esglesia.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vors la ciutat se sots l'obediencia de S. M., convertint-la en plaça d'armes per aplegar-hi l'exércit qu'hi havía d'anar.» De manera que Tortosa, lluny de ser la ciutat exceptuada en lo moviment general de Catalunya, fou la primera de lluytar per la seva causa contra'ls traidors y restà fidel a la seva antiga patria fins que, ab l'enganyifa de la comissió que anava a Madrit per arranjar l'afer, va veure-s enjovada y vençuda dels exércits qui s'atançavau y per la força del gran dilema, expressat magnificament aquestes paraules: o'l perdó o'l pal. Quan ja ha passat lo temps suficient per aquestes trafiques y ocults manejos, ço es. arribant ja al temps on èram arribats a n'aqueste Historia, abans de la narració d'aquest succés important, o ab altres paraules: entrat ja'l mes de Setembre y quan En Melo té qu'explicar l'atançament de les tropes reyals a Tortosa, explica aquest autor l'última part o desenllaç d'aquella farça íntima, després d'assegurar que'l Velez desde Çaragoça *començà solicitant correspondencies a les qui encare estaven en obediencia del Rey*, detall fals o frasse mal expressada, car no hi havía llavors en tot Catalunya (Barcelona inclosa, cap plaça qui s'hagués declarat contra'l Rey, puix dins de la meteixa fidelitat totes s'apresuravan a defensar-se dels soldats qui tractavan d'invadir-la y axí lo que pogué fer lo Velez feu endreçar-se a totes les places indistinctament, a fí de que l'acatessin com nou Virrey, emperò no als suposats governadors de les qui eren fidels perque no existía tal diferencia, y si per places vol entendre-s ciutats, ni tals governadors existían, car lo qui manava de los seus castells particulars sapigut as qu'havía de mereixer la confiança de llurs municipalitats o del senyor de la localitat en cas de que aquesta fos feudal, circumstancia de que no's deuría recordar En Melo, per efecte de ses costums militars: heus-ací la relació a que fem referencia: «En aquestes negociacions donava gran ajust la persona del Batlle general don Lluis de Monsuar *tetrat de Tortosa*, on entre parents y amichs y ab alguns religiosos havía tractat de *cobrar* y *abatre* aquella ciutat.

Vingué *d'amagat* a Çaragoça y palesant la seva bona

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

manya va fer com si'l magistrat, en nom de tots, escribís al Velez demanant-li a l'ensemps pietat y socors: estavan las coses *secretes* preparades d'aytal sort que, encare no havía sortit la carta de la ciutat, quan sobre'l pont del Ebre qui la banya s'hi trobaven dos-mil soldats d'infantería espanyola y quatre-cents genets, tots sots lo comanament del mestre de camp D. Ferran Miguel de Tejada, soldat pràctich y curós qui, ab tot, seguint l'ordre del magistrat, *contra al aplauso del vulgo* (qui ja'l mirava com arrepentit) entrà a Tortosa causant desiguals afectes en los cors dels seus naturals, segons la diversa manera ab qu'es guardaven los seus moviments. *Muchos se retiraron medrosos y aborrecidos y aun de todos los que quedaron se podia hacer confianza.*—D'aquesta manera atemplà D. Ferran fortificar la ciutat (cosa que semblà fácil per l'emplaçament y per un castell no molt antich qu'encare's conserva); *por lo menos de suerte que quedase reparada a una interpresa y motin.* Pochs dies després, se varen descubrir alguns caps de colla dels sediciosos, y foren condemnats a mort per la justicia fins a cinch o sis homes de la plebecia, *no sin lástima de todos.*—Ab l'*impensada* entrega de Tortosa, les coses del Rey presentaren més bon aspecte no solament per l'importancia de la plaça de bastanta utilitat per los seus interessos, puix ab ella's facilitava'l pas del Ebre per les armes católiques y també perque la seva entrega o rendició ne feya esperançar d'altres y als catalans los feya concebre gran dubte y temor, veyent que *ellos mismos se fallavan primero que su fortuna.*»

Esclarit l'important succès de Tortosa, antecedent indispensable per estudiar, en lo seu desarrotllo, tant l'invasió manada per lo Comte-duch com l'actitut que va prenent Catalunya, a mida que va adonant-se del seu perill. are seguirèm, tal com hem promès, la marxa qu'empren lo govern suprèm del Principat, la Diputació, reprenent altre vegada'l curs de les sessions, desde'l punt en que les varem deixar. Com ja recordarà'l llegidor, aquestes eran, desde feya qualque temps, no senzilles sessions de Diputats y d'ohidors trienals en consistori, segons pràctica en los temps normals,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sinó de juntes de Braços formades per tots los seus individues residents a Barcelona o també de fora, si tenían lo gust d'assistir-hi.

Lo darrer día d'Agost, per efecte de les males noticies trameses desde la cort per Fra Bernardí y dels nous successos de Perpinyà, sense pérdre les juntes lo seu caràcter, determinaren concentrar les seves forces per obrar ab més activitat y en determinats assumptes; per aquesta fi nomenaren una Divuytena composta de sis individues de quiscun Braç, que foren, pér l'estament Eclesiàstich: En Gispert Amat, abat de Sant Pere de Galligans, En Geroni Roig, sacrista y canonge de la Seu de Barcelona, Doctor Jaume Corts, arcedià de Santa María y Canonge de Barcelona, En Francesch Puig, canonge de la Seu de Tortosa, Francesch Miquel, del hàbit de Sant Joan, Fra Enrich Joan; per l'estament Militar: En Francesch Vilalba, protector del hàbit militar, En Francesch Ayguaviva, En Pere Aymerich, En Joan Semmanat, En Jascint de Vilanova y En Francesch de Vilaplana; y per l'estament Reyal: lo Conceller tercer de Barcelona, Ramon Romeu, En Baltasar Carcer, En Didach Bisbe Vidal, Micer Babtista Monfar y En Galcerán Nabot. Los Concellers de Barcelona s'havían constituit també en Concell de Cent, ço es, en junta constant de tots los individues qùi formavan la corporació municipal, de la qual n'eran delegats per l'administració y govern anyal de la ciutat, puix tot lo concell, ço es, los Cent (qui segons en quines èpoques foren més, com ja sab lo llegidor), no's reunía més qu'en determinades ocasions, de manera, qu'ab aquest recurs, com que consideravan tots los asumptes extraordinaris y de trascendencia, la municipalitat més prepotent de Catalnnya va fer ço qu'en certa manera feya la Diputació, celebrant junta contínua de Braços. Aviat s'entreveurà 'l motiu del nostre ferm propósit en remarcar y destriar aquí, expressament, les distintes formes de repreeentació de les nostres antigues corporacions. Lo meteix día de nomenar-se la Divuytena, consultant-se sempre per deliberar ab acord la Junta de Braços y'l Concell de Cent, se va instar altre vegada al Virrey

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sobre'l contrafur comés contra les constitucions per la capitots de les armes del Rosselló, al empresonar distingides persones y l'instancia no va donar cap resultat, puix après declarà'l Virrey que don Joan de Garay assegurava y protestava que no tenía cap intenció de conculcar les constitucions, lleys o costums del pais, emperò que'l cas de que li parlavan era *una excepció* y que no podía deixar d'obrar com obrà, sens donar cap altra explicació, de manera, qu'ab aquest sistema, lo quefe militar de Perpinyà podía continuar sempre donant mostres del seu respecte y executar tot lo que li passés pêl cap, ab tal de donar-les-hi'l nom d'*excepcions de lo promès.*

Lo día 1 de Setembre se resolgué, en vista d'haver manifestat lo Virrey que li dessignessin les constitucions a que's referían les queixes dels Dipntats, *porque hasta entonces no habia visto alguna que consintiese lo que insinuaban sus palabras;* trametre també un'altra embaixada a Sa Excelencia en la qual, per escrit, remarcaren les referencíes que convenían a constitucions de corts, demanant a l'ensemps que manàs fer entrega per lo bisbe d'Urgell de les causes que s'havían format a Perpinyà, en temps d'En Cardona, de les quals no se'n volía despendre aquell prelat, puix en elles hi trobaría extensament la culpabilitat dels soldats.

A la sessió del día 2 de Setembre, per haver comunicat Fra Bernardí l'intent de S. M. d'aplegar corts a l'Aragó, lo Diputat eclesiàstich proposà que ja que'l pretext era *establir* la justicia y *donar remey a l'estat de la Provincia*, era convenient realitzar ço que s'havía tractat, ço es, la convocació general de totes les persones dels estaments de tot lo Principat y Comtats, lo qual fou aprobat, remarcant en lo seu dictàmen lo Concell de Cent aquestes paraules: «Y com que fora de poca importancia donar forma, a fí de que's reintegri la justicia, faltant en S. E. (lo Virrey) lo breu que fius are no ha tingut, apar que S. E. ha d'escriure a S. M. (q. D. g.) per que fassa expedir lo dit breu o nomenar altra persona qui no necessiti'l breu, per manar l'execució de tot ço que de justicia sía.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

La assistencia de les persones dels tres estaments a la sessió del día 4, ja fou mes nombrosa y s'acordà s'escribissin cartes a Girona, Tarragona, Tortosa y altres punts, a fí de que's preparin per la defensa, que per de promte s'armi lo major nombre possible de cavallería, a fí de que ab aquesta y l'infantería necessaria vagi un consistorial lla on hí haja perill d'invasió, verificant-ho de la manera que cal per lo seu càrrech y per lo remey de necessitat tan perentoria, a fí de dominar lo moviment desde bon començ y per adquirir bon nom les armes del Principat.

Havent-se publicat lo día 3, per crida, y ab la solemnitat acostumada, la convocatoria general de Braços, enviant-se les circulars que s'acostumava, se celebrà sessió lo día 10 que pot considerar-se com la primera de la junta general de Braços, observant-se qu'era molt notable l'assistencia, puix s'hi aplegaren uns 330 indivídues, essent lo militar lo mes nombrós de tots los estaments y en ella s'hi feu una proposició, aquesta vegada en nom dels Diputats del General, que mes be podría nomenar-se extens alegat de tot lo esdevingut, ab la resposta, per llur ordre, a quiscun dels vuyt càrrechs que's feren a Catalunya en nom de S. M., (treball que s'estampà per ser repartit, del qual se'n conserven magnífichs exemplars), l'objecte de qual proposició se traslluex per lo seu final, que, després de justificar la conducta del Diputats ab los Virreys acaba ab aquestes paraules: «... y després d'haver ofert sempre, tant al Excelentíssim Duch de Cardona, qu'al cel sía, com al Excelentíssim Bisbe de Barcelona fer y obrar tot ço que fos mester tant per acreditar la justicia, com en tot lo demés que's refereix al servey de S. M. ens trobèm entre dos exèrcits, menaçant-nos tots dos a l'ensemps, l'un pêl Rosselló y l'altre per la banda de l'Aragó y lo que'ns té més afligits es que havent palesat a S. M. los medis que semblavan convenients per la reintegració de la justicia, quietut y pau pública, *no s'ha servit admetre-n cap*, per tos lo qual supliquèm a V. S. qu'en un afer de tanta importancia del qual depenja tot lo ser de la Provincia sía servit consellar-nos ço que devèm y podèm fer, puix te-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nim confiança qu'ab l'encertat parer de V. S. tindran aquests assumptes l'arranjament que freturan, per servey de N. S., *de S. M.* y per lo benefici públich d'aquests Principat y Comtats.» L'acord de la junta de Braços fou que de llavors en abant se celebrés sessió diaria, a les vuyt del matí, que's fes nova crida als qui havían deixat d'assistir y que, tot seguit, atesa l'importancia qne semblava mostrar ço que-s comptava de Tortosa, s'hi trametés un consistorial per sa defensa. A continuació del acta s'hi consigna qu'aquell meteix día a les onze sortí cap a Girona lo Diputat militar En Francesch de Tamarit, acompanyat de molts cavallers y de dues companyíes, una de cavalls, capitanejada per En Joseph de Pinós, y altra sots comanament d'En Francesch Sorribas (1). Acaba la nota ab apuesta significativa exclamació: «Deu Senyor nostre li doni bona victoria contra'ls *heretges* y'l deixi retornar ab bona salut!»

Ab dictàmen de la Divuytena se proposà y acordà, a la sessió del día 12 que s'escribís als bisbes particularment, a fi de que assistissin a la junta de Braços y's fessin crides per totes bandes, menaçant ab greus penes, en general, a tots los qui tenían obligació d'assistir y que deixessin de fer-ho, facultant a les poblacions petites per que ab la fi d'evitar despeses enviessin un sol síndich en representació d'algunes d'elles y també que'l Diputat Reyal acompanyat de persones qui'l puguin acompanyar ab lo consell per obrar com sía mester, vaja a les ciutats de Tarragona, Tortosa, Lleyda, Balaguer y altres on fos mester, afegint en lo seu dictàmen lo Concell de Cent. «que's justifiqués la justa causa que s'haja tingut al enviar lo Diputat Militar a Girona y en tots los procediments realitzats, fins al día, a fi de que les nacions extrangeres tingan entés que no s'ha faltat ni's fal-

(1) No sabèm si aquest tal Francesch era parent de D. Joseph Sorribas, mestre de camp, *home pràctich y enginyós*, qu'En Melo suposa tramès per la ciutat a la cort y s'entretenía enganyant a l'una y a l'altra, mes com que ja tenim provat lo infonamentada qu'es aquesta noticia, sospitém, sens afirmar-ho, que'l suposat D. Joseph tal-volta es lo meteix Francesch, ja qu'a n'áquest se li fia una comanda militar que presuposa coneixements o práctica en tal excercici.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tarà a tot lo que sía mester en servey de Deu N. S., de S. M. (q. D. g.) y en benefici d'aquesta Provincia.»

Fou l'objecte de la sessió del 13 cercar medis «ja que'ls Reyals ministres no feren cas de tots los qui s'eran proposats... per la reintegració de la justicia y la pau y per que *falti'l motiu o pretext* que, segons sembla, prenen les armes Reyals contra Catalunya.» Lo meteix día va doblar-se'l nombre de les persones que formavan la Divuytena de manera qu'en abant se nomena ja la Trentasisena, encare qu'estigué dividida en dues seccions, una de guerra y l'altra d'hisenda.

La proposició feta a la sessió del día 14 fou «que s'indiqués al Virrey y a S. M., lo medi de reintegrar la justicia, ço es: per l'ordinaria facultar als veguers y batlles y en lo pertocant a l'Audiencia que S. E. manés obrir-la, cridant los Doctors de qui'ls provincials no estan queixosos, ni aquells d'aquests, per ser en nombre suficient... provehint S. M. les places de Portant-veus de Governador general Conceller, Regent y altres doctors qui's trovan vagants en persones afectes, manant a l'ensemps que's retirin los soldats dels límits fronterers de Catalunya... car d'aquesta manera no hi haurà necessitat de que entri l'exércit, que solament fora en deservey de S. M. perque'ls provincials escarmentats per los mals tractes dels soldats, es molt cert que *vendran molt cares llurs vides abans no'ls tornin a comportar.*» Al aprobar-se l'acort, va recomenar-se sobre-tot la defensa del país contra'ls dos exércits, indicant la necessitat urgent de pensar en *auxiliars*, perque, com qu'aquests solen venir de fora o estan lluny, convenía guanuar temps.

A la sessió del día 15, fou quan s'acordà escriure a la Reyna al Príncep a Sa Santedat, al confès de S. M. y al meteix Comte-duch, essent lo notable, qu'al expressar la gran fidelitat de Catalunya al Rey, que s'ha de fer constar dins les cartes quo se li escriguin, s'encarrega que també's fassi constar «que tots los mals y maleventures nostres provenen de que l'Excelentissim Comte-duch es molt mal afectat a n'aqueixa Provincia, sens haver-n'hi donat motius y desitja

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la seva ruína ab lo qual té revoltada tota la Provincia y n'està queixosa tota la monarquía de S. M. y en grandíssim perill de perdre-s.» En lo dictàmen de la junta, al aprobar, se diu qu'a la carta que s'escrigui a S. M. no s'hi esmenti lo Comte-duch solament sinó qu'ab lo seu nom hi vaja també'l del protonotari y's recomana que, per la defensa del país, serveixin de franch los qui pugan, remembrant l'exemple de la guerra de Salses en la que hi varen servir més de quatrecents cavallers sense sou. Aquest meteix día sortí'l Diputat Reyal En Joseph Miquel Quintana cap a Tortosa, tal com s'havía resolt.

La sessió del día 16 hagué de suspendre-s per la noticia qu'arribà al moment d'aplegar-se y fou que'ls Concellers foren tinguts anar al portal de Sant Antoni, per un fracàs qu'hi havía esdevingut la nit passada, a conseqüencia d'haver-se endreçat vers aquell lloch un carruatge tapat, anant molt depressa al sortir, y havent-lo volgut aturar la guardia, va sortir per la finestra un home ab una pistola a la ma, engegant-li trets; ab axó la gent se va avalotar y baixant llavors del carruatge lo doctor de l'Audiencia En Geroni Garau, aquest fou occit a trets de pedrenyal y a colps d'estoch, y'l seu pare qui quedà molt mal ferit fou depositat a l'esglesia on los Concellers, ab gran perill de llur vida, lo feren remeyar. Los *Anals Consulars* afeigeixen algun altre detall curiós: diuhen que'l tal Joseph Garau qui's titulava *gorernador del castell de Tortosa*, arribà prop de Barcelona ab una barca de molts rems que romangué aturada, fins al seu retorn, al peu de Montjuich, a l'indret nomenat torre d'*En Alfons* y era l'objecte endur-se-n lo seu pare lo qual va atemptar, sortint dins un carruatge que portàva les cortinetes tirades, junt ab lo canonge Bohigues, de Santa Agna, y'l barò de Sant Vicens qui no reberen cap dany en la descàrrega perque anaven als costats del carruatge y describint lo succés, tal com lo compta'l Dietari, se plany al fi de la mort del doctor, pnrque tota la culpa va ser del seu fill. A la sessiò següent de la junta, se va donar compte d'un'altra catàstrofe conseqüent de la ja dita y fou que, per haver manifestat lo ferit

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que's venjaría d'aquell insult y qu'alguns ho pagarían pujant al pal, va correr la brama d'aquesta menaça y aplegantse la plebs altre vegada a Sant Antoni penetrà sens respecte a l'Esglesia y's va endur arrossegant lo dissortat magistrat, occint-lo a colps y coltellades, sense qu'hi volgués l'autoritat dels Concellers per impedir-ho, succés que reproba en absolut la junta y a l'ensemps se plany de la *superbia* de certs homes qui, com lo *govern qui es imperiós*, condueixen a actes semblants.

A les sessions, gayrebè continuades, que segueixen fins al día 20, son infinits los assumptes que's despatxen tant pertocants a la guerra com a l'administració o hisenda, ço es; que's façan nous enllistaments y que s'enviin pertrets de guerra al Diqutat Militar, que s'arregli un penó ab lo Santíssim Sagrament y'l lema: *Pro Deo, pro Rege, pro Patria*, que's venguin los joyells de les corporacions y s'imposi una contribució general per mantenir l'exércit defensiu, que's recomani la guarda de les fortificacions y l'organització de gent armada als caps de veguería, que's senyalin quatre places d'armes, Girona y Granollers a la banda de Llevant; Cambrils vers Tarragona y Bellpuig prop de Lleyda, a la banda de Ponent, provehin-les d'artillería y sobre-tot, menaçant ab la pena de ser tractats com traydors a la patria y confiscats los bens de tots los qui tenint obligació d'aplegar-se, com individues d'algun estament a la junta general de Braços no ho verifiquessin en un terme de temps molt curt, última advertencia que s'encarregava que's fes molt particularment als bisbes, perqué ningú d'ells hi havía comparegut.

A la sessió del día 22 se prengué resolució general per lo cumpliment de molts negocis anteriors, preparant-ne d'altres, entre ells lo següent: «Que en vista del perill qu'hi ha per la banda de Tortosa, Coll de Balaguer y Alfachs, se doni ordre prompte al Diputat Reyal qu'aplegui tota la gent que li sembli d'aquelles rodalíes y del Camp de Tarragona, en la forma qu'ho verificá'l Diputat Militar, a l'Ampurdà y'ls seus encontorns, per poder-se fortificar on los hi sem-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

blés més avinent per si se li presenta ocasió d'entrar a Tortosa y apoderar-se'n, donant avisos freqüents de tot ço que esdevingui o sía convenient.» De resultes d'axò va resoldre-s que marxés cap aquells indrets lo Conceller en Cap ab les forces suficients, que l'acompanyessin lo prior de Santa Agna per l'influencia que tenía a Tortosa y altres tortosins habitants a Barcelona y qu'entretant, En Joan dn Tamarit anés a aixecar lo sometent a la veguería de Tarragona.

Molt va sorpendre a la sessió del día 25 la lectura de dues cartes de S. M. datades del día 15 en que avisava que volía celebrar corts a Lleyda, lo día darrer d'Octubre (1). encarregant, a la segona, als Diputats «se hagan los apartamientos y adreços que son menester para la proposicion, sólio, Consejo supremo, estamentos de Cortes, adreços y otras cosas en la parte o casa que se señalare,» paraulería inútil que palesa la migrada idea que tenían los senyors de lo que era y representava aquella antiga y veneranda institució, als paissos que la disfrutavan y que s'havían esforçat en mantenir-la. Res se va resoldre aquell día sobre la convocatoria.

A la sessió del día 26, va proposar-se que's fes prestar juramet d'unió a tots los qui tenian obligació d'aplegar-se a la junia de Braços, y, adoptada la fórmula, se comença a realitzar la prestació del jurament per lo nombrós aplech qu'hi assistí, essent de remarcar que no hi havía cap bisbe, ab tot y haver-se encarregat particularment qu'als prelats se'ls fes jurar abans d'agregar-se y votar. La fórmula era aquesta: «Jo N. N. juro a Deu y als quatre Sants Evangelis, corporalment per mi tocats, que servaré l'unió y conformitat ab les altres persones y universitats del present Principat de Catalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya qu'ha semblat necessaria als Braços generals per la defensa natural que s'está preparant y per la conservació de llurs constitucions, pri-

(1) Lo Rey feya aplegar les corts per un mes y mitg més tart y com qu'aquell tan llarch temps era suficient per realitzar l'invasió, era axò obrar molt niciament o tractar de nicis als catalans, puix aquests no s'haurian entretingut en cumplir una obligació molt natural en temps normals y pacifichs, mentres se'ls menaçava, ab exércits y canons, per les fronteres del Principat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vilegis y llibertats y seré fidel y lleyal a la Provincia y no m'apartaré ni separaré de lo que, per los molt Ilustres Senyors Diputats o altres persones que S. S. tinguessin poder, manin en los afers deliberats per los Braços. fins haver obtingut de S. M. (q. D. g.) la satisfacció dels mals passats y'l remey y reparació dels qui'ns menaçan y seguritat per disfrutar de la justicia, tranquilitat y pau tan desitjada.»

No va decaure l'activitat manifestada a les sessions anteriors, durant les que's celebraren als darrers dies de Setembre y primers d'Pctubre, puix seguidament se trametían reforços en totes direccions ab tot y rebre-s noticies de la part de Lleyda y Balaguer de que l'invasió menaçava per aquelles fronteres y pot-ser ajudà al gran encoratjament una carta d'En Francesch Vilaplana qui comandava un terç al Rosselló en la qual feya saber l'engany ab que's trobaren les tropes de Porpinyà, a Illa. Quan se feren los empresonaments a n'aquella vila, ringa-s present que may se'n va palesar la causa, que pot-ser procedía de ço qu'en diuen los *Anals Consulars*, ço es: qu'havent atemptat una nova folla pensada l'agosarat Arce, junt ab lo fill del Comte d'Oñate contra la població, començant a engegar-hi trets, alguns paisans qui varen poder fugir, s'anaren aplegant junt ab altres de distincts indrets y ajudats per alguns francesos començaren desde llavors a fer escaramuces ab les tropes. Axó deuría anar augmentant a mida que s'anaven rebent noves de la resolució de Barcelona y que la capital trametia reforços, essent lo d'Illa lo primer fet seriòs a que's refereix la carta d'En Vilaplana. En Melo s'ocupa d'aquest succés y per més que pot-ser, com militar, li deuría venir a repel fer representar un mal paper a la tropa y també al geni del seu capitost En Joan de Garay, no pogué per menys de consignar, com historiador, qu'aquest hi anà, maltractant, de pas, la població de Millàs y al seu senyor En Felip Asbert y després als defensors d'Illa, havent tingut que tornar-se'n, després de menaces y escomeses, ja per creure qu'alló ho dirigía Mr. de Aubigni, (lo qual no ho hem vist comprobat en cap document) ja per haver corregut la brama o haver-la fet correr

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

éll mateix, per tenir pretext de retirar-se, de que'ls francesos entravan per lo Grau y que, tal volta picat en la seva honra, tornà al meteix lloch ab sis-mil soldats d'infantería sis-cents cavalls y ab los terços de la guardia del Rey qui eran capitanejats per los héroes de sempre: l'Arce, (qui la primera vegada quedà ferit d'uua ma) Guevara y Moles y ademés ab quatre canons sencers y dos quarts, ab los quals va batre furiosament la població, arribant-hi a obrir esboranch; que no l'assaltaren, perque diu que fou dificultat per *desordres, indignes de ser escrits*, promoguts per lo terç d'En Guevara (1). Endebades donava exemple En Garay, continua'l meteix autor, posant-se al devant; lo seu avant-pit y ma dreta reberen senyals dels trets qu'engegaven les seguides descàrregues dels mosqueters, llur gent estava *malalta de por* y com que *no hi ha millor socors per uns com la temor dels altres*, los de dins se varen mantenir ferms impertérritament y En Garay, ab tota la seva ostentació, fent un paper ridícol, per segona vegada, «empatxat per los seus, mostrà voler anar-se'n del lloch igualment obligat per lo perill y per la vergonya... se'n anà a Perpinyà ab *pérdua considerable*, melancólich y tement l'avenir.» En Vilaplana dins la seva carta no dona detalls y solament explica que, després de sojornar a un punt determinat per protegir als del país, esdevenint mentrestant lo d'Illa quals habitants estavan en gran estretor, hi anà per donar-los-hi socors; s'encoratjaren negant-se a tot tracte, resultant tot seguit l'engany abans esmentat de les tropes del Rey, de les quals, afegeix, se li passaren 20 soldats, romans, napolitans y d'altres nacions.

A la sessió del día 6 d'Octubre (a la qual fem referencia per nota) se donà compte de varies cartes una d'elles dels

(1) A la relació d'una embaixada dels Diputats als Concellera que's llegí a la sessió del 6 d'Octubre, s'hi descubreix quelcom d'aquesta entrada dels francesos, puix s'hi diu qu'en lo darrer setge d'Illa lo duch de Luy y Mr. de Espernan ajudaren ab dos mil d'infantería y 400 de cavalleria, noticia que si no's va donar per encoratjar ab l'esperança de que'ls francesos auxiliarian Catalunya, no ho comprenèm assatsment, puix ni En Vilaplana ni En Garay parlan d'aquesta ajuda que si hagués sigut certa, sembla qu'havia d'ocasionar una batalla formal pels voltants de la població assetjada.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pahers de Lleyda qu'avisavan el gran perill de próxima invasió per aquelles fronteres y per lo tant se determinà que'l Diputat Reyal (1), ab les seves forces se'n hi anés, quedant encarregat dels indrets de Tortosa lo conceller en Cap a qui tantost s'enviaren fondos per poder reatlizar l'operació ab més apressat éxit. Altre dels acords importants que's varen pendre fou qu'una comissió passés a visitar la Senyora Duquesa de Cardona perque fos mitjancera ab S. M. suplicant-li «que fes treure los soldats del Rosselló y recular l'exércit qui menaçava per les bandes d'Aragó y Valencia.» Emperó lo més trascendsntal d'aquesta sessió fou la lectura d'una carta qu'endreçava a la ciutat D. García de Toledo duch de Fernandina, general de las galeres d'Espanya, qual contingut hem de reproduhir exactament, a fi de que's tingui idea exacta de lo poch que podían expresar los catalans del govern qui volía reinstaurar la *justicia:* «Tinch ordre de S. M. (D. l. g.) per embarcar a les galeres del méu càrrech tot lo qu'a Barcelona's trova a ses Reyals despeses, tant armes, municions, diners, com tot ço qu'hi hagi y cavalls y qne si aquests uo's podían assegurar s'entregui llur preu, tassantlos per altra persona en nom seu. Y també tinch ordre de posar la *Taraçana* tal com estava abans. *Y que no ozerse assi* (sic) no deixi entrar a Barcelona cap barca, ni navili, amparant-se de la gent y de tot ço qu'envers ella s'endrecés, per lo qual distribuiré les galeres bergantins y lo restant de la armada a les bandes on sía mester. Y, V. S. ab l'excussió d'aquest manament, trameti-m la resposta tot-seguit. N. S. guardi V. S. los molts anys que desitjo.

Alfaques, día 4 d'Octubre de 1640. Servidor de V. S.— Don García de Toledo y Seria.»

Aquest escrit, més que l'amenaça del bloqueix de Barcelona, es lo desconeixement y menyspreu complerts dels drets de la ciutat, erigint-se'l Rey. en nom del qual parla-

(1) Los *Anals Consulars* diuen qu'en aquella ocasió lo Diputat Reyal se trobava a Cherta y qu'anà a l'Urgell y a la Segarra per fer-hi lleves, puix l'exércit qui menaçava per Fraga constava de 15,000 homes y duya vuyt canóns de batre.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

va'l Duch, en amo y senyor, com parlaría un enemich per dret de conquesta de lo que no era ni podia ser seu, ateses les seculars institucions per les quals se regía nostra patria y que'l meteix Felip havía jurat servar y respectar. Ja veurém aprés, ab quines embarcacions comptava lo general de l'armada, descubrint-se llavors la farsa de la carta del Rey sense firmar, en la qual avisava l'atançament d'una armada francesa que venía del estret de Gibraltar,

La sessió del día 8 fa publich, per primera vegada, lo nom d'un altre capdill en campanya, lo Çavallà, a qui's mana que vagi en reforç del Conceller en Cap y com aquést aixècant en armes tota la gent que puga, emperó aquesta sessió es notable per un succés fins are desconegut, ço es: per l'assistencia d'un bisbe, a la junta, qui prestà'l jurament en quant no contrariés al que tenía prestat en l'acte de la consagració,» y aquest prelat era no-res-menys que'l senyor Parcero, castellà, bisbe de Girona, lo meteix en nom del qual s'havía ex-combregat los sacrílechs Moles y Arce, incendiaris de Riudarenas y Montiró. Lo bisbe de Solsona s'oferí per medi de carta als Diputats qu'aniría a posar-se als peus de S, M, per fer-li present lo molt que soferia'l Principat: la junta agrahí lo seu sant zel y tenint noticia de que dit prelat estava detingut a Ribelles, s'acordà fer tot lo que fos possible a fí de que no li fessin vioencia y qu'abans de resoldre sobre'l seu oferiment, assistís a la junta de Braços a fi de poder obrar ab més encert y's manà que fos acompanyat per varies persones de Solsona.

A la sessió del día 11 se feu lectura d'un document qual contingut ve a confermar tot ço que tenim dit, al parlar de la junta aplegada a Madrit, en la que's va resoldre fer la guerra, era una crida, estampada sobre paper segellat, (1) que feya fer lo senyor Cardenal Borja qual pomposos títols acaban ab lo de *Gobernador de la Presidencia del Consejo de Aragon* y en ella's fa avinent als catalans, manant, ab data del 27 de Setembre, que «s'enarbrin penons a n'aquesta cort

(1) A Catalunya no fou conegut l'arbitri del *paper sellat*, fins després de la guerra de successió,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y llochs d'aquestes regnes a fi de que s'enllistin y possin sots lo comandament de capitans que's nomenaran de la meteixa nació tots los naturals qu'hi haguès dels dits principat de Catalunya y comtats de Roselló y Cerdanya al cap de tres díes de la publicació d'aquesta crida y que vagin a servir en la present ocasió.»

A la sessió del día 16 fou rebut lo comissionat per la ciutat de Çaragoça, D. Antoni Gregori Francés, per explicar de paraula l'objecte de la seva vinguda y fer entrega d'una carta dels jurats, per qual contingut podrà coneixer lo llegidor lo diferent qu'era l'esperit aragonés del qual pretenía ser lledesme representant lo senyor cardenal Borja, al parlar com president del Concell d'Aragó, (y aquesta es un altra de les proves abans indicades per palesar que ço que's pugué fer a l'Aragó oficialment, ni ço que s'estava fent a Tortosa eran expressió comú y general del país.) Se conserva original, junt ab los autógrafs, lo dit document firmat per los jurats D. Lluperci Geroni Contamina, Llorenç Lopez de Oris, Joan Francesch de Haro, Pere de Insausti, Lluis Arrago y'l secretarí Francesch Antoni Español y no podèm prescindir la transcripció íntegra per la gran importancia que té: «Hem rebut una carta de V. S. per la qual s'ens dona particular noticia de lo que fins are ha fet present aqueix Principat a S. M. (q. D. g.) y la resolució qu'han pres los braços sobre l'estat actual y no podém negar que, veyent lo perill evident en que's trova, *en tenim tan gran sentiment que no's pot palesar ab paraules* y axí en atenció a les *grans obligacions que té aquesta ciutat per l'amor y bones relacions que sempre ha tingut á V. S.* ha resolt (si compta ab la aprobació de V. S.) postrar-se als peus de S, M. per demanar-li que's digni *assuaujar lo que menaçan los seus propósits* y que com clementíssim Pare tinga compassió del infeliç, estat del Principat y tenim l'esperança que, essent *aytal la finesa y lleyaltat de les quals tantes proves n'han donat V, S., en servey del Rey,* les tindrà presents en l'ocasió actual per consetvar-la en gracia y aquesta Ciutat se tindrà per molt sortosa si ho pot conseguir de sa Reyal ma e hi posarà tot lo seu esforç y autoritat de-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vant de S. M, y de les autoritats que sía mester: per aquest objecte, envièm nostre ciutadà N'Antoni Gregori Francés, per la posta, per donar a V. S. aquesta contestació, per mostrar-vos més l'afecte ab que desitgèm lo major de V. S. en servey de S. M.—N. S. guardi a V. S. com desitgèm; a Çaragoça lo día 11 d'Octubre de 1640.» Lo síndich çaragoçà fou explèndidament obsequiat, (1) emperó no se li donà resposta aquell día, puix aquell delicat assumpte s'havía de consultar abans ab lo Concell de Cent, ab la Vintiquatrena de guerra y altres corporacións de les quals s'atenía'l dictàmen, abans de resoldre.

A la sessió del día 19 hi assistí lo Sr. Bisbe de Solsona y feu lo jurament establert.

Ab igual objecte que la dels jurats Çaragoça va rebre-s una altra carta dels Diputats del antich regne, no tan expressiva com la d'aquells, emperó de totes maneres *planyent les penes que soferia'l Principat* y manifestant que no sabían qué aconsellar: «Los empeños que hasta oi vemos en la materia son tales que nos falta la consideracion para poder dar parecer a V. S. en ellos: el que nos ocurre es postrarse con todo rendimiento a los reales pies de S. M.» Se donà compte d'aquesta carta, a la sessió del día 20, prenent-se'l meteix acord qu'en l'anterior, advertint que quan fos ocasió de respondre, se fes ab los meteixos termes per abdues.

Fins are no s'havía tingut lo més petit antecedent de cap tracte ab los francesos y no més hem vist una referencia al auxili eventual qu'haurían pogut donar-lo nacions extrangeres, *a voltes llunyanes;* en un dictàment llegit devant la junta de Braçps, la qual no s'ocupa may d'aquest assumpte, com es de facil comprobar. Si individualment s'havían ofert particulars de França per servir sots les nostres banderes, més axó no tè res que veure ab lo govern del país y sempre tenen lloch tals oferiments quan una guerra interior, com ho era aquella, tè per teatre una regió fronterera a un reyalme

(1) Los *Anals Consulars* consiguen que fou hostatjat En Francès a casa d'En Jaume Brú, ciutadà, al carrer de Montcada y que'l gasto que va fer mentres fou a Barcelona va pagà-l la ciutat, sortint-ne lo día 20.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

extranger y enemich extremadament d'un dels bàndols, com era'l Rosselló y si en lloch de particulars fins se vol suposar que fossin colles de gent armada qu'entressin dins d'aquesta regió, probablement se pot creure qu'axò deurían ser temptatives del govern francés qui, reconeixent qu'havía d'arribar lo cas de que Catalunya necessités de les seves armes, se movía ple d'impaciencia esperant que la demanda sortís d'ellr (qu'era lo que convenía a n'En Richelieu per comptar més en abant ab un motiu de major força) o més bé admirat de veure que'ls catalans, ab tot y'ls perills qui'ls envoltavan, encare insistían en llur fidelitat al Rey qui trametía exércits per anorrear-los. Los *Anals Consulars* indican no més que'l meteix día que sortí de Barçelona lo comissionat de Çaragoça, «a la tarda hi entrà Mr. Du Barri qui venía per governar l'artillería per *haver-l'hi fet decidir algunes personés del Rosselló.*» Venia donchs, indubit per particulars rossellonesos aquell particular francés, per oferir-se, y axí devía ser, tota vegada que no's fa la més petita referencia a n'aquest personatge, en cap sessió de la junta de Braços, mentres qu'a la sessió del día 21 se reb formalment un altre personantge de la meteixa procedencia per lo qual calculém que'l primer deuría ser un company o agregat del segon qui aprofità l'ocasió de la seva vinguda per l'oferiment que la junta de Braços rebés un extranger, un no més, emperò justament en aquesta diferencia consisteix la rahó del recibiment, puix aquest acte ja indica qu'havía de presentar-se lo qui era rebut, sots un caràcter molt especial. Se veu que la seva presentació devía ser inesperada, sense cap antecedent, puix a l'acta de la sessió s'hi apunta senzillament, com si se donés compte del assumpte més insignificant, y en axó deu parar-hi molt esment lo llegidor, perque aquesta meteixa senzillesa, la representació del personatge y ço que de la seva visita resulta, son, com si diguessim, lo gran cavall de batalla per desmentir tot quant s'ha dit sobre l'entrega de Catalunya a França. Era'l personatge a qui's rebía no-resmenys que Monsieur de Plessis Besançon, *embaixador del Cristianissim Rey de França*, qui, en nom del seu senyor, s'ex-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

plicà de paraula devant de la junta, entregant un paper que igual que la seva embaixada demanaven contestació. De moment la resposta fou explicar-li'l motiu d'haver-se aplegat los Braços de Catalunya y la manera com feyan las seves sessions y dir-li qu'en quant a l'objecte de l'embaixada que duya y'l contingut del paper, se consultaría ab los Braços y que se li donaría noticia del acord tant aviat com l'heguessin pres. Se va consultar, donchs, l'assumpte ab totes les corporacions, seccions o comissions que fins aquí hem vist figurar, essent molt curioses totes les notes o observacions posades al marge del escrit oficial del embaixador que reprodudiríam si no fos tan llarch y si aquelles no's trobessin compendiades, tal com se troban a la reposta definitiva que varen donar, tot-seguit, los Braços. De tots dos escrits, lo de l'embaixada y'l de la resposta dels catalans se'n va fer lectura a la sessió del día 28 d'Octubre y'l preludi del primer, abans d'arribar als capítols proposats, (qual contingut se deduhirà per la resposta respectiva a quiscun d'ells) estava expressat ab aquestes paraules: «Los Srs. Diputats y oidors del Principat de Catalunya tenen complerta experiencia y coneixement entegre de les coses del mon, per saber qu'aquestas s'han de tractar, (principalment ab los grans Reys) ab tota la prudencia que cal, per no fer ni empendre coses que sían en dany de llur reputació y axò no arribaría a tal extrem, si S. M. feya entrar dins del país y terres persones d'importancia, del valor de les quals en la singular estimació, ab un cors de tropes molt inferior a les forces que'ls catalans tenen o poden aplegar, quan millor los hi sembli, prenent abans la precaució que's requereix per la conservació y seguritat dels capítols o persones de govern, com de les dites tropes.—Essent també los dits senyors Diputats tan entesos per observar que la França no preten treure ni treu cap ventaja efectiva dels afers qu'actualment se tractan, per lo meteix, entendran lo menys que per sa part se pot fer, es donar una seguritat moral per que la França no experimenti cap incomoditat del benefici que vol fer a la Provincia y qu'efectivament li faría are, en l'actual

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ocasió, concedint lo Rey als del Principat de Catalunya y Ciutat de Barcelona tots los socors y assistencies, y juntament les armes y municions de guerra que's demanan a S. M. y'ls oficials majors per tenir la comanda dels exércits y de las armes fins a sis-mil d'infantería y dos-mil de cavallería, ço es: la meytat d'aquest nombre, de moment, y lo restant al mes de Març, o més aviat, si es menester, per lo qual serà també la menor seguritat que's pot donar a S. M. (abans que fassa sortir les tropes de França, ab lo qual públicament declara l'assistencia que'l hi vol donar y que pren sots la seva protecció lo dit Principat), es que's posin en bona forma'ls tractes de germanor qu'ha sigut proposada, per part del dit Principat, ab les condicions següents: Primerament... etc.»

Referencia vaga, o paraules ambigües, es la que usa a la darrera ratlla d'aquest preliminar, al dir un embaixador d'un Rey de França qui parla de potencia a potencia y es rebut oficialment per la corporació qui representa'l govern de la nació a la qual s'endreça, *la germanor qu'ha sigut proposada per part del dit Principat*, puix res li costava dir: per part d'aqueixa respectable junta, per los S. S. Diputats, per los tres Braços del General de Catalunya, per V. V. S. S. o ab la forma usada y més convenient en casos anàlechs, segons les pràctiques diplomàtiques y axí hem de creure que veyent la lley de la necessitat, no dubtà en donar com proposat oficialment per lo país al qual s'endreçava lo que tal-volta podía ser desitg de melts habitants, mès qu'a tot estirar, no passaría d'idea llençada en converses particulars, y, en aquestes, com resposta a la mereixa proposició, objecte de la seva embaixada, que deuría indicar extraoficialment al parlar ab Diputats y altres autoritats o particulars en les visites, qu'es de suposar faria abans de presentar-se solemnement com embaixador del Cristianíssim, devant de la junta de Braços de Catalunya, y axí es de creure, veyent qu'aquéll no fa cap referencia, per assegurar lo de la *germanor proposada*, a comunicacions o documents anteriors, ni menys a cap embaixada del Principat al Rey francés. L'impaciencia,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la mesquinesa en lo socors ofert y la conducta dels francesos, durant los primers mesos de llur entrada al Principat, proban ben clarament que l'embaixada d'En Besançon no havía proporcionat lo que'l Rey Lluis o'l seu ministre Richeliu esperavan: l'entrega complerta y explícita de Catalunya a França, lo qual no's realitza fins arribar a mès gran desesperació y després de noves instancies per part dels auxiliars qui procuravan fer-se desitjar, y aquesta observació, ab les altres qu'hem fet convencerà a tothom del que la proposició de germanor fou de França a Catalunya y no d'aquesta a n'aquella.

Confirma aquesta afirmació lo contingut, en general, de de la resposta que donen los Diputats al paper del embaixador, en la qual, la frase relativa a n'aquest punt es impersonal: *la germanor gue s'ha proposat entre* etc., contingut que com qu'es molt important anèm a transcriure-l, al peu de la lletra: «Los Diputats del General del Principat de Catalunya, vist un paper entregat per lo Sr. de Plessis Besançon enviat per S. M. Cristianíssima, per tractar y acordar la germanor entre dit Rey Cristianíssim y'l Principat de Catalunya y Comtats de Rosselló y Cerdanya, després d'haver-ho enrahonat ab lo concell de guerra, ab la junta de trenta-sis persones y ab les persones nomenades per la ciutat de Barcelona y ab altres juntes particulars, les quals s'ho han parlat ab la vintiquatrena de guerra de la meteixa ciutat, a tots los hi ha semblat que, per part de dit Principat y Comtats se podría establr de la manera següent:—Primer. Primerament en quan al primer capítol que comença «Dits Senyors Diputats etc.,» diuen: que'l Principat de Cataluuya, *per are, solament prega* al Cristianíssim Rey de França que li fassa la mercè d'ajndar-lo, ab tres-mil d'infantería y fins a dos-mil de cavallería, a despeses dei Principat, soldats vells y ben armats ab qualques caporals y oficials los quals tenen que militar tots, sots les ordres del general de dit Principat, y per axò S. M. Cristianíssima té molt grans conveniencies que son fàcils de considerar, ademés de que, d'aquesta manera dona socors als seus vehins oprimits per lo mal govern

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dels ministres superiors, de lo qual *ja s'ha donat comple a Sa Magestat (q. D. g.)* tant per la Generalitat com per la ciutat. Segon. Al segon capítol que comença: «Primerament que dit Principat etc...» se diu: Que s'obliga'l Principat de Catalunya a no pendre les armes per invadir la França y'l Rey Cristianíssim ha de ser servit prometre no pendre-les contra dit Principat y Comtats de Rosselló y Cerdanya, ans bé deu prometre que'ls hi donarâ ajut en aquesta y qualsevol altra ocasió, reservant-se aquest poder, *quan fassi la pau ab lo Rey N. S.* En lo que pertoca a no permetre qu'altres armes passin per lo Principat, no's pot prometre en l'estat present, puix es en gran dany y descrèdit del Principat y'l Rey Cristianíssim ja obté aquest fí, ab la prometença de que'l Principat no agafarà les armes per invadir la França, puix sens elles no's pot fer invasió per aquestes fronteres.—Tercer. Al capítol tercer qui comença: «Que tots los ports... etc.» diuen: que's donarà ordre a tots los ports y llochs marítims que, durant lo present estat, hi admetin les armades y qual-se-vulla vaixells del Rey Cristianíssim y que se'ls hi vengui, pagant-s'ho, los queviures necessaris, emperò que no desembarquin més que'ls caporals y oficials y qu'en tot l'espay que pot atenyer l'artillería per la mar, no puguin fer dany ni ampar-se de cap vaixell, sens ordre del general de terra y que no causin dany al qui porti salconduyt del Principat o porti municions, provisions o marchanderíes a dit Principat. —Quart. Al capítol quart qui comença: «Que de part del dit Principat... etc.» díuen: qne'ls rehens que's donaran, sembla que n'hi ha prou ab nou, tres de cada estament, y que's doni llicencia al qui vulla tornar-se'n, en qual cas hi aniría un altre equivalent al seu lloch.—Quint. Al capítol quint qui comença: «Que cada soldat... etc.» diuen: que la cavallería's pagarà a rahó de quinze escuts de deu rals cada mes, tal com se paga a Catalunya, y a l'infantería se li donarà dos rals cada día y tant la cavallería com l'infantería, si volen un pa de munició de vint-y-quatre unces catalanes, se'ls hi rebaixarà mitg-ral cada día y a quiscun, de llur sou. Als caporals y altres oficials de guerra que necessiti'l Principat se'ls

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

hi donarà'l sou que's tracti. Les armes y municions les pagarà'l Principat, al preu que les paga S. M. Cristianíssima per los seus exércits.—Sisè. Al capítol sisè qui comença: «Qu'ademés de la paga... etc.» diuen: Qu'els soldats se'ls hi donará una mesada avençada, comptant desde'l día qu'arribin a la frontera y comptant ells també lo qu'hajan rebut avençadament. En quant als rehens, diuen que quan los caporals, cavallería e infantería tingan que retornar, abans no marxaran, hauran de deixar en rehens persones de significació equivalents a les que hi haurà a França y aquestes deuran tornar de França, quan hi sían arribats los dits caporals y soldats. Los preus no s'alteraran, sinó que tot se donarà als soldats auxiliars al meteix preu qu'als del pais, ab tota rectitut. Los soldats, tant de cavall com de peu, no han de promoure cap desordre contra'ls provincials y si ho fan han de ser castigats, ab rigor, per llurs caporals y per lo general, car d'altra manera no's podría conservar l'unió que tant convé als exércits.—Setè. Al capítol setè qui comença: «Los Senyors d'Espernan... etc.» diuen: que firmaran aquest tractat en la forma qu'aquí s'estableix.—Y per quant dit senyor de Plessis Besonçon ha dit que, per jnstificar los seus actes, necessita comunicar aquest paper ab certa persona qui's trova a la frontera, a fi de que, un colp ho haja comunicat, ho firmi, ho han aprobat per no perdre temps y perque la necessitat es tan urgent, segons los avisos que tenim y perque les tropes de cavallería y d'infantería ja son a la frontera; per part nostra, firmi's ja aquest paper y entregui's firmat a una persona de confiança qui serà elegida, a fí de que ab tota pressa vagi a la frontera, on ho comunicarà ab la persona qui ha sigut elegida per lo Rey Cristianíssim y, un colp sía firmat, per aquesta, entreguin-se respectivament los papers y tot-seguit entrin les dites tropes, tant de cavallería com d'infantería y realitzi-s tot lo altre.» Se coneix, per aquesta embaixada del Rey Cristianíssim, que França's donava pressa per guanyar-le ma al govern d'Espanya, tement qu'aquest arribaría a fer algun arranjament ab Catalunya puix als primers díes del mes s'havían donat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

alguns passos per part de la Diputació que pot-ser ho feren sospitar als francesos y aquesta es la més bona prova de que'l pensament de germanor fou iniciat per França y no proposició de Catalunya. Descubrirà y palesarà aquestes veritats l'assumpte important de que's donà compte en altra sessió posterior.

Fou aquesta la del 31 d'Octubre. En ella es va fer referencia a l'intervenció que s'havía demanat a la senyora duquesa de Cardona, per que s'interessés ab lo Rey a fí de cercar remey als mals que sofería la Provincia y que la menaçavan, y com resultat va llegir-se una carta de l'ilustre Duquesa acompanyant la que, en resposra, li havía escrit S. M. No sabêm quines eran les qualitats d'aquella noble dama, que podríen ser moltes, emperò tal-volta no prou poderoses per tirar per terra la situació qu'havía sapigut crear lo Olivars, a la cort, y per poder parlar ab S. M. ab la veritat y franquesa que calía en aquell greu afer. Si la Duquesa hagues tingut seguritat de poder veure-s personalment ab lo aillat y obcecat Felip, sens tembre les manyes del astut favorit y si en lo seu esperit (que fora demanar molt a n'aquells temps) hi hagués vist forces bastants per alçar la veu de la justicia, l'acte d'acceptar aquell càrrech feixuch hauría sigut altament meritori per la vídua del prudentíssim Virrey qui morí a Perpinyà víctima de les burles del meteix Olivars y l'idea de la Diputació hauría sigut molt encertada al escullir, com mitjancera en les seves penes, una noble dama, quan la veu dels homes no era escoltada.

Emperò, respectuosa envers lo Rey, la Duquesa, refiada més aviat en l'efecte dels seus planys qu'en l'exposició de les verdaderes causes del malestar del Principat y esperantho tot de la clemencia del Rey Felip, sense fer-se cárrech de la obcecació en que se'l procurava mantenir respecte de Catalunya, se va limitar a demanar vagament en una senzilla carta, sens anar a la Cort. y ho va fer, de tan bona fe, qu'en la resposta del Monarca que cap esperança feya concebre als catalans, no hi va saber veure més que l'arranjament d'aquell afer ab tota seguritat, essent axi que no-s proposava cap nou

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

medi y'l compromís quedava igual qu'abans, puix per ella, al cap y a la fí, era la clemencia de S. M. l'únich remey y per axò no cal dir que no's necessitava l'intervenció de la noble dama. La carta adjuncta de la Duquesa deya, en resum, que'l día 13 havía escrit a S. M. «fent-li present ab tota claredat y veritat la situació en que's troba aquesta provincia» que'l día 17 arribà la carta a Madrid y qu'ab data del 21 lo Rey li havía contestat qual carta adjunctava, dient: «a fí de que VV. SS. la pugan llegir y vegin com es un pare amorós de tots, puix essent la primera noticia clara qu'ha tingut (com m'ho diuen ministres dignes de tot crédit) del verdader estat de la Provincia, la noticia que jo li he donat, o sía *perque ningú havia parlat tan resoludament o perque niugú ha tingut la meva sort*, ens està esperant ab los braços oberts per rebre-ns en sa gracia... Avuy s'obre'l camí (continua) per assegurar negoci tan important al bé comú de tots y al particular de quiscun, puix *la guerra es cástich de l'ira de Deu qui no'n plany cap.*»

Bona hauría sigut la clemencia, si s'hagués obtingut abans la convicció y si s'hagués usat aquella, adoptant un medi satisfactori per los ofesos ja que Sa Majestat començà a veure la *claretat de la primera noticia* sobre la veritat d'aquell afer; emperò tenim que la Duquesa acabà la seva carta ab unes paraules per les quals es de facil compendre que no's sabia les condicions que'l Rey exigia per usar la seva clemencia: «*Yo no he propuesto medios al Rey por ser acción reservada á la prudencia de V.V. S.S.* y *al amor con que han de obrar en su servicio*, si bien de mi parte me ofrezco a representarlos á S. M., y á facilitarlos siempre con intención muy sana de que *no halle embarazo*, en su Réal animo en la largueza con que ha de hacer merced al Principado á que espero que han de ayudarme mucho V.V. S.S., pues asi en el modo como en lo mismo que le suplicaren sabràn como siempre hacerse dignos de su gracia.» No arribèm a capir qué es lo que va poder *parlar tan resoludament* la bona y confiada Duquesa, en la seva carta al Rey Felip, perque, encare que no va proposar medis, si es que li va *palesar* (segons diu) *ab tota veritat y*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

claredat la situació de la Provincia, havia de palesar també'ls mals y com qu'aquests no podian senyalar-se sens indicarne a l'ensemps les causes, en lo cas de que S. M. s'en convencés, no més tenia qu'allunyar aquelles causes y'l remey hauria vingut per si meteix, ab la clemencia o la justicia del Rey; emperò no més cal llegir la carta-resposta de S. M. per veure la força que pot tenir la frase de *rebre ab los brasos oberts*, que tant va entussiasmar a la confiada Duquesa després dels paragrafs anteriors y a quin grau de convenciment arribà lo Rey Felip, després de la lectura d'aquella carta, deixèm-la també en sa llengua a fi de que resplandeixi la fidelitat dels conceptes: —«El Rey.—Muy ilustre Duquesa de Segorbe y de Cardona, cara prima. He recibido vuestra carta del 13 de este mes, creyendo de vuestras obligaciones todo lo que me referís, y sintiendo mucho *la ceguedad con que caminan essos vassallos* á quienes he deseado tanto bien y procurándosele con la tolerancia y piedad que se ha visto, y si bien dezís con tanta resolucion que *la tienen tomada de apartarse de mi obediencia metiendo al francés dentro del Principado y aun passarle adelante*, no puedo creer de vassallos tales y de tantas obligaciones, que sin haverles dado yo ocasión ni pretendido otra cosa mas que poner en autoridad la justicia *despues de tantos excesos*, sin querer otro ningun servicio, y *quando ellos han respondido continuadamente que no podían por si assegurar su exercicio*, hayan de obrar *errores de tanto descrédito suyo y daño irreparable*, poniendo en manos de mis enemigos lo que me rehusan á mí con exemplo ni visto ni oido por ningunos, quanto mas por vassallos tan fieles y amorosos de sus reyes como han sido siempre los desse Principado. Espero que hallándome todavía con los brassos abiertos, vuestra auctoridad y buen zelo podrá disponer lo que, no solo amándome como me escrívis, sino aun quello que sin amor ninguno qualquier Provincia y Reyno qüerdo y zeloso de su mismo bien y seguridad ha hecho y deve hazer, sin que los siglos passados hayan visto contrario exemplo aun con menores ayudas y piedad en sus Príncipes. E sea M. I. y cara prima N. S. en vuestra contínua guarda. Data en Madrid á

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

21 de octubre 1640.—Yo el Rey.—Vidit Villanueva.– Petrus de Villanueva secretarius (1).»

Desde l'última data citada fins al 4 de Desembre, son tans los assumptes que's tractan en les contínues sessions de la junta de Braços, que'l seu conjunct ben-bé pot nomenar-se aglomeració y gran complicació de negocis, la major part trascendentals, puix fen que sía aquest curt período lo de la suprema crisis de la indecisió, qu'es un altre dels mals que sofería Catalunya. Les protestes de fidelitat y'ls prechs a S. M. Catòlica alternavan ab les condescendencies a S. M. Cristianíssima; se feyan públiques les justificacions legals de la sublevació armada per repel·lir l'exércit comanat per los Marqués del Velez y no's refusava'l nomenament de Lloctinent que d'aquest acabava de fer S. M., ab tal que's subjectés a la consuetut; se conminava a determinat personatge per la seva incomparescencia a la junta de Braços y s'anava en companyía seva en altres actes públichs; se reconeixía l'existencia d'enemichs de Catalunya, dins de Barcelona; se declarava traidors a la patria als tortosins, per llur resistencia al exércit català y al meteix temps se veya que les corporacions més respectables s'oferían les unes per implorar la clemencia del Rey a favor del Principat y que les altres s'alçavan anatematitzan la soldatesca del Rosselló, per llurs rescents malifetes; de manera que, al contemplar aquell confós expectacle, no se sab ab certanitat si ço que molt aviat havía d'esdevenir al Principat tenía que ser irremissiblement y fatalmen esdevingut, o si, malürat tots los esforços fets per los catalans per evitar escàndols y desgracies, havía de ser també irremissiblement lo que tenía projectat lo venjatiu Comte-duch, ço es, que lo fatal determini d'anorrear lo Principat per medi de nombrosos exércits era cosa resolta y havía de realitzar-se, a malgrat de tot. Lo nova de lo esdevingut a les sessions d'aquest período serà la final del alegat que venim fent, abans de comparar aquesta

(1) Ja pot recordar lo llegidor lo significat que té, en perjudici de Catalunya lo cognom Villanueva, desde'l famós protonotari qui tant contribuí al conflicte de que are parlèm.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

justificació històrica ab les explicacions dels historiadors y ab lo que, per ells, prengué quan menys títol de tradició verídica entre la part del vulgus espanyol qui creu saber Historia.

Als meteixos díes en que's rebía a n'En Beçanson y's confiava a la Duquesa de Cardona l'alt encârrech d'intercedir devant de S. M., s'acabava d'estampar (puix a la sessiò del día 24 d'Octubre la junta de Braços ja'n tingué exemplars) la «Justificació en conciencia d'haver pres les armes lo Principat de Catalunya per repel·lir los soldats qui are l'invadeixen y als altres qui menaçan invadir-la (1.)» Aquesta justifició era l'acord, desprès de detingut exàmen y de llarga discussió, pres per una junta de teòlechs de la qual formavan part, ademés, les persones més eminents y doctes del Principat, religioses y seglars, del país y extrangeres, fonamentant-se en los textes y sentencies dels S. S. P. P., canonistes, autors eclesiàstichs y de la Sagrada Escriptura y tenía per fí y objecte provar que «quedava ferm y subsistent lo dret natural de defensa que tenía'l Principat, podent aquést, en virtut d'aquell dret, y ab seguritat de conciencia, pendre les armes contra'ls soldats qui la infestaven al Rosselló y contra'ls qui menaçavan invadir-lo per les seves fronteres.

Lo Sr. Bisbe de Solsona, assistí a la sessió del día 3 de Novembre, ab l'objecte d'instar que se li concedís llicencia per anar a la cort, assumpte que passà a la consulta de les corporacions, a fi de que resolguessin lo que pugués ser més beneficiós per la Provincia. A la meteixa va pendre's l'acord: que per no haver vingut cap representant de Tortosa a les deliberacions de la junta de Braços y per no haver donat bona assistencia aquesta ciutat al Conceller en Cap y al Diputat Reyal qui's trobavan a n'aquelles comarques y per haver, ans bé, fet tot lo contrari de lo deliberat per la junta, fossin los seus habitants y tots los confederats ab ells publicats en crida, donant-los per enemichs de la patria, se-

(1) Estampada a Barcelona, per Gabriel Nogués, carrer de Sant Domènech.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

parats del Principat, confiscats llurs bens, ab aplicació del seu producte a les despeses de la guerra, y desinsaculats per sempre ells y'ls seus descendents, declarant-los inhàbils d'insoculació y de regentar cap ofici de la Generalitat, exceptuant-ne les persones qui ja constava qu'eran afectes y lleyals a les coses del Principat.

Entre'ls acords d'aquell día hi havía'l de prompte, per crida pública, que's pagarían 500 lliures al quí descubrís l'autor d'un anònim insultant endreçat a la Diputació, ab data del día 1 de Novembre, y en éll se deya qu'era convenient vingués lo marquès dels Velez, de qualsevol manera que fos, ab tal que s'impedís l'entrada del francés y la marxa dels rehens y que no importava *«deixar-se tallar de la capa molt bon tros»*, puix ço que calía a S. M. era venjar-se, que com més descuydats estessin los catalans, millor, car axí arribaría l'armada de Nàpols, y aquesta per mar y l'exercit per terra, encare qu'aquella *fassí veure que's trova lluny*, fora'l gran medi per «sorpendre a n'aquella brivalla que ja no tenía altre medi de trametre cartes, com no fos sots lo plech de les de la Duquesa.»

Lo día 4 no hi hagué sessió, ni de la junta, ni de les altres corporacions, porque tots los seus indivídues estavan ocupats en una gran solemnitat, (segons expressa'l Dietari) a la processó del Corpus que's feu aquell día, per no haverse realitzat la diada en que s'esqueya dita festa *per causa del avalot que llavors hi va haver a Barcelona*. Assistiren a la processó los Diputats, los Concellers qui duyan lo tàlem, los prohoms de la ciutat, los cavallers, ab lo protector del Braç Miltar y'ls senyors bisbes de Barcelona, Girona, Solsona y Vich. En aquest día y'ls dos següents, com que's trobava exposat lo Santíssim Sagrament a la Catedral, se celebraren oficis y altres funcions solemnials, prenent-hi part los meteixos prelats, predicant-s'hi dos sermos molt entussiastes per la causa catalana, ja que les funcions eran en desagravi del Santíssim Sagrament varies vegades cremat per los soldats del Rosselló. Lo primer día predicâ'l bisbe Solsona; lo segon, fra N. Cuenca, de Sant Francesch de Paula, qui remem-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

brà moltes proeses dels catalans y'l tercer lo P. Sales, del Ordre de Sant Agustí, qui no solament feu lo panegírich dels nostres compatricis, sinó que va declarar-se en pro de la causa catalana, essent immens l'auditori.

Sens dubte per causa idéntica, tampoch hi va haver junta de Braços lo día 5, y en lloch d'ella va aplegar-se la Trentasisena qui executà la deliberació anterior sobre'ls rehens que s'havían de enviar a França, resultant nomenats per aquests càrrechs les següents persones: per l'estament eclesiástich, lo doctor don Didach Jover, arcedià y canonge de la Seu de Barcelona, don Llorenç de Barutell, canonge de la Seu d'Urgell, lo doctor don Joan Babtista Vila, canonge de la Seu de Barcelona, per l'estament militar: don Francesch Gravalosa y Amat, don Joseph de Pons, baró de Ribetles, don Gerard Doms y Sant-Martí; y per l'estament reyal: Jaume Bru, Didach Monfar y Sorts, (lo célebre arxiver de la Corona d'Aragó y autor de l'historia dels Comtes d'Urgell) y Dimas Çafont, tots tres ciutadans honrats de Barcelona.

Lo día 6 hi hagué verdadera junta de Braços y en ella's llegiren dues cartes importants, l'una del Rey, datada lo día 19 d'Octubre, en que «feya saber als Diputats lo nomenament de Virrey a favor del marquès dels Velez, manant *que li prestin jurament de la manera costumada ab los altres llochtinents,*» (sens expressar encare'l lloch) y un'altra del meteix marquès, datada lo día 30 d'Octubre, a Alcanyiç, participant lo seu càrrech y exigint, perque ho tenía manat, que s'apleguessin per prestar-li lo jurament, lo día 8 de Novembre, ¿a quin lloch dirà'l llegidor? donchs, no-res-menys qu'a Tortosa. Considerant, després d'haver llegit les cartes, que la materia era *de greu importancia*, de moment no's va voler resoldre res, sens haver-ho consultat ab les altres corporacions de costum, mès en cambi's proposà que'ls rehens proposats sortissin aquell meteix dia, puix *la demora podía reportar gran dany* y axí ho feren lo día 10.

Los díes 8 y 9 no hi hagué sessió, ignorant-se'n la causa, aquest darrer, a causa de l'alarma qu'hi hagué a la ciutat. Fou axò a causa d'una noticia que comunicà als Dipu-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tats, mentres estavan aplegats en consistori, lo guardià de Montjuich, dihent-los qu'estavan a la vista 22 galeres y 7 bergantíns de Castellans qui tenían l'intenció d'abrandar la costa de Llevant. Al punt manaren los Diputats escriure cartes d'avís als pobles de la costa, y axí que'l correu muntà a cavall, feren engegar dues canonades ab bala, llençaren a volar la campana del Concell y respongué ab sa veu vibranta la Tomasa de la Seu, començaren a sonar trompetes y tambors, y aplegada, en un moment, tota la gent armada, sortíren 12 companyíes, en conjunt d'uns 2.000 homes, cap a Montjuich, se repartiren les altres forces per la ciutat y la companyía dels mercaders que constava de 60 cavalls se comparti, marxant una part vers la costa de Llevant y l'altra vers Ponent. Lo Dietari consigna qu'era gran l'entusiasme, desitjant-se no-més que l'enemich a temptàs qualque desembarch, més no va haver-hi ocasió, puix a la matinada següent, se donà l'avís de que havían passat de llarch. Comprova ben-bé axò la farsa que ja anteriorment hem indicat, quan lo protonotari trametent una carta, (que'l Rey s'havía descuydat firmar!) feya avinent als Diputats qu'estessin a l'aguayt, puix de la banda del Estret venía una gran armada francesa, may vista y aquesta armada no era altra que la que suare compareixía y que pensaría arribar més facilment a les costes, si'ls vigilants o guaytes del nostre país haguessim caygut en lo parany.

La primera sessió que, després d'aquests aveniments, celebrà la junta de Braços, fou lo día 12, en la qual se tractaren molts y diversos negocis entre ells lo del nomenament del nou Virrey, que's creya s'havía de suspendre, suplicant a S. M. que continués en lo seu càrrech lo Sr. Bisbe, fins que la Provincia se trobés quieta y pacífica perque venint aquéll armat y acompanyat d'exércit avalotaria la Provincia y perque venint privadament fora un perill. Altres dels assumptes fou la lectura del cartell d'excomunió, imprès, fulminat per los Inquisidors Apostólichs (y pari-s esment en que tots eran castellans) contra'ls soldats del Rosselló qui altra vegada havian cremat esglesies. Lo cartell que s'havía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

manat fos posat a totes les portes de les esglesies, feya referencia als sacrilegis, ja coneguts, de Riudarenes y Montiró y axò d'haver-se retardat la seva publicació fins are, no podía obehir a cap altre motiu sino a que ja no's podía dissimular més l'escàndol y perque's veya que s'hi tornava a reincidir, com se compendrà per la resposta qu'al jorn següent, día 13, se donà a la carta acompanyatoria del Rey, que díes abans havía tramés la Duquesa de Cardona. En la resposta no hi faltava tota la cortesía y consideració que devía tenir-se a una tan distinguida senyora, contentament y l'admiració dels Diputats, ja per l'ambigüetat del llenguatge del Rey, ja per la error que s'havía comès dihent a S. M. que «*s'havia pres lo determini de sots-treure-s de la seva obediencia*, essent axí que totes les prevencions que s'han fet a la Provincia son en desagravi de Deu N. S. ofés ab tants escàndols dels soldats y ab los incendis del Santíssim Sacrament (a. s. p. s.) y per sa defensa y conservació natural y *no per allunyar-se de l'obediencia de S. M. a qui reconeixen per llur Rey y senyor natural, obeint la justicia que sempre s'es administrada y s'administra avuy en nom seu;*» ja finalment perque's veya l'escandalosa insistencia en enculpar Catalunya y fer-la invadir per nombrosos exércits, quan lo que fou motiu del seu alçament, les malifetes de la soldatesca, are's renovava y repetía de la manera més crudel (y axò deuría ser lo qu'impe-lí a l'Inquisició per llençar los seus anatemes), y s'havía fet saber al Rey, lo día 7 d'Octubre y ab posteriorítat a n'aquesta data; los senyors soldats del Rosselló havían calat foch als pobles de Trullàs, Anils, Pontellà, Cabanyes de Corbera, Masdeu, Boldó, Sant Feliu de Munt y Cornellà de la Ribera, en aquest darrer hi cremaren també l'esglesia ab lo Santíssim Sacrament, sacrilegi que també fou comès per altres partides qui's trobavan a la frontera d'Aragó, al poble de la Granja, prop de Mequineza, on s'hi executaren les més gravs vexacions contra'ls vehins, y tot axò's recomenava a la senyora Duquesa, que convenía que's fes present al Rey Felip, ja que feya la gracia de voler continuar la seva intervenció a favor de la provincia, manifestant, en conseqüencia a S. M. que lo que vol Catalunya es «tornar a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

disfrutar la pau y quietut y aquesta situació, solament se pot conseguir fent castigar los soldats culpables y sacrílechs y fent recular tantost los exércits qui menaçan.

Sens deixar may lo propósit de defensa, fou una de les atencions preferents del govern català fer servar l'ordre, puix ja s'ha vist desde molt enrrera que'ls avalots y escàndols era'l gran medi de que's valían los enemichs de Catalunya per desbaratar-la; axí es qu'a la sessió del día 17, se va llegir un projecte per establir a distincts pobles de la Provincia una *Germandat* per l'estil de la que ja existía a Barcelona, ço es, una institució armada dependent de la Junta dita de justicia, que tambe's creà llavors a fi de perseguir als culpables y per ajudar als jutges ordinaris per l'execució de les sentencies y per tot lo que podía contribuir al sosteniment del ordre públich.

Lo día 19, los senyors Diputats reberen una embaixada de part Concili Provincial que llavors continuava aplegat a Barcelona. L'escrit dels Pares, que fou entregat als Diputats, recordava l'ajust que'ls prelats donaren al Duch de Cardona «al començ de les desventures y afliccions que pateix lo Principat ocasionades per les malifetes comeses per los soldats qui s'allotjavan al Principat y qu'actualment se trovan al Rosselló... y considerant qu'aquests escàndols, no sols han continuat, sinó que cada día van en augment, etc.;» per aquest motiu tan greu y atenent qu'era acció propia dels Concilis procurar la pau y quietut públiques, s'oferían altra vegada per obtenir lo remey, «fins a postrar-se, *novament*, (si fos mester) als Reyals peus de S. M. demanant a la seva clemencia que fassi posar remey, com cal, a les malifetes que s'han executat y s'executan.» Recordant lo llegidor quins eran llavors los bisbes de Catalunya, l'oferta del Concili y l'anatema dels Inquisidors diuhen molt a favor de Catalunya, provant que la rahò de les seves queixes no era injusta y que no's procurà donar a la seva sublevació caràcter religiós (com algú ha pretingut) sinó que naturalment lo premia, perque'l caràcter religiós del país y'l seu esperit catòlich s'escandalitzava ab tants sacrilegis comesos per la soldatesca.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Taula

CAPITOL IX

DÉS DEL ANY 1634 AL 1639

Planes.

Trellat capritxós de l'Audiencia a Girona y anament, sens motiu, de tropes a Catalunya. Medis inventats per lo Comte-duch par fastiguejar los catalans. Malifetes de la soldatesca extrangera que representa l'exércit del rey d'Espanya. Los segadors: errors d'En Melo sobre aquests; llurs crims y objecte polítich. Ajut dels catalans per la recuperació de Fontrabia. L'Olivars porta la guerra al Rosselló y s'hi presenta'l virrey Cardona; crida als tatalans. Interpretació errónea del usatge *princeps nomque*. La milanès Zerbollini general del exércit d'aventurers: antipatíes entre aquests y'ls naturals del pais armats. Nous socors de Catalunya per l'empresa de Leucata, desgraciada, y mútues inculpacions entre soldats y paisans. Lo duch de Cardona renuncia lo virregnat y'l reemplaça lo seu emul lo comte de Santa Coloma. Imprevisió y compromissos del nou virrey. Odi entre l'Olivars y En Richelieu. Expulsió de francesos habitants a Catalunya y embarg de llurs bens. Recàrrech sobre'ls genres importats de França en perjudici del comerç del Principat s'hi oposan los Diputats y depositan aquells en los seus magatzems. Malifetes dels agutzirs y oficials reyals en los magatzems de la Diputació amparats per lo Concell Reyal y lluyta d'abdues corporacions. Lo comte de Santa Coloma desaten los concells dels seus parents y amichs. Los concellers ordenan fer un simulacre bélich: idea que tenian al realitzar aquest acte. Barcelona celebra la desfeta dels francesos a Fontrabia. Lo Rey demana als Diputats que no exigeixin drets de Generalitat al duch de Módena. Proposan los catalans defensar ells tots sols lo pais: negativa del Comte-duch, preludi de mals esdevenidors. Esperit bélich y patriótich de Catalunya per servir al seu Rey. Capitosts del exércit: aclaració sobre llur origen y nom veritables. Reesentiment dels Diputats per les exigencies

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ilegals del govern, y per l'orgull ab que se'ls tracta. Planys dels perpinyanesos y atançament del exércit francés. Promesa que fa En Santa Coloma de castigar los oficials culpables d'algun excés. demanda seva als Diputats per que enviin prompte socors al Rossellò. Nomenament de Comisari general del exércit catalá a favor d'En Clarís. Llibertat als oficials de la Diputació qui havían sigut empresonats y alalachs y promeses del Virrey. La sala d'armes de Barcelona. Esclata la guerra. entrada del enemich, atachs, irrupcions y escaramuces. Los nobles, capitols y pobles catalans envian nous terços. Setge de Salses per lo Rey y divisions a Perpinyà. Rendició de Canet. Inacció dels soldats de Perpinyá Queixes de la Diputació al Rey e ingratitut d'aquest. Lluyta entre catalans y castellans a Perpinyà y a Coblliure. Revista de les forces catalanes, nomenament de mestres de Camp. Marxan elles y la força extrangera contra Ribesaltes. Escalament dels catalans y rendició d'aquest lloch. Moviment d'aquest lloch. Moviment d'abdós exércits. Arribada dels generals. Estat demostratiu dels terços que componien l'exércit del rey d'Espanya: inrlosos los catalans. Gloriosa campanya de Salses y valor dels catalans, continuats reforços de aquosts, obsequis al Conceller en Cap de Barcelona, rendició del castell y humiliació de França. Entoçudiment a la cort y al palau en desacreditar als catalans. Indiscrecions, contradiccions, ridiculeses, errors y arbitrarietats que's notan en les cartes del Rey, instrament del seu mal govern. Justificació del mèrit dels catalans a la guerra, desatés per venjança, per l'Olivars. Nou propòsit en prescindir de tot fur; exigencies despòtiques contra Catalunya y repetició de les malifetes de la soldatesca. Cartes insolents del Comte-duch y del Rey, paraules del historiador Meto que justifican les nostres afirmacione. Gérmen de la nova guerra de Catalunya y rahó de l'actitut que tingué que pendre. . 29

†

Agravis a la religió. Fundació de Carmelitanes descalces a Gracia y a la Selva de Jesuites a Vich y Tortosa, de Minimes a Manresa, de Mínims a Pons, de Caputxins a Olot y a Tremp, de Trinitaris descalços a Barcelona y a Vich, d'Agustinians a la Vall d'Aneu, de Teatins a Barcelona, de Franciscans a Cardona y al Remey de Vich y de Servites a Banyoles. Compromisos de Prelats no catalans. Concilis: assumptes interessantissims qu'en ells se tractaren. Butlles sobre les discussions qual tema era la Concepció de Maria. Catalans entre'ls martris del Japó. Galivances per noves canonitzacions, entre elles les de Sant Ignasi y Santa Teresa. Nova capella de Sant Ramon a Santa Caterina y solemnitat per lo traslat del cos sant d'aquell. Festes per lo jubileu plenissim y per lo rés de Sant Nolasch. Nous esforços per la canonització de Sant Olaguer. Sor Hipólita de Jesús y altres fembres insignes catalanes. Escàndol a Vich per no pagar al Rey los deumes de les rendes eclesiàstiques. Fatals conseqüencies del dret de Patronat en la guerra qui comença 105

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL X

DÉS DEL ANY 1639 AL 1640

Estat angoixós de Catalunya y fenòmen históric que presenta aquest, y periodes en que's divideix. Obsequis al diputat militar, després del triomf de Salses. Carta ridícola del Rey, fingint desigs de continuar les corts. Se renoven ab major proporció les malvades malifetes de la soldatesca: assessinat de don Anton de Fluvià per los napolitans, queixes del Braç Militar y cridoria general. Important aplech de Braços per cercar remey. Indiferencia del Virrey Santa Coloma. Notables paraules d'En Melo, justificant les queixes dels catalans. Nomenament d'un vehedor y aplicació a Catalunya del sistema militar de Llombardía: consulta sobre aquest punt y notable dictamen del marqués de Vilafranca. Cartes imprudents del Rey y exposició del sistema de Llombardía. L'ambició militar d'En Santa Coloma lo compromet com Virrey y com català, segons En Melo. Desastres als pobles, furs, incendis, assessinats y noms de capdills qui les ordenaren: anatema contra aquests, del Vicari General de Girona. Arbitrarietats del Agutzir Monredon, y la seva mort. Prohibició als advocats de pendre part en les causes de soldats contra paisans: En Santa Coloma demana la revocació de tots los procesos. Empresonament del diputat milltar y d'altres persones notables. Limitació de les embaixades a determinades persones, segons lo parer del Virrey. Uns forasters posan en llibertat lo Diputat y'l portan triomfalment a la Diputació: mérit d'aquesta en mantenir l'ordre. Nova carta indiscreta del Rey. Calma aparent. En Santa Coloma acompanyan dels Diputats se tanca a la Dreçana, y pertorbat desencert en tots los seus actes; nova entrada de segadors; avalot general; incendi dè les Cases dels Doctors del Reyal Concell y mort d'un d'ells; assessinat del Virrey a Montjuich; esforços dels Diputats per restablir t'ordre y notable exposició de tots aquests aveniments, en un memorial tramés per aquells al Rey. Culpabilitat dels ministres de la Audiencia, y crrors y falsetats del historiador Melo. Multiplicació de tropelies als pobles, augmenta la exaltació: los Concellers projectan armar una host contra'ls soldat; lo Concili s'ofereix als Diputats y l'Inquisició's presta a mijançar ab lo Rey. Medi aparatós de les autoritats per distreure la plebs; noves errors d'En Melo. Aplech dels braços; entenimentada proposició del Diputat Claris. Designació de nou Virrey, simpàtich als catalans y desesperansament d'aquests, al veure mès agreujada la causaa de llurs mals. La despótica soldatesca destrueix Perpinyá, a canonades; memorial de queixes tramés per los Cónsols a la Diputació. Motius rahonats de la desesperació de Catalunya, qui encare era fidel al seu Rey. 117

CONTINUACIÓ DEL ANTERIOR

En Cardona virrey per tercera vegada: la seva fe burlada per les ordres secretes contradictories de l'Olivars; les seves cordials entrevistes ab les autoritats y'l seu viatge a Perpinyà, acompanyat del Diputat militar y d'un Conceller. La soldatesca s'escampa per l'interior y'l pais s'aixeca per repel-lir-la: confusió y anacronisme d'En Melo, al explicar-ho. Desastrosa y exacta descripció del Rosselló, feta per lo meteix autor. Malaltia del Virrey y estretors en que's troba a Perpinyà, després d'empresonar En Moles y l'Arce: relacions entre aquesta vila y la capital. Detalls d'En Melo qu'acreditan la maldat de l'Olivars y mort del virrey Cardona. Plan maquiavèlich d'aquest per venjarse de Catalunya: fugen de Perpinyà les autoritats que acompanyaren lo Virrey, llibertat dels empresonats, nova desfeta de la vila, a canonades, avenç dels napolitans fins Hostalrich repel-lits per lo paisanatge y empreso-

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nament de rossellonesos notables. Lo bisbe de Barcelona, Manrique, nou virrey: sa indiferencia real o aparent. Carta del bisbe de Girona sobre'ls anatemes. Inculpacions del Rey a Catalunya. L'Olivars procura defugir tota comunicació entre'l Rey y'ls catalans: pintura del esclavatge de Felip al seu favorit, feta per En Melo. Frase ambigua dels ministres. Imaginari comissionat traydor, y pretinguts propósits d'humiliació. Obgecte de nomenar Virrey lo Bisbe. Plan de guerra a Catalunya: aplech d'adeptes que per aquesta fi fa reunir l'Olivars; càrrechs que's fan y ponderan, y discurs notable del comte d'Oñate, en contra, y preveyent lo que després haguè de succehir. Lo cardinal Borja, atiat per l'Olivars, contesta a l'Oñate, advocant per la guerra y la venjança; errors, sofismes, calumnies, crudelitats e inhumans concells proferits per aquest mal sacerdot y mal espanyol. L'Olivars resum los parers y declara la guerra, plan de campanya contra Catalunya. . 171

CAPITOL XI

DURYNT L'ANY 1640

Catalunya menyspreuada y menaçada, emperò encare fidel al seu Reu. Plan diabòlich de l'Olivars per fer de Tortosa lo baluart de les seves pensades contra'ls catalans, esperit y resolució dels verdaders tortosins. Junta contínua de Braços y reunió del Concell de Cent. Inútils entrevistes ab lo Virrey. Circulars de la junta ab propósit d'encoratjar per la defensa. Marxa a Girona lo Diputat militar ab alguna força y's resol enviar lo Reyal a altres indrets. Se dobla la divuytena, dividint-se: de guerra y d'hisenda. Se idean medis per reconciliar sens deixar de prepararse. S'escriu a S. M. fent-li veure los propòsits del Comte-duch. Surt lo Diputat Reyal cap a Tortosa. Mort del Garau, goverdor de Tortosa, y del seu pare al portal de Sant Antoni. Acords notables de la Junta referents a la defensa y conminació als individues dels Braços per que no deixin d'assistir a la Junta, sempre hi faltan los Pisbes. Ordre d'alçaments: lo Conceller en Cap surt en reforç del Diputat militar. Carta del Rey aplegant corts a Lleyda, sens revocar l'ordre d'invasió. Especial jurament que's fa fer als Braços, consignant encare la fidelitat al Rey. Los paisans d'Illa ixen a batre-s ab les tropes donant exemple a les altres poblacions. Se demana a la duquesa de Cardona qu'intecedesca ab S. M. Intimació despótica del general de les galeres, duch de Fernandina, en nom del Rey. Lo comte de Cavallà en campanya. Jura devant de la Junta lo bisbe de Girona y'l de Solsona s'ofereix per intermitjar ab lo Rey. Alocució del cardenal Borja cridant a la guerra. Los jurats de Çaragoça s'ofereixen demanar al Rey qu'assuangi la seva rigor en favor de Catalunya. Obsequis de Barcelona al síndich çaragoçà. Jura devant de la Junta lo bisbe de Solsona. Carta dels Diputats d'Aragó planyent-se de la dissort del Principat. Arribada del francés Du-barri. L'embaixador de Lluis XIII, oferint socors y protecció a Catalunya: entenimentada resposta d'aquelis a quiscun dels articles. Ilusió de la duquesa de Cardona qui havía escrit al Rey y pérdua de tota esperança ab la resposta d'aquest. Amonjayment d'assumptes, complicació e indecisió. Justificació feta per los teòlechs y altres persones doctes d'haver-se alçat en armes Catalunya per sa defensa. Son declarats enemichs de la patria los tortosins qui havian desobehit les deliberacions de la Junta. Cartell. Funcions religioses y sermons notables en pro de la causa catalana. Rehens que's trameten a França. Lo marquès dels Velez nomenat Virrey, exigeix que li vajan a fer jurament a Tortosa. Atançament d'una armada, falsa alarma y entusiasme a Barcelona. Se demana a S. M. que no's cambii lo Virrey. Los Inquisidors castellans, excombregan la soldatesca del Rosselló. 190

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Historia de Catalunya

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Reservats los drets de propietat

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

HISTORIA CRÍTICA
CIVIL Y ECLESIASTICA
DE
CATALUNYA

PER

D. ANTONI DE BOFARULL Y BROCA

LLICENCIAT EN JURISPRUDENCIA;
INDIVIDUU CORRESPONENT DE LA REYAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, DE LA ARQUEOLÒGICA DE BÈLGICA, DE LA SOCIETAT MEXICANA DE GEOGRAFIA, ESTADÍSTICA E HISTORIA, Y DE NÚMERO DE LA DE BONES LLETRES DE BARCELONA: OFICIAL DE PRIMER GRAU DEL CÒS FACULTATIU D'ARXIVERS, BIBLIOTECARIS Y ANTIQUARIS, AB DESTÍ A L' ARXIU GENERAL DE LA CORONA D' ARAGÓ; PREMIAT, PER UNANIMITAT, AL CERTAMEN OBERT PER L' ATENEU CATALÀ LO 1869 SOBRE ESTUDIS HISTÒRICHS, CRITICHS Y DOCUMENTATS DE UN PERIODE DE LA HISTORIA DE CATALUNYA; AL DE GIRONA LO 1875 PER TREBALLS HISTÒRICHS-CRITICHS D' OBGECTE ANÀLECH, Y EN ALTRES DIVERSOS CERTAMENS DE CARÀCTER LITERARI.

Enriquida ab apèndechs
contenint notes y documents aclaratoris segons les més modernes descobertes històriques

TOMO XXVI

REYS D'ESPANYA

BARCELONA
BIBLIOTECA CLÀSSICA CATALANA
1909

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Continuació del anterior

Contestació notable de la duquesa de Cardona protestant del suposat propósit de sotstreures de l'obediencia del Rey. Creació de la Germandat per sosteniment del ordre. Oferta del Concili en pro de Catalunya. Carta del Rey prometent condicionalment treure'ls soldats y donânt per acabades les corts: indiferencia dels Diputats. S'arman noves hosts. Entrada del exèrcit reyal, incendi de Cherta menaces sanchuints del marqués. crida per la defensa, y correu d'Espernan per que vinga ab l'exèrcit auxiliar. Lo Nunci crida a n'En Claris. Atancament dels auxiliars y arribada de l'Espernan a Barcelona. Batibull histótich d'En Melo, perque desconeixia les institucions catalanes, ridicoles invencions, discursos falsos, antipatiés imaginaries y caràcters desvirtuats. Verdader carácter d'En Claris. Extracte y estudi dels falsos discursos d'aquest y del bisbe d'Urgell. Velez ab l'exèrcit reyal a Çaragoça: quadro eloqüent de miseries y turpitats, enveges y rivalitats dels quefes, indisciplina y deserció dels soldats, desavinencia entre'ls capdills y mala administració militar, fretura de tot ço qu'era mester per una campanya y descabellades ordres per la conducció de la artilleria. Los jutges d'Aragó, com abans los de Catalunya, se torsen admentent los manaments del quefe militar. Gran estretor a Acanyiç per fer obeir l'exercit indisciplinat, grotesca pensada de fer-hi aplegar unes corts, admiració del Velez al descubrir un fiscal secret dels seus actes y avenç rassagat de les tropes envers Tortosa. Falta de Catalunya en no saber explotar lo descontent dels invasors: la seva situació entre les tiranies de l'Olivars y les astucies del cardenal Richelieu. Qui era'l bisbe Campana: fatalitat de la Seu de Tortosa, servida, desde molt temps, per extrangers. Entrada del Velez a la ciutat, y farsa combinada del seu jurament com Virrey.

†

Pahó d'haver-se passat per alt la part eslesiàstica en aquest capítol y a l'anterior.

De resultes de les noves gestions de la Duquesa de Cardona, aquesta senyora va rebre una contestació de S. M., qu'extractada y reduhida a breus punts la comunicà als Diputats. La substancia del contingut del paper que va trametre (y del qual se'n feu lectura a la junta de Braços del

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dia 27 de Novembre), era, 1.er: que S. M. consentía treure'ls soldats de Catalunya, emperò li convenía saber, ¿què faría la Provincia en cas de que'ls tregués? 2.on: que consentía en douar per acabades les corts qu'havía aplegat per Lleyda, «en cumplimiento de lo que acá se ha pretendido, que no se pueden tener cortes haviendo exército en Catalunya, y que S. M. desea guardar esta y todas las costumbres, constituciones y privilegios del Principado, con muy puntual observancia;» y 3.er: que per satisfer la voluntat de la Duquesa, S. M. enviava a Catalunya los dos fills de dita senyora, lo marquès de Povar y don Antoni. La resposta dels Diputats fou tan breu com expressiva y's reduhía a donar les gracies per tot, remarcant, respecte a l'acabament de les corts y servament de les costums, privilegis y constitucions, qu'axí ho havían esperat de la seva clemencia, bastant que S. M. cumplís *lo jurament que tenía prestat* y, en quant a treure l'exércit, que si S. M. feya aquesta mercé, «tot lo Principat li agrahirà; apressant-se en tot lo que fos per major servey de Deu N. S., de S. M., y benefici y seguritat de la Provincia.»

Axí s'expressavan los representants del govern de Catalunya, confiant en la clemencia de llur Rey, mentres los rehens enviats al Rey Cristianíssim ja's trobavan en camí de França, y mentres se donavan ordres y més ordres per resistir a ultrança als exércits invasors, trametent-se contra aquests o en reforç de les altres hosts qui havían sortit cap a les fronteres, noves llegions, entre alrtes, durant aquests díes, una que fou acapdillada per lo Conceller tercer, y altres qui s'organitzaren, a distints indrets. No es inconseqüencia ni contradicció una cosa de l'altra, puix Catalunya havía de justificar que no's retreya de l'obediencia del seu Rey, fins al darrer extrem, y's preparava al mateix temps, per un cas que la clemencia no hagués sigut més qu'una paraula vàcua y per si'ls actes del govern de S. M. se posesin en contradicció de les seves paraules, promeses y protestes.

Aquest darrer extrem, aquest desengany de tota espe-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rança, aquesta fatal realitat contra Cataluuya arribà y s'experimentà ben aviat. A la sessió celebrada'l día 4 dé Desembre se donà compte de que l'exércit, entrant per la part de Tortosa, ha calat foch a Cherta, cometent iguals sacrilegis qu'al Rosselló, que'l marqués dels Velez ha cridat per *cartilles* a les universitats del Principat per que s'apleguin a Tortosa, a fi de prestar-li obediencia dintre de tres díes, *passats los quals, ho passará tot a sanch y a foch*, per lo tant era indispensable, desd'aquell moment, treure al públich la bandera de Santa Eulalia, encoratjar a tothom per la defensa y, principalment, instar a fi de que vingui sens demora Mr. d'Espernan, ab un nombrós exércit auxiliar, y tot-seguit se li va trametre un correu.

Altre dels acords d'aquest día, (y ab éll se compendrà'ls medis innobles de que's valía'l Comte-duch per desbaratar Catalunya) fou lo nomenament d'un embaixador per la Curia Romana, puix lo Diputat eclesiàstich, Pau Clarís, president suprèm y nat de la junta de Braços, o sía del alt govern que representava l'esperit y'ls interessos del Principat, acabava de rebre una comunicació del Nunci de Sa Santedad, a Espanya, per la qual li manava, com superior geràrquich eclesiàstich, que's presentès *tantost a la vila de Madrit*; per lo tant, calía fer una demanda al Papa, després que l'embaixador hi hagués donat compte del estat de la provincia, a fi de qne fos servit manar que no passés en abant, en aquest procediment, ni en altres del meteix estil que s'havían dictat contra altres varies persones eclesiàstiques.

Aquests medis, per posar en major estretor a Catalunya, les seguides noticies del ímpetu ab que passavan les seves fronteres los invasors y'l desenfrè, cada día més creixent, dels soldats del Rosselló, feyan avinent als verdaders aymants de la Patria, l'atançament del perill qui'ls menaçava, axí es que ja no podían perdre més temps, sens pendre la resolució d'admetre l'ajut que França los hi havía ofert y que ja tenía preparat a la frontera. En conseqüencis, durant aquella sessió se donaren totes les ordres convenients per completar l'organització militar del país, o sía per sa defen-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sa, s'envià un missatge a monsieur d'Espernan a fi de que vinguès ab lo nombrós exércit seu, y tant activament va portar-se aquest ofer, que'l día 10, mentres los auxiliars anaven avençant, ja va arribar a Barcelona aquell capitost, on fou rebut per los Diputats ab gran obsequi y ab gust per part de tothom.

Aquí interromprèm la resenya que venim fent, extractantles, de les sessions de la junta de Braços, desde'l día 1 de Setembre. Fins fent-se càrrech de la nostra obligació de crítich, pot-ser lo llegidor haurà trobat massa minuciós y gansoner aquest treball, més si considera que'l seu conjunt es la suma dels verdaders justificatius històrichs del periode qu'enclou, durant lo qual tant s'han desfigurat los fets en los llibres, comportarà la nostra minuciositat escurupulosa, puix ella vindica l'honra de Catalunya y axó quedarà confermat als seus ulls, tant aviat com compari la veritat resultant dels detalls emesos, ab la resenya que del meteix período fa'l principal historiador d'aquell temps, En Melo, a qui necessariamenl hem d'impugnar aquí, per probar la desviada qu'està la seva paraula del comí històrich que marca la documentació.

Perdonariam de bon grat a qui tenint qn'historiar l'avenç dels exércits castellans contra Catalunya, (treball molt recomenable puix era propri del seu càrrech y perqu'era testimoni de vista en los fets que descriu) hagué de donar per escrit la causa del anament y explicar los antecedents d'aquí y sobre axò darrer no va fer la recerca que calía; y encare'l perdonaríam més de bon grat, si dits antecedents fossin incidentals, de caràcter secundari, o de pura forma, com quan se preten donar una idea del govern d'Aragó y principalment del de Catalunya, del qual s'en fa la pintura més desfigurada, puix se confon l'institució municipal ab la Diputació, se suposa qu'aquella era fracció y representació de la segona, als pobles; al Concell de Cent se'l nomena *Consejo Sabio*, se'l fa representació d'un altre cors superior, *en casos de suma importancia*. als tres ohidors de comptes, companys dels tres Diputats trienals, se'ls fa passar per «*julges, homes de profes-*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sió jurisprudents y qual dignitat no es anual com la dels Diputats, sinò que dura fins a un'altra promoció,» y, deixant de banda moltes altres errors y confusions que passém per alt a fi d'abreujar, se compara'ls Diputats ab los Cónsols romans, abans del Imperi, y després d'aquest, ab los senadors y conscríptes, afegint, per mès bona gracia, que «a varies provincies d'Espanya se governan d'aquesta meteixa manera, nomenant-se capítol (cabildo) a n'algunes d'elles, en altres, cambra, (camara) y a d'altres, ajuntament, (ayuntamiento).» (confusió patent de dues institucions ben diferents), y acaba ab aquestes paraules o famosa comparació, tan nova com original: «esto mismo vienen a ser los esclavinos en Flandes, en Holanda los burgomestres y en Milàn los senadores; los més en Italia algo se desvía de esta forma (no hablo de las repúblicas).» Més si axó mereix perdò o tolerancia, no pot comportar-se la transformació dels fets, la pintura imaginaria de caràcters qui no han existit, ab lo qual resulta perjudicat lo bon nom de les persones, y més que tot, les poètiques declamacions que may foren pronunciades per la boca de determinats personatges, qui, d'aquesta manera, resaltan falsament als ulls del llegidor desprevingut, com oradors eloqüentíssims y xardorosos tribuns, fent que com a tals los tinga y revereixi la posteritat.

Ja desde la mort del Virrey Cardona, atribueix En Melo als catalans lo propósit de «aplegar-se per donar *forma a la llur república*,» y diu qu'ho varen fer «per l'autoritat qu'aquella ocasió'ls hi donava y per la qu'ells creyen que's hi provenía de llurs propris oficis, en defecte dels llochtinents del Rey.» En resum, ab aquestes paraules, vol donar a entendre que'ls catalans, aprofitant l'ocasió de no havernhi Llochtinent o Virrey, per ells meteixos aplegaren corts y es cosa assatsment sapiguda que les suposades corts foren la junta general de Braços que la Diputació tenía'l dret d'aplegar, en cassos determinats, ampliant les sessions del seu consistori normal; qu'a Barcelona may deixá d'haver-hi Llochtinent o Virrey y que la meteixa junta general de Braços no s'aplegà, fins molt aprés de la mort d'En Cardona y quan esdevingu8ren inesperades y tremendes complicacions.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Axò suposa que Catalunya estava revoltada, molt temps abans de qu'en tingués motiu, y si no's preten dir axò, no's compren la contradicció palesa qu'existeix entre la noticia de que volgueren aplegar-se, tantost fou mort En Cardona, y la de la crida feta per l'aplegament, en la qual no oblidaren «*artificiosament* als qui esperavan que no obeirían per los interessos del Rey,» ço es, lo nou duch de Cardona, los marquesos d'Aytona y dels Velez, lo nou Comte de Santa Coloma, y tots «los senyors castellans y extrangers qui *tenian estats o baronies al Principat,*» quiscun d'aquests senyors sobre lo que més tart havía d'esdevenir, ni's pensava llavors en l'ajut qu'algun día podría-s necessitar de França, ni encare s'imaginava a Madrit qu'ab lo temps s'haurían d'enviar exércits contra Catalunya; axí es que no hi ha tal *artifici* y, a tot estirar, la crida no passa de ser la circular general y costumada que inclohía a tots los individues de cada Braç, sen parar-se en si pensavan en pro ni en contra de lo que s'havía d'atribuir respectivament a quiscun d'ells, per los bens o baronies que tenían al Principat, com eran tots los qui s'han citat.

Desconeixent En Melo la institució de la Generalitat o Diputació de Catalunya y prenent la junta de Braços per unes corts intruses, com si diguessim, ens explica qu'aquestes eran presidides per lo consistori de la Diputació, lo qual res té de particular y es molt natural, sabent les regles y organització d'aquest cors, y no veyent-hi a la junta més que elements apassionats. (puix de bell començament ja no veu altra cosa); per explicar aquests, posa en boca dels assistents atinades reflexions y eloqüents sentencies sobre l'estat del país y'l paper ridícol que fa'l monarca, enjovat per altres voluntats, veritats que, si com idees o aspiracious podían existir a la pensa o al esperit de determinats particulars, eran, quan menys, prematures e inoportunes, sens comptar que, durant l'aplegament, edevinguessin, com succehí més tart, noves complicacions inesperades. Ja en tal estat, al principi d'aplegar-se, suposa que'ls catalans estavan encoratjats «ab lo qu'ab tota seguritat esperavan de França y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

adhuch d'altres nacions,» dihent qne *«por aqui caminaban a la mayor desesperación,»* y ab gran deseiximent, volent sens dubte caracteritzar aquesta desesperació fent sa vía, la fantasía d'En Melo descriu un desconcert, que semblaría possible, si'ls seus antecedents no fossin errats: «les juntes duraren molts díes, refusant algunes opinions y escullint ne d'altres y deixant després les qu'havían admès y tornant a parlar sobre les qu'abans havían refusat o d'altres novaments proposades, puix tots los camins de llur enrahonaments los menavan a la confusió y al desconsol.» Com si axò hagués produhit una disgregació, afegeix que: «Tornant-se a aplegar després per determinar l'actitut, (quan ja semblava que tots los esperits estavan ferms y resolts en un pensament) començaren *altra vegada llur conversa*, votant ab més regularitat que fins llavors, *desenganyats de que, per lo procediment de la conferencia*, no arribarían a pendre cap resolució,» No pot ser més confós y contradictori lo qu'En Melo vol expressar en aquest punt: fins are ha suposat que la junta de Braços tenía'l caràcter de veritables corts, suposa'l bullici, y quan sembla que lo més avinent que'l *procediment de conferencies* no servía y ve a significar qu'aixamplaren encare més les corts, ço es, que resolgueren fer discursos y declamacions oratories, per entusiasmar la multitut, de manera que, com remey a les corts, a la conferencia o al bullici s'agafaren al recurs de la oratoria y a l'entussiasme que també podía y devía usar-se a n'aquelles o a n'aquella, y no era, per cert, lo millor medi per posar en ordre, encare que ho fos per encoratjar los esperits. Vejau quina altra cosa poden significar aquestes paraules: «Aquest es un vici comú en els grans aplechs o reunions on sempre hi han homes qui, cobejant lo plaudiment més que no pas l'encert, o ab enginyoses paraules, (misterioses per los ignorants) o ab demostracions d'afecte, persuadeixen o pertorban a la gent de poch criteri, fins a fer-s'hi entre ells alguns idólatres de llurs vanitats.»

Ab tot y'ls discursos en que suposa qu'hi anavan alternant los assistents, aprés d'haver dit que s'havia adoptat aquest medi, *quan ja'ls esperits estaven ferms y resolts en un*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pensament, En Melo presenta una altra pintura, que si no es de bullici, es d'indecisió, puix barrinant sobre una *proposició* dels Diputats, (car sens dubte no sabia lo valor que tenía aquesta paraula, en lo llenguatge de dita institució, com veurèm aprés) explica que sobre ella *habiase discorrido indiferentemente en todos los circunstantes* y encare qu'aquests, en sa majoria, s'inclinavan a la defensa de les armes, «si alguno añadía, no era sino circunstancia de dolor a la causa pública, si otro moderava en algo el sentimiento anterior, en vano persuadia.» Era, per cert, necessari fer aquesta descripció, a fi de qu'a la pensa o a l'eperit del llegidor produhís efecte mes viu lo que l'imitador de Titus Livius preparava y esmaginava per fer l'historia dels nostres antichs plets: radera l'indecició o palanquejament, radera dels discursos de poch efecte y omesos, n'havia de venir un verdaderament monumental, ple d'eloqüencia y de sabiesa, tan prudent en la forma com intencionat en lo fons, sobreixint de cites históriques, ab remembraments de fets pasats y virtuts patries, ple de sentencies, interjeccions y preguntes, y, per últim, d'enlayrada entonació, emperò endreçat a fer l'oposició a totes les voluntats que s'avenían allí, per aconsellar l'humiliació y'l rebaixament als altívols catalans; y com que, atesa la situació, es cosa natural considerar l'exceptuat y eloqüent vot com un abrandat tió llençat en mitg de tants elements predisposats a l'abrandament, es també no menys natural que, després del discurs d'oposició, en vinga un altre del entussiasta patrici qui's fa ressó del esperit general, un altre de mes eloqüent, si pot esser, que l'anterior, ab totes les condicions que tenía'l qui ja fou sentit, emperò mes llarch, de mes enlayrats conceptes, mes abondant de records, per contraposar-los als abans retrets, en sentit contrari, y, com es de suposar, altívol, patriótich, encoratjador, propri d'un xardorós tribú de llunyanes etats qu'atempta portar la crèdula plebecia a la solució que llur ambició desitja, o que'l bé de la patria li inspira. Aquests dos discursos magnifichs y preciosos En Melo'ls transcriu en la seva historia, posant lo primer en boca de Monsenyor Joan, bisbe d'Urgell, antich

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

àuditor de la Rota y, en aquella ocasió, Canceller de Catalunya y diu En Melo qu'era «hombre que nació mas felizmente de la virtut que de la naturaleza;» y'l segon en boca del Diputat eclesiàstich, Pau Clarís, del qual fa la següent pintura a fi de que's vegi més bé la seva intenció: «Era un home, En Pau Clarís, qui havent sigut abans preterit, desitjava donar-se a conéixer, sens parar cap esment en los medis que li sortissin al pas per fer-se famós; cobejava'l poder que no li fou possible obtenir abans de la revolta y després se va posar de banda de la llibertat, de la qual pretenia ser zelós. Ja feya temps qu'aburria al seu bisbe y encare qu'ab ell hagués coincidit en algun punt, per no ser de la seva meteixa opinió n'hauria defensat qualsevol altra.» ¡Quin erro, y quina calumnia!

Aquells discursos de cap manera pogueren esser pronunciats: lo bisbe d'Urgell fou un dels qui acompanyaren al virrey duch de Cardona, junt ab un Diputat y un Conceller a Perpinyà, sense que's tornés a deixar veure per Barcelona, no solament no assistí a la junta de Braços, com consta per les llistes d'assistents a quiscuna de les sessions, sinó qu'entre'ls prelats de Catalunya, naturals o extrangers, tot justament ell es lo senyalat, desde'l començament, com un dels més ben avinguts ab los enemich de Catalunya y per aquest motiu no va pendre part a les juntes, y si en una d'aquestes se'l nomena, es per acusá-l per haver-se quedat en poder seu tots los processos y causes qu'havia fet instruir lo duch de Cardona, a Perpinyà, contra la soldatesca, la vista de les quals era lo que reclamava'l govern de Catalunya, a fi de que'l Rey se convencés de les infamies comeses y atengués per lo tant les justes queixes y fent ho axí segurament no s'hauría arribat al estat de persecució qu'esdevingué, y si axò es una prova de que monsenyor Joan may va trobarse cara a cara ab lo diputat Clarís, a les corts o juntes, diga-s com se vulla, perque no hi va assistir, també fora una prova de com s'entenía, desde feya molt temps, lo dit bisbe d'Urgell ab lo duch d'Olivars y'l seu seguici o cambra, puix lo trobèm en camdi a Tortosa, quan li convé anar d'acord ab lo batlle Monsuar, lo primer qui va infroduhir la corrup-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ció a dita ciutat, fent los preparatius per que aprés esdevingués ço qu'hem vist y anirèm veyent a favor de les hosts iri ruptors que venían a «*aplastar*» lo Principat. En Melo vol donar per versemblança al discurs, dihent, quan prevé l'atenció dels llegidors, «segun oimos de su boca despues:» emperò nosaltres preguntèm ¿com y quau? Lo día 1 de Desembre de 1640 mentres avençava l'exércit hi anavan sismil portuguesos y entre ells lo cronista d'aquella expedició, esdevingué l'alçament de Portugal qui per sempre mès va sotstreure-s del domini de Castella: no trigà gayre a que's vegés empresonat En Melo y conduhit, encadenat (en hierros) a Madrit, on romangué a la presó durant quatre mesos, escribint-hi en 1641 la seva Historia o Memories, *que may foren estampades*. Pot-ser llavors lo Bisbe va tenir ocasió de recitar lo seu discurs al portuguès sospitós, més si'ls escrits s'havian de guardar amagats, y l'autor veya, com diuen los biñgrafs d'En Melo, «expuesta su vida y honra á la furia de un príncipe quejoso y á su parecer engañado,» ¿pot creure-s que'l prelat cortisà (y tinga-s present qu'ignorèm si qualque vegada estigué a Madrit lo bisbe d'Urgell) anés llavors a recitar o declamar lo seu discurs a qui no merexía la confiança del Comte-duch ni del Rey? Tal volta lo Bisbe pogué dir en conversa particular los arguments qu'usava per discutir quan se tractava, també en particular, de la qüestió de Catalunya, y axò ja li deuría ser suficient al desespanyolitzat cronista per donar la proporció y formes qu'hem vist a lo que no passavan de ser opinions o paraules, pintant un quadro en lo seu llibre, que per oblidat y llunyà ningú s'havía de cuidar de desmentì-l, quan lo llibre pogué esser estampat; emperò la possibilitat de saber-se'l discurs, per boca del meteix qui'l pronuncià, en època molt diversa y posterior, y donant-lo com emès devant d'una reunió a la qual may va assistir l'autor, no hi ha ningú que la puga admetre, y si'l discurs del bisbe d'Urgell es fals o imaginat, com que'l d'En Clarís, donat lo seu caràcter de réplica, li correspon en totes les seves parts, y En Melo no explica còm va arrribar-li a les mans, hem de concloure qu'es igualment fals

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

e imaginat, més fals, si s'observa qu'abdós discursos estan tallats ab lo meteix patró, y fins arriba a semblar que tant lo Bisbe com lo Diputat son d'una meteixa escola y tenen lo meteix grau d'erudició o ilustració y fins igualtat de formes per expressar-se. Falsos e inventats, per hermosos que sían, aquests discursos no tenen cap prova de sa existencia y es també falsa la ocasió en que diu que varen ser pronunciats, emperò la seva falsetat no es tan perjudictal encare, com la que's consigna, al descriure'l caràcter d'En Claris, qual important figura volém refer en aquesta Historia crítica, deiuant-la ab la seva propría y sobrada resplendor que li correspon, treyent en primer lloch la taca que's posa en lo seu noble esperit, despullant-la també del ornaments tribunicis ab que, solament per contrast, se va voler engiponar-la.

En lo pertocant a qu'En Claris aburris desde feya molt temps al seu bisbe, no ho negarèm ni afirmarèm perque tota passió cab en lo humà, no's diu si l'aburriment era per causes eclesiàstiques o polítiques, emperò es molt possible que fos per aquestes y que per explicar les polítiques s'en suposessin d'altres anteriors, eclesiàstiques; emperò aquestes no's poden admetre, atès lo mateix enlayrament d'En Claris, perque, si es cert que desempenyaba un alt càrrech, no ho es qu'abans d'oferir-se-li aquest, hagués sigut oblidat o preferit, car en aquest cas, lo meteix se podría dir de totes les persones a les qui'l mèrit o l'etzar les portaren a un càrrech o dignitat, sían o no camí per altres de més enlayrades, ab lo decurs del temps; de manera que la diferencia no mès existeix en que desde un temps fixat començan a ser lo que abans no eran, mès no perque abans no ho haguessin sigut, se'n ha de deduhir qu'havían sigut oblidades o preterides. Qui conegui l'organització de la Generalitat de Catalunya y sobretot la manera refinada com se feyan les seves eleccions, sabrà lo difícil qu'era conseguir lo honor de ser Diputat; y suposava, quan menys, tenir fama intatxable o gran recomenació de virtut y ciencia, especialment en lo Braç Eclesiàstich qu'era compost per tots los Prelats, Abats, Priors y altres representants de la clerecia, secular y regular del

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Principat; representava, donchs, axò, sortir, sens esperar-ho l'elegit, per una alta honor que no menyspreuaren los eclesiàstichs més célebres y de més enlayrada categoría, en tots los temps. Si l'odi que's suposa hagués sigut per causes eclesiàstiques, se faría molt poch honor a tot lo Braç qui elegí principal representant seu al Canonge d'Urgell, Pau Clarís, o axò'ns donaría mala idea del concepte que pugués mereixer lo Bisbe, y si hagués sigut per causes polítiques, havía de ser quan ja existía la divisió política y tot justament aquí es on hi ha'l gran erro. Aném a demostrar, donchs, que no fou lo canonge polítich lo qui cercà'l càrrech de Diputat, sinó que'l càrrech cercà a n'ell, per los seus mèrits; era aquest càrrech trienal, com ja varies vegades hem explicat, igual que'l d'ohidor y'l trieni en que fou elegit. En Clarís començà'l día 1 d'Agost del 1638; com diputat o indivídue d'un cors polítich ja l'hem vist desempenyar una comissió política, en certa manera, lo de comissari per l'aplegament, armament y proporcionament de que-viures del exércit que's formà a Catalunya, emperò d'aquell exércit que s'improvisà per ajudar al Rey d'Espanya Felip IV, del exércit que s'aplegava de totes les comarques del país per anar contra'ls seus constants enemichs los francesos, qui sapigué foragitarlos del castell de Salses, ab heroica valor, may agrahida per lo govern del Comte-duch. Ab aquesta ingratitut y altres que van venint se presenta la divisió política, qu'en tal cas, se podría fer lo canonge antagonista del bisbe, suposant no més, qu'aquest hagués atribuit a n'aquell lo procediment que contra éll volgué atemptar lo jutge del Breu, per inhabilitar-lo; car en aquest cas lo seu superior diacesà l'havía de defensar, sabent, (com tenia que saber lo bisbe, puix igual qu'éll era indivídue del Braç eclesiàstich de la Diputació) que niugú podía eximir-se dels càrrechs polítichs a Catalunya, quan la lley lo cridava, puix de la veneranda y secular institució de que's tractava, en formava la part més interessant lo mateix cors eclesiàstich. Més tant si's suposa com no aquesta sospita, de totes maneres consta qu'En Clarís ja era Diputat quan Catalunya era absolutament lleyal y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

adicta, y encare es més, quan anava unida ab los seus meteixos pertorbadors, militars, contra l'enemich comú, contra França, y com que tenía que continuar en lo càrrech fins que s'acabés lo trieni, se compren que com a tal figures en temps d'En Santa Coloma, del Duch de Cardona y del Bisbe de Barcelona, ço es, en los períodes durant los quals se va desenrotllant la divisió política y la terrible situació a que som arribats, y per poca dignitat o patriotisme que tingués, fa a concebre que, sens deixar de ser sacerdot irreprensible, defensés En Clarís la causa de la terra que representava y complís com diputat y polítich lo que'l seu enlayrat càrrech lí exigía. Hem dit enlayrat càrrech, puix deixant de banda lo del Virrey, qu'era oficial Reyal, en lo govern natural y automàtich del país, cap altre càrrech tenía tan suprema autoritat com lo d'En Clarís, perqu'en lo consistori de la Diputació considerava-s, ja de sempre, com president nat al Diputat Eclesiàstich, y ja fos que'l consistori en determinats cassos fos ampliat, aplegant la junta de Braços dels indivídues residents a Barcelona, o que per necessitats extraordinaries, se dilatés transformant-se en junta general de tots los residents a Catalunya, com era'l cas de qu'estém parlant, la Diputació sempre presidía y com que'l seu president nat era lo Diputat eclesiàstich, resulta qu'aquest ho era de tota la junta general. Si per aquests motius ja era En Clarís president de tota la junta catalana, encare's reconcentra més en la seva persona tot lo poder o autoritat, per les circunstancies que sobrevenen, perque, a part de que no era lo més propri que, tractant-se de guerra, fos lo Diputat Elclesiàstich lo primer d'agafar l'espasa, aquesta consideració o la necessitat de defensar-se escullint com capdills los més propris y caracteritzats, havía allunyat del Consistori als altres Diputats, lo Militar y'l Reyal, qui acapdillavan les hosts catalanes cap a les fronteres y per axò tota la Diputació vingué a resumir-se en la persona del únich Diputat que quedava, de manera qu'En Clarís presidía, no sols com president nat, sinò perque la seva persona representava tota la Diputació. Segons la costum, a les sessions d'aquell cors ve-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nerande, los assumptes qu'a quiscuna d'elles s'havían de discutir se denovan a coneixer abans per la presidencia, reduhint-les a *proposició*, que després de discutida y aprobada prenía'l nom de *deliberació* y per conseqüent la imaginada proposició qu'En Melo suposa en un sol cas, feta per En Clarís, com preludi qu'havía de donar peu als dicursos imaginaris d'aquest y del Bisbe, no es altra cosa que'l cumpliment de la acostumada fórmula de sempre y qui's prengui la molestia o'l gust d'examinar totes les sessions de la junta de Braços, observarà qu'a quiscuna s'hi comença sempre per la proposició que fa lo Diputat Eclesiàstich.

Si aquestes proposicions, que feya diariament per rahó de sa presidencia lo Diputat Eclesiàstich, s'interpretas qu'eran discursos, resultaría qu'En Clarís n'hauría fet molts abans o després del imaginat discurs oratori que transcriu En Melo y cap rahó tindría aquest, quan diu: «había callado con suma observacion hasta entonces, si bien las demostraciones informaban del fuego quardava en el pecho.» Lo qui mediti les nostres observacions reconeixerà, donchs, que la verdadera figura històrica es tal com nosaltres la descríbim y qu'ademés de falsa, fins arriba a ser calumniosa la pintura qu'en fa En Melo, quan nos presenta En Clarís, com agosarat e irreflexiu, cobejós del poder en temps de revolta y explotador de la llibertat: «Era Clarís hombre, que habiendo sido antes olvidado, deseaba de hacerse conocido, sin pesar mucho los medios que se le ofrecerían á la fama: aspiraba al mando, que no pudo conseguir antes de la inquietud, y después puso todo su mérito en la libertat, de la que s'inculpaba por zeloso.» Molt a la lleugera va escriure l'empresonat portugués, al consignar, de lluny y sense cap fonament, aquestes frases tant denigrants per lo gran repúblich catalá, sens parar esments en que'l motiu de les queixes de Catalunya era'l meteix que proporcionà a Purtugal la recuperació de la seva independencia de la qual tan gran partidari fou *més tart* lo cronista de la expedició del marquès dels Velez. ¡Ambiciós del poder nomenà aquest autor al nostre gran patrici, qui aymà la llibertat tal com l'aymaren sempre tots los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

bons catalans! ¿A quina fí podía portar-lo la seva ambició? preguntarèm nosaltres: com polítich, molt temps *abans de la revolta*, ja ocupava'l càrrech de més dignitat y enlayrament del seu país, puix hauria equivalgut al de president de república, si Catalunya; en mitg de sa estretor, hagués adoptat aquesta forma, y si tal se'l vol suposar, com eclesiàstich, ¿què li hauría costat al canonge, ja que tan viu y poch escrupulós lo pinta En Melo, ser traidor al principi o a la fi d'aquella enquesta, ja que'ls mèrits qu'hauría contret, venent la seva patria, als ulls del vènjatiu Comte-duch fàcilment li hauria valgut cambiar lo bonet o capell de canonge per una mitra episcopal, quan menys? Ni va fer axò, ni minvà la seva dignitat y patriotisme durant la forta tempesta qu'atravessà'l país mentres tingué'l càrrech de conduhir la nau combatuda y es axò, suficient per que Catalunya no oblidi maymés la memoria d'En Clarís y veneri'l seu nom, com una de les seues més grans glories, sens necessitat d'ornar la seva estàtua ab falsos oripells.

Si bé es veritat que neguèm l'autenticitat dels dos magnífichs discursos a que fem alusió, seguint la costum que venim practícant, en transcriurèm, com a mostra, dos fragments perque, en quiscun d'ells, s'hi revela l'esperit y les idees dominants en lo bàndol o partit a que pertanyia l'orador, ço es, la manera de pensar de la cambra cortisana y lo que sentía y pensava la majòría dels catalans, de la qual no més se'n han d'exceptuar los qui vivían a la cort y'ls oficials Reyals qui debían la percepció del sou del Estat a una gracia sobirana. En aquests dos fragments s'hi veurà l'antitesis de les dues opinions.

Fragments del discurs del bisbe d'Urgell.

«... Pretendeis vengar vuestra patria de la insolencia de los soldados, y ¿quereis poblarla de nuevo de otros tantos? ¿Quien os ha de vengar á vosotros de estos segundos? La soberbia de estas gentes no consiste en su nacion, sino en su oficio: no son estos insolentes porque son castellanos (tales han sido ya romanos y griegos), muchos hay y de varias naciones, y todos se conforman en las costumbres licencio-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sas; luego no es mal fundado el recelo, de que los mismos catalanes que habeis de ocupar en este ejercicio, os salgan tan molestos á la república, como los castellanos, que no podeis sufrir.

»... Mas cuando todo suceda prosperamente ¿qué es lo que determinais? Si pretendeis quedar libre república, claro està, es imposible en medio de dos monarcas tan grandes, como se dice de aquel miserable pez, que deseando volar ó le traga una ballena ó le despedaza una águila. Si pretendeis nuevo príncipe ¿cuál hay entre vosotros mas digno de imperio? Si le quereis extraño ¿porque le esperais propicio? Decís que la libertad de vuestros fueros os permite tomar las armas en defensa de ella; todavía á vista de una demostración tan contraria al uso de las gentes ¿cómo os podeis excusar de ingratísimos, viendo que os quereis vengar de la misma magnificencia? Yo no me atrevo á afirmar que os sea triste, empero pregunto, si os es conveniente.

»...Mirad, señores, atentamente donde os lleva vuestro enojo; y pues os habéis visto, volved ahora los ojos al que quereis tener por enemigo (1). Felipe IV se llama Rey de las Españas, y le podremos llamar mayorazgo de riquezas del mundo: pocos son los que le ignoran el nombre y la grandeza: ¿Qué gentes se moveran contra vosotros á la muda voz de un despacho suyo? ¿Qué estudio le costará juntar sus fuerzas contra vuestro atrevimiento? A porfía se le ofreceran los vasallos fieles para servir de instrumento á vuestro castigo...,.

»... Advertid que no perdais de un solo lance la justa libertad que habéis gozado hasta ahora: un solo rey es para la ofensa, y muchos os parecerá para el castigo. Mirad en

(1) Aquesta declaració, que's suposa, de donar-se per enemichs de Felip IV es una prova palesa de la falsetat del discurs, puix En Melo consigna haverse pronunciat abans dels que pronunciaren los Diputats Reyal y Militar, Quintana y Tamarit, els quals ja hem vist qu'estavan fora de Barcelona, en campanya, molt abans de que vingués Monsieur de Besançon a proposar l'ajut de França, en qual ocasió y adhuc després, protesta sempre la junta de Braços de la seva fidelitat al Rey d'Espanya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qué pasó una ligera inquietud de vizcainos el año de treinta y tres: antes estaban castigados que se entendiese en España la culpa. Valved ahora la vista á los portugueses que teneis por hermanos, que fácilmente templaron su orhullo á vista de las armas de Mérida, año de treinta y siete. Ved los aragoneses nuestros vecinos y amigos, como se humillan al precepto, despues que D. Alonso de Vargas les hizo besar el látigo: las valensianos se contentan con solo el nombre de reino que poseen. Navarra, ni su vecindad y deudo con Francía, ni la antigua contienda de su derecho contaminó su obediencia, ni la movió la guerra, ni la alteró la fatiga. De todos los vasallos nosotros somos los que llevamos menos, cargas, ó sea que nuestro apartamiento las desvie, ó que las modere la buena opinión en que estamos los briosos. Rey tenemos, señores, Rey y padre...

»...Justifiquemos nuestad causa con Dios, con S. M. y con las gentes; este es el medio de sosiego, de la paz y de la enmienda; entonces podemos esperar el verdadero é infalible socorro del omnipotente señor, rey de los reyes, amparo de los afligidos, Dios de los ejércitos. Yo por lo menos tomando su divinidad por juez de mis acciones, protesto que siempre os hablarè en este sentido y con este sentimiento.»

Fragments del discurs d'En Clarís:

«...No creo que este varón que escuchásteis siente con diferencia del consejo que os ofrece: no pienso yo tan impiamente, ni me ajustaré á entender que el mismo pastor es quien lleva las ovejas á la estación del lobo; antes vengo á persuadirme que los hombres criados á la leche de la servidumbre, ignoran del todo aquella bizarria y libertat de ánimo, de que necesita el verdadero repúblico.

»...¿Cómo, nobilísimos catalanes, queréis vosotros regular vuestras acciones por la pauta de las humildades y lisonjas de un hombre antiguo cortesano? Está Cataluña esclava de insolentes, nuestros pueblos como anfiteatros de sus espectáculos, nuestras haciendas despojo de su ambición, y nuestros edificios materia de su ira, los caminos ya seguros por la industria de nuestras justicias, ahora se hallan nueva-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mente infestados, las casas de los nobles le sirven de fáciles hosterías, sus techos de oro y preciosas pinturas arden lastimosamente en sus hogueras; más ¿cómo trataran con reverencia los palacios, los que no se desdeñan de ser incendiarios de los templos? ¿Pues á vista de todas estas lástimas hay quien pretenda ahora persuadirnos espacios, negociaciones y mansedumbres?...

»...Ya los medios suaves se acabaron: largos días rogamos, lloramos y escribimos; pero ni los ruegos hallaron clemencia, ni las lágrimas consuelo, ni respuesta las letras.

»...No porque el águila es la soberana entre las aves, dejó la naturaleza de armar de uñas y pico á los otros pájaros inferiores, yo creo que no para que la compitan, más para que puedan conservarse.

»... Pues si vemos que por los modos fáciles caminamos á nuestra perdición, mudemos la vía. Ya no es menester ventilar si debemos defendernos, (eso tiene determinado la furia del qce viene á buscarnos), sino creer que no solamente es conveniencia temporal, más antes obligación en que la naturaleza nos ha puesto...

»...Decidme ei es verdad que en toda España son comunes las fatigas de este imperio, ¿cómo dudaremos que también sea común el desplacer de todas sus provincías? Una debe ser la primera que se queje, y una la primera que rompa los lazos de la esclavitut: á ésta seguirán las demás: ¡oh, no os excuséis vasotros de la gloria de amenazar primero! Vizcaya y Portugal (1) ya os han hecho señas, no es de

(1) Aquesta referencia es un'altra prova de la falsetat del Discurs. Donantlo En Melo, portugués, com pronunciat molt abans de que vingués l'expedició dels Velez, de la qual éll n'era cronista, ia posa en boca d'En Claris, personificant a Catalunya, que *ya Portugal ha hecho señas*, y es cosa sapiguda que la noticia del alçament de Portugal, qu'ab tanta habilitat va portarse y ab tant secret, va saber-se estant ja l'expedició, de la qual formaban part 6.000 portuguesos, molt endins del territori, qu'En Melo va quedar-ne sorprés, essent empresonat per motiu de sa naturalesa o patria, y al sortir-ne, encare no's va decidir, fins més tart, a seguir les noves banderes de sa patria. Si En Claris hagués donat tant anticipadament aquest avis, ¿s'hauria servit l'Olivars dels portuguesos per anar contra Catalunya? Respecte de Viçcaya no sabém a què podia fer alusió.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

creer callen ahora de satisfechos, sino de respetuosos; también su re dención está á cargode nuestra osadía: Aragón, Valencia y Navarra bien es verdad que disimulan las voces más no los suspiros. Lloran tácitamente su ruina, ¿quién duda, que cuando parece están más humildes, están más cerca de la desesperación? Castilla soberbia y miserable no logra un pequeño triunfo sin largas opresiones; preguntad á sus moradores si viven envidiosos de la acción que tenemos á nuestra libertad y defensa.

»...¿Dudáis del amparo de Francia, siendo cosa indudable? ¿Decid, de qué parte consideráis la duda? El pueblo inclinado á vivir exento, bien favorecerá la opinión que sigue.

»...Notáis nuestra provincia de apretada entre España y Francia, eso es ser ingratos á la naturaleza, á quien debéis la mar enfrente, que nos enriquece con puertos, la montaña á las espaldas, que nos asegura con asperezas, pues los dos lados que miran á las dos mayores potencias de Europa, con su opinión nos fortalecen. ¿Qué es lo que os falta, catalanes, sino la voluntad? ¿No sois vosotros descendientes de aquellos famosos hombres, que después de haber sido obstáculo á la sobearia romana, fueron también azote á la felicidad de los africanos? ¿No guardáis todavía reliquias de aquella famosa sangre de vuestros antepasados, que vengaron las injurias del Imperio oriental, domando la Grecia? ¿Y de los mismos que después, contra la ingratitud de los Paleólogos, en corto número os dilasteis á dar leyes segunda vez á Atenas?

»...Fuistes á vengar agravios de extranjeros, ¿y no seréis para satisfaceros de los propios?

»...Revolved qualquier piedra de esta ciudad, que cada cual de ellos no se excusará de contaros la famosa resistencia que hizo al sitio de D. Juan el II de Aragon, hasta que capitulando á nuestro arbitrio en los ojos del mundo, él entró como vencido, y nosotros le recibimos como triunfantes.

»...¿Veis la potencia de vuestro rey cuántos años ha que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

padece? Cierto podemos decir (á vista de sus ruínas) que mejor se medirá su grandeza por lo qne ha perdido, que por lo que ha gozado, tanto es lo que cada día se le va perdiendo de nuevo. Si quereis plazas, muchos os ofrecerá Flandes y Lombardia, apartadas ya de su obediencia. Si quereis regiones, preguntadlo á unas y á otras Indias. Si quereis armadas, el mar y el fuego os darán razón de ellas. Si capitanes, responderá por ellos la muerte ó el desengaño.

»...Yo no soy de opinion que armeis vuestros naturales, para que, siguiendo su enojo, representeis batallas contingentes: no digo que con demasías soliciteis la indignacion del Rey: no digo, que á S. M. negueis el nombre del señor; empero digo, que tomando las armas briosamente, procureis defender con ellas vuestra justísima libertad, vuestros honrados fueros; que guarnezcais vuestras villas y ciudades, que fortifiqueis lo flaco, que repareis lo fuerte, que generosamente pidais satisfaccion de los delitos de estos bárbaros que nos oprimen, que alcanceis su apartamiento de nuestra region y el descanso de la patria, y que si no lo alcanzareis, lo ejecuteis vosotros, (este es mi parecer): ó que si también halláreis dura esta resolucion, á ese punto tratemos todos juntos de desamparar y dejar de una vez la miserable provincia á otros hombres dichosos.

»...Volved en hora buena á los pies de vuestro príncipe, llorad allí, acrecentad con vuestra humildad la insolencia de los que os persiguen, y sea yo el primero acusado en sus tribunales; arrojad al fierísimo mar de su enojo este pernicioso Jonás, que si con mi muerte hubiese de cesar la tempestad y peligro de la patria, yo propio desde este lugar (donde me pusisteis para mirar por el bien de la república), caminarè á la presencia del enojado monarca arrastrando cadenas. porque sea delante de ella odiodísimo fiscal y curador de mis propias acciones. Muera yo, muera yo infamadamente, y respire y viva la afligida Cataluña.»

Si no tinguéssim altres rahons que las ja exposades fins aquí per donar com falsas aquests dos magnífichs discursos' l'extrem a que'ls fa arribar En Melo ja mostrarían prou lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

capritxós y aventurat de la llur invenció. Lo llegidor ja ha vist com per justificar los antecedents de la guerra que va a exclatar hem seguit, día per dia, y fins al darrer mes de l'any, los acoads y actes del nostre govern català, veyent també que'ls meteixos documents han fonamentat la veritat, fins ara desconeguca; comparant are la marxa dels successos, ja explicats y coneguts, ab lo text d'En Melo, se veurà que, segons aquest autor, los discursos hagueren de pronunciar-se en temps molt llunyà, puix, ab tot y senyalar-s'hi lo desitg d'entregar-se a França y de donar-se com sapigudes les senyes que fa Portugal, fets que son molts posteriors, dona com resultat y conseqüencia d'aquells tot ço que ja hem vist qu'anà succeint durant bona part del any, y en l'ordre ab que enumera'ls successos resultants, hi han tantes abantposicions y postposicions que fora impossible conciliar-los, sense'l treball especial qu'hem fet. Vejau sinó, encare qu'en extracte, cóm preten desenrotllar la revolució, desde'ls discursos fins a l'entrada de les tropes a Catalunya: lo discurs d'En Claris concilía totes les voluntats y'ls hi infondeix major força, per de prompte ja's designan places d'armes, s'aplega l'exèrcit, se nomena un embaixador, En Francesch Vilaplana, a fí de que vaja en embaixada a demanar protecció al rey Lluis XIII, y aquest comissionat fou ben rebut y obsequiat per lo vulgus francès, s'explican les diverses opinions dels magnats francesos sobre l'ajudar o no a Catalunya y com consequencia d'axò, se dona compte dels enviats de França a Barcelona, que diu que foren Mr. de Seriñan y Mr. de Plessis Besançon, en companyía d'En Vilaplana, qui, ajustan ab la Diputació los pactes del ajut y retornan a França; després del retorn dels enviats, (y ja sab lo llegidor en quina ocasió varen arribar aquests) ja dona com declarada la guerra, a la cort, contra Catalunya y fa arribar lo marquès dels Valez a Çaragoça, esdevenint en aquesta ocasió la conjuració de Tortosa, en la qual he intervé lo batlle Monsuar, donant per resultat l'entrega de la ciutat al mestre de Camp don Ferran Miquel de Tejada, qui la va ocupar ab dos-mil d'infantería y quatre-cents de cavall, fent penjar de-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

moment, uns quants de la plebecía, *no sin lástima de todos* y, segons diu, prenent més bon semblant *las cosas del Rey;* al esdevenir això, que com veu lo llegidor es de lo més rescent y darrer, hi posa En Melo'l fet fet d'Illa, després del qual «no excusándose los ministros del Rey Católico de seguir alguna esperanza de concierto,» explica l'arbitri que prengueren de fer cridar a n'En Clarís per lo Nunci, a qui fa arribar fins a Lleyda, retornant al cap de pochs díes a la cort «sin heber negociado más que nuevas esperanzas á los Catalanes,» considerant aquest medi, fracassat, com camí per conciliar, y com que no va reexir l'autor n'inventa un altre molt original, o inventat segons diu, per lo Comte-duch y fou «en escribir y dar á entender al Principado, que el Rey apartaría sus armas de la provincia, si la ciudad de Barcelona se acomodase á dejar fabricar dos fuertes reales, uno en Monjuich y otro en la casa de la Inquisición, entrambos sitios acomodados á la defensa, pues era cierto que de la seguridad de aquel pueblo, como cabeza de su provincia, pendía toda la quietud y conservación pública.» Proba aquesta relació qu'En Melo no conexía Barcelona o no recordava que l'Inquisició, l'antich palau major dels Reys, estava emplaçat a la part més alta y al centre y cos de la ciutat, gayrebé adossat a la meteixa Catedral y a altres edificis monumentals, de manera que si'ls catalans haguessin sigut tan badochs que haguessin consentit aquell nou medi de conciliar per indicació, (cosa que se'ns fa dificil de creure y que no hem vist consignada en cap indtet) haurían tingut un parastre mil vegades pitjor que'l que'ls hi va alçar Felip V a un dels angles de la ciutat y podían tenir per ben segur. qu'ab una sola vegada d'estrenar-se'ls canons ab que haurían ornat lo recinte de tan famosa ciutadela, a Barcelona no hi hauría quedat un edifici dret y'l temple del Senyor hauría sigut la primera victima de les humanes ires. Com tercer medi, ja que'ls dos primers no havían reexit, explica la vinguda del marquès de Pobar, fill de la mitjancera duquesa de Cardona, «ab pretext (afegeix) d'haver sigut cridat a les corts de Catalunya,» pretext mal inventat, car si tantíssimes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

coses havían esdevingut desde qu'aquelles s'aplegaren, res té d'extrany que la seva vinguda no produhis cap mal efecte, com declara En Melo, y aquí tal volta encertadament, puix feu concebre més sospites que no esperança, car si'l país reconeixía que'l nou emisari, descatalanitzat per complert, havía sapigut romandre tant de temps a la cort, sens pendre part en les afliccions del Principat y sens presentar-se a la junta de Braços, quan era convenient, y pert altra par ab l'exemple de sa mare, la Duquesa, qui tan poca habilitat va tenir, pot-ser sense cap culpa, per intervenir ab lo Rey en favor del país, es conseqüencia natural, principalment en temps de revolució, qu'interpretant malament los designis de qui tal volta no més va pecar d'indiscret o poch experimentat, lo poble arribés fins a menaçar-lo, com suposa l'historiador, y que després lo tanquessin dins una presó, per donarli entenent qu'axí's trobava més ben defès de la popnlua furia.

Al esdevenir aquest fet, succeheix, segons dit autor l'allotjament de les tropes que baixavan d'Aragó y Valencia fet per lo Velez, emperó deuría far-se aquest molt difícil, qnan explica que s'usà com nou medi l'intervenció dels aragonesos en los afers de Catalunya, (que ja coneix lo llegidor) y encare que ja's traçà'l plan d'atach, qu'explicarèm tot-seguit, fins a salvar les grans dificultats que per realitzarlo s'oferían y fins a molt desprès que gran uombre de tropes acampà a Tortosa, no fa sortir de Barcelona vers aquella direcció, al Diputat Reyal Quintana, y després al Conceller en Cap, venint al meteix temps als Alfachs los bergantins de don Pere de Santa Cilia, (pot-ser lo meteix Santa Cilia de qui's parla al tractar d'En Serrallonga y altres bandolers), ab qui ja dona noticia d'una ratxada de trets ab los nostres soldats, al costat del pont del Ebre y donant com aveniment últim la sortida del Velez de Çaragoça, consigna haver-se efectuat lo día 8 d'Octubre, aprés la qual data lo llegí ꝓr recordarà, si compara aqueixa relació ab la nostra, que esdevingueren molts dels successos donats com anteriors per En Melo.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

La decisió del Velez de sortir Çaragoça sembla qu'hauría de ser lo senyal del trencament, y com que no ho va ser, no s'explica, per cert, l'indecisió y'l retardament, si sobre aquest punt l'historiador no revelés la causa d'una manera que ningú com éll podía presentar ab més exactitut. No's fassi extrany, puix ja n'hem justificat lo motiu, que recomanèm un autor a qui acabàm de reptar: tot lo que's considera com antecedents, per escriure aprés sobre l'assumpte qu'era especial objecte del historiador, antecedents qu'havía d'esbrinar de lluny o saber-los per haver-los sentit dir, feu errar al cronista de l'expedició que's realitzava contra Catalunya, emperò desde'l moment en qu'éll en persona es testimoni dels fets, quan fa referencia a les disposicions y plan del govern, del exércit del qual éll ne forma part, o dels quefes militars a quals ordres serveix y ab los quals havía de tractar ab intimitat, atesa la confiança que suposava'l càrrech que li havía donat lo meteix Rey o'l Comte-duch, ço es, fer l'Historia de la campanya contra'l Principat, les noticies d'En Melo s'han de pendre com positives y sots aquests concepte es qu'afirmèm que mereix gran atenció lo descubriment de la causa, que tant nos convé esbrimar are.

Si alguna importancia haguessim pogut donar a les suposades temptatives de conciliació ab los catalans, de les quals fa poch que'n parlávam, hauríem cregut efectivament que totes les faramalles d'invasió y conquesta, s'haurien neulit durant una temporada y que per axò s'hauría decidit lo govern del Comte-duch a cercar un camí de transacció y arrenjament qu'estalviés lo versament de sanch d'uns y altres, y les grans despeses que s'havían de fer per mantenir lo gran exércit que s'enviava; emperò ben meditat, y en vista de la detallada relació d'En Melo, nos hem convençut de que la causa del entorpiment y de la indecisió no obehía a cap mira pacífica, política ni económica, no era, ni més ni menys, que la causa de moltes altres vegadas, conseqüencia natural de la mala administració que personificava l'Olivars, de la miserable enveja cortisana y de la volubilitat contínua de caràcter que feya inclinar als governants tant aviat de la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

banda d' un quefe com d'un altre, a desconfiar dels meteixos que nomenava y a substituir-los ab individues nacionals o extrangers, variant contínuament y ocasionant rivalitats y perturbacions que necessariament aportavan la perplexitat y'l dubte. Encare més: separadament d'aquesta causa general, se'n trasllueix un'altra de senundaria o conseqüent d'aquella, qu,En Melo tingué l'excessiva prudencia de no detallar, més l'indicació de la qual se li escapa y basta axò per poder assegurar qu'existía y es no no-res-menys que la manifesta indisciplina del exércit que s'acapdillava, fins a l'extrèm d'esdevenir una gran deserció, greu obstacle per poder obrar ab l'aplom que demana la conducció de forces militars contra un país guerrejador y que's sabía qu'estava preparat per la defensa.

Abdues causes o aquesta doble causa les veurà ben paleses lo llegidor ab la breu ressenya qu'anèm a fer, fonamentant-la en les meteixes noticies y detalls qu'adueix En Melo: segons lo manat per lo govern l'exércit nombrós qu'estava a càrrech dels Velez havía de dividir-se en tres parts, una entrant per la Plana d'Urgell, envers Lleyda y anant cap a Balaguer y l'Urgell, havía de baixar per Montserrat fins a caure sobre Barcelona; l'altra, passant l'Ebre per Tortosa, havía d'amparar-se del Coll de Balaguer, aplanant tots los llochs del Camp de Tarragona, portant sempre'l mar a ma dreta per on podría rebre'ls queviures: havía de guanyar Martorell que's fortificava, baixant a Barcelona per les costes de Garraf; y l'altra havía de quedar-se a l'Aragó «emfront de Catalunya, per donar ajut o per entrar-hi, segons ho exigís lo cas, y qu'aquest sería nomenat exércit reyal y per lo tant més nombrós y de gent més triada, car lo Rey havía de governar per sa propia persona. Igualment se manava a D. Joan de Garay qu'ab l'exércit del Rosselló se movilisés contra Barcelona a fi d'expugnar-la entre tots junts.» Aquest plan no es pas dolent, emperò ja veurèm ço qu'esdevé. En Garay, manifestà una opinió diversa en lo pertocant a les forces del Rosselló, y era la seva idea principal qu'aquestes mès aviat s'havían de posar entre catalans y francesos al

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Conflent (1), que no pas entre l'Aragó y Catalunya, emperò fou desatès y se li manà que marxés per la vora del mar, fins a incorporar-se ab l'host qu'havía d'anar cap a Tarragona. Veu-se, per lo tant, qu'aquest manament s'havía de cumplir d'un'altra manera y que, al cap y a la fi, al Rosselló no s'hi fa altra cosa que cambiar de capitans y de soldats: en lloch d'En Garay s'hi euvía al mestre de camp de Navarra. En Geroni Rho, manant-li que de Çaragoça, ab dos-mil de peu, novençans, passi a Vinaroç y qu'allí s'embarqui junt ab ells, ab les meteixes galeres qu'han de portar a n'En Garay, de manera qu'aquest ja no havía d'anar, per la vora del mar, cap a Tarragona. Al meteix temps l'host qu'havía d'entrar per Lleyda se la posava sots lo comanament del marquès de Torrecusa, Caracciolo, donant lo càrrech de comandar la cavallería al seu fill, lo duch de Sant Jordi, emperò de la cavallería lleugera, con la nomenada de les ordres, la confiavan a un altre a qui també hem vist al Rosselló, a D. Alvar de Quiñones, «hombre en quien (diu En Melo) los muchos años de servicio dejaron poco más de una gran vanidad de haver servido mucho,» de manera que no podían falter rivalitats, gelosíes o drets a retreure. Un altre del Rosselló, (que per desgracia hem tingut que coneixer massa), lo Gheli de la Rena, havía d'anar de segon caporal ab En Garay, en tot l'indret qu'aquest manés y que no sabém de cert quin devía esser. A n'En Velez a qui se l'havía fet mestre de totes les forces de bell començament, se li donà'l titol de Virrey d'Aragó. emperò tantost se va desitjar «trobar lo medi d'introduhir en aquella comanda un subjecte de més experiencia en les armes: *tan pronto se traen el arrepentimienso como el peligro las elecciones, á quien guía el respeto.*» La confusió, qu'en aquesta ocasió tan crítica y tan solemne, anava apareixent, no's pot descriure y es suficient per desacreditar a qualsevol

(1) Lo Conflent es tan limitrof del Pirineu, com lo Rosselló, y mès cap al Nort qu'aquest, ab la sola diferencia, que s'inclina per sota d'ell per enllaçar ab lo Vallespir que va cap a la costa marítima, més encare que's confongués ab aquest, may podrà admetre-s l'emplaçament impropri que li dona En Melo (sens dubte per mandra de consultar una carta geogràfica), puix arriba a creure que's troba *al cor o beli mitx del Principat.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nació a govern: tant aviat s'indicava per la comanda suprema al marqués dels Balbases, com a l'almirall de Castela, o a n'En Monterrey o a d'altres personatges: «tothom se constituhí a en nunci de la conciencia del amich, y cap dels esperits desapassionats sabía pendre una ferma resolució, ni'ls homes acabavan d'entendre a l'obediencia de qui'ls posavan: per altra part les ordres que venían de la cort eran tan contradictories, tan aviat adreçant-se a diferents exércits com a distincts generals, que gayrebé entre aquells dubtes no's podía trobar quína era la resolució definitiva y per aquest motiu les execucions anavan gançoneramen.» A n'aquesta pintura corresponen exactament los efectes: «Anguniava-s lo dels Velez ab l'enferfech de les ordres, que de cada día creixían més; principalment l'afligía molt veure que'l temps passava sense cap bon resultat y que quan apressadament se demanava al Rey l'explicació de les coses, se trametían ordres que deixavan en major dubte mentres qu'a l'ensemps se li donavan grans presses a fi de que formés los exércits, qui de cap altra autoritat despenjavan menys. Observa ab l'esperit espahordit; axí cercava'l medi d'acabar les coses, més no lo d'acabar-les ab perfecció; després de les unes s'entrebancava ab les altres y a vegades se queya en dificultats que no tenían sortida; com qui per defugir la menaça, s'estimba: a pas acompasat se pujaa les grans alturés, lo qui's precipita, queda rendit abans d'afrontar lo perill.» Aquests exércits tan difícils de formar, comptant-hi també les forces qui ja eran a Tortosa, eran composts per la nomenada guardia del Rey, de terços d'irlandesos y valons, d'un altre terç dels *hidalgos* de Castella, d'infantería portuguesa y d'altra titulada la Cantabria. y d'altres tropes de gent diversa que s'anava o s'aniría aplegant, segons la necessitat, y de la cavallería ja indicada. qu'en grau part remontà cap a l'Aragó y entre's seus caporals o mestres de camp, si sonan cognoms catalans, n'hi alternan d'altres palesament extrangers, tals com: Onelli y'l comte Insinguien. Lo terç dels hidalgos de Castella era manat per En Portocarrero, conegut per comté de Montijo y «perque'l seu estat y les vanes peroga-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tives del seu regiment, incompatible ab la major part, lo hi feyan molest» al Velez, desitjant aquest allunyar-se'l, l'envià, sens com va ni com costa, ab part de la cavallería a França, ço es, a la divisió qu'havía d'atacar la frontera de Lleyda en la qual. segons se deya, l'enemich s'hi mostrava *assalsment orgullós* y axò, afegeig, ho aplaudían los aragonesos, apart d'aplaudir tácitament lo partit dels seus vehins los catalans, per alleujar los seus pobles de tants hostatges y allotjaments, fent eucare més en aquest sentit, puix «donavan entement y ajudavan als soldats, (conduhits gayrebé tots ab violencia) a fi de que s'escampessin y retornessin a llurs terres.» L'historiador dona compte d'aquesta deserció e indisciplina, ab les següents paraules: «No fou axó tant poch sensible que deixés d'anguniar al Velez; més encare, quans los caporals y oficials de sou li feyan saber que de la meteixa manera que s'aplegavan les tropes, s'en entornavan, y que del nombre de gent senyalada *en faltava gayrebé la tercera part.*

Los pobles de Castella obligats a la contribució dels quintats palesavan llurs queixes, dient que per allí no's guardava la gent, puix al cap de pochs díes retornavan a llurs pobles los meteixos a qui havía tocat la sort d'anar a la guerra, y qu'ells jamay se podrían desobligar del nombre.» Segons sembla la vila d'Alcanyiç era'l punt designat per caserna general, o més bé, com a centre dels quarters on anavan compareixent les tropes o gent aplegada per organitzarse, passant revista y formant nous terços o columnes, «perque fins llavors res tenía forma militar, sinó l'exéecit de Cantabria.» Allí era, per lo tant, on més se devía remarcar la desfeta de la deserció y per evitar-la va encarregar-se l'afer al marquès de Torrecusa, ja qu'En Melo afegeix, «semblà convenient estroncar aqueix *desordre* ab gran cura,» y si desordre era allò, més gran lo causavan, en los qui anavan a remeyar-lo, tots los qui governavan desde Madrit, com se veurá per aquest paràgraf: «En Torracusa va anar-hi y arranjà les coses, segons l'estat en que's trobavan, trametent continuats avisos al Velez; tant de tot lo que feya com de lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que sabía del enemich: se convencía de que la gent qui's trobava als quarters no arribaría de cap manera al nombre que esperavan; y qu'en vista d'axò convenia atemperar-hi'ls manaments y'l judici. En Velez ho avisava al Rey, lo Rey als tribunals y aquests escrivían a n'En Velez, ab ímpetu y admiració.» Axò dona una migrada idea del govern de Felip IV, y encare més d'aquell alabat favorit a qui algú ha pretès parangonar-lo ab En Richelieu, més si l'anterior pintura no fos justificatiu suficient, llegiu aquesta altra qu'es encare més expressiva y general: «Lo marquès dels Velez desijava menar les coses a tal estat que li fos possible sortir de Çaragoça: lo qu'en aquella ocasió l'hi feyà sojornar era l'aviament de tot lo mester y de l'artillería, per qual aviament faltaven encare molts genres necessaris, car, com se sía qu'à Espanya ja s'hi trobaxa tan oblidat (o més ben dit perdut) l'art de la guerra, l'antich ja no servía, y com que tampoch tenían la profitosa disciplina del modern, costava molt treball y diners trobar aquelles coses pertanyents al nou institut militar, més que no en altres provincies menys importants, emperò avesades a tenir exèrcits. No hi havía carros y fou mester fer-ne de nous y adobar-ne d'altres: no hi havía cavalls y calgué comprar gran nombre de mules, en varen cercar per tot Espanya y fins en portaren algunes de França, per l'Aragó y Navarra: mancavan conestables, minadors, petarders y artillers ensinistrats: faltava tota classe de material: taulons, barques, ponts, grues, quitrà, salitre, alcànfora, çofre, argent-viu maçes y confeccions sulfúries, granades, llances, bombes, morters, encloses, ferro, plom, cer, coure; claus, barres, vigues, sscales, xarpes, pales. portadores, en fí tota sort d'utillatge qu'es mester per lo funcionament de l'artillería. Unes coses les esperavan de Flandes, d'Holanda, d'Anglaterra y d'Hamburg, on ho havían encarregat, lo altre ho cercavan als punts mès llunyans d'Espanya, y havía de passar molt temps abans no arribés: sortir sense aquestes coses no era convienent; ja s'havía entrat a l'ivern, los enemichs eran enginyosos, l'exèrcit auxiliar estava preparat, lo socors anava arribant, tot ho sentía més

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que no ho remeyava, car una cosa era propria y l'altra d'altri.»

Algunes de les coses esperades arribaren ab la vinguda del Gheli, (fent suposar axò que deuría esser lo comissionat per adquirir-les) mès ab tenir-se l'utillatge, ben poch s'hi va gunyar per los molts desencerts que's varen cometre; lo nostre historiador compta de dit personatge que «ell com extranger o poch actiu, en tot obrava gançoneroment, per lo qual En Velez havía de carregar ab les obligacions dels altres;» y havent esdevingut per marxar l'artillería per los ermots de Valencia, sens portar o tenir taulons per fer plans certs passos, llantes, eixs y altres instruments que's podían necessitar en cetrs cassos, se trobà encallat lo convoy en indrets pantanosos, sens poder-ho remeyar durant molts díes y axí es que «va perdre-s lo temps de la marxa, molts diners en los drets de barcatge y'l sou dels qui servían als bagatges; va calcular-se en molt alt preu la pérdua y aquell encallament va desbaratar lo plan concebut.» Y acaba aquest quadro o descripció d'aquesta gran etzegallada (comesa per lo qui, tot cofoy, se titulava «general proprietari a l'Alsacia,» y ab igual títol havía d'entrar en funcions a la guerra de Catalunya, extrangerot mercener. molt hàbil per destruir a mansalva, desde'l Castell de Perpinyà, les cases indefenses de la vila). ab aquesta noticia: «S'ha escrit aquest aveniment, gayrebé indigne d'historia, per que serveixi d'ensenyança als ministres y caporals qu'exerceixen autoritat a l'exèrcit y, per la narració d'aqueix cas, se vindrà en coneixement de la gran importancia que té, a la guerra, la previsió, fins de les coses més insignificants.»

Aprés d'aquest gran desconcert, es quan En Melo senyala la sortida del Velez de Çaragoça, lo día 8 d'Octubre, com ja hem indicat, tenint que véncer abar altres dificultats qu'allí se li presentavan, ab motiu dsl nomenament de governador qu'havía de recaure en que era «ademés de molt jove y no gayre experimentat, amich y de llinatge de la noblesa catalana,» y en aquestes dificultats s'hi confon una mica En Melo, puix ve a declarar qu'En Velez nomená

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

llochtinent qui'l representés, y se'n anà d'una manera molt ridícola: «dejó su poder al juez más antiguo de la Audiencia Real: partiose con pequeña compañía y sin oficial alguno de la guerra, ú otra persona particular más del maestre de campo D. Francisco Manuel á quien el Rey había enviado desde el ejército de Cantabria, para que le asistiese.» Veuse ab axò que'ls senyors jutges de l'Audiencia d'Aragó anavan fent com los de Catalunya, qui tàn odiosos se feren quan lo dels allotjaments, puix, malgrat de tenir més que cap altre, com jurisconsults, l'obligació de saber los furs, obehían lo Virrey, president nat de l'Audiencia, en les ordres que donava com quefe militar o contrafur y més encare quan l'ordre falagava. Lo Velez se'n anava a Alcanyiç, on diu qu'hi arribà al cap de tres díes, trigant tant de temps, segons sembla, perque durant lo camí visità algunes casernes o quarters de soldats qui's trobavan per aquelles rodaïes, com: Samper, Calanda y altres; emperò lo cas es qu'al marxar lo Virrey d'Aragó y quefe de les armes que havían d'invadir Catalunya, a n'aquella antiga vila fronterera de Catalunya y Valencia, es dir, a n'aquell territori on recollía la soldatesca y assats probablement l'indisciplina, no sols era ab propòsit d'obrar com suprèm quefe militar, sinó sots un altre caràcter més civil, com Llochtinent del Rey, atribuint-se facultats que'ls Furs no donavan a cap Virrey y que tant solament eran propries de les Diputacions d'acord ab lo Rey; fou, segons apar, per veure en quin estat se trobavan unes corts que—diuen—havía fet aplegar lo Rey a n'aquell lloch ¡a n'aquell centre militar y camp d'indiscíplina! y a les quals hi havían d'assistir aragonesos y valencians. Aqui ressurt lo testimoni indubtable de l'indisciplina que sospitèm y denunciém, y aquí's veurà, què venían a ser o que significava l'objecte d'aquelles corts, ressortint també un altre testimoni, lo de la manera com lo govern de Felip IV se'n burlava de les autigues institucions d'aquest país e hi jugava, fent-les servir de tapadora per qualsevol voluntarietat ó tiranía. En Melo diu, sens embuts, parlant de la visita als quarters o casernes que «lo primer terç que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

li prestá obediencia, fou lo dels portuguesos... *Foren* los portuguesos *los primers d'obehir-lo*, pot-ser no sense misteri, perque també ho havian de ser en rebutjar la seva autoritat, com succehí poch temps aprés.» ¿No compren tothom que si va haver-hi un terç qui fou lo primer d'obehir, era senyal de que'ls altres terços nó havian obehit encare, o més ben dit, de que fins llavors hi va haver una desobediencia general? Lo següent paràgraf bastarà per tenir una idea de lo qu'havian de ser les en mal'hora nomenades corts: «Lo Velez trobà'ls negocis referent a les corts, com si'l rey verdaderament les hagués de celebrar en persona, en lo qual llavors no s'hi pensava y no s'atenía a cap altra cosa qu'entretenir ab ella l'esperança dels aragonesos y dels valencians: ab axó la primera cosa que feu lo marqués va ser prorogar la data del seu aplegament.» Si'l Virrey d'Aragó anava al arranjament de les corts d'Alcanyiç, ben poca li quedà per fer, y axó es un'altra ridiculesa y complicació, puix trobantse allí, va veure que li cambiavan lo càrrech, ja que va arribar-li l'avis y ordre del de Virrey, Lloctinent y Capità General de Catalunya. «Aquest va ser lo medi (afegeix l'historiador) que's va usar per nivellar rivalitats y drets d'altres caporals qui havian de concórrer en diversos governs y calía que tots s'unissin sots un *sólo imperio*. També li manava'l Rey qu'en nom seu comuniques lo seu nou càrrech a Barcelona: va semblar que no era convenient que'l príncep escribís als qui'l desobehian, ni tampoch oblidar la possessió del seu domini.» Cal notar dues coses en aquest paràgraf: l'idea de que s'unissin tots sots un domini o imperi únich revela'l desordre dels de dalt, dels quefes, tan trascendental com lo d'abaix, lo de la soldatesca, y les infules o prerrogatives d'aquells, ocasionades ja desde'l començament, quan va tractar-se d'enviar l'almirall de Castellà, donant-li'*l titol de reyal tinent, a imitació del Imperi*, prova qu'a la cort, si se les pagavan d'inventar gerarquíes y de concedir jurisdiccions als qui més medis tenian per assolir-les, may pararen esment en lo mes principal, en subjectarlos a tots sots un poder únich y suprèm, com lo qui finalment tra-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gué d'assumir lo Velez, a qui per altra banda comprometian, puix mal podia ser reconegut com Virrey dins un pais sublevat lo meteix qui figurava a la devantera dels exèrcits qui anavan a conquerir-lo y enjovar-lo; y'l comentari que l'historiador fa a n'aquest nomenament de Virrey, qui no l'obehian, acredita una vegada més la superficialitat d'En Melo en l'esbrinament de certs detall, puix ja hem vist qu'ab data del día 19 d'Octubre lo rey escrigué directament als Diputats, participant lo nomenament y'l Velez no va fer més, desde Alcanyiç, que senyalar, en consequencia, lo día en que se li havia d'anar a prestar lo jurament, a Tortosa.

No sabèm, certament, quin assumpte presentava majors dificultats al Velez: l'arreglo militar dels terços, o'l de les corts, car en lo pertocant al primer, seguía'l cambi continuat d'opinions a la cor sobre la manera de fer-se la guerra y a lo bo y millor s'experimentava una remoció o contradança de quefe, ja manant al nou Virrey d'Aragó que passés a França, qual lloch fins llavors únicament s'havía confiat al Montijo; ja posant a n'En Redin, prior de Sant Joan a Navarra, en lo lloch qu'abans ocupava En Rho, o fent passar aquest al Rosselló y realitzant altres cambis per aquest estil; y en lo pertocant a les corts, va ser tal la contradicció de si convenian o no, que no s'arribaren a realitzar, per més de que'l meteix Velez y ab ell En Frederic Colona, príncep de Butera, (un altre extranger!) qui governava Valencia manifestessin al Rey «como la salud pública de aquellos reínos pendia de la fe con que se esperaba y creía la venida de S. M.» afirmació que no deixa de ser molt significativa, perque, talvolta, si no s'hagués mantingut l'ilusió de la segura vinguda o presencia del monarca, la dita *salut pública* s'hauría perdut, obrant los naturals d'Aragó y Valencia de la millor manera que'ls hi hauría semblat. Vejan de quina manera correspongué Felip IV a la proposició dels dos Virreys, o millor còm aconsellaren los cortisans al variable e indiscret Príncep, qui, si hagués anat allà on havía promès y si s'hagués atançat a Catalunya, ab esperit benévol y magnànim, pot-ser hauria estalviades moltes desgracies, sobre-tot si hagués

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tingut esperit recte de justicia: «juzgó por conveniencia real fomentar la credulidad de aquellos vasallos, dando muestras mas eficaces de partir: á este fin se ordenó marcharse su caballeria a Zaragoza con la acostumbrada pompa y ceremonias; no había otro pensamiento que abonar con las demostraciones sus promesas; pero como faltaba el espíritu de voluntad para moverla, (espíritu sin quien no saben regirse los poderosos,) todo se obraba sin brio ni razon; por esto en un mismo tiempo y en unas mismas acciones se entendió facilmente que todo había de parar en amagos.»

Esvahida l'esperança de corts, o pot-ser mes lliure lo Velez d'aquesta cura, de la qual havía de prescindir, com quefe de les armes, y de la qual podía prescindir cas de havèrse-li fet algun retret, com Virrey qu'era ja llavors de Catalunya y no d'Aragó, pogué dedicar-se ab mes afany, y exclusivament a l'organització del exèrcit, y ab aquest propósit, segons apar, sortí d'Alcanyiç cap a Ayguesvives, encare a l'Aragó, a quatre lleugues: passá revistes contínues obtingué aviar dos terços cada día y s'hauría pogut dir que ab temps, constancia y autoritat, hauría obtingut la fí que ja tenía que quedar resolta desde bell començament, emperò els senyors de la cort qui solament volien execucions promptes dels seus manaments, la donaren per desconfiar, ja per segona vegada, del zel y voluntat del Velez y veus-ací que'l quefe suprèm del exercit invasor de Catalunya se troba, a Ayguesvives y quan mes bona cura hi posava, ab un amable fiscal de les seves accions, qui ni tant solament era militar, puix fins llavors havia sigut Batlle de cort de Valladolid, «home enginyós, (diu l'historiador) a fi de que presentant-se al Velez, com enviat per ajudar-lo en lo seu ministeri de *reducir y castigar la gente que se huia del ejército*, servís també de desvetllador per apressar-lo, puix los qui l'enviavan creyan qu'obrava gançonerament y que també anés innovant al Comte-duch de tot lo esdevingut; «emperò lo Velez va capir *su comision y su artificio y dejándole intervenir más de lo que él se propusiera en el negocio*, ab tals dificultats s'encallá y ab tals dubtes, que, tot confós, s'en va haver d'avergonyir,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sense que's doni compte del desenllaç de la seva ridicola comissió.

Axò deuría demostrar al Velez, sobre tot si havía conseguit ja reorganitzar les forces, qu'era qüestió de no perdre temps, no fos cas qu'un altre vingués a recullir lo fruyt del seu afany, sobtadament, y tota vegada que'ls catalans, per medi del seu govern, no volían acatar un Virrey qui entrava al país armat y en'so de guerra, apressà la seva marxa vers Tortosa per poder-s'hi trobar lo día prefixat per l'acte del jurament y donant l'ordre, a fi de que diferents cossos s'anessín atançant cap aquell indret, un d'ells, lo qui era comanat per En Ribera, per la vora del riu Algas, sortí éll d'Aygüesvives y d'Aragó y entrant a Valencia per Sant Mateu, seguit per lo convoy, passà per Marsella, Traiguera, y Ulldecona, primer poble del Principat, y s'endreçà a l'única ciutat de Catalunya qui llavors podía rebre-l sens resistencia, a Tortosa, preparada desde feya molt temps, com hem vist, en sentit oposat o exceptuat de tots los altres pobles de Catalunya. Los militars pot-ser podràn coneixer si aquesta preparació que feya era necessaria l'entrada del conqueridor, per aquell indret, perqué ser causa de que tant lluny de Çaragoça on abans residía'l Velez, a Alcanyiç, s'hi establissin los quarters de les tropes qui tanta necessitat tingueren de disciplina y organització, si era tanta necessitat de la inútil volta o marrada que feu l'artillería per Valencia, y si era gran estrategia per entrar a Catalunya la principal força solament per la part baixa y pròspera a la mar, sens escometre al meteix temps altres cossos per la part alta, per l'Urgell y per la part central, per Lleyda, com més fàcilment s'hauría obtingut, si s'haguessin organitzat les tropes a un punt més céntrich de l'Aragò; emperò nosaltres, atenent al conjunt de desconcerts que presenta la descripció qu'acabém de copiar d'En Melo, a la manera esborrajada de governar desde Madrit, durant los preparatius de la conquesta, a la mala administració a les desconfiances promogudes contra'ls principals quefes, als cambis seguits e ínfules que varen sorgir, als actes d'indisciplina y deserció

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dels soldats y finalment a la disposició en que's trobava l'esperit de molts aragonesos, dirèm y repetirèm cent-mil veaades que Catalunya no sapigué explotar squella mala situació dels seus invasors, tal com podía y tenía l'obligació, car si en lloch de preparar-se solament per la defensa, per quan fos acomesa, hagués usat a l'ensemps medis, que no li haurían faltat, a fi de que l'Aragó's mostrés ab més vivor, fonamentant-se en los seus furs, contra la soldatesca, sots lo pretext de no voler allotjamentes, si hagués dedicat tot lo seu talent per recobrar o per afillar novament a la causa catalana la ciutat de Tortosa, foragitant-ne tots los qui s'haguessin prestat a la corrupció, los conqueridors nacionals o extrangers haurían acabat per no entendre-s y'l Velez s'hauría desenganyat de servir als qui tan ridícols papers li feren fer.

A n'aquella ocasió, a Catalunya va faltar-li un geni deslliurador, qui, aplegant y organitzant a l'interior militarment, desbaratés exteriorment los plans o ilusions del enemich, inhabilitant-lo ab intrigues polítiques qui'l compliquessin o desorganitzessin y no hauría sigut pas tan difícil poderho forjar: Catalunya's deixà portar per lo seu patriotisme y no més va tenir patriotisme, faltant-li la diplomacia, ab la qual a voltes se triomfa més que no ab los exércits, y com que, limitada únicament a la seva defensa, necessitant armar gent, tenía qu'afalagar la plebecia qui estava assedegada de venjança, no va preveure que'l més petit contratemps podía ser causa de fer dubtar als més pusilànims o als qui desconfiessin de la capacitat militar del país, tal com l'inevitable tolerancia ho havía sigut de desordres interiors y d'avalots populars, fatal llevor de divisió y cobejada ventatja per los enemichs. Axò s'hauría evitat, si totes les forces militars que s'organitzaren haguessin obehit una sola veu, un capdill suprèm, de capacitat bélica, qui, obrant d'acord ab la Diputació, hagués endevinat tot ço que l'enemich podía fer per desbaratar-li, o si, com feren a Portugal, ja que al cap y a la fi s'havían de separar d'Espanya, per unir-se ab França, haguessin cridat, o l'haguessin inventat,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en cas de no tenir-lo, per ocupar lo tronus dels seus antichs comtes, un príncep o un noble qui cregués ser-ne de la sanch o llinantge d'ells, o ab dret a llur malversat heretatge; més, ¡no! no culpèm la nostra desgraciada Patria que ni tenía les condicions de Portogal, allunyat de les fronteres del vehí cobdiciós, ni podía moure-s per si meteixa sense ser víctima de les dues grans nacions rivals, perque, francament,—mediti-ho bé'l llegidor,—si França ofería'l seu ajut a Catalunya, axò no era ni podía ser obra d'humanitat o simpatía, sinó medi per perjudicar a Espanya, y si Catalunya aceptava l'oferiment, no era tant sols perque'l necessitava, sinó per la precisió en que's veya, entre dos enemichs, d'inclinar-se a l'un d'ells, per no esser víctima de tots dos. Si Catalunya, volent no més que ser catalana, hagués refusat l'oferiment del francés y per si sola s'hagués limitat a borrar les fronteres a qui atemptàs invadir-la, hauría tingut que guerrejar al Rosselló contra'ls francesos y a l'ensemps, a la vora del Ebre, contra'ls castellans, perque si a Alcanyiç y a França s'acumulavan hosts dels darrers, a Narbona romanían en expectativa les dels primers, desde qu'havían sigut foragitats de Salses y si'ls catalans, aburrits y desesperats, al cap-de-vall no proporcionavan un títol de domini a Catalunya al Rey Lluis XIII, aquést, per dret de conquesta, sel'hauría pres per medi dels seus soldats qui hauría acomès tant als castellans com als catalans, ab tal que poguessin perjudicar als súbdits de Felip IV, agregant a la seva nació'ls territoris que poguessin. Bé podèm repetir aquí la queixa qu'hem exhalat al començament, ço es, que jamay cap país del mon, puix l'Historia no'n presenta cap exemple, se vegé en una situació tan crudel y apurada com la que proporcionaren a Catalunya, a l'època on som arribats, les rivalitats de França y Espanya, per los grans desencerts del superbiós Olivars y per les manyes del astut Richelieu.

Ja estavan jugats los daus, com se sol dir: encare que condicionalment, Catalunya havía pactat socors ab França y si aquesta's feya desitjar y pregar com veurém, per fer després un negoci ben positiu, estava fet lo contracte y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aquest significava, en certa manera, un deseiximent contra'ls invasors, y, per altra banda, reorganitzat al cap y a la fí l'exèrcit per lo Velez, la seva direcció envers Tortosa y les ordres comunicades a les seves hosts no eran solament un deseiximent, sinó una senyal terminant y positiva de que la guerra anava a començar y de que aviat l'exèrcit d'Espanya qu'ab més proprietat s'havía de nomenar aplech de servidors fidels al favorit del rey Felip, anava a passar a sanch y a foch lo territori del noble principat de Catalunya. La descripció d'aquesta empresa serà objecte del proper capítol y com a final del present, falta no més fer la del acte del jurament ab que a Tortosa aparentà revestir-se de legalitat lo nou virrey de Catalunya, al meteix temps que, com quefe suprèm de les armes invasores, se preparava per tractar lo país de la seva jurisdicció, com enemich y com terra de conquesta. Ja hem palesat, desde lluny, la manera com s'anà preparant per lo batlle Monsuar y altres seductors la situació de Tortosa, a fí de que's separés de l'opinió general de Catalunya y servís de centre y porta per aplegar-hi y donar entrada a les forces enemigues y als qui varen fer aquest mèrit, en obsequi al venjatiu Olivars, podèm afegir-hi are un altre personatge qui degué obrar ab gran eficacia, quan tan magnifica fou la recompensa que per dit servey varen donar-li. Diu En Melo al parlar del Virrey, quan s'endreçava a la Catedral: «Anà vers la Seu on l'esperavan lo capítol eclesiàstich y'l seu bisbe electe Fra Joan Babtista Campaña, general qu'havía sigut de la familia franciscana, a qui lo Rey havía enviat abans d'esser consagrat a fí de que ajudés a conseguir la sotsmissió d'aquell poble.» Lo bisbat de Tortosa estava vagant desde 1637, y al parlar En Villanueva de la presa de possessió del nou bisbe que no's realitzà fins al día 25 de Janer del any següent, esbrina qu'aquell volgué esser consagrat allí per mans del bisbe de Lleyda, del de Segorb y del auxiliar de Valencia; s'explica aquest desitg per afecte a una població y més per rahó d'origen, emperò, quan lo qui'l manifesta es més qu'extrany, extranger, solament pot simbolitzar lo propòsit y l'interés d'acceptar lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

premi en lo lloch meteix on se son fets los mérits per assolir-lo, o recordança de plahents vincles contrets per un llarch sojorn y si no era lo primer qu'hem dit, com podría molt ben ser, es natural calcular que'l P. General franciscà hagué de sojornar molt de temps a Tortosa per fer-hi relacions y amistats que després li servissin per la fí o empresa que'l Rey li encarregà, De totes maneres resulta que'l frare comissionat per *ajudar a la sotsmissió d'aquell poble* va ben complir la seva tasca y a l'any següent, cambiá la caputxa per la mitra, servint-li aquesta dignitat, a Espanya, per disfrutar-la aprés, en lo seu país, puix cal saber que'l dit bisbe no's deya Campaña sinó Campana y que no era espanyol sinó napolità, y quan pogué, deixà la mitra de Tortosa y anà a posar-se la de Pozzuoli, a Italia fet que mereix esser observat per tots los qui escriuen l'historia d'aquell bisbat català, lo més castigat d'extrangerisme en lo nostre terrer, desde que'l regentá lo flamench Adrià al qual succehí un altre flamench qui la regentá, sense moure-s de Roma, y dels quals fou successor més tart lo genovès Spinola, tal com are lo napolità Campana. Donchs, unit ab aquest hagué de veure-s en ocasió tan escayent lo batlle general aquell Monsuar que ja en lo començament d'aquestes revoltes hagué d'amagarse y fugir de Tortosa, per haver ultrapassat constantment los preparatius de corrupció, y aquell bisbe d'Urgell a qui ja coneix prou lo llegidor, lo metcix en boca del qual posa En Melo l'imaginari discurs que contrasta ab lo d'En Pau Clarís: los dos darrers acompanyats *d'alguns cavallers de la devocio del Rey*; al saber que'l Velez se trobava ja a Ulldecona, lo sortiren a rebre, mentres a la ciutat se preparava la recepció. Lo nou Virrey resolgué entrar a l'estil militar y per axò s'emplaçaren a unes planuries cinch-cents soldats de cavall comanats per lo comissari general de cavalleria lleugera, Filangieri, (un altre extranger) se dividiren en tres cossos al compareixer lo Velez. aquest va quedar al mitg y d'aquesta manera s'endreçà vers lo pont on l'esperavan los representants de la ciutat qui eran, segons En Melo, com ma-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gistrat d'ella «tres Diputados de difentes suertes (1), con los oficiales de su cabildo y toda aquella pompa á que se extiende la autoridad de nna pequeña república.» Entre les paraules que's cambiaren la Municipalitat y'l Virrey, solament pot citar-se com remarcable que lo qui parlá en nom d'aquella recomanà la templança per part dels soldats y haver demanat misericordia per sa patria revoltada *per alguns*, y haver fet esment lo Velez de la sanch catalana ab que s'honorava; emperò, si son remarcables aquests dos tochs respectius, per provar que l'obligació forçosa no esborrava la simpatia íntima, també son remarcables, sots aquest concepte, altres tochs y paraules del historiador, en quant revelan l'estat del veritable esperit públich a n'aquella ciutat y territori. Al travessar lo pont lo nou Virrey, diu l'historiador, «era molta la gent qui anava a veure'l, encare *qu'ab diferents ulls, puix mentres los uns lo miraven com salut, altres com a mort;*» y al parlar de l'assistencia al acte del jurament, ab tot y haver-se cridat ab edictes públichs als síndichs y procuradors del Principat, afegeix que: «no més hi assistiren aquells quals pobles estavan més exposats als càstichs de la desobediencia y encare se'hi coneixía que *no havían vingut per amor, sinó per la por.*» ¿Quina altra cosa pot dir-se? Sembla qu'en la fórmula del jurament hi haguè les seves dificultats, puix mal podia prometre lo Virrey que servaría los furs y llibertats del país y que no obraría contra cap d'ells, segons era costum en actes anàlechs dels seus antecessors, si era la meteixa persona qui, com quefe suprém dels invasors, havía de faltar ben aviat al jurament com general o militar, com representant del Rey, qui havíe jurat abans los meteixos furs y finalment, com català, ja que's vantava de

(1) Altra vegada confon En Melo les denominacions de les nostres antigues institucions polítiques, perque no'n tè idea exacta y axò fa que lo únich que va veure ho pren com especial o extraordinari, essent axí qu'es comú o general a tot lo país. Si la nova de l'independencia de Portugal arribada durant l'expedició, o'l triomf més prematur d'aquesta li haguessin facilitat més llarga permanencia a Catalunya, hauría pogut convènce-s de que les petites repúbliques, com la de Tortosa, abundavan per dotzenes y fins per centenars, a tots los àmbits o indrets del Principat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ser-ho y per los feus qu'a Catalunya possehia, se'l considerava membre del Braç Militar. Diu En Melo que'l Velez consultà'l dubte ab lo seu confessor, y fos eb aquest o ab los altres que podían considerar-se llavors com los seus áulichs, y que'l llegidor ja coneix, per fí se va combinar un'altra fórmula acomodaticia, puix lo que convenía era sortir del pas, manifestar qu'havía complert l'obligació de Virrey y no lligar-se ab res que li impedís obrar com Virrey o com general; jurà guardar los privilegis y llibertats del Principat, mentres aquest «seguís obehint les ordres del seu Rey,» jurament y condició que's podía ben estalviàr-se-la, puix equivalía a dir; «no guardaré cap fur perque ja se que'l Principat ni me obeeix ni m'obehirà.» L'historiador acaba la descripció del acte, dihent qu'ab axò «lo Velez se donà per segur y'ls *ministres de la provincia per satisfets*,» mes va enrecordar-se'n, al escriure-ho, que tals ministres no existían, puix examinant la seva meteixa relació, tret d'aquells pochs síndichs qu'hi assistiren, no per amor, sinó per la por, l'altra concurrencia estava formada per «alguns jutges naturals, qui *venien desde la cort ab aquest objecte* y per les persones del bisbe d'Urgell, prelat y ministre, lo batlle general y'l magistrat de Tortosa, *feren veure que's representava tot lo cors y estats* de la Provtncia, *suplint la regalia del princep* qualsevol defecto nulitat que'ls ausents repetissin.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Lo llegidor capirà fàcilment l'omisssió, en aquest capítol y en l'anterior, de la part eclesiàstica per no incloure més que-ls dotze mesos de' any 1640, en los quals, si hi sobra materia en lo pertocant a la part civil, puix se tracta de grans preparatius per una guerra, ab l'altra no n'hi ha prou, axí es que'ns estimém més exposar lo,conjunt històrich eclesiàstich que s'anirà desenrotllant durant la meteixa guerra, quan aquesta ja sia acabada, o sía, quan lo principat de Catalunya torni a formar part dels dominis espanyols y puga axí explicar-se de quiscun dels seus Bisbats les alternatives per les quals hauràn passat, de resultas de la guerra y quan aquesta hagué finit.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

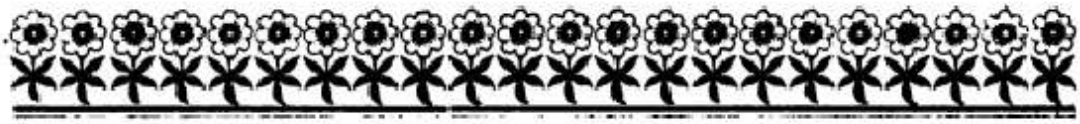

CAPITOL XII

(Continuació del Regnat de Felip IV)

Désde l'any 1640 al 1641

Guerra a Catalunya. Los catalans, l'exércit reyal y'ls francesos. Criteri histórich dubtós. Escreix de patriotisme y falta de diplomacia. Astucia d'En Richelieu per perllongar la França fins al Ebre. Inútil temptativa de recobrar Tortosa. Lo Diputat Reyll se desliura d'enganys. Incendi de Cherta. Lo Conceller en cap retorna a Barcelona y es destituit del seu càrrech. Lo Comte de Çavallá pren la comanda a les rodalies del Ebre. Falta de diners. Compareix una armada: nova crida al país y atançament dels auxiliars. Forces militars més enlla del riu. Grotesques proeses a Aldover y Tivenys, y ponderada sotsmissió d'Horta. Lo Velez declarat enemich de la patria per la Diputació. L'Esperman y'l Conceller Rosell van al Camp de Tarragona. L'exércit reyal avença per lo Coll de Balaguer: rahó de no haver trobat resistencia. Descripció del exércit. Emancipació de Portugal: presagis fatídichs d'En Melo sobre haver-se perdut lo Velez, Ponderacions del meteix autor y desordenada administració militar. Serenitat ideal dels qui desembarasan lo pas del Coll; épiques conquestes del Perelló y dels baluarts de la platja, retirada dels catatans y entrada del exércit al Camp. Descans a l'Hospitalet, malifetes de la soldatesca y disputes entre'l Velez y'l Ribera per la troba la d'un llibre. Presoners morts al pal. Compromesa situació de Cambrils, matança de paisans qui anavan a dur-hi socors, culpable conducta de Tarragona, inexplicable conducta del Velez e infamia del Torrecusa comportant noves matanças al moment de la entrega, saqueig de la vila, fals entendriment del quefe suprêm, poca previsió de qui la consigna, son penjats los Jurats y altres autoritats. Les poblacions del Camp: atachs, saqueigs, incendis y altres malifetes. Plan inútil del Torrecusa, defenses parcials de la gent del país y moviment dels Lleydatans per l'Aragó y ribera del Ebre. Misteriosa entrega de Tarragona; farsa de l'Esperman a fi de que'ls catalans desesperats aclavessin comte de Barcelona al Rey de França. Sobergaria del Velez al rebre les autoritats. La nova de lo esdevingut a Cambrils y a Tarragona avalota la plebecia de Barcelona: desenfré demagógich, assesinats d'antichs jutges, heròica resolució d'En Claris per restablir l'ordre, y càstich terrible als pertorbadors. Indiscresió de la Duquesa de Cardona, com emisaria del Velez y medis dels Consistoris per salvar-la junt ab los seus fills. S'enrobusteix l'autoritat, noves ordres de defensa

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y sortida d'En Claris per fer l'açament del país. L'Espernan retorna a França ab la cavalleria auxiliar y enduyent-se'n molts diners. En Claris passa revista a les forces, a Sant Feliu del Llobregat. Concell de guerra a Martorell, en lo qual se consigna la mala intenció dels francesos. Nova aparíencia d'ajut. Exigencies de França a fi de que Catalunya s'erigeixi en república. La desesperació fa que sia proclamat Lluis XIII comte de Barcelona: resolució del misteriós problema de Tarragona.

PER descriure la guerra de Catalunya, hem de fixar la mirada en tres objectes distincts: en l'exércit reyal, sobre'ls catalans y sobre'ls francesos, la situació dels quals ja coneixèm en certa manera. Aquesta frase semblarà un xich sospitosa al llegidor, car no assegurèm lo coneixement absolut, emperò no li farà extrany, quan sapia que per nosaltres hi ha un altre objecte qui aporta grans dubtes al nostre esperit, y, aquest objecte es justament l'Historia, es dir la descripció d'uns meteixos fets per antigues plomes, la comparació d'aquesta ab los documents que no's cuydaren d'esbrinar, y ço qu'es més encare, l'haver passat per alt certes causes que no constan ni en papers ni en llibres, emperò qu'indubtablement se palesan per llurs efectes misteriosos y nosaltres nos trobèm en lo cas d'haver-les d'esbrinar. En Melo, cronista d'aquella expedició o anament, encare qu'es exacte en los avenços d'aquesta, enalça certes proeses que no tenen cap mèrit y descubreix moltes vegades, principalment en lo pertocant a la topografía, que parlà solament per haver sentit dir o per informacions, no com a testimoni; los documents procedents dels catalans ab que s'ha de comprobar la narració histórica, no sempre donen la llum suficient per esbrinar ço que'ls hi pertany en sentit desfavorable; los *Anals Consulars*, més detallats en aquesta part, donan menuderíes de fets que no constan en cap altre indret, emperò cal pasar molt esment al fonamentar-se en aquest testimoni, puix no sabèm si la má qu'ho va escriure, pot-ser posterior, poguè guiar-se per la opinió vulgar o apasionada; y finalment lo cronista Feliu, passant per alt les referencies marginals, presenta una nova pintura en qual conjunct no s'hi troba pas la major seguritat, perque, si unes vegades transcriu,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sens dir-ho, lo text d'En Melo, defugint tot comentari, altres vegades aporta noves noticies qual font s'amaga, tal volta un manuscrit, y a les omisions a que'ns referim, exposa senzillament resultats, no causes, que no podía desconeixer lo seu talent, emperò que no va creure convenient indicar per excessiva prudencia, per miraments, o per por. Conegut lo nostre sistema, no cal explicar aquí com ho farà'l crítich per desfer-se tant dels dubtes com de les transformacions, y còm se portarà en l'esbrinament de les omissions y de les causes que no s'esmentaren.

Los catalans, portats per lo seu patriotisme, feren més de lo que's podia imaginar en lo pertocant a la defensa, puix estant-hi ben resolts, no miraren si'l monarca a qui desafiava un sol Estat Espanyol, lo Principat de Catalunya, era'l senyor de perllongats dominis, entre'ls quals s'hi comptava un nou mon, no compararen lo nombre dels qui havian de defensar-se ab lo dels molts invasors que podia enviar lo Comte-duch a les fronteres catalanes, y encare s'entretingueren menys en calcular la diferencia en lo pertocant a la capacitat o pericia militar y estratégica qu'hí ha entre un ciutadà transformat en capdill, d'un Conceller en coronel y d'un experimentat general, un soldat pràctich qui ha lluytat, per obligació y per ofici, tota la seva vida, en diferents guerres y diferents paissos: units ab un sol ideal no tractaren més que d'aprofitar la manifestació general del esperit públich, assatsment alçat per la vindicació de llur patria ultrajada, cridaren a la guerra, armaren, organitzaren terços y companyies y preparaven lo sometent per quan fos necessari y, en ales de llur patriotisme y de llur esperança, anaren justament als indrets qui més perill presentavan, als territoris per on havian d'entrar los irruptors. Mes, si en aquesta part obraren com coratjosos patriotes, com nobles ciutadans qui únicament se mouen al impuls de llurs sentiments mes íntims, quan per necessitat hagueren de confiar en l'ajut dels seus vehins y antichs enemichs, no foren prou entenimentats, o mes ben dit, foren crèduls, ab escreix, si es qu'arribaren a creure que'ls francesos los ajudarian, sols per aju-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dar-los, y que no passarian de ser auxiliars, fins que llur lledesme senyor, lo Rey d'Espanya, qual obediencia no negaren ni àdhuch en mitg de la lluyta y al firmar lo pacte ab Rey Cristianissim, entrés en rahó y'ls hi retornés lo disfrutament de llurs furs, lliure de tota aparatositat bélica y militar, orígen d'aquesta lluyta; si oblidaren que l'ambició constant de França, desde feya segles, era perllongar lo seu territori per on se vulla que's pogués y per tots els medis qu'axó li facilitessin. Aquesta afirmació nos obliga a fixar, per de prompte, una de les causes passades per alt a que abans hem aludit, pot-ser la mes principal y fins podriam dir l'única de la qual procedeixen tots los mals que van esdevenint: Lluís XIII, o En Richelieu en nom seu, va veure una ocasió escayent a fi de que França s'extengués fins al Ebre, contemplà'l descontent qu'anava congriant-se a Catalunya contra la soldatesca aventurera y qu'allí la feyan romandre; pot-ser fomentà secretament lo desarreglo qu'anava creixent per instants y qu'havia de fer desesperar als catalans; aprofità aquesta desesperació per oferir-se o proposar pactes, mes com que l'oferiment no donava'l desitjat resultat, sens retirar aquells, per no perdre-ho tot, esperà qu'una altra desesperació mes gran los ampliés, satisfent per complert la primera idea d'ambició que's va tenir. Los francesos entraren, es ben cert, ab lo simulacre del ajut o auxili, los exèrcits reyals avençaren y a la mes escayent ocasió, com se veurà de la manera mes clara, haurian faltat los auxiliars a llurs compromisos, deixaren, com se diu vulgarment, als auxiliats a les banyes del bou, y aquest, reconeixent llavors la nova condició que se li imposa a fi de que'ls seus primers pactes no sian lletra morta, per esser veritablement auxiliat tindrà que rendir-se a la necessitat suprema, haurà de reconèixer al Cristianíssim no com amich anxiliar, sinó com protector, àdhuc més, com Comte Sobirà de Barcelona, novitat que no pot acceptar, sense consentir implícitament en ser rebetle al monarca espanyol, sens trelladar lo Principat de Catalunya del mapa d'Espanya al de França.

Tant certa es la primera part de la nostra afirmació, la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

patriótica conducta dels catalans, que ja molt abans d'atançar-se los exèrcits invasors, los nostres soldats ja's troban als territoris per on aquells podian avençar, a l'Ampurdà, per un cas de que'ls enemichs del Roselló volguessin endinsarse envers Barcelona, pels voltants de Lleyda, per resistir als qui menaçavan aquesta ciutat, desde Fraga y per los voltants de Tortosa, tant per veure si's podia recobrar aquesta ciutat com per donar la cara a les hosts qu'envers ella s'adressessin. Ja hem vist que militavan en aquesta direcció un Conceller de Barcelona, lo comte de Cavallà, y altres capdills d'inferior categoria, quefes, aquets darrers, de companyies soltes. Abans dels referits, ja en lo derrer terç de Setembre, havia sortit cap al meteix indret lo Diputat Reyal D. Joseph Miquel Quintana qui gosà arribar fins a la vila de Cherta, qu'està a l'altra banda del riu, desde on combinà'ls medis mes o menys encertats a fi de que Tortosa tornés a decantar-se a favor de Catalunya, plan que no li va reeixir, segons En Melo, per la seva poca experiencia, lo qual es cert, per quant En Quintana no estava familiaritzat ab los enganys de perversa índola, prova al meteix temps que no fou desprevingut y que bé prou li farian barrinar quelcom la meteixa impassibilitat dels qui obehian a n'En Tejada, a Tortosa, al veure-l escaramusejar per aquelles rodalíes: «tan presto se desconfió del artificio como del poder, siendo certificado en que los de adentro le armaban traición por consejo de Tejada, dándole muestras de quererle recibir pacífico, solo á fin de haberle á las manos y entregarle á los ministros Reales, que oficiosos les daban á entender era la suma fineza y obligación, en que ponían á su príncipe.» Recula per lo tant lo prudent Diputat d'aquell extrèm perillós y Cherta pagà l'acollença que li havia donat, puix En Tejada hi anà ab los sens, y comportant lo saqueig, mentres feya calar foch a n'algunes cases, pensà qu'ab aquet medi aixecava un padró terrorífich per servir d'exemple a les poblacions d'inferior importancia que's troban a n'aquelles riberes. Hem trobat un document en que's plany d'aquell incendi, preludi d'un altre que's verificà mes tart. Aquesta novitat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

alarmà als Diputats y a la capital y donant aquells ordre a n'En Quintana per que's trellada-s a Lleyda, aplegant tota la gent que poguès del Urgell y de la Sagarra, s'envià un nou terç comanat per lo Conceller en Cap, Lluís Joan de Carders, envers Tortosa havent esdevingut aquets successos a les darreries de Setembre.

Solament lo primer tingué qu'estar a l'expectativa, perque'ls de Fraga no sortían del territori d'Aragó y del segon En Melo no mès refereix que, espantat de la gran guarnició militar de Tortosa no gosà escomètre-la, y es molt natural, retirant-se cap al Coll del Alba, car al atançar-se al pont los mosqueters los amuoinavan continuament y per altra part no era prudent, sense majors recursos de guerra, atemptar lo domini d'una plaça qu'hauría sigut lo parany on hauría caygut, ab goig del vencedor, puix lo Velez hi podía abocar los exèrcits qu'anava preparant y també perque, com se sabía, los bergantins d'En Santa Cilia se trobavan als Alfachs. Se ignora lo que va fer lo Conceller durant lo mes immediat y es veritablement misteriós qu'el dia 18 de Novembre se'l veja altra vegada a Barcelona, sens consignar-se ni un sol fet de la seva expedició: En Feliu se limita a dir que fou cridat per la ciutat; En Melo, ni tan sols parla del seu retorn y únicament los *Anals Consulars* aixecan un cap del vel que cubreix aquest misteri, dihent que'l Conceller en Cap retornà de Tortosa, lo dit día, «y por algunas siniestras informaciones, que se habían recibido contra él, y por haberse venido sin licencia de la ciudad, por la inobediencia, le fué quitada la gramalla.» ¡Qui sab l'historia secreta que s'amaga sots aquestes senzilles indicacions! Si'l càstich fos cert fora encare mes vergonyós, puix li faltaven pochs díes per lo cumpliment del seu càrrech, ja que'l día 30 del meteix mes, la diada de Sant Andreu, se renovà, sens faltar a la costum, lo Concell y'ls noms dels novament elegits foren tramesos, com en temps normals, a la aprobació de S. M. (1) En aquesta

(1) Confirma, en certa manera, la destitució del Conceller en Cap una acta del dia 21 de Novembre, (adjuncta als Dietaris de la Diputació) en la qual figura com president del Concell de Cent lo Conceller segon, per suspensió del primer, *lo cap suspés.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ocasió fou quan se va fer càrrech de la comanda d'aquells indrets lo Compte Çavallà. Ben poca cosa se diu també de aquest capdill, durant los primers dies del seu nou càrrech, y fins arribém a sospitar si la falta de socors lo tingué detingut a n'algun lloch, sens poder obrar, puix, per cert, que durant les darreres sessions del mes de Novembre y a les dels primers de Desembre no's pensa en altra cosa qu'en adquirir recursos, ja sots la forma de préstech, ja sots la de tribut, ja cambiant lo valor de la moneda y fins se recurreix a la fundició de joyells y metalls preciosos, arribant a consignar-se, a la sessió del día 20 de Novembre, que les despeses de la guerra augmentan cada día y ja no's té ni una malla, *los gastos de la guerra van augmentant hins trobam sens un diner*, situació quals resultats se veuen mes palesos a vista d'unes cartes que's llegeixen, a la sessió del dia 4 de Desembre, qual àssumpte y objecte son explicar les malifetes y profanacions comeses a Cherta per los soldats, plànyer-se de qne Cambrils, una de les viles que s'havía designat per plaça de armes y altres pobles d'aquells voltants, ni tenian recursos, ni hi havien soldats per resistir, ni persones per governar, coses que tenían molt desencoratjat *(desganat)* al Comte de Çavallà, per calcular que, si l'enemich avançava, entraría sense cap dificultat al Camp de Tarragona. ¿Seria aquest desconcert la culpa que feu perdre la gramalla al Conceller en Cap? de totes maneres se comprèn qu'En Çavallà, estés aburrit e inactiu y si no se l'ajudava aviat menaçavan seriosos conflictes: l'alarma va ser gran (y al cap de pochs dies augmentà ab l'atançament d'una armada de castellans a les nostres costes) y en consequencia se va resoldre treure al públich la banadera de Santa Eulalia, fer sortir en campanya al Conceller tercer, ab lo major nombre de nobles y altra gent que fos possible y finalment, escriure al Diputat Militar y a n'En Francesch Vilaplana, qui eran los qui vigilavan y guerrejavan envers l'Ampnrdà y'l Rosselló, a fí de que cridessin a Monsieur d'Espernan y l'instessin per que, sens demora, vingués ab tot l'exèrcit nombrós auxiliar. Mentres axò's verifica, vejam çò qu'esdevé àls voltants de Tortosa.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Ignorém lo punt precís on se trobava En Çavallà, emperò no pot dubtar-se de que a la part alta y contraria del Ebre, adhuch després de la crema de Cherta, més o menys important, on militavan forces catalanes, per lo que més en avant cpmpta En Melo: no consta si aquestes eran o no dependents d'En Çavallà y no més En Feliu (qui, en part, ho copia d'aquell) referint-se a època anterior, a l'atançament de les tropes a Tortosa, en dona algunes noticies ab aquestes paraules: «Per oposar-se al avenç dels invasors, ordenaren a D. Ramon de Guimerà que, ab lo seu terç de Montblanch, quéll governava, se fortifiqués a Xerta; que D. Joseph de Biure y Margarit, ab lo terç de Vilafranca, guardés lo pas de Tibissa; y que D. Joan Copons, cavaller de Sant Joan, ab lo terç de la Veguería de Tortosa, se fortifiqués a Tibens, havent-se de prestar auxili tots tres, quan fos mester, ajudats per algunes companyíes de Miquelets (1) a càrrech dels capitans Cabañes y Casellas, provehint, municions, armes, y altres pertrets necessaris, les places de Cambrils y Tarragona, com a més exposades qu'eran a les invasions enemigues.» Quan lo Velez se posà en moviment per entrar a Tortosa, donant ordre a D. Ferran de Ribera que ab lo seu terç o columna anès baixant per la vora del Riu Algós, qu'en aquell indret separa l'Aragó de Catalunya y s'entra al Ebre, tocant a Eayo o Fayon, diu En Melo que'ls catalans qui's trobavan a l'altra banda del riu engegavan ratjades de trets als soldats y'ls hi dirigían injuries y paraules grossolanes contra la persona del Rey, y que, impel-lits aquells per l'enuig y per la cobdicia, molts se tiraren a l'aygüa, *sin orden ni respeto á sus oficiales*, y que «D. Ferran hi anà per

(1) Es molt original la pensada d'En Melo, quan cerca l'etimologia de la paraula *miquelets*, puix diu que'ls catalans la prengueren d'un tal Miquelot de Prats, company (de malifetes) d'aquell Duch de Valentinois qui tant escandalitzà, en temps d'Alexandre VI y de Ferran *lo Católich*. ¿Havian de recordar-se d'això després de passats 250 anys, quan ja'ls catalans havian oblidat llurs habituts militars antigues? Abans de tot, hem d'advertir qu'a cap document oficial, fins are, no s'hi troba altra denominació que *almogavers* y si'l vulgus pogué adevançar-se a substituir aquest nom ab lo de *miquelets*, que s'usà posteriornent, obeeix no més a l'invocació de Sant Miquel, un dels diversos patrons qui donavan nom als batallons de cintolans armats.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

endur-sen als seus, mès per por a l'esdevenidor que per l'escàndol de lo que succehía: los menà al altra part de riu, marxant cap als seus quarters, no sens alguna vanitat de que'ls seus haguessin sigut los primers de fer vessar sanch al enemich, en aquesta ocasió;» cas estrany y valentonada inútil y pot-ser falsa, ja perque no's pot concebre lo móvil que podía fer insubordinar los soldats, per anar a cercar una mort segura, ja perque la vanitat de la primera sanch catalana vessada, no es certa, car moltes vegades s'havían escopetejat los nostres soldats ab los d'En Tejada, ja per la torpesa que suposa l'oblidar que'ls primers que vessaren sanch dels nostres, molt probablement serian també los primers en igual cas, de veure vessar la llur, puix cal suposar que les bales dels nostres escopeters no deurian ser de sucre. Ens hem detingut en aquest fet, per calcular que'ls capitans abans nomenats, ab llurs forces, depenjaven verdaderament d'En Çavallà, com veurèm après y que si'l Comte no s'hi trobava, no deuria estar molt lluny, al aguayt de les oportunitats per aprofitar-les. Un fet formal de guerra entre'ls dits capitans y les tropes d'En Tejada acreditarà molt aviat que'ls nostres no s'hi miravan pas gayre en arriscar-se a l'altra banda del Ebre, ab tot y ser limitat lo terrer y a l'ensemps camí per on s'havían d'abocar en vers Tortosa les hosts ab que'l Velez havía d'empendre l'invasió de Catalunya. No tenint cap altre comprovant, hem d'anar a raure a la relació que fa En Melo y que més tart extractarém.

Al territori al qual hem fet referencia, los catalans procuravan ab assalts y curses barrar lo camí als correus que's trametian envers l'Aragó y Valencia, al ensemps que'l transport de queviures envers Tortosa. En arribant a n'aquesta ciutat, lo Velez sembla que fou d'opinió qu'En Tejada, com quefe del districte, era'l qui havia de procurar la pacificació, ab lo qual se va satisfacer la pretensió de D. Ferrer de Ribera qui, com capitost de les avantguardes, entenía qu'havia de ser lo primer en ser ocupat (1). Ab

(1) Quan En Melo recomptas aquest fet d'armes hi ha alguna confusió perque's deyan Ferran tant lo Ribera com lo Tejada, emperò la referencia indubtablement se fa al darrer.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aquest fi va sortir En Tejada ab 1500 de peu y altres molts aventurers y voluntaris y 200 de cavall, distingint-se a la comitiva lo sargent major de Tortosa En Joseph Cuitis, català. A mitja lleuga de Cherta, a Aldover, se feu senyal de combat, y al sentir-la sospitant los catalans qu'allò era un engany, se salveren als punts mes alts, y'l capità Guimerà qui la governava pasà'l riu ab los seus, deixant a la població no més que'ls habitants qui's tancaren dins l'esglesia. Arribà poch-apoch En Ribera, ignorant lo que passava allí dins y després d'estar-se qualque temps per los voltants de la vila, se'n va apoderar a man-salva. Si ab tals proeses havía d'acreditar la seva fama aquell campió, la posteritat no'l respectaría pas gayre, puix En Melo compta que «va escometre aquella vila qui *may havía estat amurallada* y, en aquella ocasió, sensa defensa: la va guanyar de la manera que va voler; en varen morir molts dels qui o per llur oblit o valor s'havían quedat a dins: los seus habitants se refugiaren a l'Esglesia y alli dins salvaren llur vida: los hi robaren les hisendes, sens respectar lo sagrat, puix la furia dels soldats, en mitg de llur cobdicia, no respectaren la religió, com en la furor l'havían respectada; apar qu'axò darrer es un afecte més poderós en los homens. En poch temps s'abrandà gran part de la vila: lo saqueig y robatori foren bastant grans.»

Aquesta ressenya fa sospitar si la primera temptativa de incendi que s'atribueix al meteix Tejada, quan marxà de Cherta lo diputat Quintana, pot haver-se confós ab aquest, mes tant si axó es cert com possible, l'incendi del qual acabèm de parlar es indubtable. En la seva descripció ademés de lo escandalós e inùumà, hi ha també la seva part ridícola en lo pertocant a la proesa, y aquesta ressalta més, per lo confosa qu'es la relació, perque ¿si la vila *may estigué* amurallada, a que ve l'aparatosa distribució de braços assetjants que, segons l'historiador, feu lo Tejada, emplaçant «la cavalleria al mitg per *escometre la porta*, per si la obrían per exirne?» Després de la gran conquesta, deixant guarnició a Cherta, En Tejada atemptà passar en avant «por ver si to-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pava al enemigo á la campaña,» emperò apart no que deurían fer los nostres per impedir-li, lo gran capità va topar ab un'altra dificultat, dificultat que fa molt poca honor a la disciplina de les tropes de S. M. y es que «los soldados más atentos á la pecorea que al son de las cajas. siguieron pocos y en desorden;» de manera qu'En Tejada no tingué altre remey que retrocedir a Cherta, on — s'afageix — ja hi trobà cinch-cents valons que per ajudar-lo li trametían, prova certa de que a Tortosa sabían lo perill en que's trobava y havent-ho arranjat tot a fi de que hi quedessin de guarnició, feu aplegar la gent escampada en combat y marxà vers la ciutat d'on havía sortit. Apar que'ls valons, o per costum natural en dits extrangers, o per imitar als soldats d'En Tejada, volgueren treure profit de llur servey y com que no hi havía ninhú que'ls ho prohibís, s'entretingueren *en recercar les despulles* de lo que'ls altres havían deixat, sens atinar en lo perill y continuant entretant l'abrandament de les cases. Es vergonyòs, no solament der un venjatiu favorit, sinó per un rey y fins podèm dir per una nació, que, per esmenar als vassalls del país foraviats de l'obediencia, o per moralitzar un poble germà, lo govern comporti l'abrandament y'l saqueig contra uns habitants que ni varen fer resistencia ni la pogueren fer y permeti que sían llurs esmenadors y moralitzadors uns cobejosos y merceners extrangers, explotadors no més de la bandera que's prestavan a defensar! A questes tristes consideracions y l'espectacle del abrandament deuría omplenar de desesperació o de terror l'esperit dels pobres habitants qui havían fugit a la montanya; En Melo creu qu'aquests tiravan en cara aquestes malvestats y ruínes als caporals catalans, cosa difícil d'esbrinar y que'ls caporals atemptaren la revenja, emperò com qu'el meteix Guimerà no'n volía ser l'executor, suposant En Melo un motiu que no hem sapigut capir, se va manar a don Ramon de Aguaviva (deu ser Ayguaviva) que, ab cent dels seus, reatlizés l'empresa. Introduhint, donchs, aquest capità los seus soldats *por varios puestos que sattian á la campaña*) y es aquesta un'altra prova de que la vila no estava amurallada

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y de la vana aparatositat de l'escomesa d'En Tejada), acometeren sobtadament contra'ls exorbats saquejadors y'n feren una gran matança; ignorant los valons si aquella novitat era una traició o un avalot, sonaren llurs trompetes ab notable burgit y sentint-ho En Tejada, qui s'endreçava tot satisfet cap a Tortosa, se girà enrera y tingué ocasió de lluhir-se, arribant al punt de sortir barrejats, desordenats y lluytant ab furia uns y altres y encare que pot-ser l'infantería de l'exércit, anant sola, ho hauría passat ben malament, puix ab los nostres hi hauría vingut tot lo país, s'aprofità la cavallería y escometé als nostres cap a la banda del riu, que, segons En Melo, pochs ho conseguiren, morint la major part y alguns cayent presoners. La principal víctima fou lo meteix capità Ayguaviva «traversat per dues bales, cavaller ilustre català, y'l primer qui, ab la seva sanch, comprà la defensa y llibertat de la patria.»

Ab l'anorreament de Cherta, se comprèn que las forces escampades per aquell territori, tant exposat a les acomeses del exércit qu'anava aplegant lo Velez, en lloch de repartirse, treyent-ne una bona part per retornar a Cherta, se concentressin, y axí la partença d'En Margarit qui guardava'l pas de Tivisa, baixés cap a Tivenys. Aquest poble situat a la vora del Ebre y a la part d'en-çà ve en línia recta ab Cherta y es lo qui li es més proper y axí's comprèn qu'allí s'hi apleguessin, no solament tots los soldats nostres qui militevan a n'aquesta banda, més també tots los qui's salvaren de la desfeta de Cherta, venint a resultar ab axó que l'altra part del Ebre quedà completament lliure de forces catalanes y qu'existís a Tivenys lo nucli de les qui, ben coordinades, haurían pogut fácilment ocasionar grans danys a la reraguarda del exércit Reyal, quan sortís de Tortosa. Abans que succehís axó, sobrant com li sobraven los regiments y la cavallería al Velez, era possible qu'en trametés una host nombrosa contra Tivenys y si s'hagués copat per complert aquell conjunt, verdadera avençada del exèrcit català, fora estat un mal exemple per lo país y quedava més lliure y segur lo pas dels invasors cap al centre: En Margarit y En Copons deurían tenir axó en compte, y a lo bo y millor, sen-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

se que l'enemich se'n adonés de la marxa, desaparegueren del punt on s'havían aplegat y's trelladaren més amunt, a Tivisa. Pot-ser hauría sigut millor que, amparant-se del Coll de Balaguer, haguessin tractat de fer allí un altre Roncesvalles, emperò tal-volta no gosavan separar-se del Ebre, perque, abandonada ja l'altra banda no's digués qu'anaven reculant a la vista del enemich. Ells deurían saber la causa d'aquest obrar, y al donar compte de llur secret determini, ho fem ab lo propòsit d'explicar un'altra *proesa* dels invasors, no tan desastrosa, emperò més ridícola que la de Cherta: sospitant lo Velez los intents dels qui estavan a Tivenys, ignorant, emperò, la desaparició de les forçes catalanes, hi trameté lo mestre de Camp don Didach Guardiola ab lo seu regiment, algunes companyíes de gent bregada y dues de genets. No sabèm les qualitats que podía tenir aquell tan serè capità, més poden calcular-se per la següent narració que fa del fet l'historiador a qui anèm seguint y al qual va transcriure després lo Feliu, emperò llevant-li tota la gracia: «...Èl creyendo lo mismo para que fuera mandado, aunque no le faltavan algunas señales por donde podìa entenderse la retirada, repartió su gente en dos trozos; eran dos los caminos de Tivenys, y aun por junto al río mando algunos caballos: tomó con su persona el camino real, formó su escuadrón antes de llegar á la villa, hasta que don Carlos Buil, su sargento mayor que gobernaba el segundo escuadrón, se asomó por unas colinas eminentes al lugar. Hizo señal de embestir, acometió, y ganó las trincheras *desterlas*, y D. Carlos bajando por la cuesta, peleaba con la misma furia y estruendo, como si verdaderamente el lugar se defendiese, no habia otra resistencia que su propio antojo, porque no creyendo ó no esperando la retirada del enemigo, tenían de la misma facilidad con que iban venciendo. Ocupóse la villa, y se dejó de allí á pocos días.»

Cap comentari tenim qu'afegir nosaltres a la descripció d'En Melo, y no més ens acut preguntar ¿per qué, no estant los catalans a Tivenys, no avençà'l seu conqueridor fins a Tivisa? o exclamar en vista de la *furia* y *estrépit* ab que allí's

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

va lluytar ¡llàstima qu'a Tivenys no hi haguessin molins de vent, com aquells qui foren expugnats per l'hèroe de la Mancha!

Com resultat d'aquestes famoses conquestes y d'uns edictes que publicà llavors lo Velez, desde Tortosa, per atreuure-s o aterrar als sediciosos als qui prometía'l perdò o passar-ho tot a sanch y a foch, s'explica la sotsmissió d'alguns pobles d'aquella ribera y'l Melo no més cita Horta. ¿Y sab lo llegidor o meditá l'historiador quín era'l poble citat? La carta geogràfica respondrà per nosaltres: l'últim poble català, a la part superior del Ebre, situat al punt més limítrof als regnes d'Aragó y Valencia, per on més prop passavan les forces Reyals qui s'endreçavan a Tortosa y, per lo tant, lo més allunyat a una comarca on ja no hi militavan forces catalanes. Heus-aquí la significació que pot tenir l'importancia que s'atribueix a la sotsmissió de Horta.

A la sessió del día 4 de Desembre, se donà compte a la junta de Braços del incendi de Cherta, afegint que també ho havian sigut Aldover y Tivenys y detallant los sacrilegis dels soldats, especialment a n'aquella vila qual esglesia convertiren en quadra per llurs cavalls; en vista d'axò, lo día 6, als llochs públichs y acostumats, la junta manà fer una crida declarant enemich de la patria al marqués dels Velez, declarant confiscats tots los seus bens y aplicats a les despeses de la guerra; y axó's feya mentres s'enarbrava la bandera de Santa Eulalia, a casa de la ciutat, per anar *a la guerra de Tortosa*. Lo día 8, se tingué ja noticia de que venía l'Espernan, qui arribà'l día 10, allotjant-se al Palau per on passaren a saludar-lo totes les autoritats, puix se'l considerava, segons consta a les actes, com general de les armes a Catalunya, lo qual fa creure que tenía la comanda suprema tant dels auxiliars com dels catalans; a la sessió del día 11, se llegiren unes cartes del pagador de les forces establertes a Cambrils, planyent-se de la carencia, gayrebé absoluta, de pólvora, falta imperdonable o inexplicable qu'havía de facilitar l'introducció del enemich al Camp de Tarragona, emperò que tractà de subsanar lo capitost francès, dihent qu'ell

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

donaría lo que fos mester; y'l día 16 sortí efectivament l'Espernan junt ab lo Conceller tercer Rosell y la bandera de Santa Eulalia, component-se l'host d'aquesta insignia de 800 mosqueters del país. Al arribar aquell capitost va dir-se que radera d'éll anaven venint les seves tropes y axí's deuría realitzar. Als Dietaris de la Diputació no s'hi expressa'l conjunt de les tropss que varen sortir y no's pot deduhir, fent comparació entre les relacions diverses, puix lo Feliu expressa qu'arribaren 800 cavalls y qu'en quedavan 400 a la l'Ampurdà, y tres regiments: lo de l'Espernan, d'En Serignan y'l de l'Anguien; En Melo dona com arribats fins a mil cavalls, seguint radera los regiments expressats y'ls *Anals Consulars* fan pujar lo nombre dels cavalls a més de 2,000, dihent que'ls de peu erans *uns mil*, sots la direcció del Comte de Saint-Pol y del baró Du Barri, essent lo extrany la suma que d'aquests detalls se'n deduheix, puix resulta visiblement exagerada o equivocada. Fossin les que fossin les tropes auxiliars, l'acompanyament o seguici de l'Espernan, o com diríam, en termes moderns, lo seu Estat Major, era nombròs y distingit, puix ademés de les persones citades, aviat en trobarèm altres d'igual gerarquía al Camp de Tarragona, tals com Mr. d'Aubigni, lo qual nos indueix a sospitar si aquells senyors, més que a donar-nos ajut, venian a estudiar lo país per si després calía donarnos veritable ajut.

Deixèm per are a l'Espernan y a n'En Rosell, fent camí envers Tarragona, y examinèm ço que mentrestant ha succehit mes en-llà d'aquesta ciutat, en direcció a Tortosa. Era natural pensar qu'estant a punt d'internar-se l'exèrcit manat per lo Velez, totes les forces catalanes qui s'havían aplegat Tibisa passarían al Coll de Balaguer per barrar-li'l pas (1) qu'allí hi aniríen també altres forces de les qui s'organitza-

(1) Si'ns guiessim per una noticia del Feliu, que tantost veurém, quan parla de recuperació d'Horta, arribaríem a creure que les forces catalanes aplegades a Tivisa deurían quedar, en part, cap a la Ribera, per hostilitzar novament a mida que l'éyercit Reyal avençava, a les poblacions que se li havían rendit.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

van a l'interior y qu'ab totes elles s'hi trobaría'l comte de Çavallà, veritable quefe superior a n'aquelles regions. Axò es lo que convenía, puix atesa la situació del Coll, les dues altures, una d'elles principalment (1) qui'l dominan, enfortits allí los nostres mosqueters, després d'haver inhabilitat lo camí, segurament qu'haurian barrat lo camí, y fins, potser anorrenat, (com al Bruch en temps de la guerra de l'Independencia) tots los regiments o esquadrons qui haguessin gosat encaixonar-se a n'aquell estret per gran y nombrosa que hagués sigut llur artillería. Les queixes del meteiy Çavallá y després del pagador de Cambrils qu'havian sigut escoltades per la Diputació, apart d'altres causes que sospitém, nos explican en certa manera per que una tan útil empresa per la causa catalana no's sapigué o no's volgué realitzar, o si s'atemptà, s'executà malament, comportant que'ls ensuperbits invasors, vençut lo mès difícil, poguessin desde llavors, al veure l'hermós Camp de Tarragona, respirar plens d'orgull y d'esperança. Qu'al Coll hi varen haver algunes forces poch després d'haver sortit de Tortosa lo Velez, no se'n pot dubtar, puix consta que la vanguarda qui anà a descobrir-lo tingué algunes escaramuces y'n soferí'ls trets, emperò veyent qu'havía assolit lo seu propòsit més prompte de lo que's pensavan, es deducció natural creure que's retiraren, més la seva retirada d'aquell punt era la més trascendental de totes, ja perque quedava dominat tot lo que's deixava enrera, vers l'Ebre, ja per lo mal exemple que donava a Catalunya l'abandonament del punt, on més fácilment se podía escarmentar a l'enemich, car si allí s'hi desordena l'exèrcit del Velez, mancat de queviures y pertrets com estava y tan propera a arribàr-los-hi la nova de la emancipació de Portugal, (que's procurà amagar mentres fou possible als terços portuguesos) no podent tornar enrera morir irremissiblement de fam y si, després d'hostilitzat, se llençava per les planuries del Camp, los cavalls francesos y

(2) A una de les altures del Coll s'hi veyan anys enrera unes ruines y eran d'una fortificació o cors de guardia qu'hi alçaren los anglesos, en temps de la guerra de l'Independencia.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

catalans l'hi haurían fet los comptes, ajudats ademès per tots los habitants d'aquell vehinat més plens de bons desitgs que de coratge, puix no tenían l'exemple de l'entusiasme per repel-lir la soldatesca anatematitzada per los bisbes, l'Inpuisició y'l Concili. Pot-ser, per digna vergonya, passa per alt lo Feliu tot lo referent al pas del Coll y solament ens revelan part del secret los *Anals Consulars*, quan apuntan noticies anteriors al día 18 de Desembre: «Llavors, (quan marxavan cap a Tarragona l'Espernan y'l Rosell) se va tenir l'avís de que l'exèrcit contrari marxava vers lo Camp de Tarragona, havent-se amparat del punt que'ls catalans tenían fortíficat al Coll de Balaguer, on hi estava de guarnició lo comte de Çavallà qui tenía poca experiencia en los fets de guerra, ab algunes companyies de soldats del meteix Camp de Tarragona.—Lo dit exèrcit contrari duya'l seu seguici d'artillería y com que la cavallería era tan nombrosa, ¡i fou precís al dit Comte deixar lo punt y retirar-se a la vila de Cambrils qu'era la plaça d'armes.» Res se diu aquí de les forces qui estavan abans à Tivisa y per lo tant ens guardarém d'assegurar si anaren o no al Coll, emperò's compren que trobant-se a tanta distancia d'elles lo Comte, a Cambrils, deuría deuría veure abandonant lo punt, quan va resoldre amparar-se-n, pot-ser tart, pujant-hi ab la gent del meteix Camp y's conferma aquest ajut per una carta (existent a l'Arxiu Municipal de Reus) datada'l dia 10 de Desembre, junt ab una ordre de lo Diputació a fi de que ademés de les forces qui s'havían tramès, lo mes de Novembre, per anar a Ginestà y d'una altra partida qui marxà lo día 20 d'aquest mes «s'enviés llavors, sens pèrdua de temps, més gent cap al Coll de Balaguer perque l'exèrcit castellà se'ls hi tirava al demunt;» carta que fou rebuda per la Municipalitat Reusenca molt poch temps abans d'un missatge en lo qual se li feya saber qne'ls nostres lluytavan al Coll, a conseqüencia de lo qual sonà tot-seguit la campana del Sometent y'l pregò feu saber, en tots los indrets públichs; «qu'hi anés un de cada casa, sots pena de mort, com es manat a les Constitucions.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Fos com fos, lo resultat es que les tropes del Velez ab tot y les irregularitats abans justificades, les quals soferían com exèrcit conqueridor, ja fos per llur sort en los primers moments, fos per la impericia o per altres causes en gran part desconegudes de les forces y caporals qui devían representar l'esperit armat de tot Catalunya y'l cumpliment dels plans del govern, havían conseguit foragitar de tota la part superior del Ebre les hosts catalanes, havían vençut lo pas més difícil, tramontar lo Coll de Balaguer, entrant ja dins un terrer, al Camp, on si no's refeya ab promptitut l'entussiasme general de les altres comarques envers lo nort, sería molt facil que'ls hi aplanessin lo camí qni'ls havía de menar fins a Barcelona. Per veure com esdevé axó, devèm nosaltres descriure la marxa de les tropes invasores, desde'l punt on s'havían aplegat, desde Tortosa, seguint y glosant a l'ensemps lo text del cronista de la expedició. Comencèm comptant les forces: de la revista que's passà als camps propers a la Ciutat resultà qu'hi havía; «vint-y-tres-mil de peu, tres-mil-cent cavalls, vint-y-quatre peces, vuyt-cents carros, per l'abast; dues-mil mules qui'ls duyen y dos-cents-cinquanta oficials pertanyents al maneig de l'artillería.»

Com dependents de la administració hi havía un vehedor general, un comptador, un pagador y un tresorer general. Lo conjunct de les forces, ab los noms dels regiments y dels quefes lo descriu també'l cronista, emperò nos estimèm més transcriure la distribució, puix per aquesta se pot deduhir aquell: «Començà a movilitar-se l'exércit al toch d'un clarinet (qu'era'l senyal donat) se movilitzà y marxaren d'aquesta manera: era'l primer lo duch de Sant Jordi a qui tocà la vanguarda aquell día; duya al devant, com es costumat, les seves tropes menors y aquestes llurs capdevanters, constava'l seu batalló de cinch-cents cavalls qui s'aplegavan o desfilavan, segons se'ls hi presentava en lo camí; a poca distancia d'aquesta cavallería, seguí'l regiment de la guardia lo seu tinent coronel don Ferran Ribera; després lo regiment propri del marquès dels Velez, lo seu tinent coro-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nel don Gonzalo Fajardo (are compte de Castro): després lo mestre de camp Martín de los Arcos y radera d'éll marxava'l regiment del comte d'Oropesa, lo seu tinent coronel D. Bernabè de Salazar: al Salazar lo seguían dos terços, dels quals ens en hem oblidat, (y es aquest un dels més grans defectes d'aquesta Historia) y a la reraguarda lo terç dels Irlandesos, lo seu mestre de camp lo compte de Tiron: d'aquests se formava la vanguarda del exércit que propriament governava lo Torrecusa. –Seguía poch després, encare qu'en parts distinctes, lo segon troç nomenat batalla, segons l'estil militar: era de la batalla lo primer terç de En Pedro de Lesaca: al d'En Lesaca seguia lo regiment del duch de Medinaceli, lo seu tinent coronel Don Marti d'Azlor y després lo duch del Infantado, lo seu tinent coronel D. Iñigo de Mendoza: a D. Iñigo seguía lo regiment del gran prior de Castella, lo seu tinent coronel D. Diego Guardiola: després d'aquest lo marqués de Morata, lo seu tinent coronel D. Lluis Geroni de Contreras; després del de Morata, lo duch de Pastrana, lo seu tinent coronel D. Pere de Cañaveral, al qual seguían los mestres de camp D. Alonso de Calatayud y D. Diego de Toledo qui portava la reraguarda de la batalla: governàva-la personalment lo Velez y marxava en mitx d'ella, segons lo lloch on era convenient, ab cent cavalls de la guarda de sa persona, a càrrech de D. Alonso Gaytan, capità de llances espanyoles.—Lo flanch dret de la batalla era format per D. Alvaro de Quiñones ab sis-cents cavalls de les ordres distribuits també en la forma que'l terrer los hi permitía: lo flanch esquèrre, ab altres tants, era format per lo comissari general de la cavallería lleugera Filangieri.—Seguía la reraguarda de la batalla a la meteixa distancia qu'aquesta seguía a la vanguarda: en primer lloch hi anaba lo terç dels presidis de Portugal, lo seu mestre de camp D. Tomàs Mesia d'Acevedo: seguía-l lo de D. Ferran de Tejada, després començava l'artilleria en aquest ordre: a la vanguardia'ls mansfelts y algunes altres peces petites de campanya; després seguían los quarts, (los quartos) als quarts los mitjos canons, al mitg los morters: d'aquesta manera's desfeya vers la reraguarda, acabant-se altra vegada ab los mansfelts. Després de l'artillería, los ca-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rros, y radera les municions, segons llur us. Lo darrer era l'hospital y'ls bagatges de particulars. Les companyíes soltes d'Italians anavan al costat del seguici, després lo terç dels valons, lo seu mestre de camp lo d'Insinguien y a la reraguarda lo dels portuguesos, lo seu mestre de camp D. Simon Mascareñas.—Als portugnesos seguian altres cinchcents cavalls de les ordres, manats per D. Rodrigo de Herrera, llur comissari general; y als costats de l'artillería, marxavan algunes companyíes de cavalls qui li servían de capdevanters a totes dues bandes.»

Lo día 1 de Desembre, pot-ser en la meteixa ocasió que menaçava lo Velez de passar-ho a sanch y a foch, esdevenía, a l'altre extrèm de la Península Hispànica, un fet inesperat y'l més trascendental per l'empresa que, en sentit divers, realitzavan los catalans y'ls exèrcits del rey Felip IV: al regne de Portugal, lo duch Joan de Bragança, nèt de Caterina, la desheretada princesa, en temps d'un altra Felip acabava de ser proclamat Rey per los portuguesos de tots los estaments y gerarquíes, decidits (diu En Melo) «a comprar ab llurs vides la llibertat de la patria, a imitació d'alguns famosos grechs y romans qui feren igual y no ab tanta sort,» y portaren aquell afer ab tal eecret, habilitat y promptitut que, «sense defensa o contradicció lo nou Rey fou obehit durant nou díes par tots los seus súbdits y provincies, y les moltes places marítimes que guardavan los ports foren posades a disposició seva per los meteixos capitans del Rey Catòlich, qui les defensevan.» Dit autor glosa aquest fet en to fatídich, aglevant-lo a un altre d'immediat o proper, a la sortida de les forces de Tortosa, que fou lo día 7 del meteix mes, puix diu, no sabèm sots quin punt de vista, qu'eran fatals lo día, l'any, lo mes y la setmana, y més positivament declara, al meteix temps, la seva idea, per ser abdós aveniments de *recordacion siempre lastimosa á los decendieutes de Felipe*, puix lo día 1 de Desembre, la corona d'Espanya perdé lo regne de Portugal, y'l *divendres* día 7, perdé lo principat de Catalunya, y nosaltres repetim la nova y les expressives frasses del cronista, no sols com antecedents indispensables,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en la nostra narració, més també per fixar-nos en un altre aveniment, no menys fatídich que'l de la coincidencia del divendres y que per aquesta causa també'l glosa dit escriptor, ab més fonamentat judici, aveniment que deu encloure també la part grotesca de la formidable empresa que dirigía l'enviat per lo Comte-duch. Heus ací la descripció d'En Melo, que deixèm lliure de tot comentari, deixant que l'entenimentat llegidor los faça al gust seu: «Axí sortí l'exércit de Tortosa y no solament podèm comptar per malaestrugancia la terribilitat del día, (com alguns ho feren remarcar llavors) més també l'haver-se arranjat les coses d'aytal sort que'l Velez, en ple domini de l'acció, sortint de nit a la campanya, fou tan gran la confusió y fosquedat, que sens veure'ls fochs del exèrcit ni'l camí amplíssim, los guies lo varen equivocar, y *se perdió el marqués con los que le seguian.* abans d'arribar a llur quarter, on arribà tart y ab grans penes y treballs:: a vegades ab aquestes senyals nos acostuma avisar la Providencia, á fí de que defugim lo dany.» Lo Velez, fins llavors, ignorava ço qu'estava passant a Portugal y encare ignorava més la gran ridicolesa que li esperava devant dels murs de Barcelona y a la vista de tot Espanya.

Emperò si es grotesch l'acte de perdre-s lo general suprèm, al empendre la marxa tranquila per enjovar un país, quals forces no eran res en comparació de les qu'ell portava (puix a la superioritat del nombre, a la gran torrentada de soldats se va deure l'avenç y no a cap altra causa), los fets que van esdevenint desde Tortosa fins a haver tramontat lo Coll, on la vanitat primera començà a tramudar-se en més varanívola duresa, emperò no més humana, se prestan, quan menys, a ridícoles gloses, que s'exageran més, si'l llegidor qui coneix lo país para esment en algunes errors del Melo, per haver-se fet ressò, involuntariament, de lo que va sentir dir, principalment en lo pertòcant al territori de que's tracta. Tothom sab que de Tortosa al Coll no hi ha pas més de unes dotze hores, que per fer aquest trajecte hi han dos camins, l'un més cap a la mar y l'altre per lo Coll del Alba, los quals se juntan al Perelló, més tant si's va per l'un com

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per l'altre, es molt curt lo tret en que's costeja l'Ebre, y' s compren qu' axí sía, car l' objecte d' abdós camins es conduhir a l'interior, que si en tal intermedi nó's troba més qu'alguna petita font, per aquesta causa no hi han ni hi poden haver llachs, ni menys, bassals, puix essent pantanosos no serian d'aygua potable y si fossin per efecte de les pluges foren insignificants y solament a temporades y tan ingrata fora l'una aygua com l'altra, y finalmont que'l pas exclussiu del Coll, ço es, del pont qu'abans se troba a l'Hospitalet, primer poble del altre costat vers lo Camp, s'hi pot arribar, sens gran esforç, en menys d'un'hora: Donchs bé: segons En Melo, «va marxar per la vora del Ebre per poder disfrutar de les seves aygues y de la llenya qu'ofería'l bosch vehí,» y «ço que causava major dubte era saber-se qu'en tot lo camí, desde'l Perelló al Coll, no's trobaría més aygua que la d'unes llacunes o bassals llotosos y gayrebé aixuts, que'ls catalans sense gran esforç podian fer-los aixugar, ab lo qual resultava complertament eixorch lo camí;» y no obstant de no ser cert lo de les llacunes, l'historiador dona per cert haver vist y llegit ab sos ulls propris, *los papers qui parlan* d'un cas tremende, com era l'haver escrit lo comte de Çavallà a Metrola, quí manava al Coll, o manant-li qu'enverinés les aygues d'aquells bassals ab certa polsina, trametent-li per aquest fí l'artífex y especificant-li la manera d'usar-lo ab tota prevenció y secret. Axò pogueren esser errors, sempre ridícols quan s'escriu per Espanya y a Espanya, més no pot esser error, perque's troben d'acord totes les dates de les relacions, la llarga duració del trànsit, perque si l'exèrcit va sortir de Tortosa lo divendres día 7 y si'l día 10 s'avisava per medi dels del Coll a Reus que'l enemich se'ls hi tirava al demunt y que'ls hi trametessin reforços, tenim que'l quart día d'haver sortir de Tortosa l'exèrcit, tot-just havía fet l'esmentat viatge de dotze hores. Ja en lo primer moment de la marxa hi va haver les seves dificultats entre la vanguarda y la reraguarda, parant-se aquella a dues lleugues de distancia y pretenent lo Velez allotjar del segon trànsit al Perelló, distant dues lleugues més del primer quarter, lo Vandestraten

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'avençà a pendre noves del lloch; «arribà l'exèrcit (continua En Melo) a l'indret de les llacunes y la gent, fadigada per la sequedat del camí, bebía ab afany y rezel puix tenía ço qu'après va confermar-se, emperò desenganyats los uns ab l'atreviment dels altres, varen perdre la por pue tenían y'ls soldats varen sortir de l'angoixosa pena causada per l'assedegament.»

Axò ve a semblar com si aquí's tractés d'una caravana inexperta, qui traversa algun desert del Africa o que'l fet es resultat de llargues y penosíssimes diades de camí, o qu'axò esdevé a un país on, malgrat la previsió dels quefes, lo soldat no pot rescabalar-se de la manca de l'aygua ab lo ví de la seva bota, o ab lo que tindría que portar, en previsió del conflicte, lo dipòsit de provisions o queviures que naturalment ha d'anar adjunt a un gran exércit conqueridor. Un altre paràgraf explica aquesta culpable imprevisió, notable per l'amonestament qu'enclou, del meteix historiador, y ademés perque del seu contingut se desprén l'inútil balumba del vehedor general, tresorer general, comptaduría y pagadoría que duya l'exércit del Velez, tant que aquest tingué que valdre-s, per la provisió, d'una persona extranya y encare ab aquest recurs, hagué d'anar desencertat: «Lo Velez entretant estava queferat en l'arranjament de les coses de la proveedoria del exércit: homes pràctichs li donavan entenent, qu'adhuch després de gunyat lo Coll de Balaguer, os hi havía de ser gayrebé imposible la comunicació del Tortosa, perque no's podría aprofitar lo maneig dels queviures sense grans convoys o guardies de gent, perque'ls catalans, acostumats, adhuch en temps de pau, a n'aquell estil o faysó de guerra, (1) no deixarían d'usar-la en gran dany de les provisions. S'havía encarregat l'ofici de provehidor general a n'En Geroni d'Ambes, home inteligent en varis assumptes de l'Aragó; emperò com que fins llavors

(1) Ab poques paraules y sense cumpliment, En Melo fa aquí gayrebé sinónims català y bandoler, emperó se li pot ben-bé perdonar aquesta gracia, en gracia a les moltíssimes noves curioses qu'ens proporciona, per poder formar judici sobre les qualitats d'altres races.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ignorava lo tarannà dels exércits que no havía tractat, no sabía determinar-se a fer les llarguíssimes prevencions qu'ells necessitan, puix totes depenen de la providencia d'un o d'uns quants oficials. No's pot dir que sia pràctich en una materia aquell qui solament l'ha tractada als llibres o en discursos: allí no s'hi topa ab les dificultats qui devegades cambian la naturalesa dels assumptes: una cosa es llegir la guerra y un'altra dirigir-la: cap enteniment la capí dins de l'experiencia, quan menys fora d'ella: tampoch guardan entre sí regulada proporció les coses grans ab les petites: lo qui es bo per capità, no sempre resulta bon governador; com lo patrò d'una barca no fora aciençat pilot d'una nau: ben difícil ciencia es aquella que s'ha d'adquirir mitjançant les pèrdues de la patria.» Completa aquesta descripció un'altra nova que segueix a l'anterior: «S'havía ofert D. Pere de Santa Cilia per que ab los bergantins de Mallorca, puix en governava poch menys de vint donés les provisions necessaries a l'exércit, pensant que li podría apromptar los bastiments desds Vinaroz y'ls Alfachs, principalment lo gra per nodriment de la cavallería; més en axò s'hi veyan més grans dificultats per la natural contingencia de la navegació, y més propriament en aquell temps en que, per lo regular, se deixa sentir lo llevant contrari per passar de Valencia a Catalunya: aprés ho coneixeren quan ja no ho varen poder remeyar.» No sabèm si la falta comesa per lo célebre mallorquí, exbandoler, se pot atribuir solament als llevants o pot ser efecte d'un'altra causa, puix segons detalls isolats, emperó que presenta en conjunt lo Feliu, en aquesta ocasió, armant nostres mariners barços llarchs, la donaren per embestir les embarcacions destinades a conduhir provisions o queviures per l'exércit y ho conseguiren amparant-se d'un baixell Reyal carregat de municions, entre Sant Feliu y Tossa; a Sitges, una barca gran ab provisions; un altre baixell, devant de les Medes y altres dues barques, a vista de Barcelona; més sían o no aquestes agafades de queviures les que debía portar En Santa Cilia, de totes maneres, llegits los dos paràgrafs que transcribim, resulta que'l gran exér-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cit invasor, a les poques hores d'haver emprés lo moviment, no solament patís set més també fam y que ni tingués lo pinso per los cavalls ab lo qual se compendrà que beguin y devorin ab furia los soldats tan prompte com, passat lo Coll, s'ampararen del primer dipòsit qu'a a un lloch proper havían establret los Catalans. Conegut l'estat de les tropes del Velez en ses primeres jornades, fixèm-nos are en los seus fets d'armes.

Diu-se que, arribant la nova de que'ls catalans havian barrat alguns passos estrets al *camí ral* del Coll, per que no hi pogués passar l'artillería y bagatges, y de que tenian *algunes petites tropes* de gent aplegadiça escampades per les montanyes, ab anticipació havia manat lo Velez a Felip' Vandestraten, sargent major de valons, un dels soldats de mes bon nom á l'exèrcit y a n'En Climent Soriano, espanyol, ab dos-cents gastadors, trescents de peu y cinquanta cavalls, a fi de que anessin a reconéixere'ls passos, arrangessin les roderes y desviessin los arbres a fi de que la cavalleria y'l bagatge no trobés obstacles. Compta-s que'l Vandestraten va cumplir a les mil maravelles, que consegni netejar los passos mes difícils del camí del Coll, y que durant lo cumpliment del seu encàrrech, sostingué algunes ratxades de trets encare qne poch considerables, y axó deuría ser ab tal anticipació, que retornat ja a Tortosa, al saber-se, ab sa vinguda, qu'al Perelló hi havía alguna força catalana, se'l feu sortir segona vegada «ab major nombre d'infantería y cavallería a fi de que guanyés los punts convenients al pas del exèrcit qu'havía de guardar fins a la seva arribada; y que si l'ocasió fos tal, que sens perdre'l seu primer intent pugués inquietar l'enemich, qu'ho procúrés: que l'exèrcit seguia la seva marxa y que'l podia esperar al cap de *dos dies*.» Los militars qui llegeixin la relació d'aquestes operacions no podran menys d'admirar-se o d'enriure-se-n: abans d'entrar un exèrcit invasor a un territori alçat en armes y qual part mes accidentada y senyalada com pas difícil se troba a una distancia que tant va costar a l'exèrcit poder-la assolir, se tramet una insignificat partida per arran-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jar la camí, més que'l camí, a arreglar les cantonades als punts més estrets d'un freu dominat per altures on hi campa l'enemich y com si'ls enviats fossin invulnerables obtenen llur objecte, sense que's diga que'ls trets dels nostres fessin cap mal en llurs cossos. Tan adevançada hagué d'esser aquesta operació, que retornat a Tortosa, surt novament a d'altres operacions y s'avisa que *dos dies après* se trobessin aquells descubridors ab l'exércit, de manera que'ls soldats d'En Vandestraten van a posar-se en lo perill, quan los del país ni podían estar desanimats, ni en nombre insignificant per burlar llurs valentíes. Emperó pari-s esment a qu'En Vandestraten, al anar a habilitar punts llunyans, deixava en-rera, es dir, entre'l Coll y Tortosa, punts fortificats y defensats per catalans, sense fer-ne cas deixava Perelló qui's trobava a l'entroncament dels dos camins de Tortosa, desde on segueix un camí únich, lo camí *ral*, fins al Coll, lo meteix qui traversa'l freu y contínua fins a Tarragona. Certificat En Vandestraten de lo qu'era'l lloch, donà l'avís a fi de que l'exércit emprengués la marxa, y segons se desprén, s'hi enviaren persones d'importancia: «En Ribera matinejà, provehit d'artilleria y d'instruments, arribà prompte, y radera seu los terços de la vanguarda: sortí En Vandestraten a rebre-l ab les noticies de lo qu'era aquell lloch, lo Torrecusa tardà poch y, reconeixent la comarca, manà que la cavalleria ocupés lo punt que per éll havía triat lo Vandestraten y ab l'infanteria qu'arribava anà envoltant la vila per totes bandes, allotjant los primers terços per la part que donava al país enemich.» Qui sapia lo qu'es Perelló no capirà a que ve tanta aparatositat y tanta força per dominar-lo; ja en aquell temps En Melo'l nomena *pequeño pueblo*, sense cap altre particularitat qu'estar murallat, ab dues portes, y aquestas guardades *de torres que las cubrien á caballero*, no obstant veja-s lo que'ls hi costà a tan braus y nombrosos cavallers conqueridors l'adquisició d'aquell punt, del qual ni'n feya cabal l'intrépit való, quan, deixant-lo radera seu, s'endinsava per lo freu de Balaguer a fi de desembraçar-lo, veja-s, si, la paga que's dona a la formidable ciutadela, després del triomf. Fos

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per les visites del Vandestraten, fos la certanitat del atançament del gran exércit, fos per les ordres del govern català, o per altres causes qu'ignorém, les forces poques o moltes qui's trobaven al Perelló o que'l való va creure descobrir-hi, se varen evaporar sense qu'aquest se'n adonés y axò que *no se descuidava de inquietarles*, y, indiscrets o bé obligats foren tan pochs los qui allí dins romangueren, que s'admirarà 'l llegidor quan sabrà llur nombre y'l temps qu'hi romangueren. Deixèm parlar a n'En Melo: «Se va defensar, arribà l'artilleria y fou combatut, *por casi un dia entero, y resistiera otros*, si un dels dins. temerós, a vista de tot l'exércit qui's trobava allí prop, no s'hagués determinat a rendir-se. Va fer donar avís secretament, sense donar-ne part als seus, negocià la vida y y entregà una porta; varen entrar al poble y *no més hi trobaren tretze homes*, cosa digna de ser sapiguda, cas d'esser cert que l'ignorancia no s'en portà la major part d'aquell fet. Arribà'l Velez y'l lloch fou repartit als qui'l seguian, més com a quarter o caserna qne com a botí, al voltant s'hi allotja l'exércit en campanya, y encare qu'ab nombrosos cossos de guardia, se barrà l'entrada a la multitud de la gent, no per aquest motiy deixaren de calar-hi a la multitut de la gent, no per aquest motiu deixaren de calarhi foch: cremaren moltes coses, ab tal violencia, *qu'els caporals s'en varen anar foragitats per les flames;* com que la vila's trobava murallada y en pas important encare semblà que'es devía guardar e hi deixaren dos-cents de peu y cinquanta cavalls a càrrech de don Pere de la Barreda, capità en lo teç de les forces de Portugal.» Aquesta fou la gran conquesta del Perelló y aquest era'l quart del pobles incendiats per l'exércit de S. M., desde'l primer exemple de Cherta. A la llum d'aquelles flames fnneraries se prepararen los vencedors per empendre la marxa vers lo Coll, esdevenint, durant aquest interme·li, la suposada tragedia per resultes de la falta d'aygua y lo de les llacunes y basals llotosos y *gayrebé aixuts*, ab lo qual diu En Melo, «se hacia consumadamente esteril el camino,» puix los assedegats soldats no podían tor-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nar enrera y no tenían lo remey en mans del rezel, sino de la industria o manya.

Per la descripció que fa del Coll lo Cronista de la expedició, pot deduhir-se-n que'ls catalans hi estavan fortificats y pot saber-se'l moviment qu'emprengueren los invasors, emperò hom no pot enterar-se de cap lluyta parcial o total puix tot se reduheix a consignar que'l gran nombre bastava per toi y qu'ab aquest no hi podia lluytat absolutament lo dels defensors, que'l joch y l'estrèpit de l'artillería aterroritzà als catalans y qu'aquests anaren desamparant llurs dipòsits y ánalment que fugiren tots vers lo Camp de Tarragona. Descriu la fortificació d'aquesta manera: «Los catalans cercavan llur defensa de la manera que'ls hi era possible, més jamay valent-se dels medis qu'amostra l'enginy l'art; s'havían fet grans sots per reforçar llur fortificació y havían tallat molts arbres, posanf-los als camins nstrets, llur fortificació més gran era una trinxera de pedra y alguns munts de feixos en forma quadrada, a tall de fort, emperò seose cap artifici capaç de dos-mil de peu ab que la tenían fortificada. A la part més alta, vers la trinxera y cap a la banda del camí del meteix costat esquerre, hi tenían una plataforma ab dos quarts de canó, *que descortinaba como través la ladera*: al cimalt contrari, a la fortificació més gran, hi fabricaren un reducte, *que no se daba la mano con las mas* (sic) *defensas por estorbárselo el valle que divide ambos montes*: allí també hi tenían alguna part de llur infantería. Llurs quarters estavan emplaçats a la terra que va cayent-se vers lo Camp de Tarragona, d'aytal sort, que desde'l peu del Coll no podían ser vistos ni hostilitzats: podían haver-hi tingut major nombre pe gent y, sens eubte, si'ls catalans s'haguessin fortificat tant bé com havian sapigut triar los punts de llur fortificació, hauría sigut cosa assats dificultosa poder guanyar-los lo pas pas, sense gran pèrdua o ab molt tamps.» Com pot veures-s los nostres no obraren tant malament, per saber-se emplaçar y fortificer, lo que pot-ser los hi podía fer més falta era major nombre de gent y algunes peces més d'artillería ab lo qual haurían pogut a mansalva, deixant llurs trinxeres, al girar l'esquena l'arran-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jador való, baixar un'altre vegadada al camí y borrar-lo novament, per posar en estretor al exèrcit quan passés per allí y qui sab si, confiats, esperavan socors de Barcelona per realitzar un gran fet; més com que'l socors no passá de Tarragona, com que l'arreglo del camí havía quedat tal com va arranjar-lo En Vandrestaten y finalment com que ja's veyan a la vora més milers d'homes que'ls que pensavan, ben febles foren llur plan y esforços y no hi hagué altre remey qu'anar cedint ab prudencia y retirar-se per la part del Camp als quarters o dipòsits qu'allí hi havían prop del Coll a al més principal, a l'Hospitalet. Molt pochs y tot just començats son los fets que's podrían dir defensa o lluyta; tant la cavallería com los mosqueters y aquests, *a paso vagaroso*, entraren per lo camí ordinari; a cert punt, dubtosos los catalans, veyent tan gran nombre de gent qui no tenían espera, començaren a jugar l'artillería qui ab son gran estrèpit ofegava la molt escassa e insignificant dels defensors y aquests deixaren avençar tant, que llurs canons ja no podían fer cap mal als qui pujavan; *mitja hora* no més, segons assegura En Melo, duraren les mútues ratxades y després los nostres començaren a desamparar les fortificacions d'abdues bandes y aprofitant l'ocasió En Sant Jordi, mentres l'infantería fadigada tramontava la pujada, va escometre coratjosament ab la seva cavallería, y's comprén que no's pararía, puix li venía baixada fins a veure-s en les planures del Camp, colp ben donat, ab lo qual se pot ben dir-se qu'acabà d'obrir per complert la porta als invasors, facilitant-los lo camí envers Barcelona.

Abans de penetrar l'exércit del Velez al Coll, se manà que per una pendent que's trova prop de l'embocadura y que's perllonga fins a la mar «on los antichs construiren algunes torres per guardar la costa y per vigilar les recolzades qu'hi forma la terra,» que s'avencessin quatre-cents de peu, ab lo propòsits d'amparar-se de les torres y que després se juntesin a l'exércit: no s'especifica ço qu'esdevíngué a n'aquesta part, mentres lo conjunt del exércit passava'l Coll, més fa a creure que les escasses guarnicions qui deu-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rían vigilar les torres, si no les abandonaren, com es possible, veyent l'actitut dels de les serralades y escampant-se per lo voltant fins a sortir al meteix Camp, haguereu de soferir topades ab los qui atemptavan desallotjar-los y, una de dos, o aquests foren insignificants y desproporcionats, puix ja podèm calcular lo nombre de soldats que requereix la guarda d'una senzilla torre d'aguayt marítima o atalaya, puix no eran altra cosa aquelles torres (1), principalment, si's trobaren abandonades, pot ser va escarnir los triomfs aparatosos del Perelló y de Tivenys; molta fressa, total per assaltar parets que ningú o tot lo més una sombra de guarnició lss defensava, conquesta per altra part inútil, perque dominat los invassors aquells país tal com ho feyan, poch mal podían fer los assenyats o folls qui s'haguessin tancat en dites torres y bona cura tindrían ells d'abandonar-les tantost se'ls hi acabessin los queviures y quan vegessin que ningú los hi portava cap provisió. Més, fos com fos, si radera dels qui fugían hi havían d'anar lns quatre-cents, aquest meteix nombre fora de més y aniría a pasar al Camp de Tarragona, a l'ocasió, o després qu'els cavalls d'En Sant Jordi s'hi tiressin y radera d'ells, més o menys tart, l'infantería, contra'ls quals, retirats de la montanya s'haurían detingut encare per defensar los quarters o dipòsits propers per més de que, a un altre paràgraf posterior, lo Cronista indica haver-se guanyat les torres (lo qual prova llur insignificancia) al meteix temps que s'avençava per lo Coll de manera que'l Velez ab los seus poch abans de tramontar la pujada va rebre la doble noticia d'haver entrat la vanguarda al Camp y d'haver-se cobrat les torrres, calculant-se que'ls quatre-cents qu'hi anaren s'agregarían tantost a la força general qui anavan avençant. Per la relació que seguim, hauríam de creure

(1) Per convenciment de lo que dihém no més cal qu'el llegidor examini qualsevol dels antichs mapes de Catalunya, on veurà que les tan ponderades torres properes al Coll no eran més que la coneguda torra del Torn, a la qual seguían per la costa altres de distints noms, de Pineda, de Basenys, de Piñatelli, de Salou, de Tamarit, d'En Barra, etc. Al mapa d'En Aparici fins s'hi veuen dibuixades les torres, emperò per llur nombre y diversitat, es més útil, en aquesta part, lo mapa d'En Garma.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qu'a la meteixa montanya los catalans hi tenían los dipòsits dels queviures y com que nos es proboble que'ls tinguessin a la part baixa, ni prop del camí ral, quan se parla de punts que s'ocupan deurà entendre-s no solament los punts alts del meteix camí desde on haurían pogut fortifictr-se'ls defensors sinó'ls alts ón hi havía les fortificacions y on corresponía haver-hi'ls dipòsits, com se dedueix per aquestes paraules: «avençá En Sant Jordi lo posible ab los seus cavalls car l'infantería fadigada de la pujada y maneig de les armes no podía aprofitar-se de la fuga del enemich per res més que per ocupar los punts, tantost ells los anavan abandonant, altres atenían ab major promptitut *al despojo de los alojamientos en extremo regaladas y llenos de toda vitualla.*» Fàcil es compendre qu'aquests allotjaments son distints dels quarters o dipósits posteriors qu'aquests allotjaments son distints dels quarters o dipòsits posteriors al Coll, y als uns y als altres hi veurèm tantost y més extensament com s'en gandiren los vencedors, sadollant llur fam y assedegament sense tenir lo més petit escrúpol de qne'l Comte de Çavallà hagués enverinat aquells queviures, com va creure En Melo que s'havía atemptat enverinar les lletoses aygues dels imaginaris bassals o llacunes entre'l Coll y Tortosa.

Ja hem vist les comunicacions d'En Çavallà ab la municipalitat de Reus a fi de que trametessin reforç al Coll: d'elies s'en podría deduhir que'l Comte hi va estar més per la descripció d'En Melo deduhiríam que solament hi deuría estnr prop, es dir, que dirigiría les operacions desde'l punt més proper, emperò al Camp y que'l veritable quefe qui menava al Coll, encara que sots les ordres del Comte, era un tal Metroda y ja veurèm aprés qui era. Continuém, transcribint la relació d'En Melo, tant per veure aquesta afermació, com per tenir idea de lo qu'esdevingué, a l'entrada del Camp, quan hi desembocareu los vencedors encoratjats per En Sant Jordi: «Aquell matí lo comte de Zavallà (Çavallà) havìa rebut avís d'En Metrola, governador del fort, de qu'el exércit se determinava a pujar al Coll y sortí de Cambrils, on anava a donar-li socors ab alguns de peu y una companyía de ca-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

valls, més axí que'n tropà molts dels qui s'anavan retirant. reculà ab ells participant molt prompte d'aquella temor, sabent per los seus que'ls espanyols *no paraban en cuanto vencian*. Manà també qu'els seus cavalls encalcessin l'enemich fins a descubrí-l; s'aixoplugaren als quarters del Coll, quan ja algunes tropes d'En Sant Jordi los hi baixavan a sobre la lluyta durà poch perque'l poder era desigual; va ser tot hú rebre la càrrega y recular. Fugiren gayrebé tots, perque eran més pràctichs en terra; l'infantería s'escampà per diferents bandes, se salvaren tos los qui deixaren lo pla y pujaren a la montanya, desde on tots junts causaren molt dany als castellans qui, ab poca precaució, s'havían entregat al saqueig: molts pensaren fugir sense perill, per la llengua qu'hi formava l'aygua y tots varen caure en mans dels terços qui marxavan per aquella banda; era aquesta la primera venjança dels soldats reyals, tal fou la desfeta: als rendits no se'ls hi tenía compassió y ni'ls morts estavan segurs del ennig dels victoriosos: los primers colps del enuig son terribles. Allí l'un s'hi venjava per trobar-se llunyat de sa llar; l'altre per la violencia ab que fou portat a la guerra; aquell donava satisfacció al greuge; aquest obehía sa feresa; los més servían a la furia; los menys al càstich; *frera mayor el daño, si se prosiguiera en su alcance:* arribavan famolenchs y fadigats y havent trovat los quarters ben provehits lo menjar abondant va detenir-los; puix no era la primera vegada que torbà les grans victories; *entreganlse al vino y otras bebidas con desorden*, y fou axó la causa de que s'aturessin en llur major ímpetu, *venciéndose de su destemplauza* los meteixos qui poch abans havían sigut vencedors de ta força de llur enemich. Fou escandalós aquella especie de plaudiment (per la disbauxa) emperó fou comportat per los caporals, qu'en les generals equivocacions, sapiguts es que la dissimulació ve a ser un remey, quan lo càstich no'ls pot fer possar a ratlla.»

Al separ-se del Coll tota la vanguarda, comptan qoe acampà al Hospitalet, antich hospital de peregrins, origen del seu nom y llavors població que no arribaría de bon troç,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a 300 habitants, que son los qu'are té, ab una casa fort. Apar qu'hi romangé fins poch abans lo comte de Çavallà qui ja s'havía retitat a Cambrils y d'on també s'allunyà per causes que ja explicarém. Compromesos havían de veure-s los habitants per aquell motiu y venyent-se cerclats per tantíssima soldatesca axi es que, essent una follía defensar-se, demanaren les vides y se'ls hi concediren, entrant en conseqüencia lo Velez per hostatjar-se, manant que l'exèrcit s'aquarterés enfront del camí ral. Lo quefe suprèm hi sojornâ dos díes, y, malgrat la rendició. y, ab tot y dissimular lo Cronista lo qu'hí esdevingué o ço que s'hi va comportar, no fou tan discreta la dissimulació que no s'hi revelés haver-se comportar, lo saqueig, puix quan consigna que: «hallose el sitio acomodado y tan abundante de todas cosas necesarias para alojar un ejército, que se obligó á descansar en él,» apunta tot-seguit, per donar compte d'una curiosa anécdota, que «fué considerable el despojo del Hospitalet, midiéndose con su cortedad, pero hízolo mas estimable haber topadu un soldado, entre la repa del conde de Zavallá, el libro en qae se registraban las órdenes que recibia y daba para la guerra etc.» Lo llibre es l'objecte de l'anécdota qu'extractèm: don Ferran de Ribera qui entrà a inspeccionar lo poble, abans de que s'hi allotgés lo Velez, e'apoderà de la troballa que pensà trametre al Comte duch per fer-s'hi ben veure, al saber-ho'l general suprèm volgué possehir lo joyell, principalment per lo qu,en ell s'hi deecubría, puix era *un retrato de los ánimos de sus euemigos y un cofre de sus secretos*; l'altivol magnat va negar-se a entregar lo llibre, lo Velez imità, persistí endebades lo Ribera en la seva excusa, creixent l'enuig de tots dos, *llegóse cerca de un extraño suceso* (no's diu de quina mena) y s'hauría fet empresonar al entoçudit magnat, puix axí va manar-se, si per fí un mitjancer no hagués obtingut que's satisfés lo desitg del quofe suprèm.

A l'arribar a n'aquest punt, En Melo cou en uno error molt greu, puix suposa la pèrdua del Coll y del Hospitalet com causa da la resolució que prengué Barcelona de fer cercar a Mr. d'Espernon a qui trameteren correus ab gran

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

premptitut, essent axi qu'aquesta resolució fou presa lo día 20 de Novembre, en Tarragona lo día 16, es dir, ab posteriotitat als díes en que'l Velez sojornà al Hospitalet. Tarragona, donchs, encare no tenía les forces aliades que, en tal cas, l'haurían hagut de defensar contra l'exèrcit invasor: lo llibre trobat revelava al qui'l possehía les estrectors de la Diputació y ademés qu'aquesta np estava segura en la fe de dita ciutat perque «en slla se temían del ánimo y oficios de algunas personas, conocidamente afectas al partido Real;» per lo tant, ¿què esperava lo Velez quan no aprofitava tan favorable ocasió, car presentant-se ab les seves nombroses hosts y'ls seus canons y mansfelts devant de les portes, segurament se li haurían obert de bát-a-bat e hi hauría entrat, vencedor, sense vessar ni una gota de sanch? Es axò un misteri que solament pot explicar-se per ço qu'esdevé aprés: tranquil lo Velez, mentres ell avençava per lo Camp, va permetre qu'hi entrés y que s'hi allotgés, a Tarragona, lo força del Espernon y del Rosell y,escampant les seves tropes per diferents pobles, s'estimà més fixar la seva principal atenció a Cambrils que, si fou declarada plaça d'armes per los catalans, no per aquest motiu devenía més gran ni més fort. Totseguit veurèm lo que hi va passar.

En la sotsmissió dels pobles del Camp, s'ha faltat a la veritat o s'ha ponderat desfigurant, y solament perque lo Feliu va seguir a n,En Melo, s'ha perpetuat fins als nostres temps que «voluntariament varen retre llur obediecia molts dels pobles y viles riques y abondants del dit Camp,» lo qual no es cert, puix si uns ho varen fer, no fou sinó fins a arribar al rader extrem y després de no comptar ub cap socors y de veure-s burlats per Tarragona, y altres admirats de la conducta dels auxiliars que'ls hi havían tramés. a fí de que's defensessin, perque cal saber qu'estimant-se més los vencedors. acreditar-se abans de l'acomesa de Cambrils, deixaren que mestrsstant erribessin les forces de Barcelona a Tarragona. y que molts quefes dels auxiliars francesos s'escampessin per diverses poblacions, no solament del Camp sinó d'altres punts de Catalunya, ben apartats: axí lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Santa-Colomba (Sainte Colombe?) estava a Vilaseca, lo Monsuar a la Selva, l'Aubigni a la torra de Salou, lo Sant-Pol (Saint Paul?) a Lleyda, y, proporcionalment a d'altres punts hi hauría també quefes d'igual categoría o inferiors, segons fos l'importancia d'aquells per la defensa o per la realització dels intents que portés lo quefe dels auxiliars. Essent, donchs, l'empresa de Cambrils la que's va preferir, no sens precedir alvun debat sobre aquesta preferencia, y aprés, sobre la manera de realitzar-la, passats los dos díes que'l Velez sojornà al Hospitalet (en opinió d'alguns los qu'eran mester a fí de que l'artillería acabàs de tramontar lo Coll de Balaguer) sortí lo quefe suprém del exércit y com per donar comiai al poble on s'hevía hostalitzat, o com eioqüent exemple per los altres, hi deixà penjats marlets, nou dels presoners que tenía.

Era Cambrils un poble d'unes 300 cases (aquest es lo nombre qu'En Felin apunta en lo seu temps) voltada per una tosca muralla y encare que l'Analista diu, prenent-no de un altre, qu'era la primera pleça d'armes dels catalans, s'ha d'aclarir l'erro, puix may va merèixer, sots lo punt de vista militar. aquesta honor, y no més va ser senyalada ab aquest nom per la Diputació, com un dels quatre centres estratègichs, que'l llegidor ja sab que's designaren a Catalunya, al menaçar la guerra. *Primera* plaça, per lo tant, no deu entendre-s per la seva qualitad bélica, sinó com primera en ordre ab la cual topavean los invassors qui havian traversat desde Tortosa al Camp. De totes maneres, havent de servir de plaça fort y de centre militar, la primera cosa qu'hauría hagut de procurar la Diputació es doblar les fortificacions, (que pot ser ja ho deurían procurar los vehins, fins al punt on arribessin llurs coneixements en l'art de la defensa) trametre-hi gran abundor de provisions per manteniment de la major guarnició que si pogués enquibir, voltar les seves muralles ab canons ben grossos y preparar los medis d'auxili, en cas d'arribar una estretor. Ja fos per lo esdevingut als quarters d'Alcanyiç, ab lo desconcert y demora en resoldre-s l'exèrcit invassor, arribaren a creure'ls homes del go-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vern de Catalunya que may se veuría humiliada Catalunya per magnats soberguehits o per desenfrenada soldatesca, ja fos que confiessin qu'a la fi cauría la vena que cegava'ls ulls del Rey Felip, ja, (y axò es lo mes cert) que les excessives despeses per armar-se havían escalat des rendes de la Generalitat, produhint la mancança lo desbaratament de tots los plans, y l'entorpiment dels mes bons desitgs; la veritat es que la llunyana plaça d'armes, si tenía quefes dignes y guarnició suficient, no li hauría mancat lo socors extern, car aquest lo donavan expontaniament los habitants dels pobles vehins, no tenía altra artillería qu'unes insignificants peces de bronzo, emperò no dels grossos, sense que n'hi proporcionessin cap de la plaça propera de Tarragona, (lo qual no deixa de ser significatiu) y quan arribà l'estretor, ço es, quan s'atançava l'exèrcit del Velez per lo Coll de Balaguer, no hauría arribat lo socors de provisions ni de forces que tenían dret a esperar de Barcelona, essent aquesta l'esperança qu'animava als seus defensors, adhuch veyent devant de ses muralles lo formidable exèrcit enemich.

En Melo atribueix l'abandonament de Cambrils, per part de la Diputació, a la creencia en que aquesta estava de que s'havía perdut aquella plaça, de manera que «no aprompta-va'l socors per no fer-lo mal-bé, portant-lo a un'altra defensa,» mes axó es aventurat, ans bé devèm crenre-la enganyada per la confiança que li donava la propera plaça de Tarragona, y per esperar, qu'anant-hi l'Espernan y'l Rosell, seguits aquests per tot lo pais en bloch, avint farían los comptes, al meteix Camp, als famolenchs invasors y no arribaría may lo cas de formalitzar-se cap setge contra Cambrils. Mes lo càlcul va sortir al revers y are veurèm ço qu'allí esdevé. Ja férem remarcar abans, que'l Comte de Çavallà, retirat del Hospitalet a Cambrils, deuría desaparèixer també d'aquest poble, y axí s'observà, en efecte, sens saber-se la causa de la seva absencia, que tant pot ser per minva en lo seu bon nom (segons En Melo) des:rés de la pérdua del Coll, com per fundat ressentiment, ferit en la seva honor, veyent que ni al Coll, ni després de perdre-l, se li portava socors ni cap medi

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per arriscar noblement lo seu bon nom. En substitució, donchs, del Comte, o sense comptar ja ab ell, governava la plaça de Cambrils N'Antoni d'Armengol, boró de Rocafort y l'ajudaven En Jascint Vilosa, quefe de la gent del Camp, qu'era la qui formava la guarnició, y ab lo caràcter de sarjent major, En Carles Metiola y de Caldés, lo meteix qui poch abans governà a les altures del Coll «Tots ells (consigna En Melo) homes de valor y fidelitat a llur patria.» No se sab a quants pujava lo nombre dels defensors de Cambrils y es curios veure les diferents opinions, totes exagerades, que es formaven a l'exèrcit reyal, sobre si serien molts los de dins, o si'l nombre fora insignificant, com s'havía observat fins llavors, en altres punts qu'atacaren, y ajudà a creure la primera versió la relació de cert caputxí quel'l Velez portà en compañia seva, lo qual fou tramés anticipadament a la vila a fí de que'ls avisés e intimés la rendició, ja fos que'l frase no tingués la serenitat que distingeix al del seu Ordre, o que fos d'un temperament propens a l'exageració, declarà qu'encare qu'había sigut rebut y tractat ab tota reverencia y bona cura, assegurà que'ls de dins eren quinze-mil «no pareciendo de menor multitut el ruido que habia escuchado,» com si'ls quinze-mil no haguessin d'estar compartits y haguessin de parlar o cridar tots a la vegada, única manera per la qual podia induhir a n'aquell calcul al qui escoltava. Fra Ambrós (únich nom que se li dona) no tornà ab la resposta fins a l'endemà, y fóu «que los caporals d'aquella fortalesa estavan resolts a morir per llur llivertat.» Aquest determini prova la confiança que tenian los de Cambrils, tant en los socors de Barcelona, com en lo de la gent del Camp, y si'l primer no comparegué, essent la verdadera causa de la desgracia, l'altre hi anà tot-seguit, compareixent, per totes direccions, partides de gent envers la vila menaçada. Sembla que'l Velez, abans de deixar l'Hospitalet, envià com de vanguarda, cinch-cents cavalls dels creuhats, sóts la comanda de D. Alvaro de Quiñones, a la descoberta, y's diu que's varen aturar, per creure que'ls de la vila sortíen a fora a treure'ls dels llochs dels quals

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pensavan amparar-se, mes no deuría ser tan difícil endevinar en aquell terrer lo moviment de gent qu'era d'en-fera cap a dins y prova qu'axí ho deuría coueixer, quan dividí la seva gent en *petites tropes*, *(en tropillas)* nova prova de que calía escometre diferents *partideles* y aprofitant l'ocasió, escometent esbojarradament contra aquells homes qui per primera vegada feyan l'ofici de soldats y qual preparació única era'l desitg de defensar o venjar sa patria ultratjada, coltellejà a dreta y a esquerra, fins a deixar lo camp cobert de cadavres; los Sometens o partides, encare que de diverses procedencies, no deixaren d'esforçar-se per per contrarrestar en conjunct, mes, ¿qui era capaç, no havent-hi un capitost general, d'organitzar instantaniament y de donar alguna forma militar y disciplinaria a una multitut tan heterogenia, pot-ser mal armada, devant de dues extenses ales de cavalleria qui l'acorralava, mentres que pêl mitj li venía al demun uns cors nombrós, ab intenció, per cert, no de vèncer o empresonar, sinó de destruhir sense compassió, d'aplanar y d'anorrear? No necesitavan molts quilats de valor los senyors creuhats per acometre proeses com la que realitzaren devant de Cambrils! Lo Cronista de la expedició explica axí'l resultat: «Foren degollats quatre-cents homes, no sens algun dany dels Espanyols, puix alguns catalans amparats radera'ls tronchs dels arbres, podian, tirant amagats, fer mal als cavalls: moriren y quedaren ferits alguns soldats de la tropa, entre ells la persona de mes importancia, D. Miquel d'Itúrbida, cavaller navarrench del Ordre de Sant Jaume, capità de cavalls reformat.» No sabèm si aquella desfeta pogué aterroritzar als vehins de Tarragona, mes nos apar que si allí hi havía individues, com avans a Tortosa, disposats a transigir ab los invasors qui venían en nom del Rey, fora suficient la mar de sanch qu'amarà'ls camps de Cambrils, si ells sentíen bullir en ses venes verdadera sanch catalana, per retirar la paraula que pot-ser havían donat y resoldre-s, ans bé, a vessar llur propria sanch en venjança de la dels jermans, parents, amichs y coneguts llurs tots ells fills d'una meteixa comarca. No, l'inacció de Tarragona y sa condescendencia després de la desfeta de Cam-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

brils, que-s repetirà tot-seguit, may podrà tenir una plana de perdó a la Historia de Catalunya! Se suposa que'l Velez rebé lo *confós avis* (y no sabèm per quin motiu havía de ser confós) de la desfeta causada per lo Sr. de Quiñones, mentres anava marxant, ço es, mentres s'anava atançant a Cambrils, y «manà que la vanguarda doblés lo pas per donar socors a la cavallería.» ¿Tan separat ha d'anar un cors d'exércit, de la seva vanguarda qu'envía a la descoberta a un país enemich? ¿Tan lluny estavan los camps de Cambrils del punt on se podía trovar lo general en quefe, venint del Hospitalet, que no sentís lo Velez lo tiroteig que's suposa contra la cavallería y que, sospitant perills per sa gent, no fes avençar ab èll la qui l'acompanyava, com sapigué fer-ho quan va rebrv la noticia per *donar socors* a n'aquella, vencedora, puix axí hauría evitat l'inútil versament de tanta sanch catalana, d'aquella sanch de la qual tantes vegades havía manifestat participar lo descencert dels Requesens?

Casi arribaríam a creure si l'indiferencia del marquès fou quelcom més qu'impresisió y sordera, tenint en compte les distancies, en vista d'unes frases ab qu'En Melo's refereix tant solament al exèrcit y no al general, quan parla del seu ordenat avenç en socors de la cavallería: «se va fer, mes no d'aytal sort que l'exèrcit vingués en desordre, perque, segons les informacions, *cada instante se podía esperar al enemigo con su grueso, dando á este recelo mas ocasion los bosques, que aun los avisos.*» De manera que'l Velez, al avençar per lo Camp de Tarragona ab lo seu nombrós exèrcit, s'ignorava y's temía encare la possibilitat de presentar-se allí'ls catalans, en exèrcit compacte, y's cuydava que'ls invassors no's disgreguessin o escampessin, per rezel de lo que pogués amagar-se per los boscos vehins. Deuria-s convèncer de lo contrari y s'encoratjaría'l delegat del Comte-Duch, quan los seus ulls varen descubrir lo carnatge que cubría'ls camps propers a la vila que prompte havía d'essar víctima dels seus desencerts, quan observà l'actitut del Quiñones, quals soldats havían apartat del peu de les muralles als qui quedaren vius en la matança y ocupavan ja totes les avingudes, com si prepa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ressin la situació de manera que'l general suprèm, com altre Cessar, no hagués de fer més qu'arribar, veurer y vèncer. Motiu tingué de creure ho axí'l Velez, si es cert lo que's compta, de que'ls de la plaça, al veure al seu entorn tal nombre d'assetjadors, ab los quals no podian rivalisar llurs forces per la desigualtat, y desconfiant ja del socors y de l'artilleria qu'esperavan, trameteren un carmelità descalç per suplicar al general que manés deturar les hostilitats durant quatre dies, mentres donavan avís a Barcelona, demanda qu'interpreta molt encertadament En Melo, dihent: «no era todo temor en los sitiados, sino tentar al Velez con la promesa, por ver si podían dilatar su peligro hasta ser socorridos como esperaban.» Lo general no volgué o no va poder admetre la proposició, ja per la segura esperança que tenía, no podent perdre l'ocasió d'un triomf mes serios, per fi, que'l de Tivenys y del Perelló, ja perque malgrat los saqueigs fets durant la travessía, fruyt psch en avinença ab un nombre tan gran de consumidors, llavors més que may se tornava a tocar la conseqüencia del desconcert administratiu del exèrcit, en que's trobava en aquella ocasió, «extremosament miserable y mancat de queviures, cosa que donava gran desconsols als generals, car la queixa o la llàstima dels famolenchs no deixava de sentir-se seguidament: obehian sense ganes, no era perque si, o per mala agradositat, era perque ab la llarga abstinencia anavan decayent les forces.» Fora per lo tant una ventatja moral y material a l'ensemps, si, podent apoderar-se dels queviures qu'hi haguessin magatzemats a Cambrils, corria la veu per lo pais y's comptava aprés a Madrit que les tropes Reyals s'havían amparat d'una de les quatre places d'armes dels catalans y axí l'impacient general respongué al emissari: «que si lliurement entregaven la vila a les armes del seu Rey, axò'ls hi salvaría la vida y que si resistían, *promeda de pasarlos todos al filo de la espada* y que ell no esperaría a que's rendissin més que'l temps necessari en posar-se les tropes sobre la vila.» S'ignora la resposta, mes aquesta's pot deduhir desde'l moment que veyèm los soldats del Velez prenent posicions convenients per asset-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

jar la plaça y que'ls del Sr. Quiñones s'avençaven a voler amparar-se del Convent de Sant Agustí situat extramurs y fronterer a la porta principal, punt qu'era de gran utilitat als assatjants per poder-hi emplaçar llurs canons y que, coneixent-ho sens dubte los frares, no'l desampararen, participant del metetx esperit qu'animava als de la vila. Al atemptar-se l'entrada o assalt, los frares se posaren a la defensiva, perque, «en aquells cassos es permés l'us de les armes, emperó també's posan en lo perill:» al comparexe-hi un soldat, es occit ab una pistola per un frare; un altre soldat venjant al company, occeix lo frare; aquells morts en portan d'altres per una y altra part. creix l'avalot ab la desgracia y ab lo mes gran nombre, per fi, com no podía menys de succehir (segons afirma un historiador d'aquell pais) aquells patriótichs frares quedaren tots morts, quedant lo convent en poder dels soldats sn segurament hi emplaçarien llurs canons per batre la porta principal de la vila. Lo mes estrany es qu'ab aquesta ventatja, se diga que començà l'atach ab les peces petites, lo qual encoratjà quelcom als assetjants puix no tenint ells peces d'artillería mes grosses, confiats, engegavan també les llurs, car al cap y a la fi la distancia era igual. Mes coneguda aquesta privació per loa innombrables assetjants, no tingueren dificultat en atançar-se més a les muralles per on los hi feyan contínues ratjades de tots los mosqueters y atançant-se,l Velez a una plataforma qui batia la porta principal, (la del convent sens dubte) per poch s'hi queda'l confiat o indiscret héroe, puix cayent mort lo cavall del deneral, s'hauría alarmat tot lo campament, creyent mort al meteix general, si al instant, ab serenitat digna d'un gran capitè (diu En Melo)=¿que havía de fer?—no hagués pujat dalt d'un altre cavall que li presentaren.

La burla o'l perill per lo qual acabava de passar lo Velez hauría bastat per encoratjar a qualsevol altre general encare que no fos estat *gran capitá* y apar cosa natural qu'al instant que s'havía de manar tot-seguit l'atach o assalt de la vila rebetla, puix si en ella hi regnava'l desordre, com pondera En Melo, quan parla dels caporals qui la governavan, si no te-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nian altres canons que de tret curt, si havían perdut la plataforma principal exterior, lo convent, desde on se podía fàcilment obrir pas per la porta principal, si s'havía impossibilitot lo socors dels del pais, deixant quatre-cents cadávres escampats per la plaça, si, finalment, «excusoles (als assetjants) la facilidad de la empresa el trabajo de abrir trincheras, y así como no había lugar reparado, no le había seguro,» ¿per que's retardava, donchs, per més temps una resolució que hauría pres lo general més adotzenat, y qué feyan ab llurs grans canons y mansfelts tants milers d'homes y cavalls plantificats devant dels febles murs de Cambrils, tenint com tenian necessitat d'arribar a un dipósit ben rublert de queviures, puix estavan morts de fam?

Si fou prudencia o tàctica, com sol dir-se, del general, la tardança, ho ignorèm, mès fa a creure que'l Velez no ho desitjava, quan desde'ls primers moments los hi va intimar la rendició instantania, sots pena de *pasarlos á todos al filo de la espada*, quan va procurar-ss que fos llençada la pólvora dins un pou de la vila, *a fi de que llur impossibilitat los postes més prompte al concert*, (de la rendició) quan ni's procurava obrir esboranch, perque l'empresa era fàcil y quan per no tenir menjar per los cavalls se'ls envía a pasturar per alguns lloche o pobles s'entregaren voluntariament, de la qual tractarèm aprés: la voluntat del conqueridor no dubtém qu'era arribar y véncer, emperò d'aytal sot deurían obrar los *desordenats* defensors de Cambrils, qu'obtingueren posar a ratlla lo brau general y'l seu nombrós exércit, y sots pena de desmentir lo Cronista de la expedició, hem de tornar a dir «que'ls de dins se defensaren valerosament *alguns dies*. ¿Que tal fora estat lo negoci, si Tarragona no haguês faltat, si la Diputació haguès tramés lo socors necessari, si ab aquestes dues ventatges y seguritats, tots los vehins del Camp s'haguessin pogut refer y tirar-se al demunt dels famolenchs assetjats de Cambrils, per venjar llur patria y llurs quatre-cents germans? Més la fatalitat anava extingint més y més la llum de l'estrella de Catalunya; si'ls assejants passavan penes, també en passavan los abandonats defensors de Cambrils, y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quan, passats alguns díes, se pogueren convéncer de que l'entoçudament es folia, quan se vol lluytar contra una superioritat immensa, y quan no hi ha esperança en lo socors del propris e iguals, feren senyal de parlament, qual nova o proposició fou comunicada per lo Ribera al Velez «en ocasió en que trobà'l general ab gayrebé tots los caporals del exércit aplegats en sa cambra.» No s'indica'l motiu d'aquesta coincidencia o causa d'aquella junta que, quan se celebrava, era senyal que deuría ser per resoldre algun greu assumpte, tant més, quan se consigna que *lo marqués s'allotjava lluny*, y tot-seguit lo Cronista treu una part d'importancia a la junta, dihent qu'*aqaell* (lo Velez) *estava a taula* (per menjar, segurament), *quan arribá l'avís*. De totes maneres, En Melo va indicar que'l Velez se decantava al perdó y que l'extranger Torrecusa s'hi va oposar, cambiant de pensar tot-seguit, de tal manera qu'ho declarà en un discurs que copia. Ja sabém l'afició del Cronista a abultar certs actes qu'ell ornamenta ab fantàstiques pinzelladas y ab discursos d'uns y altres, més prescindint nosaltres (com en altres cassos anàlechs) d'aquestes formes exteriors y cercant la substancia dels fets, nos entretindrèm aquí en examinar lo quadro que presenta, prenent de les paraules del discurs los detalls que pugan servir per lo nostre objecte y, principalment, remarcant la part misteriosa de l'explicació, quals reticencies o ambigüitats amagan probablement un gran crim del caporal extranger, crim que, per prudencia o per altres causes, En Melo no deuría gosar retreure-l públicament més dona antecedents a fi de que'l llegidor puga suposar-lo, o pot-ser, consideracions al Velez ab qui estigué relacionat quan escrigué l'historia de l'expedició d'aquest general. Lo crítich té l'obligació d'esbrinar los misteris creats per los historiadors d'altres segles, y, en la present ocasiò, nos veyèm més obligats a fer-ho, perque's tracta no-rès-menys que d'una gran infamia de la qual foren víctimes nostres antichs compatricis: disculparà'l nostre propòsit la summa atenció que reclamèm als llegidors en aquest punt, fixant-se molt particular-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment en les paraules y afirmacions del historiador a qui seguim.

Diu aquest, abans de tot: «lo Torrecusa qui's trobava present, *home de carácter prompte y colérich*, mostrà gran desplaher de la proposició y de l'embaixada, *parlant contra tots ab duresa.*» De cop y volta, mentres encare s'exposavan diverses opinions, sense resolució determinada, puix l'enviat hagué d'entornar-se-n sense resposta, lo dur y colèrich qui a tot feya la contra, com si *com si saliera de un parasismo*, cambià repentinament, aconsellant lo perdó, declarant qu'havía sigut poch considerat y que «*per habver-ho pensat aprés*, se veya obligat a desdir-se per si meteix, abans de que'l mal fos irremeyable.» S'afegeix qu'aquest cambi del furiós extranger deixà parat a tothom, precisament perque era una cosa *contra'l seu natural* o caràcter, «podent-se notar com *cas extrany*, en temps en los quals se practica la obstinació, com si fos una grandesa d'esperit, principalment entre'ls poderosos, quals errors apar que neixen exemptes d'esmena, com si l'entoçudiment fos més decorós que l'esmena o retractació per los magnats.» Per de prompte es un cambi inexplicable'l que va experimentar aquell qui a tot feya la contra, posant-se a la rahó. no per lo convenciment dels altres, sino per resoldre-s'hi ell meteix, perque *aqrés va pensar,s'hi*, més com qu'aquest *aprés* es tan proper, puix encare no s'havía apaybagat l'ímpetu qui l'havía dut fins a n'aquell extrém ¿qui'ns pot assegurar quina fou la cosa que *va pensar aprés*. quin fou lo diabòlich plan per ell esmaginat, en intim secret la pensa del Torrecusa, revestint ab la forma de condescendencia y consentiment impropris del seu caràcter, una manifestació qual fí, pot-ser, no era altra que realitzar més a mansalva lo meteix que pochs minuts abans havía defensat? ¿qui sab si li va passar per la pensa la major facilitat y ventatja que hi havía en coltellejar homes rendits y pactats. en lloch d'escometre-ls cara a cara, en abrandada lluyta, o assaltant muralles, puix no tenía'l cos del assaltant l'aliment suficient per obrar ab la vigor qu'era mester? Los resultats ens explicaran aquest secret: com una de les rahons de la seva segona

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

opinió pinta En Torrecusa, fent-se'l compassiu, la trista situació del exèrcit Reyal y per alleujar-lo s'agafava ab la necessitat del perdò, car bon alleujament se podía trobar, si'ls assetjats entregavan la població y'ls dipòsits de queviures als famolenchs, era aquest l'únich càlcul que podían fer los qui escoltavan a n'En Torrecusa per veure la rahó del seu inexplicable y sobtat cambi, no vesllumant los seus ocults intents y al reproduhir nosaltres les seves paraules, ho fem, no per donar a entendre ço qu'ab elles amagava, puix justament no'ns revelarían res sinó per les noces qu'aportan per formar-se idea, tant de la situació dels assetjats, com de la dels assejants: «... Que ya se le estaba representando aquel ejército fatigado de la hambre, todas las esperanzas de su socorro puestas en los vientos, y *ellos* sin señales de compadecerse, segun porfiaban, que *el lugar se habia defendido algunos dias, y lo podia hacer otros tantos*, siendo así que menos bastaban á caer su gente en desesperación: que el sitío de la miseria que el ejército padecía, era menos apretado que el en que se hallaba la plaza; que si aquella impaciencia les obligase á anticipar el asalto, forzosamente habrían de perder en él buena parte de gente principal, pues siendo la primera acción de su valor, se arrojaría toda al temprano peligro, etc.»

Fossin o no aquestes meteixes les paraules pronunciades per lo Torrecusa, ab tot y ser combinades per En Melo, son l'expressió de lo qu'aquell pogué dir, y quan un capità de tanta categoría explica la desesperació que menaçava als soldats, per causa de la fam y'l perill en que's posavan los quefes si, per necessitat havían d'avençar l'assalt, quan palesament consigna que *ells* los assetjats, s'havían defensat alguns dies y qu'encare ho podían fer altres tants, sens donar mostres de compadir-se dels famolenchs assetjants, *segun porfiaban*, y quan, per fí confessa que «lo setge de la miseria que l'exércit patía era de més gran estretor que'l en que's trobava la plaça,» ¿qui podrà pensar que la defensa de Cambrils era insignificant dasordenada y escasa, y, per lo tant, qui podrà creure qu'un furiós militar sortís demanant lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

perdó per los entoçudits enemichs qui'ls causavan dany, tret de que fos ab una intenció sinistra?

Aquestes confesions provan qu'els de Cambrils, si's prestavan a rendir-se, no era per falta de coratge, sinó per la seguritat que tenian de que's trobavan abandonats; per lo tant, lo pacte que's fes resultava ventatjós per abdues parts y axí, al realitzar-lo, era just y noble obrar ab lleyaltal y si no era per les enveges de la comanda que's repartían los diferents caporals subordinats al Velez, d'ell, del general suprèm, del representant del Rey y del Comte-duch serà sempre la responsabilitat de totes les malifetes e infidelitats qu'esdevingan, puix si aquestes se feyan comptant ab lo seu consentiment, demunt d'éll cau principalment l'infamia, y si's feya sense'l seu coneixement y autoritat, dona molt pobre idea de la seva persona, del seu exércit y de tot quant pretenía representar aquella força bruta qni venía a moralitzar als rebetles catalans. Fos propoast o aceptat per los de Cambrils, lo pacte de la rendiciò anava a tractar-se al peu de les muralles, a on, ab totes les formalitats y seguritats de costum, s'hi aplegaren quatre quefes del exércit Reyal, y per part dels assetjats llurs quefes naturals, ço es: lo baró de Rocafort, Vilosa y Metrola; lo Velez havía encarregat als seus, que «ajustasen el negocio, rehusando todo lo posible el modo comun de capitulaciones, que los reales juzgaban por cosa indecente, pero que la plaza se recibiese de cualquier suerte.» Lo primer que's tractà, com es natural, fou una suspensió d'armes durant dues hores, lo temps suficient per anar y tornar lo Velez a la seva tenda, a qui s'havia de consultar y de qui havía de venir la definitiva aprobació y encare que les tropes estavan prop, no se sentía ni un sol tret ni cap crit, quan de sobte sens acabar lo temps senyalat se tocà a les armes, als quarters de la plaça y a la vila, y al sentir lo senyal se retiran los de dins deixant la negociació sens acabar y'ls de fora reculan també, y no sense perill, puix per les muralles ja sortian los tiradors. ¿D'on ve tanta informalitat, tanta infamia, quan se tracta entre cavallers, com ho eran los Riberas de Castella y'l Rocafort de Catalunya? ¿A

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui's donarà la culpa si tocan a l'arma los assetjants y'ls de la vila a l'ensemps? No als catalans, com veurèm tot-seguit, sinó a una part del exércit Reyal, que, sense cap mena de consideració a la honra del Rey a qui servía y sense respecte al general suprèm qui'l manava, agitava-s, impacient reclamant lo dret de fer los tractes y les crides y aquest càrrech o preeminencia ben poca ventatja li hauría donat, sinó hagués sigut ab lo pretext d'aprofitar l'ocassió, burlant la bona fe dels qui sortían a tractar al peu de les muralles. Diu lo Cronista:

«Va ser, que com los Irlandesos, per trobar-se més prop y per haver rebut major dany de la plaça, desitjavan que les crides y negociacions fossin fetes per llurs quarters, (gelosos dels Espanyols) tot just havía acabat lo plaç de les dues hores, quan, ignorant *o fent veure que no sabia* lo comte de Tiron les clàuseles de lo tractat, fen rompre la treva contra'ls qui, creyent-se en seguritat, miravan, descuydats, per la muralla.» Rompre la treva significa no res menys que tornar a les armes y puix la rompían contra'ls qui confiadament se deixaven veure per les muralles, aquesta ruptura no té cap altre significat sinó que, mentres los assetjats no hostilitzavan y llurs capitans se trobavan fora de les muralles per pactar noblement, los senyor Irlandesos feren poch contra aquells tractan d'assaltar de traydor. ¿Y recordà'l llegidor quíns eran quests Irlandesos? En nostra descripció del exércit, o a l'historia d'on la vàrem pendre, hi consta la distribució de les tres batalles o cosos de batalla en que havía dividit lo Velez les seves hosts: lo paimer y més prinripal era compost en sa reraguarda per lo terç dels Irlandessos y la vanguarda també era formada per ells, de manera qu'aquesta repartició entre'l principi y'l fi del principal cors indica la gran confiança que mereixían a llur general, qui no era altre que l'héroe del qual hem sospitat: «de estos se formaba la vanguardia del ejército, que propiamente gobernaba el Terrecusa.» Per més que'l Tiron *fingis* ignorar, se coneix que'ls tractants catalans conegueren al moment la partida que se'ls hi volía jugar, y se'n tornaren a temps, posant-se novament en l'acti-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tut que devían pendre; va sortir malament la jugada, y si'l Torrecusa no hagués consentit l'infamia, se'l hauría vist totseguit anar a deturà-ls o a castigar als qui comprometían lo seu bon nom de general suprèm y de tot l'exércit del Rey d'Espanya; més, res se diu de la seva vigilancia o zel, per res se retreu lo seu nom en aquests cas y solament se cita un dels tractants espanyols, D. Ferran Ribera, qui «avisà a l'irlandès *qui no acabava de sotsmetre-s*, y havent conseguit per fi deturâ-l, envià un dels seus companys, D. Manel d'Aymar a demanar als de Cambrils nou tractat y diuen qu'executà aquest acte *ab mostres de gran valor*, y's comprèn, car deuría ser dificil tornar a atançar-se al peu de les muralles, entre'ls menaçadors Irlandesos qui hi estaven prop, y'ls engenyats catalans, posats novament, y ab rahó en actitut de defensa, per no saber de qui s'havían de fiar y per no capir, sens dubte, la possibilitat d'aytal escàndol, sens comportar-lo aquells qui per lley natural, en tot exèrcit ordenat y en lo qual hi figuraven tants cavallers, tenen la obligació de deturà-ls sinó de defugi-ls. Lo soldadot extranger *de caràcter impétuos e irat*, qu'ab axò deuría veure burlada la seva farsa del sobtat cambi, quan va voler passar sense més ni més com entenimentat y compassiu, en aquells moments deuría sentir lo reviscolament de l'ira habitual qui'l distingía y la seva exaltada imaginació deuría idear, tant secretament com abans, una nova jugada més infamant encare que l'anterior.

Com que'ls catalans ja no podían anar tan refiats y vegeren lo propòsit dels tractants espanyols, tant en deturar als impúdichs extrangers, com en realitzar ab honra y comoditat mútua llur tractat, accediren a la celebració del segon tracte, y després d'una petita negociació y sense cap altra fórmula o cerimonia, (irregularitat qu'impropriament l'atribueix En Melo a que *eran gent inexperta en aquells afers*, quan ho tenía qu'atribuir a la senzillesa del nostre caràcter, que no fa cas de les exterioritats si son inútils, y, per altra banda no era cosa de tanta experiencia y estudi lo saber tractar y firmar uns pactes,) «lo baró y'ls dos prometeren posar la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

plaça eu mans del Marquès dels Velez, en nom del Rey don Felip, sense cap més tractat o avinença, qu'esperar tota la clemencia y benignitat, com se podía esperar, d'nn general del Rey Catòlich, casi del país de sanch ilustre y de bon cor.» ¿Qué més se podìa desitjar? ¿quina satisfacció més gran podía tenir lo *casi del país* marqués, que cobrar una plaça important, defugint lo versament de sanch dels seus *casi compatricis* y dels seus soldats, ja que si haguessin sojornat uns quants díes més a Cambrils se li haurían mort la major part, si no per occisió del coltell enemich, per la fam qui'ls apretava? Tot general qui arriba a una situació semblant, per honor, quan menys, ha de tenir la previsió necessaria per que's cumpleixi lo pactat ab tota formalitat y seguritat y si'l Velez no va tenir aquesta previsió, si no se'l pot titllar d'inhumà, (segons los plans qu'exhalà devant de l'hlstoriador Melo, quan, mès tart, hagué d'apromptar-li detalls y noves sobre la, per èll, sensible matança dels rendits a Cambrils), se'l ha de culpar de malcurós, lleuger o ignorant, puix no's capeix com, desprès del primer comprís en que'l va posar lo senyor Quiñones, y'l qu'are novament li havían congriat los Irlandesos mimats del Torrecussa, encare's fiava de qui no debía per negocis tan importants, y, allunyat y ab la més gran tranquilitat deixava en mans de folls ço que tant solament les seves mans havian d'arranjar y acabar entenimentadament. Arranjat lo pacte, que fou aprovat per lo Velez, «juzgándole conveniente al estado de cosas, sin ofensa á la majestad del Rey y reputacion de las armas,» circunstancia que no's deu oblidar per jutgar ab justicia la conducta dels catalans enganyats y per conèixere la mala intenció del Torrecusa, s'aplaçà lo cumpliment del acte o formalitat material de l'entrega per l'endemà, essent molt notable'l motiu que's tingué par aquest aplaçament: «tement-se que si s'executava tot-seguit, podía causar gran turbació al exércit, puix *tots esperavan lo saquig*, no ab menys rabia qu'ambició.» Per lo sol fet de sospitar-se axò, s'havían d'usar grans medis per deturar als assedegats de presa y cal suposar que no's deixarían de pendre les mides necessaries, quan veyèm qu'es

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

consigna: «es uso en tales casos poner el ejército sobre las armas, porque estando firme cada uno en su puesto, no dé ocasion al tumulto,» més entendrà naturalment, fins lo llegidor menys viu, que quan se tracta de tals prevencions, s'enten de tot l'exèrcit, per complert, qui's troba allí, sens exceptuarne cap altra força, que l'autoritat del general qui'l mana serà la més interessada en fer cumplir aquella actitut y que tant lo capità com los seus sotsmesos cumpleixen y obeeixen la veu del quefe suprém qui, en aquell acte, representa al Rey y a la Patria, en nom dels quals, y sempre sots la paraula d'honor, se realitza l'admissió dels rendits. Com l'altra vegada en que'l Sr. de Quiñones s'encarnitzà en la matança, ben lluny estava'l marqués dels Velez, únich quefe qui exercía la comanda de totes les forces aplegades al voltant de Cambrils, lo qui vigilava a fi de que l'exércit estés sobre les armes, qui dictava ordres y distribuhía'ls cossos per on calia, l'únich general, per fi, qui acompanyant dels seus mestres de camp presenciava l'acte, puix consta que *la sortida s'executá en presencia seva*, era, diguem-ho de colp y volta, lo sospitós Torrecusa, aquell meteix furibunde qui feu la contra a tòts los qui consellavan lo perdó, aquell meteix qui, sobtadament, y fent quedar parat a tothom, (perque *era cosa contra' seu carácter*,) y defensa tot compassiu l'entrega, lo qui acabava de comportar a les seves barbes meteix, la revolta dels seus mimats Irlandessos, mentres se verificava'l primer tractat de l'entrega, y aquí, en aquesta solemne ocasió, lo més responsable y obligat a fer que'ls rendits sortíssin ab la seguritat promesa, a que cap soldat se separes del rengle en actitut hostilitzadora y'l qui més devía procurar que la seva escorta o seguici particular o la força qui més prop lo seguía donés exemple de disciplina, respecte y prudencia. ¡Qui havía de dir que res d'axó's cumpliría en l'acte la sortida dels confiats y rendits defensors de Cambrils! Ab tota la barra explica l'historiador, després de fer remarcar l'importancia de de mantenir, en tals cassos, l'exèrcit sobre les armes, que «lo Torrecussa oblidà o *fingí* oblidar aquest requisit, pot-ser perque entenía que l'ocasió no mereixia ser

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tractada ab lo meteix respecte que les grans.» manant que no més dues companyíes ds cavalls estessin a banda y banda de la porta per on havían d'eixir los rendits. Després de closes les dues línies de la cavallería, se diu que'es començà a inquietar la gent y a escometre desordenadament, trobant-s'hi present lo Torrecusa, y llavors succehí l'escandalosa y desastrosa escena qual descripció passèm per alt per deixar que'ns la pinti l'historiador Melo qui fa la descripció d'aquell acte repugnant, de la manera més expressiva y ab tal perfecció, que'endebades pretindriam imitar-lo nosaltres:

Pari atenció y pasmi-s lo llegidor.

«Sortían, y'ls soldats (gent qui per rahó de llur ofici pensa qu'ha d'executar lo dany comú), feyan excessos per robar als catalans, alguns ho comportavan, segons la miseria en qu'es trobavan, altres, ab mès géni, defensavan-se de la manera que podían. Fou començat lo planyible cas que describim per la cobdicia y per la insolencia, antiga causa dels majors mals: un soldat se va ficar entremitg dels cavalls per robar a un dels rendits la seva capa gascona, ab la qual anava tapat, lo rendit forcejà per defensar-la y'l soldat perfidiejá en voler-li pendre; lo català va treure-s un alfanchs y ferí al soldat; los de la cavallería volgueren castigar la seva gosadia, donant-li algunes coltellades, per lo qual tement aquells qui ho miravan de més prop, creyent que *la mort los esperaba enganyosament*, procuraren escampar-se per totes bandes, sensa més orientació que'l feble moviment que'ls hi permetía la por. Altres soldats de la cavallería qui no sabían l'orígen d'aquella disputa desenveynaren llurs espases, oposant-se a la fuga dels qui espahordidament fugían de la mort: aviat va correr pêl camp una veu malehida qui seguidament cridava traició, de la qual segurament deuría ser autor algun dels ferits, puix entre ells hi havía mès probabilitat de poder-s'ho pensar y tembre, més que no entre un exércit armat y vencedor. Tots cridaven traició, quiscun d'ells temía que sobre seu vingués y no's fiava de ningú y s'atançava desconfiadament, no més se sentían queixes, crits y plors dels qui sense cap motiu se veyan esquaterats: no

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

més se veyan que caps esberlats, braços trencats, entrámenes palpitants, per terra tot era sanch, tot l'espay remorejat de crits, tot quant se sentia era remor, tot lo que's veya confusió y revoltament: les queixes y la furia anaven junts; tots mataven, tots se compadían, ningú sabía deturar-se. Vingueren a remeyar-ho'ls caporals y oficials y *aunque prontamente para la obligacion, ya tan tarde para el daño*, que jeyan degollats en poch troç de terra, en un instant, més de set-cents homes, presentant un trist expectàcle.

S'augmentà llur turbació, al veure l'exèrcit en armes; admirats se preguntavan la causa los uns als altres y còm s'ho havian d'arreglar: passà aquell núvol de desfetes *y se mostró la razón y tras ella el dolor y la afrenta de haberla perdido.»* No'ns hem deturat, segons tenim per costum, en sotsratllar totes les frasses significatives, perque totes ho son de sobres, especialment en la segona meytat de la narració; los comentaris per lo tant tindrían que ser excessius, més limitant-nos al principal objecte, preguntarèm: ¿Per quin motiu *fingí oblidar* y s'oblidà'l general que s'havía de rebre als rendits y pactats, d'assegurar, com es obligació en tals cassos, que cap part del exèrcit deixés d'estar sobre les armes a fí de que cap soldat sortís de les files per ambició del furt o per carnatge? Si la cavallería formava en linia devant de la porta per la qual havían de sortir los rendits, mostrava axò que aquesta era digna de més confiança, y trobant-s'hi: com ja sabèm, lo Torrecusa ab los seus mestres de camp presenciant la sortida y entrega ¿còm es que va comportar aquest vigilant y responsable suprèm del acte que dels altres cossos del exèrcit se'n separessin soldats per anar a inquietar als rendits, còm es que'ls qui guardavan la porta los deixavan passar entre'ls seus cavalls y còm es que'l genrral, veyent l'abús o l'escàndol, no deixa sentir la seva veu outoritzada tant per fer servar la disciplina com per evitar la desfeta, cóm es, finalment, que devant del meteix Torrecusa, los meteixos guardians se preocupan, s'equivocan, se propassan o's rebelan, puix de totes aquestes maneres pot dirse, per transformar-se en butxins fins a tal punt qu'*instanta-*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

niament degollan set-cents desgraciats, no degollant-ne més, perque tantost *no hi va haver vides per llevar*, y tot axò sense que's deixi sentir ni una veu qui'ls despreocupi qui'ls fassi posar a la rahó, que'ls deturi y que'ls hi mani, obligant-los a creure, com soldats? Apar cosa ridícola veure que després de la matança; y quan ja no's podía fer més carnatge, retornin sobre sí los turbats soldats, preguntant-se la causa de ço qu'esdevenía, que's senti l'afront d'haver perdut lo seny, al obrar d'aquella manera y mil vegades més ridícol dir que llavors *se presentaren los caporals y oficials per remeyar-ho*, y *aunque prontamente para la obligacion, ya tarde para el daño*. ¿Quins eran aquests caporals y oficials, on se trobavan durant l'escàndol y d'on víngueren, fingint voler-ho remeyar? Si estavan ab llurs cossos respectius, no's digui que víngueren, sino que varen consentir les malifetes de llurs subordinats; si no hi estavan, com se consigna, en aquest cas no resta altra conseqüencia sinó afirmar, qu'en un acte de tanta formalitat, se procurâ que no hi estessin presents los qui podían evitar l'avalot y setvar la disciplina, a fí de que la soldatesca s'entregaés lliurement a llur voluntarietat, a fí de que's rabegessin amplement *los qui esperaran lo saqueig ab tanta furia com ambició*, a fi de que's realitzés lo propòsit ideat, quan l'inexplicable cambi del furibunde militar qui fingía compassió per esser hipòcritament més crudel.

Es natural pensar, que'ls qui's rendían. confiats en la formalitat y cavallerositat dels qui'ls acceptavan en nom del rey d'Espanya y sabent qu'al peu de la porta presenciava l'acte un general com En Torrecusa, sots la comanda del qual estavan los nombrosos cossos qui voltavan la vila, deurían sortir humils y ab ordre: humils, per lley de propria conservació, puix se rendían; y ordenadament, perque l'acte ho exigía, calculant, donchs, que deuría acabar la comitiva sortint, ab llurs respectius caporals y'ls demés qui exercían qualque càrrech públich o autoritat a la plaça. Fem aquest càlcul perque, sabent que l'orígen de la desfeta fou un incident parcial, mentres se realitzava la sortida y qu'aquella's realitzá instantaniament, es deducció natural que retrocedis-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sin los qui encare no havían acabat de sortir, essent de moment víctimes de la desgracia no més los qui tenían la desgracia de trobar-se extramurs, puix si tota la comitiva hagués sortit, per complert, de la població, no creyèm que'ls degolladors dels set-cents haguessin perdonat a n'En Rocafort y altres caporals y autoritats que tantost veurèm en poder dels vencedors. Diu-se. qu'en aquella ocasió. ¡quan ja s'havía fet un'altra matança inícua en aquells camps! *lo Velez, dall de cavall, sortia del seu quarter*, y que, al sabér la nova, *torná enrera, y's tancá dins sa cambra y ningú'l va veure aquell dia tot dels seus intims;* procurant-se, mentrestant, per quan li plagués sortir y deixar-se veure, esborrar la terrible taca de deshonra, ttaició y crudeltat que cubría'ls encontorns d'aquella vila qui tantost havía d'enarbrar la bandera del rey d'Espanya, a la clemencia del qual s'entregaren sincerament los rendits: «lo Torrecusa no descansava, ni tampoch los mestres de camp, apaybegant l'exèrcit, fent lo possible per reduhir aquella gent a l'ordre militar: se va conseguir tart: enterraren los morts apressadament, *dissimulant llur nombre;* apartaren los ulls dels llastimosos cadavrès: taparen los cossos y la sanch, més no pogueren colgar la recordança d'aquella feta.» Després d'aquestes relacions, dubtant lo llegidor si l'extranger Torrecusa fou o no copàrticep d'aquella infamia, y si deu culpar-se al Velez més d'abandonat y de condescendent que de cómplix, esperarà, no obstant, com conseqüencia llógica y per instinctiu impuls, si no'l càstich dels culpables y l'escarment dels revoltats, al menys la compassió envers los qui quedaren vius y envers la població on se salvaren. Si ni aquesta ni'ls habitants tenían culpa, ni'l pacte's limitiva a l'entrega de la vila pacíficament y si'l meteix Torrecusa procurava dissimular lo nombre dels morts, fent-los repel-lir apressadament, *com si ab ells s'enterrés positivament l'escándol*, reconeixent ab axò lo malament que s'havía obrat, més gran motiu fora, a part dels primers, per que entrant los fortunats vencedors a la vila, hi obressin ab la deguda humanitat, ja que no tenían clemencia; y si'l Velez sentía aquesta virtut y sabía les obligacions que li imposa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

va'l càrrecb de general suprém, feya d'esperar que, al saber la noticia fatal, anés corrent, primer a esbrinar lo cas, castigant als qui havían compromés lo seu bon nom y en segon lloch per evitar que durés y's perpetués dins la vila l'infamia comesa a fora d'ella. Desengany crudel experimentarà lo qui, guiat per just raciocini y per los seus nobles sentiments esperi aquest natural y merescut desenllaç d'aquella tragedia! Lluny de consignar l'esbrinament y l'escarment dels culpables, l'historiador clou senzillament lo paràgraf on tracta dels enfeynaments del Torrecusa per dissimular lo nombre dels morts y fer-los enterrar apressadament, ab aquestes paraules, qu'ab tot y ser molt breus, (donant la noticia materia per llarchs y curiosos detalls), descubreixen una nova y més gran infamia, principi solament d'altres qu'anlran seguint: «Després s'ocuparen del saqueig, repartint-se la vila per quarters als terços, segons us de guerra.» Calculi-s la disbauxa de sanch, violencies y felloníes que deurien cometre los famolenchs soldats del Torrecusa a Cambrils, al permetre'ls hi, *segons us ds guerra* lo saqueig de la vila, o còm serían tractats los infeliços habitants qu'hi quedaren al escotre-ls y ferma-ls, ab les mans encare sanchnants, los qui acabavan de degollar ab infamia als seus fills, germans, amichs y compatricis! Axò deuría succehir mentres lo general suprém, marquès dels Velez, fent-se'l sensible, tancava-s dins sa cambra, sense deixar-se veure durant un dia, per anar, a l'endemà a rematar, indiscret, la gran obra començada per lo Torrecusa.

Sobre aquesta actitut del quefe suprèm de les armes eyals, exten, pot-ser de bona fe, un paràgraf l'historiador Melo, a fi de desenculpâ-l, (com ja tenim indicat) sense cap altre fonament que l'haver sentit les paraules qui'l componen, de la meteixa boca del Velez, vegent-se «obligat a escriure-les, per la gran diferencia ab que alguns papers (dels qui s'han fet públichs) parlan d'aquest cas.» No hem tingut la sort de veure aquests papers, més sense haver-los vist ¿què havía de dir lo general qui's tenía per *casi* patrici dels catalans, als qui tants de perjudicis havía causat l'exe-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

cudor fidel del odiòs favorit Olivars, al parlar ab l'imparcial portuguès, empresonat a Castella, qui havía d'escriure tots los aveniments de la guerra y les causes qui'n foren motiu; en quin tó s'havía d'expressar, com no fos planyívolament y justicierament, (per no confessar l'arrepentiment o'l remordiment), després del desengany que se'n emportà devant de Barcelona, on fou destroçat lo seus exércits, vencedor fius llavors, després, sí, que tingué que reconéixere l'inutilitat dels seus serveys, la pérdua de la seva fama y ab ella la de la confiança y favor del Comte-Duch? La declaració del Velez a l'historiador poqué haver-la sentit de *sa boca*, los papers qui's feren públichs a Calalunya, en sentit contrari, poden ser falsos o exagerats, més al aceptar En Melo una disculpa d'aquell a qui l'opinió de Catalunya acusava, tenia obligació d'esbrinar si les protestes de sensibilitat y compassió corresponian a la conducta del Velez, després de la matança dels set-cents que tant lo va entristir, obligant-lo a tancar-se dins sa cambra, duraut un día, sense deixar-se veure per ningú; si en los fets inmediats y successius a la presa de Cambrils se portà lo sensible general suprèm del exércit Reyal a Catalunya com home compassiu, reflexiu y dreturer; si acredità guardar consideracions ab los qui essent víctimes de la traició y del engany, tan noblement s'havían comportat abans, proposant llur rendiment, aceptant unes segones proposicions per tractar ab cavallers castellans, després d'haver sigut enganyats, durant les primeres, per los Irlandesos y llur protector lo Torrecusa y s'havían entregat sense fixar-se tant solament en la forma del tractat y en la seguritat de llurs vides, confiats no més en la *clemencia y benignitat* del monarca espanyol, «com era d'esperar d'un general del Rey Catòlich, casi del país, de sanch ilustre y de caràcter compassiu.» Examinèm, per fer la comparació deguda y per justificar l'acusació que fem contra l'historiador Melo, primerament, la narració que va fer-li l'arrepentit o aburrit y potser avergonyit marqués y després los fets posteriors que'ns descriu lo meteix qui més aviat lo disculpa, donant gran valor a les seves paraules. Axí explica dit autor ço que li di-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gué qu'havía fet lo Velez, quan rebé la noticia de la matança y reculà per tancar-se dins sa cambra: «Plorà aquell fet cristianament; blasmà aquella feta ab paraules de grandísim dolor, dient que si hagués vist devant seu esquarterar dos fills que tenía, no hauría tingut pas tant sentiment: *qu'hauria ofert ab gsan constancia les innocents vides dels seus fillets a fi de que no s'hagués versat la sanch d'aquells infeliços*, paraules, per cert, ben dignes d'un cavaller catòlich y jo les escrich ab tota la fe, perque les he sentit de boca seva y'm veig obligat a escriure-les, per la gran diferencia ab qu'alguns papers (qui s'han fet públichs) parlan d'aquest fet» Per aquesta pintura resulta esser un home, sensible y fort a l'ensemps, lo xasquejat conqueridor de Catalunya, sensible quan tan cristianament s'amaga per plorar; fort, quan preté ser més que Gusmà *lo Bo*, puix hauría sacrificat los seus *dos* fillets, y no obstant, al sortir de sa cambra per anar a la vila saquejada de Cambrils, «no gosant perdonar ni desitjant lo càstich, semblant-li més segur (puix en tot trobava dificultats) deixar que la justicia obrés per si meteixa,» se desenten, ab sanch freda, de tot treball, oblida la seva autoritat y la seva intervenció y la clemencia que ben-bé podía exercir en nom del seu Rey y comporta que's remati l'acord que ja anteriorment y en *junta particular* havían pres los jutges catalans qui seguían l'exércit, «aquells ministres, homes de migrada fortuna, cabejosos del fruyt de llur fidelitat, qui no palesavan altra satisfacció sinó la sanch dels seus infeliços patricis.» Axó reconeix y consigna En Melo, explicant tot-seguit lo resultat y provant lo que venía a ser la sensibilitat del Velez, ab aquestes paraules: «Ab aquest pensament y la llibertat en que'l Velez los havía deixat, a fi de que executessin, sense dependencia, les materies de justicia, empresonaren tot-seguit los caporals y magistrats de la vila: eran en En Rocafort, En Vilosa y En Metrola, ab los jurats y'l batlle; se'ls hi formà'l procés, aquella meteixa tarda, *sense donàls-hi coneixement de llurs càrrechs, y sense admetre-ls-hi cap defensa.*

Lo primer que sentiren, després de llur gran por, fou la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sentencia de mort, que s'executà aquella nit, donant-los garrot secretament y l'endemà aparegueren penjats als marlets de la plaça y ab ells llurs insignies militars y polítiques, a fi de que la pena s'extengués més en-llà de llur persona, ans bè s'extengués à llur dignitat, menaçant d'aquella manera a tots los qui les feyan servir en deservey del Rey.» Al parlar aquí d'insignies, se comprén qu'als jurats los deurían haver penjat ab llurs gramalles, y axó, ademés de ser una venjança personal, era una burla feta a les institucions, per de prompte era escupir sobre'l venerable símbol qui, més tart, per odi consemblant, hem de veure cremat per la ma del butxí.

No's deturà aquí la venjança, molts dels habitants de Cambrils foren condemnats a galeres, tal com ho foren també «los habitants de les viles qui obehían la veu del Principat,» desferen la muralla y enderrocaren ab una mina la torra major. Preguntarèm are y ho tenía d'haver preguntat En Melo al Velez, quan aquest li donà explicacions de sa conducta posada: ¿quín efecte deuría produhir al cor del compassiu general lo sinistre aspecte del ilustre baró de Rocafort, dels seus nobles companys, del batlle y dels jurats ornamentals ab llurs insignies y gramelles, penjats als marlets de Cambrils (1), quan sortí d'aquest dissortat poble per anar a aplicar als altres del Camp de Tarragona lo meteix sistema qu'allí s'acabava d'assajar? ¿Deuría entendrir-se lo Velez, al veure aquells cadavres ensonchnats dels infeliços, qual crim no fou altre que llur excessiu amor a la patria, y pensaría llavors, per ventura, en los seus dos tendres fillets, que, segons digué, hauría sacrificat de bon grat, ab tal de que no's vessés la sanch dels infeliços degollats per la cavalleria del Torrecusa? Totes aquestes reflexions s'amonjoyan en nostra pensa, quan llegim tantes infamies, que fins arribèm a creure que pot ser l'historia de Catalunya no més s'ha

(1) A n'algun document dels arxius del Camp, s'hi diu que foren penjats a les finestres de la Casa del Concell y, segons digué En Feliu, a les portes de la vila.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'escriure ab llàgrimes, reflexions que cuydèm allunyar de la millor manera possible, ja qu'es una obligació y fins una necessitat tenir amor a Espanya y no contribuir al seu desballestament ab recordances doloroses. Anèm a veure, tot passant, y mentres l'exércit prepara'l seu avenç triomfal; ço qu'esdevé als altres pobles del Camp.

Generalment, l'historiadòr Melo passa per alt les dates dels aveniments, lo qual no deixa de ser greu turbació per combinar-les y més, dins un memorial de guerra, on es propri apuntar los fets día per día. Quan esdevingué la matança dels quatre-cents y'l perill del Yelez per haver-li occit lo seu cavall, pinta al meteix temps dit autor la terrible estretor del exércit assetjant y diu que llavors s'envià la cavallería a pasturar per los llochs del Camp, qu'entraren a Monroig, Alcover la Selva y altres qui foren trobats molt plens de tota sort de gra y begudes, que Reus s'oferí voluntariament, y que Valls y altres més endinzats cap a la montanya també *ho varen prometre*. S'observa que, desde la sortida del Hospitalet no's nomena ni una sola vegada lo duch de Sant Jordi, y axó, ab altres detalls que veurèm tantost, indueix a creure si aquest capità atemptà per de prompte algunes incursions per los pobles propers y qu'alló d'enviar la cavallería a pasturar pot ser ja era un reforç a les primeres tropes escampades, y l'aviament de la cavallería no pogué verificar-se abans del día 18 de Desembre, ans bè aprés. Qu'En Sant Jordi o la cavallería entressin a Monroig y Alcover y altres pobles richs, emperó indefensos, se comprèn, més no podía ser tant aviat als altres llochs, puix a n'alguns ja hi manavan los capitans francesos ab los auxiliars, y solament en la data indicada, per haver sortit de Barcelona lo día 16, podía haver arribat a Tarragona l'Espernan ab lo Conceller tercer, menys que dits capitans s'haguessin adevançat a llur general. Axí, semblaría (si les dates no estan equivocades), al llegir los *Anals de Reus*, qu'aquesta vila sense forces y sense recursos en aquella ocasió, se vegé menaçada, lo día 13 de Desembre, per lo duch de Sant Jordi qui ab la seva divisió trobava-s a Riudoms, y desd'allí, per medi de les seves avençades, inti-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mà que's rendíssin los reussenchs a l'albir, car de lo contrari sofririrían totes les rigors de la guerra, a lo qual va respondre-s que s'esperaría que's rendís Tarragona: lo Concell o Municipalitat qu'endebades havía esperat los socors y ajut de la Diputació y que comptava ab un reduit nombre d'habitants, (puix molts havían anat al Coll de Balaguer y no deurían esser pochs los qui se'n havían anat envers Cambrils per ajudâ-l), no sabía si abandonaría la vila; més tornant lo duch a fer l'intimació prometent emperò salvar les vides y servar los privilegis, s'aplegà l'endemà, lo concell general y l'acord fou nomenar una comissió a fi de que anés a la Selva a demanar ajut a Monsieur de Monsuar, qui allí comandava ab forces franceses, (y es aquesta circunstancia la qu'indueix a sospitar sobre les dates) proposició y demanda que fou contestada per lo capità extranger, d'una manera que no s'esperava, puix digué: que no tenía forces bastants per oposar-se al exércit Reyal; y llavors, al retornar la comissió, considerant imprudent tota resistencia, s'entregà. D'axó se'n pot deduhir que la Selva fou presa després de Reus y si hem de creure los *Anals Consulars*, a totes dues poblacions los invasors calaren foch a n'algunes cases y *altres coses*, més ja qu'a la primera hi havía francesos y no se'ls hi demanava que lluytessin sols, sinó que donessin ajut, fa creure que deurían abandonar lo poble al atançar-se les tropes Reyals, probant axí l'inutilitat de llur aparatositat bélica, mentres que deixavan Reus abandonat y no's capeix com es que's negaren a donar ajut, podent fer-ho, car si aquella guarnició fos estada poch nombrosa, l'Espernan no s'hauría aventurat a tramètre-la a tanta distancia de Tarragona, y'ls de Reus ja no'ls hi haurían demanat ajut.

Ignorèm los detalls d'entrega d'aquesta gran vila, constan emperò les vexacions, puix a les darreríes d'aquell mes y any ni tingueren necessitat de fer la liquidació de comptes acostumada per la municipalitat sortint y al dominar Tarragona se feu un contínue y total segrestament dels carros dels del país per transports que'ls hi convenía fer als

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vencedors; dnbtém, no obstaut, si, després de presa, deixaren guarnició a Reus, puix no triga gayre a ser altra vegada lo centre de les forces catalanes, ja més organitzades y decidides contra's invasors.

Abans d'atançar-se a Tarragona, s'atemptà guanyar Salou y Vilaseca; si aquell punt que gayrebé no arriba a ser població avuy en día, era important antigament com port natural, com plaça d'armes no n'es gens, puix tota la seva fortalesa consistía en un mal castellot, del temps de Carles V, sense tenir cap altre objecte que la guarda del port, mentres que, en proporcions repartides, tenían importancia lo rengle de torres d'aguayt a la ratlla de la costa; tant era axí, que la seva guarnició no passava de vint-y-cinch homes ab los quals s'hi trobava un altre francés, Mr. d'Aubigni. Qui li dona importancia es l'historiador, quan vegé la diversitat d'opinions y parers, sobre deixar o conquerir aquell punt, com si d'ell depengués la continuació del triomf, que's va suscitar entre dos generals ensoberguehits y mortals enemichs l'un del altre, abdós extrangers, lo Torrecusa y En March Antoni Gandolfo. Seguida per lo Velez l'opiniò del primer qu'era no deixar cap enemich enrera, parà o s'allotjà l'exércit al espay intermitjà de Salou y Vilaseca, (y no cal dir a un pla, puix aquell país ho es tot) se dividiren les nombroses forces ab tota la aparatositat dels canons, en dos cossos, y mentres lo Torrecusa envoltava la tremenda fortalesa, que va entregar-se tot-seguit, com era d'esperar, ab Mr. d'Aubigni; lo célebre y ja conegut Gheli o Xeli, emplaçat sobre Vilaseca, la batía furiosament, fins qne li va entrar per l'esboranch y la va assaltar, ab poca resistencia, puix no componía res per un poder tan gran la defensa de tres-cents del país alguns francesos, governats tots per lo tinent de mariscal de camp Mr. de Sainte Colombe qui també quedà presoner, junt ab un cònsol de Tarragona, gayrebé al meteix moment en que s'entregava lo goveruador de Salou, essent remarcable qu'a n'aquestes tres se'ls hi donà llibertat y ádhuch un d'ells serví de mitjancer per la farsa que's realitzà, aprés, a Tarragona, entre l'Espernan y'l Velez. En Fe-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

liu especifica que'ls defensors de Vilaseca, com que no deurían tenir medis per resistir aquell canoneig, varen veure-s obligats a refugiar-se dins l'esglesia, únich edifici qu'allí podía servir de fortaleza y'ls *Anals de Reus* afegeixen «que la vila fou assaltada, saqnejada y degollats molts dels seus habitants, calant-hi foch, qual desfeta se perpetrà durant lo curt espay d'un'hora.» No podém dir res de Valls per manca de detalls, y en quant a Constantí, fa a suposar que s'en deurían fer amos los invasors, puix tantost s'hi troban acampats, y, segons apar, ab mostres de creure llur domini molt segur, en lo qual s'enganyaren, com veurém.

Indican los *Anals Consulars*, qu'al anar lo Velez a Tarragona, després de que'l seu exércit fes en lo Camp los *costumats saqueigs*, s'atemptà pujar a la Segarra per lo Coll de Cabra, moviment que podía ser no més ab l'idea d'anar envers Cervera y desd'allí desbaratar la resistencis de Lleyda, on també hi havía un capità francés, Mr. de Saint Pol y ab èll probablement auxiliars. Aquest desmembrament del exércit no sembla gayre estratégich, sabent com estava la seva administració y disciplina y per més que fos ab l'objecte de combinar-se ab los qui estaven a Fraga, convenía pensar que'ls triomfs fins llavors adquirits no eran gran cosa, militarment considerats, que faltava dominar lo més difícil, puix lo Penadés estava naturalment dedicat a palestra on havían de raure'ls desesperats, escarmentats o entusiastes de totes les bandes, y finalment, perque'ls invasors s'endreçaven a la capital, nucli principal d'aquella lluyta, on no hi podían passar tant fácilment les follies dels Torrecusa o Xeli y axí, ab rahó, quan diu En Melo que «segons amos-l'experiencia regueixen ordinariament grans treballs a les més insignificants prosperitats», descubreix que'l Velez pensava d'aquesta manera: «temeroso de lo sucedido, cuando pensava en el valor de las cosas que le faltavan por emprender.» Nosaltres donèm la noticia, no per fer-ne més o menys cas, sino perque s'en desprèn incidentalment, que si'l Torrecusa mirava sempre en no deixar pobles per rendir enrera era incomplerta aquella cura si no assegurava lo vençut

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nombroses guarnicions, cosa que no convenía als qui pensavan assaltar Barcelona, puix de colp y volta, admeteren les tropes Reyals, tornavan a admetre de bon grat als del país y ademés, per provar que mentres avençaven contents los invasors, no faltaven patricis qui a espatlles d'ells, o d'altres comarques allunyades, procuraven reorganitzar lo país y fins recobrar lo que pochs díes abans havían perdut.

Aquesta prova enclou la rahò d'haver desistit los Reyals d'empendre llur marxa per la Segarra, puix diuen los aludits Anals que'l motiu de no haver tirat en abant, fou perque, «al voler pujar per lo Coll de Cabra trobaren la resistencia que'ls hi feu En Joseph Margarit qui hi tenía algunes companyíes de gent d'aquelles comarques.» Al extrem de la direcció qu'atemptaren empendre los Reyals per aquell punt, ço es, a Lleyda, l'organització y encoratjament dels del país, era encare més remarcable, y ben prompte ho acreditaren d'acord també ab lo quefe francès qu'allí hi havía, lo Saint Pol, puix fins a n'aquella distancia hi tenía l'Espernan lo seu representant, essent d'admirar que, o per rahò de la meteixa distancia o per causes qu'ignorèm, dit quefe francès seguí obrant com si prescindís de les ordres y flexibilitats del seu general suprèm y fins com si obrés per compte propri, pot-ser (no ho assegurèm) a fi de que romangués sempre alguna sement d'auxiliars al país, fins quan arribés y tot la farsa de la retirada.

Aquest major encoratjament y activitat se començà a remarcar en lo meteix Camp de Tarragona, desprès d'haver entrat als pobles l'exércit a provehir-se de queviures, segons ens ho presenta En Melo, ab un quadro molt animat: «...Tot va ser de considerable alleujament per la fam del exércit, encare que s'usà del remey desordenadament y aportà un altre dany major, puix los soldats, sense respectar cap disciplina, deixavan llur lloch y ádhuch llurs armes y anavan *a la recerca d'alló que veya que'ls altres s'en gaudían*. Aquest descuyt esperonà l'indignació ab que'ls paisans contemplavan lo devastament de llurs pobles e hisendes, sortían per los camins y feyan crudels preses en ells, cada día se'n trobavan

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

molts de morts per lo camp y alguns de ferits ab carnatge.» Ab la noticia de tots aquests aveniments, no es extrany que'l Velez cogitàs temerosament en lo molt que li faltava empendre y que deixés correr l'expedició per la Segarra, envers Cervera y Lleyda, sobretot si's tenían indicis de lo qu'allí's preparava y qu'are anèm a explicar.

Ab rahó diu En Melo, al remembrar aquesta vegada l'origen belicós de Lleyda, (1) que tornà a ser novament, «presidio observantisimo de la disciplina militar,» acreditant-ho ab lo que s'hi va organitzar. A Tamarit de Litera, a la ribera del Cinca los Reyals hi havíen fet quarters los terços de Navarra, a càrrech del senyor d'Ablitas y a Fraga s'ostatjaven los comtes de Montijo y de Parada, qui no deixarían de tenir prop les forces destinades a atacar per aquell punt, segons lo primer plan d'invasió. Ningú explica per que's mantingueren inmóvils aquelles forces, no cumplint-se lo projectat, y no sería tan desencertat jutjar que, si no's va invadir abans, o a temps, per la part d'Aragó, pot-ser fóu per l'actitud en que varen veure als lleydatans. Mr. de Saint Pol no menyspreuà aquesta situació y posant-se en avinença ab En Joan de Copons, (aquell cavaller del ordre de Sant Joan, capitá dels terços de Tortosa, a qui ja hem conegut a Tivenys) tractaren de realitzar, a l'ensemps, dues operacions de suma importancia: mentres los de Lleyda atacarían Tamarit, En Copons ajuntant-se ab les forces que pogués aplegar (pot-ser les dels meteixos capitans qui abans lluytavan ab ell. a Tivisa y a d'altres rodalíes de la ribera), deuría probar algun colp d'efecte en lo meteix territori qual gent comandava y que fou lo primer d'esser dominat per los invasors. Axí preparat, va executar-se'l plan, en molt poch temps. En Saint Pol aplegà (segons En Melo) gran nombre de gent, puix la

(1) En Melo diu d'aquesta ciutat que fou «nomenada Ilerda per los geógrafs (y bárbaramente Leida) etc.» En lo meteix concepte, ¿no serà també barbre nomenar-la *Lérida*, en castellà? No sabèm a que ve aquesta tal erudició, puix, segons aquest principi, resulten barbres totes les denominacions dels pobles d'Espanya y adhuch d'Europa, ja que cada nació ha arranjat, en los seus respectius idiomes moderns o derivats, los noms romans, qual etimologia o rahel no podia menys de desfigurar-se ab lo temps.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

totalitat del exèrcit se componía de set terços dels partits de Tárrega, Agramunt, Pallars, Manresa y Cervera, ab la gent de Lleyda, essent llurs mestres de camp: lo paher en cap de dita ciutat, En Lluis de Peguera y ab ell En Josep Pons de Monclar, En Francesch de Villanueva, (Vilanova?) En Miquel Gilbert, En Pere d'Aymerich y En Lluis de Rajadell. Ab aquesta infantería y uns quants cavalls, sortí de Lleyda En Saint Pol, prenent una direcció contraria a la qu'atemptava, y retornant al cap-vespre cap a Tamarit, arribá ab curós esment, sense esser notat per los de díns del quarter, feu posar escales, y assaltant de cop y volta, encare que'ls navarrenchs se defenguéren, molts ho varen pagar ab la vida, y cent-cinquanta, presoners, foren conduhits a Lleyda, envers qual ciutat ja marxaven, quan los dos comtes qui manavan a Fraga vinguèren, tart, com es de suposar, per donar ajut a llurs amichs. Es notable aquest aveniment per la distancia, puix Tamarit se troba molt mes lluny que Fraga, de manera que los lleydatans començaren per l'últim y mes allunyat fort envers l'Aragó, tenint enemichs entre ells y llur ciutat. L'altra empresa també no es menys remarcable per rahó de la distancia, puix En Copons començá per lo poble mes allunyat, a l'altra banda del Ebre, per Horta, que ja coneixen nostres llegidors. Diu En Melo qu'aquest cabdill quedà allí, «desesperançat de que a Tortosa pogués fer-hi cosa de gran importancia,» mes atesa la promptitut ab que's va fer y a que era cosa combinada ab lo quefe de Lleyda, a fí de que produhís efecte en lo pais y en l'esperit dels invasors, no deu entendre-s lo *desesperançat* com desenganyai, després de atemptar la presa de Tortosa, que ni's deuría imaginar, sinó com convençut per endabant de que *no hi havia esperança* d'empendre un setge contra una ciutat fortificada, ab gran castell, canons y guarnició y qu'ademés, per part dels habitants qui la poblavan, havía corregut lo compromís de separar-se de la causa del Principat y sotsmetre-s al tramès per lo Comte-duch. En Copons portava'l seu terç y algunes altres companyíes (En Melo diu qu'eran d'Almogàvers, fentlos un'altra vegada sinónims de *miquelets*); ab aquestes forces

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

encerclà la vila y demanant los seus habitants un plaç per entregar-se, confiant sens dubte rebre ajut de Tortosa, don Joan los hi va concedir; quan lo plaç ja acabava, en demanaren un altre y també s'els hi concedí y repetint la demanda per tercera vegada, cansat l'assetjant de tanta irresolució a l'ensemps qu'ab sa condescendencia provà la seguritat de la reconquesta y lo poch que temía als soldats de Tortosa, va escometre la vila y be guanyà, sense causar les desfetes qu'en cassos anàlechs acostumavan fer los enemichs.

No s'ha d'atribuir l'entrega a la temor dels habitants, de la meteixa manera qu'abans s'entregaren a les armes catòliques, com imagina l'historiador, puix éll meteix nos ha llohat la població, en altres ocasions, y'ns diu qu'estava: «ben cerclada per la muralla y ben armada ab un castell,» y no's pot creure que, per aquestes circunstancies se quedés sense guarnició, dependent de la de Tortosa. Encare que remarquèm aquesta imprevisió d'En Melo, a n'ell tenim qu'anar per completar la descripció d'aquella empresa, puix la seva autoritat en aquesta part es preferent, encare que no més sía per lo complert y per lo curiós de la narració, qu'aném a transcriure: «Lo governador de Tortosa En Didach de Medina, soldat de llarga experiencia, treballava entretant per donar ajut a la vila, al començ va temer lo perill, puix mirava contra éll la menaça del poder contrari; no obstant, envià cinch-cents de peu a càrrech del sargent major don Didach de Mendoza y manà que junt ab ells avencés tot lo posible, fins a donar ajut a la vila. Arribà D. Didach y la trovà atacada per l'enemich: no va voler provar fortuna, ni haver-la de necessitar; retornà altra vegada, sense fer més que posar-lo a noves de la gloria dels catalans de guanyar la plaça en vista del ajut tramés.»

La prudencia del Mendoza y l'experiencia del soldat Medina podràn tenir tots los quilats que's vullan, més ni l'un ni l'altre varen preveure l'efecte qu'havía de produhir aquella novitat, efecte que l'historiador palesa, en lo darrer paràgraf ab que acaba aquella descripció: «Ab la pérdua d'Orta y l'assalt de Tamarit, cresqué la reputació de les armes pro-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vincials y les del Rey mimvaren en lo crédit guanyant en les ocasions passades.» Tornèm are al Camp de Tarragona.

Després de les proeses de Salou y Vilaseca quan l'exèrcit s'inclinava envers Tarragona, sembla que'l general suprèm hagué de tenir alguna temença, puix en cas de tenir-se que formalitzar un setge, pot-ser los perills anteriors s'haurían duplicat per falta de queviures, puix ni l'hi arribavan les galeres que'n havían de portar, ni's deixava veure'l Garay, qui, com abans hem dit, s'havía d'agregar ab sis-mil d'infantería del Rosselló. No era, donchs, gayre falaguera l'esperança que podían concebre los fortunats destructors dels pobles petits, al trobar-se al debant de la primera plaça formal, qual presa los hi podría reportar verdadera gloria, al escometre un setge contra una ciutat gran, enlayrada, fortificada y tenint forces en lo seu clos, qui, ben unides ab los habitants, podían defensar-se durant molt temps, y, per suprema circunstancia, la direcció d'un general francés experimentat, Mr. d'Espernan. Los *Anals Consulars*, al donar compte de l'admiració que causà als consistoris de Barcelona l'entrega de Tarragona, manifestan qu'aquest acte no era d'esperar, «tant perque'ls de Tarragona o'ls seus síndichs sempre havían pres part als Braços generals, intervenint en les seves resolucions, com també perque la ciutat de Barcelona, poch abans, li havía tramès sis peces d'artillería de bronzo, dos-mil mosquets y altres tantes piques, aixades y aixadells, dihent que'ls volían per fortificar-se y també los hi havía tramès altres pertrets de guerra, molta pólvora y bales, y 40.000 lliures d'argent, per les despeses de dita fortificació.»

Citèm aquest detall, més que per ponderar lo seu valor absolut, per donar idea de l'opinió que tenía'l país d'aquella defensa y per acreditar la disposició en que's trobava, a favor de la causa del Principat, molt poch temps abans de que hi faltés.

No obstant, ja després de la presa de Cambrils, lo jove duch de Sant Jordi (extranger y fill del extranger Torrecusa), «á quien la edad y la gallardía de espíritu incitaba á

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que buscase una gran fama por medio de un eminente suceso,» vantava-s de que s'ampararía de Tarragona ab molt poch temps, a la nit següent. En Melo qui'ns dona la noticia d'aquests dos misteris, encare que no'ls esbrina, nos diu del inspirat héroe, parlant de l'antiga ciutat, que «ni l'havía vista y que no sabian de defensa més que lo que li deyen» afegint que «tant va dir lo duch, y ab tal afectació, que'l Velez atemptà enviar-li.» No sabèm lo que va dir per convèncer, y si no havía vist may Tarragona, ni sabía res de la defensa, quan li confiaren la empresa, era senyal de que, entre los medis que deuría retreure, n'hi deuría haver algun que facilitava l'adquisició, sense que per aquesta fos mester cap requisit d'aquelles circumstancies indispensables a tot militar o conqueridor. Ab tot y les assegurances del forassenyat donzell, l'historia suposa, que tractant-ne després lo Velez ab persones del seu concell, va deixar aquella idea y manà que l'exèrcit avencés. ¿Qui'ns diu si l'idea fòu admesa, y en lloch de precipitar-la o reulir-la, no més s'aplaçà per quan fos ocasió avinent? Axí es de creure, veyent en tot lo qu'esdevé, n'es lo veritable movil agent, intermitjancer o héroe lo donzell garlayre y refiat qui cercava la fama; per medi d'un gros aveniment o succés. Ja al veure presoners a Vilaseca, lo francès Sainte Colombe y un cònsol de Tarragona (1), diu-se qu'aquests foren tractats «con gran deferencia á que su natural diò causa,» lo qual ço pot significar altra cosa que tant lo representant de la municipalitat tarragonina com lo capitost francès foren amables ab llurs meteixos vencedors; en cambi, y es aquesta una prova refermant de la conducta d'aquells, l'altre capdill francès qui manava a Selou, si fou dut a la presó tantost lo'n varen treure «con poca cortesía, despues de haber hablado sin comedimiento á los generales en demanda de su libertad,» y que'l qui, essent presoner de guerra, no tè respecte ni als generals voncedors,

(1) Tinga-s present que, entre'ls diversos noms que prengueren lon representants de l'autoritat municipal a Catalunya, los de Tarragona, com los de Perpinyà, se nomenavan Cònsols, mentres que'ls de Barcelona eran Concellers y'ls de Lleyda Pahers.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

al demanar la seva llibertat, era senyal de que tenìa algun dret per raclamar-la, puix ja sabèm lo que manan les lleys y costums militars; adhuch més: ab tot y ser irrespetuós lo presoner francès, fins a l'extrèm d'obligar als altres a que'l tractin ab poca cortesía, es tret de la presó ou poch abans se l'havía tancat. Aquests dos detalls y la resposta del altre capità francès, monsuar, qui manava a la Selva, quan se nega a donar ajut als de Reus, si no son precedents de lo que anèm a comptar son indicis segurs de qu'entre'l general suprèm del exèrcit Reyal y'l qui ab igual caràcter manava a Tarragona mitjançava alguna inteligencia secreta, o quan menys, se preparava'l camí per assolir-la, y d'aquesta inteligencia en fou promotor ó'n va ser l'ànima lo jove duch de Sant Jordi.

Fora molt llarch si haguessin de transcriure tot lo que, ab tal motiu, encare qu'exposant lo fet sense sospites, compta En Melo, (qual obra pot consultar lo llegidor) per lo tant, fixant-nos no més qu'en les frases o noticies de trascendencia que deixa anar, les afegirèm, com altres tants detalls, a les observacions anteríors, a fí de que'l seu conjunt nos sian guior, al voler esclarir lo misteri que presenta la gran esperança, que ja de lluny, va concebre'l jove duch, fill del Torrecusa. D'aquest personatge assegura l'historiador qu'era «home afectat a la *nació* y llengua francesa,» y suposant que continuava presoner lo Sainte Colombe, afegeix que l'altre aprofità aquella avinentesa per *començar a parlar* ab ell, ab l'objecte que veurèm aprés. Més pàri-s esment a que abans de posar-se en relació lo capità francès y l'espanyol, y dihèm abans, perque aquesta no era encare l-ocasió de veure-s la plaça de Tarragona en estretor, ni desde ella s'havían atalayat del conjunt del exércit en l'actitut menaçadora que després s'explica, lo meteix Espernan, per medi d'un trompeter, havía escrit una carta no al Velez, com semblaría natural, sinó al Torrecusa, al pare del jove duch de Sant Jordi, recordant-li la coneixença qu'havían fet desde la guerra de Salses, *preciándose de tenerle por contrario*, y demanant-li (cosa extranya) que li fes conèixer la manera de fer la guerra, pro-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

posant-li lo quarter y cambi sénse diferencia de catalans y francesos. ¿Podría may creure-s qu'un home de la categoría de l'Espernan cometés aytal indiscreció, per por o cobardía? Va rahonant l'historiador l'efecte que produhí aquesta proposicio y assegura que la resposta trigà. (altra prova de lo adevançat qu'era'l progecte) essent en aquesta ocasió quan se fa formular en certa manera per lo Sant Jordi, qui, tirant-se-les d'espanyol, va dir al Sainte Colombe, que'ls espanyols sabían distingir lo tractament que s'ha de donar al contrari o al rebetle, d'aytal sort que, d'aquesta manera, donava seguritat de la plaça als francesos. «Entendiólo el Santa Colomba, (continua En Melo) y que su razonamiento se *encaminaba á algun partido*, ofrecióse á trasarlo si gozaba de libertad; pareció que convenía, y fué enviado cortesmente y *con mejores noticias* del *poder del ejército*, que los franceses no guzgavan por tal, segun las erradas informaciones de los catalanes que ó no lo creían, ó lo disimulaban.»

Semblarà qne l'objecte d'aquest *partido* que's proposava al Sainte Colombe, no més era espantar a l'Espernan, mes tinga-s present qu'aquest ja havía escrit abans y per medi d'un trompeter (*no sin industria*, afegeix En Melo,) una carta qui'l posà en relació ab En Torrecusa. Pot-ser per desenculpar la conducta del general francés, l'historiador s'entreté fent lo quadro mes trist del interior de la ciutat, on, diu, los habitants no tenían veritable coratge per resistir, lo vulgus, dividit en bàndols, no mes servía per tenir por, uns volien lo Rey, altres la república, mancavan los forratges y queviures necessaris, no hi havía mes infantería que la dels 800 novençans de Barcelona, etc. etc., descripció que podría ser exacta, si'l que la va fer no hagués format part del exércit qu'esperava, molt separat encare de les muralles, lo resultat del *partido* o empresa que s'encarregà al Sainte Colombe per lo duch de Sant Jordi y si no recordessim qu'a les poblacions y forts ben allunyats de la ciutat hi havía auxiliars y capitans francesos ab los quals, ab los 800 de Barcelona, ab lo gran nombre de cavalleria que, muntada o desmuntada podia servir per la defensa y afegint a n'aquestes forces los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui a la ciutat (ja qu'hi havían bàndols) no cridavan visca'l Rey y ab los qui haurían vingut, aplegant-s'hi segurament dels pobles del Camp del Panadés y de la Segarra, per fastiguejar y aburrir los assetjants, si'l general francès hagués tingut ganes de defensar-se, ho hauría conseguit per més qu'un dels bàndols interiors volgués obrar com abans ja s'havía obrat a Tortosa.

Donant com a certa la descripció, En Melo se la considera com motiu suficient perque l'Espernan fes lo que va fer, si bé li cau un detall que no deixa de ser significatiu: «otros dicen que cotejàndole (el peligro) con *su instrucción secreta*, juzgó ser éste el uno de los casos en que se le ordenaba la retirada: aficionóse al remedio y lo puso por obra.» Si l'Espernan tenía instruccions secretes, no sabèm com pogué arribar llur aplicació al cas qu'esdevenía, segons sentí l'historiador y nosaltres qui volém esser menys maliciosos en aquesta parte, no dubtèm de que'l cas provingut secretament podía haver arribat, y esser aquest, com se diu vulgarment, deixar als catalans a les banyes del bou, en lo moment de major estretor y quan de la resistencia de Tarragona depenjava lo desbaratament del exércit invasor, a fi de que, ja que's limitaren a llogar auxiliars al Rey Cristianíssim, reconeguessin la necessitat de tenir-lo per quelcom més qu'amich o protector, a fi de que decididament l'aclamessin Comte de Barcelona, en qual cas no mancaría activitat y socors per part dels francesos contra'ls castellans, napolitans, irlandesos y portuguesos qui venían a humiliar-los. Los fets justificaran aviat nostres mals pensaments, emperò certs.

Un colp produhí'l seu efecte, o donà apariencies de produhir-lo, la cómica embaixada del Sainte Colombe, vingueren les exigencies per part dels Reyals, altra comedia a la qual no's prestà del tot l'Espernan, puix hauría sigut posar molt de relleu aquell negoci, puix se li deya qu'ab tots los seus francesos havía de desamparar la ciutat, que «havía de treballar tot lo posible per obligar al magistrat a que'sentregués modestament en mans del Rey,» que'l terç de Barcelona, ab lo seu Conceller, s'incorporessin al exèrcit Reyal

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y que'ls hi fos entregada la venerada insignia y penó de Santa Eularia. No s'especifica quines disculpes va donar lo general francés y encare aclara menys l'historiador ço que feu per quedar bè ab uns y altres (puix es veritat que'l terç barcelonés, ab lo Conceller y l'insignia, se varen salvar com ja veurèm), y sí, en cambi, per desenculpar altre vegada l'Espernan se'n inventa una que de cap manera va poder succehir y'l paràgraf on ho explica no més serxeix per que la posteritat o la critica no titllessin d'infidel l'auxiliar qui vingué a encoratjar-nos, posant-nos en los mes grans perills. Axí es que diu de l'Espernan, com si's proposés excusar-lo devant de les pretensions del Velez: «... per cumplir la satisfacció del seu esperit envià a que's proposés als Diputats la resistencia. Trameté a n'En Francesch de Vilaplana, tinent general de la cavallería del pais; los hi explicava com havía arribat a Tarragona y que si bé'ls medis no eran proporcionats per la defensa, que, *éll oferia la seva vida per lo bé del Principat:* qu'era poca la cavallería per armar y defensar la muralla, y *ab l'altra part sortiria a la campanya per inquietar l'enemich*: qu'axò era tot lo més que podía fer, per part seva, qu'ells s'arrangessin d'aytal sort que llur voluntat o propósit pugués reexir.» Inventada la proposició, s'havía d'inventar també la resposta dels Diputats: axi es qu'En Melo fingeix dubtes y palanquejaments per part d'ells, o àdhuch més, desconfiança ja en lo triomf de llur causa essent axò motiu de que no contessin y de que, interpretant-ho l'Espernan a la seva manera, se resolgués a pactar ab l'enemich: «tant trigaren (los Diputats) a respondre que l'Espernan interpretà en llur confessió llur resposta, pensant qu'ells no gosavan elegir llur perdició, ans bé s'avenían a soferirla. En vista d'axò va resoldre-s y trameté a n'En Sainte Colombe a l'exèrcit católich, al qual ja'l troba bellament extéç a sobre d'un repit en lo millor punt devanter a la ciutat, que mira a ponent.»

Desfèm are ab detalls totes aquestes invencions: comprovat que l'Espernan ab lo Conceller y ses forces respectives no sortiren de Barcelona envers Tarragona fins al día 16 de

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Desembre, no podían atribar a la darrera ciutat fins al día 18, lo meteix día y tot-seguit no podía enterar-se'l general de les diverses causes interior, exagerades per En Melo, que's senyalan com móvil de la seva inesperada conducta immediata y per axò, per escriure al Torrecusa a fí de que En Sant Jordi executés lo plan seu qu'havía exposat a son quefe, En Sainte Colombe per medi de les anades y vingudes d'aquest intermitjancer (puix tot axò es anterior al suposat viatge del Vilaplana a Barcelona) lo llegidor reconixerà que fem curt concedint un parell de díes, de manera que'l día 20, escursant-ho tant com podém, deuría ser quan l'Espernan se resolgué a trametre'l quefe de la cavallería catalana, En Francesch de Vilaplana, a la Diputació y no s'oblidi qu'en aquest cas encare s'ofereix lo general francès a fer resistencia, explica'ls seus medis defensa y promet sortir en campanya ab part de la cavallería.

¿Quant de temps concedirèm a un general tramès desde Tarragona'l dia 20 per arribar lo dia 21, mes encare que fos axí, suposant-lo sortit d'aquella ciutat a les primeres hores del dia anterior, no restarian més que tres dies fins al dia 24, en lo qual lo Velez ja va fer la seva entrada triomfal a Tarragona, durant los días en que s'havía de proposar a la Diputació, o discutir-se a la junta de Braços la consulta y demanda qu'havía portat lo Vilaplana, s'havía de resoldre emprenent altra vegada lo meteix encarregat, o un altre en lloch seu, lo viatge envers Tarragona per portar la resposta, en vista d'aquesta necessitava l'Espernan quelcom de temps per pensar-s'hi, abans no's precipités a l'entrega de la plaça y no hi ha ningú que cregui possible la realització de tantes coses en tres díes, puix falta materialment lo temps per cumplir-ho Hem calculat y concedit tres díes no més, per cercar la posibilitat d'un fet impossible, y ¿qué's dirà are, si probém, per medi dels detalls del meteix historiador Melo, que no's concedeix ni sols un día per executar-ho? Consigna aquest autor qu'en los tractes entre l'Espernan y'l Velez «s'havía convingut que l'entrega de la plaça se fes *a l'endemá*, día 24 de Desembre» y's diu a l'endemà, perque

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'endemà, perque l'anterior, qu'havía de ser lo 23, se feu al Camp la cerimonia de la recepció o rendiment de la ciutat, presentant-se'l capítol eclesiàstich y altres corporacions al general espanyol y passant-se aquest día en cortesíes y convits que's feren mútuament lo Velez y l'Espernan y'ls seus, essent en aquesta ocasió quan «lo Conceller coronel, *desesperant de tot remey* fugí de la ciutat emportant-se'n lo penó ab lo qual hi havía entrat, los qui volgueren esser fidels a la patria lo varen seguir, y sortí fàcilment y d'amagat.» Per que l'Espernan s'aventurés a sortir ab los seus lo dia 23, disposat a fer y rebre obsequis, a familiaritzar-se, menjant y bebent ab los qui pochs díes abans menaçavan la ciutat qu'éll havia de defensar, se necessitava tenir molta seguritat y havían d'haver mitjançat tractes y aquests tractes son los que negocià o aparentà negociar lo francès escullit per lo duch de Sant Jordi, qui foren entregats la nit del 22, y no's pot dubtar d'axó, puix a l'entregar-se, se senyalà l'endemà per veure-s y dinar junts; «tornà lo Santa Colombe a la plaça y, aquella meteixa nit, l'Espernan trameté les capitulacions fiamades per mans de Mr. de Besac, general de la seva cavalleria. Lo Velez va rebre-l ab cortesía, firmà també lo capitulat ab lo francés y l'endemà's varen veure al camp espanyol y dinaren junts uns y altres, caporals, castellans y francesos.» Donchs bé: si concedim tot lo día 22 per escriure o redactar y fins si's vol per idear aquests tractes, ¿no resulta que'l día 21, quan menys, es dir, lo meteix día que pogué arribar a Barcelona En Vilaplana per consultar los Diputat, estava ja disposat l'Espernan a fer lo que feu? ¿On es, donchs, la triga dels Diputats en respondre, on son lo silenci y la demora que s'inventan per desenculpar lo general francés, suposant-lo obligat perque interpretava lo significat d'aquella falta en los representants del govern de Catalunya? Fins arribèm a dubtar si'l Vilaplana estigué a Catalunya, puix s'el troba al Penadés comandant la cavalleria que tot justament ha d'oposar-se al exércit del invasor, quan avenci per allí, y al marxar a Tarragona l'Espernan ab lo Conceller no parlà d'altra cavalleria que la francesa; y si no val aquesta

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sospita, n'hi ha prou ab observar les sessions de la junta de Braços, desde'l día 16 al 24 de Desembre, per convencre-s de que ni per conducte del Vilaplana ni de cap altra persona reberen los Diputats la més mínima comunicació y de que l'entrega de Tarragona fou verdader motiu de sorpresa y admiració, com cosa inesperada y que may s'ho haurían pensat los qui miraven aquella ciutat com obstacle insuperable a l'avenç del exércit invasor. Altre paràgraf del meteix historiador confirmarà que la trució del Espernan, aquest va fer-la perque va voler, obehint les ordres secretes y no per falta de forces per defensar-se qu'es lo pretext inventat per desenculpar-lo, fingint lo de la consulta als Diputats y la triga d'aquests en respondre y dit paràgraf es lo que'l Melo escriu per explicar la sortida de les forces de la ciutat: «Los francesos havían tret llurs tropes a campanya per la part que mira al camí de Barcelona, formant-se diset batallons mitjans y entre tots hi havía més de mil cavalls: no fou solament urbanitat, sinó artifici a fi de que mentrestant l'infantería catalana qui's retirava, llurs cavalls y bagatges tinguessin temps de millorar-se en les marxes.

Per fí, s'assoliren les esperances segures que molt abans havía concebut lo duch de Sant Jordi; va produhir lo seu efecte la cortisana y obsequiosa corresnondencia entre l'Espernan y'l Torrecusa, arribà'l cas previngut en les instruccions secretes que'l gener»l francès auxiliar, en apariencia fins llavors, tenía rebudes del seu govern! Va consumar-se l'infamia y la consumà'l francès per ell meteix, donant nosaltres la rahó en aquesta part a's papers qui arribaren a les mans d'En Melo *estampats* y *manuscrits*, segons los quals, se preten que l'Espernen capitulà ab lo Velez sense donar noticia al magistrat de lo que pretenía fer. douchs per probar lo contrari no li acut a l'historiador més qu'aquest sublim càlcul que no necessita cap comentari: «més no sembla creible qu'un home *eutenimentat* y *extranger* negociés la rendició de la ciutat, sense qu'ho scpiguessin los seus ciutadans.» Creyèm que'ls gran diplomàtichs no deixan de ser assenyats per més traicions que combinin, sobretot si han d'oberir un'al-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tra voluntat prepotent, y la qualitat d'extranger es un trist motiu per que no's sospiti d'un home, puix tots los homes son extrangers quan se troban fora de llur patria. No s'enteraría molt l'historiador del assumpte que defensa, quan, com en altres cassos anàlechs, té una idea tan confusa de les institucions del país y del magistrat al qual aludeix, representant del govern de cada ciutat, puix al parlar després de la cerimonia de la rendició, de la qual anèm a parlar dona al meteix magistrat de Tarragona lo nom de Diputat, qual denominació té en aquell temps un significat tan distint a Catalunya.

En dit acte de rendició succehí un fet que no podèm passar per alt, per confermar mès y més l'opinió que venim exposant sobre'l carácter del Velez. Després de lo que acabèm d'exposar, y adhuch admetent l'idea d'En Melo, de que l'Espernan tingué que firmar los capítols d'entrega, d'acord ab lo magistrat o municipulitat, tenim que la ciutat de Tarragona, sens donar mostra de resistencia y sens arribar tan solament lo cas de que'l Velez la posés setge, rebía a n'aquest representant del seu Rey bonament y urbanament, era regular, donchs, que'l magistrat de la ciutat ab totes les corporacions de la meteixa sortís ab la pompa y cerimonial costumat, tal com una municipalitat quan rebía al seu Virrey, no obstant la manera com aquest, qui's ventava d'esser *gayrebé natural* de Catalunya, tracta a les autoritats compatricies, entre les quals hi havía'l capítol eclesiàstich, quan se li presentavan, si no provan que dit personatge era un tirà inconsiderat, acredita la sobergaría més petulant. A lpresentar-se ab «aquella pompa y autoritat usada entre ells a imitació de les repúbliques... notant-ho atentament los hi feu donar entenent, abans d'escoltar-los qu'era aquella una ocasió de gran hnmilitat y reverencia y que per lo tant s'haurían de presentar devant de sa persona *ab la major postració possible*, y no d'aquella manera. Los Diputats cumpliren l'ordre imposada, no deixant de tembre que *després topessin al primer pas de llur congratulació ab efectes d'enuig*; emperò tirant a bona part que'ls seus càstichs paressin en demostracions

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vanes o poch sensibles, obehiren de bon grat y *entraren tal com los hi fou manat.»* Sols falta saber aquí, quina pogué esser aquesta forma, si deposant les meces e insignies consulars, si flectant lo genoll a terra o inclinant la testa devant de qui'ls rebía dret y fora del seu quarter, o si confessant de paraula qu'havían errat y demanavan misericordia; més fa a supusar que deuría ser tot s l'ensemps, puix diu lo cronista qu'al parlar en nom del estament eclesiàstich lo canonge Anton de Moncada, ho feu *afeginti-hi alguncs llàgrime- y demostracions de temença*, quan afirma que *després* los Diputats *digueren totr una meteixa cosa*, y quan, per fí transcriu l'altiva resposta del compasiu Velez qui acabava de fer penjar als marlets de Cambrils los jurats d'aqeell dissortat poble: «Deya qu'en nom de S. M. Catòlica rebía aquell poble a la obediencia seva, puix ostava segur de que s'arrepentían molt de les errors passades, y que *habian de dar a. mundo en fuerzas y en servicios grande satisfaccion de sue culpas.»*

Mentres està a Tarragona lo fidel representant del Comte-duch, per preparar lo plan d'avençament y també per salvar terribles dificultats que no havía imaginat, trelladémnos, per un moment, a Barcelona, Després de tot lo qu'hem exposat desde'l començament d'aquesta guerra no'ns cal fer cap reflexió per donar a conèixer l'estat del Principat, tant sots lo punt de vista militar com econòmich y si'l feble ajut llogat a le França ni'ls esforços del país bastaven a conten'r l'avançament no sospitat desde Tortosa, del nombrós exércit invasor, acabats los recursos pecuniaris y sense tenir un héroe, que bona falta feya, per unir, organitzar y dirigir ab talent les forces heterogenies escampades per diverses comarques del Principal, apart dels resultets, materialment fatals, qu'axò podía produhir, la trancendencia moral a la ciutat que's considerava com cap y casal, devía ser desastrós, no solament per lo decandiment del esperit públich, sinó per la necessitat de tolerancia, car sense unió y confiança s'enerva l'autoritat del govern, cosa que per cert no arribà a succehir perque'l patriotisme ho suplía a la gent del poble, que sempre s'ha de tenir favorable y preparado, engendra

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

abusos qu'insensiblemeut alimentan les males pesions y que arriban a transformar-se en costums escandaloses, ocasió malestruga que moltes vegades sol explotar l'enemich o la política extrangera, seguint aquella antiga màxima: divedeix y vencerás. Cosa sapiguda es, aquí y a tots los pobles del món, qu'en temps de revoltes de les quals son focus més natural les grans y riques ciutats, s'hi aplega'l rebuig de totes les poblacions per poder-se aprofitar un día d'avalot, escomesa Catalunya per los dos extrems seus, per la part del Ebre y per la part del Rosselló, temen esser víctimes de la soldatesca, moltes families riques o pacífiques s'anaren concentrant a la cadital y consignan los *Anals Consulars* que «donava llàstima veure tantes dones e infants plorant qui entravan per los portals de la ciutat.» Les lleves o enllistaments que's feyan seguidament a Barcèlona hi feyan baixar a tots los qui s'estimavan més aquest servey u ofici particular que no'l que exercían en llurs respectius pobles y per poch qu'hi durés la seva nermanencia, bastava'l tracte de tals forasters ab l'ínfima plebecia per corrómpre-la y predisposar-la, ab pretexts patriòtichs, per cometre les malifetes. Ja de temps era coneguna la gent de Ribera com avalotadora per excelencia, puix se la veu figurar sempre a totes les bullangues y en aquesta ocasió s'havía insolentat de tal manera, que ben clarament se distingeixen dins de la ciutat dues plebecíes distintes, la dels barris sempre obedienrs a la veu de les autoritats y la del dit barri, que, unida ab lo rebuig foraster, no feya cas de les ordres o crides, o bé esperava l'ocasió avinent per contrariar-les palesament. Les males noticies, com es de pensar, eran aprofitades per aquella multitut demagògica y turbulenta que no tenía idea de patria y aquesta vegada ho foren d'una manera complerta, puix exagerant lo perill qu'a tots menaçava, remembrant com eloqüent exemple, per convencre e incitar, les devastacions e incendis qu'anavan cometent als pobles los soldats del Velez, planyent-se del engany dels auxiliars, que no's podía negar quan les meteixes autoritats se'n planyían, y reculant fins a anar a cercar l'origen d'una situació tan ver-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gouyosa per Catalunya, semblavàn als mals patricis qui n'havían sigut causa y cridant ¡venjança! contra ells y llurs bens, convidavan als qui ni per instinct ni per costum podían esser sanguinaris ni lladres, més qui sentíen bull'r dins llur pit la més ardent rancunia contra tots los qui's podían considerar com enemichs de Catalunya. Al indicar aquestes causes originaries, devèm renovellar aquí, per un cas de que'l llegidor ho hagués oblidat, la flexibilitat dels jutges o ministres del Concell Reyal o Audiencia ja en temps del virrey Santa Coloma y la manera indiscreta ab que's portavan (ab tot y ser naturals del país cobrant llur sou de les rendes de Catalunya, oncare que llur càrrech era de nomenament Reyal) a servir fins d'allotjadors del exèrcit, quan la qüestió dels allotjaments. Ja en altres avalots, ,os cegadors o'ls qui vestits de tals havían invadit les cases d'alguns magistrats, occint y saquejant, y ja fos perque no se'ls hi pogués tirar an cara aquella tasca o perque confiessin en lo seny y prestigi de les autoritats qui no volían desordres, o pot-ser perque reviscolava en llur pit l'esperit català, veyent tantes infamies dictades per la cort y executades per los soldats, alguns d'aquells primitius jutges havían continuat a Barcelona durant totes vicissituts per les quals s'havía traversai fins llavors.

Aquesta consideració pot-ser era justa y merescuda, puix res s'havía atemptat contra'ls iudivídues del Concell residents a Barcelona, ab lot y veure qu'a n'alguns de la meteixa classe va deure-s la conspiració y entrega de Tortosa y ab tot y saber-se qu'ab lo meteix exércit invassor n'hi anavan altres d'igual categoría, formant lo tribunal áulich del general suprèm. Quan lo Velez hagué de fer justicia a Cambrils, ja vàrem veure com se portaren aquests senyors, indignes de la raça a la qual pertanyían, puix a ells més qu'a ningú deure-s la sanchnant venjança comesa contra'l noble varó de Rocafort, los caporals militars y'ls jurats de la tan dissortada vila y bastá qu'arribés la nova d'aytal infamia a Barcelona per que la plebs seductora o seduhida, no sabent com desfogar la seva furia, corrés evalotadament a les cases

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

on habitavan aquells antichs companys de tribunal y acusant-los, ab rahò o sense, de complix y traidors, se llencés a exterminar-los de la manera més crudel. Va indicar quelcom d'aquest repugnant avalot En Feliu, suposant-lo començat lo día 24 de Desembre, de resultes de lo esdevingut a Tarragona, o sía de la seva inesperada entrega, més los *Anals Consulars*, d'on ho extractà sens dubte aquell autor, diuen ben clar que va produhir l'avalot la nova de lo esdevingut a Cambrils, on, desprès de las desfetes e injusticies allí comeses «los soldats deyan públicament que cosa igual farían ab los de Barcelona, quan hi entressin.» Després de la nova de Cambrils, y quan lo poble ja corría avalotat, arribà la de Tarragona, de la marxa de l'Espernan cap a França y de la retirada del Conceller tercer al Panadès y va coincidir un esdeveniment inesperat, igual qu'un'altre succehit dos mesos abans, y capaç per sí sol per posar en desordre y consternació a les autoritats y d'abrandar més promptament lo tió de la venjança que ja duya la plebecía enfuriosida y fou qu'a trench d'auba descubriren dues galeres enemigues atançades al moll, en actitut d'assetjar la ciutat; ab aquesta novitat la gent se va alarmar y repartits per les muralles tots los ciutadans qui tenían armes y tramesa una companyía de gent *aventurera* a Montjuich, se passà tot aquell día en complerta alarma que no's podía defugir o reprimir, tenint que dedicarse'ls consistoris y autoritats a la vigilancia y defensa, creixent tant la terrible angunia vers la nit, quan se va dir qu'al costat de les dues galeres n'hi havían altres setze qui venían de Roses conduhint forces d'infantería cap a Tarragona; més gran va ser lo conflicte qnan se va observar que les dues primeres galeres avençaven vers la punta del moll, en direcció a la Dreçana, per amparar-se, sens dubte, de dues galeres catalanes que s'hi havían armat y qual defensa s'havía confiat tot justament a la gent de la Ribera: vingué la nit y malgrat la gran fosquedad, deixant lo perill interior, perque no hi havía altre remey, y atenent les autoritats no més qu'a la defensa, fen apuntar l'artillería del baluart de Mitjorn a la direcció qu'havían de seguir al entrar les ago-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sarades galeres y engegant al etzar canonades y més canonades, passá la nit d'aquella manera tan terrible, ignorant-se ço que's podría veure al sortir lo sol del endemà. Aquella actitut produhí'l seu efecte: les dues galeres enemigues havían desaparegut, les altres 16 o les qui fossin deurían continuar llur marxa envers Tarragona, puix no se les va veure per cap indret y la ciutat recobrà la tranquilitat en aquest perill transitori, més en cambi, no podent distreure-s l'autoritat de la seva atenció més perentoria, la xurma de la Ribera se dedicà mentrestant a llurs malifetès, començà per lo carrer de Mirallers on hi vivía micer Rafel Puig, lo tregueren de sa casa y'l deixaren tot apunyalat en mitg del carrer, després anaren a la Riera de Sant Joan, devant del rech de Junqueres, on hi tenía sa casa lo septuagenari y enmalaltit micer Joan Babtista Gori, gitâren-lo per la finestra al carrer y atemptant un altre micer Lluis Ramon, fugir de sa casa que la tenía al carrer mitjà de Sant Pere, quan anava a saltar una paret, lo feriren y tot seguit lo remataren a trets al mitg del carrer. Tenían preparades llargues soques y ab elles lligaren los tres cadàvers y aquella infamada turba los va rossegar pèls carrers de la ciutat, portant-los per fi a la plaça del Rey, on l'autoritat, tement pot-ser més avalotats y volent-los defugir, hi havía fet posar tres pals per penjar-hi, en càstich, als meteixos *delinqüents avalotadors* y en aquell lloch d'ignominia hi deixaren penjades les tres víctimes. A una de les actes de la Diputació (en la qual, per cert, no deixa de consignar-hi lo qui la redactà qu'a la ciutat hi havía verdaderament traidors qui seguidament donaven avís a Madrit de tot lo qu'esdevenìa, y acaba ab una maliciosa advertencia, de que «se guarden aquellos á quien toque el suceso, porque tendrán igual fin,» s'hi descubreix qu'a l'endemà la comunitat del Pi anà a despenjar y recullir los cadàvres per sepelirlos y d'acaord tots los escrits als quals acostumèm fer referencia declaran que *los consistoris varen sentir molt aquestes calamitats* y qu'a despeses llurs los feren enterrar, com pogueren, a la Seu. Si no bastés tot lo dit per desenculpar les autoritats, la llur conducta inmediáta les enaltiría, puix feren

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ço que menys se podía esperar en la situació apurada en que's trobavan, palesant la més exemplar energía. La curiosa descripció que fan los *Anals Consulars* descubreix clarament qu'en aquells desordres hi havía una ma amagada qui'ls fomentava, puix al meteix temps de començar a Barcelona n'hi hagué d'altres a diverses poblacions properes, en les quals deslliuraren los empresonats, posant a les presons un cartell qui deya: «estan per llogar;» los de la capital, ab tot y haver-se satisfet la suposada venjança, continuaren durant dos o tres díes y, ab lo pretext de que encare quedavan traidors, les turbes atemptaren continuar lo saqueig y matança, prenent l'avalot tal grandería y tal cayent qu'arribavan a dir:—pasmin-se los llegidors, del segle XX, —«que totes les hisendes havían de ser de tothom y qu'un hom no havía de tenir més que l'altre, puix *lo pare Adam havía mort sense fer testament.*» Mentrestant ja no valía'l prestigi de cap home públich, ni la veu de l'autoritat y fins lo Conceller quart fou menaçat ab la mort, veyent la seva casa voltada de malfactors qui la volían assaltar, salvant-la una companyía de les forces organitzades de la ciutat que hi va arribar a temps. Durant aquests díes, a les actes d'abdós consistoris hi constan mútues visites de la Diputació als Concellers y d'aquests a n'aquella, sens expressar-se res més sinó qu'hi anavan a conferenciar per lo bé de la provincia; l'insigne Claris, al segon día, ornat ab les insignies de Diputat y arriscant pot-ser sa propia vida, recorregué la ciutat recomenat la calma y obtenint qu'alguns prestessin més bon servey a la patria anant a juntar-se ab les forces qui s'organitzavan al Penadés per detenir l'enemich; per axò l'avalot no s'apaybagava e hi havía'l propòsit de mantenir-lo, emperò mentrestant deurían donar llur fruyt les conferencies dels bons compatricis: sobtadament s'alçaren dues companyíes de quaranta o cinquanta homens quiscuna, gent triada, decidida y de confiança y al seu devant un home de gran resolució qui's deya Vicens Carmona. Ab aquesta força, ab la qual sempre hi anava'l butxí ab los dogals, se començà la persecució per la ciutat, oposant-se resoludament

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a tant cinisme y havent-ne penjat dos, a la primera nit, s'obtingué un gran alleujament, més acorrolada per fi tota la xurma sls barris de la Rivera, era difícil anar-la a véncer allí, sens arriscar-se a donar una verdadera batalla. S'atemptà en efecte atacar aquells barris y fou tal la resistencia, que'ls homes se defensavan a trets desde les finestres y les dones se les emprenían a colps de pedra contra'l Carmona y'ls seus soldats, essent lo butxí una de les víctimes qu'allí caygueren y la plebs l'endogalà ab los meteixos aparells de mort qu'èll duya. Los llibres qui facilitan aquestes noves no explican lo desenllaç, més los fets posteriors acreditan qu'al cap y a la fi triomfà l'ordre y l'autoritat y En Feliu qui deuría veure algun altre manuscrit o document, ignorant per nosaltres, ho aclara dihent que foren empresonats alguns dels principals avalotadors, pagant-la ab la vida, puix moriren *tots* al pal, durant los díes 26, 27 y 28 del meteix mes, devant de Casa la Ciutat.» Vejan per lo tant molts historiadors lo molt infundadament qu'han atribuit a molts capdevanters del moviment patriótich català les idees més demagógiques y la gran diferencia qu'hi ha entre la conducta dels homes polítichs qui obran per amor a llur país y la xurma venal qui de vegades se presta a esser instrument del seu propri enemich, com succehiría aquest colp a Barcelona, on fácilment hi hagués entrat l'exércit del Velez, si en lloch de topar ab l'unió de tots los seus ciutadans y ab un poder organitzat y respectat, hagués trobat la ciutat revoltada, mitg saquejada, sense cap autoritat qui la governàs y potser cridant lo seu vehinat desesperat y confós per la prompta entrada dels soldats del Comte-duch, com remey de salvació. Aprenguin los avalotadors de tots los temps.

Aquesta llohable obra de restauració qu'en poch temps sapigueren executar les autoritats, podía ser malejada en mitg de sa execució per efecte d'una imprudencia comesa en lo més seriós del conflicte. Es aquest un fet que no podèm passar per alt, encare que no mès sía per justificar l'opinió qu'abans hem emesa sobre'l caràcter de certs personatges y aprés per esvahir la calumnia de tots los historiadors qui,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sense cercar-ne les causes, han dit o tornat a dir qu'a Barcelona havían empresonat la Duquesa de Cardona y'ls seus fills. Lo llegidor ja's recordarà de les il-lusions que s'havía fet aquesta senyora per certes paraules ambigües del Rey, quan Catalunya la va escullir com intermitjancera a fi de que'l monarca obrís los ulls y no s'arribés al trist estat que venim describint. Acabèm de veure que les desfetes de Cambrils y la traició de Tarragona havían servit de pretext per los avalots de la capital, donchs bé, mentres aquests se realitzavan, quan l'autoritat no havía recobrat encare tot lo seu imperi, aquella ilustre, però indiscreta dama, sense fer-se càrrech dels grans perills que per tot arreu hi havía per ella meteixa y com si haguès de revelar un gran secret d'Estat fa avisar los dos consistoris a fi de que s'apleguessin totseguit s Casa la Ciutat, on ella hi aniría personalment per parlar-los de cert assumpte. ¿Y quín era'l gran afer qu'havía de comunicar la Senyora Duquesa? Lo llegidor no ho arribarà pas a creure: dita senyora digué qu'acabava de rebre una carta, datada a Tarragona, del marquès dels Velez, en la qual aquest li encarregava que fes avinent als dos consistoris qu'ell baixava envers Barcelona ab lo propòsit de fer-hi el jurament com a Virrey. Los *Anals Consulars* passan per alt, y's comprèn qu'axí ho fassin, ço que pogué esdevenir entre les autoritats y la cándida emisaria del invasor, lo qual deuría esser molt curiós en los detalls y solament s'hi consigna la atinada resposta d'aquelles que «si S. E. retirava o disgregava l'exércit y venía tot sol, sería ben rebut y se li admetría'l jurament, prestant-li l'obediencia com si fos la persona del meteix Rey, tant per castigar los culpables, com per reintegrar la justicia.»

Axò no hauría produhit cap compromís, si l'avís no hagués anat envoltat de tant misteri y aparatositat, y com que axò va trascendir promptament al poble qui esperava una *gran cosa* de la visita, mentres aquesta's realitzava s'anà aplegant gent y més gent al voltant de Casa la Ciutat, essent impossible passar entre aquesta y l'esglesia de Sant Jaume, (com diuen los Dietaris) per la gran generació que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'hi havía aplegat. Ja fos que no's digués res sobre l'objecte y resultat del missatge, ja fos qu'arribés a coneixement del poble, y es axò lo més probable, la senzilla advertencia del qui's titulava Virrey y anava consentint tantes desfetes desde Tortosa, es de pensar que veyent fallada la primera esperança qu'abans havía tingut, sentint encare més odi contra'l Velez y prenent pot-ser com sospitosa la familiaritat d'aquest ab la Duquesa, lo poble's deuría avalotar, prenent una actitut menaçadora y com que tot justament en aquella ocasió lo poble continuava les malifetes, les autoritats tingueren que tembre seriosament per la vida de la indiscreta senyora y dels seus fills y era per elles molt greu la responsabilitat, si, en sa presencia, arribava a ser víctima de la desenfrenellada plebecía la familia d'un fill ilustre de la terra catalana, com ho fou lo virrey duch de Cardona. Los medis de que's varen valdre les autoritats per realitzar l'acord que prengueren s'ignoravan, més fossin los qui's vullan consti, si, que tingueren per objecte *salvar* los qui's posaren en perill per llur indiscreció y no exercir sobre ells una violenta subjecció, conjurant la tempesta que bramulava ja sobre llurs testes. Axí ho aclara'l següent paràgraf que copièm dels citatss Anals; «En vista d'axò, tement los consistoris que la gent mal intencionada pretingués causar algun dany a la dita Duquesa y als seus fills, li digueron que calía *ques posàs en cobro* y qu'indiqués lo punt on volía trelladar-se, e indicant ella que s'estimava més al Convent de les Carmelites Descalces, se la hi va portar tot-seguit, y'ls fills foren trelladats a la Obra nova de les Presons Reyals, ab guardies de vista del meteix Concell de Cent, *per que no'ls hi causessin cap dany*, y tots ells estigueren en dits llochs ab *molta comoditat*, fins que's feren les permutes a Tarragona quan retornaren los nou embaixadors que'ls Braços generals havían enviat a Madrit y qu'envià la ciutat uns y altre ab l'objecte de suplicar a S. M, que's compadís del Principat y de Barcelona, llavors fou quan tregueren la Duquesa y'ls seus fills, marxant ab ells algunes persones qu'ho havían demanat.» Per no conèixer aquests detalls, sens dubte, lo patrici Feliu

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

rotardant lo fet y creyent lo qu'altres mentiren, sens veure'l poch favor que's feya a Catalunya, digué que «lo día 4 de Janer (1631) per seguritat dels embaixadors del Principat y Ciutat de Barcelona qui's trobavan detinguts a la Cort, foren empresonats a la dita ciutat D. Pere y D. Antoni fills de la Duquesa de Cardona.» Ja veurèm més en abant com quedà acreditada fins a cert punt la sospita que va concebre'l poble barcelonés de l'intimitat que mitjançava entre'ls Cardones y'l Velez.

Restablert l'ordre a la capital foren dues les atencions en que principalment s'ocupà'l zel de les autoritats la formació d'exèrcit apte par resistir al qui avencés desde Tarragona y la resolució que tenía que pendre-s respecte de l'Espernan y'ls seus, y adhuch més, respecte det compromís contret ab França. Lo tinent general Vilaplana ja's trobava envers Vilafranca, ab tres companyías de cavalls y a les poblacions intermitges, principalment a Martorell s'hi anavan agregànt los qui de distiets indrets anavan a reforçar la host del Conceller tercer, estàn d'ocord los manuscrits y les histories sobre'l socors voluntari del pais, emperò ademés d'aquesta força que pot considerar-se com organitzada hi consta que'l meteix día de Nadal los consistoris resolgueren que'l diputat eclesiàstich, Pau Clarís, sortís per alçar lo Sometent general y axi's va fer y axò pot donar idea de la gran activitat y patriotisme dels nostres, puix trobant-se com se trobava la capital y essent En Clarís l'únich diputat qu'hi quedava, ja que'ls se trobavan en campanya, era molt delicat y compromès anar-se-n quan més necessaria hi era la seva persona. Les actes de la Diputació consiguan en efecte la seva sortide, més no allunyan-se-n per complert, sinó arribant, dues vegades diferents, durant los primers díes de Janer, fins a Sant Feliu de Llobregat, retornant-ne lo meteix día al cap-vespre. En lloch d'En Clarís quedà definitivament a fora y ab caràcter de general suprèm de totes les forces que s'apleguessin l'ohidor eclesiàstich doctor Joan Ferran, també canonge d'Urgell com lo Diputat y aquest continuà a Barcelona per tramitar los assumptes més urgents entre'ls

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qualc se'n hi podía comptar dos com principals: primer cercar medis, junt ab los Concellers, per pagar lo sou dels qui estavan envers Vilafranca, als quals se'ls hi devía *un mes*, y segon preparar ab prudencia, a fí de que l'Espernan pogués retornar a Prança sens esser inquietat per los del país, a qual fí se nomenaren dos comissaris qui l'acompanyaren fins a la frontera. La manera com s'explica la conducta y marxa d'aquest general desde la seva sortida de Tarragona, es tan aventurada, principalment a l'obra d'En Melo, qu'encare que no hi haguessin detalls históríchs en contra, bastaría la rahonada probabilitat per contrariar-la, calculi-s ninó desprès dels compromisos contrets a Tarragona per l'Espernan ¿còm havía d'esser possible qu'aquest general duptés o palanquejà sobre la seva resolució, en si havía d'entrar o no al Penadès, posar-se d'acord allí ab lo Vilaplana y deixar part de les seves forces a Vilafranca per resistir-hi l'exèrcit del Velez? ¿Quí pot creure qu'en tal situació y havent firmat a la capitulació de Tarragona, prometent la seva retirada a França, que tornés a prometre l'ajut a Catalunya, adhuch més, als francesos Plessis y Seriñan (que no comprenèm quina sort de relacions o dependencia podían tenir respecte de l'Espernan, suposant que's trobessin allà on suposa ¡En Melo) y després se'n arrepentís y tot incert y dubtós, representant lo paper mès ridícol que puga fer lo general d'un exércit auxiliar y representant d'una nació poderosa, tant qu'aquesta conducta arriba a fer admirar a' meteix narrador qui ho descubreix y aparenta creure-ho? finalment ¿cóm es possible creure la invenció de que, per véncer aquests dubtes de l'Espernan durant lo brevíssim temps que pot passar a fí de que una força arribi desde Tarragona a Vilafranca, mitjancessin respostes entre dit general y la Diputació, que's celebressin reunions a les que hi assistí lo meleix Diputat y'ls referits personatges francesos y que fossin aquests los qui visitessin varies vegades al seu compatrici y general, quan res d'axó consta als documents oficials y a les actes de la junta de Braços, ni sonan per res los noms dels dos extrangers y sobre-tot, si, comparades les dates, era material-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ment impossible combirar tontes coses durant un temps tan cert? Los detalls qu'are aduhirèm, no explotats per los nostres historiadors comprobaran are ço que solament lo bon sentit ja pot refusar, principalment parant esment en les dates. ço es. en la de la sortida de l'Espernan de Tarragona, que tot lo més prompte pogué ser lo día 24 y les qu'anèm a citar. Per aquest obtecte copiarèm primerament y al peu de la lletra les apuntacions dels *Anals Consulars*.

—«Lo día de Nadal, havent tingut noticia de la retirada del Conceller tercer y dels seus a Vilafranca, los consistoris determinaren que sortís lo Diputat Eclesiàstich, lo canònge Pau Clarís, per alçar lo Sometent general per tota la terra, com estava manat desde feya molt temps, e hi varen anar molt aviat les viles de Caldes de Mombuy, Terrasa, Sabadell y altres del Vallés ab uns mil homes armats y municionats: lo meteix foren les ciutats de Vich y Manresa ab moltes companyíes d'infantería, ab los seus corresponents oficials y un Conceller de cada ciutat y tots anàren allà on se trobava lo dit Conceller tercer, coronel.»

—«Lo día 26 del dit mes de Desembre, arribà prop de Sant Cugat del Vallès lo dit Espernan ab la seva cavallería francesa qui retorna a França y entrà a Barcelona y la Ciutat li pagà tant a n'ell com a la cavallería ço que se'ls hi devía, quedant no més a Catalunya en companyía del Concellertercer los de peu, per no haver entrat aquests en lo conveni que's feu ab lo marquès dels Velez. Dit Espernan se'n emportà a França en diners comptants 150,000 lliures, tot en *trentins* de bon or, lo qual se podía molt bé haver estalviat, en vista de la seva conducta.»

—«Tement los consistoris qu'al retornar envers França la dita cavallería, per lo camí, la gent del país qui tanta malicia tenía contra'l dit Espernan, per que's considerava com com desayrada, no'ls hi causés algun dany, lo qual probablement hauría succehit, resultant axò en dany de la ciutat, s'envià tot-seguit als punts per on havía de passar, demanant que se'ls hi donés franch passatge y que se'ls hi proporcionés lo degut allotjament. Dita cavallería entrà a Fran-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ça, mès, malgrat axò, vingué a Barcelona igual nombre que la qu'havía sortit, puix los rehens qui's trobavan a França, no acabaren de demanar socors, a instancia dels de Barcelona.»

—«Lo día 4 de Jener de 1641, ab assistencia del canònge Pau Claris, Diputat Elesiàstich, a la vila de Sant Feliu del Llobregat, se passà revista a la gent qu'hi havía vingut de diferents bandes y's trobà qu'eran: de Vich, un Conceller; ab 700 homes; de la veguería de Manresa 400, ab un quesat d'Aytona, ab totes les viles de marina, 600, tots ab llurs respectius oficials, penons, municions de guerra y tot lo mester; resultant qu'en conjunt venían a ser més de 4,000 de peu y 800 cavalls. Los Diputats determinaren que a tots los soldats de les dites ciutats, viles y demès qu'hi assistían se'ls hi paguessin dos sous d'argent a quiscun y la ciutat de Barcelona un pa de munició, que venía a ser lo meteix, axí es que la gent estava molt contenta y en general deyan que *morirían en defensa de la Patria.* Marxàren tots a la vila de Martorell on hi trobaren ja lo Conceller tercer qui havía baixat del Penadés ab tots los seus y's començavan les fortificacions tant a la vila com als passos o *colls* qu'hi ha desde Vilafranca a Barcelona, deixant a cada lloch la guarnició necessaria, ab ordre de que, en cas de que s'atancés l'enemich, avisessin al Conceller a fi de que'ls hi trametés socors.»

Ve a completar aquests detalls aclaratoris de l'aventurada relació d'En Melo, un document auténtich, de gran importancia, que's troba afegit als Dietaris de la Diputació per haver-lo comunicat aquesta a la junta de Braços y es lo dictàmen redactat per los individues qui assistiren a una especie de concell de guerra que's va celebrar lo día 7 de Janer a Martorell, qual principal objecte era consignar l'importancia que's tenía que donar a la retirada de l'Espernan y fixar, per consegüent, l'actitut qu'havía de pendre'l país. Lo document va firmat per l'Ohidor Ferran, per lo Conceller Rosell y per los principals caporals militars, sense que sonin per res los noms dels francesos Plessis y Seriñan, ans bé apar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que se'ls vulla pasar per alt intencionadament a n'ells y tot lo que feya farum de francés y com si's persistís en defensar-se constantment fins a morir. Tan gran fou lo patriotisme, (pot-ser obcecació per alguns) diuen que la seva retirada no pot significar més que'l convenciment de qu'éll y les seves tropes estavan aquí de més y que per res lo necessitavan los catalans, y si era ab un'altra intenció, per deixar-los en l'estretor de les desgracies qui menaçavan ja podía entornar-se-n éll y'ls seus cap a França, puix no's rendirían encare que'ls menacessin conflictes més grans.

Qui llegesca axò ab atenció, trobarà, desprès de quedar justificada la nostra aclaració, que si l'Espernan obrà d'una manera incomprensible a Tarragona y sotsmeté los seus soldats a pactes vergonyosos, no tots los qui vingueren ab éll de França estavan sotsmesos a n'aqueixos pactes, de manera qu'al país hi quedava com si ligueisim la sement o llevat dels socors francés, a fi de que aquest fos veritable quan convingués, que'l govern de Barcelona, ab tot y'l menyspreu que feyan del general traidor los indivídues aplegats a la junta o concell de guerra de Martorell, curava en gran manera de que'l país no causés cap dany al odiat hèroe, y li va pagar, malgrat la seva estretor pecuniaria, lo sou qne se li havía promés y qu'estava ben lluny d'haver-lo guanyat o merescut; y que, gayrebé al meteix temps d'haver-se encarregat l'Espernan del paper ridícol, fent de representant de la França, aquesta s'apressava a esmenar la falta, trametent no tot lo socors que Catalunya necessitava sinó l'equivalent temps, als rehens que tenía a París, instant a fi de que's presentin a Lluis XIII o més bé per que li tornin a demanar l'ajut; sens escatimar los afalagaments, lo monarca promet als representants de Catalunya que no oblidarà la desgraciada provincia y una senzilla órdre es suficient per que torni lo socors y vinga en lloch del Espernan un altre general francés de menys talla, més essent aquella la gran ocasió de proposar y resoldre'l dilema, o a l'entrevista per medis diplomàtichs o per conducte del nou representant de França y general de les noves forces auxiliars, se dona a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

entendre a Catalunya que lo que té que fer es erigir-se en república, ço es, separar-se del seu Rey d'Espanya, y es tan cert lo segon, qu'a la credencial e instruccions que presenta després Mr. de Plessis ab tot y ser de data anterior, tan anterior que l'Espernan encare no havía vingut a Catalunya (lo qual faría creure que ja's tenía noticia de la forsa que aquest havía de representar y fins s'havía de retirar-se l'altre), consigna-s palesament aquesta exigencia, més la junta de Braços, repugnant-li encare'l vassallatge a França, retardà la resposta tant com va poder, y veyent al meteix temps la nova apariencia de socors que se li enviava, volgué arraujar-ho bonament de manera de no haver de rompre ni ab França ni ab Espanya, y a la sessió del día 16 de Janer, se va determinar admetre del Rey Lluis *no més que la protecció*, y pot-ser, desconfiada, procurà mentrestant fer moltes lleves de gent que trametía seguidament a Martorell ab les provisions necessaries. ¡Pobre Catalunya! No sabèm si'ls seus actes eran llavors fills de la pertorbació, de l'esperança, del amor a la patria o de la desesperaciò: tot lo que feya era poch per conseguir lo seu verdader objecte: lo Rey de França havía d'esser Comte de Barcelona, y no essent axí, s'exposava a veure repetit lo cas de Tarragona a n'algun altre indret, quan menys s'ho pensés y quan més seguritat tingués en un triomf proper. Sabían o veyan los Diputats y'l país que certs capitosts francesos, com En Saint Pol a Lleyda, no havían desamparat los seus punts y als primers díes de Janer, lo día 6 tot lo més, havían vist entrar lo nou socors qual arribada nos la descriu En Feliu ab aquestes paraules (qui l'haurían hagut de convèncer de la seva error, aban comesa, quan per seguir a n'En Melo, creguè que'ls dos francesos de que parla al retirar-se l'Espernan, se trobavan a Catalunya y treballavan en favor seu volent convèncê-l e intervenían a les juntes del Ohidor, Conceller y caporals, etc., etc.:) «Al meteix temps arribaren Monsieur de Plessis y'l de Seriñan ab un regiment d'infanteria francesa y tres-cents cavalls que l'Espernan envíava, *no compresos en les capitulacions de Tarragona*, als quals també se'ls hi manà que mar-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

xessin prompte a Martorell.» La frontera del Rosselló, domini mès cobejat, com més proper a França, se veya per cert seguidament escaramussejat per les armes franceses, tant, qu'axò pogué contribuir a que's cridés d'aquell punt lo Diputat Militar a fi de que passés al Penadés (fent-ho acompanyat per algunes companyíes de cavallería) per substituir a n'En Ferran menys propri per lo seu caràcter eclesiàstich per la comanda de les tropes. Tot axò veya'l poble català y'l seu govern, més no's convencía de la salvació que li donés França puix cap sericitat tenía'l seu socors y'ls seus dubtes foren realitats quan vegeren que'l Vèlez, ab lo seu poderòs exércit, sortía altra vegada de Tarragona per avençar envers la capital: llavors va preveure-s l'estretor, llavors se resolgué'l dilema, llavors França va apaybagar la seva desmesurada cobdicia, llavor va cumplir-se ço que diu lo Cronista castellà P. Antoni de Santa María.

¡Eripuit denique in apertum Cathalanorum desperatio! Prenent com tema aquestes paraules l'analista Feliu, per explicar y sincerar la resolució de Catalunya, exposa les moltes rahons de necessitat qu'hi hagué per péndre-la y encare que la frase es quelcom deixatada y redundant, adomptém no obstant lo seu contingut, tant per abreujar les moltes consideracions que tindríam que fer, com perque, al cap y a la fi es la pura veritat tocant al punt d'haver-se transformat en vassalla de França la seva més antiga, constant e irreconciliable enemiga: «...més desesperançades ja la Provincia y la Ciutat de conseguir-la (la concordia ab lo Rey) jutjant que's trobavan ja a la derrera estretor de la miseria y de la desesperació, no veyent ateses llurs rahons, menyspreuades llurs demandes y proclamacions, burlats los llurs planys y plors, refusades llurs combroses y extraordinaries negociacions, considerant per altra part l'escassedat de llurs forces, lo Poder d'un Rey, los danys d'una guerra peallongada, la temor d'una venjança desitjada, en l'estretor y la ruina de la Provincia y jutjant que's trobava en un estat en que, no solament segons les lleys de la naturalesa, sinó que faltant-se a l'observancia de llurs privilegis, jurats, y donant per medi

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de contracte onerós, ab los quals lo Principat s'havía entregat al Rey, podían lícitament separar-se de la seva obediencia, y, com Provincia lliure, nomenar-ne un altre; per acord general los Braços del Principat y Ciutat, en vista de la precisió y per los meteixos motius que l'any anterior l'havían cercat com auxiliar, elegiren Comte de Barcelona al Rey de França, ab pactes de conservar-loshi tots los seus privilegis y tractats que després se farien (1.).» Lo descendent de Carlemany titulava-s ja Comte de Barcelona, lo successor de Felip *l'Atrevit* y de Carles d'Amjou se posava la corona comtal que dugué en son front En Pere'l *Gran*, y qu'havían heretat després Ferran *lo Católich* y Carles V, los tres enemichs mortals de França: are no trigarém a veure lo feble ajut dels francesos mudat en socors formal y substituits los quefes militars autorizats, per grans personatges, guerrers y polítichs a l'ensemps. Are s'explica la farsa de Tarragona: lo misteri de l'Espernan queda esclarit y palès.

(1) En Feliu, per fonamentar y confermar la doctrina qu'enclou aquest parágraf, fa inombrables cites marginals, ab referencies als S. S. P. P., teólechs, historiadors, jurisconsults y canonistes, essent los primers que nomena Sant Agustí y Sant Tomás. Lo conjunt es important y'l recomaném als curiosos, emperó més especialment als qui haurán d'escriure alguna obra o tractat sobre aquest tema tan delicat.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Continuació del anterior

S'amaga als portuguesos la noticia de la emancipació de llur patria. En Garay a Tarragona: rivalitats entre aquest y'l Torrecusa y desobediencia del marqués de Vilafranca al Velez. Avenç del exércit Reyal: entra a Vilafranca y Martorell qui's defensa, retirant-se'l Conceller a Tarrassa y lluyta al Portell. Silenci significatiu als voltants de Barcelona. En Margarit guerreja al Camp de Tarragona y recobra Constanti deslliurant moltes persones: infamies, imaginaries, consignades per En Melo. Activitat d'En Margarit y moviment de diverses forces catalanes. Indecisió del Velez al devant de Barcelona, junta de guerra y ridícola discordancia d'opinions. Intimació del Velez y digna resposta de la Ciutat: judici errat d'En Melo. Qué significava la pietat dels catalans: llur serenitat, ordre y esperit d'unió. Estat de la Plaça y dels assetjants. Traició a Montjuich, descoberta per la Diputació: plat de defensa de dita fortaleza per Aubigny. Desallotjament de Pedralbes. Campament y forces dels assetjants: distribució de les catalanes. Atach de Montjuich: triple escomesa escaramuces a Vallidonzella on mo· lo Sant Jor. i, valentia de les dones y s'envian banderes al Rey de França. Venciment y desfeta dels Reyals a Montjuich: pintura d'aquell pahorós aveniment. L'artilleria de la plaça canoneja la cavalleria enemiga: crits d'entusiasme a les muralles. Aturdiment del Velez, reemplaç del Torrecusa per En Garay en la comanda y retirada dels assetjants. *Te-Deum* y festes a Barcelona per lo triomf y obsequi de les dames nobles als vencedors. Embaixadors de Portugal a Barcelona per noticiar l'independencia de llur patria: Carta del Rey D. Joan. Falsa representació del esperit nacional, ponderació de les antipaties provincials y càstich providencial dels principals destructors de Catalunya.

TENINT are noticia lo llegidor de ço que s'anà fent a la capital catalana, mentres se perd y recobra definitivament la confiança en l'ajut dels francesos, convé enterar-lo també dels actes del exércit invassor y del seu general, lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

fins are afortunat marqués dels Velez. Ja indicàrem anteriorment qu'a Tarragona hagué de soferir greus contratemps lo repaesentant del Comte-duch y foren tals, que tocavan a lo més principal de tot lo que més unit anava'l seu nom, al interés del Rey y de la nació, a la confiança del càrrech suprèm qu'exercía y al sosteniment del exércit, ab lo qual havía d'arribar encare al terme més difícil de la seva empresa.

Experimentà'l primer contratemps al rebre uns plechs de Madrit en los quals lo Rey *Católich* li feya saber que'l regne de Portugal s'havía declarat en desobediencia, separant-se de la seva monarquía y entregant-se a un nou Rey: la noticia era fatal, puix si per atendre lo de Portugal lo govern aplegava forces, disminuit l'exèrcit de Catalunya precisament quan aquesta s'aliava ab França, era possible qu'un descalabre, en vigilies del més gran y més esperat rtiomf, anorreés les ponderades victories conseguides desde Tortosa a Tarragona qu'eran comentades per los cortisans de Madrit, engrandint-les de manera que les armes del Velez resultavan invencibles. Convenía callar lo fet, més l'ocultació no podia esser llarga, car una gran part del exèrcit invasor se componía de portoguesos qui, si bé cumplían com *vassalls forçats* del rey d'Espanya, tantost sapiguessin lo que esdevenía a llur patria, lo qual s'amagava, deixarían de cumplir quan menys, si es que no esclatavan manifestacions de simpatía envers los catalans qui, al cap y a la fí, tenían la mèteixa rahó de queixa que retreyan llurs compatricis de Portugal y hauría bastat lo mal exemples per introduhir l'indisciplina y un exèrcit indisciplinat y famolench no pot fer més que tirar se apressadament a la ruina. Si's podía gardar lo secret fins a Barcelona y quan ja s'hi dominés lo perill ja no fora tan gran, axí es qu'interessava molt apressar l'avenç, sortir lo més prompte possible de Tarragona y arribar, encare que fos soferint grans pérdues, a la capital del Principat. La resolució y arranjament d'un plan son fácils quan se tenen medis y eran aquests los queviures y municions que's necessitaven per un nombre tan gran d'homes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y'ls reforços de gent que, portant-los, havían d'arribar del Rosselló, ab lo seu quefe D. Joan de Garay. La nit en que's va alarmar Barcelona per haver vist unes galeres atançades al moll qui semblavan menaçar la ciutat, ja vàrem descriure l'admiració d'aquesta al veure qu'unes canonades engegades al etzar durant l'obscuritat havían sigut suficients per allunyar d'allí tota la força marítima ab que s'havía atemptat fer-li por; y are veurèm clarament la rahó d'haver desaparegut ab tanta facilitat aquells baixells.

Calculèm que les galeres vistes desde Barcelona no eran sinó les que'l Velez esperava a Tarragona, per activar la seva resolució y com que cert personatge qu'hi anava estava frissós per arribar a n'aquella ciutat y per altra part no portava tropes ni queviures, d'aquí es que, no volent gastar jochs ab les impetuositats de Barcelona, no permetés que ni dites galeres escometessin lo port, ni tant sols s'hi aturessin pêls voltants. Aquest es altre dels contratemps: don Joan de Garay, y seguim en axò'ls càlculs d'En Melo, era home, com vulgarment se diu, qui les entenía totes, y no era tot hu carregar-se la responsabilitat de la defensa del Rossellò, on seguidament havía de lluytar ab veterans francesos, o anar sots la comanda del Velez ab un exércit nombrós, per lluytar en aquest cas contra soldats novençans o paisans armats: cumplí, donchs, les ordres que tenía, a mitges, per comodítat seva, pretextà que per cap motiu se podían treure tropes del Rosselló, ans bé necessitavan reforç, y en cámbi, desentenent-se de la seva gran responsabilitat, se'n anà tot sol cap a Tarragona, per formar part del exércit invassor. Digueren al Velez qu'acabavan d'arribar al port disset galeres, y fins, com per afalagar la seva esperança, li digueren també que s'oviravan los bergantins de Mallorca, destinades totes a portar gent cap a Tarragona ab les municions y artillería. Desembarcà aquesta consistint en sis canons sencers y altres vint peces, però al esperar lo altre que tant interessava, va dir-se que no més venía la persona del Garay sola y no hi hagué altre remey qu'aguantar, donant a n'alguns d'aquells baixells l'ordre d'anar a fer provi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sió de grans y axò justament esdevenía al mateix punt que les noticies de Madrit comunicavan l'emancipació de Portugal. L'arribada d'En Garay fou motiu d'un greu a l'ensemps que ridícol conflicte y es que'l despótich Torrecusa'l va mirar de mal ull y aqueixa gelosía (tant freqüent a l'exércit Reyal) s'enverinà de tal manera, qu'arribaren a impossibilitar l'acció del general suprèm: «y verdaderament allà va perdre tal cayent, (ajudant-hi algunes calumnies d'homes agosarats) que'l Velez se va veure en perill de perdre-ls a tots dos, o ol menys en desesperació de servir-se-n, lo qual desitjava y de que hauría sapigut usar ab destresa, si la aixutesa del Torrecusa y la presumpció del Garay li haguessin donat temps per fer-ho.» També deuría ser en aquesta ocasió quan lo Velez se va trobar, ab fingits pretextes, don Francesch Anton d'Alarçon, del Concell Reyal de Castella y axí ho calculèm perque après, en la travessía del exércit cap a Barcelona, figura ja al costat del general suprèm aquest inesperat personatge, qui (segons En Melo) «lo Comte-duch l'havía enviat (sots altres pretextes) com per fiscal de les accions del Velez.» No poden negar-se aquests contratemps y'l qui'ls sofería per força havía de tenir un gran compromís, gran lleyaltat o gran dòsi de turpitut, a menys que, com es molt posible, l'ilusió o l'esperança s'ho emportessin tot, puix hi ha homes que solament a la fantasía donan explay, fins en los cassos de més gran estretor. Ab reforç o sense, ab provisions o ab fam y aburrit o no per los quefes qui estavan sots la seva comanda y del fiscal dels seus actes, lo Velez no tenía altre remey que seguir endabant, pot-ser pêl remordiment o per la temor de que la vila de Martorell, de la qual n'era senyor, pogués ser lo teatre de la seva deshonra. Ben resolut nomenà governador de Tarragona a don Ferran de Tejada (qui ja es conegut per lo llegidor) a fi de qu'ab lo terç y alguna cavallería guardés la piaça; trelladà'ls malalts a la vila de Constantí, (axí ho assegura En Melo) determini que no comprenèm, puix era més natural que fossin cuidats a la ciutat, y mentres preparava la sortida de la seva persona, manà «qu'algunes tropes de gent recorressin los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

llochs d'aquelles encontrades, no sols per sotsmetre-ls a l'obediencia y a l'ordre, més també per que *los soldats poguessin guadir del saqueig y remeyessin la fam qui generalment los flagellava»* detall molt curiós que si acredita la mala administració d'aquell exércit y'l malversament dels molts queviures que's podían haver acaparat en sa marxa triomfal desde Tortosa, inclosos los del dipósit del Hospitalet y de Tarragona meteix qui tan ben provehida estava abans de la seva rendició, confirma al meteix temps l'indiferencia, quan menys, que sentía envers los habitants del país lo qui's vantava d'esser *casi natural de Catalunya.*

Esdevé are en aquesta ocasió un'altra escena de sobergaría o gelosía qui no deixa d'esser un altre contratemps per lo general suprèm, y es que D. García de Toledo, marqués de Vilafranca, qui comandava les galeres, may accedí a portar-hi la provisió de queviures per l'exércit, sens que de cap manera ho pogués conseguir lo Velez ni àdhuch posant-hi com mitjaner ab Garay, «perque veritablement (diu En Melo) éll interiorment creya qu'era cosa indigna haver de servir d'instrument als encerts d'altri, vici comú entre homes poderosos, del qual lo Rey en paga la major part de les conseqüencies.» Ab tot y aquesta nova y greu dificultat, estava resolta la marxa del exércit Reyal y per fi marxà, preparat per sostenir, per necessitat, nova campanya més seria y forta que la sostinguda fins llavors. Abans de començar a descriure-la, hem de cloure aquest paràgraf ab una reflexió justa y fonamentada, ço es, qu'apar impossible qu'hi hagi tantes miseries entre les glories, més impossible, qu'ab elles pugan arribar a vèncer los exércits y molt més impossible, per fi, que hi haja pobles qui's deixin vèncer per ells, lo qual proba que'l gran nombre, la multitut, la força bruta (y sobre-tot famolenca) passa per tot y contra ella no hi val la rahó, lley ni virtut, per més heróiques que semblin.

Camp d'errors, contradiccions y omisions es la relació d'aquesta campanya, si's comparan los diversos textes als quals fem continuades referencies: nosaltres procurarèm esser breus, emperò justificats, rceercant la veritat en la me-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

teixa comparació. Per sintetisar, primerament, lo fet, dirèm que per part dels invasors es un avenç contínue, ja sia axó de resultes de llur valor o gosadía, de la traició, del major nombre o multitut, o d'imprudencia o d'impericia dels contraris; y per part d'aquest una retirada també constant, emperó may desordenada y fins, a n'alguns punts, tardiva o entretinguda, constant-li molt al enemich lo conseguir-la. La primera noticia que consta del avenç es l'encàrrech fet al agosarat Sant-Jordi a fi de que se'n anés envers Vilafranca. En cap indret se parla de lo que pogué esdevenir en l'intermedi y si no's va parar a cap poble, prova axó o que dits llochs estavan abandonats o que ja no convenia, y es axó lo mes probable, entretenir-se en cercar triomfs com los de Tivenys y del Perelló. Gran població era Vilafranca, mes com ne sía que'ls catalans no l'havíen escullit com terme de llur defensa, com Martorell, y si solament com punt d'avençada o d'observació, suposant que s'hi trobés ab aquest objecte En Vilaplana, atès lo petit nombre de cavalls qui l'acompanyavan, sobre-tot comparat ab los nombrosos escuadrons del Sant-Jordi, fou prudencia, al ovirar-los, recular envers lo cors del exèrcit català. Aquestes o altres causes qu'hom ignora fan compendre molt bé que'l Sant-Jordi hi penetrés sense resistencia, y com que no consta còm va ser, admetèm senzillament lo fet tal com lo presentèm, sens donar-li la mes petita importancia com proesa militar.

Arribat vers la vila lo nombrós exèrcit, se feu avençar los cavalls cap a Sant Sadurní, qui's troba a l'altra banda del Noya, un dels brancals del Llobregat. Allí començan los terrenys escabrosos y per lo tant les fortificacions dels catalans, puix, encare qu'hi han valls pregones, estàn dominades per altres serralades, algunes de les quals son derivació del Montserrat. A l'ubagor d'aquesta montanya s'hi trobava'l valent Margarit per donar l'assalt si fos mester, als convoys o picar la reraguarda dels invassors y es natural pensar que als cimalts propers hi estarien compartides algunes forces per ajudar los qui teníen lo càrrech de barrar lo camí, al punt mes principal y difícil. Molts concells nos ve donant

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

En Melo sobre la ciencia militar y molt filosofa sobre les inexperiencies de la gent novençana, consells y filosofia que estan molt bé, quan no's tracta d'un pais civilitzat com ho estava Catalunya (que no deuría ser menys que Portogal alçat també en armes, en aquella ocasió, per motius consemblants) y quan se lluyta contra un nombrós exércit que no té'ls inombrables vicis que'l meteix autor descubreix, y podría recordar, com historiador, que la raça catalana es guerrejadora y ab aquesta qualitat altres paissos han conquistat llurs llibertats e independencia.

Passant per alt les dates, descuydant detalls y nomenant solament los pobles per on avençan los invassors, es fàcil fer creure qu'aquests trobaren lo camí planer fins arribar a la fí de llur empresa y qu'es verdaderament cert lo de la gent novençana y altres coses que s'hi fan remarcar per establir lo principi de que la ciencia militar es lo tot, quan se tracta de sotsmetre un país alçat en armes, més si, malgrat lo nombre y la major força los militars aciençats se veuen en estretors, a cada pas que donan, y si ab tot y llur ciencia no coneixen aquells que llur propri avenç obeeix a una estrategia del enemich qui l'atreu a més ample camp d'acció, a fí de que's palesi més la vergonya del seu orgull domptat, quedarà ben aclarit que'ls consells y la filosofía aplicada a n'aquests fets pràctichs no serveixen y no son més qu'una ostentació u ornament d'erudició del escriptor.

L'exèrcit del Velez avençà cap a Barcelona, més observi-s, y en part ho confessa'l meteix historiador, que la retirada dels nostres se fa sempre ab ordre, que sempre's salvan àdhuch en les escomeses impetuoses, y que'ls invencibles qui aprés han d'esser vençut devant de les muralles de la capital y qui havían entrat a Tarragona lo día 24 del Desembre anterior, sortint-ne aprés al cap de pochs díes, no havían descobert l'aspecte de la capital, de la Ciutat Comtal, fins al día 26 de Janer, com ho farèm notar quan sía ocasió, proba encare més evident de que no fou tan planer la camí per los aciençats militars y que'ls novençans y paisans armats als quals impulsava la ciencia del gran amor patri, sa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pigueren crear obstacles qui foren molt difícils per aquells y que més ho haurían sigut, si la traició o la corrupció no'ls hi hagués fet fallar, en les millors ocasions. L'apuntació que anèm a transcriure, dels *Anals Consulars* acreditarà que no son aventurades les nostres observacions: «(La gent vinguda de Barcelona) romangué a les fortificacions de Martorell uns quinze díes, tenint tots los díes topades ab l'enemich qui també procurava fortificar-se; darrerament, per haver donat entrada als contraris al Coll del Portell algú qui'l governava, una matinada, tan nombrós com era l'exèrcit enemich, aquest de molt prop se tirà sobre les fortificacions de Martorell, atacant-les per abdues bandes de tal manera que's va veure obligat lo Conceller ab tots los seus y la cavallería a plantar-li cara, emperò mentrestant, tota l'infantería passà'l riu per la part baixa de la vila y anà cap a Terrasa. En axò, l'exèrcit contrari entrà a Martorell, causant grans desfetes, cremant cases saquejant y robant lo lloch més digne de veneració y occint moltes persones que s'hi eran refugiades. Com que no tingueren temps de passar lo riu, atemptaren fer-ho per lo pont, y com qu'aquest era tan alt, estrets y sense barana, molts varen caure al riu, calculant-se que moriren més 800 entre xichs y grans y entre *degollats* y altres qui soferiren genres de mort distincts.

Lo Conceller ab los seus marxà a la vila de Terrassa y desd'allí's comunicà ab los altres Concellers a fí de que li comuniquessin lo que tenía que fer y li fou manat que retornés tot seguit a Barcelona.» Fou, donchs un improvís inesperat l'embestida contra Martorell y no hi hagué setge ni cosa que se li sembli y, en cambi, los invasors estigueren parats díes y díes per conseguir lo pas que'ls hi havía de conduhir y pot-ser hi haurían estat més, si no se'ls hi hagués facilitat per lo medi que la referida apuntació dona a entendre. En Feliu, guiant-se quelcom per En Melo, descriu com ell l'avenç y, encare qu'en diferents termes, reconeix qu'en les fortificacions consistia tota l'esperança dels catalans y per aquest motiu, «les defensaren sempre ab gran valor;» també cau en l'engany de qu'allí s'hi trobava En Ta-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

marit qui demanà nou socors a Barcelona «per poder resistir ab ell lo continuat avenç del Velez,» demanda mal interpretada, puix, coneixent de des qu'arribà al Penadés que necessitava més gent instà ab previsió y fou llavors quan la ciutat, fent un gran esforç y ab lo parer previ de sabis teólechs, reglamentà militarment tots los religiosos y estudiants, tant per la guarda de la ciutat com per escullir entre ells los qui devían constituir lo reforç demanat per lo Diputat Militar, consistint en una host de mil homes la qui portava per bandera lo penó de Sant Ramon de Penyafort qui fou benehit per lo bisbe de Barcelona, castellà, lo meteix qui poch temps abans havía desempenyat lo càrrech de virrey; més no deu entendre-s, de cap manera, que ni la host ni'l Diputat estessin a Martorell quan l'embestida, sinó al campament o quarter general dels catalans, on se vulla que estés: més ço que no's comprèn del Analista, perque no hi ha cap llibre, document o manuscrit qu'ho consigni, es la pensada de atribuir l'obtenció o domini del Portell al Torrecusa, «amaestrado (diu) de los Dragones Catalanes y de los paysanos de los lugares de la obediencia,» donchs fins are ignorèm l'existencia dels tals dragons, qual cría deuría ser molt petita quan queda amagada per sempre-més, com també quins eran aqueixos llochs o pobles de l'obediencia, puix lo meteix Melo ho ve a contradir quan explica que tot just los del Torrecusa havían baixat del Coll «jutjant ja la victoria per seva, s'aventuraren a escampar-se y entrar per los pobles vehins,» y abans, al consignar los medis violents que tingué qu'usar lo Velez per adquirir noticies: «... perque en lo seu camp n'hi havía molts del pais y altres no menys pràctichs, encare procurà tenir alguns paisans per medi de l'engany dels quals no solament fou avisat sino guiat: manà *que'ls cerquessin y li foren portats per medi de les tropes de cavalleria*, y per ells va saber, per complert, tot lo que desitjava saber.» Los qui abans no s'aventuraren, are per adquirir noticies havían de portar los pagesos o paisans entre mitg de cavalls a la presencia del senyor de Martorell y no li seria difícil saber-los cercar, coneixent-los com los deurían conèi-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

xer lo seu administrador y dependents, qu'es molt probable que s'apleguessin tantost al costat del qui'ls hi facilitava'ls medis de viure y'ls hi pagava'l sou.

L'afirmació d'En Melo de que'l Torrecusa donà per segura la victoria, al baixar del Portell, ens es suficient per creure més verídica la relació que fem que no pas la del historiador, ço es, que la població fou escomesa impetuosament, que la lluyta no pogué esser perllongada més que'l temps suficient per detenir l'enemich a fi de verificar los catalans llur retirada ab ordre y per conseqüent que llurs baixes, ponderades per En Melo, no poden ser a Martorell, ans bé se deuen haver confós ab les esdevingundes a les fortificacions exteriors y al Coll on varen detenir o entretenir l'enemich, per espay de molts díes, y no avençaren d'allí fins al día 20 de Janer. Copiarèm, no obstant, lo paràgraf on s'explica la presa de la població: «Llavors entraren al poble per radera; allí's va satisfer la venjança dels uns per la resistencia dels altres, com si la defensa fos culpa; *la furia no perdonava l'edat ni'l sexe, a tots igualá la crudelitat en una meteixa miseria*. L'entrada a Martorell costà la vida a n'alguns soldats y oficials y entre ells fou més sentida la mort de don Joseph de Saravia, cavaller del hàbit de Sant Jaume; tinent de mestre de camp general y l'home més pràctich en la documentació y expedients del exércit, com no n'hi havía cap altre. Dels catalans faltaren mès de dos mil homes, entre'ls de peu y de cavallería. Per la meteixa rahó que'l Velez esperava d'aquell lloch més obediencia, comportà que *la desfeta hi fos més gran.*» La confessió del historiador combinada ab l'apuntació, qu'abans hem transcrit, aixeca un testimoni irrecusable de vergonyosa crudelitat contra'l descendent dels Requesens qui, nodrit a la Cort, pensà que'ls seus vasalls de Martorell tindrían més en compte los vincles ab lo seu senyor que no ab la patria catalana y solament l'imprevisió que tant havía despitat al Velez pogué fer-li dictar les ordres o comportar los actes d'occisió, *sens perdonar edat ni sexe*, de saqueig, d'incendi y de desfeta general. La proesa de Martorell pot agregar-se a la de Cambrils y a d'altres executa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

des, desde que l'exércit invassor, malament nomenat catòlich y espanyol, puix en gran part era format d'extrangers, més heretges alguns d'ells que'ls Luterans y Calvinistes, havía vingut a petjar la noble terra catalana y aquesta proesa no serà la que menys remordiments reporti al esperit del sensible marqués, quan se trobi destituit de tota importancia política y militar.

Si fins allí pogué espahordir al exércit enemich la multitut defensant-se, desde llavors començava a espahordir-lo'l silenci, qne no deixa d'aterrar, quan no s'explica: consignan los *Anals Consulars* que «després de la guerra de Martorell, començaren a campar los contraris per aquells viles envers Montserrat, saquejant robant y cremant-ho tot y'l día 23 baixaren a les viles del Llobregat, (1) on feren lo meteix, sens trobar emperò ni un'ánima, perque tothom se'n havía anat a Barcelona; arribaren per fi (no diu quín día) fins a Sans qui ja's troba a la vista de la ciutat, etc.» La terror d'un tal aspecte, com més especialment infiltrat en lo cor del Velez, ho confirma l'historiador de l'empresa, descubrint «los vius pensaments qui no li deixaven pendre cap determini en cap resolució, perque'l seu cor, verdaderament, may va donar-li esperances de la victoria.» La confirmació del Melo es a l'ensemps una pintura exacta del aspecte que presentava'l país y de la situació del exércit invasor y està resumida dins un paràgraf que copiém, per lo curiós: «Ab aquestes prevencions sortí'l Velez a l'endemà y manà novament que la seva vanguardia, ab son ordre, avencés tot lo possible fins als llochs de Molins de Rey, Sant Feliu y Esplugues, on pretenía donar forma de batalla al seu camp, segons l'acció en que vegés que s'havía d'usar. Feu avençar los seus escuadrons, com hem dit, y sense cap dificultat,

(1) Se nota en aquest punt una de tantes pertobacions geogràfiques que pateix En Melo, escribint desde lluny, puix constantment dona al riu Llobregat lo nom de Congost que correspon al qui passa prop de Granollers. En alguns rius, com en lo meteix Llobregat, hi ha'l *congost*, (la part més estreteta, en castellà *angosto*) més aquesta denominació no correspon a tota la corrent ó riu, sinó respecte de la qu'indicàrem al Vallès, no al Penadés.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

s'amparà de tots los pobles y terres d'aquells voltants: *no's topava ab cap defensa per part contraria, ni hi havia guaytes o centinelles* qui procuressin vigilar llurs moviments: *tota la terra semblava trista y plena de silenci*, los espanyols d'aquella quietut en deduhían la por dels llurs contraris, tot ho interpretavan com prosperitat.» En Melo podrà interpretar tot lo que li sembli de la manera de pensar y sentir dels invassors, més la realitat es, tant si ho coneixían com no'ls homes de la ciencia militar, qu'aquella desaparició d'habitants y defensors, aquell silenci sepulcral més gran com més s'atançava al centre de vida de la patria catalana, no deixava d'obehir a un principi científich militar, era una estrategia tan sana com la meteixa defensa que'es preparava y la prova es, qu'en lloch d'aprofitar la permanencia de la gent qu'En Margarit tenía a Montserrat a fi de que piquessin la reraguarda, escaramuceguessin ab los saquejadors dels pobles o assaltessin los convoys de queviures, si algun hi hagués tingut de possar, ni tant sols fou cridada a Barcelona per la Diputació y Concell, com ho havía fet ab la del Conceller tercer, ans bé manà al seu quefe que reculés d'aquell punt y anés a recobrar alguna població important de les que'ls invassors deixavan al radera, ja sotsmeses y ab guarnició. Era aquesta empresa quelcom semblant s la que's va idear a Lleyda, per la recuperació de Xerta. Ab En Margarit s'hi trobavan los capitans Cabanyes y Casellas, lo qual fa suposar que la gent de que tractém deuría esser principalment voluntaris als qui llavors se'ls dava'l nom d'almogàvers, (dels quals En Melo en fa sinònim de *miquelets*, denominació posterior, segons nos apar) lo territori qu'esculliren per la realització del seu plán fou lo Camp de Tarragona, y en ell la vila de Constantí, la més important, tant per lo gran Castell que conservava, com per la nombrosa guarnició que aquesta circunstancia y altres causes exigían. Creyent En Melo aquesta vegada lo que sentiría dir entre'ls Reyals, arriba a suposar que'l primer plan d'En Margarit fou la recuperació de Tarragona, més ni val la pena de desmentir-ho, puix al menys militar li acudirà que no podía idear sem-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

blant follia qui sabía molt bé la guarnició y nombre de canons qu'hi havía a dita plaça, a la qual solament hi haurían penetrat companyíes soltes de voluntaris, valent-se d'un medi que ni existía, ni era possible llavors, ço es: per una contratraició que'ls hi facilités l'entrada.

naren, donchs, directament a Constantí, com a expugnació més proporcionada a les seves forces y no a d'altres poblacions majors, ja perque aquestes no necessitavan aquella visita per deslligar-se de llurs compromisos ab lo Velez, ja per saber ab certanitat que la recuperació d'un poble tan proper a Tarragona sería molt sonat e influiría molt en l'esperit de tots los habitants del Camp.

Tocant al fet militar, En Melo va d'acord ab las manuscrits y follets d'aquell temps, ço es, que'ls catalans, en la fosquedat de la nit, escometeren la vila y guanyades les portes la guarnició resistí valerosament al castell, mès hi entraren a trench d'auba morint uns 25 o 30 castellans (1), (axí'ls nomena l'historiador, encare que pot-ser parlavan l'anglès o l'italià) recobrant-se tres-cents presoners qu'hi havía, procedents de les infamies de Cambrils, més en un dels seus detalls tapa ah una taca tan gran y vergonyosa aquella proesa lo dit autor, que difícilmeut se podria esborrar si fos certa, d'aquesta historia, puix suposant que Constantí era a l'ensemps hospital de castellans y catalans y pensant *qu'ab aquella violencia se rescabalavan de lo qu'havian patit*, entraren (diu) furiosament al hospital y sense cap pietat esquarteraren y los malalts.

Qui hagi llegit la comunicació original donada a la Diputació per En Joseph de Biure y de Margarit, (aquest era'l nom verdader del héroe) escrit conservat als Dietaris de aquella corporació y després la seva estampació a casa d'En Pere Lacavallería, que nosaltres possehim, no podrà dubtar de qu'En Melo va guiar-se en la seva relació per aquesta reproducció estampada, puix alguns dels detalls que dona estan literalment copiats, entre altres, lo relatiu al sargent ca-

(1) La comunicació donada per En Margarit, diu 20.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

talà Pere de Torres qual valentía gran elogía'l quefe, mes entre les alteracions qu'hi introdueix, efecte pot-ser de les exageracions de lo que sentí comptar de llavis dels enemichs de Catalunya, cap tant pahorós com lo de l'inhumanitat comesa als hospitals, y hem dit mal al dir alteracions, puix es una addició o afegit atzarós e infundat, ademés d'inverosímil, puix en una lluyta tenaç y precipitada com fou la de Constantí, si castellans y catalans haguessin estat barrejats al hospital, assaltat aquest furiosament, com se suposa, y no anant los assaltants mes que a destruir, resultaría que la sagnant desfeta que pinta la seva imaginació igual hauria sigut d'enemichs que de compatricis, lo qual hauría sigut doble inhumanitat y si fós veritat axò ¿còm es que, per fí, no més se dona noticia que de 50 castellans morts, (rebaixats per En Melo a 30) y ans bé's confessa la recuperació de 300 presoners bons y sans, sense parlar-se del nombre dels degollats, per una y altra part? Qu'al castell més o menys amonjoyats hi haguessin 300 presoners catalans, se comprén; més no hi ha, ni may hi ha hagut a n'aquella vila localitat propria per hospital, de manera qu'en tal cas d'haver hi ferits deurían estar repartits per les cases y si es axí, no pot admetre-s l'invencio de l'escomesa ni l'espectacle horrorós de sales plenes de membres humans destroçats y palpitants de que anèm a parlar. Ademés suposant qu'existís hospital d'uns y altres, ja que les principals destroces eran de catalans, los de Cambrils, per cada castellà qu'allí hi podía haver s'haurian de comptar al menys quinze catalans y a part de lo difícil que fora l'esbrinament d'una escomesa, ningú capirà qu'un exércit tan mal montat en la part administrativa, com ho estava'l del Velez, tingués l'encert y l'humana consideració d'establir un hospital per los enemichs y qu'aquests, qui, al cap y a la fi eran presoners, barrejats ab los seus los treguessin d'un lloch segur y cómode, con era Tarragona y'ls abandonessin a un poble de poca importancia, sens deixar-hi una guarnició respetable, puix si aquesta era poch nombrosa, per més que guardés los 300 presoners tancats dins lo castell no's pot admetre l'existencia d'un

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

gran hospital de ferits o malalts castellans, d'aytal sort que poguessin esser víctimes de qualsevol agosat qui'ls volgués assaltar y si les forces qu'allí's trobavan eran suficients per guardar tants presoners, tants ferits y per defensar la Vila si fos mester, en aquest cas hem de concedir que'l fet d'armes d'En Margarit fou més important de lo qu'es creu, puix resulta que guanyà la vila y no per sorpresa, sinó per dreturera lley de guerra, vencent los defensors, rescatà'ls presoners compatricis y's venjà de rescents agravis, occint soldats de bona salut y no malalts, puix si fos cert axó darrer, bona cura haurían tingut los contraris de fer-ho escampar, consignant lo nombre de morts y abultant-ho per profit llur. Algun fet particular, alguna venjança de qui pot-ser hagué de plorar a les desfetes crudels de Cambrils la pérdua de persones molt estimades, qualcuna barbaritat isolada, perque a tots los paíssos y a totes les races hi han homes d'instints selvatges, bastà, sens dubte, per fer d'un senzill epissodi una pintura general y en ales de sa fantasía En Melo, desprevingudament, començà a fer la pintura ab les colors tan vives que verdaderament aquell fet no sembla assumpte de temps cristians sinó del gentilisme o de la barbarie, puix de tal manera se'l imaginà, segons compta, lo que no va veure y li varen explicar. Heus ací la mostra de la fantàstica descripció: «...Havent anat a examinar los vencedors los hospitals on jeyan fins a quatre-cents soldats, defensats no més per l'humanitat y per la religió, darrers privilegis dels miserrbles, hi entraren furiosament y sense cap pietat los trocejaren y occiren: *va vessar-se la sanch tristíssima pêl mitg d'aquella sala en forma de rech, surant-hi braços cames y monstruosos tronchs de carn*; al començament les queixes, plors y crits formaren un avalot horrorós y la por y la confusió fòren per alguns tan crudels com per altres lo glavi; *los llits parats a la pau y descans natural, se veyan turpissimament banyats de sanch y embrutats ab les entrámenes dels qu'hi jeyan, semblava com si fossin los barbres carnatges dels gentils.*» Al arribar a Tarragona la nova de lo que passava a Constantí, lo governador Tejada envià forces de cavallería y d'infantería qui

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

toparen ab l'avençada que tenían los catalans comandada per lo capità Cabanyas qui resistí valerosament, tocant a l'arma a fi de que que les restants forces qui obravan dins la vila li donessin socors o estessin previnguts, cosa molt natural; y si seguissim la relació del Melo, quelcom ambigua en aquest punt, hauríam de creure que'ls vencedors se resolgueren a deixar la vila per por de que vingués més gent de Tarragona, car axó deu voler expressar la frase *por la mucha vecindad del poder contrario*, puix si hagués fet referencia a les forces qui guerrejavan ab lo Cabanyas, faría poch favor a n'aquestes qui no sapigueren aprofitar-se de l'ocasió barrejades com se trobavan ja ab les enemigues; més los nostres manuscrits y'l Feliu qui'ls deuría veure, separant-se en aquesta ocasió del Melo, diuen que «los Reyals se retiraren a Tarragona qui temerosa d'aquest aveniment, donà llibertat a d'altres presoners que tenía.» En Melo parla tant per haver sentit dir, que va caure en impropietats incomprensibles, puix diu que la senyal donada per lo capità Cabanyas era a fi de que «s'aplegués la gent qui *estava enfeynada en lo saqueig*,» usant la paraula com sinònima d'atach y assalt del Castell, sens recordar que Constantí era vila catalana y que'ls soldats d'En Margarit tot justament hi anavan per deslliurar-la del jou de la gent extranya. ¿Per ventura havían de saquejar los deslliuradors de la patria les cases de llurs compatricis tant empenyats com ells en lo triomf de la causa catalana y víctimes de la tirania, sots la qual tot lo país plorava?

Poch temps deuría esmersar En Margarit en la proesa de Constantí, puix al deturar-se'l Velez devant de Barcelona per veure com l'havía de pendre, consta que torna a trobar-se a Montserrat per espiar sens dubte, los convoys qu'hi poguessin passar y aprés, a la batalla de Montjuich, hi figura un dels seus capitans ab la seva companyía qui abans havía estat a n'aquella vila del Camp. Les altres forces qui havían sigut destinades a deturar l'avenç del enemich a Martorell, estigueren quietes y acantonades a Terrassa, Caldes y la Barata, espiant los seus moviments y entre elles creyèm

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que no s'hi ha d'incloure lo terç del Conceller tercer qui, com hem vist, fou cridat a Barcelona.

Ja hem fet remarcar los dubtes qu'anava sentint lo Velez al atançar-se a la capital, que, ben provehida ja podía creure que l'esperava decidida y la quietut y silenci ja indicats de tot lo pla, havía de donar-li entenent, per cert, qu'aquella meteixa inacció obehía a un plan de guerra. Llà on les empreses no presentaven cap perill personal, com a la presa de Tarrrgona, lo Velez semblava obrar per sí sol, més llà on l'éxit era aventurat, consultava'ls seus escrúpols o temors ab los capdills; axí ho va fer abans d'atacar Martorell y per lo tant ab més rahó ho deuría fer a la vista de Barcelona! Los pormenors d'aquest consell de guerra se deuen, per complert, al Melo y'ls extractém de la seva Historia, prescindint de la balumba de discursos als qual sempre's mostra aficionat dit autor, y atenent a la importancia de les persones qu'hi assistiren y a la diversitat de llurs parers. Figurava en primer terme lo ja nomenat conceller Alarcon, (espía de les accions del Velez enviat per l'Olivars) lo batlle Monsuar, aquell meteix qui ja de lluny prepará la primera traició de Tortosa; D. Joseph de Rocabertí, traidor de feya poch puix aquell día o l'anterior s'havía escapat de Montjuich del qual era governador per los catalans; los principals quefes militars, Torrecusa, Geli o Xeli y Garay, sens fer-se esment del Sant-Jordi y finalment alguns *caporals menors* qui no son nomenats. Vanitat de possehir los secrets del Estat, los secrets de la plaça menaçada y dels seus homes y vanitat del acte que s'anava a executar fou segurament lo discurs pronunciat par l'Alarcon y com tal va en los seus efectes, car, si al començament digué que «lo glavi d'aquell exércit pendent sobre'l coll de Barcelona estava també destinat per castigar altres provincics,» *després, ab gran mestria, mimvá l'orgull*, (son paraules d'En Melo) per dir al cap-devall que «si se'ls hi presentava un càstich més avinent que la batalla o setge, que l'executessin, puix éll sabía per part del seu Rey que més desitjava l'encert que la batalla, qu'els presents avalots d'Espanya demanavan un particular esment

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

sobre l'us de les seves armes, perque essent moltes les ocasions y un sol lo poder, calia no aventurar-lo a cassos dubtosos.»

Aquesta ambigüitat, com se compren, no arribava a semblar opinió, puix ço que convenía saber era perentori y tot lo que'l conceller feya saber, ab la seva paraulería, ja ho sabíen tots abans de que comencés lo discurs. No's consigna l'opinió del batlle Monsuar y del foraviat Rocabertí, encare que no's diu que va proposar, pot deduhir-se, en certa manera, per lo paràgraf qu'escriu l'historiador, testimoni d'infidelitat que ningú voldría veure aixecat contra'l seu nom; «Aprés manà que parlés públicament lo governador de Monjuich, cavaller català qui, la nit abans, *més obligat per la por que per la fidelitat*, va passar al exèrcit catòlich: va informar en públich de les coses, particularment del seu castell y d'altres de la ciutat, *facilitant-les com acostuman los qui volen falagar y convèncer.*» Lo metéix Velez qui'ls feya aplegar per pendre consell, pot-ser ab la fí de que les opinions no emeses s'adaptessin a les seves indicacions, llegí una carta del Rey y les ordres del Comte-duch; aquest no volía mes qu'execucions promptes, tot ho veya segur y segura la victoria, «finalment la preparava y se la pensava sense cap altre fonament que'l seu gran desitg en cada paraula y lletra.» Sobre aquest intent, dictat solament per la superbia del favorit desde sa cambra, En Melo hi feya reflexions molt atinades, dient, per fí, una veritat qu'haurian de tenir molt present tots los polítichs y tots los historiadors d'Espanya: «Testimonis son los ulls d'Europa de que sobre aquell escriptori tan venerat per l'adulació espanyola, s'han dictat moltes més sentencies de perdició que no pas instruccions de victories.» Malgrat les cartes, los tres capdills militars donaren llur vot, palesant discordancia entre ells: lo Garay no estava per lo setge de Barcelona e insistía que la guerra s'havía de començar per lo Roselló; lo Torrecusa trobava fàcil lo setge y l'aconsellava, fundat en que la defensa no podía durar y'l Geli o Xeli veya més dificultats qu'aquest en lo setge, «creyent que'l poder no era proporcionat.» Dels ca-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

talans qui seguían l'exèrcit, (sens dubte, los ministres o jutges deshauciats qui's portaren tan bé al donar llur sentencia a Cambrils), se'n diu que «també encoratjavan a fi de que's recuperés Barcelona, no atenent ni pensant més qu'en llurs interesos,» veritat ben meditada del hisioriador per reconèixer sens dubte que lo que volian aquells homes era tornar a llurs antichs càrrechs y venjar-se dels qui los n'havian tret, sense tenir en compte per res l'honra de llur patria nadiua. Faltava no més lo vot dels caporals menors y encare era lo mes infamat per los seus intents, puix consistia en proposar «que l'exèrcit vagués per la provincia, *que destruhis los camps* y *llochs petits*, sense entretenir-se en coses de molta gansoneria y lluyta que l'enemich, sens exèrcit capaç, los hi deixaria lliure'l camp on podian sojornar-hi y *dins los pobles posar-los en tal estretor, que la meteixa gent del pais los hi demanés lo cástich.*» Sobre tanta varietat de parers lo Velez havia de fallar y res prova tant lo superficial del seu caràcter com lo perdre'l temps en juntas y reunions, quan ja's trobava a la vista del punt mes cobejat per completar lo triomf y quan. al cap y a la fi, no tenia que fer altra cosa qu'obehir orbament ço que li manas lo qui ja en altres ocasions y sobre tot en aquella havia desconfiat d'ell. Ab les cartes del Comteduch a la vista y ab les instancies del qui fiscalitzava los seus actes, de l'Alarcon, ¿quina altra cosa podia fer sinó arriscar l'empresa, llençar-se a la conquesta de Barcelona, lo qui desde Tortosa havia arribat a convèncer als Cortisans madrilenys de que la marxa del exèrcit havia sigut triomfal fins al peu de les muralles de Barcelona y que per consegüent, ab la meteixa facilitat s'aixafaria'l cap del drach? (1) Per lo tant hagué de pendre una resolució, y, compartides les forces de manera que semblava qu'havian de facilitar

(1) Diu-se als *Anals Consulars* que trobant-se a pendre comiat del Comteduch d'Olívars Fra Bernardí de Manlleu, qui era lo tramés per la ciutat, aquell li digué ab mofa «qu'havia donat ordre a la seva *guerrilla* (aludint a la guerra de Catalunya) a fi de que ho passés tot a sanch y a foch» a lo qual li va respondre'l bon frare; «qu'era molt dir sens haver vist les muralles de Barcelona les quals eran mòlt fortes y segures, puix les guardavan los seus Sans patrons y qu'estés segur de que aquests los guardarian y salvarian.»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mes cómodament la victoria, se prepararen per l'atach, no sense que'l Velez fes abans lo suprèm esforç per veure si consegía'l seu objecte, evitant la lluyta, per salvar també la seva responsabilitat devant del monarca.

Per medi d'un trompeter, ço es, mostrant-se conqueridor y no Virrey pacífich, com volía donar entenent, va remetre una carta a la ciutat invitant-la a transigir, oferint lo perdo y la pau y dient per fi, segons En Melo, «que com cristiá'ls compadia, que com amich los avisava y'ls aconsellava com natural y fill de la provincia y nn dels més interessats en lo seu bé y conservació.» La carta del general no anava sola per lo que's despren del següent paràgraf en lo qual convé parar-hi molt esment: «Acompanyava la carta del Velez una altra del Rey escrita ab gentil enginy, perque decantant-se també al perdó, encare que firmada en aquells darrers díes quan ja no semblava convenient la seva data era molt anterior, mostrant haver sigut escrita en aquell temps en que les coses mereixían ser tractades d'un altra manera.» L'annalista Feliu confirma les referencies del Melo, puix qu'aquest deuría veurá'ls originals y a l'ensemps que palesa l'artífici de la carta Reyal, remarcant qu'era datada pêl Setembre de 1640 (1), extracta la comunicació del Velez y la digníssima resposta de la ciutat ab la qual queden palesades les variants d'En Melo y desfetes les exageracions qu'hi va afegir, explicant la *no pequeña novedad y mayor cuidado* que va causar a les autoritats barceloneses.

Aquest es lo contingut de la carta del Velez: «*Que tinguessin present que ja's trobava ab lo seu exércit a la vista de les seves muralles y qu'encare que S. M. quedava desservit per les accions executades a Barcelona y al Principal, axó no obstant estava ab los brasos extesos per perdonar y rebre als qui vulguessin obehir-lo, ab lo qual s'estalviarian los desordres qu'acostuma causar un exércit per llá-on passa y que la seva voluntat era que s'evitás*

(1) Als Dietaris de la Diputació, existeixen les cartes originals: la del Rey es del Agost y no del Setembre de 1640 y la del Velez està datada a Sant Feliu, lo dia 23 de Janer de 1641.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo dany qu'ls menaçava y tenian proper, com cristiá y com natural de la Provincia.»

La Ciutat va respondre ab aquestes paraules:

«Que la Provincia havia experimentat que l'exércit havia fet per lo Principat les més grans hostilitats que's poden imaginar, tant contra'ls qui de bon grot s'havian rendit, com en contra dels qui havian resistit y que per lo tant no podia pendre cap acord sobre lo que S. E. escriurer, mentres ell no fes retirar l'exércit. puix qualsevulla que fos l'acord que's prengués, se patiria en honres, vides e hisendes. Que, en vista d'axó, considerés lo que fora en major servey de S. M. y benefici del Principat, al qual tan afectuos se mostrava S. E. com Cristiá y com natural de del pais.»

S'ha donat per creure y afirmar qu'aquestes comunicacions foren les qui decidiren als consistoris a entregar-se definitivament al rey de França y a proclamar-lo comte de Barcelona: després de tot lo que tenim dit, fora pendre temps refutar-ho, sobre-tot si fessim remarcar que molts ho han cregut axí, solament perque altres ho varen dir. ¿Tant poca tàctica, tant poca previsió havía de tenir lo govern català qu'esperés lo moment perentori y apurat de veure l'enemich a les muralles de la capital, per fer ço que no hauría donat resultat prompte, tal com se necessitava, si no l'haguessin previngut abans. Per obrar ab seny, desesperadament o ab desengany, ¿havían d'esperar los catalans veure l'exèrcit menaçador devant de Barcelona ben armada y preparada a defensar-se y no podían haver calculat abans la vinguda o avens del meteix exércit, saquejant y calant foch als pobles, degollant traidorament centenars de compatricis qui s'entregavan sots paraula d'honor, fent penjar jurats y nobles capdills y entrant a ciutats com Tarragona, per lo vil medi de la corrupció? Adhuch mès, ¿havían d'esperar los catalans l'ocasió precisa en que'l Rey los deya qu'estava ab los *bracos extesos* per perdonar-los y quan se descobreix l'*artifici* o ficció d'aquesta clemencia, si ab lo temps que suposava declarar-se francesos. comunicar-ho al Cristianíssim, de correspondre aquest ab l'ajuda promesa y arribar aquest socors, les hosts del Velez ja haurían pogut batre les muralles

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

barceloneses. dominar la ciutat y degollar los seus habitants, puix axí'ls haurían tractat si l'intimació del sitiador los hagués causat la *pequeña novedad y mayor cuidado* de que parla En Melo, si no haguessin estat armats y resoluts y si no haguessin tingut en ajut llur hosts franceses ab los capdills respectius, puix ens consta que ja's trobavan a la capital? ¿Es dir que'l llegidor no trobarà significatiu, si es imparcial, veure que'ls meteixos capdills figuran a Barcelona y a Catalunya ja de des que les armes Reyals destruian Martorell y quan no, la meteixa narració del Garay ab la qual pinta. quan n'arribava, la mala situació de les guarnicions del Rosselló y Cerdanya empaytades seguidament per les hosts franceses d'acord ab les catalanes qu'eran comendades per lo diputat Tamarit? Lo cambi de nacionalitat dels catalans, a l'ocasió extrema e inoportuna que's vol suposar, si abans no s'hagués fet públich, solament, en aquest cas s'hauría de pendre com publicat llavors palesament, mentres que'l fet ja existía, més, segons lo nostre parer, tot lo més que pot significar l'afirmació equivocada dels historiadors, es qne, si alguns n'hi havía que palanquejavan en desespanyolitzar-se, que tinguessin sentiment de trobar-se sotsmesos a una nació que sempre havia sigut enemiga de Catalunya, veyent llavors les mostres de menaça dels invassors, l'artificiosa paraulería ab que's pretenía enganyar-los y la necessitat imprescindible de defensar-se, sots pena de resignar-se a esser una victima, tractaren resoludament d'arriscar-se ab los altres, puix fou llavors, si, quan se va fer a Barcelona la unió pura de tots los seus habitants, unió immortal qu'admirarà a tots los segles y a totes 'es nacions, monument fermíssim de bona germanor, patriotisme y abnegació constituhit per tots los estaments, sense distinció ni categoríes, nobles, plebecía, canónges, altes dignitats, frares de tots los ordres, preveres seglars, menestrals honrats y gent de la Ribera, puix tots resolgueren transformar-se en soldats, agafar lo fusell y fer tots los servyes que fossin mester per la defensa de la patria, fins a morir a les muralles, o bé on se vulla que fossin cridats y útils. Hem dit

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

unió pura, puix al fer aquell heróich sacrifici, ja que'l bon sentit general prenía'l caràcter de poder bèlich, se trobava en lo cas de no consentir ni comportar per més temps dintre de les seves muralles, quals portes s'havían de tancar tot-seguit, fins o conseguir la mort o la victoria, a tots los avalotadors d'ofici qui durant los díes anteriors tant los havía compromès y tractant-los ab severitat les autoritats, conseguiren prompte qu'alguns, los més temibles, pot-ser perqu'eran traidors, fugissin al camp, lliurant-se de trobarse tancats llà on avava a governar la justicia unida ab la força y altres eonvençuts de llur error, encoratjets, s'enllistaren a les files dels campions barcelonesos, prometent, emperó, obehir y sacrificar-se en ares de la patria.

Lo bon tacte que s'acredità a n'aquestes resolucions proba la gran serenitat d'esperit dels barcelonesos y per lo tant va fer malament En Melo en conjeturar, quan explica la resolució dels preveres qui's prestaren a ser soldats, que «durant aquests díes era grandíssima la turbació a la ciutat, afligida per los mals aveniments passats y temerosa del poder y fortuna qui la amenaçava.» puix aquells *desconsuelos comunes* (axí'ls nomena) tenían molt diferent caràcter de lo qu'èll suposa, no eran planys fembrils d'un poble feble y tímit, sinó desesperació d'una raça heròica, no era la turbació mare del desordre y camí del rendiment decandit, sinó integritat viril que dona més força al pols del qui ab la ma s'apressa a brandar l'espasa, ab la qual ha de defensar la seva llibertat, mentres qu'ab lo cor y la pensa; s'endreça al cel a fi de que no'l desampari en la santa lluyta a la qual se llença. Si En Melo se'n recordés, quan descriu aquest aveniment, de les primeres planes de la seva obra, trobaría dictada per sa propria boca la rahó per què'ls catalans, en llur estretor més gran, mentres s'armavan per lluytar s'endreçaven a Deu Nostre Senyor y feyan, com en efecte varen fer, pregaries, dejunis, penitencies, prometenses y ofrenes piadoses y exposaven lo Santíssim Sacrament a totes les esglesies, puix essent un poble eminentment catòlich, explayavan llurs penes en la religió y desde les primeres impru-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dencies dels capitans Molas y Arce, quan les profanacions de Riudarenes y altres pobles, cresqué més y mès l'idea de que'ls enemichs de la patria ho eran també de la Religió Católica, per més que'ls sacrílechs se nomenessin *soldats católichs* o del Rey Catòlich y per aquest motiu los Bisbes, ab tot y ser castellans, com lo de Girona y'l Concili y la Santa Inquisició hagué d'anatematitzar-los considerant-los o com verdaders heretges o com instruments del esperit herètich qui dominava a d'altres paíssos y no a Catalunya. Axò es lo que significava la pietat dels catalans en mitg de llur furor bèlica. Les disposicions civils y militars qu'explicarèm aprés, ademés de les ja comptades, provaran una vegada més que'ls barcelonesos conservavan llur serenitat, qu'obravan ab molt seny y dretura y que no'ls hi faltava ni plan, ni ordre, ni previsió, fins per saber morir.

Les disposicions o preparatius als quals hem fet referencia, consistiren en nomenar quefes suprèms de totes les armes al Diputat Tamarit, al Conceller en Cap de Barcelona y a Monsieur de Plessis Besançon als quals donaren per concellers de guerra les persones següents: Fra Miquel de Torrellas, governador de la ciutat, Francesch Joan de Vergós, Jaume Damians, Mr. de Serignan, Mr. de Sansí, caporal d'oficials de l'artilleria, lo quefe de la cavalleria francesa y En Ramón de Guimerà. Va manar-se també qu'a totes les portes, baluarts y fortificacions hi haguessin caporals catalans a francesos y que'l fort de Montjuich fos encarregat a Monsieur d'Aubigny qui la transformà en parapit invencible, com tindrém ocasió d'explicar, Nostra obligació de críticbs nos obliga, cercant sempre la veritat, a censurar a unes planes llurs autors, als quals alabém en les següents, y axí, axò'ns passa ab En Melo, a quí, si l'hem impugnat are de poch, are hem de citar un paràgraf qual contingut, al meteix temps que dona doble idea de la situació respectiva dels assetjants y dels assetjats, confirma aquí la nostra afirmació de que Barcelona no's trobava perturbada y qu'obrava ans bé ab tota previsió. Dit paràgraf lo va escriure l'historiador, al donar compte del concell celebrat per lo Velez, planyent-se

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del servilisme dels concurrents qui, ab tot y haver palesat llurs opinions diverses y sabent la mala situació del exércit y les ventatges dels assetjats, «més aviat s'humiliavan a la direcció d'aquell qui'ls manava.»

Heus aquí lo seu contingut:

«Sabían que Barcelona estava en condicions de defensa; terraplenada la seva muralla; ben provehida d'artillería y ab més de cent canons emplaçats en forma suficient; plena d'homes enutjats; ajudada per soldats veterans y no desprovehida de caporals experts; seva era la mar; los punts principals estavan ocupats y defensats; los vassalls fidels al Rey, molt pochs y amagats; la plaça ben plena de provisions.

Per altra part contemplavan lo seu exércit ja disminuit d'infantería y cavallería per la fam, per la guerra y per les malaltíes y principalment per les moltes guarnicions qu'anaven deixant enrera; tenían l'enemich al radera ab nombre considerable de gent y en la terra seva; lo pas de Martorell era poch segur per la reculada; molta gent novençava ben famolenca; lo traginament de les provisions gayrebé impossible; la mar no defensada; poques galeres y mal armades; alguna desconformitat entre'ls caporals; lo socors de Castella, Aragó y Valencia, gançoner y llunyat; tots los feya concebre gran desconfiança.»

Comparant la nostra opinió ab lo contingut d'aquest paràgraf, lo llegidor podrà fallar ab seguritat y veure, en tal cas, on podía existir la perturbació, si dins de la ben ordenada, provehida y resoluda Barcelona, o en lo concell de guerra presidit per lo Velez, on totes les opinions estavan en desavinença y tots no obstant s'adherían a lo que manava'l Comte-Duch per boca del marqués tot y sabent, com sabían, lo qu'era la ciutat enemiga y les desventatges del exércit qu'havía d'atacar-la.

Aquestes desventatges del enemich eran tan sapigudes, qu'en una resposta donada desde Sant Pau de Fenolledes, lo día 14 de Janer, per lo comte de Luy a la Diputació qui l'havía consultat sobre la defensa, aquest personatge francés ja explica los defectes del exércit del Velez y fundant-se en

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ells, lo seu parer es que se'l deixi arribar fins al devant de les muralles de Barcelona, puix allí indefectiblement ha de ser desbaratat si'ls catalans se mantenen units y forts.

Aquest detall es una nova confirmació de l'opinió nostra, puix l'íntima correspondencia entre'l comte y la Diputació prova que la cosa estava feta, com vulgarment se diu, per més de que no's fes pública fins després.

Manada y preparada la lluyta, es indispensable detallar còm se realitzà per una y altre part, essent la nostra relació, com de costum, no una parafrasi d'altres ja conegudes, sino comparació dels impresos y manuscrits als quals acostumèm fer referencia, y ademés nou aplech de noticies, esmenades les unes, en vista dels documents, e inédites altres per falta d'investigació dels historiadors qui'ns han precehit, respecte d'aquest assumpte. Los *Anals Consulars* al parlar de la traició preparada a Montjuich, citan lo nom de dues persones: En Joseph Rocaberti, (als documents de la Diputació es nomenat Joseph Pau y Rocaberti) governador del fort y mestre de camp y En Llorenç Ronis, sargent major. Describint aprés la fortaleza, afegeixen que no consistia més qu'en una paret de pedres apilotades *(pedra seca sens morter)* y en lo seu recinte no hi havía cap canò, observant-se contínuament que cada colp que baixavan, rellevades, les companyíes de les confraries a les quals s'havía encarregat la guarnició, repetían tots a l'una y d'acord qu'ls dos referits subjectes estavan venuts a l'enemich y fins per part d'alguns s'atemptà desobehir-los. Aquesta rumor y brama induhí a la Diputació a rellevar dites persones y llavors ells, pot-ser tement lo càstich, quan l'enemich campejava per lo pla del Llobregat, s'escamparen, passàren-se al dit camp enemich, proporcionant-li també una plantilla de la fortalesa. Nomenat llavors com nou governador lo francés Aubigny, molt conegut a Barcelona y home pràctich, esmaginà un plan de defensa tan nou y curiós com eficaç, manà construir uns caballets, portables, de fusta e hi posà al demunt un canó o pedrer, d'aytal sort, que fins un infant lo podía engegar y se'ls hi podía donar fácilment la direcció que's volia. Emplaçada

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

una filera d'aquells caballets a la part interior del fort y dominant no més que la ratlla precisa de la muralla per on s'havía de verificar l'assalt o escalament, com que'ls assaltants no'ls podían veure fins al moment precís d'enfilar-se cap amunt, l'engegada de trets, tots a l'hora y en totes direccions, havían de fer net per complert l'espay ocupat instantaniament per los vencedors y l'efecte inesperat d'aquest recurs havía de ser, per força, l'orígen de la gran desfeta soferta aprés per les enorgullides hosts invasores. Prova'l bon ordre y unió patriòtica de Barcelona la conservació de aquest secret, puix no hi va haver ningú qui'l descubrís a l'enemich. deixant de banda'l mal exemple d'En Rocaberti y Ronis y aquesta ignorancia, o més ben dit, la gran seguritat del triomf qu'havían concebut los Reyals, en vista de la plantilla proporcionada per los traidors y sabent l'estat defensiu d'aquella pseudo-fortificació, deuría ser, sens dubte, lo que'l encoratjava per empendre ab brahó la presa de la montanya fins al cimalt, creyent que provehits llavors d'artillería, ab ella y ab l'aspecte de les nombroses tropes que serían vistes per la ciutat desde'ls seus marlets, no podría passar molt de temps sense que l'altívola Barcino ajupís la testa a les intimacions arbitraries del favorit del Rey Felip. de lo contrari fora sepel-lida en sa propia ruina, abandonada per les flames qu'ab los seus canons li engegaría l'enginyós y pràctich Geli. Ilusió y res més qu'ilusió fou la seguritat concebuda per lo qui, indiscret, no va saber preveure qu'allí hi podía quedar deshonrat y fins pot-ser comprometre la sort de tota la nació espanyola y'l prestigi del seu monarca: sense rumiar més la resolució presa, qu'era l'orb cumpliment dels desitg de l'Olivars, va manar-se als caporals la distribució del exèrcit per realitzar l'empresa y posats d'acord sobre'l plan, s'executà d'aquesta manera.

Per de prompte y abans d'atançar-se a les muralles, lo meteix manuscrit citat darrerament, consigna que les forces castellanes varen fer al pla iguals barbaritats qu'a Cambrils y altres punts, lo qual induhí a les autoritats barceloneses a recullir de Pedralbes y altres monestirs totes les monges

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui foren curosament conduhides a l'interior de la ciutat y les allotjaren cómodament als edificis públichs y a les cases particulars de les families més distingides. Desolats los voltants de la plaça, inmediatament y pot-ser al meteix temps de verificar los assetjants aquella especie de preludi de llurs propòsits, com qu'en lo seu plan hi havía la doble mira de dominar la montanya de Montjuich y escometre a l'ensemps la plaça, compartiren les forces entre'ls dos punts, senyalant los terços que respectivament havían d'operar a quiscun d'ells y'ls quefes qui'ls havían de dirigir. La pujada a la montanya s'havía d'empendre per tres bandes; los documents de la Diputació diuen que fou per Nostra Dona del Port, per la pedrera de Micer Çafont y per Sant Ferriol (1), més fos o no per aquestes tres bandes, no hi ha dubte de que's formaren tres cossos de batalla; un que pujava per la muntanyola contraria a Castelldefels (2), devant de la qual anava un esquadró de Portuguessos manat per D. Simó Mascareñas y un altre qual quefe interí era D. Didach de Càrdenas y Luson, puix son verdader mestre de camp, don Martín dels Arcos, havía mort pochs dies abans. En Sant-Jordi, per los fets dels quals parlarèm après, se coneix que deuría idvadir per la part més propera a la plaça, ja que tant aviat se'l veu operar a la montanya com al costat de les muralles de la ciutat. No sabèm definitivament quines tropes portava, més com qu'era general de la cavalleria, es de creure que deuría portar la millor d'aquest cors y en una de les escomeses se diu que l'acompanyava «lo seu batalló de cuyracers y'l qu'era governat per lo Filangieri.»

Sots les seves ordres, encare que detingut al pla, deuria estar lo Quiñones «qui governava (diu En Melo) la cavalleria de les ordres y ab los seus cavalls ocupava la part mes fonda de la vall per protegir la part esquerra» puix a dit

(1) Los *Anals Consulars* senyalan aquests punts, per la part del Convent de Santa Madrona, per Nostra Dona del Port y per la part del mar, que tal volta son equivalents als altres tres que senyalan los documents de la Diputació.

(2) Ignorèm quina muntanyola pot ser aquesta y no comprenèm lo seu límit, segons l'indica En Melo.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quefe li donà ordre l'altre, qui, ab un colp qu'atemptava donar per atreure l'enemích quan aquest reculés, «le costase, metiéndose con la cara a Monjuich, y dándole el costado diestro a la ciudad.» Deurian aludir ab seguritat los *Anals Consulars* a n'aquesta força de cavalleria, quan diuen que «se la veya escuadronada desde la montanya a les torres de les Corts de Sarrià, més, que no gosava baixar fins a la Creu Cuberta, puix si alguna vegada passava d'allí l'artillería, del portal de Sant Antoni y de les fortificacions de les muralles desfeya tot seguit l'escuadró qu'ho atemptava.» Lo centre o cors mitger no's descriu en cap indret, puix si bé, en un punt donat En Melo explica, que, per desallotjar l'enemich, «avisà al Garay qui *comandava los escuadrons del devant* per que li trametés dos-cents mosqueters per aquell servey» no sabèm si aquell devant (*frente*) es absolut y sinónim de frente o es respectiu d'algun dels cossos o costats, (*cuernos*) y la negativa del avisat nos indueiv a creure que'l Garay no deuría dependir del Sant-Jordi, sinó que deuria ser lo quefe independent o depenjaria d'un altre mes superior, pot-ser lo Torrecusa, puix a n'aquest se'l veu aprés a la montanya, *a media ladera* y's compta que veyent de lluny los perills en que's posava'l seu fill «s'alegrà interiorment de tenir-lo per company en la victoria que esperava: se posà a cridar y arrebassat per l'afecte natural de pare (encare que *de lluny)*, diu-se que va dir: *¡Avant Carles-Maria o véncer o morir; Deu y la teva honor!* paraules certament dignes d'un cor magnànim.» Lo nom del Velez no sona a n'aquesta empresa, mes, per lo meteix qu'era'l generalíssim d'aquell exèrcit tan gran se concebeix qu'estés al pla y a distancia dirigint o contemplant lo moviment dels tres cossos qui maniobravan, als quals deuría trametre socors segons les necessitats de quiscun y principalment al del centre qui deuria ser lo mes principal y proper al seu campament o quarter general on romandrían les forces sobrants qui de moment no entraven á la lluyta. Comprenent, donchs, lo meteix campament en la distribució de les forces invasores y prescindint de les divisions anteriors, per l'atach de la montanya y fort farèm nos-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

altres, al albir, mes no sense fonament, la demarcació general del teatre de la guerra en aquest fet especial d'armes, dihent, en resum, que'ls tres punts de partença qu'ocupaven les tropes Reyals eran: l'Hospitalet, Sans y San Beltran.

Respecte de la ciutat no's pot fixar ab precisió lo nombre d'homes armats y referint-nos a lo que ja tenim manifestat, al parlar de la junta de guerra, no més tenim qu'afegir qu'a n'aquesta se li donava ample poder y jurisdicció *jure belli*, podent gastar tant com necessités dels cabals de la Generalitat y per lo benestar públich y manteniment del ordre, imposar tota sort de penes, la de mort inclosa. Desd'aquesta resolució que prengueren los Braços, lo día 23, se varen veure, en conseqüencia, los Diputats y altres autoritats barceloneses, qui, ornades ab les insignies de llurs càrrechs, seguían los indrets públichs y de defensa exhortant y animant tant per l'unió y obediencia com per defensar-se del enemich fins al darrer moment, segurs—aquest era'l gran móvil de la confiança,—de que'ls patrons y sants tutelars d'aquesta ciutat y provincia no podían desemparar-los en aquell suprèm instant y en una desfeta de la qual los catalans no'n tenían la culpa qu'era tota del favorit qui dalejava, mogut per l'odi y la venjança, lo càstich,

En cap indret consta la més petita referencia a la darrera disposició del Velez qui no volía donar quarter a cap soldat català y si solament als francesos, arbitrarietat que fou modificada per consell dels seus caporals y generals, puix prou escarmentats ab los *artificis*, la compassió obligada del Velez no podía ajudar més ni menys als qui que se'ls havía concedit y axí l'única veu que's sentia tant dels qui manavan com dels qui obehían era morir per la patria y no rendir-se a un enemich qui tan crudel s'havía manifestat envers los altres compatricis, rendits, pactats o vençuts qui havían caygut a llurs mans, desde Tortosa el pla, qual límit era la ciutat que s'atemptava assetjar y entre quals habitants. deya la soldatesca, que, volía fer bons escarments.

Lo frontis de muralla que presentava més gran perill era naturalment la part més propera al campament de les tropes

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

invassores y havent de ser aquesta la més ben guardada, va confiar-se a la part més escullida dels terços de les confraríes, qual força, distribuhida proporciònalment tenía fiat al seu bon zel y valor, sots la direcció dels seus mestres de camp En Domènech Moradell, En Galceran Dusay, En Joseph Naval y don Joan Tello. Ademés la porta y mitja lluna (formada llavors d'estacada) del Portal de Sant Antoni l'ocupa'l regiment del Serignan, o sía la cavalleria francesa que junt ab la catalana qu'estava preparada a l'interior, propera, emperò, a n'aquell punt havía de sortir quan ne fos ocasió per escaramucejar ab l'enemiga. si's dirigía allí y axí ho probaren avençant-se, al primer moviment, los capitans francesos Fontarellas; Bridoyre, Guidane, Sage y la Halle y'ls catalans En Joseph d'Ardena, En Joseph de Pinós, N'Enrich Joan, En Manel d'Aux y En T. Borrell qui avençaren ab llurs companyíes fins als camins de Valldonzella. Aquesta era la situació de les forces de la ciutat: les destinades a la montanya estavan distribuides les unes, com eran les companyíes dels naturals, comandades per los capitans N'Ambròs Gallart y En Lluis de Valencia (qui operavan per la part de Santa Madrona y Sant Ferriol) y per altres ja coneguts, a diversos punts estratègichs y entre mitg de les arbredes per atacar desd'allí a l'enemich, a la pujada, altres defensavan les trinxeres mes enlayrades y properes al fort y altres per fí s'estavan a dintre o mès ben dit radera del cercle movible de pedra *seca* que circumvalava'l cim en qual centre tot lo més hi deuría haver alguna torra o fortificació aillada. Segons los *Anals Consulars* la gent qu'hi havía dins lo fort eran uns 500 homes de les confraríes poch pràctichs y en los darrers moments s'hi pujaren 200 més de la Ribera, com veurèm al parlar de la defensa.

Després de la deguda comparació entre les diverses narracions qu'existeixen, trobrant que'l resúm més verídich del fet es lo qui està més en acord ab l'acta del Braços generals del día 26, anèm a copiar textualment la seva part més principal qu'es com segueix: «En aquest día, a les set del matí, començà'l cors del exèrcit enemich, en forma d'escuadrons,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a pujar per la montanya de Montjuich per tres bandes, ab molt gran fervor (sic) y semblava que tot s'anés a entrar de tantes escopetades. Pujaren per la part de Nostra Dona del Port, pedrera de Micer Çafont y per la banda de Sant Ferriol. Los nostres, encare que pochs, los anavan entretenint a escopetades, més com que l'enemich era tan superior, puix sense exageració hi havía cent enemichs per cada català, los nostres anaren reculant poch a poch fins a dalt, a les trinxeres y redúctes qu'hi havia, fent-se forts d'un lloch al altre y occint molts enemichs, més quan lo poder d'aquests anà creixent més y més fins al extrèm qu'arribaren a donar lo crit de ¡Victoria! semblant verdaders lleons, ja que feya pochs díes qu'havía succehit la desfeta de Martorell, los nostres se vegueren obligats a recular y posar-se sots la defensa del fort de Montjuich, de tal manera que l'enemich començà a entrar al pla de la montanya, portant moltes banderes enlayrades y com si, a peu pla, ja no tingués res més a fer sinó pujar y rendir lo fort. Quan axó succehía eran dos quarts de nou del matí. Més, com que Deu Senyor Nostre no deixà de favorir los nostres qui tant cordialment l'estiman, posant-se a cridar los catalans:—¡Are es l'ocasió, gloriosa Santa Eularia, ajudeu-nos!—y donant-se los uns als altres deyan:—¡Muyram com valents!—començaren a cobrar coratge. Llayors anava l'enemich ab gran rigor y gosadía a voler assaltar lo fort ab bones escales y altres aparells, per que un cavaller traydor nomenat don Joseph de Pau y Rocabertí, mestre de camp y governador de la plaça, dos díes abans havía passat al camp enemich y havía proporcionat lo plànol de la fortalesa donant a entendre qu'era molt facil rendir-la y encare que l'informació del dit don Joseph era verdadera, se va trobar lo fort en situació molt diferent y molt més armada que quan ell la va deixar, de manera que començà a disparar ab tan bon efecte que l'enemich començà a recular y aprés tornà a escometre ab brahó, més de res va servir-li puix hagué de recular per segona vegada, sens demora, repetint l'escomesa per tercera vegada y refent-se tot-seguit, al veure-ls, los nostres se mostraren tan valents y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tan gran fou llur coratge, qu'al arribar l'enemich al fosso no pogué per menys de recular al veure la pèrdua immensa de gent seva. Aquesta lluyta contra'l fort durà prop de tres hores y era verdaderament cosa miraglosa lo foch que llençà'l fort en aquelles tres hores, puix semblava un infern. Llavors los nostres abrandats de coratge anaren contra l'enemich al qual arrebasaren quinze banderes de camp. Moriren en aquesta lluyta cinch-cents oficials entre majors y menors y en particular los nebots del Velez, general del exèrcit, continuant los nostres llur victoria fins a les quatre de la tarda, y ab tal arruixament que semblava que la montanya anés a entrar-se per les grans descàrregues de trets de mosquetería y arcabucería, fugint l'enemich ab la més gran desesperació, perdent mil-cinch-cents de peu, més que menys, de part seva y entre ells molts caporals y gent de comanda. Dels nostres moriren a la montanya trenta-dos homens, ab igual nombre de ferits. Fou tan gran lo coratge de les dones de la ciutat que se'ls hi pot donar lo nom d'amaçones, puix moltes d'elles ab inexplicable valor y gosadía, pujaren a la montanya de Montjuich, quan més forta era la lluyta, portant als nostres, a fi de que lluytessin ab més brahó, municions abondants de guerra, com eran bales, pólvora, met, xa y altres objectes y al meteix temps pa y vi per que fessin una suca-mulla los soldats fadigats de lluytar y lo meteix varen fer per la ciutat a les muralles. Quan l'enemich va escometre la montanya, a la matinada, la cavallería's posà més amunt de Valldonzella esperant los seus esquadrons la nostra cavallería per lluytar, y sortint aquesta pêl Portal de Sant Antoni apressadament, un xich descuydada y prevenint-se encare, pensant que l'enemich no escometría fins a l'endemà, se posà al costat de Valldonzella y com que l'enemich era nombròs, aquella no tingué temps d'esquadronar-se en batalla y moguda no més per lo seu valor va escometre a l'enemich al meteix temps qu'aquest embestía, resultant-ne una barreja sent ordre ni concert, lluytant abdues cavalleríes com lleons, fent us de llurs carabines y pistoles fins qu'al últim usaren les espases. L'enemich va recular dei-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

xant al camp molts morts y guanyant los nostres la victoria. Moriren, ademés dels soldats particulars, que foren molts, gayrebé tots los caporals y oficials y com mès notable lo duch de Sant-Jordi, fill del marquès de Tortecusa, tinent general del exèrcit y don Ferren Xiriner, comissari general de la cavalleria y altres, y fou tan gran l'escomesa de la cavalleria enemiga qu'una companyía de dragons catalans (1) arribà fins a la llinda del Portal de Sant Antoni, morint-hi'l capità y ab ell lo seu cavall, qui cayguê dins lo fossam al costat del portal.

Dels nostres en moríren 10 y d'importancia no mès En Dionís Ramis, tinent de la companyía de cavalls de T. Borrell, capità, y'ls altres eran soldats particulars. La sort del enemich va ser haver entrat en barreja car axí l'artillería de la muralla y la mosquetería no pogueren maniobrar, car si no hagués estat axò, del enemich no n'hauría quedat cap de viu, més la victoria fou nostra tant a Valldonzella com al cim de Montjuich.

—«De les 14 banderes preses al enemich n'arribaren 12 a la present casa de la Diputació, les quals foren penjades cap-per vall al balcó de bronzo qu'hi ha al devant de Sant Jaume, on hi varen estar tres o quatre díes y aprés lo nostre consistori determinà presentar-ne cinch a nostre Rey Cristianíssim, posant-les als seus reyals peus, per lo qual foren entregades a Mr. de Plessis Bezanson, y les altres foren distribuhídes entre les esglesies de la present ciutat.»

Ademés d'aquesta ressenya, s'aclaren alguns punts de la meteixa ab los detalls, molts curiosos, que's troban als dos Anals als qui tenim costum de fer referencia, mès principalment, emperó, als Consulars. Als de Catalunya nos diu lo seu autor En Feliu: «Havent reconegut la Ciutat y'ls Caporals lo perill del fort, trameteren tot seguit un bon cors de

(1) En aquesta ocasió s'esmenta realment los dragons catalans, més tornèm a dir que no's troban citats a cap indret com partidaris del Velez, mentres qu'a la relació estampada de les festes de la ciutat se parla d'una companyía de dragons catalans defensors de la ciutat. ¿Fou axò ocasio de nomenar de la meteixa manera, per rahó de semblança, a n'alguna munior dels qui seguian l'exèrcit invassor?

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Mosqueters catalans los més ágils y triats per donar-los socors: aquets sortiren per lo camí amagat que va desde la ciutat al fort, al meteix temps que la gent de la Ribera de la meteixa Ciutat desembarcava al peu de la montanya e hi pujava ab lo meteix objecte. Y a fi de que, les dones, ab los crits de llurs plors y sospirs, causats per lo perill, no desencoratgessin als qui lluytavan, manaren y cuydaren qu'estessín dins de llurs cases y a les esglesies, on seguidament s'implorava la Divina Misericordia; mes les dones plenes de caritat y valentía no contentes ab anar a les muralles per portar tot lo mester a les bateríes de la Ciutat, pujaren intrèpides y valentes a Montjuich, portant als indrets de més perill, refreschs y tot lo mester, donant alleujament y consol als meteixos qui lluytavan.» Més als *Anals Consulars*, manuscrits, la descripció de lo qu'esdevenía al interior del fort es verdaderament complert y nou per l'historia: s'hi compta qu'al atançar-se'ls invassors en actitut d'assaltar o d'escalar, los del fort estavan cap a l'interior, apartats a gran distancia de la muralla, que l'Aubigny los hi havía dit que s'estessin quiets, sens fer la més petita remor, que, enganyats per llur propri dalit, los assetjants, al remarcar aquell abandonament de la linia, se llençaren decidits, enfilant-se a les muralles y quan ja estavan drets al demunt de les pedres movibles, engegant los del fort més de cinquanta pedrers a l'ensemps, carregats ab bales de mosquetería, a totes les direccions, deixaren completament desembraçada la muralla deixant-hi morts al peu un sens fi dels més valents y triats, com abans los primers qui atemptaren l'assalt; malgrat la desfeta y la sorpresa qu'havía de produhir en l'esperit dels invassors un contratemps tan inesperat, se varen refer promptament y tornaren per segona y tercera vegada al assalt, més trobant-hi'l meteix escarment, puix los 50 pedrers engegavan tot-just veyan nova gent a la muralla; cansats d'exposar-se a tanta pérdua puix ja's comptavan com uns 3,000 enderrocats al voltant de la muralla, demanaren la suspensió del combat per enterrar los morts. Va concedir-se lo que's demanava y si'ls assetjants podían esperar que retornant aprés al atach

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

se repetiría la matança y valía més recular, los de dins podían comptar qne ab la constancia d'aquells y essent ells en comparació en nombre reduhit, quan conseguissin l'assalt no quedaría viu cap dels defensors, era donchs a mitges la desconfiança o la por d'abdues bandes y la balança de la victoria se trobava al nivell en aquella ocasió y pot-ser la faría decantar l'incident més imprevist, y axí va succeir, precipitant lo desenllaç d'una manera terrible: si bè es veritat que'ls del fort estavan decidits a defensar-se fins a morir, puix tenían la mort segura si l'enemich arribava a entrar, ja qu'estava desesperat y furiós, dominant per complert lo pla del cimalt, bastà descubrir en aquells moments l'indecisió respectiva, quan s'ataçava'l socors tramés per la ciutat y quan s'hi dirigía la gent de la Ribera per començar a fer crits de goig y entussiasme y moguts per aquest impuls los qui estavan impacients per rabejar-se en l'escarment dels enemichs de la patria. quan ja estavan a punt de retirar-se, se llençà un crit de: ¡La Victoria es dels catalans! y, com si aquest crit fos la senyal donada, caygueren com una allau per les muralles que defensavan, puix aquest era'l camí més curt y directe, com folls varen escometre contra'ls alucinats devastadors de Cambrils y Martorell qui, creyent que'ls hi venía al demunt tot lo poder contrari y prenent per riu caudalós lo que no passava de ser un torrent d'entussiasme, començaren a desordenar-se y empendre la fuita, donant ab la seva miserable actitut més áujol als qui'ls hi anavan al radera per fer entre ells la venjança més sanchment que puga esmaginar-se, com ja es de pensar, figurant entre'ls vencedors la gent de la Ribera, quals arruixaments y manera de fer ja hem remarcat en ocasions ben distintes. En Melo qui en quant a la descripció d'escaramuces parcials, quan l'exércit pujà la montanya, es digne de ser consultat, explicà aquest fet d'una manera que no's comprèn prou la rahò del succés, car, sense fer cap esment de l'estratagema dels pedrers, ab tot y confessar lo molt reduhit qu'era'l nombre dels defensors, consignant que'ls Reyals havían conseguit fer-se amos del cim, pinta la llur gran dificultat per assaltar lo qu'éll nome-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

na les trinxeres, y qu'allí, al cim, no podían ser més que la muralla de circunvalació del fort, les varies vegades qu'ho atemptan sense èxit, l'infinitat de morts que tenían sense que'ls defensors experimentessin pérdues, que lluytavan parapetats y finalment, per desenculpar als vençuts, als quals no podía moure y encoratjar la veu del Torrecusa qui's trobava en aquell punt, pujant ab l'intent de remeyar lo mal que ja preveya, atribueix aquell desconcert al desencert u oblit tan lamentable com ridícol d'haver anat al assalt sense cap escala y sense cap aparell per realitzar-la d'aytal sort qu'aquell capità no feya mès que trametre ordres seguides al Xeli a fi de que li portés escales y a fi de que ab la seva artillería no permetés lo tránsit del socors que passava de la ciutat a la montanya y desd'aquesta al fort, ordres inútils, perque, en aquella estretor y lluyta decidida, quan les escales arribessin al cim, hi havía temps de sobres perque'ls assetjants s'amparessin los invencibles qu'hi eran anats a cercar sa darrera gloria o la mort. Lo document de la Diputació abans transcrit, declara ben palesament qne l'enemich no solament anà al assalt ab escales, sino qu'aquestes eran bones, (*bonas scalas*) més com qu'En Melo deuría ignorar l'estratagema dels pedrers, no podent-se explicar com aquells homes tan braus, després de dominar la montanya, no havían sigut agosats per saltar una linia de pedres dafensades per pochs mosqueters, hagué de creure bonament ço que li deuría comptar pot-ser algú dels vençuts, ço es, que'ls Reyals no guanyaren lo fort perque per assaltar necessitavan escales. No era menys útil l'ordre de privar ab l'artillería que passés lo socors, puix mentres En Geri o Xeli y'ls seus canons no ocupessin per complert les hostes de Sant Bertran, únich punt per on se podía batre pêl davant tota la muralla que va desde'ls Tallers a la mar, y que bé prou se guardaren d'atemptar-ho, mentres quedava sense defensa per part de la montanya, lo socors podía passar sense cap perill per la Dressana y per la vora del mar, prenent desd'allí'l camí amagatque ni podía esser dominat per los Reyals y ni pot-ser sabían de cert en quín indret de la montanye's trobava obert.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Adhuch més: llegint la narració del Melo ja remarcarà fins lo menys observador que o hi hagué dues retirades vergonyoses del exércit assetjant, o després de la primera hi hagué lluyta a camp ras a la montanya, circunstancia que faría molt més vergonyosa la segona, puix d'aquesta manera resulta que'ls soldats veterans haurían reculat després de vençuts en batalla campal per la gent no práctica de les confreríes de Barcelona y per l'aglomerada multitut de la Ribera. Axí ho dona a entendre dit autor, suposant que fou engegat a l'etzar per un artiller català no més qu'un pedrer, no més qu'un, qui va causar tal desfeta en los qui escometían, en lo moment en que s'atançava'l socors de la ciutat y descubrint-lo un sargent nomenat Ferrer, començà a cridar publicant-ho y va encoratjar de tal manera'ls seus que «empezaron á *osar* con tanto exceso, como de antes habían tenido.» Aquestes paraules quedan més explicadas ab les següents: «Arribaren los nous soldats plens de gosadía y enveja los uns dels altres: *comenzaron á dar pesades y continuas cargas á los Reales*, de manera qu'ales poques passes de llur escomesa, coneixìan per lo brahó del segon combat, que comptavan ab noves forces.» No podría dubtar-se de la primera reculada y de la batalla campal, no més llegint aquests dos paràgrafs: «Cap desencoratjament o reculada dels seus bastava per que'l Torrecusa deixés de forçar-los, per que a l'instant recuperessin *co qu'havian perdut*... Eran les tres de la tarda y a Montjuich s'hi combatía ab més coratge que may, perque l'ira dels uns, y'ls altres ab la contradicció havían abrandat la lluyta en aquell punt.

Després d'aquest combat es quan En Melo explica'l trist estat dels assetjants y dona per convençut a n'En Torrecusa del perill y de la necessitat de recular y en aquesta ocasiò es quan atribueix a un ajudant català, que no nomena, la fulla o heroyca idea d'anar a escometra als qui's retiraven, essent la seva decisió tan viva qu'll y tots los qui 'l seguiren (diu que'eran uns quaranta, aquests primers, *menys assenyals*), sense mirar-s'hi gens se despenjaren per la muralla y publicant la fuyta y cridant victoria, sense tenir-la encare,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tal efecte varen causar, que tot lo cors del exércit Reyal començà a tirar-se montanya avall y esdevingué ço que ja hem indicat y qne tot-seguit veurèm en el magnífich quadro que d'aquella terrible derrota presenta'l meteix autor. Nosaltres palesarèm are una rahonada conjetura en vista dels documents qu'hen aduhit sobre'l text d'En Melo: sabent les hores en que esdevingueren los successos, lo poderós recurs dels assetjats ab lo qual se desbaratà la perfidia dels assetjants refiats en llur nombre y brahó, tantes vegades com varen atemptar l'assalt del fort, no podém admetre que sían dues les retirades vergonyoses dels Reyals axí es que les *osadías* y las *pesadas continuas cargas* y *las embestidas* que's esmentan dels catalans, no eran més que defenses desde'l fort y per consegüent la recuperació de *lo qu'havian perdut* los del Torrecusa, no pot referir-se més qu'a les noves y repetides temptatives de l'assalt sempre burlades per los de dins, axí com *la mayor dureza del combate* a Montjuich no es més que la bue's mantenía o arrivava a la linia del fort, quan los Reyals desesperats s'esforçavan heróycament per dominar lo qu'al cap y a la fi creyan ells havía de caure en poder llur, y quân los defensors, veyent lo bon resultat de llur sistema, cobravan major coratge per repel-lir, segurs de cada escomesa del enemich no havía de proporcionar-li més que noves y multiplicades pérdues, de les quals, aburrit a la fi, no tenía més remey que recular humiliat. En aquesta ocasió deuría esdevenir la folla actitut del ajudant català qui començâ a despenjar-se per la muralla escometent als qui fugían y si hi va poder haver lo sargent Ferrer qui proclamà la victoria abans de temps, es molt possible qu'aquests dos personatges no sían més qu'un y que'l crit de victoria's donés al meteix temps que'l de la escomesa contra'ls fugitius, que llavors esdevenía molt oportunament lo del quadro qu'hem promés transcriure, quadro que si bé està un xich recarregat per ser reflexe de la poética imaginació d'En Melo sempre aficionat a descripcions fantàstiques, no deixa de tenir un fons de veritat, essent per altra banda un model literari del seu genre, qual lectura no deixarà d'agradar.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Diu axí: «Per aquest temps, (podàm dir qu'arrebassat per una força superior) un ajudant català (qual nom ignorèm y es passat per alt en les narracions) al qual seguí el *segundo verge*, sargent francés, començà a cridar sobtadament convidant als seus a la victoria del enemich, y palesant (cosa qu'encare no havía succehit) la fuyta dels espanyols; als crits seus vingueren fins a quaranta del menys assenyats qui's trobaven al fort y sense cap altre discurs o disciplina, no més qu'ab l'obediencia de llur ímpetu se despenjaren per la muralla, per la banda devantera dels esquadrons, a la companya. Eran duyts d'una furor tan intrèpida, qu'els Reyals los miravan ab por y rezel y sens esperar cap altre avís o espant y creyent lo que veyan ab los ulls, pensant que'ls hi venía al demunt tot lo poder contrari, brandant les piques y removent-se entre sí'l esquadrons, (senyal palesa de llur ruina) començaren a baixar, corrent vers la vertent de la montanya, alçant un espantós bruel y queixa general. Los primers en desordenar-se foren los qui's trobavan més atançats al peu de la muralla enemiga, (tan aviat la més gran gosadía se tramuda en afrenta) altres ab gran espant se tiravan al demunt dels demés y plens de furia desbaratavan llurs propris esquadrons y aquests als de més en-llà, y com csdeve al rierol qu'ab l'abundor d'altres aygües que li van entrant va cobrant cada vegada majors forces per enderrocar tot lo qu'al seu pas s'oposa, axí lo corrent dels qui començavan a baixar enderrocant y assosegant als més propers, ja portava als altres ab doble força, per lo qual los qui's trobavan més lluny se'n emportaren lo colp més fort. Uns queyan, altres s'entrebancavan, molts anavan a terra essent trepitjats per los qui seguían aprés. Algunes vegades, en confosos remolins, pensavan avençar y anavan enrera o caminavan sempre per un meteix lloch; tots ploravan, los crits y planys eran sens nombre ni fi: tots demanavan sense saber què: tots manavan sens saber què manavan: los oficials majors, plens d'afany y vergonya, los hi manavan que's deturessin, més en aquella ocasió ningú coneixía altra veu que la de la propria por y del seu albir que li parlava a cau d'ore-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lla. Algun mestre de camp procurà deturar los seus ab l'espasa a la ma, tal com se trobava fou arrebaçat per lo remolí de la gent; y deixant tot esperit d'ordre lo cors seguía'l meteix foraviament que portava la furia dels altres; ni'l valor ni l'autoritat tenían força, ningú obehía més qu'al desitg de salvar la vida.»

«Aprés contribuhí a n'aquest primer desconcert la furia dels vencedors, despenjant-se radera dels primers alguns altres qui cobraren valor en vista de la cobardía dels contraris: los uns ab espases, altres ab piques o ascones, alguns ab destrals o alfanchs, com los segadors qui van al camp, baixavan segant als miserables castellans. Se veyan grans ganivetes, colps pregons y ferides inhumanes: eran sortosos los qui morían primer, tal era, donchs, la rigor y crudelitat que ni'ls morts se'n salvavan, podía nomenar-se piadós lo qui's contentava ab atraversar lo cor del enemich. Alguns barbres (ab tota l'intenció) no'ls volían acabar de matar, a fi de que's pogués sadollar la furor dels qui venían al radera: la sanch corría com un riu y en altres indrets formava un llach, horrible a la vista y de perill per la vida d'altres qui, havent conseguit fugir del coltell enemich, anaren a aufegar-se en la sanch del amich.»

«Alguns, sense cercar cap altre camí que'l que trobavan més curt, s'estimbavan per aquells fossams y marjals on s'hi quedaren per sempre-més: altres, enredats entre bruchs y gatoses hi quedavan agafats fins que'ls hi arribava'l colp; molts cayguts sobre llurs propries armes, morían castigats per llur ma propia; les piques y fusells escampats per lo camp de batalla eran lo més gran destorb de llur fuyta y causa de llur cayguda y mort.»

Altra de les ampliacions que devèm als *Anals Consulars*, es lo relatiu a l'acció de la cavallería al pla de Valldonzella y mort del Sant-Jordi. D'acord aquest manuscrit ab les altres narracions sobre'l primer descuy dels nostres y la barreja a que'ls altres los varen obligar, per poder-se introduhir de colp y volta a la ciutat, afegeix alguns detalls curiosos y noticies no sapigudes, era verdaderament desigual lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nombre, diu, puix los nostres no comptavan mès qu'ab 800 ò 1,000 cavalls, més la batalla fou renyida y quan la barreja, per la qual hagué de parar los seus trets l'artillería de la plaça, se trobaren cara a cara los dos quefes d'abdues cavalleríes Mr. de Kalle y'l duch de Sant-Jordi, un y altre se apuntaren ensemps ab la pistola, l'engegaren junts y tots dos quedaren ferits; lo primer lleument y'l segon mortalment, de manera que morí al cap de poch temps. Los nostres corrían, certament, d'una manera desordenada per guanyar la llinda del portal y barrejats ab los enemichs, potser conseguiren lo qu'aquests atemptavan, puix era tan gran llur coratge que començaren a cridar fortament ¡Visca Espanya! y alguns soldats valens arribaren a entrar a dins, corrent fins al devant del convent de les Gerònimes on foren occits, més apuntant de dret l'artillería de la plaça (1) a la cavallería enemiga que procurava atançar-se a la muralla l'ostilizà de tal manera qu'hagué de deixar correr llur propòsit, desencoratjada per altra part al veure mort lo general, axí es que reculant començà a correr cap a Sans on no arribavan los trets seguits que durant la fuyta hagué de soferir terriblement, y variaren llavors los crits per complert, puix si poch abans havía ressonat per allí lo crit de ¡Visca Espanya! remorejà l'espay un crit general de ¡Victoria! que's llençà desde les muralles de Barcelona, ab inmensa alegría, tant per veure lo burlats que quedavan los qui's varen creure vencedors, com per l'estretor en que's trobava la cavallería del Torrecusa a Montjuich, al voler avençar per la montanya. En Melo explicant còm lo Torrecusa, en lo seu avenç va veure'l perill en que's posava'l seu fill Intrèpit a qui s'alegrava en tenir-lo per company de la victoria qu'esperava, diu qu'aquell general se trobava a mitja costa de la montanya y calculant lo temps que tingué que trigar per trobar-

(1) Diu En Melo que «a la ciutat governava l'artillería lo capità Monfar y Sorts, home práctich en aqueix exercici.» Aquest no pot ser l'arxiver e historiador perque en aquella ocasió's trobava entre'ls rehens a París, més l'igualtat d'abdos cognoms fa suposar que deuría ser un germá seu, advocat, lo meteix qui va escriure la *Art militar* estampada a Barcelona per Estrugós,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

se al cim, en lo pla, concorda axò ab la noticia del manuscrit que palesa que la batalla de Valldonzella y la mort del Sant-Jordi esdevingueren vers les 9 del matí, detall que convé saber per endevinar en certa manera la major seguritat de la plaça per trametre'l socors a Montjuich, l'inutilitat de l'artillería del Geri contra la plaça perque no dominava les hortes de Sant Bertran y per no tenir forces qui l'amparessin, la rahó del seny *(cordura)* del Quiñones no volent proporcionar los seus esquadrons al Sant-Jordi y finalment lo desconcert y la falta d'inteligencia o acord qu'hi havía entre'ls assetjants de la montanya y'l quarter general o forces del pla, principal causa, pot-ser, de llur desfeta y vergonya.

L'historiador d'aquella desfeta ja indica lo que veya'l Velez desde'l seu campament y lo que sentia'l seu esperit, y encare que no palesa ab la vivesa qu'acostuma, lo llegidor endevinarà fàcilment lo qu'havían de veure los ulls d'aquell tan altívol o tivat com indiscret magnat qui no havía palanquejat gens en calar foch al seu propri senyoriu de Martorell, en obsequi al favorit qui l'havía posat en aquell compromís, veure tantes seguritat fallades, tanta supebia domptada, tanta grandesa humiliada y sobre-tot tanta certanitat de meny spreu y culpa per la seva persona a la cort del seu Rey y als llabis de tots qui a Espanya y al extranger havían plorat les víctimes conduhides a l'occissió per la seva veleitat, «El Velez á un mismo tiempo miraba perderse en muchas partes, y no recelaba menos la inconstancia de los suyos, que ya empezaban á moverse, que el desorden de los que bajaban rotos. El peligro no daba lugar al consejo ó ponderación espaciosa, y así informado de que el Torrecusa había dejado el mando, llamó al Garay, y le entregó la dirección de todo... Recibió el Garay su gobierno, y fué la primera diligencia ordenar que los escuadrones del frente y á toda prisa hacía fuera, dando las espaldas al lugar de Sans, y que la caballería se opusiese á la gente que bajaba en desorden con ánimo de pasarla á cuchillo si no se detuviese... Marchó el Velez con su trozo, llevando la artillería

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en medio, y el Garay salió á recibir los tercios desordenados, que ni al respeto de su presencia, ni al rigor de muchos oficiales que lo procuraban por cualquier medio, acababan de detenerse y hallar entre los suyos aquel ánimo que habían perdido entre los enemigos...»

En cap indret se compta fins a on arribaren los perseguidors, lo qual proba qu'en mitg de llur furia sapigueren obehir la veu de la disciplina o de la prudencia y fa a creure que retornarían montanya amunt o al fort per guardar-los ab vigilancia. De les narracions que's lleigeixen als Dietaris de la Diputació se'n despren lo pasme plahent dels catalans, semblant com si ells meteixos no s'en sapiguessin avevir de lo qu'havían fet, puix cada actitut de la cavalleria del Garay o la propia exaltació dels vencedors en los quals no s'havía apaybegar la febre de la lluyta, los feya creure que'l combat se renovellava y per quatre vegades s'experimentaren falses alarmes qu'obligaren a trametre més reforços a la montanya, a repetir los trets de l'artilleria en direcció a Sans y a fer entrar dins la ciutat algunes de les forces que havían quedat a fora en expectativa entre altres lo terç del Conceller tercer qui havía romàs a la Barata esperant l'ordre d'atançar-se, més, ben prompte, a l'endemá se varen convèncer de que'ls enemichs reculavan envers Tarragona, *fugint com gallines*, (diu lo Dietari), *puix no mereixen altre nom*, de manera que si llavors se'ls arriba a escometre, barrant-los-hi'l pas del Llobregat, no n'hauría quedat ni un per anar-ho a comptar als cortisans del Olivars. En Melo també's plany o admira d'aquesta indiferencia dihent dels catalans que «may varen fer paga de res més que de la defensa,» essent axò «la més gran joya dels qui reculavan y llur afront més gran.» Axí poguè esser, més conegut lo temperament dels catalans ¿no podrèm creure que llur aturament, en ocasió tan ventatjosa, fou més aviat obediencia als qui estavan interessats en la duració de la guerra? Los qui donaren bons consells en la defensa no podian donar-los llavors de prudencia, si no haguessin tingut interés en que'ls catalans, barrejats ab los francesos, se comprometessin més y més y

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

durant algun temps contra Espanya, per defugir tot arrepentiment y a fí de que no pugués fer efecte entre ells una extremadada clemencia, o pot-ser arrepentiment, del rey Felip. Los vencedors no veyent altra cosa que llur ventura y segurs ja del allunyament dels vençuts, a la ciutat tot se transformà en joya, va cantar-se un solemne *Te-Deum* en acció de gracies, assistint-hi abdos consistoris y'ls francesos Serignan y Plessis, feren altres manifestacions de tot genre (1), notant-se la més admirable unió entre'ls habitants de tots los estaments, tant, qu'en una de les alarmes qu'impediren retirar-se de les muralles als qui les defensavan ja feya prop de dos díes, les dames de la noblesa, ornades ab capells plans, guants y devantals blanchs de *filempua*, s'hi presentaren portant grans provisions de menjar y beure y obsequiaren ab un explèndit refresch als del país qui's sacrificavan per la patria, tenint especial gust en servir-los persosonalment, encoratjant-los al meteix temps y recordant-loshi que may pot faltar la protecció de Deu a una ciutat qui no tenía cap culpa en lo que s'havía vist obligada a fer per sa honra.

Lo meteix día del triomf, durant lo més fort de la lluyta a Montjuich, entraren a Barcelona dos embaixadors de Portugal qui foren rebuts ab gran pompa per la Diputació allotjant-los a una de les cases principals. Los Dietaris de la Diputació especifican aquest recibiment, afegint que després d'entregar les cartes del nou Rey en les quals s'ofería a Catalunya mostraren molta pressa en retornar-se'n puix tenían igual missió que cumplir ab lo Cristianíssim y aprés ab lo Sant-Pare. L'un d'aquests dos embaixadors devía ser l'enviat a França puix a la carta del rey don Joan per los Dipu-

(1) Existeix estampada a casa d'En Sebastià y Jaume Matheuat la *Relació de las festas que la illustre ciutat de Barcelona ha fetas à sa insigna Patrona S. Eulalia en acció de gracias de la victoria alcansada en la montanya de Monjuich*, Es curiós veure qu'a la gran processó y altres funcions religioses, que's feren ab igual objecte, hi figura'l bisbe de Barcelona, qual procedencia ja coneix lo llegidor.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tats que conservèm estampa la (2), no més s'hi parla d'un embaixador sol, don Ignaci Mascareñas, nebot dol Rey, de cognom idèntich, com recordarà'l llegidor ab l'un dels principals quefes portuguesos qui's trobava lluytant en aquella ocasió a la montanya de Montjuich. Un dela principals paràgrafs més remarcables de dita carta es aquell en lo qual se recorda la amistat y confederació qu-existí entre'ls reys d'Aragó y'ls de Portugal, «... que tengo presentes (acaba) como tambien el parentezco, y las obligaciones que me atañen, en consecuencia, de ayudar al referido Principado de Cataluña, para llevar á efecto lo que ha empréndido á fin de conservar su libertad, debiendo confiar que ahora logrará la ocasion, con motivo de mi restitucion á la Corona, pues por dicha razon les será más fácil alcanzarlo.» Encare que l'embaixador no fa cap esment pertocant als terços portuguesos qu'encare militavan al exèrcit del Velez, ab lo temps qu'havía passat (puix la credencial estava datada lo día 19 del Desembre anterior), y per més qu'aquell amagués interiorment, desde Tarragona, la noticia de la emancipació de Portugal! es impossible que'ls militars portuguesos d'aquí no'n tinguessin alguna noticia, ja fos per cartes particulars, que si no'ls hi haguessin donat hauria fet sospitar molt, ja fos per medis qu'en aquella ocasió deuría saber usar la política francesa y principalment los seus agents a Barcelona. En Melo explica los grans treballs que va tenir En Garay per donar alguna forma d'exèrcit a n'aquella gent qui, al arribar al pla, no més podía caminar dispersa y fugitiva, puix «manà fer la crida qu'a l'instant s'apleguessin tots entorn de llurs banderes o al menys a qualsevol dels seus terços que coneguessin: manà qu'ells prenguessin la més breu forma possible de posar-se en esquadró, a fí de que, arranjat l'exèrcit, poguès respirar l'esperit.» L'historiador considera ab rahó, no més per aquell treball tan difícil y profitós que'l Garay era digne de governar un exèrcit y confirma en grau superior la seva previsió o talent militar una coincidencia

(2) *A Barcelona, per Gabriel Nogués, al carrer de Sant Domènech, any 1641.*

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

per nosaltres observada y es que a la junta de guerra de Sant Feliu, fou precisament dit quefe l'únich qui fou d'opinió que no s'atemptés lo setge de Barcelona. A la retirada del exèrcit vers Tarragona, no s'especifica en cap indret quines eran les forces de les quals aquell se formava: no es extrany, hem de consignar, emperò, qu'en les noves operacions que començan desd'aquest aveniment ja no's parla més dels portuguesos y en cambi a les futures actes de la Diputació tant al tractar-se de la trasmissió d'embaixadors a Portugal per felicitar al nou rey, com, incidentalment, al tractar d'altres assumptes, més d'una vegada se recercan medis per trelladar a Portugal los molts soldats que's troban a Barcelona y qui desitjan servir llur nova patria, ço es, sa patria verdadera.

Resumint are, com acabament d'aquest capitol, anèm a fixar-nos en part dels resultats assolits per la victoria de Montjuich. Aquells inombrables batallons o esquadrons que formavan l'exèrcit invassor, saquejadors e incendiaris dels pobles de Catalunya, devastadors dels seus camps y degolladors dels seus habitants, aquells qual impetu anorreador per lo seu nombre havían avençat triomfants desde Tortosa fins a la capital del Principat, foren destroçats y humilats de la manera més vergonyosa devant de les muralles de Barcelona per ciutadans armats, per companyies de les confraríes y per la gent de la Ribera obedients a la veu de llurs autoritats, y axò fou solament, deixant de banda llur patriotisme, que quan es veritable es la millor arma, per haver tingut los catalans més seny que superbia, per haver-se sapigut unir, obehir un plan sabi y per llur constancia indispensable per realitzar-lo, sense que'l poguessin desvirtuar les traicions, les miserables enveges de superioritat en les comanda ni bravates inútils que devenen ridícoles quan arriba la realitat del perill. No's pot negar lo plan, quan tanta seguritat se tenía en les forces que la ciutat havía organitzat, sens comptar les que's mantenían pes fora, car l'intrépit Margarit tornà a ocupar Montserrat, esperant lo resultat de lo qu'esdevenír a Barcelona, lo Conceller tercer no entrà a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la capital fins després del triomf y en distincts documents se palesa qu'envers Girona y l'Ampurdà, hi havía escalonades diverses forces del Sometent, formant ab habilitat dues series diferents d'escalonaments, preparats y a punt d'avençar tots, a la més petita senyal. Los qui's titulavan soldats Reyals, Catòlichs o espanyols pot-ser pogueren dir que'ls catalans vencéren perque estavan units ab los francesos, per més que conti que l'ajut d'aquests era mínim a la ciutat y nul o desconegut a la montanya de Montjuich, més encare que fos axí nosaltres los hi podèm respondre que si ells haguessin vingnt sense'ls irlandesos, portuguesos y napolitans, ni tant sols haurían conseguit entrar a Xerta, essent aquesta rahó tan certa que, si alguna vegade atemptan sotsmetre Catalunya y vèncer, no será per llurs mèrits y seny, sinó per l'ajut del extranger, dels meteixos francesos qne foren en l'esdevenidor instrument d'altres ambicions, per anorrear d'un colp la llibertat de Catalunya. Ben palesament hemm ostrat quan vàrem explicar, seguint a n'En Melo, los preparatius del exèrcit a l'Aragó les dificultats esdevingudes per organitzar los terços espanyols, a conseqüencia de les contínues desercions dels soldats castellans enviats cap aquí violentment, per la lley de les quintes y que retornavan a llurs pobles, provant axò que si'ls obligavan a lluytar al nostre país era contra llur voluntat, descomptats donchs los reclutats obligats y'ls extrangers qui servian al rey d'Espanya, si algú pretenía retreure l'esperit d'Espanya contra Catalunya, no més podían ser los enrevenats magnats cortisans a qui s'havía confiat alguna comanda per motius de vanitat, per fer-se ben veure per los ulls del despòtich favorit del rey Felip.

Fem aquesta aclaració per esvahir la ponderada antipatia de catalans y castellans, car, los habitants de Castella no tenian cap motiu per odiar-nos y'ls catalans no varen odiar als altres perque eren castellans, sinó per repel-lir als qui, sots aquest nom, (de lo qual s'es abusat a Espanya) nacionals o extrangers, venian, fent-se servidors del Comte-duch a destroçar la pacífica y trevalladora terra catalana. Llàstima dels qui, sols per obediencia, hagueren de morir a mans dels nos-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tres, mes en quant als capdills o magnats; gayrebé hem de veure en llur desgracia, lo cumpliment providencial de lo que va dir Fra Bernardí à la Cort, quan parlà ab l'Olivars, qui ab escarni nomenà su *guerrilla* la guerra de Catalunya y es burlà d'aquesta y de la defensa de Barcelona y de l'ajut que li poguessin donar los seus Sants Patrons; cumpliment providencial, sí, perque la major part dels cabdills qui mes s'ensagnaren contra Catalunya hagueren de rebre en presencia dels habitants de Barcelona lo càstich merescut que, per llur superbia y tiranía; los hi envià la Providencia sempre justa y dreturera; l'amargor del indiscret Velez al contemplar, desde Sans, ofegat per sempre-més lo seu nom en la mar de sanch qu'inundava Montjuich, no cal explicar-la: lo Torrecusa qui esmaginà ab infamia y crudelitat les matances de Cambrils, se va veure humiliat quan mes prop se trobava del triomf, la seva veu temuda quedà desobehida, los seus ulls hagueren de presenciar la mort del seu fill y'ls seu cors rodolant per la montanya ab l'ímpetu dels fugitius; si defugí la mort no va defugir la vergonya, tenint que resignar la comanda en poder del seu rival, lo Garay, y fins defugint la presencia del Velez a qui havía posat en un greu compromís; finalment lo duch de Sant-Jordi l'hàbil y traçut corruptor dels francesos de Tarragona, sempre preparat a plans qu'eran mes agosats que no pas legals, morí al peu de les meteixes muralles de Barcelona y hagué d'ésser trepitjat per los seus propris cavalls y si la desfeta de tans capitans famosos y valents explica llur valor o desgracia, lo nombre d'ilustres y significats qu'entre ells s'esmenten los Fajardos, Càrdenas, Mascareñas, Filangieri, Espataforas y Cabanillas mes adictes als tres abans nomenats, sense comptar altres ferits, quals noms apunta En Melo, provarà que sa desgracia simbolitzava no menys un càstich providencial, ja per haver sigut ells orbs execudors de manaments injustos, ja per que serveixi llur extermini o llur pena de remordiment y vergonya als qui'ls varen seduhir. ¡Tan-de-bo aprenguessin en aquests exemples los pobles vencedors o vençuts, per defugir la repetició de mals tan crudels en l'esdevenidor!

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

CAPITOL XIII (1)

Desde l'any 1641 al 1644

Lluis XIII Comte de Barcelona. Barcelona y Tarragona centres d'operacions dels dos exercits. L'extranger princep de Brutera sustitueix al Velez. Lo Garay salva l'exércit y no se li agraheix lo servey. Niciesa del rey Felip pretenent que sia jurat lo seu Virrey. La Motte capità general de Catalunya y l'Arençon intendent plenipotenciari del Rey Lluis. Decidit propósit d'En Claris en reconstituir los tribunals. Reorganització del exércit catalá. En Margarit al camp. Mort d'En Claris, les seves funeralies, enterro, y dol general de la terra; panegírich de les seves virtuts. Lo Canónge d'Urgell, Joseph Soler, nou Diputat Eclesiástich. Manya del rey Lluis per fer-se amo del Rosselló. L'arquebisbe de Burdeus ab l'armada francesa. Setge de Tarragona. Esforç de Catalunya per conservar la seva autonomia. Interessants pactes que va prometre complir Lluis XIII. Arranjament de l'administració de justicia. Propósit de guardar lo Rosselló y abandonament de Tarragona. Acció del Catllar. Invassió de facinerosos a la capital repel·lida per los bons patricis. Combat naval devant de Tarragona se dona socors a la ciutat y s'alça'l setge. L'rey Lluis s'excusa de venir á jurar com a Comte. Desfeta dels Reyals al Camp: En Butera mor d'una ferida. Accions a Tamarit, Almenar y Alguayre: entrada d'En La Motte, victorios a Lleyda. Baratés dels embaixadors catalans, empresonats a Madrit, ab los fills de la Duquesa de Cardona. L'Hinojosa es nomenat Virrey. Pressió demagògica: l'Argençon estableix la plaça de Conceller sisé. Lo mariscal de Brezé Virrey de Catalunya: queda-s al Rosselló y es jurat a la Junquera. Desordre de l'administració francesa. Reaparició passatgera del Torrecusa, destinat a dur socors a Perpinyá: observacions sobre aquesta empresa y narració original del historiador Henry. Diversos fets de mar y terra. Desencert dels Cardonas en la coman-

(1) En aquest punt acaba'l treball d'En Melo y ab axó pot veure'l llegidor lo fonament de nostra afirmació al principi, quan diguerem que no fou més que Cronista de l'expedició verificada per lo Velez desde Tortosa a Barcelona, ço es, quan aquell finí la comanda y quan los portuguesos acabaren de figurar com tropes espanyoles. Si la guerra durà encare qualques anys, lo que acabém de consignar proba lo incomplert o mes ben dit limitat qu'es lo treball d'aquell preuat escriptor com ell meteix ho declara en lo darrer parágraf, quan diu: «no pararon aquí los sucesos y ruinas de las armas del Rey Don Felipe en Cataluña, reservadas quizá á mayor escritor, así como ellas fueron mayores.» Per tenir donchs una coneixença complerta de tota la guerra, faltava qu'es complís la esperança de

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

da. Les galeres de Juanetin Doria saquejades a Blanes. En Brezè a Barcelona, on jura a la Catedral, y Lluis XIII al Rosselló, ocupat per noves tropes. Nou plan de guerra, alçaments, armaments y distribució de forces: En Margarit governador de Catalunya per França. Contra-plan insensat del Olivars: nomenament de Virrey al marqués de Pobar (Cardona); ordres que se li comuniquen, lo seu avenç fins al Vallés, portant sots les seves ordres, lo ex-virrey, desenganys que sufreix en lo tránsit, desfeta a La Grua, propósit de recular a Tarragona, nova sorpresa prop de Vilafranca, y batalla de la Granada en la qual tot l'exércit Reyal y'l seu quefe quedan presoners y son conduhits a Barcelona.

LLUIS XIII Rey de França compta ja entre los seus títols lo de Comte sobirà de Barcelona: per lo tant, Catalunya serà desde are una provincia francesa y la guerra que s'anirà desenrotllant será guerra entre França y España, o mes ben dit, contra l'exèrcit del *Rey de Castella*, puix apar que s'insisteix en nomenar axí, en lo successiu, al Rey Felip.

En Melo y aquesta's realitzà l'any 1842, no sols per que's reconegués la falta y existís un essriptor capable de continuar l'obra, sinó perque'l pensament de continuar-la fou del meteix escriptor, encoratjat per son propri patriotisme y per la gran amor que tenía a Catalunya, tant que a la seva insinuació y exemple deu lo qui escriu aquestes ratlles la gran amor y afecte a sa patria que sempre ha justificat, seguint les petjades d'aquell antich y verdader amich qual talent no fou reconegut per alguns dels seus contemporonis literats com era degut, En Jaume Tió, qui es lo digne continuador de l'obra d'En Melo, tan en la part del llenguatge, puix era bon coneixedor de la llengua castellana, com perque res té qu'envejar al escriptor portugués en l'ordre y explanació dels aveniments en lo qual presenta pot-ser mes bona garantía que l'altre, puix no defalli en lo treball fins haver esbrinat, per peces menudes, en l'escorcoll dels arxius, aplegant tots los elements necessaris per escriure una historia complerta y veridica. Igual hem hagut de fer nosaltres per modificar o contrariar a n'En Melo, en la part qu'en aquest li tocà descriure, y ja que'ls detalls aprofitats per En Tió procedeixen de les meteixes fonts, bé podém dir que d'aqui en abant suprimirém les referencies, bastant reproduhir lo text de la continuació, puix nos consta que tot lo que hi exposa reposa al demunt de documents fahents-fe qu'hem tingut ocasió de comprobar. una historia general no pot aprofitar totes les minuciositats y reflexions indispensables en un tractat especial d'un assumpte determinat, mes, sense passar-los per alt, quant la crítica o exigirá y sense separar-nos del ordre que segueix En Tió en la marxa y desenrotllo dels aveniments, creyém oportú fer avinent que la nostra guior desd'are serà la recomanable continuació de la guerra de Catalunya feta per dit autor y les cites o retrets del text equivaldràn a les referencies que hauriam pogut fer, (tal com ho hem fet fins are) per justificar lo nostre, si'ns haguessim trobat en la necessitat de descriure, históricament y per primera vegada a part de guerra de que no va tractar En Melo, sens renunciar, emperó, a les ampliacions necessaries, en vista dels detalls que no pogué conéixer En Tió.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Los centres de guerra per conseqüent seran dos per los dos exèrcits beliguerants; Barcelona, expressió del esperit català amparat per França y Tarragona, com centre de retirada del exèrcit Reyal, centre que també pot alternar ab Perpinyà on se troba enquarterat lo major nombre de tropes per resguardar una plaça qual domeny es mes cobejat per França que no pas Tarragona, per rahons que'l llegidor compendrà facilment. L'esguard nostre, per anar desenrrotllant l'estat de la guerra, s'ha de fixar, per lo tant, en los centres qu'acabèm d'indícar.

Ja que'ls vencedors de Barcelona comportaren que no quedés anorreat l'exèrcit vençut en sa reculada, en qual cas no sabém qué hauría pogut fer Espanya, era d'esperar que, reorganitzat aquest en lo meteix país, tornaría ab més ímpetu al seu propósit y que'l burlat favorit usaría tots los medis imaginables a fi de que no li faltés res, per venjar-se de la desfeta anterior.

Encare que no sapiguessim lo descredit en que deuria caurer als ulls del Olivars y de la Cort lo burlat marquès dels Velez, ja podríam calcular que'l deurían destituir del seu càrrech y aquesta seguritat l'induhiría a presentar la dimissió, que no es cap generositat quan es dictada no més que per la vergonya de la mala conducta.

Va substituir al marquès, com Virrey de Catalunya, En Felip Colona, conestable de Nàpols, príncep de Butera qui llavors se trobava de Virrey a Valencia, es dir, un altre extranger, com si la patria que tant s'havía avalotat contra'l domini flamench no tingués cap prohu, personatge o general per representar dignament al Rey d'Espanya, en lo camp de batalla o a les llochtinencies dels seus Estats y's valía dels qui no tenían res d'espanyols. Després d'haver resignat vergonyosament la comanda lo Torrecusa, a Montjuich, després dels llohables esforços del Garay a qui's va deure la reorganització del exèrcit, queda obscurit durant algun temps lo nom del primer, mes lo que fa estrany es que no s'esmenti'l del segon; quan lo propri hauría sigut que desempenyés lo càrrrch ab que's va honorar al Butera. Recor-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

di s lo caràcter del Torrecusa. la seva rivalitat ab lo Garay y sobre-tot l'hàbit de miserables intrigues d'aquell temps, nosaltres ignorèm lo que pogué passar a Tarragona al retornar-hi les romanalles del exèrcit, de quina manera hagué de pagar-se'l gran servey del Garay y envers on dirigía-ls seus passos lo Torrecusa per predisposar l'esperit dels qui l'havian de rehabilitar ben prompte, mentres que'l nom dels altres dos personatges nomenats quedan amagats per sempremés; nos guardarèm, emperò, d'atribuhir lo mèrit de l'organització al Velez qui ben poch humor ne tindría, més, sens atemptar interpretar-ho, lo cert es que. aquest general y Virrey sortint sojornà qualque temps a dita ciutat y grans dificultats se presentaren al Rey o al seu favorit, quan veyèm que passa mes d'una mesada abans no's designa al Butera, puix lo nomenament Reyal d'aquest no's va expedir fins al día 28 de Febrer y deurían passar alguns dies abans no's presentés als Dipntats qui cap cas varen fer ni de la credencial ni de la comunicació del nou Virrey, per moltes rahons, tals com havèr-se tramès per un trompeter y per mar, ço es, contra tota lley de cortesía. de consideració y de guerra, lo to enrevenat del monarca, en ocasió que se li negava la obediencia, (molt diferent del usat per lo nou Virrey qui fins «demanava medis de comunicació y forma per tenir-los.») y finalment lo nici y ridícol del contingut, puix passant per alt lo qu' acababa de succehir y la sotsmissió manifesta de Catalunya a Lluis XIII, se mana ab la més sanch freda als Diputats que rendeixin al nou elegit «la manifestació que *fins are* s'es acostumat ab los lloch-tinents y capitans generals; que'l tracteu y obehiu com a tal y en tot lo que sia del meu servey y per la defensa, benefici y quietut d'eixa terra.» Axí parlava'l Rey als qui no'l reconexian com a tal y qui acabavan de destruir o fer destruir l'exèrcit Reyal a la pendent del Montjuich.

Si'l govern de Madrit se pagava de designar un nou cap polítich y militar per lo Principat, lo govern natural de aquest no deuría gançonejar en organitzar-se de la manera que convenía al seu nou estat y a fi de que no faltés l'unitat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

y direcció en la nova marxa que llavors s'emprenía. Per axó no bastava lo que fins llavors havía fet França y convençut lo Rey Lluis de la utilitat, nomenà dos alts personatges per representar lo seu domini a Catalunya, a Mr. de La Motte, per la comanda de les armes, o com si diguessim capitá general y a Mr. d'Argençon com embaixador plenipotenciarí, o intendent de la justicia, politica y administració. Cal explicar quelcom respecte del nomenament d'aquests dos enviats: lo primer arribà al cap de pochs díes, lo díe 20 de Febrer, y apar que'l personatge ja estava a punt, esperant no més lo bon éxit de la lluyta qu'havía de realitzar-se devant de Barcelona, y tan es axí, qu'hagué d'escaures la seva arribada ab la marxa de Mr. de Plessis qui duya diferents encàrrechs dels Diputats per lo rey de França: eran aquests llur reiteració de fidelitat al nou Comte de Barcelona, innovar-lo del triomf qu'aeabavan de conseguir, lo major perill, que per lo tant, los menaçava, sino'ls ajudava ab mes positius y nombrosos auxilis y finalment la necessitat d'organitzar lo pais d'una manera més sólida.

Fos resultat d'aquestes manifestacions, fos per lo convenciment adquirit per lo Richelieu, aprés la balla de Montjuich, de que Catalunya estava ja lligada ab la França y nos podía tornar enrera en lo seu compromís, lo cert es que desde llavors se va veure la protecció més decidida, encare que no tan complerta com era de desitjar; se maná llavors al arquebisbe de Burdeus, almirall de l'armada francesa, que resseguís les nostres costes, prèparat per ajudar a Barcelona en tot lo que fos mester, al general Schiomberg, governador del Llenguadoch, que fes entrar les forces necessaries per sostenir la guerra ab brahó y's va enviar al d'Argençon, ab caràcter d'embaixador, ademés del d'intendent, car d'aquesta manera, com representant del Rey podía discutir y cloure definitivament los tractes o capítols en virtut dels quals havía de regnar Lluis XIII a Catalùnya qui l'havía d'obehir y servir. La vinguda de l'Argençon no fou fins una mesada aprés, puix entrà a Barcelona lo día 25 de Març essent En La Motte un dels personatges qui'l sortiren rebre en compa-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nyia dels nobles don Pere Aymerich y don Ramon de Guimerà. Tot seguit veurèm la seva actitut y'ls seus treballs, quan haurèm explicat lo esdevingut durant l'espay mitjancer entre les dues dates últimament citades.

Los autors parlan del arranjament en l'administració de justicia, en temps del Argençon, més als acords de la junta de Braços y als Díetaris consta qu'a les primeres sessions que's varen celebrar, desprès del triomf, l'assumpte preferent fou lo dit arranjament y no com una de tantes proposicions, puix fins la fórmula extensa y plan, tant per que de moment ja's cumplís la justicia als pobles, com a fí de que's constituís definitivament la Reyal Audiencia, se tractà y acordà d'aytal sort que solament poden correspondre al temps de l'Argençon les modificacions y'l plantejament, Fem aquesta observació en honra del diputat Clarís qui fou lo qui més empenyat hi va estar, tantost vegé que Barcelona estava segura y quan ell se trovà lliure de les atencions militars y es més notable aquest arranjament que deuría esser desitjat per lo patriòtich esperit del Diputat insigne, per veure'l seu país constituit sots lo refugi de la lley, per ser tot justament la darrera obra de mèrit qu'atemptà realitzar durant lo cumpliment del seu càrrech y quan lo gérmen de les seves sofrences ja's deixava sentir pot-ser en lo seu cors.

Mentres esdevenía axò a Barcelona y l'exèrcit enemich s'anava rehabilitant a Tarragona: l'intrèpit Margarit, lo campió de sempre, era l'únich y en aquell temps, qui, en campanya, anava als punts més perillosos, ja per encoratjar l'esperit dels del país en contra de les tropes Reyàls, per si atemptavan atacar altra vegada, ja per fastiguejar-les en les excursions que pretenguessin fer. «Arribat a Tarragona (diu En Tió) lo Velez volgué sotsmetre a l'obediencia los pobles del seu Camp, més fou en mala hora perque la fama de la victoria de Montjuich los encoratjava y augmentava llur brahó, de tal manera, que's mostraren molt hostils a la cavalleria destinada a conseguir-ho, la qui hagué de recular escarmentada, del Coll de Cabra qu'havía atacat, on se trobavan de guarnició los de la Segarra sots la comanda d'En Jo-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

seph Margarit.» Estant ja En La Motte a Barcelona, lo día 7 de Març, sortí Mr. de Serignan envers Montblanch qu'era una de les places d'armes del país y l'objecte, segons apar, era organitzar lo seu exèrcit mitjà per plantar cara al que s'organitzava a Tarragona. Ignorèm si en aquesta data lo Butera havía ja reemplaçat al Velez, més tant siera l'un com l'altre lo qui allí manava, o no gosaren fer cap atemptat contra'ls pobles del Camp, o si ho varen atemptar no'n deurian reexir, car En Margarit se paseja per aquell territori ab tota seguritat y consta que'l dia 1 d'Abril tenía ocupada la vila de Valls y ja fos per lo significat que té aquesta ocupació, o que'l Serignan haguès conseguit lo seu objecte en aquella part, lo qual deuría obligar als de Tarragona a resguardarse, lo cert es qu'axò vingué a esser una verdadera combinació militar, perque; assegurat aquell indret, fou quan lo capità general francès va fer una excursió a Lleyda de la qual parlarèm tot seguit.

Ab l'arribada d'En La Motte a Barcelona s'escau una efemèride de gran interés. Lo Dietari de la Diputació, lo meteix día (20 de Febrer) en que s'ocupa de l'arribada del general francés, consigna que va enmalaltir, sens indicar quina malaltía, lo Sr. Diputat Eclesiàstich y molt ràpit deuría ser lo curs d'aquest contratemps, com podrà deduhir-se de la serie d'apuntacions qu'anèm a extractar, de la meteixa procedencia, reproduhint-ne algunes com verdader retoch qu'acaba de perfeccionar la figura del excels patrici. Lo día 22, entre les onze y les dotze de la nit, fou combregat y pernoliat En Clarís, per haver-li sobrevingut un accident, «causant aquesta nova gran tristesa a tota la ciutat qui li donava'l nom de *pare* y *restaurador de sa patria*; feren pregaries y prometenses la major part dels habitants de Barcelona, en gran nombre, y en especial los oficials feren la prometensa d'anar descalços, a fer una visita a Nostra Dona de Montserrat, si Deu Nostre Senyor lliurava d'aquella malaltía del Diputat.» «A les onze de la nit del día 27 entregâ la seva ànima al Criador aquell gran restaurador de nostra patria y mare Catalunya.....: fou tanta l'aflicció y desconsol, a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tota la Provincia y particularment a Barcelona, que desde'l mes gran al mes petit no hi havía ningú que no vessés llàgrimes per haver perdut lo pare, protector y defensor de sa patria, com en l'esdevenidor ho dirau extensament les histories. Al cel sía y animin-se'ls catalans en la mes gran aflicció qu'ha tingut lo fill qui li ha donat la llibertat y restaurat als seus germans, a fi de que, seguint lo seu exemple, no faltin, en los temps a venir, fills com aquest.»

Donada la noticia de la mort a la Diputació per conducte del Dr. Francesch Clarís, germà del difunt, manà, lo dia 28, tancar les portes del seu casal, no més deixant oberts los finestrons, la capella de San Jordi fou drapada de negre y s'hi celebraren Misses durant tres dies. En altra sessió del meteix día, se tractà de lo que s'havía de fer per honorar la memoria de tan insigne patrici, puix fora estat mostrar poch agrahiment, si solament se li haguès fet lo qu'en cassos iguals s'acostumava fer als altres Diputats qui morian, y per justificar-ho, se va esmentar la manera com havía servit a la provincia; lo molt puntual, diligent, solícit y zelós que's va mostrar en la conservació de les constitucions y lleys; los nombrosos, freqüents y grans treballs que soferí, exposant la seva salut y vida, per la defensa e inmunitat de les esglesies, tantes voltes violades, abrandades y cremades per l'exèrcit enemich, estant-hi a dins lo S.S. Sagrament (a. s. p. s.); per defensar la patria y les seves lleys y prerogatives y la vida, honor, bon nom e hisendes dels provincials vexats y oprimits de mil maneres per los soldats y exèrcits enemichs, puix ab son gran talent, ajudat per los seus companys, havía vençut y tornat a vencer notabilíssimes dificultats, fins a conseguir victoria contra'ls exèrcits enemichs, fent-los recular ignominiosament a Tarragona, ab gran pèrdua de caporals y gent principal, ademés dels soldats y ab igual treball solicitut y diligencia havía procurat cabals per mantenir lo gran exèrcit y pagar les despeses de la guerra, per tot lo qual no solament havía tingut que sofrir lo seu cors un treball excessiu, mes també increibles, angoixes y afiiccions d'esperit, essent axò la principal

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

causa de la seva mort qu'ha produhit universal desconsol y afliccio, no tant sols als seus companys de consistori, mes també a tot lo mon en general, etc.» De resultes de l'acord pres, aquell meteix dia, l'endemà dia 1 de Març se trelladaren consistorialment los Diputats y ohidors, ab tots los oficials de llur dependencia y precehits de llurs macers, vestint tots les gramalles de dol y ab lo capellí a l'espatlla, a la casa on havía mort En Clarís qual cadavre estava posat sobre un túmul al mitg d'una gran sala. Asseguts allí, junt ab los parents, hi anaren frares de totes les ordres a cantarli les absoltes acompanyades d'orga y sortint aprés la comitiva, en processó, anavan primer les ordres dels religiosos, aprés la creu de l'esglesia de Sant Joan y al radera los Diputats y ohidoas alternant ab los parents qu'era lo germà del difunt, los dos assessors En Francesch Vidal y En Felip Viana y En Francesch Valls, nebots *valencians*. Anant per diferents carrers principals, lo cadavre fou portat a Sant Joan per esser soterrat en lo vas de la familia, com ho havía manat lo difunt y en les funeralies que s'hi feren, predicà Fra Gaspar Sala qui feu l'elogi del gran patrici, ab gran eloquencia.

En Tió, en la seva obra molt apreciable, donà breu noticia de la mort del Diputat Clarís y elogiant les seves virtuts civiques adueix lo que'l seu panegirista Sala, havía consignat en un dels seus escrits (1), y nosaltres lo reproduhirèm, puix es un exemple qu's pot proposar a totes les generacions: «Era de bona estatura, lo rostre un xich allargaçat, lo cabell mitg blanch, de color treucat, los ulls vius, bastant grans y sortits, lo nas una mica aguilench, los llavis groixuts, ab lo qual podían veure'ls fisionòmichs qu'era un home integre, ferm, verdader, discretament sever y prodent-

(1) Fro Gaspar Sala y Berat, tenia una ánima d'igual tremp que la d'En Clarís y axí ja's comprén que fos admirador d'éll. Fou Abat de Sant Cugat y com strénue defensor de la protecció de França, Lluis XIII, lo va nomenar predicador seu. Havia publicat moltes obres de les quals parlen los cataloguistes y la qu'enclou lo panegirich, existent a la Biblioteca Episcopal, porta aquesta rúbrica: Llágrimes catalanas al enterro y exequias del Ilustre Diputat Eclesiástich de Catalunya, Pau Claris. Estampada a Barcelona, per Gabriel Nogués, 1641.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nent arriscat. Era en lo tracte seriós, emperò jocond; en lo parlar agradable, conceptuós emperò: en el caminar molt decidit y remirat a l'ensemps. En lo vestir era modest y endreçat y honest en sa conducta, molt encertat en donar concells, entenimentat per resoldre, molt prompte en la execució, amorós en lo tracte, urbà en afalagar, sever en rependre, astut en les negociacions, eficaç en la persuació.» Ya n'aquestes paraules de Fra Sala, hi afegeix l'historiador: «Se li va aplicar aquest lema que ben pochs han merescut: *Sibi nullus, omnibus omnis fuit.* No res per sí meteix, tot èll, emperò pêls altres. Lo va reemplaçar en lo càrrech de Diputat, lo Dr. Joseph Soler també canònge d'Urgell, igual que'l difunt.»

No's pot dubtar de qu'era combinació militar tant lo sojornament d'En Tamarit al Camp y l'anada del Serignan a Montblanch, com també la sortida d'En La Motte envers Lleyda. Si França tenia interés en adquirir lo Principat, més gran y més principalment lo tenía en fer-se seu lo Rossellló, per no desfer-se'n may-més, y axí's desprén de lo que que va manifestar dit general, quan retornà, ab carruatge, de la seva excursió: «Afegí aprés que per cartes que tenía de París, sabía que'l rey, son senyor, havía resolt enviar a Catalunya l'exercit de deu-mil de peu y dos-mil-cinch-cents cavalls que s'havía format per foragitar del Rosselló tots los enemichs, essent preferible fer-ho primerament al Principat y escometre apres entre dos fochs, de França y Catalunya, als qui quedessin al Rosselló.» Lo propòsit de foragitar abans del Principat, los enemichs no'l creyém: a parer nostre, lo plan era abocar les principals forces contra'l Rosselló per conquerir les seves places y com que sabent-ho l'enemich, no deuría deixar tampoch de trametre-hi reforços, era un gran medi distreure-l ab un altre fet de guerra important y en un indret contrari, al setge de Tarragona, puix com més gran fos lo nombre d'enemichs qui vinguessin a donar ajut a n'aquesta plaça, menys ne quederían al Rosselló.

L'una empresa y l'altra podía estorbar-la un tercer cors d'exércit enemich qui penetrés per un altre indret, lo qui's

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

trobava a l'expectativa a la frontera d'Aragó y d'aquí ve l'apressat viatge d'En La Motte vers Lleyda. Lo Virrey de Aragó havía atemptat ja una escomesa envers Aytona y's vegé forçat a recular, ab notable pérdua dels seus, lo qual prova que Lleyda y'l seu partit estava en bona disposició, axí es qu'En La Motte qui examinà aquelles places fronteres y fins los punts més perillosos de Catalunya, assegurà al retornar, que tant les unes com los altres, estavan ben fortificats. Aquesta seguritat y l'atançament de la esquadra francesa a les costes de Catalunya, posavan en desembraçada aptitut per realitzar abdues empreses a l'ensemps, y per lo tant, no faltava sino movilitzar l'exércit que s'havía format al Camp y empendre'l setge de Tarragona, mentrestant que per la frontera transpassavan batallons francesos per dominar al Rosselló.

Se deixa veure, per cert, la esquadra francesa comanada per l'arquebisbe de Busdeus, Enrich de Sordis, formada per divuyt galeres y vint-y-set baixells de major o menor grandaria tant de guerra com de convoyament y «poch després d'arribar a la nostra mar, s'amparà de cinch galions, un pataix y dues galeres dels espanyols qui portaven provisions y forces a Roses y a Perpinyà, aprés d'altres dues qui venían d'Italia, ab càrrega per l'exèrcit catolich y poch aprés de dues mes qui anavan envers Tarragona.»

Les forces qui serviren per l'exèrcit dedicat al setge de aquesta ciutat donaràn idea en certa manera de que mes habiat s'anava a distreure l'enemich que no pas a disputar-li una plaça. Diu-se que'ls de peu eran 11,000 (9,000 segons En Feliu) y dos-mil-cinch-cents cavalls, entre catalans y francesos, mes entre aquestes forces hi havía'l Conceller tercer de Barcelona, qual terç ja'ns es conegut, lo Diputat Militar qual representació suposa la comanda de gent nombrosa y sense la que's deuría organitzar al Camp, les deliberacions de la junta de Braços nos revelan los grans armaments que's realitzaren en aquella ocasió, com també los grans sacrificis que's varen idear per mantenir dites forces, tot lo qual nos induheix a creure que l'exèrcit assetjant era més català que francès mal-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

grat d'estar sots la comanda d'En La Motte y que'l seu objecte, ademés de conservar lo setge y bloqueig, era estar al aguayt per destorbar tot lo socors del enemich que's pugués presentar, puix tan En La Motte com lo Conceller tercer tenían lo quarter general a Constantí y havían manat fortificar un dels cimalts del Coll de Balaguer, tenint-hi una especie de vanguarda. Ja retornarèm al setge quan nos haurèm ocupat quelcom de ço qu'esdevenía a Barcelona, y principalment de les negociacions de Mr. d'Argençon.

Delicada era la missió del plenipotenciari y mes delicada per lo compromesa qu'era, la situació dels representants del govern de Catalunya, tenint que tractar-se d'asumptes molt difícils d'arranjar, com eran les capitulacions definitives ab que s'havía d'establir per l'esdevenidor lo pacte entre'l país y'l nou Rey y en segon lloch o com conseqüencia, l'arranjament de l'administració de justicia o constitució de la Reyal Audiencia. Ja varem veure al començament, y ho remarca ab molt encert En Tió, que la primera idea d'En Lluis XIII y'l seu govern era que Catalunya se constituís en República, sots lo protectorat de França: lo significat d'aquesta idea no es que'l Cristianíssim no volgués esser Rey dels catalans, sinó que volía ser'ho de la manzra mes barata, puix aprofitant-se de la força d'un nom ja que de totes maneres lo domini hauría sígut del Rey francòs, totes les despeses de la seva administració y'l sosteniment del seu exèrcit haurían anat a càrrech del país y fins pot-ser aquest hauría hagut de mantenir l'exèrcit auxiliar que li fos tramès, lo qual no deixava de ser un estalvi per la nació protectora o dominant. La sotsmissió directa, per lo qual Catalunya passava a ser una provincia francesa, de moment no podía deixar de falagar al rey Lluís, aduch sens aquella ventanja, puix, al cap y a la fí, lo Principat queya en un compromís del qual no se'n podìa deslligar facilment, mes de moment no palparen les dificultats qu'en podíen sorgir, perque, naturalment, si Catalunya 's feya francesa, era ab l'ilusió d'esser mes lliure que sots la tirania del favorit espanyol, o ab altres paraules de tenir la llivertat absoluta que per la seva autonomía disfrutà

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

en temps de les dinasties anteriors a la constitució del nou regne general, nomenat Espanya.

Aquestes dificultats eran les qu'havía de resoldre Monsieur d'Argençon y encare qu'ignorèm les discussions que pugueren mitjançar entre ell y'l govern català, la triga en resoldre-les nos indica la resistencia d'aquest a tot lo que desvirtués la propria autonomía, axí com la resolució final y l'esperit de les capitulacions nos revelan que Lluis XIII hagué de concedir a la fi tot lo que s'exigia, car de lo contrari tenía por de que li tornés a fugir d'entre'ls seus títols lo de Comte de Barcelona. Encare que'l començament dels pactes y condicions expressa qu'aquets son los meteixos ab que'l Principat resolgué en la junta de Braços, lo día 25 de Janer posar-se sots la obediencia del Rey Cristianíssim, ja manifestarem que no's podía haver pres aquesta resolució, tot justament lo díe abans de la batalla de Montjuich, o quan l'exèrcit enemich menaçava conquerir Barcelona y si hagués sigut axí, (s'enten aprovats al peu de la lletra) ni Mr. Argençon hauría tingut gran treball en aquesta part, ni hauría trigat tan temps a firmar-los lo Rey Lluis, puix cal saber que aquest acte no's realitzà, fins al día 19 de Setembre, a Perona, (com pot veure-s a l'obra d'En Tió, primera nota del Apéndech) essent aprés ratificat per la junta de Braços, en forma de provincia lliure, lo día 7 d'Octubre, ço es, mitg any aprés d'haver entrat lo plenipotenciari Argençon a Barcelona.

Lo llegidor se convencerà de que les nostres rahons no son infonamentades, quan sapia que'l nou Comte de Barcelona, lo Rey de França, prometía *en fe* y *paraula de Rey* servar y fer servar lo Contingut de dits capítols, ço es (los resumim breument): «qu'acataría y mantindría tots los usatges, constitucions, capítols de corts y tota sort de dret municipal pragmàtiques y disposicions vigents al Principat; que provehiría totes les prelatures y altres beneficis eclesiàstichs no més que ab fills o naturals de Catalunya; que lo meteix faría en lo pertoçant al tribunal de la Santa Inquisició, comprometent-se a conservar-lo; qu'a Catalunya s'observaría lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Concili de Trent; que no exigiría quints, imposts ni vectigals de cap genre; que conservaría la prerogativa de posar-se'l capell los Concellers de Barcelona, a sa Reyal presencia; qu'observaría'ls privilegis que sempre disfrutà la Diputació o Generalitat y l'exercici de la jurisdicció civil o criminal que la lley li concedía, en cassos determinats; qu'els capitans y governadors de Castells y altres fortaleses, com també los oficials de la justicia, sempre serian catalans; que'l Principat fora regit per un Virrey, ab caràcter de *Alter-Nos*, tenint la jurisdicció y prerogatives costumades en consonancia ab les lleys y furs del país, que'ls allotjaments dels soldats, tan si tenían com no lo caràcter d'auxiliars, serian fets per les autoritats municipals y qu'en tals cassos los allotjats se sotsmetrian a lo que ve manat en les Constitucions; que les ciutats de Tortosa y Tarragona y altres viles y llochs que lo enemich tenía ocupats *per voluntat de llurs habitants*, com a part que son del Principat, disfrutarian dels privilegis generals de que disfruta aquest, y en cuant als particulars, que s'obraría segons les dites poblacions y ciutadans se portessin ab S. M., o de la manera que fos convingut quan se sotsmetessin a sa obediencia, no quedan incloses en aquest capitol la vila de Perpinyà, Coplliure y Roses y altres qui *ab violencia y per les armes se trovan oprimides per l'exèrcit enemich*, puix les dites poblacions no faltan, ans bé se'ls hi confirman tots los privilegis, usos y costums llurs; qu'aprobaria'ls emprestits y altres obligacions contretes per la Diputació ab motiu de la guerra; que may separaría lo Principat de la monarquía francesa, d'aytal sort que, lo qui fos Rey de França sempre fora Comte de Barcelona, Rosselló y Cerdanya; que en cas de cometre-s contrafacció de constitucions y s'hagués de *firmar de dupte* (pot-ser apelar) sia per persona pública, com es are'l síndich de la Diputació, sia per un particular en defensa dels seus interessos, se formaría un tercer tribunal compost de doctors del Reyal Concell y d'individues dels Braços, qual organització se detalla extensament; que quedaría suprimit lo Sometent o comunicació general per lo usatge *Princeps namque* y en sa equivalencia Catalunya orga-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nitzaría, en determinats cassos, un batalló de cinch-mil de peu y cinch-cents cavalls armats, municionats y pagats per la provincia y finalment que Catalunya cuydaría de guardar y conservar les seves fortificacions a despeses d'ella, determinant-se, a les corts immediates, lo que s'havía de pagar als soldats francesos y altres auxiliars, no catalans, ademés de la paga que'ls sía dada per S. M. Cristianíssima.»

La provincia se mostrà escrupulosament catalana en aquests pactes y com que la circumstancia més especial que's requería en situacions iguals antigament, era que per esser vàlit lo pacte ab los reys vinguessin aquests personalment a jurar-lo a la capital de Catalunya, se trobava en lo compromís o cas lo nou comte de Barcelona d'anar-hi, com formalment ho va prometre'l rey Lluis. Ademés d'aquesta difícil condescendencia, admira la que va tenir lo rey de França acceptant un pacte, en virtut del qual, a fí de que quedés la provincia ab tota l'administració y més lliure que may, no sería rey més que de nom y si axò pogué oferir dificultat, de moment, les quals s'evitaren, concedint tot lo que's pretenía, coneixent l'ambiciò de la casa de França y la maquiavèlica política d'aquell temps, se compendrà qu'axò no pogué esser sinó ab l'esperança de modificar-lo o anular-lo, anys a venir, en qual cas reviurà sens dubte un nou gèrmen del antich esperit antifrancès, o dit ab altres paraules, llavors començarà un'altra vegada a preparar-se'l camí per incorporar-se novament Catalunya a la Corona d'Espanya. Quan sia ocasió ja veurèm los efectes y per are limitèm-nos a lo qu'indica En Tió, tant respecte a la vinguda del Rey, com en lo referent a la aprobació dels dits pactes: «Les guerres dels Paissos Baixos tenian molt ocupat al Rey y no li permetían cumplir y fer cumplir los pactes y condicions sots los quals li prestavan vassallatge'ls catalans. Ell quant menys axí ho deya, o per sa boca lo ministre Richelieu, en les cartes qu'escribia als Diputats; ab data del 19 de Setembre, palesava'l sentiment que tenia de no poder venir a jurar personalment y de veure-s precisat de facultar, a fí de que'l representés, una persona de categoria y digna, que fou

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lo marquès de Brezé, mariscal de França, nomenat de poch Virrey de Catalunya.» —«La junta que a tal efecte va nomenar-se (per examinar si hi havía divergencia entre'ls pactes, al tramétre-lo desde París firmats per lo Rey) deixà tot altre afer, per no estar onfeynada oo més qu'en aquest exàmen. Encare que trovà qualque diferencia a n'algunes clàusules de la copia que remarcavan lo compromís de la Diputació general del Principat, com fou per exemple l'augmentar de mil homes lo batalló que volía formar en lloch del Someteut, per defugir d'aquesta manera los desordres d'una lleva sobtada y d'un armament repentí, no obstant, se va cedir y sense posar dificultat ni entoçudir-se en que fossin esmenats aquells cambis, va passar-se per tot y ja no's tractà d'altra cosa sinó de veure com se rebría al marquès de Brezé, mariscal de França y enviat de Lluis XIII.»

Aquests dos paràgrafs donan clara idea de la confiança que tenía Catalunya en lo rey de França y fins a quin grau pot mesurar-se la bona fé del dit Rey o del seu govern, respecte del país que se li entregava.

L'arranjament de la administració de jnsticia, per lo qual també va treballar una junta, havía de topar ab lo més gran obstacle, al parlar de les opel-lacions del Reyal Concell o Audiencia, puix ne era regular que per apel-lar a un suprèm tingués qu'anar-se a Paris, quals jurisconsults no coneixían la nostra llegislació, y si aquest cas no s'enclou en lo capítol dels pactes que parla de contrafacció de constitucions, com es de creure, no sabèm. veritablement, com se pot resoldre.

La preferencia donada per França al Rosselló no trigarèm en vèure-la confirmada y per de prompte ho revela l'abandonament de Tarragona. Continuava'l setge d'aquesta ciutat y per més que la Diputació va fer esforços fora mesura per augmeutar les hosts d'En La Motte, aquest degué preveure que no foran suficients, perque, coneixent lo govern espanyol, ab més perspicacia qu'altres vegades, lo que pretenía'l francès, inventà'l medi de trametre reforços als assetjats, comissionant al marquès de Leganés qui havía

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

d'aplegar gent a Valencia y a l'Aragó, que s'emportés les guarnicions d'aquest antich regne y ajudant-se aprés ab los qui ja feya temps qu'esperavan a les seves fronteres, portés socors a la ciutat assetjada: instava, per consegüent, En La Motte y per més que les seves queixes arribavan fins a França, no hi havía medi de qu'aquesta li donés l'ajut que calía, mentres que'l de Condé, qui va substituir al Schiomberg, al Llenguadoch, preparava batallons y més batallons per trametre-ls al Rosselló. La temor, donchs, dels assetjants era de si arribava a temps lo de Leganés, més entretant. per seguritat que tinguéssin los assetjats, no podían atrevir-se a res, perque sempre'n sortían escarmentats y sobte-tot una vegada qu'atemptaren anar a forratgejar entre'l Catllar y Tamarit, ocupant una muntanyola nomenada de la Creu. En aquell punt los soldats d'En Butera,s varen veure acomesos ab gran furia per los nostres qui'ls desallotjaren d'aquella altura, y encare que's defensaren ab coratge, segons nota, existent, d'En Margarit, varen morir 500 homes dels Reyals y deixaren molts ferits y presoners, com també set o vuytcents cavalls qu'eran los destinats a dur lo forratge. Aquest fet esdevingué ja, lo día 10 de Juny, segons En Tió, més creyèm o que la data deu estar equivocada, perque en lo dit día lo setge era més rigorós, o bé l'acció va donar-se per los qui estaven escampats llavors per totes les viles del Camp. Los *Anals Consulars* donan com retirada l'armadá francesa envers Barcelona, al mes de Març y per aquest motiu, trelladades les forces assetjants als pobles, desdá on (afeigeixen) algunes passaren a Lleyda, en qual marxa se varen veure acomesos per la cavallería enemiga, a un punt nomenat. Los-quatre-pilars y, coltellejades, hagueren de recular envers Barcelona, mès aquest fet no's troba confermat per cap document y en tal cas solament pot referir-se a una part o destacament de forces que deurían fer camí vers aquella direcció, car lo setge de Tarragona continuava encare.

Després del combat del Catllar, apuntan immediatament, tant En Tió, com los dits *Anals*, l'escàndol dels avalots de Barcelona, consignant aquest manuscrit qu'esdsvingueren a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

mitjans de Maig. Cinquanta o xeixanta lladres del Vallés, favorits per la gentota de la Ribera, armats ab pistoles y mosquets entraren, avalotant, a la ciutat, ab lo pretext de que volían castigar als cavallers per que havían sigut traidors y al veure que s'endreçavan vers l'Argenteria, Deu sab ab quina intenció, los argenters formaren muralles ab los mostradors y taules de llurs obradors y armant-se també ab sengles mosquets, repel-liren, decidits, a la canalla qui, de moment, va desapareixer. A la vigilia de Sant Joan de Juny tornà a fer la temptativa aquell bàndol sinistre y no gosant entrar a l'Argenteria, per l'escarment sofert, anà vers la taula y Banch de la ciutat, mes també va haver de deixar-ho còrrer, veyent l'actitut que prenía lo capità En Manel de Semanat ab sa companyia de xeixanta cavalls qu'havía armat la ciutat per tramètre'ls a Lleyda y'ls concellers li donaren ordre de que s'amparés de la porta de mar, en la qual s'aplegaven los avalotadors y que, si no s'estavan quiets, com ho varen fer, qu'entrés al baluart de Mitjorn y apuntant-los-hi desd'allí'ls canons que'ls ametrallés.

S'admira, y ab molta rahó, lo nostre Tió de que axò esdevingués «a presencia dels auxiliars francesos y en mitg de un poble que tornava a equilibrar-se de mica en mica,» y nosaltres encara en quedem més admirats, al calcular que aquell poble unit y obedient qui no havía deixat entrar ni un soldat castellà o dels Reyals dins lo seu recinte comportés que'ls seus portals fossin forçats per un aplech de fascinerosos qui, per llur nombre, ni per l'escusa de llurs crits, era capaç d'espantar a ningú y la proba que fou suficient la decissiò d'uns quants ciutadans honrats per fer-los recular, o lo llampegueig de les espases de xeixanta soldats novençans. Son aquets uns misteris que ja estèm acostumats a tenir-los qu'admirar, callant la causa, per més que la sospitèm, puix sabèm bé prou que en tots los temps hi han hagut avalots de Reyal Ordre. Pot-ser faltava a Barcelona la fina vigilancia del gran patrici Claris, mes si'ns preguntan a qui s'ha d'atribuir, per lo tant, lo descuyt en la vigilancia, no contestarèm per cert, puix la culpa s'hauria de repartir entre les

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

autoritats franceses y lescatalanes y no sabèm si aquestes se refiaven d'aquelles, o si a n'aquelles les hi convenia que'l pais s'espahordis més y més, a fi de que per cap dels motius desistis del protectorat de França, puix hauria caygut, sens remey a les urpes del enemich espanyol.

Are veurèm confermades les intencions de França, respecte del Rosselló. Que'ls Reyals dominessin, en aquest Comtat, tantes places, era efecte de les moltes forces qu'allí s'aglomoravan, no per manament provisor del govern, sinó per la necessitat en que's trobaren a Catalunya, on escomesos per totes bandes, y millor diriam empesos, no tingueren altre remey qu'arrambar-se al extrem del Rosselló on ja de temps s'hi trobavan altres companys d'armes. Ademés de Perpinyà, qu'era la plaça mes important, ocupavan Elna. Clairà, Coplliure y altres punts y per la meteixa rahó, tenint França necessitat de molta gent per foragitar-los, lo dia 1 de Juny, entrà en dit territori Mr. d'Arpajon al devant de mil soldats de peu y mil de cavalleria y s'anà apoderant per de prompte y ab facilitat dels pobles de poca importancia, detenint-se per fi davant d'Elna y l'assetjà per espay de quinze dies, passats los quals la guarnició se va rendir. Sense tenir Elna no's podia amparar de Coplliure, mes, un colp presa aquella, tot va haver de rendir-se, quedant reduhit lo camp principal de la guerra a Perpinyà, on ja veurém'ço qu'hi anirà esdevenint.

Los clams y demandes d'En La Mote hagueren d'arribar a les orelles d'En Richelieu, del Condé o del qui podía atendre-ls y consigna En Tió que llavors deurian arribar tresmil francesos per reforçar lo setge de Tarragona y'ls *Anals de Reus*, aprés d'esmentar als generals francesos Odancourt y Boissar, explican que'l dia 1 de Maig a Salou n'hi desembarcà un altre, Bordeaux, ab 800 homes y s'amparà del fort y'l día 9 entrà entrà a Reus, comanant una divisió y varen sortir a rebre-l los jurats qui li entregaren les claus de la vila. Va estar-s'hi dos díes aquella força y havent-se presentat a la vista de la població una partida de cavallería, la va atacar lo Bordeaux ab los seus y no desistí d'escometre-la

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

fins als voltants de Constantí. Mes com que tot depenjava de que arribessin a temps y de que fossin suficients a repellir les forces auxiliars de la plaça, entre les quals també s'havía de comptar ab lo socors marítim, per deduhir si axò fou possible, hem de reproduhir aquí una plana d'En Tió qual contingut es lo qui més noves y detalls enclou:

«Atacada ja (Tarragona) per tota sort de penuries, desitjava l'arribada del Leganés ab lo seu exèrcit o del marquès de Vilafranca ab les seves galeres.

»Aquest en menava quaranta-una y set bergantins qui varen presentar-se lo día 4 de Juliol a la vista de la armada francesa la qui's dividí en dues ales y obrí ample pas a les galeres del marquès qui, agosadament, continuaren llur marxa envers Tarragona, entre mitg de les del arquebisbe almirall. Vint-y-nou conseguiren entrar, mes les altres dotze y'ls set bergantins quedaren a fora, perque l'armada francesa plegava ja les seves ales y començava a hostilitzar fent foch contra les naus espanyoles. Lo combat fou entoçudit, se cremaren y enfonzaren alguns bergantins y galeres, s'amparà d'una d'elles lo francés y la victoria no obstant se la pledejaren, mes en-llà de la lluyta, abdues forces, fent-se-la seva'ls francesos y'ls espanyols. Encare que l'arquebisbe envià a Barcelona tres banderes enemigues que foren penjades a la vista del poble, a la Diputació, sospitèm per altra banda que cosa igual haurían pogut fer los espanyols (1).

»Lo cert es que Tarragona no va rebre socors en aquella rahó, més lo marqués de Vilafranca, segons escribía ab data del disset del meteix mes Mr. d'Argençon, se reforçava ab altres baixells per repetir lo combat o entrar a Tarragona. Ho va conseguir tres díes aprés, quan la ciutat apre-

(1) L'amich Tió no's va fixar en la principal circunstancia d'aquest combat, la desigualtat del nombre, puix eran menys los baixells espanyols qui hagueren de resistir a tota l'armada francesa, rahó suficient per creure que'l triomf fou de aquesta, puix si hagués sigut indecís o irresolut, lo marqués de Vilafranca no se hauría vist privat d'entrar ab tot lo socors a Tarragona, cosa que llavors no consegui fins més tart. Qui venç y agafa banderes no desapareix del combat.

Hi va morir aquell célebre capitá Molas, servil executor de les odioses ordres del Conte-duch Olivars contra Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tada per la fam, havent estat assetjada per mar y per terra durant quatre mesos seguits, li venía d'hores l'angoixosa alternativa de rendir-se o rebre socors.

»L'exércit català-francés hagué d'alçar lo setge ab sentiment general, perque era també general la esperança de que, rendida Tarragona, al enemich ja no li quedava refugí y aquest endreçà la seva armada envers Roses y Coplliure, on duya'l socors.

»Uns baixells catalans s'ampararen, per sospitosa, devant de Tarragona, d'una barca que'l marqués de Leganés enviava als duchs de Fernandina y de Maqueda, ab documents del Rey de Catalunya. S'aplegaren los Diputats, Mr. d'Argençon y'l concell de guerra per deliberar lo qu'en vista d'alló tenía que fer-se, y atés lo parer de tots ells, se va resoldre que lo més convenient era trametre un correu al arquebisbe de Burdeus qui's trobáva a Cadaqués, altre a la ciutat de Girona y un altre, per fi, ab dobles missatges, per lo príncep de Condé y'l vescomte d'Arpajon, a fi de que en vista dels propósits del enemich provehissin ço que fos més convenient y estant en guardia contra éll, puguessin contrarrestar los seus designis. (25 d'Agost).

»Pochs díes després se va saber que la esquadra enemiga desembarcava gent de peu y de cavall a Roses, noticia que vingué a donar més valor a les ordres qu'eran trameses als duchs de Fernandina y Maqueda. La Diputació manà guarnicionar tots los pobles y forts de la costa més propers a Roses y envía quatre-mil homes a despeses d'ella.»

En tota aquesta narració no trobém esmentat lo marqués de Leganés qui era'l qui havía de venir ab grans forces de Aragó, per fer alçar lo setge y per consegüent, la deducció natural es que, per haver marxat l'armada del arquebisbe a Cadaqués, lo marqués de Vilafranca va aprofitar-se d'aquella ausencia per fer lo que no va poder conseguir la primera vegada qu'ho va atemptar, introduhí gran provisió de queviures a Tarragona y llavors, aburrits los assetjants, veyent que'ls assetjats podían mantenir-se durant llarch temps, que, per altra banda no tenían a prop l'armada francesa per pro-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

tegir-los, que'l Condé no feya cas de llurs queixes y que la Diputació ja no podía fer més per reforçar-los y qu'en tal situació podía arribar lo de Leganés y escometre-ls, per si y per voluntad propria, sens obligar-los hi cap força contraria jutjarent convenient no perdre més temps al voltant d'una plaça qui estava ben provehida y qual expugnació era endebades atemptar-la sense recursos més grans y's varen estimar més, com més avantatjós, escampar-se per los diferents pobles del Camp, esperant lo que pogués esdevenir.

S'escau ab aquesta resolució la noticia que's llegeix als *Anals de Reus* de que desde llavors, a vegades, compareixían soldats castellans pèls voltants de la vila, qu'aquesta ja tenía acabats los seus cabals per causa de la guerra y que les forces catalá-franceses qu'hi havía al Camp enviaren aixadoners al Coll de Balaguer per barrar lo pas, pot-ser per si havían de passar per allí les hosts del Leganés qui tan esperats eran a Tarragona.

En dubte tan perillós, e instada la Diputació per los qui tan aburrits estavan al Camp, sembla que tractà d'enviar un embaixador a S. M. Cristianíssima, tant per amostrar-li l'estat del pais com per demanar-li que vingués a jurar com a comte de Barcelona y aquest embaixador fou En Joseph de Biure y Margarit (lo capdill militar d'aquest cognom, puix ja varem avinentar al començament qu'era més conegut per Margarit que per Biure) qui acceptà'l càrrech fent lo jurament costumat y En Tió'l glosa, molt oportunament, ab aquestes paraules: «Feu en mans y poder del Diputat Eclesiàstich lo jurament, donant fe de cumplir-lo, que no cuydaria més que del pro comunal, sens esguardar ni desitjar profit propri, ni intercedir en favor de cap particular. ¡Gran lliçó! que bé fora convenient qu'are la tinguessint los qui acceptan lo cárrech de representar interessos generals, aquells qui procuran per los seus y miran més per ells que per los de la patria.»

A conseqüencia d'aquesta queixa o embaixada, va ser quan lo rey Lluis se desenculpà de la seva vinguda per causade la guerra dels Paissos Baixos y s'apressà a formar o ul-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

timar los pactes o capítols redactats per la Diputació, quan per reemplaçar la seva persona designà al mariscal, marquès de Brezé, com Virrey o Llochtinent a Catalunya, com abans hem indicat. No obstant, la vinguda del Virrey no fou tant aviat com era de pensar y desitjar y si axò hagués sigut un remey per encoratjar al exèrcit francès-català qui estava perdent la paciencia, poch l'havia trobat, durant los mesos restants del any, si ell per si meteix no se'n hagués sapigut aprofitar com anèm a veure.

Com si fossin dos exèrcits distints, catalans y francesos, y sense tenir en compte les combinacions militars En Feliu creu que'l La Motte s'hauría trobat en un gran perill prop de Constantí y Valls, si no hagués rebut socors de don Joseph d'Ardena y de N'Antoni Font y lo cert es qu'aquests capitans, sols o junt ab los francesos, derrotaren als Reyals qui varen perdre bagatges y sens comptar los morts y ferits deixaren més de 150 presoners. Calculèm qu'axò deuría esser pêl mes de Setembre; lo día 25 del dit mes, morí a Tarragona lo de Butera, d'una ferida al genoll, rebuda (diuen) en lo setge; més sabent còm se va realitzar aquest y no havent-hi hagut temptatives d'assalt, ni defensa a les muralles, creyèm ans bé que la deuría rebre en la sortida anterior, o en altra de les que deuría atemptar, desde que'ls assetjants s'escamparen per lo Camp. Preveyent les forces que podían entrar per l'Aragó, coneixent En La Motte l'estat del territori de Lleyda y pot-ser per fer efecte, emprengué una excursió vers aquella comarca y passant la frontera assaltà Tamarit, saquejant-lo y altres llochs propers. Los Reyals s'animaren per altra banda y atemptaren sots la comanda don Vicens de la Maura, comenador de Malta, atacar a l'ensemps Almenar y encare qu'invadiren la població lo día 1 de Novembre y entrà en tractes per rendir-se lo governador del castell, En Jaume Guerris, va tenir medi al meteix temps d'avisar al La Motte qui sens triga passà a Alguayra, proper al compament castellà, y després d'escaramuces y topades per abdues parts que duraren dos díes, una petita partida de francesos arriscant-se esbojarradament s'introduhí al

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

castell, donà per nul lo pacte'l governador, treyent lo pretext d'haver rebut socors, feu apuntar altra vegada'ls canons contra'ls qui estavan esperant al peu de les muralles y mentres los de dins canonejavan als qui poch abans los havían menaçat ab mines y descàrregues, se'ls hi tirà al demunt, quan ja fugían. En La Motte ab la cavallería y va causar una gran desfeta a la reraguarda perseguint-los sempre fins a prop de Tamarit. En Tió descriu perfectament aquests succés, donant detalls molt curiosos y assegurant que'ls castellans varen perdre molts carros plens de municions, los bagatges, armes y pertrets y més de tres-cents homes. No cal dir qu'al entrar a Lleyda lo general victoriós' fou rebut per lo poble ab gran entussiasme, fent-li festes la ciutat, com mereixía.

En altra ocasió parlàrem del cambi dels embaixadors catalans empresonats a Madrit comptant-hi també Fra Bernardí ab los fills de la Duquesa de Cardona qui, per aquest objecte (diuen) foren guardats com rehens a Barcelona. En Feliu y algun altre autor inèdit donan per realitzat aquest cambi a Tarragona lo día 18 de Novembre, representant en l'acte a S. M. lo marquès d'Hinojosa, enviat poch abans com Virrey per substituir al de Butera, y a Catalunya lo ja conegut Conceller tercer; no negarèm que fos axi per mes de que no haguém trobat documents justificatius, mes tant si's realitzà en aquesta ocasió com en altra, tinga-s present que los descatalanitzats fills de la Sra. Duquesa no foren tan mal escullits com rehens per Catalunya, puix no's trigarà molt en reconèixer la gran confiança que mereixian al Comte-Duch, per lo qual tantost se vegeren honorats ab alts càrrechs per anar contra'ls catalans, deixant de banda lo poch talent de que donaren prova palesa y fins llur senyora mare, aquella impresionable Duquesa qui tant de bé va voler fer a la patria y no ho va fer may, a principis del any proper, facultada per lo Rey, se trelladà a Osca per tractar desd'allí de la sotsmissió del marquesat de Pallars y Conca d'Orcau' en lo qual va sofrir un altre desengany.

Esdevinguè també durant aquest mes un succés que pot

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ben calificar-se de pressió demagógica, mes que per la seva sanció legal, més o menys lledesma, mereix esser comptat entre'ls que modernament se nomenan fets consumats. Ja coneix lo llegidor la costum inveterada de renovellar-se la municipalitat barcelonesa tots los anys, lo dia de Sant Andreu, o sía'l 30 de Novembre. Desde feya molt temps los Concellers no eran mes que cinch y en la quinta plaça alternavan d'un any per altre los artistes y menestrals. En los dies propers a la elecció donà la casualitat de que, per causa de la guerra, se creés o augmentés l'impost sobre'ls queviures: ignorèm per complert si axò pogue influir en lo qu'anèm a explicar, mes ben bé podèm creure que deuria predisposar l'esperit de la plebecía en contra dels qui havían d'autoritzar lo nou impost. No es difícil pretextar qualsevol motiu per convèncer un poble qui ha arribàt a acostumar-se a certes manifestacions de descontent, y tan si va ser retret com no'l pretext per los qui dirigiren la broma, o tenían interès en promoure-la, el cas es que'l dia de Sant Andreu, quan s'estava verificant la elecció, comensà a aplegarse una immensa gentada al voltant de les cases consistorials, donant crits, mes en so d'exigencia que de demanda, de que de llavors en avant hi havia d'haver-hi un Conceller sisè qui sempre fos de la menestralía.

No deurien pas ser petites les proporcions que va pendre l'avalot, quan veyèm que'ls *Anals Consulars* consignan que la guardia de Casa la Ciutat va veure-s obligada a retirar-se, axí es que la multitut va invadir per complert les escales y abant-sales del Concell, succehint, qne cada vegada qu'hi anava o passava un Conceller, se li feya entendre d'una manera molt expressiva la rahó de la exigencia y la necessitat de satisferla. Los Concellers se desenculpaven alegant que la creació de la nova plaça era prerogativa Reyal, com totes les altres y solament podía fer-se en virtut de privilegi, puix ells no tenían més facultat que la que'ls hi donava la lley. Fonamentats en axò, com de costum, no's varen ultrapassar, mes havent arribat axo a orelles dels avalotats, foren mes expressius en llur exigencia puix no dubtaren palesar que

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

si no se'ls hi concedía, calarían foc a les Cases Consistorials y les d'alguns individues del Concell de Cent. En aquella estretor Mr. d'Argençon va anar de dret, veyent qus's cometian aquells avalots al devant seu y avisant al Concell que l'esperés bo y aplegat hi anà personalment y fundant en les amples facultats que tenía de S. M. Cristianíssima y en la seguritat que li constava de la seva sanció y beneplàcit, establí la plaça de Conceller sisè quedant nomenades per la municipalitat del any següent aquestes persones; En Galceran Nebot, ciutadà, Conceller en Cap; Mestre Alvar Antoni Bosser, metge y militar, 2.on; Ramon Romeu, ciutadà, 3er; N'Onofre Palau, mercader, 4.ter; En Joan Geroni Talavera, notari, 5.at; y N'Andreu Saurina, passamanes, 6e; y per lo tant se va disoldre l'avalot que tan grans proporcions anava prenent. No va venir malament la exigencia al nou domini, puix axi's donava peu a reconèixere que l'estament popular mes ínfim qui en aquell avalot s'atribuía'l merit d'haver vençut al enemich, a Montjuich havía d'estar agrahida al Rey de França y qu'aquest y'ls seus delegats sabian apressar-se per complaure-l. Lo manuscrit afegeix, com curiositat, que aquests sis Concellers elegits son los meteixos qui's veuen retratats a la pintura de la Verge de Montserrat qu'hi havía al Saló de Cent (y are's guarda al Arxiu) y aquest quadro fou regalat per l'Abat del dit Monestir, com expressió de gratitut al tornar 500 quarteres de blat que li havía donat en préstech la ciutat.

Al mes de Dssembre arribà al nostre pais l'anunciat Virrey francés, lo mariscal de Brezé. Suposant la necessitat que hi havía de que'l lloctinent del nou Rey vingués lo més aviat possible a la capital del Principat, on urgía l'arraujament de distints negocis y sobre-tot de l'administració de justicia, sembla que lo més regular era que fos conduhit per l'armada francesa a Barcelona, més lluny de cumplir-ho axí, volgué venir per terra y entrant pel Rosselló va quedar-s'hi creyent necessaria la seva presencia per maniobrar, com general, contra les tropes extrangeres que, segons se deya, tenian lo plan de portar soeors a Perpinyà.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Y a propósit d'axó, encare que tot passant, hem de declarar que no comprenèm lo gran tacte polítich dels francesos o del govern llur en aquella ocasió, sobre-tot respecte d'una provincia que se'ls havía agregat y en la qual havían d'acreditar la seva mestría en governar; després de la retirada del Espernan, lo duch de Luy donava instruccions als Diputats; aprés, prescindint encare de diplomátichs y capdills de segon ordre, s'envia a Barcelona, com capità general, al La Motte: al meteix temps resideix a Barcelona lo plenipotenciari Argençon qui fa y desfà, fins concedint privilegis en nom del seu Rey; com si'l càrrech d'aquests no hagués d'extendre-s sobre'l Rosselló, envía cap aqueix territori les tropes que vol lo príncep de Condé, desde'l Llenguadoch y fins dirigeix llurs operacions y mentres axí s'obra en l'antich extrém del Principat, la persona qui ve ab lo càrrech de Virrey y que per lo tant havía de residir a la capital on era necessaria la seva presencia per la tramitació, tant de negocis d'administració com de guerra, lo marqués de Brezè se deté o instala al Rosselló y allí més aviat fa l'ofici de general que de Virrey o Lloctinent al Principat, de manera qu'ab molta rahó podríam preguntar, ¿quí mana á Catalunya, en nom de França y fins on se limitan les facultats que tenen los dits personatges respectivament? Més anèm al assumpte: compta-s que la rahó de sojornar lo Brezé al Rosselló fou per destorbar lo socors de Perpinyà y que per evitar-lo afegint forces catalanes a les franceses qui ja's trobavan en aquell territori, manà que una part d'aquestes ocupés lo poble d'Argelés y que desde allí fins a la mar s'hi fes una gran trinxera.

L'estat del país que fou lo pretext donat per lo Brezé per quedar-s'hi no va satisfer a la Diputació y, al rebre un comissionat del Mariscal, per qual conducte presentà aquest les seves excuses, y més que disculpes demandes de forces y diners, que se li enviaren sens triga, li varen contestar per medi del meteix comissionat qu'era indispensable la vinguda del nou Virrey a Barcelona, per molts conceptes, sobretot per lo prompte arranjament de l'administració de la jus-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

ticia y si l'estat del país li impedía moure-s del Rosselló no podent diferir-se més lo seu jurament com Virrey, per esser obehit qu'hi anirían los representants de la Diputació per fer-li jurament y rebre'l seu y axí's va fer a la Junquera, lo día 30 de Desembre del any 1641. No creyèm que'l pretext del estat del país puga significar la dificultat de venir per terra lo Mariscal desde'l Rosselló a Barcelona, puix per lo meteix camí que seguíen los comissionats podía passar-hi'l senyor Mariscal y, un colp passada la linia fins on s'extenguessin les guarnicions dels Reyals, ço es, fora del territori del Rosselló, podía tenir com segur que no'n trobaría ni un y que tot lo país li serviría de salvaguarda y escorta. Afegeix que'l Brezé posâ una forta guarnició de catalans y francesos a Argelés, més aquest plan fou burlat per un contraplan extratègich del qui manava les forces espanyoles qui havían de conduhir lo convoy. Aquí, després de la humiliació soferta a Montjuich, torna a compareixer com per art de bruxería l'héroe Torrecusa qui es lo capdill o general a qui s'aludeix en lo referit plan estratègich. Algunes forces devía portar aquest agosat general per contrarrestar les qu'havía combinat lo Brezé, y, puix no hi podía anar per terra, ço es, desde Catalunya, perque per atravesar-la ho hauría passat malament, s'ha de deduhir qu'ell y les seves forces hi anaren per mar, desembarcant a Coplliure, únich port hàbil per rebre una armada que's podía considerar com més proper a Perpinyà, encare qu'es gran la distancia qu'hi ha entre abdues poblacions. Lo moviment estratègich del Torrecusa fou, en lloch de rompre la trinxera, recular un bon troç y donant una gran volta passar per un coll nomenat da la Massana, que deu ser lo lloch on los mapes marcan la torra del meteix nom, pot-ser lo fort Santelm del qual se parla aprés. Dominada la montanya se dona com cosa fàcil la subjecció d'Argelés, lo venciment de les forces catalàfranceses qu'hi havía a l'altre banda y burlada per consegüent la previsió de la gran trinxera, ço es, lliure'l pas d'envers Perpinyà, més fàcil encare la conducció del socors a n'aqueixa vila. Si tan fácil hagués sigut lo que s'explica,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

l'empresa fora estada joch de poques taules, com vulgarment se diu, més ¿còm no varen concebre la falsetat del fet los qui l'explican, quan ells meteixos consignan los molts dies que'l Torrecusa necessità per assolir lo seu propòsit? En Feliu qu'es un dels qui comptan com una cosa semblant, ignorèm d'on va treure'ls detalls, més ja qu'un autor modern narra'l fet, guiant-se per un manuscrit antich, ab més grans detalls, nos fixarém en lo seu text, no per seguir-lo sinó per probar les incongruencies que conté. L'autor es Mr. Henry de qual senzillor càndida ja se'n va riure En Tió. admirant-se de que «refiat pot-ser en lo manuscrit del *seu bon* Pere Paschal,» diguès coses que certament fan riure.

Diu en resum lo citat autor: que d'acort lo Torrecusa ab lo Mortara, governador de Perpinyà, a fí de que li sortís al pas com li fes senyal, engegant tres canonades en lo Santelm, avensà per lo Coll de la Masssana; que'l Brezé havía dividit les seves forces en dues parts, una que devia guardar la trinxera y una altra comanada per ell y per l'Espernan qui's dirigía vers la montanya; que penetrant lo Torrecusa a la vall de Sureda derrotà als francesos y anant-hi llavors al sentir l'avís, lo de Mortara, hagué de lluytar per lo camí ab lo de Brezé (y axó qu'estava derrotat) veyen-se en gran perill tan ell com lo Torrecusa qui se li agregà, en vista de lo qual lo Brezé hagué de retirar-se a Salellas y a Elna sens tocàls les armes (1);» que lliure axí lo camí d'envers Perpinyà, lo Mortara feu portar a la ciutadella set-cents sachs de blat que'ls soldats havían furtat, sens deixar-ne ni un sol gra als habitants; que'ls soldats encarregats d'aquest primer socors tornaren a Cablliure lo día 11 de Janer y empenyat llavors lo Torrecusa, qui segons sembla s'havía tornat a embarcar, car enviar lo seu, ço es, lo veritable socors per qual conducció tantes coses s'havían fet, com que no tenía adzembles,

(1) De diversa manera compta'l Feliu aquest desenllaç, dihent que's varen rendir ab pactes, en los quals no va voler lo Torrecusa qu'hi fossin inclosos los catalans, *usando la bizarria de llamarlos amigos.* Valent amich tenian los catalans en la persona d'aquell napolità y encare es mes d'admirar la gran candidesa que mostra l'Annalista!

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

(vaya un descuyt!) manà fabricar cinch-mil saquets, una per cada soldat de cavall y de peu y emprengué novament la marxa ¿quan? no res-menys que'l día 27 de Janer.

Les peripecies qu'esdevenen en aquesta ocasió, segons va comptant l'autor referit, com molt naturals, son dignes d'un romanç de cego; lo Torrecusa pensa que'ls francesos han d'estar en aquest o en aquel punt, muda tot seguit de parer y va als punts que vol sense dificultat, avençat sempre y axò qu'ls soldats apenes se poden moure doblement fadigats per lo camí y per lo pes de les saques, que s'havía augmentat per lo pes de la pluja; ab tot y la facilitat del avenç, a lo millor s'han d'atrinxerar fent servir de muradal los meteixos saquets de blat, y tot y no tenint cavallería (solament emperò quatre canons de campanya) y no obstant d'esser nombrosa la contraria, maniobrant en pais que'ls era favorable, y solta y a la defensiva, ab la major facilitat la burla continuament l'enginyós Torrecusa, y s'apodera dels seus *carros y bagatges*, ab los quals s'en va cap a Elna, encare que tot seguit mudà de propósit y precisament en la ocasió en que'ls enemichs se empenyan mes que may en barrar lo pas confessant lo narrador qu'apuraren los soldats espanyols fent-los ficar en lo fossam, llavors com per miracle es quan passa lo convoy, marxant-hi també agosadament lo Torrecusa envers Perpinyà y contentant-se la cavallería franch-catalana ab voltejar en-torn d'aquells intrèpits conductors de blat, «possava tot l'esment y cura en foradar a trets les saquetes de blat que portavan los soldats.» Aquesta darrera pensada, per lo cándida, es la que va fer riure a n'en Tió (y mes s'en hauría rigut al saber que no es aquesta la vegada única qu'ho diu lo narrador, aplicant-la també en una altra ocasió a Perpinyà), mes nosaltres volèm, després de riure-hi, palesar les incongruencies de la narració.

Començant per lo socors qu'es l'objecte principal per salvar una vila qu'havía de considerar-se com lo gran propugnacle espanyol, a la frontera de França, just es quan menys suposar que de tot era lo mes indispensable la provisió de queviures y municions, ab los medis necessaris per trans-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

portar-les desde'l port on fossin desembarcades y com que'l convoy havía de ser nombrós y llarga la distancia qu'havía d'atravessar, defensada aquesta, ademés, ab hosts decidides, es no menys just calcular igualment que'ls guardians del convoy, portant sobre-tot al devant un general de la categoría del Torrecusa formarian també una munior considerable y escullida. Es dificil encertar d'on podía procedir aquella munior, puix si tant va costar als de Leganés formar un cors auxiliar ab gent d'Aragó y Valencia, si'ls de la frontera de aquell regne no gosavan entrar a Catalunya, si les municipalitats de Castella no podían donar ja mes reclutes dels que havía proporcionat aquell any y si'ls aplegats a Tarragona tenían bona cura en no disminuir-se, dominant, com dominava, En La Motte tot lo Camp, raquítica tenía que ser, comparativament, la força desembarcada a Coplliure per conduhir lo convoy, y ab ella, per més que portessin quatre canons de campanya, sens ajut de cavalleria, no's desbaratan tant facilment com se pinta altres muniors formades de totes les armes a les quals no deurían faltar canons de campanya y que tenian en favor llur tot lo país, ni's rendeixen guarnicions de set-cents o vuyt-cents homes, com diuen qu'eran los qui defensavan Argelés, ni's trencan trinxeres, que, per cert no deurien estar desprovehides.

Se'ns dirà tal volta que no hi ha motiu per suposar que fos raquítica la host del Torrecusa, mes en aquest cas será pitjor la conseqüencia que deduhirèm, perque si era nombrosa y tenía canons y tot lo que deu constituhir un cors de exèrcit ben organitzat, ademés, protegit com estava per la armada de Coblliure ¿no era mes propri escometre tot-seguit la trinxera, trencar-la y sense necessitat de fer marrades, portar lo socors directament desde aquell punt a la famolenca vila? Que la host era nombrosa y'l seu general de categoría.... ¿per que? preguntarèm: per portar al cap y a la fí, una sola provisió de blat y encare sense medis per transportar-la Lo bo es que aquesta meteixa provisió que tant necessaria era, puix los assetjats se morían de fam, no'ls hi portan tot-seguit los encarregats de conduhir-la y no la van cercar a

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Coplliure, fins després de molts dies, ço es, quan ja havían vençut a l'altra part de montanya y quan ja havían fet inútil la trinxera que barrava'l pas, de manera qu'a no ser per les set-centes saques de blat que'ls soldats havían furtat o sisat a Argelés sens deixar un sol gra als seus habitants, y que'l Mortara manà fossin conduhides a Perpinyà, los perpinyanenchs haurían passat molts dies sense menjar pa, esperant lo gran convoy que'ls hi enviava lo Torrecusa y que fins molts dies aprés no's varen treure de Coplliure. Al mes taboll se li acudirà aqui una reflexió: ja que'l governador de Perpinyà, En Mortara, anava ab tanta facilitat desd'aquesta vila a Argelés, al sentir una canonada de Santelm (que no sabèm si's podía sentir de tant lluny), y ja qu'ab la meteixa facilitat envià les saques de blat sisat, desd'Argelás a Perpinyà ¿com es qu'en la meteixa ocasió y usant medis iguals no enviava lo Torrecusa lo convoy tant desitjat, cumplint axí ab promptitut y eficacia lo gran encàrrech que se li havia confiat?

No s'ha d'excusar ab la falta d'adzembles perque ademés de ser una imprevisió imperdonable no portar-les, si fos cert lo bon èxit continuat dels moviments del Torrecusa, apoderant-se d'Argelés y dominant a Coplliure no havían de faltar-li entre totes dues poblacions animals més o menys suficients y'l qui sabía avençar fins a Sant Nazari y sabía apoderar-se dels *carros y bagatges* que portava la cavallería enemiga, podent dir ab axò que dominava'l pais, bé hauría pogut recercar per aquells pobles les adzembles que li fossin mester abans que possar en lloch d'aquestes als seus propis soldats. Lo narrador va creure qu'era de més bon efecte lo dels sachs mullats que serveixen de trinxera per enmurallar-s'hi quan convé, sens perdre-ls los qui'ls portavan quan los obligan a ficar-se al fossam, y sobre-tot, d'efecte nou, original y may imaginat la bona pensada d'entretenir-se mansament los soldats de la cavallería francesa en apuntar, no a les persones, sinó a les saques de blat, a fí de que'ls hi caygués per lo forat fet per la bala. Si a la narració no hi haguessin dates, semblaría més factible la heroicitat

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

del Torrecusa, puix al cap y a la fí hauría complert, un molt gran y humanitari servey, com era dur menjar als famoleenchs, lluytant ab grans obstacles y compreném que creyent-ho axí l'annalista Feliu, exclamés que «lo sol va sortir per mirar la gosadía dels espanyols,» més al narrador li fan traició les varies dates que consigna y aquestes son lo 8 de Janer, en que'l Torrecusa va posar-se en marxa per lo Coll de la Massana, la 11 en la qual los qui portavan lo primer socors a Perpinyà tornan sense dificultat a Coplliure per emportar-se'n lo restant o sía, lo veritable socors del qual estava encarregat lo Torrecusa, lo 26, en lo qual lo Torrecusa surt altra vegada ab lo socors y'l 29, en lo qual pren lo camí de Sant Nazari, per entrar per fí, després de triomfs y pèrdues, a dins de Perpinyà, encare que no s'expressa si axò va conseguir-se lo meteix día o quan. Resumeixi are'l llegidor y veurà ben clarament, que, al cap-de-vall lo Torrecusa l'home de confiança del Comte-Duch, per anar a matar la fam dels pobres espanyols tancats a Perpiayà y assefjats per los nombrosos regiments que França hi havía tramès, s'acredità d'inexpert, mandrós o testarut, puix havent-se posat en marxa ab l'idea de dur socors a Perpinyà lo día 8, no va treure'l convoy de Coplliure fins al día 26, es dir, que'l va retardar divuyt dies y'n varen passa vint-y-un abans no'l varen rebre'ls assetjats, suposant que'l meteix día 23 entrés a la vila, lo qual no deixa d'esser quelcom dubtós, perque. justament en aquests tres dies, del 26 al 29 es quan li succeixen a n'ell y a les seves tropes totes les peripecies a que abans hem fet referencia, tant aviat favorables com contraries y adhuc admetent la realització del pas y la introducció del socors, (lo qual dubtèm bastant, mentres no surtin mellors proves més fe-fahents que la narració d'un particular) sempre's podrà tirar en cara del gran conductor del socors lo trigament en portar-lo, perque, si durant los tres darrers díes, quan probablement hi havía al Rosselló més francesos qu'abans, sapigué vèncer obstacles y conseguir lo seu propòsit, lo meteix y més bé hauría pogut fer en los tres primers díes y si'l Mortara y'ls seus també en tres díes, del 8

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

al 11, sapigueren anar de Perpinyà a Argelés y d'Argelés a Perpinyà, retornant altra vegada y anant a Coplliure per endur-se'n lo socors desembarcat ¿còm es que'l Torrecusa no va saber fer les meteixes anades, còm es que no va confiar la conducció, lo día 11 al Mortara, qui ab tanta facilitat passava, en lloch de retardar-la fins al día 26, y còm es, per fí, que va esperar a fer los seus esforços y proeses quan menys soldats tenía, puix les bales dels enemichs no deurían ser de sucre, lluytant com se lluytava seguidament y quan es probable que ja s'haguessin multiplicat les tropes franceses a instancies del Brezé?

Aquesta observació crítica era indispensable a fí de que's puga véure a què ve a parar l'Historia en mans de certs narradors y si la narració que descriu l'Henry, reproduhida per En Tió, pogué semblar-nos sospitosa per lo ridícola, després d'examinada, no deixaran de confermar la nostra opinió altres observacions que ningú s'ha entretingut a fer, respecte del personatge de qui's tracta. En Tió diu que «lo Torrecusa arribà a Perpinyà, deixà a n'En Mortara lo govern de Coplliure y tornà a Tarragona on encare estavan los Reyals sots la comanda del Butera (1).» Si aquell no anava a substituir a n'aquest en lo govern de Perpinyà, com ho demostra'l seu retorn a Tarragona ¿ab quína autoritat lo trelladava a un punt inferior, sens deixar en lo seu lloch, per la important defensa d'aquell setge una altra persona d'igual categoría y capacitat que'l de Mortara? Seguint lo setge, en una data immediata En Fêliu descubreix lo nom del personatge qui manava a Perpinyà, lo marquès Flores de Avila, y si aquest cambi esdevingué en aquell temps, deuría ser per ordre superior, no per la voluntat del Torrecusa y qui sab si per efecte dels desencerts d'aquest, quan la conducció del tan remenat convoy de blat, puix fins arribèm a sospitar si la seva proesa no fou mès qu'una ridícola y culpable empresa als ulls del meteix qui l'havía enviat. Anèm

(1) Sols per una distracció, ben involuntaria, va poder dir En Tió que'l Butera estava a Tarragona, sabent qu'aquest havía havía mort en lo mes de Setembre y que' d'Hinojosa l'havía succehit.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

a la prova: coneixent lo caràcter del Torrecusa, era natural esperar que, trelladant a n'En Mortara a Coplliure, se quedés ell a dirigir lo setge, per tenir-se-les d'haver ab homes de la seva talla, ab lo Brezé, més no ho fa y s'estima més marxar cap a Tarragona. ¿Y còm s'hi trellada? preguntèm uosaltres. Si desde Sant Nazari a Perpinyá tingué que lluytar tant ¿passaría incòlum ab los seus al retornar? ¿Còm es que l'Historia no'ns diu res d'aquesta misteriosa tornada, tota vegada que per anar a embarcar-se a Coplliure havía de topar ab los meteixos pot-ser ja multiplicats qui abans li disputàren tant fortament lo pas, al anar desd'aquest port vers la vila assetjada? Més l'Historia ja ha parlat, ja s'ha expressat, més bé que parlant, ab lo seu silenci: bé prous noticies se tenen de Tarragona desde que la governava lo d'Hinojosa, sapigndes son les empreses acomeses en aquell Camp y en altres punts de Catalunya per En La Motte com se saben també los noms dels nous capdills y llurs forces que tenen l'encàrrech de dur socors a Perpinyà com anirèm veyent y ni a Tarragona y'l seu Camp ni entre'ls exèrcits comanats per los fills de la duquesa de Cardona ni en cap altre indret torna ja a sonar lo nom del tivat napolità Torrecusa: dirèm més, si malgrat la burla soferta a Montjuich consegní fer-se seva altra vegada la confiança del Comte-duch, per dur socors a Perpinyà, molt malament deuría portar-se en aquesta empresa quan tot-seguit s'eclipsa'l seu nom y per molt de temps, com podrà observar-ho fàcilment lo llegidor en lo decurs dels successos qu'anirèm tractant.

Lo setge de Perpinyá de cada día seguía mes fort y ve a provar la feblesa del socors del Torrecusa la ordre donada per lo govern de Madrit, ja desde principis del mes de Febrer, per organitzar un exèrcit comanat per un nou capdill qui, travessant Catalunya, anés a lliurar de la fam als assetjats. Mentrestant En La Motte aprofità'l temps al Camp de Tarragona trametent, desde allí, forces per topar ab les qu'atemptessin sortir de Tarragona o qu'escometessin per qualque extrèm de la Provincia, axí es qu'aquella guerra venia a ser una escaramuça continuada, perdent un dia los

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui n'havían guanyat un altre, essent, emperò, mes sortosos los aliats, per regla general. Reus tot y essent una població gran no's veya ocupada ni per uns ni per altres, puix lo d'Hinojosa no volía despendre-s de forces per deixar-hi guarnició, y En La Motte s'estimava més anar resseguint lliurement, mentres li arribavan de França los reforços qu'havía demanat. Entre'ls fets d'armes en que'ls Reyals foren combatus, se'n citan un al Vendrell, qui fou atacat endebades y un altre prop de Valls y encare qu'En Feliu assegura que'l Hinojosa anà recobrant llochs ocupats durant l'any anterior, deu creure-s qu'aquesta ocupació no més era transitoria, puix no li convenía despendre-s de gent, essent la presa de Constantí l'únich fet d'importancia per haver-lo defensat fins que ja no va poder més lo seu governador Gerard Roser, mes fou una proesa inútil, puix ab la ventatja del major nombre la podian tornar a pendre'l millor día los aliats. Se va tembre algun atach dels de Tamarit per la part de Balaguer, puix passaren a Fraga, mes havent-hi anat un terç dels del Camp, los altres s'endreçaren vers Tortosa. No sabèm si deuría depenjar d'aquelles forces enemigues una partida d'infantería comanada per lo fill quart de la Duquesa de Cardona qui s'estrenà tant malament com los seus germans, puix quan En Feliu, tan respectuós envers aquesta familia, arriba a dir «que va haver-se de retirar sense cap fruyt de la empresa,» qui sab lo que va amagar sosts aquest laconisme l'antich analista (1). Tan mala sort tenen los Reyals per terra com per mar: llavors no's deixa veure la esquadra espanyola per aquestes costes y al passar ab ses galeres de Génova En Juanetin Doria, lo día 7 de Febrer, per devant de Blanes, soferi una terrible tempesta, essent gitada contra aquell port la Capitana qui fou sequejada per los mariners de la vila, quedant lliures molts presoners catalans que ha-

(1) En Tió aclara una mica aquest fet: «Veyent-se (diu) resistit lo d'Aragó va recular: mes llurs contraris animats ab lo socors que'l La Motte los hi trametia passaren de la defensa a la pugna y perseguiren ab tanta gosadia la host enemiga, que C. Vicenç d'Aragó hagué de retirar-se y sortir altra vegada de Catalunya.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

vía fet lo Velez y quedà captiu lo mateix Doria qui fou conduhit a Barcelona y d'allí passà confinat a Montpeller, on se va dedicar a la Medicina.

La disposició del govern de Madrit per dur socors a Perpinyà ab nova host y nou capdill no fora censurable si al donar-la s'hagués tingut lo seny y previsió necessaris dels quals se va prescincindir follament, mes al cap-de-vall aquella activitat obehia a la que's desplegava per part de França per augmentar les forces del Rosselló. Tant segur deuría veure aquest augment y tan poca impressió deuría fer allí les proeses del Torrecusa, que'l marquès de Brezé, Virrey francès del Principat, ja no va creure convenient deturar-se per més temps a n'aquell territori y passant a Barcelona, on hi va arribar lo dia 23 de Febrer, fou rebut ab grans mostres d'alegría y afecte per part dels habitants y acompanyat per les autoritats anà a jurar a la Catedral, segons era costumat, los furs y llivertats del Principat, fent lo síndich de la ciutat les protestes indispensables en cassos anàlechs. Tinga-s present qu'ab lo Virrey penetraren a Catalunya alguns regiments francesos, (nova prova de la seguritat que's tenía al Rosselló) mes lo que dona mes vigor a les armes dels aliats, fou, en primer lloch, una carta del Rey Lluis XII, datada a Nimes, lo día 3 de Març, y aprés lo cumpliment de tot lo promès qu'en ella's feya. Los autors als quals acostumèm fer referencia, no sabèm si fonamentats en lo contingut de aquesta carta, que's creu confirmativa d'una altra anterior datada a La Haya, interpretan que'l Rey prometía venir a Catalunya per jurar sens dubte personalment, mes nosaltres no descubrim altre promesa que la d'anar a Perpinyà o Rosselló, (exclussiu interés de França) puix altra cosa no poden significar aquestes paraules: «Tenim lo propòsit d'anar *vers eixos quarters* per trèure-os la por que pugan causar-vos los esforços que fa Castella contra vosaltres, y deslliurar-vos de tot mal que nostre enemich comú pretinga causar-vos;» y tant es axí, que'l rey Lluis no passa de Perpinyà, com verèm, y cumpleix lo promès en lo pertocant als auxilis. Lo promès era ja una realitat, puix deya qu'havía donat ordre

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

de que passessin cap a Catalunya sis-mil soldats de peu y dos-mil cavalls «y encare més si fos mester;» y a conseqüencia del atançament del Rey als *seus quarters*, començaren a aglomerar-se al Llenguadoch regiments y més regiments del interior de França, qui foren possats sots les ordres dels mariscals de La Meilleraye y Schiomberg. Lo primer de aquests dos generals que fou lo qui governà desde llavors al Rosselló, va trametre sens triga part de dites forces a Catalunya, y aquestes y les ja vingudes anteriorment ab lo Brezé, passant a juntar-se ab les que'l La Motte tenía a Montblanch, constituiren per aquest cabdill un exèrcit suficient per batre al espanyol que vingués a reforçar Tarragona, o per portar socors a Perpinyà. Curt era aquell del qual podia disposar lo Comte-duch y pot-ser l'ordre que d'aquest tenía rebuda era, més que portar socors a Perpinyà. destorbar que desde'l Rosselló passessin a Catalunya les noves tropes qui obehian al Meyllerayre.

L'intenció no deixava d'esser bona mes tant en ella com en los propósits del francès al Rosselló veyèm que aquest territori es la estimada menyspreuada qu'al cap y a la fí ha de parar en ser víctima d'un nou seuhidor, puix a Espanya no més la ocupava que l'exèrcit del Rosselló passes a Catalunya y França, encare qu'ajudava a Catalunya per necessitat, lo que volía era no tenir-se que despendre més del Rosselló. En La Motte no deixaria de conèixer tot axò, y encare que li bastes lo seu exèrcit nou per lluytar ab lo qui vingués del enemich al seu pas, per obrar ab més seguritat se va posar d'acort ab lo Virrey y, ja fos obra d'aquests dos generals o del govern natural del país y dels seus capdills militars convinguts ab aquells, se va traçar instantaniament un plan de defensa general tan terrible, que molts capables havían de ser los enemichs per atemptar no més desbaratar-lo. Després de recomanar la resistencia a tots los pobles encoratjant-los a que s'alsessin arreu, al crit de *¡Via fora!* per perseguir l'enemich quan passés. En La Motte va esperar ab lo seu exèrcit per obrar segons les ordres del Brezé qui resseguía'l Penadés y 'l pla del Llobregat; a n'En Margarit, (qui

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

aprés, per sa conducta, fou nomenat governador de Catalunya) se li va encarregar que guardès ab los seus los principals passos o *colls*; als regiments francesos de l'Aubaye. Bussy, Alés y Mounti se'ls hi manà que marxessin a Piera tant prompte com se mogués l'exèrcit enemich per aquells voltants; a les companyíes catalanes d'En Josep Amat y del Comenador Enrich Joan, estacionades a Vilafranca, que, en igual cas, seguissin la reraguarda al enemich y anessin a juntar-se ab les tropes franceses, abans de passar lo Llobregat; la guardia de les montanyes y camins propers a Piera va confiar-se, primer, a Mr. de Terrail ab la seva cavallería, encare que després se la va destinar a Hostalrich per juntarse, en tot cas, ab les tropes que hi hagués a Sant Celoni; En Margarit s'havía de constituir en aquest punt y, al arribar la ocasió, aplegà sots la seva comanda tres-mil paisans armats y decidits, qui junt ab les altres tropes allí acantonades, formaren un cors de sis-mil de peu y quatre-cents cavalls; per la banda de Girona, per proposició de Mr. d'Argençon qui s'hi trobava, de retorn de París, la ciutat armà dos-cents mosqueters y al meieix temps se va fer una lleva general del Sometent d'aquelles rodalíes, força nombrosa qu'estava preparada per anar allà ón se li manés, per ordre de Monsieur Meilleraye, l'Ampurdà fou ocupat per los regiments de cavallería de Lorena y de Magalobi, per juntar-se ab l'infanteria catalana del batalló de Barcelona y'ls regiments francesos qui estavan de guardia a Castelló d'Ampurias; lo mestre de camp, general de la infantería catalana, En Joseph Sacosta, feu alçar tots los pobles del Ampurdà fins a Olot, formant un gran cors que tenía per objecte escometre als dispersos que poguessin arribar allí, després de qualsevol acció que's verifiqués; Manresa arma quatre companyies de infantería, a disposició d'En La Motte, les qui estaven destinades, com ho varen cumplir, a anar als llochs accidentats y montanyes abruptes on poguessin amagar-se o refugiar-se los fugitius o colles aillades; finalment, Barcelona armà, en menys de sis hores, cinch-cents mosqueters y'ls feu marxar

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

dispossats a servir o possar-se sots les ordres d'En La Motte.

Conegut aquest plan, l'esperit del país y'l nombre de forces isolades qui hi militaven are's compendrà la rahó de la nostra afirmació, quan diguérem que'l govern espanyol havía d'obrar ab molt seny, si pretenía contrarrestar aquella gran empresa, y no fou mala pensada afirmar qu'obrà follament, tant per los pochs medis ab que comptava, com, principalment, per los capdills que va escullir. Abans de tot, apar que'l contraplan qu'ideés lo govern del Comte-duch havía de guardar la deguda combinació entre les forces de mar y terra, y encare qu'es de suposar que fos axí, aquelles forces no's deixen veure, durant qualque temps, com indicàrem, per les nostres costes, no tenint cap altre noticia, per de prompte, que la que la que dona En Tió d'una esquadra comanada per un tal Yopser Sem, y's creu qu'anava a donar auxili a Roses y Coblliure, y que «va compareixer a les costes mes properes a Barcelona, d'on no va poder passar los primers díes, puix fent mal temps li era impossible pendre fons y fins se va veure obligada a seguir a mercès del vent.» Ignorèm qui era aqueix almirall de nom tan extrany, qui ja no torna a ser nomenat, y on li deuría menar la seva escuadra lo vent, puix fins passats alguns mesos no's tornan a veure galeres d'Espanya en aygues de Catalunya; solament per una referencia d'En Feliu, sabèm qu'a Valencia se en preparavan algunes *per augment de la armada* mes pot-ser aquella preparació no podía ser tan perentoria, com ho exigia la sortida del nou exèrcit qui, per terra, havia de portar socors a Perpinyà y com que no hi havía altre remey, sots pena d'acreditar-se de descuydat lo govern espanyol, tal volta no més a n'axò, a la perentorietat, va deure-s la no concurrencia de la armada, com també que l'exèrcit de terra fos insigniqcant, tant que's compta que no passava de set-mil de peu y quatre-mil cavalls, mes afegint a n'aquest nombre totes les forces qui maniobsaven a Perpinyà y al Rosselló y calculant los molts que's necessitavan a d'aquest territori per guerrejar, per guarnicionar les places que possehìan

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

com Cohlliure; y per aguantar lo setge de la principal vila, ben pochs havían de ser los qui, ab imprudent desembaraç, venian a traversar lo territori català. esperant, orbament, qu'arribarían al Rosselló.

Aquesta es la primera culpa del govern espanyol, puix si no tenía més gent qu'aquella, al enviar-la, feya víctima, totalment, de la més gran força y si podía disposar-ne de més, com ho acredità més tart en altre empreses, fou criminal no aplegar-la tota, en aquella necessitat extrema. Més fos quin fos lo nombre d'un exércit, sapigut es que'ls seus actes despenjan a vegades del talent del general al qual se li confía y génis militars hi han hagut qui, ab pochs soldats, han arribat a burlar la valentía y la estrategia de batallons sencers: suposant que'l govern espanyol no poguès fer més al organitzar lo nou exércit de socors, hauría pogut suplir aquesta irregularitat ab la elecció d'un general expert y acreditat, més ja veurà'l llegidor de quina manera's va procedir en un punt de tanta importancia, ja veurà quina va ser la segona follía comesa per lo govern del inerrable Comte-duch, en un afer de tant compromís, Aquella Duquesa de Cardona, móvil de tantes peripecies en los consistoris dels Diputats y dels Concellers, desde'l començament de la guerra, la meteixa qui junt ab los seus fills, per sospites més o menys fonomentades, fou guardada a la capital, y baratats los seus fills com rehens, feya poch temps. ab los embaixadors catalans presos a Madrit, degué tenir molt gran ascendent en l'esperit del Comte-duch, l'odiós favorit, quan, en en aquesta ocasió, la dama pren infules d'entitat política y militar y als seus fills, pot-ser sense cap altre mèrit que ser-ho d'aquella mare, se'ls hi confian los càrrechs més importants y perillosos. Lo panegerista de la casa que la Duquesa, per ordre del Rey, residía a Osca, per tractar desd'allí la reducció del Marquesat de Pallars y Conca d'Òrcau, en lo qual confiava, «pero presto el suceso dió el desenganyo» aludint ab axó al perill en que posà al seu fill Viçens quan li feu atacar Tremp; y'l meteix autor, parlant dels preparatius marítims de Valencia, que presenciava també dita se-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nyora y de la organització del exércit de socors, no descubreix, per fi, lo nom del personatge qu'hem amagat fins are, proporcionant-nos la raho de nostra censura, ab aquestes paraules: «La Duquesa de Cardona trobava-s a Valencia ab los seus fills N'Antoni y En Pere d'Aragó. Lo Rey llegí a n'aquest Virrey y Capità general de Catalunya y al primer general de les galeres que's preparavan a Valencia, per augmentar la armada.» Veyèm, donchs, que fou un Cardona lo general elegit per haver-se-les ab los La Motte y Brezé, y es lo dit En Pere d'Aragó lo qui a la Cort portava'l títol de marqués de Pobar, y axí es nomenat oficialment y per los autors qui han escrit sobre aquella guerra, per lo qual, d'aquí en abant, al referir-nos a la seva persona, lo citarém ab lo nom del títol qui'l distinguía.

No cal desenculpar aquesta elecció, ab lo de la ventatja de triar un home de prestigi a Catalunya y qui pogués a l'ensemps usar los medis hostils y'ls amistesos: ¿quín prestigi podía tenir lo qui junt ab los altres indivídues de la seva familia havía inspirat tan grans sospites a les autoritats de Barcelona, a les quals obehía orbament tot lo país? y en lo grau d'èfervescencia en que's trobava Catalunya, venint lo de Pobar d'una manera hostil, ¿quíns medis amistosos podía usar, quan tots los qui li podían profesar amistat se trobavan entre'ls Reyals, o no necessitarían del prestigi del marqués per esser més o menys partidaris del Comte-duch, de lo que fins llavors ho havían sigut? Va ser una follía, per consegüent, l'imaginar aquesta ventatja que no existía, y si no ho va ser també; puix probablement ho fou. avantposar-lo a la colla de duchs ab ínfules militars qui pululavan llavors a la Cort de Felip IV, ho va ser y molt gran lo revestir-lo, además del càrrech de general del exércit de socors, ab los de Virrey de Catalunya, ja que no més havían possat quatre dies desde'l nomenament del Hinojosa en reemplaç del Butera, y cumplía aquell l'obligació mantenint a Tarragona les forces Reyals y aprofitant-les militarment en totes les ocasions que podía. Los resultats propers de tantes follíes nos dirán si encertàrem o no al nomenar d'aquella manera

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

les indiscretes disposicións o manaments del govern de Madrit.

Lo de Pobar, ab lo reduhit exércit qual comanda se li havía confiat y ab l'ordre descabellada de traversar ab éll lo Principat, sembla qu'emprengué la marxa a primers de Març, desd'Aragó per Cinca, sobre Escarp, Castelldàsens y Coll d'Alforja, envers Tarragona, per lo qual no necessitava molts díes, suposant que ningú li fes la contra, ja qu'axò no's consigna en cap indret, de lo qual venim a deduhir si en lo pas lliure y franch que's va deixar al nou invassor hi havía, pot-ser, una mira estratégica, a fi de que d'aquesta manera s'internés aquest més y més y arribés a un punt on, ab més facilitat, fos voltat y batut. Tanta pressa com s'ha de suposar que requería l'avenç del exèrcit per portar socors als famolenchs y destorbar que passessin les tropes del Rosselló a Catalunya, l'entrada del Pobar no había de significar més qu'un de tants descansos curts per anar continuant la marxa, emperò, lo descans se fa tant llarch que no's torna a empendre'l camí envers lo Penadés fins al día 23 del meteix mes de Març. En Tió no's va fixar en aquest aturament, mes En Feliu qui se'n deuría enterar per la meteixa familia del personatge al qual després va desenculpar, en so de queixa, nos descubreix qu'allí esdevingueren «les costumades rivalitats de Espanya en lo govern de les armes, pretenent-lo allí lo d'Hinojosa (essent un dany notable que no's defugissin aquests desordres).»

La interpretació natural que s'ha de donar a n'aquest succés es, que l'Hinjosa va veure-s burlat y que, ja que se'l destituhía del càrrech de Virrey, deuría-li semblar just que lo rescent nomenat quedés en lo seu lloch a Tarragona y que'l reemplaçat prengués la comanda del exèrcit qui havía d'operar contra'ls aliats. Pot-ser la rivalitat va ser mes gran. ço es que l'Hinojosa no reconegués prou justa rahó en lo govern per destituir-lo tant sense motiu y promptament dels dos càrrechs; mes, fos com fos, va ser lo resultat que's va tenir que consultar lo cas a Madrit, esperar lo fallo decissiu, que fou favorable al de Pobar (y per lo tant, ignorèm sots

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quin caràcter continuà l'Hinojosa a Tarragona) y fou aquesta la causa que lo afavorit no continués la seva marxa fins al día 23. (segons En Tió lo 24) no fent gran cabal de que la fam dels qui habían de rebre'ls socors anés creixent en gran. Desitjós l'Analista d'alabar sempre als seus senyors, explica breument la sortida y nova marxa del Pobar qui arribà (diu) «sense resistencia, per lo Penadés y Llobregat, al Vallès,» mes abans no arriba a n'aquest territori cal remarcar moltes coses, no de la manera com ho compta l'amich interessat sino'l crítich posterior e imparcial al qual anèm seguint, per la rahó, ja indicada, d'haver estudiat aquella guerra en los documents fahents-fe.

En Tió esbrima que fins la sortida, lo día 29, no fou del tot voluntaria, sinó per ordres terminnats de que'l Pobar sortís a doble marxa, per lo qual se va racionar als soldats per dotze díes, sens deturar-se a pendre places per cap indret; y ademés, que'l conjunct de forces del seu exèrcit era de quatre-mil-cinch-cents homes, ab la circumstancia, emperò, de que tres-mil-cinch-cents eran de cavalleria quedant, en conseqüencia, l'escàs y gens proporcionat nombre de mil soldats de peu tan solament, detall curiós que dona molta llum per endevinar certs moviments. En Tió no més cita una vegada al Hinojosa, com encarregat de protegir la reraguarda, plantant cara a les tropes qui defensaven les comes, ço es, los voluntaris y paisans armats qu'en Margarit dirigia y si es cert axò, com sembla, no sabriem com explicar lo sentit ambigüe del paràgraf ab que En Feliu. desitjós de desenculpar al seu senyor dona la culpa de la pèrdua de aquest, a la indolencia o mala intenció del Virrey destituit: «L'Hinojosa no executà ab xardor la ocupació, ab la gent de la seva comanda, del coll de Cabra, per entretenir a Monsiur de la Mota (sic), ni va trametre a Don Pere les ordres de la Cort, que li revocavan los antecents per lo Comisari General Roderich d'Herrera, assegurant aquest que l'atraparía ab dues marxes, essent aquesta la ocasió de que's perdés don Pere ab lo seu exèrcit.» Comptant lo temps qu'esmersa lo Pobar per arribar al Vallès y'ls díes que dura aquesta anada

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

se compendrà lo infonamentat que's lo dit per l'analista. Al sortir de Tarragona, lo nou general va cumplir l'ordre de no entretenir-se en ocupar y pendre places y va prescindir de pobles com Torredembarra; no s'en va saber estar al atançar-se a l'Arbós e hi va trametre un trompeter a fi de que's rendissin; «mes los seus habitants respongueren que no's fiavan de les promeses y paraules dels castellans, puix no les cumplian, com s'havía vist a Cambrils, on, rendint-se'ls catalans ab condició de salvar la vida, no obstant, los hi varen penjar los caporals, los hi tiraren demunt la cavallería escampant l'extermini y la mort per tot lo poble; qu'estavan preparats a tot y que'ls esperavan.»

Aquestes coses va haver d'escoltar *l' home de prestigi* y tant malament deuría sonar aquella resposta a les seves orelles, que, per aquella vegada, va conformar-se a obehir exactament l'ordre rebuda, avençant, y deixant a un costat Vilafranca, desde on ab grans crits los seus habitants lo desafiavan, de qual plaça sortiren tantost les companyíes de l'Amat y del Comenador per hostalitzar ab llurs trets a la reraguarda. Axi anà avençant l'enemich fins a Sant Sadurní y llavors va veure-s que les tropes del La Motte qui's trobavan a Piera avençaven vers la meteixa direcció per lo camí de Lleyda, de manera que marxaven paraleles a les Reyals qui anavan per lo camí de Tarragona. Aqui fou quan los reforços de tropes franceses qui venian de Barcelona s'ajuntaren a les d'En La Motte, y quan En Margarit, qui també venía de la capital, prenguè la direcció dels seus per los voltants de Sant Celoni. En aquesta ocasió, los aliats comptaven ab sis-mil de peu y quatre-cents cavalls. En Tió considera aquest «nombre molt gran en aquells indrets y gayrebé impossible de vèncer,» mes cal fer una diferencia: es gran lo nombre respecte de la infanteria, capaç per si sola, conservant-se parapetada o a l'altura dé destruir tota la cavalleria enemiga, qu'en aquell punt no podía maniobrar ab llivertat, mes no fora estat igual en terra plana, puix los cavalls dels Reyals eran mes nombrosos, y ab escreix, que los nostres.

Fos un plan combinat, fos conseqüencia dels moviments

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

que s'executaren, lo que's va operar allí fou, fer perdre al enemich la poca infanteria que portava: «Lo día 26 sortí de Piera En La Motte, molt abans de fer-se día, per topar al enemich al pas del riu y a les sis del matí se li ajuntaren los dos mariscals de camp Ouchincourt y la Luzerna. A les 8, los seus devanters li feren avinent la marxa dels castellans y posant les seves tropes en batalla, en un indret ventatjós, va veure a l'enemich y manà que la cavallería descansés y mengés. Aprés donà ordre als mosqueters catalans qu'entretingués ab escaramuces al exèrcit contrari, per obligar-lo a dexar l'infanteria a la reraguarda: y tant bé va reexir la seva idea, que l'enemich, passant lo riu, se tirà al demunt de la reraguarda ab los *escarabines* qel marquès de Ville y de Moty amparats per altra força, y atacá ab tan bona sort que, prenent a l'enemich dos-cents homes, entre morts y ferits, pugué recollir-se a dormir aquella nit a Martorell.» En Feliu passa per alt aquesta acció. y solament parla de la estretor del Pobar quan ja's troba al Vallès y justament aquest fet de armes es orígen de les desfetes successives: deuría causar admiració y per axò no dònaría importancia al fet, veyent que l'exèrcit Reyal avença, sens por, fins a Sant Andreu del Palomar, sense que ningú l'inquietés, emperò es facil endevinar la rahó del fet y de l'avenç.

Destroçada la poca infantería dels Reyals, lo Pobar quedava ab un exèrcit gayrebé exclusivament de cavallería: en tal estat se trobà, després de passar lo riu, y com que desde llavors començava la terra plana, on tres-mil-cinch-cents cavalls foran capables de destroçar lo més gran exércit d'infantería. era encertat deixar-los traversar en pau lo pla de Barcelona y entrar al Vallés, puix bé prou toparían allí, abans d'arribar a Sant Celoni, ab lo gran obstacle, petjarían més mal terrer, veurían les montanyes atrinxerades ab lo Sometent, sots la comanda del intrèpit Margarit, se trobarían qu'eran pochs soldats de peu per plantar cara als emboscatjats dirigits per aquell, indecisos, temerían morir-se de fam, quan no de bales, si s'entoçudían en la turpitut de voler travessar fins al Rosselló y en aquestes estretors y dubtes era

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

la gran avinentesa de llençar-se En La Motte desde Barcelona, on havía entrat dit general, fent revolts desde Sant Sadurní, mentres lo de Pobar tranquil y satisfet, travessava ab la seva nombrosa cavallería, per devant d'aquella ciutat, cap al Vallés, y aquell deuría ser lo punt escullit y favorable on les armes dels aliats podían fer los comptes als mal aconsellats invassors. Va fer-se axí: anaren ab En La Motte los principals cavallers de Barcelona y cin-cents mosqueters armats a corre-cuyta per la ciutat, les reserves del Mirapeix y altres varies forces (descomptant l'exércit qu'hi havía d'anar y'l Sometent y paisans armats qui esperavan a les montanyes) tots los quals acamparen dins un bosch, a un quart d'hora del enemich; aprés, deixant-se veure, lo general, va coneixer que l'enemich defugía la lluyta; prenent per camí un congost proper al *hostal de la Grua*), y tenint per bona aquella ocasió, formant batalla, va fer lo gest d'atacar; com que l'altre havía d'acceptar, volgué fer recular los cavalls qui ja marxavan devant, emperò, escometent-los llavors intrèpidament En La Motte los hi tallà la reraguarda que fou derrotada en gran part. «La cavallería catalana y molt especialment los cavallers qui havían arribat de Barcelona, comanats tots per lo mestre de camp general En Joseph Dardena tenían la vanguarda y estavan avençats y foren los primers qui toparen ab l'enemich y'l varen espahordir ab llur valor estrènua. La companyía de guardies del Virrey va fer prodigis y les del Gassión, Soboya, Daubaya, Bussy, Alés y Motty regaren ab abundancia de sanch del enemich los camps on lluytavan. Los espanyols perderen mil homes, morts, ferits o empresonats comptant-se entre 'ls darrers D. Vicenç de la Marra, tinent general de la cavallería, dotze capitans de la meteixa crehuats de Sant Jaume y cinquanta oficials, (día 28).»

Encare que no més se nomena Sant Andreu com límit del avenç dels Reyals, s'endinsaren molt més y En Feliu ve a fixar lo punt ab aquestes paraules: «Atrapà (En La Motte) la reraguarda comanada per D. Fra Vincencio (*Vicens*) de la Marra, del hàbit de Sant Joan, entre la Grua y Montmeló,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

quan D. Pere ab la vanguarda y batalla passava per la Roca, a tres milles lluny; envià l'avís D. Fra Vicenç Marra a D. Pere y preparà les seves tropes per la defensa: tenía cinch-cents cavalls que derrotaren y feren fugir a la infantería de Barcelona: va suplir lo dany la cavallería, que, junt ab la d'En Marra, desbaratant-la, consegui victoria ab poques despeses, ab pèrdua dels contraris y empresonant entre altres al meteix D. Fra Vicenç de la Marra y'l capità don Joseph Sentís. Dels francesos en moriren pochs y dels catalans En Fra Joan de Copons, En Joan de Tamarit, En Ramon Vilalba y en Gaspar de Llupià.» En Feliu explica axó a la seva manera, fent resaltar la mort d'aquestes quatre persones ilustres, lo qual no té res d'extrany, sabent qu'allí s'hi trobavan los principals nobles de Barcelona y que foren los primers en escometre; més la seva narració enclou detalls molt útils qu'are farém remarcar: coneixent lo nombre de soldats que formavan l'exércit Reyal si'l la Marra no més tenía cinc-cents cavalls y passava per un lloch distint del que travessavan la vanguarda, la batalla y'l Pobar, devém deduhir que'ls embestits en lo congost de la Grua no més serían los qui formavan la reraguarda y, per consegüent, lo major nombre que componían la vanguarda y batalla se deurían salvar llavors, menaçant, emperò, lo perill, tant si avençava, puix hauría topat ab la gent d'En Margarit, com si tractava de recular, puix Tarragona era lluny y abans no hi arribés, podría trobar-se en moltes y noves estretors. En la Motte estava amatent a n'aquesta indecissió o palanquejament del Pobar, per obrar en vista dels seus moviments: creyent qu'atemptava continuar la marxa, éll avençà vers Granollers, més tornà al matí del endemà, sospitant la nova actitut del enemich. Verdaderament, lo Pobar, calculant ço que li podría esdevenir envers Sant Celoni, projectà una reculada ab tot lo desembraç que fos possible, y per aquest objecte manà calar foch a tot lo bagatge y desguarnir les mules y cavalls cansats y emprengué la marxa cap a Terrassa. No era difícil endevinar per aquest moviment lo camí qu'atemptava seguir l'enemich per arribar a Tarragona:

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

era, donchs, lo gran colp, mentres lo Pobar anés per la part alta, trelladar-se los aliats per la part baixa, més propera a la marina, a un punt favorable, guanyant temps, de manera qu'al arribar-hi l'exércit reyal, cansat y fastiguejat se trobés altra vegada ab los meteixos enemichs dels quals fugía. En Margarit ab los seus, a marxes forçades, travessà lo meteix día cap a la Beguda y Piera, puix, segons interpreta En Tió, «volía barrar-hi'l pas als enemichs, en lo cas de que defugint la topada ab En La Motte se'n anés vers Igualada, y desd'allí al Urgell, ab lo qual se perdés tot aquell fet.» Fora difícil consignar per quines dreceres marxaría lo Pobar y si hem de creure En Feliu, enganyat aquell per un guía, se trobà vers la matinada condubit tot justament al meteix punt on se trobava En La Motte qui ja tenía compartida ab encert la seva gent per aquelles rodalíes y on no podía per menys, lo Pobar, d'aceptar lo combat, sense cap altre remey. Sía cert o no lo del guía, al punt citat, qu'es diu que fou la Granada, hi correspón la narració que fa En Tió del fet, encare que no nomeni dita poblaciò, y com que la narració d'aquest autor es tan curiosa com detallada, la trelladarém aquí per complert, estalviant ab molta ventatja, tot lo que podríam dir nosaltres:

«Posat l'enemich en batalla l'anà a reconèixere En La Motte y'l va veure que s'estava al fons d'una vall, esperant sens dubte la nit per marxar embolcallat en lo silenci de la foscuria, podent tornar a Tarragona per dos camins diferents que tenía a ma dreta y esquerra. Mès lo general francés va fer ocupar les summitats d'abdues mans per lo regiment de Santa Eularia de Barcelona, al qual se juntaren doscents mosqueters de Vilafranca, tots ells sots la comanda del sargent major En Francesch Sorribes; manà aprés que's fessin fogueres a tots los cimalts de les montanyes, posà la seva cavallería al mitg dels dos camins radera de Vilafranca y havent enviat a Mr. de Terrail a la part de la marina a ma esquerra del enemich, va esperar d'aquesta manera fins a les cinch del matí.

«Mentrestaut no's descuydava lo governador Tamarit,

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

qui, avisat de lo qu'esdevenía, s'atançà ab los seus cap aquella banda y ocupant les muntanyoles més properes, feu sonar atabals y trompetes a fí de que l'enemich s'enteres de que'ls passos del camí d'Igualada ja estavan presos y guarnicionats.

»En La Motte va saber per boca d'alguns presoners rescenment agafats que'l marquès don Pere seguía'l camí de la dreta, e hi anà tot-seguit en contra seu, havent abans enviat a cercar a Mr. de Terrail qui se li va agregar, al fer-se de día, quan posava en ordre de batalla les seves tropes, radera de Vilafranca. Formavan la vanguarda lo marqués de Lucerna ab lo regiment del Monty y En Joseph Dardena ab la cavalleria catalana: la reraguarda era composta per monsieur de Ochincourt, Mr. de Terrail governava dos esquadrons dels regiments de Rorses y de Merinville; En Francesch Sorribes plantava cara a l'infantería del enemich ab lo seu terç de Barcelona y'ls mosqueters de Vilafranca, d'aytal sort que s'atacava per devant y per un costat. Los primers d'escometre a l'infantería enemiga foren los mosqueters qui, sofrint les càrregues al comunçament, esperaren donar la seva a la part més alta y la varen donar tan bé y ab tal xardor, qu'entrant al meteix temps ab los seus cavalls, En La Motte lluytà ab tat valor y ab tan meravellós coratge que, rompuda la linia dels enemichs, començaren a demanar quarter cridant ¡Visca França! enveynant les espases y rendint totes les armes. Se va concedir quarter general y fet presoner tot l'exèrcit del enèmich, desde'ls generals fins als soldals, se va donar fí y bon acabament a la més gran victoria d'aquella guerra. (28 de Març) (1).

. . . . . .

»Los quefes del exèrcit derrotat foren conduhits a Barcs-

(1) En una memoria estampada d'aquell temps, consta la llista dels presoners de la classe d'oficials enviats a França en diversee galeres, y son: 4 generals, 2 mestres de camp, 2 comissaris, 31 capitans, 35 llochtineats, 35 oficials de totes classes, 44 cornetiners) porta estandarts), 3 ajudants de cornetiners, 5 afèreç, 25 afèreç reformats, y varis criats, pages y altres empleyats del exèrcit, sens comptar altres molts individues de les categories anteriors qui foren juntats a la galera Montreal.

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lona, en carruatges, formant un rich seguici, tractant-los ab noble generositat, posant en oblit que fossin enemichs. Los altres caporals, oficials y soldats entraren també poch després y foren tractats com pochs vençuts ho han sigut per llurs vencedors .»

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Taula

CONTINUACIO DEL ANTERIOR

Planes.

Contestació notable de la duquesa de Cardona protestant del suposat propósit de sostreures de l'obediencia del Rey. Creació de la Germandat per sosteniment de l'ordre. Oferta del Concili en pro de Catalunya Carta del Rey prometent condicionalment treure'ls soldats y donant per acabades les corts; indiferencia dels Diputats. S'armen noves hosts. Entrada del exèrcit Reyal, incendi de Cherta, menaces sanchnants del marqués, crida per la defensa, y correu d'Espernan per que vinga ab-l'exército auxiliar. Lo Nunci crida a n'En Clarís. Atançament dels auxiliars y arribada de l'Esperman a Barcelona. Batibull histórích d'En Melo, per que desconexia les institucions catalanes, ridícoles invencions, discursos falsos, antipatíes imaginaries y caracters desvirtuats. Verdader caràcter d'En Clarís. Extracte y estudi dels falsos discursos d'aquest y del bisbe d'Urgell. Velez ab l'exército Reyal a Saragoça: quadro eloquent de miseries y turpitats, enveges y rivalitats dels quefes, indisciplina y deserció dels soldats, desavinenciá entre'ls cabdills y mala administració militar, fretura de tot ço qu'era mester per una campanya y descabellades ordres per la conducció de la artillería. Los jutges de l'Aragó, com abans los de Catalunya, se torcen admetent los manaments del quefe militar. Gran estretor a Alcanyiç per fer obehir l'exército indisciplinat, grotesca pensada de fer-hi aplegar unes Corts, admiració del Velez al descubrir un fiscal secret dels seus actes, y avenç rerassegat de les tropes envers Tortosa. Falta de Cata-

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

lunya en no saber explotar lo descontent dels invassors: la seva situació entre les tiranies de l'Olivars y les astucies del cardenal Richelieu. Qui era'l bisbe Campana: fatalitat de la Seu de Tortosa, servida desde molt temps, per extrangers. Entrada del Velez a la ciutat, y farsa combinada del seu jurament com Virrey 5

÷

Raho d'haver-se passat per alt la part eclesiástica en aquest capítol y a l'anterior.

CAPITOL XII

—

(*Continuació del regnat de Felip IV*)

DES DE L'ANY 1640 AL 1641

—

Guerra a Catalunya. Los catalans, l'exércit reyal y'ls francesos. Criteri históric dubtós. Escreix de patriotisme y falta de diplomacia. Astucia d'En Richelieu per perllongar la França fins al Ebre. Inútil temptativa de recobrar Tortosa. Lo Diputat Reyal se desliura d'enganys. Incendi de Cherta. Lo Conceller en cap retorna a Barcelona y es destituit del seu carrech. Lo Comte de Çavalla pren la comanda a les rodalies del Ebre. Falta de diners. Compareix una armada: nova crida al pais y atançament dels auxiliars. Forces militars més enllá del riu. Grotesques proceses a Aldover y Tivenys, y ponderada sotsmissió de Horta. Lo Velez declarat enemich de la patria per la Diputació. L'Espernan y'l Conceller Rosell van al Camp de Tarragona. L'exércit reyal avença per lo Coll de Balaguer: rahó de no haver trobat resistencia. Descripció del exércit. Emancipació de Portugal: pressagis fatídichs d'En Melo sobre haber-se perdut lo Velez. Ponderacions del meteix autor y desordenada administració militar. Serenitat ideal dels qui desembarassan lo pas del Coll: épiques conquestes del Perelló y dels baluarts de la platja, retirada dels catalans y entrada del exèrcit al Camp. Descans a l'Hospitalet, malifetes de la soldatesca y disputes entre'l Velez y'l Ribera per la troba la d'un llibre. Presoners morts al pal. Compromesa situació de Cambrils, matança de paisans qui anavan a dur-hi socors culpable conducta de Tarragona, inexplicable conducta del Velez e infamia del Torrecusa comportant noves matanças

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

al moment de la entrega, saqueig de la vila, fals entendriment del quefe suprém, poca previsió del qui la consigna, son penjats los Jurats y altres autoritats. Les pobles del Camp: atachs, saqueigs, incendis y altres malifetes. Plan inútil de Torrecusa, defenses parcials de la gent del país y moviment dels Lleydatans per l'Aragó y ribera del Ebre. Misteriosa entrega de Tarragona: farsa de l'Esperman a fi de que'ls catalans desesperats aclamessin comte de Barcelona al Rey de França. Sobergaria del Velez al rebre les autoritats. La nova de lo esdevingut a Cambrils y a Tarragona avalota la plebecia de Barcelona: desenfré demagógich, assesinats d'antichs jutges, heróica resolució d'En Claris per restablir l'ordre, y cástich terrible als pertorbadors. Indiscresió de la Duquesa de Cardona, com emisaria del Velez y medis dels Consistoris per salvar-la junt ab los seus fills. S'enrobusteix l'autoritat, noves ordres de defensa y sortida d'En Claris per fer l'alçament del país. L'Esperman retorna a França ab la cavalleria auxiliar y enduyent-se'n molts diners. En Claris passa revista a les forces, a Sant Feliu del Llobregat. Concell de guerra a Martorell, en lo qual se consigna la mala intenció dels francesos. Nova apariencia d'ajut. Exigencies de França a fi de que Catalunya s'erigexi en república. La desesperació fa que sia proclamat Lluis XIII comte de Barcelona: resolucio del misteriós problema de Tarragona 47

CONTINUACIO DEL ANTERIOR

S'amaga als portuguesos la noticia de la emancipació de llur patria. En Garay a Tarragona: rivalitats entre aquest y'l Torrecusa y desobediencia del marqués de Vilafranca al Velez. Avenç del exércit Reyal; entra a Vilafranca y Martorell qui's defensa, retirantse'l Conceller a Tarrasa y lluyta al Portell. Silenci significatiu als voltants de Barcelona. En Margarit guerreja al Camp de Tarragona y recobra Constantí deslliurant moltes persones: infamies, imaginaries, consignades per En Melo. Activitat d'En Margarit y moviment de diverses forces catalanes. Indecisió del Velez al devant de Barcelona, junta de guerra y ridícola discordancia d'opinions. Intimació del Velez y digna resposta de la Ciutat: judici errat d'En Melo. Què significava la pietat dels catalans: llur serenitat, ordre y esperit d'unió. Estat de la Plaça y dels assetjants. Traició a Montjuich, descoberta per la Diputació: plan de defensa de dita fortaleza per Aubigny. Desallotjament de Pedralbes. Campament y forces dels assetjants. distribució de les catalanes. Atach de Montjuich: triple escomesa escaramuces a Valldoncella on mor lo

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Sant Jordi, valentia de les dones y s'envian banderes al Rey de França. Venciment y desfeta dels Reyals a Montjuich: pintura d'aquell pahorós aveniment. L'artillería de la plaça canoneja la cavallería enemiga: crits d'entusiasme a les muralles. Aturdiment del Velez, reemplaç del Torrecusa per En Garay en la comanda y retirada dels assetjants. *Te-Deum* y festes a Barcelona per lo triomf y obsequi de les dames nobles als vencedors. Embaixadors de Portugal a Barcelona per noticiar l'independencia de llur patria· Carta del Rey D. Joan. Falsa representació del esperit nacional, ponderació de les antipaties provincials y castich providencial dels principals destructors de Catalunya. 141

CAPITOL XIII

DESDE L'ANX 1641 AL 1644

Lluis XIII comte de Barcelona. Barcelona y Tarragona centres d'operacions dels dos exércits. L'extranger princep de Butera sustitueix al Velez. Lo Garay salva l'exércit y no se li agraheix lo servey. Niciesa del rey Felip pretenent que sia jurat lo seu Virrey. La Motte capità general de Catalunya y l'Arençon intendent plenipotenciari del rey Lluis. Decidit propósit d'En Claris en reconstituir los tribunals. Reorganització del exércit català. En Margarit al camp. Mort d'En Claris, les seves funeralies, enterro, y dol general de la terra: panegirich de les seves virtuts. Lo canonge d'Urgell, Joseph Soler, nou Diputat Eclesiàstich. Manya del rey Lluis per fer-se amo del Rosselló. L'arquebisbe de Burdeus ab l'armada francesa. Setge de Tarragona. Esforç de Catalunya per conservar la seva autonomía. Interessants pactes que va prometre cumplir Lluis XIII. Arranjament de l'administració de justicia. Propósit de guardar lo Rosselló y abandonamnnt de Tarragona. Acció del Catllar. Invassió de facinerosos a la capital repel-lida per los bons patricis. Combat naval devant de Tarragona se dona socors a la ciutat y s'alça'l setge. Lo rey Lluis s'excusa de venir a jurar com a Comte. Desfeta dels Reyals al Camp. En Butera mor d'una ferida. Accions a Tamarit, Almenar y Alguayre: entrada d'En La Motte, victoriós a Lleyda. Barates dels embaixadors catalans, empresonats a Madrit, ab los fills de la duquesa de Cardona. L'Hinojosa es nomenat Virrey. Pressió demagógica: l'Argençon estableix la plaça de Conceller sisè. Lo mariscal de Brezé virrey de Catalunya: queda-s al Rosselló y es jurat a la Junquera. Desordre de l'administració francesa. Reaparició passatgera del Torrecusa, destinat a dur socors a Per-

Digitized by Google Original from UNIVERSITY OF CALIFORNIA

pinyá: observacions sobre aquesta empresa y narració original del historiador Henry Diversos fets de mar y terra. Desencert dels Cardonas en la comanda. Les galeres de Juanetin Doria saquejades a Blanes. En Brezé a Barcelona, on jura a la Catedral, y Lluis XIII al Rosselló, ocupat pet noves tropes. Nou plan de guerra, alçaments. armaments y distribució de forces: En Margarit governador de Catalunya per França. Contra-plan insensat del Olivars: nomenament de virrey al marquès de Pobar (Cardona): ordres que se li comuniquen, lo seu avenç fins al Vallés, portant sots les seves ordres, lo ex-virrey, desenganys que sufreix en lo trànsit, desfeta a La Grua, propósit de recular a Tarragona, nova sorpresa prop de Vilafranca, y batalla de la Granada en la qual tot l'exércit Reyal y'l seu quefe quedan presoners y son conduhits a Barcelona. 191

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

University of California
SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
305 De Neve Drive - Parking Lot 17 • Box 951388
LOS ANGELES, CALIFORNIA 90095-1388
Return this material to the library from which it was borrowed.

RE

FE

Fo

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY
AA 000 809 485 6

DP
302
C61B6
v.25-26

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

Univer
Sou
Libr

Digitized by Google
Original from
UNIVERSITY OF CALIFORNIA